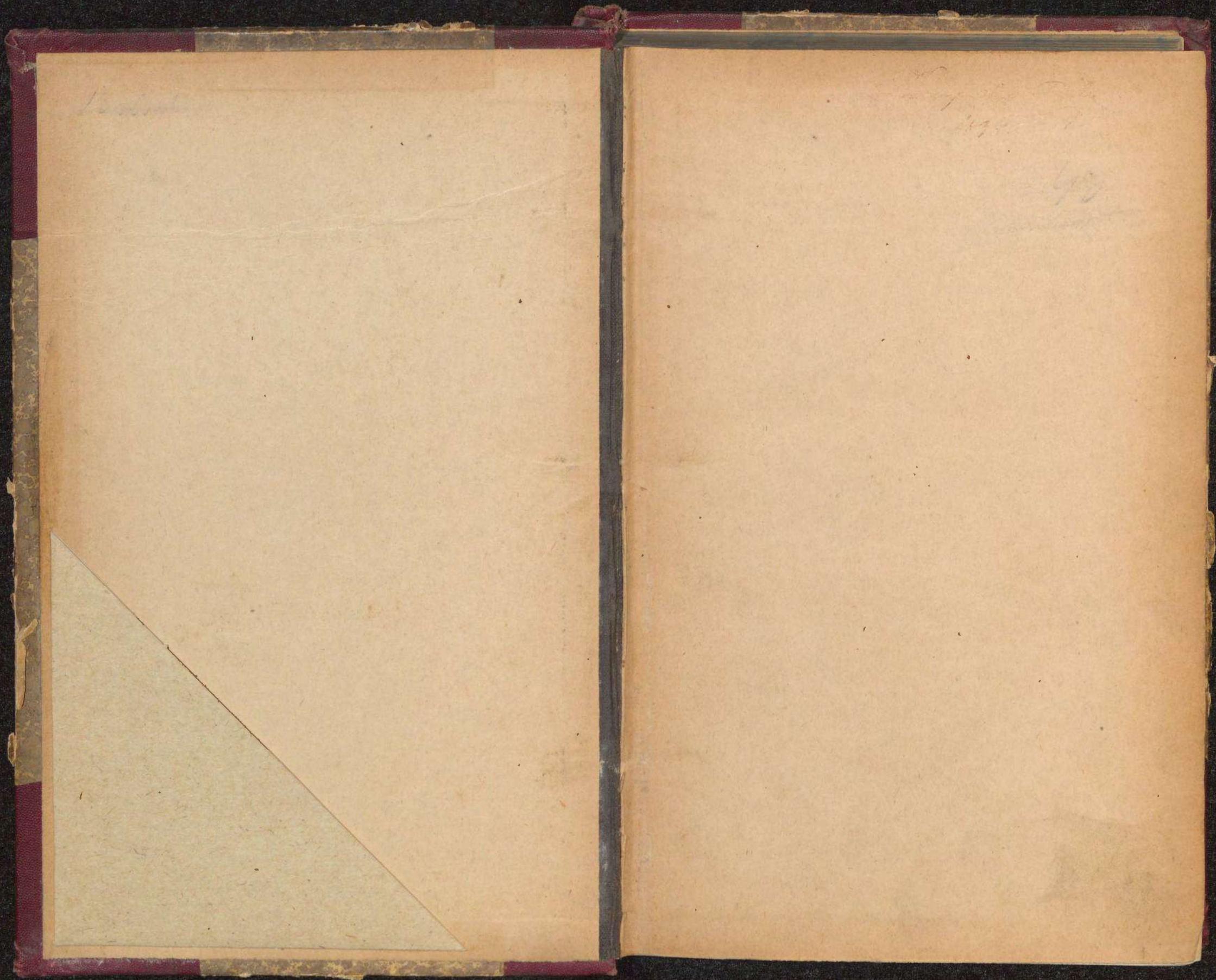

V
E
ACT

AZ ÁLLAMGAZDASÁGTAN KÉZIKÖNYVE.

8

AZ
ÁLLAMGAZDASÁGTAN
(PÉNZÜGYTAN)
KÉZIKÖNYVE.

IRTA

DR. MARISKA VILMOS

KÖZ- ÉS VÁLTÓÜGYVÉD, A KASSAI KIR. JOGAKADÉMIA NY. R. TANÁRA.

ÁLLAMGAZDASÁGTAN KÉZIKÖNYVE

1995 K

Hannover

1986 R

2003 M

BUDAPEST.

FRANKLIN-TÁRSULAT

MAGYAR IRODALMI INTÉZET ÉS KÖNYVNYOMDA

1885.

ALFALMAGAZDASÁGTAN

ELŐSZÓ

KÖNYVKÖZVETŐ

FRANKLIN TÁRSULAT NYOMDÁJA

FRANKLIN TÁRSULAT NYOMDÁJA.

ELŐSZÓ.

Nincs tudomány, mely nem tett volna az emberiségnek fontos szolgálatot. Nincs tanszak, mely a szellemi élet fejlesztésén kívül közvetlenül vagy közvetve nem szaporítaná egyuttal az anyagi jólét tényezőit és elő nem mozdítaná az ember egyéni céljait. Ilyen az *államgazdaságtan* is!

Az állami pénzügyek rendezése a jelen kor legfontosabb és legsűrűbben emlegetett feladatai közé tartozik. Az államháztartással összefüggő intézmények nemcsak az államférfiak és szaktudósok legélénkebb vitatásának tárgyai, de a nép szélesebb rétegeiben is közfigyelmet keltenek. És ezen legkevésbé sem csodálkozhatunk. Az általános politikai helyzetet a legtöbb államban pénzügyi kérdések uralják. Az egyre öregbedő állami terhek a polgárosult országokban az elviselhetetlenséggel határosak, s így mindenki abban töri fejét, *hogyan mi módon lehetne az állam gazdasági helyzetét javítani?* Az állam a rendelkezésére álló eszközök elégtelensége, vagy talán téves irányban felhasználása miatt nem gondoskodhatik kellően a nép szegényedésének megakasztásáról, sőt a néptől saját gazdaságának sülyedése folytán mindig több és több áldozatot kíván. Az egymással szemben álló politikai pártok és a csak saját legközvetlenebb érdekeikkel törődő s ez okból széthúzó néposztályok más — és másféle, a saját álláspont-

juk szerint egyedül üdvösnek tartott, a leggyakrabban egészen ellentétes intézkedésektől várják az államgazdasági viszonyok s az ezekkel összefüggő összes közállapotok javulását.

A szétágazó nézetek ezen tusájában kétszeresen szükségesek a pártok felett álló és egyoldalúan egyik osztály érdekei által sem befolyásolt tudománynak útmutatásai, melyek, mint a tárgyi igazság kiderítésére irányzott vizsgálódások eredményei, a népelet viszontagságaival való mérkőzés közben felmerült nézetek és óhajok jogosultságának, valamint a különböző néposztályok körében nyilatkozó ellentétes érdektörékvések alaposságának mérlegelésénél biztos kalauzul szolgálnak.

Igaz ugyan, hogy az államgazdaságtan a szaktudósok megfeszített munkásságának daczára nem fejlődött még odáig, hogy csupa általánosan elismert igazságokat tárna elénk, sőt tekintve a nyílt kérdések nagy számát, az államtudományok többi ágainál semmivel sem tökéletesebb; de a ki figyelemmel követte a pénzügyi elmélet férfainak az utolsó két évtized folyamán kifejtett tevékenységét, nem tagadhatja el, hogy több nézetellentét immár elenyészett, sok jelentékenyen enyhült, és hogy a néhány évtizeddel ezelőtt merő elvontságnak csúfolt nem egy igazság a közvélemény tudatába ment át. Sőt a tudomány képviselői már azzal is dicsekedhetnek, hogy a pénzügyi kormányzás egyik-másik téves irányát az elmélet komoly birálatának gyümölcse váltotta fel.

Az államháztartás rendezése, biztos, rendszeres és a nemzetgazdasági tekintetek által vezérelt pénzügyi politikának életbe léptetése a mi állami életünknek is egyik legégetőbb feladata. És egy oly országban, melynek polgárai az

országgyűlésen, a törvényhatósági és községi képviselőtestületekben közvetlenül befolyanak az állami és helyhatósági pénzügyek rendezésébe, az volna kívánatos, sőt szükséges, hogy a pénzügyi tudomány legfőbb elvei szélesebb körökben is visszhangra találjanak. Addig, amíg a nemzet- és államgazdasági ismeretek elsajátításától kulturális fejlődésünk nagy kárára még műveltebb osztályaink is idegenkednek, nem lehetünk *számítani tudó* nép. Pedig a művelt népek versenyében mostanában csak a számítani tudó nép állhat meg.

Az államgazdaságtan *gyakorlati tudomány*, mely nem szakíthat a gyakorlati viszonyokkal. Ennélfogva fejtegetéseimben mindig *az özszerű állapotokra* voltam tekintettel. Az önmagának tetszelgő, tartalom nélküli elmélkedés és a merően kivihetetlen tervezetek nem valók egy gyakorlati czélokot követő tudomány rendszerébe. Vizsgálódásaim folyamában ugyan *az államgazdaság eszményi rendjének* megállapítását sem hanyagoltam el, de az államháztartás főintézményeinek tárgyalásánál első sorban *az állami és gazdasági szerkezet tényleges állapotait* tartottam szem előtt, mivel meggyőződésem szerint az államtudományok valamennyi ágának az a czélja, hogy az igazság elvont elveit és a jövőben elérhető tökély eszményképét az állami és társadalmi élet özszerű alakulásával hozzák viszonyzatba.

Kassa, 1884. évi szeptember havában.

M. V.

BEVEZETÉS.

1. §.

Az államgazdaság és az államgazdaságtan. Az államgazdaság feladata és fontossága. Az államgazdaság s az állami élet többi nyilvánulásai között létező összefüggés.

A czél eszközt, az élet erőt tételez fel. Minden egyes ember, sőt minden szerves lény, hogy létezhesen, anyagi erőre szorul. Ugyanez áll a társulatokra, az övetkezetekre s az emberi társulás leghatalmasabb alakjára, az államra nézve. Habár a társadalmi élet oly alakulása, melyben az egyes tagok összes gazdasági érdekeit az összeség elégítené ki, nem képzelhető, más oldalról az is kétségtelen, hogy a művelődés legalsóbb vagy legfelsőbb fokán álljon is a nép, mindig lesznek a népközösség valamennyi tagját érintő bizonyos czélok, melyek csak közkiadások által valósíthatók meg, mindig lesznek oly társadalmi szükségletek, melyek magán-gazdasági tevékenységgel vagy épen nem, vagy csak sokkal nagyobb áldozatok árán elégíthetők ki, mintha a szükségletkielégítés közösen, maga az állam által történik. Az ezen szükségletek fedezésére megkívántató anyagi eszközöknek beszerzése, kezelése és alkalmazása az állam különös tevékenységét igényli, melyet közönségesen, de hibásan *állami pénzügynek* (financziának), helyesebben *államháztartásnak*, olykor kormánygazdaságnak, és legszabatosabban *államgazdaságnak* nevezünk.¹⁾ Azon eszélyességi elvek rendszere pedig, melyek szerint legczélszerűbben lehet az államszükséglet helyes mértékét meghatározni és ezen szükséglet fedezésére megkívántató eszközöknek beszerzéséről, kezeléséről s alkalmazásáról gondos-

¹⁾ Az *államháztartás* elnevezés ellen fel lehet vetni, hogy szigorúan véve tágabb fogalom, mint az államgazdaság, amennyiben az államháztartás fogalma alá mindaz vonható, mi az összes közcéllok megvalósítására szükséges, amíg az államgazdaság egyedül az állam gazdasági czéljaira van közvetlen vonatkozással. Ezen kifejezés *kormánygazdaság* annyiban nem pótolja az államgazdaságot, amennyiben a kormányra helyezi a súlyt. Pedig alkotmányos országban a törvényhozó testületnek ép oly, vagy még döntőbb befolyása van az államgazdaságra, mint a kormánynak.

kodni, *pénzügytannak*,¹⁾ *financztudománynak*, másként államháztartási tudománynak vagy kormánygazdaságtannak, jobban *államgazdaságtannak* nevezeték. Önként érthető, hogy az államgazdaságtan nemcsak feltétlen érvényű, azaz egyaránt valamennyi országra és korra alkalmazandó elveket, hanem épen úgy, mint a többi politikai tanszakok, nagyjára viszonylagos tantételeket állít fel, melyek az egyes országok tényleges viszonyai, történelmi fejlődése, politikai és nemzetgazdasági helyzete, az illető nép erkölcsi és szokásai, szóval egyedisége szerint módosítást igényelhetnek.

A régebbi írók az államgazdaságtannak szűkebb kört tulajdonítottak. Ugy vélekedtek, hogy nincs egyéb feladata, mint a közcéllok elérésére megkívántató javak beszerzésére és kezelésére vonatkozó elveknek megállapítása. Ez azonban téves felfogás, mert az állam gazdasági tevékenységének ugyszólván legfontosabb ága: az államszükségletek meghatározása. Ehhez kell minden többi gazdasági működését alkalmaznia. Az államgazdaságtan csak akkor felel meg feladatának, ha az államszükséglet helyes mértékének meghatározására is kiterjeszkedik.²⁾

¹⁾ A „pénzügytan” azon elnevezések közé tartozik, melyeket anélkül, hogy helyes értelmük volna, a szokás honosított meg. *Pénzügytan* alatt inkább a pénzrendszer elméletét érthetők. A „*financia*” szónak eredetét többféleképen magyarázzák. Némelyek ezen ó-szász gyökből „*fin*” (adó) vonják le jelentését, úgy, hogy a *financztudomány* adótudománynak lenne nevezhető. Mások szerint ezen középkori latin szóból „*finantia*” (közszolgáltatás) eredne. Legtöbbször a latin „*finis*” (fizetési határidő) szóból találják eredetét.

STEIN sok tekintetben teljesen önálló felfogásával a *financztudomány*-nak s az államgazdaságtannak különböző kört és jelentést tulajdonít. Az *államgazdaság* szerinte a termelést, a fogyasztást, s a javak önmegújító alkalmazását (s reprodukciót) foglalja magában. Az államgazdaság részére eszközölt vagyontermelést *állambevételnek* vagy az *állam financiaiának* nevezi. A fogyasztást az *államkiadások* alkotják. A *reprodukczió* a javaknak olynemű felhasználásában áll, hogy ne az állam, mint egyéni személyiség gazdagodjék, hanem az állami tagok gazdasági élete fejlődjék. Az állam által foganatba vett és a saját bevételeiben ismét nyilvánulására jövő reprodukciót *államháztartásnak* nevezi. Ez alapon megkülönbözteti: az állambevétel tudományát, azaz a *financztudományt*; az államkiadások tudományát, mely a tulajdonképi *igazgatástan* körébe tartozik; és végre az *államháztartás* tudományát. Elismeri azonban, hogy ezen három tudományág mellett nem létezik egy külön államgazdaságtan, amennyiben az államgazdaságtan épen a *financiai*, az *igazgatási kiadások* s az *államháztartás* tanainak egészszé egyesített egységét foglalja magában. — Ezt az egész rendszert elfogadhatatlannak tartom. Az állambevételket ugyan külön is lehet tárgyalni, de ez az állambevétel tanát, és nem a *financztudományt* fogja képezni. A *financztudomány* egyjelentésű az államgazdaságtannal, és nem csupán az állambevételre szorítkozik, hanem az államgazdaságnak valamennyi ágára kiterjeszkedik. Az *igazgatástan* ugyan az államkiadások tárgyaival foglalkozik, csak hogy egészen más szempontból, mint az államgazdaságtan, mely a kiadások tárgyaira egyedül a *szükséglet* helyes mértékének megállapítása végett van tekintettel. A *financzigazgatás* elmélete sem önálló tudomány, hanem az államgazdaságtannak egyik kiegészítő része.

²⁾ Az állambevétel szempontja kiválóan *financiai*, ellenben az

Az államgazdaság közvetlenül egyetlen állami célra sem valódit meg, közvetve azonban az összes állami célok elérésére előmozdítólag foly be, amennyiben állami tevékenységet anyagi eszközök nélkül képzelni sem lehet. Az államgazdaság feladata voltaképen az összes állami célokkal esik össze, mert utolsó elemzésben arra van hivatva, hogy az állameszme által elészabott célkörnek eszközeivel testet és életet adjon. A legfontosabb állami feladatok csak az esetben oldhatók meg, ha az államgazdaság eszközei megengedik. Aminek kivételét az államgazdaság megtagadja, pusztá eszmény és üres terv marad.

Az államgazdaság *fontosságát* csaknem fölösleges bizonyítani. Az államhatalom nyilvánulásának egyetlen ága sem szükségesebb. Gazdaságából meríti minden ország azon erőt, melylyel a reá bizott társadalmat a tökéletesedés célpontja felé vezet. Az állami pénzügyek súlyedése, az adónemek s a többi bevételforrások javításának elodázása, a pénzügyi igazgatás rendszerelensége, a nép adóerejének semmibe vétele, az egyes néposztályokat kedvezésben részesítő, a többieket épen ezért túlságosan sújtó adórendszer, nemcsak a nemzetgazdasági reformoknak, de az egész állami élet egészségese fejlődésének állhatják útját. Az összes államok példája tanúsítja, hogy a pénzügyi helyzet vagy határozóan elősegíti a népek boldogságát, hatalmát és tekintélyét, vagy ellenkezőleg siettetti az elerőtlenülést és bomlást. A tervszerű pénzügyi politika a népet anyagilag és erkölcsileg erősíti, ellenben a könnyelmű *financz*gazdálkodásnak nem csak az államháztartás súlyedése, hanem általános szegénység és nyomor, anyagi és erkölcsi hanyatlás van nyomában. És még az sem üres szólam, hogy hasztalanul bír a nép a saját sorsa feletti önrendelkezési joggal, hasztalanul alkotmánygyal és szabadsággal, ha az ország pénzügyei állandóan romlodozó állapotban vannak.

Az államháztartás állapota a nemzetgazdasági és kulturai fejlettségnek egyik legmegbízhatóbb fokmérője, mivel az államgazdaság s az összes közgazdasági és társadalmi viszonyok közt oly benső a kapcsolat, hogy az utóbbiaknak minden jelentékenyebb alakulása az államgazdaságra, és ennek fejlődése az egész társadalmi életre lényeges befolyást gyakorol. Ebből az is következik, hogy nincsen törvényhozói és kormányi intézkedés, közgazdasági, hadügyi, közoktatási, törvénykezési vagy bármi nemű belreform,

államkiadásoké *általános politikai*. Az állami bevételeknél a *financiai* érdek *pozitív*, az általános politikai érdek csak *negatív* tényező, amennyiben a bevételeket korlátok alá helyezi. Az állami kiadásoknál megfordítva az általános politikai érdek pozitív, a pénzügyi érdek negatív tényező, mivel a kiadásokra korlátozólag hat. De épen ezen okból nem lehet a *financia* fogalmát egyedül a bevételekre szorítani. A helyesen vezetett államgazdaságban a bevételek csak a szükségletek mérvéig fokozhatók, és viszont jobban a kiadások sem terjeszthetők ki, mint a hogy a pénzügyi érdek megengedi.

mely ha első pillanatra az államháztartásra nézve közönyösnek is látszik, ne vonna egyszersmind pénzügyi eredményeket maga után, és a melynek kivitele nem lenne az államgazdaság helyzetétől feltételezve.

Epen ily félreismerhetetlen összefüggés van az államháztartás s az alkotmány közt, mert az, hogy a kormány az államszükségletek fedezésére megkivántató eszközöket micsoda forrásokból és mily módon szerzi be, hogy továbbá az állami kiadásokat önkényesen, vagy a nép hozzájárulásával állapítja-e meg, az állami szervezet minőségétől függ, mindez pedig a pénzügyek kezelésére s az államháztartás egész rendjére szükségképen befolyást gyakorol.

2. §.

Az államgazdaság és a magán gazdaságok közötti különbség.

Az államgazdaság épen úgy, mint a magán gazdaságok, a nemzetgazdaságnak alkatrésze, lényegileg ugyanoly természetű, és ugyanoly alapelvek szerint kezelendő, mint a magán gazdaságok. Az államgazdaság is termel és fogyaszt, ez is a bevételek és kiadások rendszeres láncolata, a vagyoni alkatrészek folytonos áttétele, s az értékek szabályos megújítása. Időnként az államgazdaság is válságokkal küzd, a munkamegosztás elvét a művelődés előbbre menetelével ez is mindig jobban érvényesíti, és hitelét szintén igénybe veszi. A gazdasági alaptörvények alól az államháztartás sem vonhatja ki magát. Pl. a meddő fogyasztástól az államgazdaságnak is tartózkodnia kell; a kormánynak is kötelessége a kiadások és bevételek közti súlyegyen biztosítására törekedni. Az állami gazdaság virágzásának is egyik főfeltétele az igazi szükségletek teljes kielégítése és minden fölösleges fogyasztásnak mellőzése. Az államgazdaságnak sem szabad mások jogait és az erkölcsiség követelményeit megsérteni. Azonban közelebbről tekintve az állam természetét, céljait és szükségleteit, az államgazdaság s a magán gazdaságok közt nevezetes különbségek is észlelhetők, melyekből egyszersmind az államgazdaságtan önálló tárgyalásnak szükségessége is következik.

A magán gazdaság az egyéni élet körébe eső szükségleteknek kielégítéséről gondoskodik, ellenben az állam gazdasági tevékenysége oly szükségletek fedezésére irányul, melyek a népközösséget érdeklők, s egyesek vagy társadalmi szövetkezetek által épen nem, vagy csak nagyobb áldozattal elégíthetők ki. A magán gazdaság önmagáért cél, amennyiben csupán saját alanyának szükségleteit elégíti ki, azonban az államgazdaság nemcsak az állam, de egyuttal az összeséget képező egyesek szükségleteinek fedezéséről is gondoskodik.

Ugyanazon ország határain belül csak egy államgazdaság

állhat fenn. Bizonyos tevékenységi ágakat egyedül az államgazdaság láthat el; bizonyos, az egyesekre nézve is nélkülözhetetlen javakat csak az államgazdaság termelhet. A magán gazdasági tevékenységnek főcélja: anyagi javak termelése s az egyéni jólétnek gazdagodás általi emelése. Ellenben az államháztartásnak célja: a népegészet érdeklő közintézmények (helyes kormányzat, bel- és külbéke, igazságszolgáltatás, szellemi és anyagi műveltség stb.) létesítésére megkivántató eszközöknek beszerzése és alkalmazása, és végfolyamatban ezen közintézményekben rejlő, nagyobb részt testetlen javaknak termelése.

Az államgazdaság, valamint a többi nyilván jellegű testületi (tartományi, megyei, községi) gazdaságok *nem önkéntesen* termelnek, nem tetszés szerinti javak bizonyos mennyiségét állítják elő, hanem lényegüknel fogva szükségképen s oly javakat termelnek, melyek a magán gazdaságok körén túlesnek, s az összeségre nézve nélkülözhetetlenek.

A magán gazdaságok tevékenységét egyedül mások jogai határolják, ellenben az államgazdaság csak az állami célok által megszabott korlátokon belül mozoghat. A míg a magán gazdaságoknál a megtakarítás a boldogulás biztosítója, addig az államgazdaságnál a közvetlen tökegyűjtés az adóztatás jogalapjába ütközik. De más oldalról a magán gazda annyiban jobban van korlátozva, amennyiben csak kereseti tevékenységgel szerzi jövedelmét, ellenben az állam fejlődöttebb viszonyok közt, szükségletének igen csekély hányadát fedezi saját termeléséből, és bevételeinek legnagyobb részét a polgárok jövedelméből gyűjti egybe.

Nagy különbség van továbbá abban, hogy a magán gazda szükségletének mértékét jövedelmének nagyságához szabja, az államgazdaságban pedig a szükséglet mérve szerint kell a fedezetet keresni. Ezt a különbséget azonban nem szabad úgy értelmezni, mintha a bárminemű állami szükségletnek megfelelő fedezetet okvetlenül elő kellene teremteni. Az oly feladatok megvalósításához szükséges eszközöket, melyekről az állam saját létének veszélyeztetése nélkül le nem mondhat, természetesen minden áron be kell szerezni. Pl. háboru idején, midőn a ország függetlensége a katonaság harcoképességétől van feltételezve, a nemzeti törzsvagyont megtámadó áldozatoktól sem szabad visszariadni: «A beteg ember, — jegyzi meg SCHÄFFLE (Ges. Syst. II. 372. l.) — a ki különben orvosnak egy frtot sem ad, lételének biztosításaért jövedelmének három negyed, sőt vagyonának fele részét is feláldozza.» Azonban a többi, magukban véve még oly indokolt szükségletek megszabásánál, a nép adóerejére is figyelemmel kell lenni. Rossz pénzügyminiszter az, ki a bevételek meghatározásánál nem veszi tekintetbe a szükségletet s az állami célokat, de ép oly rosszul tölti be az a kormányférfi is hivatását, ki a szükséglet megállapításánál a rendelkezésére álló eszközökre nem gondol.

Végre az államgazdaság abban is eltér a magán gazdaságoktól, hogy vezetése és kezelése előre meghatározott, jobbra *állandó alakzatokhoz* és szabályokhoz van kötve, ellenben a magán gazdaság tevékenységét a viszonyok változásával gyorsan módosíthatja.

Nem kell azonban gondolni, mintha az államháztartás és a magán gazdaságok közt fenforgó különbség a kettő között érdekellentétet is foglalna magában. Az államgazdaság s a magán gazdaságok közt, a fent jelzett eltérések dacára, legbensőbb összhang és érdekközösség létezik, mert az államháztartás a magán gazdaságokon alapszik, és államháztartás nélkül a magán gazdaságok sem állhatnának fenn. Az állami bevételek az igazságszolgáltatásra, közoktatásra, egészségügyre, a közbiztonság megőrzésére, hadügyi célokra, a közérkölciség s a tudományok emelésére, a nemzeti termelés különböző ágainak fejlesztésére, sőt részben közvetlenül gyümölcsöző beruházásokra fordíthatnak. Külbiztonság, jogótalom, szellemi műveltség, erkölcsiség stb. nélkül gazdasági haladást gondolni sem lehet. Már pedig ezen testetlen javak az államon kívül nem termelhetők.

3. §.

Az államgazdaságtan s a többi tudományok között fenforgó viszony.

Az államháztartás az állami életnek egyik főfontosságú ága lévén, az államgazdaságtan az *államtudományok* rendszerében foglal helyet. Az államgazdaságtan s a többi államtudományi szakok közt a legszorosabb összefüggés létezik, a mennyiben közös feladatuk az állami életre vonatkozó kérdéseknek taglalásában és megoldásában áll.

Az államgazdaságtan alapelveit egyrészt a *bölcséleti államjogtanból*, másrészt a *nemzetgazdaságtanból* meríti, amiért is ezen két tudományág az államgazdaságtan *alaptudományainak* tekintendő. A *bölcséleti államjogtan* származtatja le az állam pénzügyi hatalmát, azaz azon jogosítványát, melynél fogva a közérkölcök valóstítása érdekében saját gazdaságot vihet. Ez jelöli ki az államgazdaság jogi korlátait, valamint azon köteleességeket is, melyeknek a polgárok az államgazdaság irányában alá vannak vetve. A pénzügyi tudomány nem felel meg feladatának, ha a pénzügyi intézményeket pusztán célszerűségi szempontból taglalja. Fejlesztéseiben a jogosság követelményeit sem téveszheti szem elől, mert valamint az összes gazdasági és társadalmi, úgy a pénzügyi intézmények helyességének is az az első követelménye, hogy a jogosság általános elveivel ne ellenkezzenek.

Az *állam- s a nemzetgazdaságtan* közötti kapcsolat könnyen felismerhető, ha figyelembe vesszük, hogy az államgazdaságnak

forrása és alapja a nemzetgazdaság, hogy az általános jólét emelkedésével vagy hanyatlásával javul vagy süllyed az államháztartás helyzete is, és hogy viszont a nép gazdasági életének fejlődésére vagy hanyatlására az állami pénzügyek határozó befolyást gyakorolnak. Az állam pénzügyi rendszerének közvetlenül ugyan nem feladata a nemzetgazdasági szervezetnek rendezése, de a pénzügyi intézmények közvetve mélyen belenyulnak a közgazdasági és társadalmi viszonyokba. A termőterület nagy részére kiterjedő államjóságok a mezőgazdaságnak felvirulását akadályozhatják; a helytelen adónemek, az adóterhek egyenlőtlen megosztása s a túlságosan súlyos adótételek a nemzetvagyonosságot méregként emészthetik; az egyedáruságok, a fogyasztási adók s a kezelésükkel egybekötött ellenőrzési rendszabályok a polgári szabadságot korlátozzák, az ipar és forgalom fejlődését feltartóztatják, esetenként politikai elégtelenséget okozhatnak és csempészetre szolgáltatnak alkalmat, ami a közérkölciséget mételezheti meg. A vámok s a rossz vámigazgatás a kereskedés elé akadályokat gördítenek, s a nemzet versenyerjét káros következtésű védelem alá helyezik. Az állami hitelműveletek az összes hitel- és termelési viszonyokat befolyásolják.

Az államgazdaságtan művelését és tanulmányozását elősegítő legjelentékenyebb *segédtudományok*: a kamarai tudomány, finansztörténet, pénzügyi statisztika, tétéles pénzügyi jog s a politikai számtan.

A *kamarai tudomány* a megelőző két század folyamán és a jelen század első évtizedeiben érvényben volt, és némi részben még ma is gyakorlati fontossággal bíró pénzügyi igazgatási szabályok iránt nyújt tájékoztatást. Elnevezése a *«kamara»* szóból veszi eredetét, így nevezetve a középeurópai államokban azon hatóságok, melyek a középkor vége óta az akkori állambevételi források, névszerint az államjóságok és regálék kezelésével voltak megbízva. Miután azok, kik ezen hatóságoknál kerestek alkalmazást, a kamarai igazgatási szakba vágó ismeretek elsajátítását voltak kötelesek igazolni, a kamarai ismeág előadására a legtöbb német egyetemen külön tanszék állítottott fel. És amennyiben a kamarai hatóságok törvénykezési s államrendészeti teendőket is végeztek, a kamarai tudományt tárgyaló művek a pénzügyi igazgatás ellátásához szükséges ismereteken kívül még a törvénykezési és rendészeti szabályokat is magukban foglalták úgy, hogy a kamarai tanszak, melyből Németországban a múlt század közepén az *önálló finansztudomány* fejlődött ki, a legkülönbözőbb természetű ismereteknek minden rendszert nélkülöző halmaza volt.¹⁾

¹⁾ A *kamarai ismeág* irodalmi művelésének nevezetesebb termékei: GASSER: Einleitung zu d. ökon.-polit. u. Kameralwissenschaften. Halle, 1729. DITHMAR: Einl. in d. ökon. Polizei u. Kameralwiss. Frankfurt, 1729.

A *financztörténet*¹⁾ azzal tesz szolgálatot az államgazdaságtannak, hogy a pénzügyi intézmények eredetét és koronkénti fejlődését tárja elénk. A *pénzügyi statisztika*²⁾ az egyes államok háztartási viszonyait ismerteti, és a bevételekre és kiadásokra vonatkozó adatokat gyűjti és rendszerezíti. A pénzügyi statisztika nélkül az államgazdaságtan el nem érhetné volna jelen fejlettségét, mert nem szerezhetné volna meg a tantételei helyességének bizonyításához szükséges tapasztalati anyagot. A pénzügyi statisztikának megbízhatóságát az államháztartásnak nyilvánossága újabban mindenütt tetemesen emelte. Más oldalról azonban, ha valamiben, épen pénzügyi dolgokban, nem kell túlbecsülni az összehasonlító statisztikát. Az adatok csoportosítása a különböző évekre nézve, még ugyanazon állam költségvetéseiben és zárszámadásaiban is változó. Még nagyobb eltérések vannak a különböző országok költségvetései és zárszámadásai alakja első sorban az ottani politikai és igazgatási intézményektől van feltételezve, ami lehetetlenné teszi, hogy az összehasonlító statisztikának egyenlőséget sürgető követelmé-

SPRINGER: Grundr. d. Kameralwiss. Jena, 1768. WALTHER: Versuch eines Syst. d. Kameralwiss. Giessen, 1793—1797. 4 köt. FULDA: Grundr. d. Kameralwiss. Tübingen, 1816. RAU: Grundr. d. Kameralw. Heidelberg, 1823. BÜLOW: Kameralist. Grundsätze. Hamburg, 1826. BAUMSTARK: Kameralist. Encyclopaedie. Heidelberg, 1835.

¹⁾ BOSSE: Grundzüge d. Finanzwesens im röm. Staate. Braunschweig, 1806. A régi római birodalom háztartásáról igen érdekes adatok olvashatók MOMMSEN nagyírtó munkájában. — BÖCKH: Staatshaush. d. Athener. Berlin, 1817. HÜLLMANN: Deutsche Finanzgesch. des Mittelalters. Berlin, 1805. LANG: Hist. Entwickl. d. deutsch. Steuerverfassungen. Berlin, 1793. SINGLAIR: History of the public revenue of the British empire. London, 1803. ARNOULD: Histoire générale des finances de la France. Paris, 1806. BAILLY: Histoire financière de la France. Paris, 1830. DE NERVO: Les finances françaises sous l'ancienne monarchie, la république, le consulat et l'empire. Paris, 1863. CLAMAGÉAN: Histoire de l'impôt en France. Paris, 1867. VUITRY: Etudes sur le régime financier de la France avant la révolution de 1789. Paris, 1877. VOCKE: Gesch. d. Steuern d. britt. Reichs. Leipzig, 1866.

²⁾ M. BLOCK: L'Europe politique et sociale. Paris, 1869. *Ugyancsen szerzőtől*: Annuaire d'économ. pol. et de stat., évenként jelen meg. A legújabb pénzügyi adatokat évről évre közzéteszi a *góthai udvari naptár*. — HOCK: Finanzverwalt. Frankr. Stuttgart, 1857.; és *ugyanesen szerzőtől*: Finanzen u. Finanzgesch. d. Verein. Staaten v. Amerika. Stuttgart, 1867. KAUFMANN: Die Finanzen Frankreichs. Leipzig, 1882. SAY: Dictionnaire des finances. Paris, megjelen 1883 óta. CZOERNIG: Oesterr. Budget. Wien, 1862.; és *ugyanattól*: Darstellung d. Einrichtungen über Budget, Staatsrechnung u. Controle in Oesterreich, Preussen u. s. w. 1866. SABAUV: Das russische Reich in seiner fin. u. ökon. Entwicklung. Leipzig, 1873. BEER: Finanzen Oesterreichs. Wien, 1877. PREIFFER: Vergleich. Zusammenstellung d. europ. Staatsausgaben. Stuttgart, 1877. LUKÁCS: Államháztartás és adózás Franciaországban és Angliában. Budapest, 1884. 2 köt. Ide tartoznak az *országos statisztikai hivatalok által közreboesátott közlemények*; és *Magyarországra nézve a tud. Akadémia által közzétett nemzetgazd. és statisztikai évkönyvek*.

nyei kielégíttessenek. Ez rendkívül megnehezíti a különböző országok pénzügyeinek összehasonlítását, és nagyon leszállítja az újabb időben felkapott statisztikai kimutatások becset, számba sem véve, hogy a minden adatközlésnek vaktában hitelt nem adó olvasó olykor még elsőrangú írók műveiben is hamis adatokra bukkan. Különösen azon kimutatásokat kell óvatossággal fogadni, melyek az egyes igazgatási ágak szükségletének s az egyes bevételeknek a népeesség létszáma szerinti megoszlását akarják feltüntetni, a mennyiben a fejenkénti kiadási és terhelési hányadok igazi nagyságát e számadatok nyomán nem lehet megítélni. Az összehasonlítások hasznavehetőségét az is csökkenti, hogy az államvagyton az egyes országokban nagyon különböző terjedelmű. Továbbá az egyik országban a megye vagy a község, részben a társadalmi tevékenység látja el azt, amit máshol az állam teljesít. Végre a valutaviszonyok különfélesége is zavarja a pénzügyi adatok egybevetését.

A *pénzügyi jog* az illető állam pénzügyi igazgatását, névszerint a bevételeit és kiadásait, valamint az azok kezelését meghatározó törvényeknek és szabályoknak rendszeres tárgyalása. Könnyen belátható, hogy az egyes országok pénzügyi törvényhozása és igazgatása az elméletnek fölötte becses anyagot szolgáltat. Az elmélet a gyakorlatban üdvöseknek bizonyult intézményekre kiváló figyelmet fordít, elveinek helyességét a tétéles intézkedésekre való hivatkozással erősíti, s a tétéles pénzügyi igazgatásban itt-ott észlelt ferdeségek kimutatását és kárhoztatását is feladatának ismeri. Mindezt csak úgy teheti, ha a tétéles intézményeknek és szabályoknak tudomásával bir.

A *politikai számtan*¹⁾ az államháztartás kezelésénél előforduló számműveleteknek rövidítését és könnyítését eszközlő számtási módokat adja elő.

4. §.

Az államgazdaságtan története.

Az államgazdaságnak elmélete az államgazdasággal párhuzamosan fejlődik.

Habár a közszükségletek fedezésére irányuló tevékenység nélkül nincsen állami élet, s így az állami gazdaság egykoru az állam keletkezésével: rendszeresen szabályozott államháztartással az ó- és középkorban nem találkozunk. Az *ókori államok* első sorban hadi zsákmányból, az ellenségre vétett sarczból s a leigázott

¹⁾ LÖHMANN: Handb. f. jurid. u. staatswirthschaftliche Rechnungen. Leipzig, 1829. BLEIBSTREU: Polit. Arithmetik. Heidelberg, 1845. BESKIRA: Lehrb. f. d. jur., polit. u. kameralist. Arithmetik. Wien, 1862. ÖTTINGER: Polit. Arithmetik. 1863. WENINGER: Politikai számtan. Pest, 1869.

népek által fizetett tributumokból szerezték bevételeiket. A görögöknel és rómaiaknál ezeken felül az államjóságok, bányák és vámok, továbbá a törvénykezési illetékek és pénzbüntetések szerepeltek bevételforrásokul. Adót a polgárok csak hadi célokra fizettek. A római birodalomban a meghódított tartományok földbirtoka az állam tulajdonába ment át, melynek haszonélvezete fejében a kincstár részint adóbeli szolgáltatásokat, részint bér- és legelődíjakat szedett. Ezenfelül a «*civitates immunes*» vagyis azon községek kivételével, melyek adómenteseknek jelentettek ki, a többi községek évenként fizetett állandó pénzbeli adóval (stipendium) voltak terhelve. A polgárháborúk idejében a legyőzött ellenfelek vagyonának elkobzása volt jelentékeny bevételforrás. A római polgárt a csak rendkívüli szükség idejében követelt tributumon kívül, mely ha a hadjárat szerencsés véget ért, a kincstár által visszatérített, csak egy egyenes adó, t. i. az örökségi adó (vigesima hereditatum) terhelte, mely a katonaság jutalmazására Augustus által szervezett pénztár (aerarium militare) javadalmazására fordított. De a meghódított tartományok népességére igen súlyos adók neheztedek. A földbirtokosok magas földadót (capitatio), és a többi néposztályok fejadót (census) fizettek.

A középkorban a hűbéri szerkezet, a terménygazdaság s a kiváltságolt osztályok adómentessége voltak a tökéletesebb pénzügyi rendszer kifejlődésének legnagyobb akadályai. Az államhatalom feladata csak az ország határainak megvédésére szorítkozott. A hadviselés költségeit részint a fejedelem magánvagyonára, illetőleg ahol az állami élet már kezdetben szabadabb szellemben fejlődött, mint pl. hazánkban (hol már a Szent István várszerkezetében szerepelt várak és ezek jóságai valóságos nemzeti javak jellegével bírtak), a fejedelem családi vagyonára mellett az államjavak fedezték, részint a nemesség viselte. Az igazságszolgáltatás és közigazgatás a földbirtokos osztály s a városi polgárság kiváltsága és egyzersmind kötelessége volt. A közoktatásnak és szegényügynek ez időben még nagyon szerény igényeit a papi rend elégítette ki. A közszükséglet tehát e korszakban tulajdonképen nem állami, de fejedelmi és rendi kiadásokból állott. A közjogi szempont a bevételknél sem talált méltánylást. A közbevételek királyi jövedelmeknek, az állampénztár a fejedelem pénztárának tekintetett. Az alapbevételforrást a domániumok képezték. Ezekhez járultak a regálék, névszerint a bányászati és pénzverési jog, továbbá a meghódított tartományok tributumai, vámok, vagyonbüntetések, a városok adózásai és a jobbágyoknak munkabeli és természetnyekben lerovott szolgáltatásai. A rendek rendkívüli szükséglet idejében csak segélyt (subsidium, adjutorium) ajánlottak a fejedelemnek, mely még akkor is önkéntes szolgáltatás jellegével bírt, midőn tényleg állandó adózássá vált.

A rendszeresen szabályozott államháztartás szüksége csak

akkor állott elő, midőn az állandó hadsereg meghonosodása, az állam irányában támasztott igények szaporodása, az állami egység kifejlődése, a rendi igazgatásnak államivá történt változása s az állandó fizetéssel ellátott hivatalnokok alkalmazása folytán az államszükséglet jelentékenyen növekedett. Csak ekkor kellett oly államgazdaság meghonosításáról gondoskodni, mely az indokolt szükségletek teljes fedezése mellett, a nemzetgazdaság és az államháztartás közt mutatkozó érdekellentéteknek elenyészését s a közterheknek lehető legarányosabb megosztását tegye lehetővé.

Az elbadottak meggondolása után nem csudálkozhatunk, hogy az államháztartás csak a 18-ik században lett komolyabb vizsgálódások tárgyává, hogy az államgazdaságtan csak a jelen század eleje óta ment nevezetes fejlődésen keresztül és csak az utolsó három évtizedben találkozik kellő méltánylással.

Az ó- és középkorból származó irodalmi termékekben hiába keressük a pénzügyi elvek tudományos fejtegetését. Azon írók (az ókorban Xenophon, Cicero, Seneca és Plinius, a középkorban Aquinoi sz. Tamás, Sienai Bernhard stb.), kik az államháztartás körébe eső néhány megjegyzést tettek, az államgazdaság rendszerének tudatával sem bírtak.

A pénzügyi nézetek irodalmi tárgyalását kezdeményező első kísérletekre a 16-ik század végén s a 17-ik században akadunk, midőn a megváltozott politikai és gazdasági viszonyok, jelesen a patrimoniális igazgatási szervezetnek lazulása, az államháztartás közjogi oldalának méltatása, az állami egység s a fejedelmi hatalom eszméjének fejlődése, az állandó katonaság behozatala és ezzel kapcsolatban a tetemesen növekedett államszükséglet, továbbá az új világrészről Európába özönlött nemes ércnek csökkentő hatása a pénz értékére, a merkantil felfogás terjedése s ezzel együtt a kormány atyáskodó gyámkodása gazdasági ügyekben, és a terménygazdaságról való átmenetel a pénzgazdaságra elégséges okot szolgáltatott a politikai, gazdasági és pénzügyi feladványok vitatására. A pénzügyi kérdésekkel foglalkozó e korbéli írók közül kiemelendők: Bodin (De republica, 1594), Boxhorn (Varii tractatus politici, 1643), Klock (Tractatus de aerario, 1651), Seckendorff (Teutscher Fürstenstaat, 1655) és Schröder (Schatz- und Rentkammer, 1686). Ezen írók kiváltképen az akkori pénzügyi igazgatás legnevezetesebb két ágát, az államjóságokat és regálékat tárgyalták. Miután azonban az egyre szaporodó államkiadások a bevételek emelését tették szükségessé, az adókra is figyelemmel voltak. Klock az általános teherviselés elvét hirdeti, a létszükséglet adómentességét és csak a jövedelem szerinti adózást kívánja, amíg Seckendorff a fogyasztási adóknak fogja pártját, mert ezeket észrevétlenül és önként viselné a nép, és ha az alsó osztályokat erősebben is érnék, utóbb az arányosság a munkabér emelkedése folytán helyreállana. Az e korbéli írók nem vitték előbbre a pénzügyi nézetek fejlődését,

mert nem ismerték fel a nemzet- és államgazdaság közötti összefüggést, és csak arra törekedtek, hogy minél több, bármily káros bevételforrást találjanak fel.

A pénzügyi irodalom a 18-ik század első felében sem mutat jelentékeny haladást. A pénzügyi igazgatás, mint a kamarai hatóságok legfontosabb szolgálati ágának irodalmi művelésére ez időben ugyan kiváló gondot fordítottak, de a kamarai ismeéget tárgyzó műveknek csak annyiban van némi becsük, amennyiben az akkori pénzügyi igazgatásnak részben még ma is érvényben levő szabályai iránt nyújtanak utmutatást.

Az államgazdaság elméletének határozottan tudományos és rendszeres művelése a 18-ik század második felében veszi kezdetét, midőn a merkantilizmussal szembe szálló új nemzetgazdasági irányok: a physiokratizmus és még inkább a Smithianizmus, továbbá az összes politikai tanszakok s a jogbölcseészet fejlődése a pénzügyi vizsgálódásokra is nagyban lendítő befolyással voltak.

Különösen fejlesztő hatása volt tudományunkra MONTESQUIEU «*Esprit des lois*, 1748» című művének, melynek 13-ik könyve az államháztartás elméletét foglalja magában. MONTESQUIEU állambevételnek a magánvagyon egy részét tartja, melyet minden polgár a vagyon másik részének biztosításaért ad az államnak. A nemzetgazdaság s az államháztartás közötti érdekközösség az ő figyelmét is kikerüli, de határozottan utal már a pénzügy s az összes állami élet, névszerint a társadalmi állapotok s az állam-szervezet közt létező benső összefüggésre. Ő állította fel először azon tételt, hogy az állambevételek alakja az alkotmány alakzatától függ.

A physiokraták (kiváltképen QUESNAY és TURGOT) rendszere annyiban mozdította elő a pénzügyi tudomány fejlődését, amennyiben azon alapelve, mely szerint egyedül az őstermelés nyújt tiszta hozadékot, és így az összes államszükségletek az egyetlen földadó bevételéből lennének fedezendők, az adóelméletnek alaposabb és behatóbb kifejtésére szolgáltatott okot.

Legnagyobb lendületet adott tudományunk fejlődésének SMITH ADÁM «*Inquiry into the nature and causes of the wealth of nations*» (Vizsgálódások a nemzetvagyonosságnak természete és okai felett) című 1776-ban megjelent világhírű műve, mely az államgazdaságtan történetében is új korszakot jelez. Az államháztartás elméletének a nemzetgazdasági eszmék azon óriási átalakulása kölcsönzött csak tudományos alapot, amely SMITH Á. fellépésével van összefüggésben. Ő volt az első, ki az állam- és nemzetgazdaság közötti kapcsolatot felfogta, s a közöttük levő érdekközösséget határozottan kifejtette. SMITH az adókváltságok eltörlését s az adóügy decentralizációját sürgeti, és a nélkülözhetetlen szükséglettárgyak terhelését kárhóztatja. És habár vizsgálódásait nem terjeszti ki az államháztartás valamennyi ágára, mert tüzetesen

csak az adórendszert fejté ki s az államhitelügyre fordít figyelmet; és az államgazdaság elméletét nem önállóan, hanem a nemzetgazdasági feladványokkal együttesen tárgyalja: annyiban mégis tudományunk alapítójának kell tartanunk, amennyiben ő az első, ki az adóztatás elveit a nemzetgazdaság törvényeire alapítja, az állambevételeket a nemzetgazdasággal szervesen összefüggő rendszerbe foglalja és a tételes pénzügyi intézményeket igazán tudományos alapon bírálja. Nem hagyható azonban említés nélkül, hogy munkája pénzügyi dolgokban sem ment minden egyoldalúságtól és tévedéstől. Az állam magángazdasági tevékenységét feltétlenül kárhóztatja. Az államadósságoknak elvi ellenzője. Ellene nyilatkozik a tőkekamatadónak, az iparosok és munkások megadóztatásának, valamint a személyes jövedelmi adónak. A személyes jövedelmi adó ellen így szólal fel: «A vagyon, valamint a jövedelem arányában kivetett adó teljesen önkényszerű. A vagyoni állapot napról-napra változik és azért meg nem határozható, ha csak nem akarunk oly zaklató eljárást alkalmazni, amely elviselhetetlenebb volna, mint bármely adó. A becslés ennél fogva a legtöbb esetben a becslő közegek önkényétől függ és így önkényszerű és bizonytalan». Ez alapon minden oly jövedelem terhelésére, mely nem ingatlanból származik, fogyasztási adókat hoz javaslatba.

Az államgazdaság elmélete egész a jelen század közepéig ugyszólván kizárólag a SMITH-féle rendszer eszmekörében mozgott. Az állam támogató befolyása a nemzeti jólét emelésére, az állami czélok modern felfogása s az állami szolgáltatások termékenységének elismerése SMITH Á. és szigorú követőinek rendszerében nem talált teljes kifejezést. Ez a financztudomány legújabb fejlődési szakának maradt fentartatva.

SMITH ADÁM angol és francia követői azon szoros összefüggést, mely a nemzet- és államgazdaság közt létezik, külsőleg is kifejezésre hozzák, és az államgazdaságot, mint a nemzetgazdaság legfontosabb tagját, a nemzetgazdaságtan keretébe vonják. E tárgyalási módszer némi igazolására felhozható, hogy az államháztartás befolyása a nemzetgazdasági viszonyokra ilyen módon szemléltetőbben nyilvánul. Azonban a pénzügyi elveknek behatóbb fejtegetése az államgazdaság elméletének önállósítása mellett szól. Az angol és francia írók nem annyira az államgazdaság elméletére, mint inkább a közélet gyakorlati feladványaira és saját országuk háztartásának rendszerére és történetére vonatkozó művekben jeleskednek, minek folytán az elméletet kevésbé mozdították ugyan elő, de a német szakirodalom túlnyomó, gyakran igazán emészthetetlen elmékedésekkel telt doktrinarizmusától egészen távol tartották magukat. SMITH Á. angol követői közül legnevezetesebbek: RICARDO és M'CULLOCH, újabban MACLEOD és ST. MILL, a francziák közül: SAY, SISMONDI és AUDIFFRET. Az önálló pénzügyi műveket közzétett legjelesebb francia írók: PARIEU, GARNIER,

CL. ROYER ASSZONY, VIGNES és LEROY-BEAULIEU, mely utóbbinak a nevezetesebb európai államok és kiváltképen Franciaország háztartásának ismertetése tekintetében páratlan kézikönyvét kitűnő magyar fordításban is bírjuk.

Az államgazdaságtant, elvlasztva a nemzetgazdaságtantól, a németek emelték önállóságra, és a német tudósok alapos — habár gyakorlati irányban az angol és francia írók érdemét túl nem haladó — irodalmi működésének köszönhető, hogy a pénzügyi tudomány ujabban egyik legsokoldalubb művelésben részesülő tanszakká vált. Az államgazdaság elméletének első részletes és rendszeres tárgyalásával JUSTI műveiben (Staatswirthschaft, 1752, és még inkább System des Finanzwesens, 1766) találkozunk. Őt követték a múlt század végén RÖSSIG és JUNG, a jelen század elején és első évtizedeiben STOCKAR v. NEUFORN, SODEN, JAKOB, BEHR, LOTZ, FULDA, KRAUBE, MALCHUS, SCHÖN és NEBENIUS: A jelen század negyvenes éveitől kezdve CANCRIN, HOFFMANN, RAU, MOLTKE, DIETZEL, ujabban és napjainkban ROSCHER, UMPFENBACH, STEIN, WIRTH, CZÖRNIG, BERGIUS, WAGNER, HOCK, HÖFKEN, SCHÄFFLE, HELD, NEUMANN, VOCKE, PFEIFFER, LASPEYRES és WALCKER szereztek tudományunk előbbrevitele körül érdemeket.

A rendszer megalapítása JAKOBNAK és MALCHUSNAK érdeme, kik közül az első először látta be az államkiadásoknak a bevételeknél nem kisebb jelentőségét, munkája második könyvét azok önálló tárgyalására szánván. MALCHUS, kinek éles elmével és vonzó előadással irt kézikönyvét nemcsak a szoros elmélet, hanem a mennyiben fejtegetéseit az egyes államok törvényhozásából és kormányzatából merített adatoknak közlésével kíséri, egyuttal a finansztörténet szempontjából még ma is haszonnal lehet olvasni, a pénzügyi igazgatás elméletét először tette a pénzügyi tudomány tárgyává. Az államgazdaság egész körére kiterjeszkedő régibb német írók közül RAU-nak vannak legnagyobb érdemei, kinek műve, tekintve az anyag teljességét, a közlött adatok pontosságát s a népies irmodort, évtizedek múlva is eléggé meg nem becsülhető forrás lesz. A legujabbi német szakirodalomnak legkitűnőbb művelője WAGNER ADOLF, ki nagyszabásu kézikönyvében több pénzügyi kérdést egészen új irányban tárgyal, a tételes intézményekre, továbbá a régi s az újabb irodalomra egyaránt nagy figyelmet fordít, és tudományunkat szabatos fejtegetéseivel kétségtelenül jelentékenyen előbbre vitte.

Az elsőrangú kézikönyvek közé tartozik STEIN LÖRINCZÉ is, kit éleselműség, önállóság, eredeti rendszeralkotási hajlám és a szakirodalom teljes ismerete jellemeznek. Kiváló érdeme, hogy az elméletet a gyakorlati iránynyal egyesíti, amennyiben a három nagy kulturállam, Angol-, Francia- és Németország háztartásának sajátosságait megismerteti, hogy továbbá az egyes tanok és intézmények elméleti tárgyalásán kívül a nevezetesebb pénzügyi

intézményeknek történelmi alakulását s az irodalomnak koronkénti fejlődését (olykor nagyon élesen bírálva az egyes írók fel-fogását) is figyelemmel kíséri. Azonban nehézkes irálya sokat árt munkája becsének. NEBENIUS, DIETZEL és HOCK az államhitelügy irodalmában tették nevüket maradandóvá. HOCK ezenfelül, valamint CZÖRNIG és VOCKE a finansztörténet művelői sorában biztosítottak maguknak elsőrangú helyet, amíg HOFFMANN, HÖFKEN, HELD, LASPEYRES, NEUMANN és kiváltképen SCHÄFFLE részint mint egyes pénzügyi kérdések kitűnő művelői, részint mint új irányok megindítói érdemelnek különös kiemelését.

Megjegyzendő, hogy a német írók közt is vannak olyanok, kik az államgazdaságot az angolok és francziák példájára, a nemzetgazdaság rendszerébe vonják be. Ilyenek: LOTZ, PÖLITZ, WIRTH, SCHÄFFLE és DÜHRING.

Hazánkban KARVASSY ÁGOSTON «Állambáztartási tudomány, Pest, 1862.» című műve volt az első rendszeres pénzügyi kézikönyv. Ezt követte csakhamar KAUTZ GYULA munkája, amely mint nemzetgazdaságtani kézikönyvének kiegészítő része 1863-ban jelent meg, azóta már mint különálló mű több kiadást ért, és a szakirodalom legkiválóbb termékei közé tartozik. A MATLEKOVITS S. által 1868-ban közzétett «Pénzügytan» az államgazdaság rendszerének nagyon is kivonatossá vázlatát foglalja csak magában. És hogy általános tárgyú rendszeres pénzügyi művekben különben is szegény bibliografiánknak teljes képét adjam, megemlítem, hogy 1871-ben a jelen munka írójától is megjelent egy pénzügyi tankönyv, mely a szoros elméleten kívül, a nevezetesebb államok intézményeire is figyelmet fordít. Oly szakférfiaknak, kik majd az államgazdaságtan egyes tanait fejtegető dolgozatokkal, majd pedig a fontosabb hazai pénzügyi kérdésekre vonatkozó röpiratokkal vagy értekezésekkel, illetőleg finansztisztikai közleményekkel gazdagították irodalmunkat, egész sorával találkozunk. Ily irányú jelesebb szakíróink: gr. SZÉCHENYI ISTVÁN, KOSSUTH, gr. DESSEWFFY EMIL, CSÉNGERY, gr. LÓNYAY, TREFORT, FALK, KORIZMIOS, HORN, WENINGER, KELETI, SZEPESY, KERKAPOLY, KONEK, HEGEDŰS SÁNDOR, HALÁSZ IMRE, KÖRÖSY JÓZSEF, EÖTVÖS KÁROLY, LÁNG LAJOS, FENYVÉSSY ADOLF, WEKERLE SÁNDOR, FÖLDES BÉLA, LUKÁCS BÉLA, DOBNER RUDOLF és MUDRONY SOMA.

Végre nem mulaszthatom el itt kiemelni, hogy a finansztudomány a hatvanas évek óta, és kiváltképen napjainkban a «társadalmi kérdés» megoldásának elősegítését is célkörébe vonja, amennyiben a tulajdonképi szociálistákon kívül nagyszámu írók, pl. WAGNER, WALCKER, CLEM. ROYER, VILLIAUMÉ, NASSE, SCHMOLLER, BILINSKI, VOCKE, MAURUS, FAUCHER, DÜHRING, SCHÄFFLE, HELD és EMMINGHAUS az államgazdaság rendszerében is a szociálpolitikai iránynak hódolnak, és az államkiadások, az adóztatás és az államkölesönök körében mutatkozó társadalmi viszáltságoknak

eltávolítására törekednek. Az ezen irányt követő írók az állami szolgáltatások produktivitása mellett szállván síkra, az állami feladatok folytonos szaporodásának, és ennek folytán az állami szükséglet szakadatlan növekedésének szükségét vitatják. Különösen azt hangsúlyozzák, hogy az adót nem kell egyedül az állami szükségletek fedezésére szolgáló eszköznek, hanem szociálpolitikai intézménynek tekinteni, mely a nemzeti jövedelem kedvezőbb megoszlására is felhasználandó. E végből a gazdagabbaknak viszonylag erősebb megterhelését, tehát a nélkülözhetetlen szükséglettárgyakat sújtó fogyasztási adók előrlését, és majd a fényüzési adók szaporítását és emelését, majd a személyes jövedelmi adó behozatalát, majd ezt és a fokozatos adóztatást javasolják.

Az államgazdaságtan egész rendszerét, vagy több nevezetesebb részét tartalmazó jelentékenyebb művek:

STOKAR v. NEUFORN: Handb. d. Finanzwiss. Rothenburg, 1807. — HARL: Handb. d. Staatswirthschaft. Erlangen, 1811. — SODEN: Staatsfinanzwiss. Leipzig, 1811. — JAKOB: Staatsfinanzwiss. Halle, 1821. — BEHR: Lehre v. d. Wirthsch. d. Staates. Leipzig, 1822. — LOTZ: Handbuch der Staatswirthsch. Erlangen, 1822. (Az államgazdaságtan a III. kötetben.) — FULDA: Handb. d. Finanzwiss. Tübingen, 1827. — MALCHUS: Handbuch d. Finanzwiss. Stuttgart, 1830. — CANCRIN: Oekonomie d. menschl. Gesellch. u. d. Finanzwesen. Stuttgart, 1845. — MOLTKE: Einnahmequellen d. Staates. Hamburg, 1846. — RAU: Grundzüge d. Finanzwiss. Heidelberg, 1864. — UMPFENBACH: Lehrb. d. Finanzwiss. Erlangen, 1859. — WIRTH: Grundz. d. Nat.-Oekonomie. Köln, 1869. (Az államháztartást a II. kötetben tárgyalja.) — HOCK: Die öffentl. Abgaben u. Schulden. Stuttgart, 1863. — PREIFFER: Staatseinnahmen. Stuttgart, 1866. — BRERUS: Grundr. d. Finanzwiss. Berlin, 1871. — DÜRRING: Cursus d. National- u. Socialökonomie. Berlin, 1873. 487. s k. II. — SCHÄFFLE: Das gesellsch. System d. menschl. Wirthsch. Tübingen, 1873. II. köt. 84., 112., 362. s 416. l. — FRÖBEL: Staatswirthschaft. Leipzig, 1876. — STEIN Lehrb. d. Finanzwiss. Leipz. 1878. — WAGNER: Finanzwirthschaft. Leipzig, 1877—1880. — A SCHÖNBERG által 1882-ben Tübingában kiadott e című műnek «Handb. d. polit. Oekonomie» második kötete. — Kiváltképen az adókra és az államhitelre nézve RICARDO: Principles of political economy. 1817. (Németre fordította BAUMSTARK, Leipzig, 1837.) — M'ULLOCH: A treatise on the principles and practical influence of taxation. London, 1845—1852. — STUART MILL: Principles of political economy. (Magyar fordításban DAPSY LÁSZLÓ-tól 1875-ben jelent meg.) — J. BAPT. SAY: Traité d'économie politique. Paris, 1802. III. 6—9. fejt. (Német fordításban JAKOB-tól 1814-ben Bécsben jelent meg.) — CANARD: Principes d'économie politique. Paris, 1802. (Német fordításban 1806-ban Ulmban jelent meg.) — GANILE: La science des finances. Paris, 1825. — SIMONDE DE SISMONDI: Nouveaux principes d'économie politique. Paris, 1837. — GARNIER: Traité des finances. Paris, 1872. — LEROY-BEAULIEU: Traité de la science des finances. Paris, 1877. (Magyar fordításban LÁNG LAJOS-tól, Budapest, 1879.) — KERVASY: Az államháztartási tudomány. Pest, 1862. — KAUTZ: Pénzügytan. Budapest, 1876. — MATLEKOVITS: Pénzügytan. Pest, 1868.

5. §.

Az államgazdaság tárgyalásának rendszere.

Tudományunk anyagát, illetőleg kézikönyvemet öt részre osztom. Az első részben az államszükségletet, azaz az állami kiadá-

sokat, a másodikban az állambevételek tanát, a harmadikban az államháztartás rendjét, a negyedikben az államhitel s az államadósságok elméletét, és az utolsó részben a községi háztartás főelveit fogom tárgyalni.

A német írók rendszerint a pénzügyi igazgatás szervezetét is az államgazdaságtan körébe vonják. En erre nem fogok kiterjeszkedni, mert a szoros értelemben vett pénzügyi igazgatás elméletét nem tartom tudományunk lényeges alkatrészének. Ha meg is engedem, hogy a pénzügyi igazgatásnak szervezete némi részben általánosításnak is lehet tárgya, ez inkább a közigazgatási tudomány feladata. A pénzügyi igazgatás szervezetének elvont tárgyalása különben is vajmi kevés haszonnal jár, mivel a közigazgatás ezen részének mindig az egyetemes közigazgatás rendszeréhez kell alkalmazkodnia.

ELSŐ RÉSZ.

ÁLLAMKIADÁSOK.

JAKOB. II.; RAU. I. 24. sk. §§.; UMPFENBACH. I. 23. l.; FRÜBEL. Staatswirthsch. 48. l.; STEIN. I. 129. l.; WAGNER. I. 146. l.; GEFFCKEN. Staatsausgaben, SCHÖNBERG nemzetg. kézikönyvének II. kötetében; KAUTZ. 14. l.

6. §.

Az államszükséglet s az állami kiadások általában.

Az államgazdaságtan vizsgálódásai túlnyomóan az állam-bevételekre vonatkoznak. Mindazonáltal az állami kiadások nem csekélyebb figyelmet érdemelnek, mert az államszükséglet mértékétől függ a fedezet nagysága, s az állami kiadások szükségességétől vagy czélszerűségétől a bevételek jogossága. Az államgazdaságnak épen úgy, mint a magán gazdaságnak végcélja nem a termelés és jövedelemszerzés, hanem a szükségletek kielégítése, azaz a fogyasztás. Az, hogy jól vagy rosszul gazdálkodik-e az állam, nem annyira a bevételek szerzése körül követett politikától, de sokkal inkább attól függ, hogy a nemzet erőit jó vagy rossz irányban használja-e fel? Eszerint a pénzügyi tudománynak a kiadások szükségességének és hasznosságának méltatására is ki kell terjeszkednie. Nagy csalódás van azon sokak által osztott felfogásban, hogy a törvényhozás és kormány által szükségeseknek tartott intézkedések, tekintet nélkül a pénzügyekre, szükségképen keresztülvienők. A költséget igénylő állami intézkedéseknek nem pusztán politikai, de egyszersmind pénzügyi oldaluk is van. Az illető czél jogosultságának és czélszerűségének eldöntésénél soha sem szabad a fenforgó pénzügyi viszonyokat háttérbe szorítani, és soha sem szabad annak mérlegelését mellőzni, hogy a kérdéses kiadás teljesítése nem rak-e oly terhet az adózókra, melyet a szükséglet fedezésével létesített előny nem térít meg.

Az állami czélok elérésére megkívántató javak összegét államszükségletnek, és az államszükséglet fedezésére tényleg felhasznált javakat állami kiadásoknak nevezzük.

Az államszükséglet nagysága az egyes országokban nagyon különböző. Különbözik nevezetesen az általános művelődési és közgazdasági viszonyok, a földrajzi fekvés és azon hatalmi állás szerint, melyet a kérdéses ország a többi államok irányában elfoglal. Lényegesen különbözik továbbá az igazgatási rendszer, jelesen aszerint, amint az önigazgatás tágabb vagy szűkebb körben mozog, mert minél több ügyszakra terjed ki a községek, járások stb. hatásköre, annál kevesebb az állami igazgatás által igényelt kiadás. Központosított országban, hol minden közügyet a kormány vezet, hol a társadalmi és magán erők nem érvényesülhetnek szabadon, sokkal nagyobb az államszükséglet, mert a polgárok mindent a törvényhozástól s a kormánytól várnak. Látszik ebből, hogy az állami és társadalmi életnek minden mozzanatára kiterjedő állami gyámkodás nemcsak általános politikai, de államgazdasági okból is elvetendő.

Az állami szükséglet az államélet fejlődésével s a nemzet haladási vágyának erősülésével egyre növekszik. Minél jobban előrehalad a nép a polgárosodás pályáján, annál nagyobbak igényei, az egyes polgár annál többet vár az egésznek közös erejétől, és annál több s tökéletesebb állami intézményekre van szükség. Innen van, hogy a forgalom s a gazdasági jólét fejlődésével nemcsak a közbevételek forrása bővül, hanem az államszükséglet is növekedő irányzatot tanusít.¹⁾ Eszerint az államszükséglet nagyobbodása korántsem kórtünet, sőt ha a kiadások indokoltak s a nép adóerejével arányban állanak, az ország haladásának jele, mert azt mutatja, hogy az állam a népjólét emelésére és a közczélok teljesebb megvalósítására mindig többet tehet.

Azonban az állami szükséglet emelkedése nem lehet határtalan. Ellenkezőleg, a fejlődés bizonyos fokától kezdve, az államszükségletnek apadó irányzatot kell követnie. Vannak szükségletek, melyek a művelődés magasabb polczán kisebb áldozattal elégíthetők ki, és olyanok is vannak, melyek a társadalmi tevékenység

¹⁾ A rendes állami szükséglet Angolországban 1685-ben 14 mill. frt, 1823-ban 350 mill. frt; Franciaországban 1740-ben 170 mill. frank, 1828-ban egy milliárd, 1882-ben 2800 millió frank; Ausztriában a múlt század első felében 30—40 mill. frt, most 430—450 mill. frt; Poroszországban N. Frigyes trónra léptekor (1740-ben) 8 millió tallér, 1866 előtt több éven keresztül évi 140 mill. tallér, az 1866. és 1870/1-ki események folytán megnagyobbodott Poroszországban 1877-ben 230 mill., 1882-ben 290 mill. tallér; Oroszországban 1722-ben 14 mill. rubel, 1762-ben 20 mill., 1882-ben 665 mill. rubel; Magyarországon 1803-ban 2 millió, 1868-ban a netto-kiadás 110 mill., 1882-ben 194 mill. frt; Belgiumban a brutto-kiadások összege 1835-ben 87 mill., 1855-ben 146 mill., 1881-ben 288 millió frank volt.

Azonban az egymástól távol eső időközök adatainak összehasonlításánál, a pénz értékének esökkenését nem szabad figyelmen kívül hagyni. Minthogy a pénz értéke úgyazólván évtizedenként hanyatlik, és ennek folytán az árak emelkednek, a kiadások időnkénti emelkedése kisebb, mint azon pénzösszeg szaporodása, amelyben kifejeztetnek.

teljes megizmosodása s a tisztultabb nézetek elterjedése folytán, mint közszükségletek, egészen elenyészhetnek. Minél jobban előrehalad a polgárosodás, es minél jobban kifejlődik az alsó néposztály jogérzéke, annál kevesebb bíróra, rendőri közegre és fegyintézetre van szükség. A renddel párosult szabadság, a jogbiztonság s a tudományok és művészetek fejlődésével, a korábbi államszükségletnek mindig nagyobb részét a társadalmi és egyéni tevékenység képes magára vállalni.

A 18-ik század végén és még inkább a jelen század folyamán meghonosodott alkotmányos állami szervezet az állami kiadások rendszerében nagy változást okozott, mivel a kiadásokat is a népképviselő befolyása alá helyezte, és igen sokat, mondhatni legtöbbet tett arra, hogy a kiadások összegét nem a fejedelemnek vagy az ország élén álló néhány embernek önkénye, hanem az államnak a népképviselő hozzájárulásával megállapított igazi szükséglete szabja meg. Más oldalról azonban nem lehet eltagadni, hogy újabbán az alkotmányos ellenőrzés alatt álló államháztartások is túlságosan kiterjeszték szükségletüket, amennyiben az alkotmányos országokban is a kiadások oly mérvű fokozásával találkozunk, mely a népességnek s az általános jólétnek gyarapodását messze túlhaladja.

Az egyes országok szükségleteinek összehasonlításánál nem a kiadások összege, hanem első sorban az dönt, hogy mily célokra fordíthatnak. Csak ekkor tudjuk megítélni, hogy az ország erői helyesen használtatnak-e fel? Nagy különbség van a közt, ha az állam bevételeinek nagy részét meddő államadóságok kamataira, politikai szolgálatok jutalmazása végett szervezett hivatali állomások javadalmazására, talán céltalanul pazar udvartartásra, vagy pedig vasutakra, vízek szabályozására, a közoktatás emelésére s egyéb termékeny célokra fordítja. Ezenfelül az illető ország gazdasági fejlettsége is figyelembe veendő. Tőkegazdag s általában virágzó országok a szám szerint jóval nagyobb kiadások terhet kevésbé érzik, mint szegényebb államok a maguk sokkal kisebb kiadásaik súlyát. *Franciaországnak* vagy *Angliának* bruttó szükséglete (37-64 millió, illetőleg 35-2 millió népességgel) közel ötször akkora összegre rug, mint *Magyarorszáé* (15-7 millió népességgel), s amíg mi nagyon is érezzük az állami kiadások nyomasztó voltát, addig az említett két állam bevételei az adók felemelése és szaporítása nélkül, sőt az adóteher leszállítása dacára, csaknem évről évre szaporodnak.

7. §.

Az állami kiadások megállapításánál követendő főelvek.

Az államnak arra kell törekednie, hogy minden indokolt szükségletét kielégítse. Legjogosultabb az az állami kiadás, mely

a nép kereseti képességét növeli. Azonban minden oly kiadás, melyet valamely gazdasági vagy egyéb állami cél nem indokol, mellőzendő. Továbbá az állami kiadások ne legyenek oly nagyok, hogy a magán gazdaságokban a tőkeképzést akadályozzák. Az államnak célja a nép anyagi és szellemi jólétének emelése. De ha az állam kiadásainak túlságos kiterjesztésével annyit von el a magán gazdaságoktól, hogy a polgárok kereseti képessége megbénul, s az anyagi jólét emelkedése lehetlenné válik, önmagával jön ellenkezésbe, mert ugyanazon cél ellen tör, melynek kedvéért létezik, és létjogát létezésének tényleges eredményével önmaga rontja le.

A jövedelemalkalmazás *gazdasági helyességének* ismerve a magán gazdaságnál abban áll, hogy a gazda a kérdéses kiadással oly anyagi vagy testetlen jószágot szerezzen, mely közvetlenül vagy közvetve nagyobb előnyt nyújt, mint aminőt a kiadásra fordított jövedelmi rész képvisel. Így van ez az államgazdaságnál is. Valamely állami kiadás gazdaságilag csak azon esetben előnyös, ha oly jót eredményez, mely a vele járó áldozat mértékét nemcsak feléri, de közvetlen vagy közvetett előnyeivel meg is haladja. Azaz más szóval, az állami kiadásnak, hogy *gazdaságos* legyen, hatására nézve *isméttermelőnek* (reproduktívnek) kell lennie. Mivel pedig az állami kiadások a nemzeti jövedelemből fedeztetnek, csak akkor lesznek igazán gazdaságosak, ha a magán gazdaságoknak a tőlük elvont jövedelmi részeknél nagyobb értéket szolgáltatnak. Világos, hogy az ily eredményű kiadások az állambevételeket is szaporítják.

Arra nézve, hogy az állami szükséglet a nemzeti jövedelemnek mily hányadáig terjedhet, nem lehet általános érvényű szabályt felállítani. Ahol a nemzeti jövedelem a polgárok elsőrendű szükségleteinek kielégítésére is alig elégséges, az állam kevésbé veheti igénybe a nép áldozatkészségét, mint ahol az alsó osztályok nélkülözhetőbb szükségleteiket is fedezhetik. Egész általánosságban kimondhatjuk, hogy az államszükségletet a közcélok szabályozzák, azaz nem szabad sem nagyobbak, sem kisebbnek lennie, mint ahogy a közcélok parancsolják.

Rendes viszonyok közt a nemzeti jövedelemnek túlnyomólag nagyobb része a magán gazdaságok javára maradjon, mert ha azt látják a nemzeti tagok, hogy tevékenységük eredményének legnagyobb részét az államháztartás nyeli el, lesújtva a nélkülözések által, képtelenek lesznek a tőlük elvett vagyoni részeket visszaszerezni, minek a szegénység terjedése és előbb-utóbb pénzügyi bukás lesz az eredménye. A nemzeti jövedelem s az állami kiadások közötti arány megzavarása csak egy esetben van indokolva, és ez az eset akkor áll elő, ha az állam egyedül ez által menthető meg, midőn a legnagyobb áldozattól sem szabad visszariadni. Gyakran alkalmazva, persze a rendkívüli kisegítő is felmondja szolgálatát, mert a nép a rárakott terhek súlya alatt végre is összeroskad.

Mondanunk sem kell, hogy a *takarékosság* elvéről az állam-

gazdaságban sem szabad megfélemlíteni. Az igazi takarékoság kiváltképpen két törvény követését kívánja. *Először*, hogy a nemzeti jövedelem csak a nép erejével arányban álló s az egész népközösséget érdeklő feladatokra véteessék igénybe. A helyi és egyéni, még oly fontos érdekek kielégítésére nem szabad az állami bevételeket fordítani. Az ezekről való gondoskodás az öngazgatás és az egyéni tevékenység körébe tartozik. Ahol a polgárok mindent az államtól várnak, a központi kormány pedig mindent magához huz, ott azonfelül, hogy a merev központosítás a szabadság kifejlődését nem engedi, az ország gazdasága sem lehet igazán rendezett. Az államgazdaság annál virágzóbb lehet, minél kevesebb irányban kell az államhatalomnak közbelépnie, és minél többet teljesítenek az öngazgatási testületek. A takarékoság *második törvénye*, hogy semmiféle feladat létesítésére se fordítottassék több eszköz, mint épen szükséges. Azon általános gazdasági elv, mely szerint a javak termelésénél és fogyasztásánál ugyanazon áldozattal lehetőleg nagy haszon érressék el, az államháztartásban sem véteendő szem elől.

Más oldalról a takarékoság ne legyen *egyoldalú és túlzott*, soha sem fajuljon fősvénységgé, mert a takarékoság az államháztartásában is épen oly távol áll a fukarságtól, mint a pazarlástól. Sőt az államháztartásban a fukarság még jobban megbosszulja magát, amennyiben az állam a gyümölcsöző beruházások s az anyagi áldozatot igénylő reformok terén elkövetett mulasztásokat nehezebben hozhatja helyre, mint a magánosok. A gazdaságosságot nem úgy kell értelmezni, mintha csak a jelenben nélkülözhetetlen szükségletek fedezését engedné meg, mivel vannak kiadások, melyek a jelenre nézve ugyan nem tekinthetők mellőzhetetlenül szükségeseknek, de abban hagyásuk a jövő kora pótolhatatlan veszteséggel sujtaná. Az ország közgazdasági, oktatásügyi, közigazgatási, törvénykezési, és ha a szükség úgy kívánja, hadügyi intézményeinek fejlesztése körül — addig, a míg a nép adózási képessége megengedi — nem kell takarékoskodni, mert az ezen célok érdekében hozott áldozatok közvetlenül vagy közvetve dúsan kamatoznak. Szóval a nem indokolt kiadások törlése, s az okvetetlenül szükséges, valamint az áldozat mértékét hatásukban túlhaladó kiadásoknak megtétele és szaporítása legyen a jelszó!

Voltak idők, midőn az államférfiak az állami szükségletek túlságos kiterjesztését követő nemzetgazdasági hátrányoknak megelőzésére elégségesnek tartották, ha az államkiadások *belföldön* eszközöltettek, és a közéletben olykor még napjainkban is azon felfogással találkozunk, hogy azon esetben, ha a kincstár a szükségelt dologi javakat benn az országban szerzi be, az államzükséglet s az adóerő közötti kellő arány megzavarásától nem kell tartani, mivel az adók ismét az adózókhoz folynak vissza, mi a nemzeti termelést elősegíti, és a szaporodott állami kiadások ter-

hét a polgárok nagyobb kereseti képessége folytán kiegyenlíti. Abban ugyan nincs semmi kivetni való, hogy az állam által szükségelt javak belföldön szerzettessének be, sőt ha a hazai termelés versenyképessége csak némileg megengedi és a kiadás célja nem szenved rövidséget, ez kötelessége a kormánynak; csak hogy az állami kiadások hatása szükségességüktől és hasznosságüktől, nem pedig attól függ, hogy az állam szükségleteit benn az országban, vagy a külföldön szerzi-e be? Azon okoskodásra, hogy az adók, ha belföldön adatnak ki, nem okoznak a népnek veszteséget, találóan jegyezte már meg az angol nemzetgazda HAMILTON, hogy ez épen oly tekintet alá esik, mint azon tolvaj eljárása, ki azzal védelmezte magát, hogy a kereskedőtől ellopott pénzt tulajdonosának visszaadta, amennyiben árukat vásárolt nála.

S. §.

Az államkiadások osztályozása.

Az államkiadásokat előfordulásuk ideje, hatásuk, majd sürgösségük és egyéb szempontok szerint több osztályba lehet csoportosítani. Tüzetes figyelembe vételt igényelnek:

I. A *rendes és rendkívüli* kiadások. *Rendes kiadások* azok, amelyek minden évben, vagy legalább rendszeren visszatérő időszakban fordulnak elő, amelyek fedezéséről tehát állandó bevételek által kell gondoskodni. Ide tartoznak az államvagyonnak, regáléknek, egyedáruságoknak, illetékeknek, s az adóknak üzemi és kezelési költségei, az államadósságok kamatszükséglete, az udvartartásnak s az állami igazgatásnak rendes szükségletei. *Rendkívüli kiadások* azok, melyek nem rendszeren visszatérő, hanem csak bizonyos, előre meg nem határozható időszakokban fordulnak elő. A rendkívüli kiadásokhoz tartoznak: 1. az állam *magángazdasága* körében eszközölt *beruházások*, pl. mezőgazdasági birtokok, erdők, bányák stb. szerzésére, állami gyárak létesítésére, vagy már az állam tulajdonában levő jóságok, gyárak stb. felszerelésére, állami vasutak építésére és felszerelésére, magán vasutak megváltására, állami bankok alapítására stb. fordított összegek, tehát oly kiadások, melyek az állambevételeket a következő pénzügyi időszakokban közvetlenül gyarapítják; 2. az anyagi vagy testetlen *nemzeti tőke szaporítására*, pl. kútak és csatornák építésére, *folyamszabályozásra*, a közigazgatás és igazságszolgáltatás tökélyesbítésére, tanügyi reformok keresztülvitelére, a hadsereg harczképességének fokozására stb. fordított összegek, tehát oly kiadások, melyek közvetlenül ugyan nem, de az általános jólét s a jogbiztonság emelése által közvetve hatnak az állami bevételek nagyobbodására; és 3. a közczélok valószínűsítését akadályozó *átmeneti veszélyek* távoltartására, legyőzésére és a rendkívüli csapások

súlyának enyhítésére fordított, tehát oly kiadások, melyek rendszerint *végleges értékvesztés* foglalnak magukban, és amelyek eredményében az utókor csak annyiban részesül, amennyiben abban hagyásuk káros hatását a későbbi nemzedék is megérezné. A rendkívüli szükséglet ezen osztályába tartoznak: az árvíz, aszály, marhavész, lázadás, hadi készülődés, háboru stb. által előidézett kiadások. A rendkívüli szükséglet ezen osztályába tartozó, igen jelentékeny és sürgős kiadások, ha nem szüldérek hitelű az állam, az államháztartást könnyen válságba sodorhatják.

A rendes szükséglet körében az *állandó* és *változó* kiadásokat kell megkülönböztetni. *Állandók* azok, melyek nagyságukra nézve minden évben egyenlők, ellenben *változók*, melyek ugyan minden évben visszatérnek, de összegükre nézve változásnak vannak alávetve. Pl. az állósított adósság, esetleg az udvartartás szükséglete, a bírák és hivatalnokok fizetései *állandó*, ellenben a hadsereg vagy a fegyintézetek ellátására fordított rendes költségek, az élelmi szerek s az ezen szükségleti ágaknál felhasznált egyéb javak árának ingadozásánál, illetőleg a fegyverek kisebb-nagyobb létszámánál fogva, *változó* kiadások.

II. A kiadások tekintve hatásukat, *termékenyek* vagy *meddők*. A közéletben egyedül az oly állami kiadásokat szokás *termékenyeknek* tartani, melyek közvetlenül szaporítják a nemzeti tőkét, pl. az állam magángazdasága körében eszközölt beruházásokat, kútak építését, vízszabályozást stb. Ez azonban az állami kiadások *produktivitásának* felette szűk értelmezése, mely a magángazdasági és államgazdasági szempont összetévesztéséből ered. A magán gazdaságban természetesen csak az a kiadás termékeny, mely önálló új értéket hoz létre. Ha azonban a termékenység jelentését az államkiadásokra nézve is így fogadjuk fel, a hadügyi, sőt a közoktatási, igazságszolgáltatási és közigazgatási költségeket is meddőknek lennének kénytelenek tartani, ezek sem hozván elő oly javakat, melyeknek értékét megbecsülni lehetne. Már pedig ezen kiadásokat senki sem fogja meddőknek tekinteni, amennyiben ha közvetlenül nem is emelik a nemzeti vagyonságot, hatásuk által lendítésképpen, vagy legalább oltalmazólag folynak be a nemzeti termelésre. A termékeny és meddő államkiadások közötti különbség voltaképpen abban nyilvánul, hogy a kérdéses kiadást igazolja-e valamely gazdasági vagy más állami cél, azaz hogy a költségtevés a nemzeti jövedelem szaporodása, vagy az állami élet fejlődése, illetőleg biztosítása szempontjából kívánatos-e? Pl. a fölösleges hivatalnokokra vagy katonákra, az eredménytelen beruházásra, vagy a szerencsétlen kimenetelű háborúra fordított kiadások minden esetben meddőknek tekintendők.

Mint ahogy feltétlen bizonyossággal csak a legkevesebb kiadási tételről tudhatjuk előre, hogy hatására nézve termékeny lesz, az egyes kiadások produktivitása a fenforgó viszonyoknak

minden oldalú fontolóra vétele után itélendő meg. Ha pedig a termékenynek ígérkező költsékezés később meddőknek bizonyul, a kérdéses kiadás abban hagyandó.

III. Aszerint, amint sürgösebb vagy kevésbé fontos szükségletnek eredményei, *szükséges* vagy *hasznos* kiadásokról szokás beszélni. Azonban ezen *osztályozásnak* nincsen igazi alapja. A hasznos állami kiadásokat a szükségesektől alig lehet elválasztani. Minden kiadás, mely az összeségre nézve hasznos, és amelynek eredménye ellensúlyozza a szükséglet fedezése által okozott áldozatot, egyúttal *szükséges* is; és viszont minden szükséges kiadás a hasznosság kellékét is magában foglalja. Azt, hogy mi tartozik a szükséges és hasznos kiadások sorába, általában nem lehet meghatározni, mert sok kiadásnak szükségessége a nép műveltségi fokától, a rendelkezésre álló erőforrásoktól, és mindenekfelett az adóerő eddigi igénybe vételének mértékétől függ. Az, ami valamely nagyműveltségű államban kívánatosnak, sőt szükségesnek tekinthető, alacsony műveltségű vagy romlodozó pénzügyi viszonyok közt levő országban a megengedhetetlen fényűzés jellegét viselné. Ha egyenlő nagyságu előnyt ígérő több rendbeli szükségletekről van szó, egyidőben elégitendők ki. Ha a pénzügyi helyzet nem engedi valamennyinek kielégítését, a közszélok tekintetéből káros következtések nélkül halasztást szenvedhető kiadások, jobb időnkig, fedezetlenül hagyandók.

IV. A szükséglet tárgyát tekintve, a kiadások *személyiek* vagy *dologiak*. *Személyi kiadások* a hivatalnokok, hivataloszolók, katonák stb. fizetésére és nyugdíjazására, s általában az állam által igénybe vett személyes szolgálatok jutalmazására, *dologiak* a dologi javak beszerzésére fordított összegek. A dologi kiadásokhoz tartoznak: a löszerek s a hadsereg egyéb szerelvényei, a hivataloszolók ruhailletménye, irodai felszerelések, nyomtatványok, világítás, fűtés stb. Minthogy az állam a magánosoknál drágábban termel, a dologi szükséglet kielégítésére megkívántató javak magánosoktól szerzendők be.

V. Kiváló fontossággal bír a *tulajdonképi* és a *kezelési* (beszedési és üzemi) kiadások megkülönböztetése. *Tulajdonképi* (másként *tiszta* vagy *netto*) államkiadások a tulajdonképi államczélok megvalósítására igényelt, tehát közvetlenül az állami tevékenységekre s az igazgatás ellátására fordított összegek, amíg a nem tulajdonképi, azaz a *kezelési kiadások* körébe az államvagyonnak üzemi és igazgatási költségei, az adók s a többi bevételforrásoknak kezelési költségei sorolandók. A tulajdonképi s a kezelési kiadások együtt véve a *brutto kiadásokat* alkotják és a brutto bevételekből fedezendők.¹⁾ A költségvetési és számadási munká-

¹⁾ Miután csak a *tiszta hozadék* tekinthető az állam valóságos bevételeként, s valamely ország pénzügyi helyzetét csak úgy ítélhetjük meg, ha

latokban még a *pénztárműveleti*, másként *átfutó* kiadások is szerepelnek. Ezek alatt azon tételek értendők, melyeket mások ugyanazon összegben megtérítenek. Ide tartoznak pl. a visszámok, a fogyasztási adó visszatérítése az adóköteles cikkek kivitelénél, bizonyos községi célokra fordított s az illető község által megtérített összegek, valamely más állampénztár számlájára átvett és újból kiadott összegek stb.

VI. A természetben vagy pénzben teljesített kiadásokat lehet megkülönböztetni, aszerint, amint az állam az alattvalóknak természetben lerótt szolgáltatásaival vagy pénzzel elégíti ki szükségletét. A művelt államokban e felosztásnak csak történelmi jelentősége van, amennyiben a pénzgazdaság meghonosodása után az államok bevételeiket pénzben szedik, és kiadásaikat is pénzben teljesítik.

VII. *Belföldi* és *külföldi* szükségletekről is szokás szólni, aszerint, amint a kiadások benn az országban vagy külföldön fedezendők. Külföldi kiadás pl. az idegen államban tartózkodó hadseregnek, a követségi személyzetnek, vagy a külföldön elhelyezett államkölcsonnek szüksége.

VIII. Végre a közkiadások aszerint, amint az egész ország, vagy csak valamely tartomány, megye vagy község szükségletét elégítik ki, *államiak*, *tartományiak*, *megyeiek* vagy *községiek*. A községi kiadásokat kézikönyvünk utolsó részében tárgyaljuk.

9. §.

Az állami szükséglet főágai.

Az összes állami szükségleteket, tekintettel tárgyaikra, két főosztályra, u. m. az *alkotmány* s az *igazgatás* által igényelt kiadásokra lehet visszavezetni.

I. *Az alkotmányi kiadások* korlátlan egyeduralmi országban az udvartartási, alkotmányos monarchiában az udvartartási és országgyűlési, és köztársaságban egyedül a nemzetgyűlési költségeket foglalják magukban.

Udvartartási költségnek (civilisztának) az állami kiadások azon részét nevezzük, mely az uralkodó korlátlan rendelkezésére

tudjuk, hogy mennyire megy a tulajdonképi állami célokra fordított összeg, a szükségleti viszonyok mérlegelésénél a kezelési és a tulajdonképi állami költségeket külön kell választanunk. A két rendbeli költségek arányára nézve, az egyes országok közt nagy különbség mutatkozik. Angliában, ahol az állambevétel legnagyobb része adók- és vámokból kerül ki, a tulajdonképi állami kiadások az összes kiadásoknak 91%-át, Franciaországban 86%-át, ellenben hazánkban az államegyedűrségek, államjóségek, kincstári erdők, bányák s az államvasutak üzemi költségei révén, csak 71%-át teszik.

bocsátatik. Az udvartartási költség egyeduralmi országban épen oly szükséges, mint az állami kiadások bármely más ága. Szükséges különösen azért, hogy a fejedelem anyagi helyzete teljesen független, az állam tekintélyéhez méltó s az uralkodói méltóságnak megfelelő legyen, és hogy az uralkodó a jótékony s kegyelem gyakorlására, valamint a tudományok és művészetek istápolására elegendő eszközökkel birjon. Az ókori és középkori államokban, valamint az újkor első két századában az udvartartás a legtöbb államban a fejedelem magán vagyonának vagy az e célra kijelölt államjavaknak (u. n. koronai uradalmaknak) hozadékából látott el. Csak a XVIII. század óta vált szokássá e célra *külön összegnek* meghatározása, és a *civilisztának* a többi kiadásoktól való elkülönítése, ami az államháztartás kellő rendje és könnyebb áttekinthetése érdekében szükséges is; szükséges kiváltképen alkotmányos országban, hogy a népképviselőt hozzájárulási jogát e tekintetben is érvényesíthesse.¹⁾ Arra nézve, hogy az állami bevételek mily hányada fordítassék az udvartartásra, nem lehet feltétlenül érvényű szabályt felállítani, mert ez az illető állam hatalmi állásától és kiváltképen a nép vagyonságának mértékétől függ. Habár az adózók iránti tekintet azt kívánná, hogy a kis államok az állami kiadások ezen ágára viszonylagosan is kevesebbet költsenek, a dolog természete hozza magával, hogy az udvartartási költség százaléktétele a kisebb országokban nagyobb, amennyiben ha a kisebb országok fejedelmei szerényebb udvartartásra vannak is utalva, állásukkal járó nagyobb kiadásokat még sem mellőzhetnek. Azonban az udvartartás soha se fajuljon pazarlássá, és a nép adóerejével arányban legyen.

Az udvartartási költség nem tárgya az alkotmányos ellenőrzésnek. Azt azonban észszerű megállapítani, hogy miféle szükségletek fedezendők belőle, pl. a tulajdonképi udvartartáson kívül, az udvari paloták fentartása, az udvari műgyűjtemények és színházak szüksége. Rendszerint a fejedelmi özvegyet s az uralkodó család tagjait megillető járadékok is az udvartartási költséget terhelik. Megfelelőbb, ha az uralkodó család tagjainak szánt jutalékok a tulajdonképi udvartartási költségtől elkülönítve szavaztatnak meg, mivel különben a civilizista nagysága bizonytalanná válik, s a fejedelmi családtagok változó számától tétetik függővé.

A civilizista vagy egyszer mindenkorra, vagy mint Angliá-

¹⁾ Az udvartartási költségnek elkülönítése először Angolországban az 1688-ki forradalom után, azután Franciaországban 1791-ben vitetett keresztül. Ezen kifejezés *civilizista* Anglia állami életéből fejlődött, ahol II. György 1728-ban lemondván a korona örökös jövedelmeinek egy részéről, az udvartartás költségeinek fedezésére a parlament bizonyos jövedelmeket jelölt ki, melyekből bizonyos számú polgári (civil) hivatalnokokat s a külföveket kellett a fejedelemnek fizetni. Minthogy pedig ezen fizetések egy részére jegyeztettek fel, az udvartartási költség *civilisztának* neveztetett el.

ban, Belgiumban, Hollandban és néhány német államban a fejedelelem trónra léptekor uralkodásának tartamára, vagy több évre (mint hazánkban 10—10 évre), vagy végre pénzügyi időszakonként határozatják meg. A fejedelelem függetlensége tekintetéből az egyszer mindenkorra megajánlott civilliszta látszik a legkívánatosabbnak. Azonban a pénzérték ingadozása és a szükségletek növekedése az időnkénti meghatározás mellett szól. Ezenfelül oly körülmények következhetnek be, melyek az udvartartási költség leszállítását is sürgetik. Azon okból, hogy ne kerüljön a fejedelelem anyagi helyzetével és személyes viszonyaival összefüggésben levő civilliszta minden évben tárgyalás alá, az uralkodás egész tartamára vagy több évre terjedő megszavazása látszik megfelelőnek. Politikai tekintetknél fogva, névszerint az uralkodó függetlensége érdekében, nem lehet helyteleníteni, ha az államjavadnak vagy egy részüknek hozadéka jelöltetik ki e célra.

Az országgyűlés szükséglete a törvényhozó testület tagjainak és hivatalnokainak díjazását, az irodai és szolgai személyzetnek fizetését, a parlamenti szaktanácskozományok tartására, az országház fentartására, világítására és fűtésére, az irodai szerek és nyomtatványok beszerzésére szükséges kiadásokat foglalja magában.

Takarékossági szempontból, és még inkább a képviselők függetlensége érdekében, sokan a képviselők fizetésének, illetőleg napidíjainak eltörlését kívánják. De ha meggondoljuk, hogy a képviselők munkásságuknak jutalmát és a saját kereseti tevékenységük abban hagyása által okozott veszteségnek megtérítését méltán megkövetelhetik, hogy továbbá a képviselők nem díjazása esetében a szegényebb sorsú polgárok a törvényhozásban való közvetlen részvételtől ki vannak zárva, ami lehetetlenné teszi a népesség valamennyi osztályára kiterjedő képviseletet, a képviselők díjazását indokoltnak kell tekintenünk. Ha a választók többségének értelmiségében és politikai belátásában feltétlenül bízni lehetne, vagy ha legalább a vagyon mindig igazi műveltséggel, jellemzilárdsággal s az osztályérdekek által szított szűkkeblűségtől ment tiszta hazafiúi önzetlenséggel járna: én is helyesebbnek tartanám az ingyenes képviselői állást, mert ez esetben nem volna szükség a társadalom valamennyi rétegére kiterjedő képviseletre, és mert csak a képviselői állás ingyenességével lehetne kipuoztatni a nép képviseletéből azon elemeket, melyek a képviselőiséget tisztán keresetforrásnak s az emelkedés lépcsőjének tekintik. Mint-hogy azonban még a legműveltebb országokban sincsenek meg ezen feltételek, a képviselők díjazását teljesen helyén levőnek tartom.¹⁾

¹⁾ A képviselői napidíjak eltörlésének eszméje 1873-ban a magyar parlament képviselőházában is felmerült. Hivatkozás történt a képviselők függetlenségének megővésére és arra, hogy a képviselőt sem mint hivatalnokot, sem mint szegődöttet nem lehet tekinteni. A főúrv azonban az volt, hogy gyakran a képviselők fele, sőt olykor két harmada sincs jelen a házban,

II. Az igazgatási kiadások az állami igazgatás ágai szerint, a szoros értelemben vett közigazgatási, igazságügyi, közgazdasági, közoktatás- és vallásügyi, pénzügyi, hadügyi és külügyi kiadásokra oszlanak.

Az igazgatási kiadások egyik legfontosabb tételét az államhivatalnokok fizetése képezi. Az államhivatalnoki fizetések rendezésénél két szempont legyen mérvadó. Egyfelől a takarékoság elve, másfelől az, hogy az igazgatást csak szakképzett egyénekre lehet bízni. Szakképzett egyének csak azon esetben vállalnak hivatalt, ha az előtanulmányaikra fordított fáradság és költség megfelelő kárpótlást talál. A gazdasági élet demokratikus rendszere bármi nemű munkának, legyen az anyagi vagy szellemi, végeztetés akár egyesek, akár az állam érdekében, oly jutalmat követel, a milyen a munka értékének megfelel. A hivatalnoki fizetéseknek szűkmarku, az állászerü megélhetést nehezítő vagy lehetetlenítő megszállását az állam igazi érdeke is tiltja, mert a hivatalnok jogtalan módon fogja azt megszerezni, amire lételének biztosítása végett szüksége van. A közszolgálat tekintélye és függetlensége egyedül akkor van biztosítva, ha a hivatalnok minden mellekfoglalkozástól távol tartva magát, a rábízott érdekeket teljes odaadással képviseli. Silány díjazás esetében csak oly egyének ajánlják fel az államnak szolgálatukat, kik más pályán alkalmazást nem lellenek, s akik csekély fizetésüket sem érdemlik meg. Ellenben a méltányos fizetés dúsan meghozza gyümölcsét, mert a hivatalnokok munkásságát, pontoságát és megbízhatóságát fokozza. A kellő díjazás a takarékoság elvébe sem ütközik, mivel annyira növeli a tisztviselők munkakedvét, hogy az igazgatási gépezet kerekeit a hivatalnokoknak jóval kisebb létszáma is folytonos és rendszeres

és így a képviselők többsége illetéktelenül húzza a napidíjakat. A képviselők tömeges elmaradása kedvezőtlen színben tünteti fel parlamenti viszonyainkat, és a parlamentarizmus elleneit nem egészen ok nélkül azon vádra indíthatja, hogy a népképviseleti rendszer még nem nekünk való, de nem érv a napidíjak eltörlése mellett. A napidíjak megszüntetése nem hártaná el e bajt, és a képviselői minőséget a gazdag emberek kiváltságává változtatná. Egy valaki azon indítványt tette, hogy a szálláspénz fentartásával csak a napidíjak töröltessenek el, és az ülésekre megjelenő képviselők, mint a részvénytársulati választmányok tagjai, jelenléti díjakat nyerjenek. Azonban a díjazás ezen módja kijátszásra vezet, és a képviselőket azon gyanúsításnak teszi ki, hogy egyedül anyagi hasznuk miatt vesznek részt a tárgyalásokban, ami a képviselői állás méltóságát sérti.

Az angol parlament, a német birodalmi gyűlés, valamint az olasz képviselőház tagjai nem húznak napidíjat. A porosz „Landtag” képviselőházának tagjai napidíjat, Franciaországban a szenátorok 30,000 frank évi fizetést, a képviselők 25 frank napidíjat, az osztrák birodalmi tanács képviselőházának tagjai 10 frt napidíjat, a belga képviselők az ülésszak minden hónapjára 423 frankot, a hollandi második kamara tagjai 2000 frt évi fizetést, a norvég képviselők 3 speciealtallér (1 sp. tall. = 2 frt 27¹/₂ kr. o. ért.) napidíjat és utiköltséget, az Egyesült Államok szenátorai és képviselői 4500 dollár évdíjat, a magyar képviselőház tagjai 800 frt szálláspénzt és 5 frt 25 kr. napidíjat kapnak.

mozgásban tarthatja. Azt, amit a tisztviselők fizetésének javítására fordít az ország, számuk apasztása által megtakaríthatja.¹⁾

A fizetés a hivatallal járó fáradsághoz és felelősséghez, továbbá a kérdéses szolgálat kellő ellátásához megkívántató képzettséghez idomuljon. Rendkívüli drágaság idejében a hivatalnokoknak drágasági pótlékot kell adni. És mivel munkaképtelenségük esetére nem gondoskodhatnak magukról, illetőleg elhalálozásuk utáni időre családtagjaiknak megélhetését tőkegyűjtéssel nem biztosíthatják, a fizetés nagyságához és a szolgálat tartamához mért nyugdíjban, özvegyeik és árváik pedig segélyben, illetőleg nevelési pótlékban részesítendők.²⁾

Azon költségek, melyeket a hivatalnokok díjazása ró az

¹⁾ Az alsóbb rangú hivatalnokokkal még a gazdag országok kormányai is nagyon mostohán bánnak el. Pedig nem ártana meggondolni, hogy a hivatalnoki proletáriusban könnyen veszélyessé válható gyűnyag van elrejtve. Néhol (pl. Németországban és Ausztriában) újabban e téren is észlelhető ugyan némi javulás, de a 20—20 esztendőnként megújuló csekély mérvű fizetésemelés a pénz értékének folytonos esökkenése miatt csak lát-szólagos. A munkásosztály helyzete aránylag nem oly nyomasztó, mint a hivatalnoki karé. Darabszám szerinti bérfizetése, még inkább nyerhányszámszerű alkalmazása esetében, a munkások ügyességüket és szorgalmukat értékesíthetik. Ha nincsenek megelégedve munkaadóikkal, olyanokat kereshetnek, kik jobban méltányolják szolgálataikat; a tényleges munkabért tömeges felmondással a természetes bérállás színvonalára segíthetik fel. Az államhivatal természetete mindezt nem engedi meg. Az alsóbb rendű hivatalnok hiába fárad, ügyessége és nagyobb szorgalma nem részesül jutalomban. Ha belső kötelességérzete nem sarkalja, munkakedve eltesped, mert előléptetése is gyakran a személyes érdemtől független tényezők befolyása alatt történik. Hazánkban is régóta mindenki érzi, hogy a hivatalnoki kar jelen állapota tarthatatlan, s a gyökeres reform mégis oly sokáig várat magára.

²⁾ Némelyek takarékoság szempontjából s a végből, hogy a hivatalnok szabadon rendelkezhessek fizetésével, az állami nyugdíjrendszer megszüntetését s azt javasolják, hogy a hivatalnokoknak szabad választására hagyassék magukat a jövő eshetőségei ellenében biztosítani. A hivatalnokok vagy maguk alakíthatnak nyugdíjazó szövetséget, vagy az életbiztosító intézetekhez fordulhatnak. Ellene mond e nézetnek, hogy az államra nézve nem közönyös, hogy tisztviselői elmulasztva az önmagukról való gondoskodást, mások könnyőrlésére legyenek utalva, úgy, hogy gyakran mégis az állam lenne kénytelen hivatalnokai nyomorán segíteni. A magánnyugdíjrendszer más tekintet alá esik, ha az állam hivatalnokait a nyugdíjazó szövetségbe való belépésre kötelezi. E módozat a közvetlen állami nyugdíjrendszer irányában annyiban előnyösebb lehet, amennyiben az államkincstart a hivatalnokok érdekeinek csorbítása nélkül, kevésbé terhelheti.

Régebben a nyugdíjzükséglet a legtöbb európai államban külön alaptól fedeztetett. Ausztriának már Mária Terézia idejében volt ily alapja; azonban 1808-ban a kincstár szorult helyzetében felhasználott. Németország több államában még ma is fennáll a nyugdíjalap intézménye. Madarassy P. az államtisztviselők viszonyairól szerkesztett munkálatában (1874) a nyugdíjazást az életbiztosítás rendszere szerint javasolja szabályozandónak. Nem akar az állami igazgatástól független nyugdíjintézetet, hanem közvetítő rendszer gyanánt azt javasolja, hogy az állam által alapítandó nyugdíjintézet jövedelme, mely az állam s a tisztviselők járulékaiból képződnek, az államvagyontól elkülönítve, alapszerűleg kezeltessek.

országra, a következő intézkedések által apaszthatók. Az egyes igazgatási ágaknál csak annyi hatóság szervezendő, s a hatóságoknál csak annyi hivatalnok alkalmazandó, amennyi az illető ügyszak pontos ellátására szükséges. Önként értetik, hogy költségkimelés kedvéért a főtekintetet, t. i. az ügyek helyes és gyors elintézését, nem szabad feláldozni. A hivatali ügyvitel egyszerűsítendő. Az egymással közel viszonyban álló ügyszakok vezetését, a jó kormányzat igényei által vont korlátokon belől, egy hatóságra kell bízni. Végre a helyi érdekű közigazgatási és rendőri, valamint a csekélyebb jelentőségű törvénykezési ügyek elintézése az öngazgatási közegekre ruházandó.

Az állami kiadások közt a legtöbb országban a *hadügyi költség* a legterheesebb, amely ha arányban van a nemzet erejével, s az ország függetlenségének biztosítására szükségképen igényelt mértéket meg nem haladja, mindamelllett épen oly indokolt, mint az állami szükségletnek bármely más ága. Egy prédára sóvárgó vetélytársakkal körülvelt állam nagyszámú rendes hadsereget kénytelen fentartani, mert ez az egyedüli eszköz a béke s a területi épség biztosítására. Különösen mostanában, midőn az európai államok a nemzetközi és közgazdasági függetlenség megóvása kedvéért a haderő lehető fokozására törekednek, s a kormányok békealapítási versenye a kitelhető fegyverkezés versenyében áll, könnyelműséget, sőt önmaga elleni bünt követne el az állam, mely a fegyveres erő czéljának, a hadsereg harcalképességének veszélyeztetésével, csupa fősvénységből túlságosan szorítaná meg hadi budgetjét. A közéletben sokszor igazolt mondás, hogy a fősvény kétszeresen fizet, itt is beválik. A hadsereget minden esetre oly karban kell fentartani, hogy feladatának megfelelhessen, mert különben az egész hadügyi költség kidobott pénz.

Csak hogy más oldalról nincsen kiadási tétel, mely az államháztartásra s a nép gazdasági életére oly döntő befolyást gyakorolna, mint a hadügyi költség. Nagyrészt ettől függ az adóteher súlya s az állami kiadások reprodukív ereje. Az az ország, — és a legtöbb európai állam sajnos ily helyzetben van — amely bevételeinek egy harmadát vagy még többet a hadügyre, és talán ugyanennyit a meddő czélokra felhasznált államkölcsonök kamataira fordít, vajmi keveset tehet a népélet felvirágoztatására. Azon óriási összegeken kívül, melyeket az államok a hadügy molochjának áldozatul vetnek, a túlságos katonai erő azért hoz vészt a nemzetgazdaságra, mert a munkaerőt kevesbíti, a termelés egyes ágaiban szerzett ügyességet az illető foglalkozás megszakítása folytán csökkenti, a nemzetgazdaságtól tetemes tőkét von el, és a meddő fogyasztást nagyobbítja. Soha sem kell továbbá felejtetni, hogy a hadsereg életképessége, kiváltképen mióta a honvédelem az általános védkötelezettség elvére van fektetve, első sorban attól van feltételezve, hogy minő érülettel viseltetik iránta a nép. Ha a

hadsereg szükséglete a néperdekeket mélyen sértő mértékig terjesztetik ki, a katonaság még oly tökéletes szervezete és kiképzése veszély idején nem sokat fog érni, mert harcalképességének erkölcsi alapját, a nép rokonszenvét nélkülözni fogja. Végre ha a rendes hadügyi szükséglet túlmegy az adózási képesség határain, az következhetik be, hogy háboru idején, tehát épen akkor, midőn az évek óta hozott áldozatok gyümölcsötetéséről van szó, a hadsereg nem felelhet meg hivatásának, mivel a rögtön nagyobbodó rendkívüli szükséglet fedezésére nem kínálkozik kellő forrás. Szóval a hadügyi szükséglet sem oly kiadás, mely a közgazdasági és pénzügyi viszonyoktól függetlenül állapítható meg.

A hadügyi kormányzat körében létesítendő takarékoság szempontjából a következők érdemelnek figyelmet: *a)* a katonai erőnek létszámát a nemzetvagyonosságnak, az ország földrajzi fekvésének, természeti viszonyainak és hatalmi állásának s a szomszéd államok külügyi politikájának mérlegelésével kell meghatározni; *b)* a honvédség intézménye honosítandó meg, amely kevesebbe kerül, mint a rendes hadsereg, és veszély idejében nagy szolgálatokat tehet; *c)* a tényleges szolgálat az előképzettséggel bíró katonakötelesekre nézve, a rendesnél rövidebb időre (pl. a 3 évi szolgálat a középiskolai tanfolyamot végzett ifjakra nézve egy évre, az alsó kereskedelmi vagy polgári iskolát, valamint a középtanoda 4—7 osztályát végzett ifjakra nézve két évre) szállítandó le; *d)* a munkaerő felhasználásából eredő nemzetgazdasági előnyön kívül, jelentékeny költségkímélésre vezet, ha a hadügyi kormány a kellően begyakorolt katonaságnak egy részét béke idején szabadságolja, illetőleg közmunkákra alkalmazza, vagy megfelelő munkabér fejében a mezőgazdák rendelkezésére bocsátja; *e)* a törzs- és főtisztek számát azon határig, amelyig a hadsereg harcalképessége megengedi, korlátozni kell; *f)* a katonaság élelmezése a hadászati és emberességi tekintetek által vont korláton belül egyszerű legyen; a hadsereg felszerelésénél egyedül a harcalképesség szempontja legyen mérvadó; minden fölösleges és csakis a küldiszt fitogtató felszerelési eszközök mellőzendők.

Más oldalról alig igényel megokolást, hogy a hadsereg élelmezésénél és díjazásánál a túlságos szűkmarkuság megboszulja magát. Ha a katona, ki rendszerint nem önszántából választja pályáját, folytonos nélkülözéseknek van kitéve, és zsoldjából még oly csekély szórakozást és élvezetet sem szerezhet: életuntá lesz, s elvesztve az önerejébe helyezett bizalmat, csak tűrni és vakon engedelmessé válni, de lelkesülve harcolni nem lesz képes.

A közgazdaság emelésére fordított költségek is kiváló figyelmet érdemelnek. Hogy mit és mennyit kelljen az államnak ez irányban tennie, az ország adott viszonyaitól függ. Hátramaradt gazdasági viszonyok közt, és csekély tetterővel bíró népeknél többet kell a nemzetgazdaság közvetlen támogatására áldozni. Előrehaladt né-

peknél az igazságszolgáltatás és közigazgatásnak tökélyesítése, a forgalom s az ipar szabadságának biztosítása, az államot a közlekedésügy s a közoktatás körül megillető feladatok valószínűsítése mellett, inkább arra kell törekedni, hogy az ipar és kereskedelem minden közvetlen állami beavatkozástól menten maradjon, amennyiben az ily népeknél az eléggé éber társadalmi tevékenység feladatát a maga erejéből teljesíti. Pl. az ármentesítő munkálatokat és a helyi jelentőségű utak építését tőkeszegény országban és csekély közszellem mellett, hiába fogja a kormány az érdekelt földbirtokosokra és öngazdászati testületekre hagyni; amíg ellenkező viszonyok közt elégséges, ha a kormány ezen munkálatoknak csak felügyeletét veszi kezébe. Annak megítélése, hogy a nemzetvagyonosság emelését célzó valamely intézménynek országos költségen való létesítése vagy segélyezése helyesíthető-e, a nemzetgazdaságtan körébe tartozik. Általában véve az legyen irányadó, hogy az állam csak ott lépjen fel, hol a magán és társadalmi tevékenységtől mitsem lehet várni.

A takarékoság elvét s az ország pénzügyi helyzetét a nemzetgazdaság fejlesztésére irányított kiadásoknál sem szabad semmibe venni. Ha igaz is, hogy a nemzetvagyonosságot növelő kiadások új adóforrásokat nyitnak s az állambevételüket szaporítják, az erők túlfeszítése itt is gyengeséget, végre pedig teljes elerőtlenülést vesz ki maga után. A közgazdasági kiadások sokszor csak oly hosszú idő múlva térülnek meg, hogy a nép a rárakott túlságos terhek alatt addig összeroskadhat. Szóval a magukban véve legnagyobb jelentőséggel bíró reformok kivételénél, a közvetlenül gyümölcsöző beruházásoknál, a közlekedésnek és a nemzetgazdaság egyéb ágainak fejlesztésére fordítandó kiadásoknál sem szabad az adózási képesség határain túl terjeszkedni, mert az ország pénzügyeinek kimerülése folytán később a halasztást nem tűrő szükségletek kielégítésére sem lesz elegendő erő.

A szellemi műveltség terjesztése, jelesen a népnevelés és a szakoktatás is jelentékeny összegeket kíván; oly összegeket, melyek ha egyedül az állam által fedeztetnének, rendkívül felemelnek az állami adók terhét. És azért, bár a közműveltség előnyeit az egész népközösség élvezi, nem lehet az államtól várni, hogy az oktatás költségeit kizárólag maga fizesse. A közoktatási költségteher egy részét a községekre, továbbá a vallásfelekezetekre s az oktatás áldásait első sorban élvező tanítványokra kell róni. Ujabb időben azon kívánattal találkozunk, hogy az egész közoktatást az állam vegye kezébe. Ez azonban azonkívül, hogy az államkintára igen nagy terheket hárítana, a tanszabadság elvével ellentérené. A nép- s a polgári iskolák fejlődése leginkább a polgárok érdekeltségétől van feltételezve. Eszerint a községeket saját erejükből javadalmazandó iskolák felállítására kell kötelezni. Ugyanezen okból a vallásfelekezetek s a társulatok által fenntartott isko-

lák terjedése elé sem szabad az államnak akadályokat emelni. De másfelől a közoktatás felügyelete és igazgatása, a segélyre szoruló nem állami iskolák támogatása, ott, ahol a község ereje nem engedi, állami nép- és polgári iskolák felállítása, továbbá a közép-tanodák, tanító- és tanítónőképző intézetek, felső szakiskolák és egyetemek az állampénztárból is nagy összegeket vesznek igénybe.

A népnevelésre s a közoktatás többi ágaira fordított költség a legháládatosabb; hatására nézve a legtermékenyebb kiadás, mely közvetlenül ugyan nem szaporítja az anyagi tőkét, de ép oly, sőt bizonyos körülmények közt több hasznot hoz, mint a közvetlen tőkeberuházás. A legkedvezőbb földrajzi fekvés, a legtermékenyebb talaj s a természet megannyi adománya nem sokat ér, ha hiányzik az értelmiség, mely értékesíteni tudja. A régibb s újabb történet egyaránt igazolja, hogy a népek függetlensége, jóléte, sőt hatalmi állása legnagyobb részt a tömegműveltségben találja eredetét. Hogy igazi szabadság csak művelt országban honosulhat meg, senki sem fogja elvitatni. Azon tétel, hogy minél több iskolát építünk, és minél jobban fizetjük a tanítókat, annál kevesebb költséget igényel a börtönügy, a régi igazságok közé tartozik. Azt is tudjuk, hogy a szellemi képzettség növeli a munkás munkakedvét, ügyességét és leleményességét, fejleszti a takarékoság s előrelátás szellemét, az iparost rendszeres üzleti számításra s a kedvező üzleti viszonyok szerencsés felhasználására képesíti. Majdnem általános meggyőződésé vált azon nézet, hogy a mindig veszélyesebb alakot öltő s felforgató törekvéseivel az egész társadalmi rendet enyészettel fenyegető kommunisztikus áramlatnak egyedüli gyökeres gyógyszere az alsó néposztály itélőtehetségének emelése és látókörének tágítása. Általában mindenütt nagy szavakban dicsejtik a közművelődést, és a népnevelés ennek daczára még a műveltebb országokban is mostoha gyermeke a törvényhozásnak. Újabb időben ugyan világszerte megvan a népnevelés emelésére irányuló törekvés, de lehetetlen, hogy az emberies gondolkozásu szemlélőnek lelkét szomorúság ne töltse el, ha azt látja, hogy a néptanítók helyzete a legtöbb országban a közönséges munkát végző napszámosok sorsánál alig kedvezőbb. A népnevelési érdekek elhanyagolása pedig annál sajnosabb, mert az, amit ez ügyben egy éven át elmulaszt valamely állam, évtizedek múlva sem hozható helyre.¹⁾

¹⁾ Az összes államok közül Svajcz és az Egyesült-Államok fordítanak legtöbbet a népnevelésre, s e két köztársasági szövetség példája meg is mutatja, hogy mily dúsán kamatoz a szellemi tőke gyarapítására beruházott anyagi tőke. Az Északamerikai Unió csudálatra indító haladását a többi között népnevelésének köszönheti. De az egyes államok, községek s a magánosok itt nem is vonakodnak a népoktatás javítására megkívántató áldozatoktól. Az Unió egyik államának képviselőtestületében egy képviselő emigy nyilatkozott: «Némelyek önök közül a népnevelési budget emelésére nézve aggályokat fejeztek ki. Én nem osztom ezen aggályokat. Inkább a

Minthogy a vallási és erkölcsi rend alapja az állami rendnek, józan ember nem fogja eltagadni, hogy az állam saját érdekét elégíti ki, ha az erkölcsvallásosság terjesztését is elősegíti. Elősegítheti pedig első sorban az által, ha azon egyházi községeket, melyek nem képesek a vallásos céljaik elérésére szükséges eszközöket beszerezni, segélyben részesíti.

Ujabbán mindjobban szaporodik azok száma, kik a már sok félreértésre okot szolgáltatott jelszóra «szabad egyház a szabad államban» támaszkodva, azt állítják, hogy az egyházi érdekek ápolása egyedül az egyházat illeti, és így az állam leghelyesebben jár el, ha a vallástanítás és az egyházi czélok terhére az illető vallásfelekezetre tolja. Nagyon is merev okoskodás! Igaz, hogy minden életképes egyházközség saját érdekében gondoskodik szükségleteinek kielégítéséről. De azért nagy túlzás azt mondani, hogy az állam ne törődjék a vallástanítással. A vallás az államnak egyik legelső hatalmi tényezője. Az államnak s társadalomnak pozitív vallásra van szüksége, mely a népet erkölcsre tanítja, az emberi gyarlóságokat korlátok közé szorítja, és a társadalmi ellentéteket kibékíti. Vallástalan államban az állami rendet fejtelenség vagy rémuralom, a szabadságot szolgaság, s a társadalmi erényeket a legalacsonyabb szenvedélyek váltják fel. Tehát a legradikálisabb állami szervezet is csak önmagának tesz jót, ha az erkölcsvallásos érzület terjedését támogatja.

Kitetszik a fentebbiekből az is, hogy az egyházi javadalmak és alapítványok egyuttal az állami czélok szolgálatában is állanak, és hogy elkobzásuk (mint Anglia 1536-ban, Franciaország 1789-ben, Poroszország és Württemberg a jelen század elején, Olaszország 1867-ben tette) nemcsak az általános jogosság alap-törvényeivel, de az ország érdekeivel is ellenkezik.

Az igazságügyi kiadások, névszerint a bírák fizetésére, a törvényszéki épületek és fegyházak építésére, felszerelésére és fentartására fordított költségek, távolról sem oly nagyok, mint a belölők eredő előnyök; mindamellett a törvénykezési ügyvitel egyszerűsítése, a békebírói intézmény meghonosítása, az egyesbíróóságok illetékességének az igazságszolgáltatás célját nem veszélyeztető mérvben való szélesítése, és világos törvénykönyvek életbe léptetése által jelentékeny megtakarításokat lehet tenni. A fegyintéze-

tanítókat akarom fizetni, mint a rendőri közegeket. Ez utóbbiak csak ótal-mazzák a tulajdont, a tanítók becsülni tanítják. Az oktatásra fordított minden dollár biztosítási díj, melyet a jövő kedvéért fizetünk.» Az Unió összes államai a közoktatásra évenként 75—80 millió dollárt áldoznak, és a legtöbb állam közoktatási budgetje meghaladja a közoktatási költségeket. Az ide vonatkozó adatokat L. KOLS: Vergleich. Stat. II. 319. l. — Svajcz az oktatásügyre évenként 5—6 millió frankot fordít, de azután népének műveltsége következtében, annak daczára, hogy a természet kevés gazdasági kedvezményével dicsekedhetik, a nemzetközi verseny küzdterén a leg-műveltebb államokkal is megmérkőzik.

tek szükségletének egy része, a rabtartási költségek megtérítése fejében a nem teljesen vagyontalan fegyenczektől szedett díjakból, s a fegyintézetekben üzött iparnemek hozadékából fedezhető.

Az állami tevékenység egyetlen ágában sem okoznak a fogyatkozások több társadalmi és gazdasági bajt, mint az igazságügy terén. Az igazságszolgáltatás a társadalmi élet szálaival a leg-szorosabban van összenőve. Tökéletlenségének csapásait szegény és gazdag, mezőgazda és iparos, kereskedő és tőkepenzes egyaránt megérzi. Igazi szabadság és közrend, élet- és vagyonbiztosság, valamint virágzó hitelállapot csak a feladatát megoldani képes igazságügyi szervezet mellett lehetséges. Főlöszleges tehát kiemelni, hogy az állam erejéhez mérten, lehetőleg sokat fordítson az igazságügy czéljaira.

A *külföldi költségekhez* a külügyek vezetésével megbízott központi kormányhatóság, a követségek s a konzulátusok szükségletei tartoznak. A követ oly fizetéssel látandó el, hogy fellépésével külsőleg is kifejezésre hozza az állam tekintélyét. Kisebb országokban jelentékeny megtakarítás érhető el, ha az állam kisebb rangú megbízottakat alkalmaz, és képviseltetését több szomszéd országra kiterjedően egy személyben egyesíti. A diplomacziái állomások túlnyomó többségét előkelő családok tagjaival szokás betölteni, akik saját vagyonukból pótolhatják a képviselés költségeit. Ez ellen pénzügyi szempontból nem lehet kifogást emelni. Csakhogy nem tévesztendő szem elől, hogy a diplomacziái pályához első sorban nem nagy vagyon, hanem nagy tehetség és megbízhatóság szükséges. A középszerűségek minden gazdagság és külfény dacára megrontják a követségi testületnek hírnevét, s az országot oly bonyódalmakba sodorhatják, melyek a félingyenes szolgálattal megtakarított összegnél ezerszerre nagyobb kiadást okozhatnak.

MÁSODIK RÉSZ.

AZ ÁLLAMBEVÉTELEK.

ELSŐ SZAKASZ.

AZ ÁLLAMBEVÉTELEK ÁLTALÁBAN.

10. §.

Az állambevételek körül követendő főelvek.

Az állam által a közczélok valósitása érdekében beszerzett javak *összeségét állambevételnek*, és azon eszközöket, melyekből bevételeit meríti, *állambevételi forrásoknak* nevezzük. Az állambevétel sokféle uton szerzhető, és a pénzügyi történet tanuskodik róla, hogy a legkülönbözőbb, sokszor a legezélszerűtlenebb és legigazságtalanabb bevételi források szolgálták a közszükséglet fedezésére. Az államgazdaságtannak kell megállapítani azon kellékeket, melyektől a bevételi források helyessége függ.

Az állami bevételforrásoknak nem szabad az *általános jogosság* eszméjével és az egyesek szerzett magánjogaival összeütközésbe jönniök. Jogrend nélkül semmiféle gazdaság sem állhat fenn. Az államnak egyik főczélja minden egyes polgár jogkörét mások háborításai ellen megóvtalmazni. Annál inkább köteles a maga részéről mindent kerülni, ami az alattvalók jogos érdekeit sértené. Minden állami intézkedés, mely a polgárok szabadságát anélkül korlátozza, hogy az összeségre nézve igazán szükséges volna, nélkülözi a jogosság kellékét. Azonban más oldalról az oly bevételi forrás, mely az egyesek iránti igazságosság vagy a szigorú arányosság szempontjából ugyan nem teljesen kielégítő, de az állam fennmaradására nézve mellőzhetetlen, fentartandó; mert ha az állambevételeknek első czélja, az állami feladatok létesítése ugy kívánja, utolsó esetben még az igazságosság s arányosság követelményeiről is le kell mondani.

Az állambevételék *helyességének* második kelléke, hogy súlyukat a népközösségnek valamennyi tagja *arányosan* érezze. Az arányosság nem azt jelenti, hogy a közszükségletek fedezéséhez mindenki tárgyilag egyenlő összeggel járuljon, hanem hogy az állambevételék terhét mindenki, saját anyagi erejéhez képest, egyenlően viselje.

Az állambevételi források ne sértsék az *erkölcsiség* követelményeit, mert az erkölcsiség az állami rendnek legszükségesebb alapja, mely ha inogni kezd, az egész állami szervezet bomlásnak indul. A közhatalom saját magát tagadja meg, ha időleges előnyök kedvéért erkölcsellenes bevételékhez, vagy általában oly intézkedésekhez folyamodik, melyek a közerkölcsök tisztaságát fenyegetik. Minél nagyobb tekintélytől ered a rossz példa, annál veszedelmesebb, mert annál több utánczóra talál. Ennélfogva az államnak nem szabad erkölcsellenes iparágaknak engedélyezéséből, még kevésbé üzéséből jövedelmet szerezni.

A bevételi források, amennyire kivihető, ne vonjanak el többet a nemzettől, mint amennyi az államkincstár javára valósággal fennmarad. Teljesen persze nem lehet ezen elvnek eleget tenni, mivel kezelési költség nélkül nincsen bevétel. De ha több oly bevételi forrás közül lehet választani, melyek a jogosság s arányosság kellékeit egyaránt kielégítik, annak adandó elsőség, amely legkevesebb kezelési költséggel s a nemzetgazdaság legkisebb háborításával van összekötve.

Végre törekedjék a kormány arra, hogy a bevételék lehetőleg *egyenletesen* folyjanak be. A bevételék jelentékeny ingadozása megzavarja a határozott és tervszerű pénzügyi politikát. Szerencsés esztendő után a törvényhozás könnyen oly kiadásokra szánja magát, melyekre később nem talál fedezetet, és kedvezőtlen években még a rendes kiadások egy részét is hitelművelettel fedezi, mert azzal biztatja magát, hogy a legközelebbi jó esztendőnek fölöslegét az elvállalt adósság törlesztésére fogja fordítani. A túlnyomóan műipari jelleggel bíró, valamint a nagy államoknak e tekintetben előnyösebb helyzetük van, amennyiben a bevételék befolyására kedvező és kedvezőtlen hatású tényezők nagy országban könnyebben kiegyenlítik egymást, és műiparos országban állandóbb és egyenlőbb levén a nemzeti jövedelem, az adók könnyebben és biztosabban folynak be. A bevételék jelentékeny részét magángazdasági keresetből, névszerint államjóságokból, erdőkből, bányákból és vasutakból szerző államok a bevételék állandóságára irányuló követelménynek kevésbé tehetnek eleget, mivel az ily természetű bevételék nagy ingadozásoknak vannak alávetve.

11. §.

Az állambevételék nagysága.

Az állambevételék nagyságát két tényező szabályozza. Egyfelől a *szükségletek mértéke*, másfelől a *nemzet anyagi ereje*. Azon szükségletek, melyek kielégítése nélkül a legfőbb állami célok sem érhetők el, névszerint a közigazgatás, igazságszolgáltatás, népnevelés, honvédelem, s az államadósságok szükséglete, minden körülmények között fedezendő. Ellenben a *másodlagos kiadásokat*, pl. a közlekedési vállalatok segélyezését, vagy a tudományos és művészeti törekvések támogatását, mindig a nemzet anyagi erejéhez kell alkalmazni. Ezen elvnek semmibe vétele az államháztartást ugyanazon veszélybe döntheti, melybe a feltétlenül szükséges kiadások abbahagyása, mert az az ország, mely a nemzeti törzsvagyont támadja meg, a pénzügyi bukás szélén tévelyeg.

Ha a népvagyonosság s az állambevételék közötti aránytalanság rövid ideig tart, a gazdasági súlygyen ismét helyreállhat. De ha az adócsavar már régóta az elviselhetőség véghatáráig van feszítve, és ennek folytán egy rossz termés, gazdasági válság, vagy csak kisebb mérvű forgalmi fennakadás a magán gazdaságoknak egész sorát sodorja el: a nép erőszakolt kiszivattyúzása az adóhátralékok növekedése következtében, hatálytalan marad, és az államot csak a kiadások leszállítása s az államháztartás megrendült alapjainak megszilárdítására irányzott nemzetgazdasági politika mentheti meg a pénzügyi bomlástól.

12. §.

Az állambevételék osztályozása.

Az állambevételék a következő osztályokba foglalhatók:

I. Az állam bevételék vagy *saját kereseti tevékenységéből*, vagy a *polgárok jövedelméből*, illetőleg vagyonából, vagy végre *hitelének felhasználásából* szerezheti. Az államnak saját kereseti tevékenysége kétféle bevételi nemet foglal magában. Az állam ugyanis vagyonából vagy valamely vállalatból a *szabad verseny kizárása nélkül*, avagy pedig olyképen szerezhet bevételt, hogy bizonyos vállalatokra nézve *előjogot biztosítva* magának, másokat hason vállalatoktól eltilt. Az előbbi bevételészermódhoz az államjóságok, kincstári bányák, államvasutak s az *állam magángazdaságának* többi tárgyai, és az utóbbihoz az államfenségi haszonvételek, azaz a szoros értelemben vett *regálék* tartoznak. A polgárok jövedelméből vagy vagyonából merített állami bevételék: az *adók* és *illetékek*.

A hűbéri birtokviszonyokból származott fenségi haszonvételek, névszerint a bányaregálé, továbbá a vadászati és halászati regálék ma már nem bírnak gyakorlati jelentőséggel, és a jogtör-

ténet körébe valók. A mai értelemben vett, u. n. *közgazdasági regálék*, jelesül a postai és távirdai regálék nem pénzügyi, hanem tisztán közgazdasági érdekekben találják alapjukat; nem önálló, hanem esetleges bevétel adnak, és nem a pénzügyi tudományban, hanem a nemzetgazdaságban méltatandók.

Az *állami egyedárúságok* vegyes természetű bevételi források, amennyiben alájukra nézve, a szabad verseny kizárásával fizető állami vállalatokhoz, ellenben hatásuk tekintetéből, az adóhoz tartoznak. (L. 17. §.)

II. *Rendes és rendkívüli* bevételek. A rendesek évenként folynak be, a rendkívüliek csak akkor vétetnek igénybe, midőn a fenforgó szükséglet fedezésére a rendes bevételek nem elégségesek. *Rendesek*: az állam magángazdaságából, egyedárúságokból, illetékekből s az adókból eredő bevételek. *Rendkívüliek*: az államkölcsönökből, rendkívüli adókból s az államjavak elidegenítéséből befolyó bevételek.

III. *Nyers és tiszta* bevétel. *Nyers* (brutto) bevétel a bevételforrások összhozadéka a kezelési és üzemi költségek levonása nélkül. *Tiszta* (netto) bevétel a nyers bevételnek azon része, mely a kezelési és üzemi költségek levonása után fenmarad.

IV. *Önálló és esetleges* bevételek. *Önálló bevételek* azok, melyeknek czéja tisztán jövedelemszerzés. *Esetlegesek*, melyeknek indokát nem a közszükséglet fedezhetése képezi, melynek a közgazdasági regálék hozadéka, az államkincstár örökösödése, az államnak felajánlott ajándékok, a birságok, uratlan területek vagy ujonan felfedezett szigetek elfoglalása stb.

V. Aszerint, amint az állam természetnyekben és természetben teljesített szolgálatokban, vagy pedig pénz alakjában gyűjti egybe bevételeit, *természet- és pénzbeli bevételekről* szólhatunk. A természetben lerovott adózásokat a 36-ik §-ban tüzetesebben taglaljuk. Itt annyit érintünk meg, hogy a természetben szedett bevételeknek előrehaladottabb viszonyok közt alárendelt szerepük van, mivel az állam magasabb műveltségi fokon állandóan alkalmazott és kellő szakképzettséggel bíró egyének által szerez érvényt akaratának, kik munkaerejüket csak azon esetben ajánlják fel, ha kellő díjazásban részesülnek, és mert a természetnyekben, illetőleg természetben lerovott adózások nélkülözik a bevételek bizonyosságát, állandóságát s arányosságát, amely kellek nélkül a fejlődöttebb viszonyok közt bonyodalmasabb szervezett államiháztartást nem lehet fentartani.

VI. Meg lehet még a szoroson vett *állami és helyi*, végre a *belföldről* vagy *külföldről* folyó állami bevételeket különböztetni. Az előbbi osztályozás az állami és helyi kiadások közötti különbséggel függ össze. A külföldről folyó bevételekhez a hadisarcz, az idegen államok által fizetett tributumok, s a tárgyilag külföldi államkölesönök sorolhatók.

MÁSODIK SZAKASZ.

AZ ÁLLAM MAGÁNGAZDASÁGA.

LOTZ. III. 120. l.; MALCHUS. I. 22. l.; MOLTKE Einnahm. 1. l.; RAU. I. 88. §.; UMPFENBACH II. 1. l.; PFEIFFER. I. 90. l.; STEIN. I. 239. l.; WAGNER. I. 360. l.; LEROY-BEAULIEU. I. 25. l.; TREITSCHKE és LASPEYRES dolgozatai a BLUNTSCHLI-féle államszótár III. és X. kötetében. RENTZSCH. Handwörterb. d. Volkswirth. Leipz. 1870. 227. l. és 843. l.; MEIER czikke a HOLTZENDORFF-féle lexikon I. k.-ben. REYSCHER. Die Rechte des Staats an d. Domainen. Leipz. 1863.; PRINCE-SMITH. Staat u. d. Volkshaush. Berlin, 1874.; RÖNNE. Domainen-Forst- u. Jagdwesen d. preuss. Staates. Berlin, 1854.; UMPFENBACH. Benütz. d. Domainen in Preussen. 1861.; SCHULHOF. Staatsgüter u. Grossgrundbesitz in d. österr. Mon. Wien, 1862.; KORIZMICS. Gazd. levelek. Pest, 1867. 40. l.; LÓNYAY előterjesztése ó cs. és ap. kir. Felségéhez az államvagyonról. Buda, 1869.

13. §.

Az állam magángazdasága általában s az államjóságok.

Az állam magángazdasága alatt az államnak azon kereseti ágak üzésére vonatkozó tevékenységét értjük, melyeknél a magánosok versenyzését nem zárja ki.¹⁾ Az állam magángazdaságának annyi ága képzelhető, ahány kereseti ág van. Tárgya a szoros értelemben vett *államvagyon*,²⁾ melynek nevezetesebb alkatrészei: a mezőgazdasági uradalmak (a röviden u. n. államjóságok), állami

¹⁾ Az állam magángazdasága két pontban különbözik a magánszemélyek keresetétől. Az állam magángazdaságát alkotó vagyontárgyak közvetlenül vagy közvetve az állam közjogi hatalmában találják eredetüket, a mennyiben az állam bizonyos vagyონrészeket (telkeket, bányákat stb.) eredetileg maga javára tart fenn, vagy ha vásárlás útján szerez is vagyont, a vételért oly bevételekből veszi, melyek közjogi hatalmából folynak. Ellenben a magánosok a birtokukban levő értékeket tisztán magánjogi czímen szerzik. A második különbség abban áll, hogy miután maga az állam nem végezhet munkát, magángazdasági keresete nem tartalmaz munkajövedelmet.

²⁾ Tulajdonképeni államvagyonnak csak az állam tulajdonában levő azon vagyónrészek nevezhetők, melyek az állambevételek szaporítására használatnak. Az erődítvények, állami tanintézetek, könyvtárak, hidak, utak, kikötők, laktanyák stb., nem a szoros értelemben vett államvagyon, de a *közvagyon* körébe tartoznak. A közvagyon közvetlenül nem hoz jövedelmet, sőt nagy részének tökéértéke sem állapítható meg, de a nép anyagi és szellemi fejlődésének véghetetlen szolgálatokat tesz, és épen ellenkezőleg, mint az államvagyon, a műveltség fejlődésével egyre nagyobb szerepet játszik. Továbbá megkülönböztetendő az államvagyonról a *fejedelem magánvagyon*a (bonum scatullae), mely az államjávakkal semmi összefüggésben sincs, tehát a pénzügyi igazgatásnak sem képezi tárgyát. A fejedelem vagyonánál a szerzési czím *magánjogi*, a miért a fejedelem az ily vagyonnal korlátlanul rendelkezik. Hasonlóan magánjogi természetű az uralkodó család birtoka, melynek hozadéka az uralkodó családot illeti s az államvagyontól szintén függetlenül kezeletik. Ez utóbbihoz tartoznak a fejedelmi hitbizományi javak is, melyeknek hozadéka — nem tulajdona — az uralkodó szabad rendelkezésére áll.

erdők, kincstári bányák, államépületek, állami műipari és kereskedelmi vállalatok, állami tőkék, állami vasutak és bankok. Az állami vasutakra és bankokra nem terjeszkedünk ki, mert nem annyira pénzügyi, hanem inkább nemzetgazdasági intézmények, és mint ilyenek a nemzetgazdaságtan körében tárgyalandók.

Az állam magángazdasága első pillanatra kívánatosnak látszik, mert az adóterhet könnyíti s az államháztartásnak némi függetlenséget kölcsönöz. Azonban közelebbről fontolóra véve, a tisztán pénzügyi célokat követő állami termelés, fejlettebb viszonyok közt, nem védelmezhető. A felső hatóságoknak fentartott jóváhagyások és a kezelő közegek részére a helyi viszonyok ismerete nélkül kibocsátott utasítások korlátozzák az eljáró tisztviselők önállóságát, és lehetetlenné teszik a kedvező értékesítési alkalmak felhasználását vagy az egyébként szükséges intézkedések gyors fogantatba vételét, minnek folytán az államjavak kevesebbet védelmeznek, mintha magánosok tulajdonát képeznék. A nagy kiterjedésű államjóságok feltartóztatják a mezőgazdaság szabad fejlődését, amennyiben a földbirtok eldarabolását, a föld népének szaporodását s a belterjesebb gazdálkodást nehezítik. Az állam a magán iparnak versenyt támaszt, s a rendelkezésére álló hatalmat az ugyanazon termelési ágban termelő magánosok rovására kizsákmányolhatja, ami a polgárokra nézve annál sujtóbb lehet, mert ha a kincstári üzlet nem sikerül, a veszteséget az adófizetők sínlik meg. A kormány s a törvényhozás rendszerint az államjavak termékenységével arányban nem álló beruházásokat tesz, ami szintén az adózó nép kárára történik. A nagyobb terjedelemben űzött állami termelés a nemzetgazdaságra annyiban is veszteséget háríthat, amennyiben a puszta pénzügyi érdek a kormányt arra indíthatja, hogy bizonyos intézkedések, pl. védvámok vagy tilalmak által, az illető iparágakat a külföld irányában megvédje. Hátránya a nagyban űzött állami termelésnek, hogy hozadékának nagysága örökösen változik. Az állami iparágak hozadéka épen akkor szállhat le, midőn a kiadás a rendesnél nagyobb, s akkor emelkedhetik, midőn az államszükséglet kisebb, ami az államháztartásban nagy zavarokat idézhet elő. Az anyagi javak termelése nem is az állam dolga, sőt ellenkezik tulajdonképi feladatával, mert ha földbirtokos, gyáros, vállalkozó és kereskedő is akar lenni, tulajdonképeni hivatását, az erkölcszellemi és kormányzati intézmények előhozására irányuló köteleességét, könnyen elhanyagolhatja. A nagy kiterjedésű állami birtok politikai szempontból is kifogásolható, mivel a népjogok csonkítására, nemzetellenes törekvések keresztülvitelére, s alkotmányos országban a népakaratnak megamisítására használható fel.¹⁾

¹⁾ LASPEYRES (a BLUNTSCHLI-féle lexikon X. köt. 100. l.) volt az első, ki erre különös nyomattal utal. A képviselői rendszer eszméjének egész

A tisztán pénzügyi célokat követő állami magángazdaságnak legfőbb tárgyát az államjóságok képezik. *Allamjóság* tágabb értelemben az állam tulajdonában levő minden oty vagyónrész, melynek bevételszerzés a célja; közönségesen használt értelemben csak a bevételszerzésre használt ingatlan állami birtok; végre legszorosabb értelemben csak a mezőgazdasági kezelés alatt álló állami uradalom. Az állambevételeknek legnagyobb részét századokon keresztül az államjóságok szolgáltatták¹⁾ A középkorban

tisztaságában leendő megvalósítását már az is akadályozza, hogy az államhivatalnokai kar függésben van a kormány irányában. De ezt nem lehet elkerülni, amíg a tisztán pénzügyi célokat követő állami termelés (nem számítva ide az erdészetet s az államvasutakat) nagyon is nélkülözhető. E szempontból annál inkább mellőzendő valamely állami iparág, minél több embernek nyújt keresetet; tehát a műipar inkább, mint az őstermelés, a földművelés és bányászat inkább, mint az erdészet.

Hadjárat idején az államvagyonnak az a nagy hátránya van, hogy az ellenség pusztításainak a magántulajdonnál jobban ki van téve. Ez a tekintet is jobban harcol a műipar, mint a földművelés ellen, mely utóbbinál, ha az ellenség elvonul, a telek mégis megmarad.

¹⁾ Az államjavak eredete mindenütt a hódítás és első letelepedés idejére vezethető vissza, midőn az ország területének egy része a vezér vagy a fejedelem részére tartatott fenn. Már a régi zsidó királyok államjóságokból szerezték jövedelmek egy részét. A görög államokban a várnok mellett, az államjóságok s a kincstári bányák voltak a legfőbb forrás. A rómaiaknál, korán kifejlődött adórendszerüknek dacára, az «ager publicus» jóval kiterjedtebb volt, mint az «ager privatus». A meghódított tartományok erdői s legelői mind állami tulajdonba mentek át, és használatuk után az államkincstár jelentékeny díjakat szedett. Az állami birtok többi részei részint adóbeli szolgáltatások fejében, részint haszonbéri szerződés alapján, a patricziusok birtokába mentek át, míg végre Diocletian a birtokosokat szabad tulajdonosoknak ismerte el. Azonban a provinciákban még sok ingatlan az állam tulajdonában maradt. A császárok alatt az államjavak lassanként császári koronajóságokká váltak. RAU. I. 19. §.; BLUNTSCHLI-féle szótár III. 163. l.

A középkori germán államokban a domániumok eredetileg mint valóságos patrimonális javak, a fejedelmi család tulajdonát képezték. Valamint a területi fenség magánjogi és közjogi elemek vegyülékéből állott, a domániumoknak is vegyes jogi jellegük volt. A tulajdonjog az uralkodó családokat illette, de a domániumok hozadéka az udvartartási szükségleten kívül, általános igazgatási kiadások fedezésére is fordított, s idővel a rendek ellenőrzése alá jutott. Elidegeníthetlenségük több német államban csak a jelen század folyamán mondott ki. És több német államban a domániumok még akkor is megtartották magánjogi jellegüket, midőn a patrimonális területek valóságos államokká váltak, úgy, hogy az uralkodó családnak tulajdonjogát néhány kisebb fejedelemségben még az újabb alkotmánytörvények is elismerik.

Ellenben hasáinkban, ahol soha sem állott fenn patrimonális állam-szervezet, az államfekvőségek kezdettől fogva nemzeti javaknak tekintettek. Hogy államjavak természetével bíró fekvőségek már a vezérek korában léteztek volna, adatok hiányában nem lehet állítani, habár több történetírónk (Kollár, Pray, Katona, Engel, Horváth M.) már az őskori államszervezet idejében létezett állami fekvőségeket említenek. Az azonban kétségtelen, hogy már a Szent István-féle váruerkesztésben szerepelt várak és ezek jóságai, melyek valóságos állami javak jellegével bírtak, Sz. István törvé-

s az ujkor két első századában a fejedelmek a honvédelmi s a haza körül szerzett egyéb érdemeket az államjóságok hasznóvételének adományozásával jutalmazták; az igazgatás teendőivel megbízott tisztviselők a domániumok termékeivel és az államjóságok hasznóvételével díjazták; az udvartartásnak szüksége az uralkodó magánvagyonának vagy pedig a koronai jóságoknak hozadékából s a hűbéri szerkezettel összenőtt természetmennyi szolgáltatásokból találta kielégítését. Azonban minél inkább nagyobodott az államszükséglet, a közkiadásoknak annál kisebb része került ki az államjavakból, s az állam annál nagyobb mértékben volt a polgárok adóztatásának igénybe vételére utalva. Így történt, hogy az eredetileg legnagyobb fontosságú bevételi forrás a legjelentéktelenebbé változott. A szoros értelemben vett államjóságokból az európai államok közül mostanában csak *Bajor-, Porosz-, Szászország, Württemberg, Oroszország és Magyarország* szereznek jelentékenyebb bevételt, és a legutóbb eszközölt tömeges elidegítések következtében, legközelebb nálunk is tetemesen apadni fog az államjavak hozadéka. A régi domániumokat sok államban az államvasutak helyettesítik. Csak hogy amíg amazok célja tisztán jövedelemszerzés volt, addig a vasutak csaknem kizárólag a forgalmi politikának eszközei.

Az ingatlan állami birtok kezdetben mindenütt tisztán pénzügyi eszközként szerepel, azonban az állami élet fejlődésével a nemzetgazdasági viszonyok javítására irányuló intézménynyé válik. Az állam magángazdasága fejlődöttebb viszonyok közt legfeljebb azon határig terjesztendő ki, amennyig a fontosabb közszférákba nem ütközik, és a nemzetgazdasági és társadalmi érdekek kielégítésére használandó fel.¹⁾

nye (II. 6) szerint elidegeníthetetlenek voltak. *III. Honorius* pápa emlékeztette *II. Endrét*, hogy az ország jogai, a korona méltósága és jövedelmei épségben tartására megesküdött, s azért az elidegenített jóságokat visszaveheti. A XIII. századból származó okmányok a törvényekkel ellenkező adományoknak az ország tanácsa folytán történt visszavételéről, valamint az országnagyok meghallgatásával osztogatott adományokról emlékeznek meg Törvényeink (1222. 22; 1231. 32; 1608. 15 és 22 kor. előtt) kikötik, hogy a királyok idegeneknek birtokokat ne adományozzanak. Mindez azt bizonyítja, hogy a domániumok kezdetől fogva *nemzeti és távolról sem patrimonialis jóságok* voltak. A megszakadás vagy hűtlenség címén a sz. koronára visszaszállott uradalmakat, az u. n. kincstári vagy kamarai javakat a király tetszése szerint ismét más érdekes hazafiaknak adományozhatta, ellenben a *koronai javakat*, melyek hozadékára ugyan a király szintén teljes joggal birt, törvényeink szerint az országgyűlés beleegyezése nélkül, elidegeníteni, zálogba adni, vagy elcserelni soha sem volt szabad. *HAJNIK: M. alkotm. és jogtört. 1872. I. 77., 127., 305. I. KERÉKGYÁRTÓ: A műv. fejl. Magyarországon. 1876. 329. I. Récsi: Közjog. 1861. 254. I. Virozsil: Staatsr. d. Kön. Ung. 1865. II. 176. I.*

¹⁾ Legjobb ez okból az államvagyon kezelését a földművelési vagy közgazdasági kormányra bízni. Az államjóságok, erdők és bányák *Ausztriában* 1872-ben, és *Poroszországban* 1878-ban a pénzügyminiszteriumtól a

14. §.

Az államjóságok elidegenítésének kérdése.

Miután a múlt század vége óta sok európai állam nem ugyan nemzetgazdasági szempontok által vezéreltetve, hanem rendkívüli szükségletek által kényszerítve, államjavainak nagy részétől megvált, a jelen század első évtizedeiben Európaszerte megindult annak vitatása, vajjon a *domániumok elidegenítése* egyáltalában megengedhető-e?

Többen azzal állottak elő, hogy szükség idejében az állam csak úgy tarthat hitelre számot, ha elegendő vagyonnal bír, és hogy az államjavakat csak szükség esetében szabad elidegeníteni. Azonban az államhitel alapját, csak némileg előrehaladott műveltségi fokon, nem az állambirtok, hanem egészen más körülmények képezik, s az államjavak végszükség esetében csak nagy veszteséggel felelők pénzzé. Mások arra helyeznek súlyt, hogy az államjavak az adóterhet könnyítik. Ez azonban egyoldalú okoskodás, mért az adóösszeg általános nagysága nem határoz. Az adóteher igazi súlyát egyedül az adózási képességhez viszonyítva ítélni lehet meg. Ha a magánosok a tulajdonukba átment ingatlanokból az államnál nagyobb jövedelmet húzhatnak: az állam a domániumok elidegenítésével a nemzetgazdaság követelményeinek tesz eleget, s a nemzeti jövedelemnek szaporodása folytán nagyobb adóbevételt szerezhet anélkül, hogy a nép az adóterhet jobban érezne. Ezért mondja *SMITH ADÁM*, hogy az államjóságok a polgároknak ugyan látszólag semmibe, de a társadalomnak tényleg sokba kerülnek.

Az elidegenítés ellenzőinek azon érve sem áll, hogy az államjavakból eredő bevétel biztos, mivel azon okok, melyek a többi bevételek befolyására gátlólag hatnak, a domániumok hozadékát is csökkentik. Az elemi csapások, háborúk és mindazon rendkívüli események, melyeknek bekövetkezésekor az államnál éppen nagyobb bevételre van szüksége, az államjavak jövedelmezőségét is apasztják. Még a haszonbérleti kezelés sem biztosítja a bevételt, amennyiben ha még oly szigorúak is a bérleti feltételek, a kormány rendkívüli balesetek alkalmával a bérösszeget vagy legalább egy részét elengedni kénytelen. Megfordítva azt mondhatjuk, hogy

földművelési miniszterium ügykörébe utaltattak. *Oroszországban* a domániumok igazgatásának vezetésére egy külön miniszterium áll fenn. A *kincstári erdők* 1881 óta nálunk is a földműv., ipar- és ker. miniszterium kezelése alatt állanak. Jobb lett volna, a sóbányák s az államvasutak kivételével, az összes ingatlan államvagyon a közgazdasági miniszterium hatáskörébe bocsátani. Különben a kormány a képviselőház pénzügyi bizottsága előtt oda nyilatkozott, hogy az állami erdők áthelyezése csak első lépés, melyet eshetőleg követni fog az államvagyon többi részeinek is a földművelési- stb. miniszter kezelésébe való átadása.

azon esetben, ha az eladási ár adósságtörlesztéjére vagy a különben kölesön által fedezendő hiány pótlására fordítatik, az elidegenítésből nyert tőkének kamata az államjavarok hozadékánál biztosabb. Többet mond az állami fekvőségek megtartása mellett felvetett azon érv, hogy hozadékuk a földjáradék emelkedése folytán idővel nagyobbodik. De a földjáradék emelkedése egyedül az eladás idejének megválasztására, nem pedig az államjavarok végleges megtartására van befolyással, mert a földjáradék növekedése a földadó eredményének nagyobbodása következtében, az elidegenítés után is előnyére válik az államnak.

Vége nemelyek az elidegenítés jogosságát támadják meg, azt mondván, hogy az államvagyon nem csak a jelen, de a későbbi nemzedéknek is tulajdona. Ha azonban a nagy kiterjedésű kincstári birtokok a nemzetgazdasági érdekeket sértik s a magán gazdaságoknak adóerejét gyengítik, vagy az eladási ár az államjavarok fekvő tőkéérték hozadékánál nagyobb kamatszükségletet okozó államadósságoknak visszatérítésére, illetőleg az utókorra is kihatható oly intézmények létesítésére fordítatik, melyeknek hatása az államjavarokból eredő előnyöket meghaladja: az állam a domániumok elidegenítésével, mind a jelen, mind a későbbi nemzedék irányában, csak kötelességét teljesíti.

Feltétlen értelemben persze az államjóságek elidegenítésének kérdése sem oldható meg. Bizonyos viszonyok közt indokolt az államjavarok megtartása. Ahol a mezőgazdaság a belterjes kezeléshez megkívántató tényezőknek lételétől még távol van, a földbirtok kevés számú nagybirtokos közt oszlik meg, ahol a kezdetleges gazdasági viszonyok miatt, az értelmi képesség és üzleti leleményességnek érvényesítésére s a közvetlen érdekelttség által sarkalt munkásságnak kifejtésére kevés alkalom kínálkozik, továbbá szakértő és elegendő tőkével bíró középbirtokosok és bérlők hiányzanak: a kiterjedt állami birtoknak közgazdasági alapja el nem vitatható. Vagy ha nincs kilátás, hogy a nagy kiterjedésű uradalmakat, felosztásuk után, belföldi polgárok vagy az országban letelepedendő s az itteni politikai viszonyokhoz simulandó külföldiek szerzendik meg, hanem előre látható, hogy az állami birtokok vásárló képességgel és vállalkozó hajlammal bíró kisebb gazdák hiánya miatt, elidegenítésük után is latifundiumok maradnának és csak tulajdonost cserélnének, sőt talán az ország nemzetiségi és politikai viszonyai iránt ellenszenves érzületű és pusztán nyerészkedő üzérkedés által vezérelt külföldi pénzhatalmasságok tulajdonába mennének át: az elidegenítés egyedül a sanyarú pénzügyi helyzet által követelt egyik utolsó kisegítő eszköz gyanánt volna menthető. Nehány állami birtoktestnek megtartása a helyes gazdálkodás fejlesztése, jelesen mintagazdaságok, ménesek, juhászatok stb. szervezhetése végett, még magasabb műveltségi fokon is kívánatos lehet. A mintabirtokok ugyan kevés közvetlen hasznot haj-

tanak, de nem is ez, hanem a jobb művelési rendszernek terjesztése képezi czéljukat.

Es ha a fenforgó viszonyok az elidegenítést kívánatossá is teszik, foganatba vételére a legkedvezőbb értékesítést lehetségesítő időpont választandó. Politikai zavarok vagy gazdasági válságok idejében, midőn a földbirtok értéke alacsony, vagy olyankor, midőn előre látható, hogy az ingatlanok értéke rövid idő múlva jelentékenyen emelkedni fog, az eladást későbbre kell halasztani. Továbbá az állami birtokok nagy részét nem tanácsos egyszerre áruba bocsátani, mivel a tömeges elidegenítés lenyomja a földbirtok értékét. Az eladás a szabad verseny korlátozása nélkül, és nyilvánosan eszközleendő. Az uradalmak nagyobb és kisebb jószágtestekre osztandók fel, hogy az eladás a nagy és kis birtokok közötti helyes aránynak megfelelően. Es hogy a vevők ne legyenek kénytelenek magukat a szükséges üzleti tőkéből megfosztani, a vételárnak részletenkénti lerovása engedendő meg. A részletfizetések megengedése s a kisebb jószágtestekben eszközölt eladás azonkívül, hogy a venni szándékozók számára s a vételárt növeli, azért is tanácsos, mert az állam ezen az uton a szociális szempontból nagy jelentőségű kis- és középbirtokos osztály képződésére gyakorolhat befolyást.

A dolog természetéből foly, hogy legelőször az azon vidékeken fekvő államjavarok adandók el, melyeken az állami és a magán gazdálkodás közötti különbség az előbbinek rovására leginkább észlelhető, tehát ahol a népesség sűrű s a mezőgazdaság legjobban előrehaladt. Azon kisebb birtokrészeket, melyek a nagy birtoktestektől távol esnek, a kezelés drágasága miatt még akkor is el kell idegeníteni, ha egészben a domániumok megtartása mutatkozik czélszerűnek.

Az államjavarok elidegenítéséből befolyó összegek adósságtörlesztésre, vagy oly termékeny czélokra (esetleg államvasutak építésére) fordítandók, melyeknek eredményét a későbbi nemzedékek is élvezendik. Ha rendkívüli viszonyok folytán oly szükséglet támad, mely az államhitelek felhasználásának elvei szerint kölcsönrel fedezhető, és nincsen czélszerűbb fedezési mód, az eladási ár az ily szükséglet fedezésére is fordítható, mert az elidegenítés ez esetben adósságtevést pótol. A lehető legferdebb eljárás a rendszeres folyó kiadásokra fordítani az államjavarok eladási árát. Az az állam, amely ezt teszi, éppen úgy cselekszik, mint az a magán gazda, ki folyó kiadásainak fedezése végett birtokához vagy tőkéjéhez nyúl.

Az állami erdőségekre nézve sokan (pl. SMITH ADÁM, LOTZ, BERGIUS, PFEIFFER) ugyanazon elveket tekintik irányadóknak, melyek általában az államjavarok mellőzését kívánják. Egyoldalú fel fogás! Amíg a mezőgazdasági birtokoknál a közgazdasági és pénzügyi érdekek rendszerint egyaránt az elárusítást sürgetik, addig az állami erdőknél a köztekintetek a megtartás mellett harcolnak, s

a pénzügyi érdek sem kívánja az elidegenítést. Az erdőirtás nem csak egyik elsőrendű szükségletnek kielégítését, hanem az égalji és vízrajzi érdekeket is veszélyezteti. Ezenkívül azt is előidézhetheti, hogy a csakis erdőmivvelés által értékesíthető feltétlen erdőterületek a nemzetgazdaságra nézve hasznavehetetlenné válnak. Addig, amíg a jelen nemzedék csak önmagára gondol, s a könnyelmű erdőpusztításból eredő súlyos következtésű bajokkal nem törődik, a rendészeti felügyelet nem elégséges a gondatlan kezelés megelőzésére. Az államnak tehát érdekében áll, a fahiány megelőzéséről más uton is gondoskodni. És erre nézve a legtermészetesebb eszköz, ha erdőségeit nem boesátja magán tulajdonba. A pénzügyi szempont mérlegelésénél abból kell kiindulni, hogy az erdőgazdaság egyedül nagy erdőttesteken üzhető igazi sikerrel. A nagyban termelés természetes fogatkozásai pedig ugyanazok, akár az állam, akár valamely testület vagy társulat, akár végre egyes ember a tulajdonos. Saját tevékenységével a magán gazda sem sokat lendíthet az erdőkezelésen, mert épen úgy mint az állam, helyettesítő személyzetre szorúl. Az erdőmivvelés sokkal kevesebb munkát és forgó tőkét igényel, mint akár a mezőgazdaság, akár a bányászat vagy valamely más iparág. A kezelő személyzet közvetlen érdekelttsége és valamivel nagyobb igyekezete tetemesen nem szaporítja a hozadékot. Új termelési módszerek és gépek alkalmazásából az erdőmivvelésnél jóval kevesebb előny várható, mint más iparágaknál. A leleményességnek s az üzleti viszonyok szerencses felhasználásának aránylag kevés befolyása van a jövedelmezőségre, mely itt sokkal inkább az általános nemzetgazdasági viszonyoktól, névszerint a népességtől, az ipar fejlettségétől s a közlekedési viszonyoktól függ. Az állam annyiban még előnyben van a magán birtokosok felett, hogy inkább módjában van kellő képzettségű személyzetről és erdőségeinek az erdészeti tudomány szerinti mivveléséről gondoskodni.

Ha azonban oly roppant kiterjedésű erdőségek vannak az állam birtokában, hogy egy részüknek elárusítása s az ez után következtés erdőirtás nem veszélyezteti a közérdeket, az elidegenítésnek semmi sem áll utjában. Sőt az erdőtalaj hasznosabb értékesítése végett, ily körülmények közt az állami erdők egy részének elidegenítése egyenesen kívánatos. A nagy erdőbirtokoktól távol eső, a magánosok birtokai közé ékelt és károsításoknak kitett kisebb erdőrészeknek megtartása nem javasolható, mivel eladásuk a közérdeket nem sérti, hozadékuk pedig gyakran a kezelési költségeket sem fedezi.¹⁾

¹⁾ Helyesen figyelmeztet STEIN (I. 276. l.), hogy azon nagy kiterjedésű erdőségeket, melyekben az irtás a közérdeket nem fenyegeti, legjobb nagy tőke felett rendelkeztés nagy társulatoknak eladni, mivel csak ezeket lehet az irtott területeknek mezőgazdasági célokra leandó átalakítására kötelezni. Azonban a kis erdőrészek apró parcellákra osztva, a földmiv-

15. §.

Az államjóságok kezelése.

Az államnak érdekében és köteletségében áll az államjóságokat oly kezelés alá venni, mely egyfelől a kincstárnak legtöbb hasznot biztosít, másfelől pedig a nemzetgazdaság érdekeit legkevésbé sérti. Az államjóságoknál négyféle kezelési rendszer alkalmazható, u. m. a házi kezelés, idői bérlet, örökbérlet s a szavatossági igazgatás.

I. *A házi kezelésnél* az állam saját számlájára gazdálkodik, a földek mivveléséről s a termékek értékesítéséről tisztjei által saját maga gondoskodik. A népélet alsó szakában, midőn a haszonbérleti rendszer még nincsen kifejlődve, a belterjes mezőgazdaság feltételei hiányzanak, a bevétel bizonytalansága az államháztartás csekély igényei mellett elviselhető, a kezelő tiszteteknek közönyössége a különben is kezdetleges gazdálkodásnak keveset árt, s az állami kiadásoknak legfőbb, ugyazólván egyedüli ága, a fejedelmi udvartartás az államjóságokon előállított természetmennyekkel látatik el, az *önkezelés* a legtermészetesebb gazdálkodási rendszer. Azonban minél fejlettebbek a gazdasági viszonyok, a házi kezelés annál bonyodalmasabb szervezetet, több üzleti tőkét és ellenőrzési költséget igényel. Minél nagyobb az államszükséglet, a bevétel bizonytalansága annál inkább érezhető. A kezelő közegek a rögtön kiaknázandó kedvező értékesítési viszonyokat, a gyakran hosszú időt igénybe vevő felsőbbbségi jóváhagyásnak késedelménél fogva, nem használhatják fel. A tisztetek takarékoságának hiánya és visszaélései apasztják az államjavak jövedelmezőséget. A tisztetek szabad belátására minél kevesebbet lehet bízni, és önkényüknek fékezése végett a jóságkezelést bizonyos általános igazgatási szabályokhoz kell kötni, amelyeknek majd szükkeblű hatósági alárendeltségből, majd rossz szándékból eredő betűszerinti követése a jövedelmezőség rovására történik.

A házi kezelés magasabb műveltségi fokon egyedül mint kivételes rendszer alkalmazható, névszerint: az elemi csapások, vagy a bérlok által megrongált és csak nagyobb szerű beruházásokkal helyre állítható uradalmakban, továbbá mintagazdaságoknál, az állami ménesekhez és mezőgazdasági tanintézetekhez tartozó, valamint az oly birtokokon, melyeknek természetmennyei a fejedelmi udvar háztartására fordíthatnak.

II. A terménygazdaságról a pénzgazdaságra történt átmene-

lőknek adandók el. Egy kis erdő — úgymond — valóságos kincs a paraszt háztartásában. Ha közvetlenül keveset hoz is be, kezelése nagyon kevésbe kerül, és szükség esetében már egy darab fa is tartaléktőke jelentőségével bír.

telnél, (a legtöbb államban a XVIII. század eleje óta), mindenütt felhagytak a házi kezeléssel, amely most mint általános rendszer egyedül az állami erdőknél van alkalmazásban, s a haszonbérleti rendszerre tértek át. Az *idősi haszonbérletnél* az állam fekvőségeinek haszonvételi jogát, előre megállapított időre, vállalkozóknak engedte át, kik a földbirtokokat bizonyos évi bér fejében, saját kockázatukra művelhetik. A bérleti rendszer az állami igazgatást sok kezelési és ellenőrzési teendőtől menti fel, nagyobb és biztosabb bevételt nyújt, a kincstárt az üzleti tőkétől s az ellenőrzési költség nagy részétől megkíméli, és ami a nemzetgazdaság szempontjából legtöbbet nyom, a pénzügyi és közgazdasági érdekek összeegyeztetésére szolgál, amennyiben egyfelől az állami bevételt emeli, másfelől pedig a magán tevékenységet fejleszti s az államjavak átmenetelét a magán tulajdonba előkészíti. Azonban a haszonbérleti rendszernek is vannak hátrányai. A bérlő arra iparkodik, hogy a birtokból minél kevesebb tőke és munka alkalmazásával lehetőleg nagy nyereséget szerezzen; továbbá csak oly javításokat tesz, melyeknek hasznát saját maga élvezheti, ami a telek termőképességét veszélyezteti. Ezenfelül a gazdasági épületek jó karban tartása, a bér pontos fizetése, s az elemi csapások folytán engedélyezendő bérleszállítás iránt előforduló nehézségek, a legszabatosabban szövegezett s a legszigorubb bérleti feltételek daczára is, surlódásokra adhatnak alkalmat.

Az idősi bérlet hátrányainak ellensúlyozására a bérleti feltételek okszerű megállapításával lehet a legtöbbet tenni. És e tekintetben a *bérlet tartamának* kérdése a legfontosabb. Régtől óta elismert igazság, hogy a hosszabb időre (20—30 évre) terjedő bérlet előnyösebb. A jövedelem biztosságát s a föld termőerejének kímélését csak a hosszabb tartamu haszonbérlet által lehet elérni. Az egyes évek veszteségeit a későbbi évek nagyobb nyereségével ki lehetvén egyenlíteni, a bérlők a baleseteket könnyebben elviselhetik, és könnyebben eleget tehetnek fizetési kötelezettségüknek. Ezenfelül a bérlet érvénye a pontos bérfizetéstől levén feltételezve, a bérlők a későbbben várható haszon reményétől ösztönözötve, a fizetéseket pontosabban teljesítik. Nagyobb beruházásokat és a birtok termőerejének megőrzését csak oly bérlőtől lehet várni, kinek haszonvételi joga az évek hosszú sorára van biztosítva. Hogy az állam a földjáradék emelkedése esetében ne legyen megfosztva a nagyobb bevételtől, a haszonbéri szerződésben kiköthető, miszerint a bérösszeg időszakonként (pl. 5—5 évenként) bizonyos százalékkal emelkedik, vagy a bérnek egy részét a gabona árában lehet megállapítani, vagy végre a bérletek olyképen adhatók ki, hogy az egyes bérleti szerződések különböző években járjanak le. Ezen utóbbi módozatnak az is előnye, hogy egyszerre sok bérlet nem adatván ki, a kormány az ajánlkozó vállalkozók közül annak adhat elsőséget, kinek jelleme, szakképzettsége és vagyoni állása

legjobban biztosítja a bérleti feltételek hű megtartását. A domániumok kisebb testekben adandók haszonbérbe, hogy a bérlők tőkéjüket és munkásságukat belterjesebb művelésre fordíthassák, és a szegényebb földművelőknek is alkalmuk legyen erejüknek megfelelő vállalkozásra.

A bérlőt a *legnagyobb bérösszegre* legyen ugyan irányozva, de más oldalról az állam érdeke azt is megkívánja, hogy oly bérlőnek adassék át a jösszég, kiben a föld termőerejének megkímélésére s a pontos bérfizetésre nézve legtöbb biztosíték van. Kiváltképpen nagy bérleteket nem tanácsos mindig a legtöbbet ígérőnek kiadni, mivel oly üzerek is találkoznak, kik minden áron bérletbe akarnak jutni, ha az illető jösszég természetes bérértékével arányban nem álló feltételeknek meg sem felelhetnek. A bérlőnek feddhetetlen jelleműnek és szakképzett gazdának kell lennie, ki a szükségese üzleti tőkével is rendelkezik.

A bérösszeg meghatározásánál a *rendkívüli balesetek* által okozott károokra is tekintettel kell lenni. Legjobb mérsékeltébb bérrrel megelégedni s a szerződésben kikötni, hogy a bérlő semmi nemű körülmények közt sem tarthat számot bérleengedésre, hogy a bérlők költött ürügyök alatt ne állhassanak elő követelésekkel, és a kincstárt folytonos perlekedéssel ne zaklathassák. Ha pedig a bérösszeg a rendkívüli veszteségekre való tekintet nélkül állapított meg, a kár arányához képest utólagosan kell bérleszállítást engedélyezni. De ha a bérleengedés a szerződésben ki is van zárva, rendkívüli csapás esetében, a kincstár saját jól felfogott érdekében a bérlőt kénytelen némi kedvezményben részesíteni, ha csak nem akarja bérlőtönkre tenni és uradalmait egy időre parlagon hagyni. Az állam egyáltalában nagyobb kimélettel bánjék el bérlőivel, mint a magánosok, mert a méltányos bánásmód a bérleti szándékozók számát, tehát egyuttal a bérösszeget is növeli, és az okszerűbb művelést előmozdítja, amennyiben a bérlők nem kénytelenek a bért üzleti tőkéjükből fizetni. Más oldalról a tényleges nyereség által fedezett esedékes bérösszeget a legnagyobb szigorral kell behajtani. A hátralékban levő bérlők késedelmi kamatok fizetésére kötelezendők. Nehogy pedig a hátralékok folytonos növekedése folytán, az államjavaknak gyümölesöztetése a jövőre is kérdésessé váljék, a fizetéképes és mindamellett késedelmes, valamint azon bérlők, kiket több évi bérhátralék terhél, a bérlettől eltávolítandók.

A bérlőnek átengedett gazdasági eszközökről, gépekről, faültetvényekről s egyéb beruházásokról, értékük feltüntetésével, *pontos leltár* készítenendő, hogy a bérlő a birtok felszerelését a bérlet lejártával, természetben vagy érték szerint megtéríthesse. A *gazdasági épületekre* nézve az köthető ki, hogy a rendszeren előforduló tatarozási költségeket a bérlő, ellenben a balesetek vagy az épületeknek régisége miatt szükségessé vált építkezések költségeit az állam fogja viselni. Vagy pedig az állam semmi nemű építést és

javítást se vállaljon magára, hanem kötelezze a bérlőket arra, hogy az okszerű gazdálkodáshoz megkívántató épületeket maguk költségén állítsák fel. Világos, hogy a bérlők ebbeli kötelezettségét a bérösszeg meghatározásánál figyelembe kell venni.

A bérlet, tekintve terjedelmét, *általános* vagy *részleges* lehet. Az előbbi egész uradalmakra, ipari tartozékaikkal (szeszgyárakkal, malmokkal, sörfőzdékekkel stb.) együtt, a másik pedig csak egyes kisebb birtoktestekre terjed ki. Az *általános bérlet* mellett, az államjóságok igazgatásának nagyobb egyszerűségén kívül, fel lehet hozni, hogy a különféle gazdasági ágak közötti összefüggésnél fogva az okszerű gazdálkodást megkönnyíti, és hogy az általános bérlő nagyobb beruházásokat tehet s a silány termést könnyebben elviselheti. A *részleges bérlet* előnyei: a gondosabb kezelés lehetőség, és a nagyobb verseny folytán tetemesebb bérbevétel nyerhetése. Gazdasági tekintetben kevésbé előrehaladt vidékeken, hol a gyér népesség miatt a külterjes gazdaság honos, az általános, ellenben népesebb vidékeken, különösen nagyobb városok közelében, a részleges bérlet lesz megfelelőbb.

III. Az *örökbérletnél* az állam a birtoknak örökös haszonvétele s az éféletti rendelkezés jogosítványát, anélkül azonban, hogy a jószágtest szétdarabolása vagy állagának változtatása meg lenne engedve, a vételárt helyettesítő *örökdióknak* egyszeri, s a változás alá nem eső *bérdiójának* (kanonnak) időnkénti fizetése fejében, a bérlőre ruházza. Az idői bérlet irányában az az előnye, hogy legközelebb állván a teljes tulajdonhoz, a bérlőnek teljesen szabad mozgást biztosít. Az örökbérlő a nagobbyszerű beruházásoktól sem riad vissza, mert általuk utódairól is gondoskodik, s ez okból általában nagyobb kitartással és kedvvel gazdálkodhatik. Ezenfelül az ellenőrzési költségek kevesbitésénél s az igazgatás egyszerűsítésénél fogva az államnak is nagyobb bevételt nyújthat. Ellenben hátránya, hogy az állam nem rendelkezhetik szabadon birtokával, nem adhatja át másnak, a ki nagyobb haszonnal művelhetné, sőt a birtok elidegenítését is megnehezíti. Az államkincstár a földjáradék emelkedését, a bérdij változatlanlansága miatt, nem fordíthatja a maga javára. Végre ha a birtok több nemzedéken át ugyanazon család kezében van, az örökbérlő magát tulajdonosnak, a bérdijt pedig igazságtalan tehernek tekintti, melynek fizetésétől olykor, kiváltképen mozgalmas időkben, meg is szabadul.

Az örökbérleti rendszer legfeljebb oly vidékeken javasolható, hol a kormány a népesség szaporodását s a mezőgazdaság fejlődését külföldről vagy túlnépes belföldi területekről eszközözendő betelepítés által akarja előmozdítani, midőn az állami uradalmakon e rendszer értelmében telepítvények állíthatók fel.

IV. A *szavatossági rendszernél* állandó fizetést húzó tisztek vannak az államjavak kezelésével megbizva, akik annyiban egyúttal vállalkozók is, amennyiben évenként bizonyos előre megál-

lapított összeget kötelesek az állampénztárba beszolgáltatni, s a birtoknak ezen összeget meghaladó hozadékából bizonyos részt önmaguk javára tarthatnak meg. Habár az üzleti tőkét a szavatossági rendszernél is a kincstár adja, az államra nézve a házi kezelésnél mégis előnyösebb, mert a bevétel biztosabb, az ellenőrzés könnyebb, s a jószágkezelő szabadabban mozoghat. Csakhogy miután az államra nézve egyenlőtlenül kedvező, a gyakorlatban ritkán fordul elő. A jószágkezelő az előre megállapított összeg befizetésének kötelezettségétől még azon esetben sem szabadul meg, ha a birtok tényleges tiszta hozadéka kisebb, amíg a fölös hozadéknak csak egy részét kapja. Minthogy a haszonbérlő szavatossága nem terhesebb, nyeresége pedig nagyobb, a legtöbb gazda inkább haszonbérletre vállalkozik.

Az *állami erdők teltetlenül házilag kezelendők*. A haszonbérleti rendszer az erdőket pusztításnak tenné ki. És mivel az állami erdők megtartását nem pénzügyi, hanem közgazdasági érdekek követelik, a közjólét tekintetei által vezérelt elvek szerint művelendők. Ezen elvek közül az a legfontosabb, hogy a jövedelmezőség csak addig terjesztessék ki, ameddig a faállomány fentartása megengedi úgy, hogy az évi vágás az utánnövesssel arányban álljon. Az államtól továbbá méltán el lehet várni, hogy az oly területeket, melyek semmire sem használhatók, beerdősítse, mert a magán tevékenység e téren vajmi keveset tesz.¹⁾

16. §.

Állambányászat. Kincstári gyárak. Államépületek. Állami tőkék.

Az *állami bányászat* jogosultságát, alacsony és közép műveltségi fokon, nem lehet kétségbe vonni, mert a magán vállalkozás ébresztésére, a műszaki ismeretek terjesztésére s az állami erdőségek értékesítésére használható fel. De mihelyt a gazdasági haladás nagyobb arányokat ölt, s a magán ipar ezen termelési ágat is felkarolja, a kincstári bányák elidegenítendők. Habár a bányászat, a nagy beruházásoknak gyakran csak igen hosszú idő múlva bekövetkező gyümölcsözőése miatt, az egyéni vállalkozásnak nem alkalmas tárgya, s a társulati kezelés nem áll fölötte az államnak: a

¹⁾ Az *államerdők* kérdésére nézve, a 41-ik lapon idézett kézikönyveken és dolgozatokon kívül, becses anyagot nyújtanak: ROSCHER: Nemzetgazd. rendsz. (Ford. Kiss.) Budapest, 1870. II. 342. l.; RENTZSCH: Der Wald im Haush. d. Natur u. d. Volkswirthsch. Leipzig, 1862.; PRESSLER: Waldbau. Dresden, 1865.; BRAUN: Prolegomena zu einer Kulturgesch. d. deutschen Waldes, a FAUCHER-féle Vierteljahrschr. 1872. évf., II. köt.; LÖFFELBOLZ-COLBERG: Bedeutung d. Waldes. Leipzig, 1872.; CONTZEN: Forstl. Zeitfragen. Berlin, 1872.; HEISS: Wald u. Gesetzgebung. Berlin, 1875.; BEDÖ: Magyar kir. államerdők. Budapest, 1878.; ROTR: Gesch. d. Forst- u. Jagdwesens. Berlin, 1879.

bányák jövedelmezőségének nagy ingadozása és a bányatermékek értékesítésére vonatkozó üzleteknek üzéri jellege arra utalnak, hogy a kincstári bányászat a művelődés fejlődésével mindig jobban megszorítottassék. A kulturállamokban nem lehet attól tartani, hogy a hozadékképes bányák ásványkincsei, az állami termelés abbanhagyásával kiaknázatlanul maradnának. És azon bányák művelése, melyek az üzemi költségeket sem hozzák be, a nemzetgazdaságra nézve is egyenes veszteség. Mivel pedig a bányaművelés nagy kockázattal jár, s az ily vállalatoknak legmegfelelőbb kezelői a részvénytársulatok, a kormány leghelyesebben cselekszik, ha a kincstári bányákat nagy tőkékkel rendelkező részvénytársulatoknak bocsátja birtokába. Az eladás módzataira nézve ugyanazon szabályok állanak, melyek az államjavak elárúsítása tekintetében általában irányadók.

A kincstári bányák *házilag* kezelendők, mert a tényleges üzleti nyereségnek megfelelő bérösszeget, a bányászat hozadékának folytonos ingadozásánál fogva, nem lehet kiszámítani. A haszonbérleti rendszer egyedül oly bányatelepeknél alkalmazható, melyeknek hozadékképessége a lefolyt évek tapasztalata nyomán, némi bizonyossággal meghatározható.

Néhány állam *műipart is üz*, vas-, gép-, porcelán- és egyéb gyárat tart fenn. Az állami gyárak felállítása a XVIII. században vett lendületet, midőn a műveltebb országok a többi közt ezen az úton akarták a hazai műipar fejlődését előmozdítani. Az állam műipari termelése rendszerint nem védelmezhető, mert a kormány épen oly rossz iparos és gyáros, a milyen rossz földműves. Azonban vannak körülmények, melyek az állam enemi tevékenységének is megadják a létjogot. Ha valamely iparág, amelynek fejlődésére meg vannak a természetes feltételek, a vállalkozási hajlam vagy a műtani ismeretek hiánya miatt elhanyagolt állapotban van, az állam példaadásával a nemzetgazdaságnak nagy szolgálatot tehet. Az oly állami gyárak ellen sem lehet kifogást emelni, melyek nélkül az államvagyon valamely része, pl. állami erdő, vagy bánya nem értékesíthető. Az állam által szükségelt ipari cikkek, pl. fegyverek, lőpor, a katonaság ruházatához és felszereléséhez megkívántató cikkek, azon esetben szükségképen az állam által termelendők, ha magánosoktól be nem szerezhetők. Mihelyt azonban az állami termelésre készítő ok megszűnt, az állami gyárak magánosoknak vagy társulatoknak engedendők át, mert az ország mások termelésével olcsóbban fedezheti szükségletét.¹⁾ Az állami

¹⁾ Annak, hogy az államok még ma is ragaszkodnak a kincstári gyáraknak, névszerűen a vasműveknek birtokához, főként a méltányos áron való eladás nehézsége képezi. Azonban kérdés, nem volna-e nagyobb takarékoság az állami gyáraktól féláron megválni, mint azokat az adózók rovására folytonos deficitál üzemből tartani. *Baden* már eladta vasműveit. *Poroszország* is elkezdte a vasgyárak elidegenítését. A magyar képviselőház

nyomdák és papirgyárak más tekintet alá esnek, mert igazgatási czélokra (titoktartás mellett előállítandó államkötvények és hiteljegyeknek gyártására) szolgálnak.

Allamépületeknek a szó szoros értelmében az állam tulajdonában levő azon épületeket nevezük, melyek bérbeadás útján bevételszerzésre fordítatnak. Az államépületek a leghelytelenebb bevételi források közé tartoznak. Az állam a magánosoknál drágábban épít. Az államépületek fentartása és kezelése sokba kerül, minek folytán tiszta hozadékuk a bennük fekvő tőke kamatánál rendszerint kisebb. Hatósági és iskolai épületeket, laktanyákat és fegyházakat a legtöbb esetben maga az állam kénytelen építeni, mivel ezen czélokra alkalmas helyiségeket rendszerint nem bérelhet. Csakhogy az ily épületeknek célja nem jövedelemszerzés, a miért tulajdonképeni államjavnak nem is tekinthetők.

Az értékpapirokban elhelyezendő vagy egyébként kikölcsönzés által gyümölcsöztetendő *állami tőkéknek* gyűjtése elhibázott lépés, mert az adóztatás jogalapjába ütközik. A folyó szükségletek fedezésén felül megmaradó bevételi többlet adósságtörlesztésre, vagy az ipar és forgalom előmozdítására, a közigazgatás és igazságszolgáltatás tökélyesítésére, a népnevelés fejlesztésére stb., szóval testetlen javak termelésére, vagy ha a fenforgó viszonyok közt szükségesnek mutatkozik, készen tartandó, tehát kamatra kikölcsönzés útján nem értékesíthető *hadikincsnek* gyűjtésére, és ha mindezen szükségletek már ki vannak elégítve, az adóteher könnyítésére fordítandó.¹⁾

pénzügyi bizottsága több ízben kijelenté, hogy az államot kőszéntermelésre és vasgyártásra nem tartja alkalmasnak. A *diósgyőri* vasgyár s a hozzá tartozó kőszénbányák, továbbá az *erdélyi* bányaművek és vasércbányák eladását 1875-ben meg is kísérelte a kormány, de elfogadható áron való megvételre nem jelentkezett vállalkozó.

¹⁾ Az állami tőkékkel össze nem tévesztendők a folyó kiadások fedezésére a *közpénztárakban* kézzel tartott összegek, melyek nem sorolhatók az államvagyonhoz. A pénztári készletek azon időre, amíg folyóvá nem tételnek, rövid felmondásra teljes biztonságot nyújtó pénztáratételeknél helyezendők el, mely eljárásnak azonkívül, hogy a termelés és forgalom élénkítésére jótékony hatással van s az államnak némi bevételt hoz, azon előnye van, hogy a pénzkezelés költségeinek egy része megtakarítható. Még helyesebb, ha az állam a központi jegybankkal *folyószámlai viszonyba* lép, s a bankintézetet a befolyó bevételi összegek kezelésére és a kiadási összegek kiszolgáltatására felhatalmazza. A kincstár és a jegybank közt feunálló folyószámlai viszonyt (mint ez pl. Angol- és Franciaországban már régóta meg van honosodva) különösen az indokolja, hogy a bank a legtöbbszőr csak rövid időre nélkülözhető állami pénzeket nem helyezheti mindig el, és így kamatfizetésre sokszor nem kötelezheti magát. A bank az állami pénzeknek időlegesen használatából eredő előny fejében, a kincstár pénztári és egyéb pénzügyi műveleteinek ingyenes ellátását vállalhatja el. Ezenfelül az államtól hosszabb időre átvett nagyobb tőkék után kamatokat is fizethet. A folyószámlai viszonynak a hitelgazdaság áldásait élvező országokban az az előnye is van, hogy az állam részére fizetendő tartozások (vámok, nagy adóösszegek, különösen az adóköteles cikkek termelői által előlege-

HARMADIK SZAKASZ.

AZ ÁLLAMI EGYEDÁRUSÁGOK.

17. §.

Az állami egyedáruságok általában.

Állami egyedáruságok (másként pénzügyi regálék, monopóliumok¹⁾ alatt az állam részére fentartott azon vállalatokat értjük, melyekből a magán tevékenység csak azért van kizárva, hogy az államkincstár az illető termelvények árát verseny nem léteben tetszés szerint állapíthatván meg, bevételre tehessen szert. Az egyedáruságoktól jól megkülönböztetendők a szoros értelemben vett *regálék*, melyeknek más keletkezési alapjuk és céljuk van. *Regálék* az állami élet mai szakában azon vállalatokat nevezük, melyeknek kizárólagos üzésével az állam egyedül nemzetgazdasági érdekeket elégít ki. A regálék (pénzverés, posta, távírda) jövedelmezősége mellékes dolog, sőt hogy céljuknak minél jobban megfeleljenek, jövedelmezőségük csak a fentartásuk által igényelt költségek erejéig terjesztendő ki. Ellenben az állami monopóliumoknál a *bevételsszerzés* az egyedüli cél, a többi általuk elérni szándékolt célok inkább csak mellékhatásokra hozatnak fel. Ehhez képest az egyedáruságnál, ha tárgya nem nélkülözhetetlen, arra törekedjék az állam, hogy minél nagyobb bevételt nyerjen, mely törekvésnek egyedül a fogyasztók fizetési képessége szab határt.

Az államegyedáruságoknak s a fogyasztási adóknak *egyenlő hatásuk* van, amennyiben a fogyasztók az egyedáruság tárgyának a verseny kizárása által eszközölt megdrágítást épen úgy kénytelenek elviselni, mint ha a kérdéses cikk fogyasztási adóval lenne terhelve. Az egyedáruságok a közvetett fogyasztási adóktól csak abban különböznek, hogy hozadékukban az adóbevétel a tőkejövdelemmel s a közönséges vállalkozói nyereséggel van egybeolvadva. Ez azonban nem zárja ki, hogy az államegyedáruságot egyuttal adónak is tekintsük, mivel az egyedárui ár tényleg adót tartalmaz. Az *adótétel* azon többletben találja kifejezését, melylyel az állam által megszabott ár a termelési költséget s a közönséges üzleti nyereséget meghaladja. Az *adókvetés* az eladási ár meghatározása

zett fogyasztási adók), valamint az állampénztár által teljesítendő fizetések (adóssági kamatok, a hadsereg szükségleteire fordított összegek) nem készpénz vagy bankjegyek, de egyszerűen a bank könyveiben eszközölt átírások által, és ha több bank van érdekelve, a *clearinghouse* közvetítésével, egyenlíthetők ki.

¹⁾ A *monopólium* szószerint a kizárólagos eladás (μόνος és πωλείν) jogát jelenti.

által, az *adóbeszedés* az eladásnak, s az *adóterovás* a vásárlásnak cselekvénye által megy teljesedésbe.

Némelyek a *teljes* és *nem teljes* egyedáruságot különböztetik meg, teljesnek nevezvén azt, melynél az állam az illető anyag termelését, átalakítását, és egyuttal az elárusítást is a maga részére tartja fenn, és nem-teljesnek, ha az anyagtermelést, vagy ezt s a gyártást szabadnak nyilvánítja, és a magán ipart csak a gyártásból s elárusításból, illetőleg csak az utóbbiból zárja ki. Ez azonban nem szabatos megkülönböztetés, mert az ú. n. nem-teljes is *teljes egyedáruság*, amennyiben az elárusítás jogának fenntartása által a többi működések felett is az állam uralkodik, és mert a monopólium lényege épen az elárusítás kizárólagosságában nyilvánul.

Az egyedáruságok a legkárosabb állambevételekhez tartoznak. Az iparszabadság és a szabad kereskedés elvével ellenkeznek, az iparos élet s a forgalom fejlődését megakasztják, az egyéni szabadság megszorításával a polgárokat kényszerrendszabályok alá helyezik és csempészetre adván alkalmat, a törvények tiszteletét csökkentik. *Pénzügyi szempontból* két nagy hátrányban szenvednek. *Először* a teherviselés arányosságának elvét sértik, mivel céljuknak csak úgy felelhetnek meg, ha az általános fogyasztás tárgyaira terjesztetnek ki. *Másodszor* egyik legdrágább bevételforrást képeznek, mert kezelésük s ellenőrzésük a nyers bevételnek nagy részét felemészti.

Azokban ezen hátrányokból korántsem következnek, hogy a monopóliumoknak eltörlése bármily körülmények közt rögtön fogantatba vessék, amennyiben a megszüntetésük folytán szükségessé vált rögtön és jelentékeny adófelelemelés még súlyosabb bajokat idézhet elő. Névszerint az oly államok, melyek nemcsak nem nélkülözhetik eddigi bevételeik nagy részét, hanem új bevételforrások nyitására vannak utalva, addig, amíg az egyedáruságok eltörléséből származó bevételhiányt más, az igazságos adóztatás elveinek megfelelőbb eszközzel nem pótolhatják, az egyedáruságokat továbbra is fentartani kénytelenek.

Önként értetik, hogy a monopóliumok káros hatása annál inkább érezhető, minél nagyobb számmal honosítottak meg, és hogy a közvetett fogyasztási adók egész rendszerének egyedáruságokká leendő átalakítása a legszerencsétlenebb gondolat volna.

Ha az állam teljességgel nem nélkülözheti az egyedáruságot, alkalmas tárgyaúl csak oly vállalatok ajánlkoznak, melyek könnyen ellenőrizhetők, és nem annyira személyes ügyességet, mint inkább nagy tőkét igényelnek; mert az állam annál könnyebben versenyezhet a magán iparral, minél kevesebb személyes tevékenységet és felügyeletet igényel az illető vállalat. Az oly cikkekre, melyek a divat és ízlés változásainak vannak alávetve, és amelyeknek nyereséges termelése az üzleti alakulások s árviszonyoknak szerencsés felhasználásától van feltételezve, melyeknél tehát az

egyéni leleményesség s ügyesség, nem pedig a tőke s az egyszerű és egyenlő menetű nagyban termelés a főtényező, az állami egyedáruság józanul ki nem terjeszthető. Mostanában csak a dohány-, só-, lotto- s a lőporegyedáruság bírnak gyakorlati fontossággal.

Az állami egyedáruság egyike a legrégebb bevételforrásoknak. Első nyomaira a *romai birodalomban* akadunk, ahol a kormány a sótermelést és kereskedést már a köztársaság idejében magának tartotta fenn; és habár e rendelkezésnek czélja kezdetben a népek elegendő és olcsó sóval való ellátása volt, később a császárság korában valóságos monopóliummá vált. A közép-európai államokban, kiváltképen *Francia- és Németországban*, a monopóliumok a XVII. és XVIII. században szaporodtak el, midőn a kormányok, nem törődve a nemzetgazdaság érdekeivel, csak a kincstár pillanatnyi előnyeit hajhászták. Egyébiránt az államegyedáruságok kártékony hatása a lelt századokban távolról sem volt annyira érezhető, mint mostanában, amennyiben az akkori politikai és nemzetgazdasági viszonyoknál fogva ipari és kereskedelmi szabadságról ugyesen lehetett szó.

A lefolyt századok kormányai az egyedáruságoknak feltalálásában annyira leleményesek voltak, hogy több államban a kártyagyártás, más országokban a naptáreladás, *Nápolyban* a hógyűjtés, *Franciaországban* XIV. Lajos korában a jégeladás, *Nassauban* s a volt *egyhazi állam* területén a rongyszedés, néhány kis német fejedelemségben az üstfoltozás, ollóköszörülés, kéményseprés stb. volt az államkincstár részére fentartva, amely egyedáruságok haszonbérbe adás útján értékesítették. II. *Frigyes* porosz király a kávépörkölést tette egyedárusággá, és miután a kávé 24 lat súlyu csomagonként egy tallérjával adatott el, a pótkávé legelőször Poroszországban honosodott meg. FAUCHER: Vergleichende Culturbilder. Hannover, 1877. 100. l. — *Oroszországban* 1862-ig a pálinkaárulás volt állami egyedáruság. A termelőktől átvett pálinkát a kormány a kormárosoknak átázörös áron adta el. Ezen egyedáruság fennállásának utolsó éveiben 120—140 millió rubelt hozott be. Hogy a korona bevételei ne apadjanak, a kormány a mértékletességi egyleteket felosztatta, és a midőn a parasztok néhány kormányzóságban községenként fogadalmat tettek, hogy a családi ünnepek és betegségi esetek kivételével nem fognak pálinkát inni, a kormárosok által felbéralt rendőri közegek a parasztokat a pálinkaivására még botbűntetéssel is kényszerítették. RENTZSCH: Handwörterb. 853. l. — *Franciaországban* még ma is fennáll az 1873-ban behozott gyufamonopólium, melyről LEROY-BEAULIEU azt mondja, hogy a legnagyobb baklövés, melyet kormány valaha elkövethetett.

18. §.

A dohányegyedáruság s a dohányadó többi alakjai.

MALCHUS: I. 340. l.; HOFFMANN: Lehre v. d. Steuern. Berlin, 1840. 312. l.; RAU: I. 204. §., II. 440. §.; UMPFENBACH: I. 249. l., II. 73. l.; HOCK: Off. Abg. u. Schulden. 156. l.; PFIFFER: I. 205. l., II. 395. l.; STEIN: II. 271. l.; SCHÄFFLE: Grunds. d. Steuerpol. Tübingen, 1880. 432. l.; ROSCHER: Finanz-Regalien. Abhandl. d. sächs. Gesellsch. d. Wissensch. zu Leipzig. IX. köt. 1884. 184. l.; névtelenül jelent meg (szerzője DELBRÖCK): Der Zollverein u. d. Tabakmonopol. Berlin, 1857.; KORIZMICS: Gazd. levelek. 96. l. A magyarországi dohányadó-reform iránti szakbizottság munkálatai. Buda, 1870. 3. köt.; PLENKER: Das österr. Tabackmon. Wien, 1857.; LAMMERS: Tabackmon. a «Vierteljahrsschr. f. Volkswirthsch.» cz. folyóirat 15. évfoly. III. kötetében. Berlin, 1878.; BARTH: Tabacksteuer u. Tabackmon. Bremen, 1878.; FELSER: Tabacks-Monopol. Leipzig, 1878.; G. M.: Das deutsche

Reich u. d. T.-Mon. Stuttgart, 1878.; M. MOHL: Denkschrift f. eine Reichs-Tabackregie. Berlin, 1878.; PIERSTORFF: Entwickl. d. Tabacksteuer-Gesetzgebung in Deutschl. a HILDEBRAND-féle Jahrbücher 1879-ki folyamának II. kötetében; ORBIZNACH: Französ. Tabacksregie. Mainz, 1868.; PRONAY: Ueber Tabacksteuern. Leipzig, 1880.

Általánosan el van imerve, hogy a dohány a fogyasztási adónak egyik legalkalmasabb tárgya. A dohány nem elsőrendű szükséglettárgy, hanem tisztán élvezeti czikk, amelynek fogyasztása nem közönséges adózási képességre vall. A nélkülözhető fogyasztási tárgyak közt alig van egy is, mely a népesség valamennyi osztályában annyira el volna terjedve, mint a dohány, minek folytán a dohányra vetett adó biztos és a népesség létszámának és jólétének emelkedésével növekedő bevételt nyújt. Amíg a fogyasztási adók legtöbbje, mint a liszt-, hús-, só-, cukor-, sőt a szeszadó is többé-kevésbé valóságos fejadó, mert valamennyi családtagnak fogyasztását éri, addig a dohányadó rendszerint csak a családfőt s a keresetképes finemű családtagokat sújtja.

Csak az a kérdés, hogy a törvényhozás a dohányadónak melyik alakjára határozza el magát? A gyakorlatban az egyedáruság van legjobban elterjedve.¹⁾

¹⁾ Miután a dohányfogyasztás Európában csak a XVI. század végén terjedt el, ezen idő előtt dohányadóról szó sem lehetett. Legelőször, és pedig 1629-ben beviteli vám alakjában, *Franciaország* adóztatta meg a dohányt. 1664-ben *Franciaország* az egyedáruságot hozta be, amely ezen időtől kezdve 1791-ig bérleti kezelés alatt állott, és 1790-ben 32 millió frankot hozott be. A forradalom 1791-ben megszüntette. 1810-ig a dohányadóval többféle kísérlet történt, melyek azonban nem pótolták az egyedáruság bevételét. *Napoleon* 1811-től kezdve a monopóliumot hozta be, amely azóta mostanáig is fennáll. A bevétel 1815-ben ismét 32 millió, 1837-ben 80 millió frankra rugott. Az ötvenes-évek óta rendkívül gyorsan emelkedés. A tiszta bevétel 1850-ben 89 millió, 1860-ban 143 millió, 1869-ben 197 millió és 1880-ban 230 millió frank volt. Ezen rendkívül kedvező eredménynek, a dohányegyedárusággal bíró többi államok, névszerint *Ausztria* és *Magyarország* irányában, több rendbeli oka van. A francia dohánykezelés a fogyasztók ízlésének és igényeinek nagyobb egyenlőségénél fogva, jóval kevesebb válfajú gyártmányokra szorítkozhatik, mi az üzleti költségek kedvező hatású. A francia kezelésnek 1875-ki árjegyzéke csak 94-féle cikket foglalt magában, a míg *Ausztriában* 367-féle válfaj volt elárúsítás alatt. A nyers anyag minősége, a kikészítés módja s a gyártmányok alakja nálunk az egyedáruság behozatala előtt, vidékenként igen különböző volt, amely szokásokhoz, ha nem akart a bevétel egy részéről lemondani, a dohánykezelés is kénytelen volt alkalmazkodni. A francia dohányadó a közönséges dohányfajoknál is sokkal súlyosabb, és miután a bevételnek 80—90%-a mindenütt a közönségesebb fajokra esik, már ez is megmagyarázza a kedvező eredményt. A csempészet a pénzügyőri szervezet nagyobb tökélyénél fogva, *Franciaországban* jóval kisebb körben mozog, s az ottani fogyasztók a gyárilag kikészített dohányt kedvelik, ellenben hazánkban a saját fogyasztás czéljából történő természetesen megengedésén kívül, az is előmozdítja a csempészetet, hogy a fogyasztók nagy része az u. n. százdohányban talál nagyobb élvezetet.

Angolországban 1652 óta a belföldi termesztés el van tiltva, és a külföldi dohány igen súlyos vám alá esik.

A *dohányegyedárúság* lényege abban áll, hogy a dohánylevelek termesztését, vagy csak a dohánygyártmányok termelését és forgalomba hozatalát, vagy végre egyedül a gyártmányok eladását az államkincstár kizárólag magának tartja fenn. Ehhez képest a dohányegyedárúságnak háromféle alakja gondolható.

I. *A természeti monopóliumnál* magánosoknak nem szabad dohányt ültetni, s a szükségelt dohányt egyedül az állam állítja elő. Előnye volna e rendszernek, hogy az ellenőrzés olcsóbban és biztosabb eredménnyel volna foganatosítható. Minthogy azonban a dohánylevelek minősége a művelés gondosságától függ, ez pedig az állam házi kezelésénél rendszerint a legcsekélyebb, a természeti egyedárúság alig kivihető.

II. *A gyártási egyedárúságnál* a termesztés bizonyos feltételek alatt ugyan meg van engedve, de a levelek gyártmányokká, azaz pipadohánynya, szivarrá és burnóttá csak állami gyárakban dolgoztathatnak fel, és egyedül az állami raktárakból kikerülő dohánygyártmányoknak fogyasztása van megengedve. A dohányegyedárúság ezen alakjánál a termesztés fölötti felügyeletre fordítandó a főfigyelem, nehogy a termés egy része közvetlen fogyasztás alá kerüljön, mert a gyártási egyedárúság lényege abban áll, hogy az összes nyers dohánynak az állam levén kizárólagos vevője, a gyártmányok árát tetszése szerint szabhatja meg. A felügyeletet az által gyakorolja a kormány, hogy a dohánytermesztés jogát engedély nyeresétől teszi függővé, s a pénzügyőrök által megvizsgáltatja, vajjon az engedélylevelben kijelölt térfogatnál nincs-e nagyobb terület dohánynyal beültetve, és hogy körülbelül mennyi termés várható a beültetett területen.¹⁾ Az ellenőrzés könnyebb-

Ausztriában a dohányegyedárúság 1728-ban «Abaldo» név alatt hozatott be. I. Lipót császárnak, midőn vadász-készüléke megújításának költségei felett aggódott, Khevenhüller gróf azon ajánlatot tette, hogy ő elvállalja a költségeket, ha a császár Alsó-Ausztriában a dohánykereskedés kizárólagos jogával megajándékozza. A császár elfogadta az ajánlatot, s az egyedárúság később a többi osztrák tartományokra is kiterjesztetett. Ausztriában a dohányegyedárúság tiszta hozadéka évi 36—38 millió forint. — *Magyarországban* az udvari kamara 1732-ben kiadott rendeletével akarta behozni az egyedárúságot, mi azonban az akkori kancellár Batthyány L. gróf ellenmondása folytán meghiusult. Magyarországra az 1851. nov. 29-ki pátena terjesztette ki a monopólium hatályát. Az évi tiszta bevétel 18—20 mill. írt.

A dohányegyedárúság már a *porosz* állambevételek közt is szerepelt. A francia monopólium mintájára s francia hivatalnokok alkalmazásával, II. Frigyes 1765-ben hozta be, de oly nagy elégtelenséget szült, hogy II. Frigyes Vilmos 1787-ben eltörölte. III. Frigyes Vilmos 1797-ben ismét behozta, de kivitele a nép ellenszegülése miatt elmaradt. BEUCKLIN: Hist. Darstellung d. Akzise- und Zollverfassung in den preuss. Staaten. Berlin, 1797. 171. l.

Ervényben van most a dohányegyedárúság *Francia-, Olasz-, Spanyolországban, Ausztriában, Magyarországon, Romániában* és 1884 óta *Törökországban*. Ezen hét államnak lakossága *Európa* népességének 43%-kát teszi.

¹⁾ A várható termés felvétele *Olaszországban* annyira szigorú, hogy

sége érdekében czélszerű, ha a kormány a szórványos termelés megszüntetésével, a termelő vidékeket minél összefüggőbb körzetekké alakítja.

A dohány átvételére a termelő körzetek középpontjain *beváltó hivatalok* szervezendők, melyekhez a termelők a dohányleveleket a kitűzött időben hiány nélkül beszállítani tartoznak. A dohányfajok minőségéhez képest oly beváltási árak állapítandók meg, melyek a természetes árak megfelelnek és a gondosabb termelőnek kellő jutalmat biztosítanak. A kizárólagos vásárlási jogot a kormány a dohányművelés javítására használja fel. A beváltási árakat legjobb több évre megállapítani, mert a méltányos beváltás iránti biztonság a termelés fokéletesítésére ösztönöz.¹⁾

Minthogy kizárólag a belföldi dohány nem elégíti ki a fogyasztók igényeit, a kincstár külföldi nyers anyagra is szorul, mely belföldi vagy idegen nagykereskedők közvetítésével szerezhető be. Olykor azonban a kincstári kezelés által eszközölt közvetlen vásárlás sem mellőzhető, részint hogy kellő verseny hiányában a nagykereskedőknek túlságos követelése, sőt talán összeheszelései elől kitérjen, részint mert bizonyos finom fajokat méltányos áron, csak a termelés helyén alkalmazott ügynökök által szerezhet be.

A kivitelre való termelés és a belföldi levelekkel üzött kiviteli kereskedés csak a kincstár megrövidítésének megelőzését célzó feltételek alatt engedhető meg.²⁾

A gyártási egyedárúság természetéből következik, hogy a kincstár a nyers dohány feldolgozását nagy termelőképességgel bíró gyárakban összpontosítja. A munkaerőnek földrajzilag arányos értékesítése, valamint a vidékenként alacsonyabb munkabérek felhasználása a gyártás decentralizációja mellett szól. Azon-

a pénzügyőrök az első ellenőrzési szemlénél az összes plántákat megszámlálják, a másodiknál pedig vagy teljes, vagy próba-számlálás útján a levelek mennyiségét határozzák meg. A beváltáskor próbaszámlálással a dohányesomókban foglalt levelek mennyisége puhatoltatik ki, s az ekkor nyert eredmény a második szemle alkalmával kinyomozott eredménnyel összehasonlíttatik, $\frac{1}{10}$ -rész hiány a sikkasztás gyanuját vonván maga után. SCHÄFFLE: Ergebn. d. deutsch. Tabaksteuer-Enquête. Tübing. folyóirat. 1879. 579. l.

¹⁾ A beváltási árak jó eleve, legalább a termelési évet megelőző őszi időszakban teendők közzé, hogy a mezőgazda aszerint, amint méltónak vagy nem méltónak találja a termesztést, rendezhesse be gazdaságát. A beszállított levelek osztályozását szakértőkből és bizalmi férfiakból álló bizottságokra kell bízni. A beváltási áraknak túlságos alacsonyra szabása nemcsak a természetlőknek, de a kincstárnak is kárára van, mert a beváltási ártól függ a termesztés gondossága, ettől pedig a nyersanyag és egyúttal a gyártmányok minősége. A termelési bejelentések arányából megítélheti a kormány, hogy túlságos magasra vagy alacsonyra szabta-e a beváltási árakat.

²⁾ *Franciaországban* a kivitelre való termelés a csempészet biztosabb megakadályozása érdekében el van tiltva.

ban a nagyban termelés előnyösége, még inkább a gyártmányok lehető egyenlősége és hamisításuk akadályozása a gyártásnak összpontosítását ajánlja. A gyártmányok alakjának és minőségének sokfélesége a csempészet tényálladékának megállapítását nehezíti. Ezenfelül ha a gyártmányok sok gyárból kerülnek ki, az ugyanazon elnevezésű és árú gyártmányok különböző minőségűek. Már pedig a minőség tetemes különbsége az adóztatás egyenlőtlenségét sérti.

Minthogy a külföldi gyártmányok behozatalának eltiltása csempészetre ingerel, a saját használatra csekély mennyiségben történő behozatal megengedendő. Csakhogy a behozott dohányárut a legjobb minőségű kincstári gyártmány eladási árában foglalt adótételnek megfelelő vámmal kell terhelni.

III. *A kereskedelmi egyedáruságnál* nemcsak a dohánytermelés, hanem a gyártás is szabad, azonban a gyárosok gyártmányait a kincstárnak kötelesek beszolgáltatni, mely a gyártmányokat tetszés szerinti áron árúsítja el. E rendszerrel a termeszők a dohányleveleket egyedül az engedélyvel bíró gyárosoknak engedhetik át, s a külföldi dohányárunk behozatala az állam részére van fentartva.¹⁾

A *dohányadó* az egyedáruság mind a három alakjánál a dohányárunk eladásakor szedetik be. Az *adótételt* azon különbözet fejezi ki, melylyel az eladási ár a kincstár termelési költségét s az átlagos vállalkozói nyereséget felülmulja. Az adótételnek annál kisebbnek kell lennie, minél silányabb a gyártmány, hogy az adó a fogyasztókat lehetőleg arányosan érje. A nagyban eladást maga az állam eszközölje, s a meghatározott árakon történő kicsinyben elárúsítással magán kereskedők bizandók meg.

A dohányegyedáruságról *közgazdasági szempontból* semmi jót sem mondhatunk. Először is a földművelést károsítja meg, ami annál nagyobb baj, mert a dohányon kívül alig van még mezőgazdasági termék, mely a kisbirtokosok munkaerejének értékesítését annyira előmozdítaná. A levelek szedése, fűzése, simítása és csomózása oly időbe esik, midőn a nagyobb mezei foglalkozások szünetelnek, és ezen munkálatok végzésére a nők, gyermekek s az aggok is alkalmasak. A gondos munka s az igazán finom fajoknak termelése nem fizeti ki magát. Az egyedáruság természetéből foly,

¹⁾ A dohányegyedáruság ezen neve 1808-tól 1820-ig Württembergben állott fenn. — A kereskedelmi egyedáruság oly alakban is gondolható, hogy az állam a bel- és külföldi nyers dohánynak első kézből bevásárlását magának tartaná fel, s a kereskedőknek és gyárosoknak a beszerzési árnál drágábban engedné át. A gyakorlatban a kereskedelmi egyedáruság egyik alakja sem áll fenn, és pedig méltán, mert annak biztosítása, hogy a termelők a termést egyedül az államnak, illetőleg az engedélyvel bíró gyárosoknak engedjék át, a dohánytermesztésre éppen oly megszorítólag hatna, mint a gyártási egyedáruság anélkül, hogy ez utóbbinak pénzügyi előnyei csak megközelítőleg is elérhetőek volnának.

hogy a termesztés csak bizonyos vidékekre szorítkozik, mert különben vagy nagyon drága, vagy elégtelen az ellenőrzés. Ennélfogva az egyedáruság az ország sok vidékén úgy hat, mint a termesztés eltiltása, mi a nemzetgazdaságra nézve annyiban is káros, amennyiben a szórványos dohányültetvények valóságos kísérleti állomások, melyek később a nagyban termelés gyúponjtjaivá válhatnak. Sőt a termelő körzetekben is megszorítja a kicsinyben való termelést, mivel a kincstári kezelőség bármily csekély mennyiségű termés átvételével nem bibelődhetik, és így a beültetendő terület terfogatára nézve bizonyos minimumot kénytelen megállapítani, mi a kicsinyben, mellékkereset gyanánt üzőtt dohányművelést lehetlenné teszi. A nyers dohány feldolgozásának eltiltása a magán ipar egyik jelentékeny ágát szünteti meg. A kincstári kezelőség csak a belfogyasztás igényeit tartja szem előtt, s a finomabb és kivitelre különösen alkalmas gyártmányfajok készítésére nem törekszik. A magán iparnak kizárása lehetlenné teszi, hogy a külföldről behozott nyers dohány magán vállalkozók által feldolgozva, nagyobb értékben ismét kiszállíttassék. A nyers dohány kivitele, a kivételnél alkalmazott ellenőrzésnek megszorító hatása miatt, sokkal csekélyebb, mint szabad termelés esetében.

A dohányegyedáruság hívei azt szokták felvetni, hogy a termeszők nem kénytelenek az eladás esélyei miatt aggódni, mivel a kincstár állandó és biztos vevő, a dohány átvétele után rögtön fizet, sőt a termelőnek kamat nélküli előleget is ad. Ez áll, de a kincstár megbízhatósága és pontos fizetése nem sokat segít a termelő helyzetén. Amíg szabad verseny esetében, a termelő s a gyáros vagy kereskedő közt létrejött alkú útján megállapított ár a termeléssel járó fáradságnak s áldozatnak mértékéhez arányosul, addig ott, ahol egyedáruság áll fenn, a termelő a kormány által egyoldalúan meghatározott árral kénytelen megelégedni. Továbbá a termelő, kezdve a plánták ültetésétől, a levelek átadásáig, a kezelőség felügyelete s gyámkodása alatt áll, ami a művelés rovására történik. Ide járul, hogy a csomók minőségének meghatározásánál a beváltó közegek egyéni nézete, gyakran rokon- vagy ellenszenve, sőt a termelési engedélyek osztogatásánál politikai párttekintetek döntenek.

A dohányegyedáruság *erkölcsi szempontból* is kifogásolható, mert a legszigorubb ellenőrzés daczára csempészetnek ad lételt, mely a közvélemény által nem íteltetvén el, a törvények s a hatóságok iránti tiszteletet gyengíti.

Azonban *adóügyi szempontból* a dohányegyedáruságnak jelentékeny előnyei vannak. Mindenekelőtt sokkal inkább alkalmazkodik a fogyasztók adózási képességéhez, mint a dohányadónak bármely más alakja, amennyiben a gyártmányok árai olyképen szabályozhatók, hogy az értékesebb árú vásárlói viszonylag is nagyobb adótételt fizetnek. A szegény ember ugyan olykor drá-

gább szivart is vásárol, és sok gazdag ember közönséges gyártmányt fogyaszt, de egészben véve mégis csak az fogyaszt jobb és drágább gyártmányt, akinek nagyobb jövedelme van. Ha tehát a jobb gyártmány árában több az adó, az egyedáruság jobban megfelel az igazságos adózás eszményének. Továbbá nem létezik adóztatási mód, mely a dohányfogyasztásban rejlő adóerőt annyira utólné, amely tehát kevésbé terhes ellenőrzéssel és a termelés csekélyebb korlátozásával annyi bevételt szolgáltatna, mint az egyedáruság. Az ellenőrzést csak egy pontra, t. i. a termelőre kell irányozni. A külföldi gyártmányok becsempészésének felfedezése és megakadályozása könnyebb, amennyiben az aránylag csekély számú kincstári gyárak minősége s alakra nézve egyenlő és határozott faju gyártmányokat állítanak elő.

Más oldalról a dohányegyedáruság pénzügyi tekintetben is jelentékeny hátrányokban szenved. Kezelése s a kincstár megrövidítésének akadályozása sok költségbe kerül.¹⁾ Az ország különböző vidékeire egyenlőtlen terhet ró, mivel azon gazdák, kik nem nyervén engedélyt, termelési szándékukról lemondani kénytelenek, jobban érzik az egyedáruság súlyát, mint a kik dohányt különben sem természetnek.

Mint hogy a dohányegyedáruság fentartásának vagy eltörlésének kérdése öszszertű esetekben abban összpontosul, hogy létezik-e oly adózási alak, mely a dohányfogyasztásban nyilatkozó adóerőt épen így utóleri, s az egyedáruságnak nemzetgazdasági hátrányait kevesbiti: a dohányadónak nevezetesebb neveit itt veszem tárgyalás alá.

A) Angolországban 1652 óta, és Portugalban 1865-től kezdve a dohányegyedárusági vámrendszer áll fenn, mely szerint a belföldi dohánytermesztés eltiltásával a külföldről behozott dohány magas beviteli vám alá esik. E rendszernek néhány jelentékeny előnye van. Legelőször az egyszerű adókiivetés, mely legfeljebb a vámszemélyzet aránylagos szaporítását teszi szükségessé. A dohány feldolgozását és forgalmát, benn az országban, teljesen szabadon

¹⁾ A kezelési költségek apasztása céljából a dohányegyedáruság régebben a legtöbb országban haszonbérletileg kezeltetett. Az egyedáruságok bérbe adása a leghelytelenebb pénzügyi művelet, mert ha az állam ezen az úton nagyobb bevételt is szerez, busásan megfizeti ezen látszólagos előny árát. Az állam előjogaihoz tartozó vállalatoknak haszonbérbe adása mindig népszarolásra vezetett. A bérleti kezelésre a kormányokat mostanában csak a végező szorultság kényszeríti. Ez indította 1868-ban Olaszországot és 1884-ben Törökországot a dohányegyedáruság bérbeadására. Törökországban a bérletársulat 60 esztendőre kizárólagos jogot nyert a dohány vásárlására, feldolgozására s eladására. A társulat a török állami hitelezők választmányának évenként 750 ezer török fontot fizet aranyban, és a választmány ezenfelül a vállalat nyereségéből, míg a két millió fontot eléri, bizonyos meghatározott kulcs szerint egész 35%-ig terjedő jutalékot kap. A két millió fonton felüli nyereségnek 75%-a a török kincstáré.

hagyja. Titkos termelés által nem igen játszható ki, amennyiben a titkos termelés legfeljebb oly terjedelemben tűzhető, hogy az államnak megrövidítése alig érezhető. Csak hogy józanul egyedül oly országban alkalmazható, hol a dohánytermelés természetes feltételei hiányzanak. Hátránya e rendszernek, hogy fennállása mellett még nehezebb a dugáruság elé akadályokat gördíteni, mint az egyedáruságnál, mely utóbbinál a dugárus az ország egész területén, ellenben a szóban levő rendszerrel csak a határvonal mentében ellenőrizhető. Mivel ez a rendszer a csempészetnek kiválóan kedvez, ha az állam jelentékeny bevételt akar, nagyobb adótételt kénytelen alkalmazni, mint az egyedáruságnál. De a nagy adótétel a gyárosokat a gyártmányok hamisítására indítja, amint pl. Angolországban a közep minőségű szivarfajoknál is gyakran előfordul, hogy a levelek közé forgácsot, fővényport és egyéb idegen részeket vegyitnek. Ellenben az egyedáruság, ha a gyártmányokat épen oly mérvben drágítja is meg, legalább valódiságuk iránt nyújthat biztosítékot. Az, hogy az ilyenféle csalás a kincstári gyárakban is megtörténik, csak a gyári munkások nem eléggé szigorú felügyeletére vall, amin nem nehéz segíteni. Továbbá az egyedárusági vámrendszerben elvileg nagyobb megszorítás létezik, mint akár a gyártási egyedáruságban, akár a dohányadó bármely más nemében, mert a földmivelés szabadságának lerontásával a dohánymivelést egyenesen eltiltja. Végre kezelési okoknál fogva a dohány minőségére nem lehet tekintettel, tehát a silányabb dohányt fogyasztó alsó néposztályt viszonylag erősebben sújtja.¹⁾

B) Svájcban, Belgiumban és Hollandban a belföldi termelés, gyártás és kereskedelem teljesen szabad, és csak a külföldi dohány mérsékelt vámmal terheltetik. Ezen adóztatási mód a nemzetvagyonosság szempontjából leginkább helyeselhető. Csak hogy a belföldi dohányt fogyasztó dohányzókat nem éri, s a dohányfogyasztásban rejlő nagy adózási képességet egyáltalában nem használja fel, minélfogva az államnak nagyon csekély bevételt juttat.

C) A dohányadónak többek által pártolt neve a gyártmányadó, mely a gyártmányoknak a gyárosok üzleti könyvei és bevételei alapján kinyomozott neve és mennyisége, vagy egyuttal minősége szerint közvetlenül a gyárostól, vagy pedig bélyegjelzés,

¹⁾ Angolország, bár nem minden ellenzés nélkül, az egyedárusági vámrendszert 233 évvel ezelőtt hozta be. A dohánynak akkor távolról sem volt oly jelentősége, mint ma. A nép annyira hozzá szokott már a termelési táladomhoz, hogy senki sem érzi terhelve magát. A fejlett angol mezőgazdaság körében már több oly művelési ág honosodott meg, melyek a mezei munkát épen úgy megjutalmazták, mint a dohánytermesztés. Angliának nedves és ködös éghajlata nem is kedvező a dohánytermesztésre, és így a belföldi termelésnek eltiltása már ezért sem sújtó hatású. — Portugal, ahol a behozatal a lisaboni kikötőre s a gyártás csak néhány városra van szorítva, azért hozhatta be e rendszert, mert dohányszükségletét ezelőtt is túlnyomóan gyarmati birtokainak termésével fedezte.

illetőleg bélyegzett tekeresszalagoknak eladása utján szedetik be, mely utóbbi esetben a gyártmányok csak oly csomagokban és ládáknak árusíthatók el, melyekből a bélyeg vagy a tekeresszalag megsértése nélkül a gyártmányok ki nem vehetők. Ezenkívül a gyártásra és kereskedelemre feljogosító engedély után külön adót szedhet a kincstár, mely mellékes adózás azonban nem tartozik a gyártási adó lényegéhez, és a dohányadó bármely más alakjánál is alkalmazható.¹⁾

¹⁾ A gyártmányadó Oroszországban s az Egyesült-Államokban van érvényben. Oroszországban Lengyelország kivételével, ahol különös határozmányok állanak fenn, a dohánytermesztés bizonyos megszorítások alatt szabad. Az ültetvényeket legfeljebb márczius elejéig be kell jelenteni. A termelők összes termésüket december végeig vagy a belföldi gyárosoknak eladni, vagy a külföldre szállítani, vagy végre hivatalos raktárban elhelyezni tartoznak. A nyers anyag egyedül az engedéllyel bíró gyárosoknak és nagykereskedőknek, a gyártmányok pedig csak a szabadalmazott árudáknak adhatók el. A nagykereskedők, valamint a gyárosok minden vételről s eladásról könyvet tartoznak vezetni. Dohánygyárakat csak városokban lehet felállítani. A nyers dohány feldolgozása a gyárakon kívül el van tiltva. Minden egyes gyárhoz a közvetett adók kezelésével megbízott központi kormányhatóság ellenőrt nevez ki, ki a dohány bevásárlására, feldolgozására s a gyártmányok eladására felügyel. A gyártmányok csak hivatalos tekeresszalagokkal ellátott ládáknak és csomagokban hagyhatják el a gyári helyiségeket. A tekeresszalagokon meg van jelölve az illető tartályban lévő pipadohány vagy burnót súlya, a szivarok vagy a szivarkák száma, továbbá a tekeresszalag ára, vagyis az adóösszeg. Az adótétel 1877 végeig a gyártmány ára szerint emelkedett. Miután azonban a jobb minőségű gyártmányok az olcsóbb gyártmányokra rendelt tekeresszalagok alatt árusítottak el, az adó 1878 óta nincs tekintettel a gyártmány minőségére. Minden gyár évenként bizonyos minimál összegű tekeresszalagot köteles vásárolni. E minimum Sz.-Pétervár, Moszkva, Riga, Odessa városokra és Lengyelországra nézve 10,000 rubelben, a többi városokra nézve 6000 rubelben van megállapítva. A tekeresszalag-adón kívül a gyárosok és árusok a gyár vagy kereskedelem székhelye s a gyártmány neve szerint változó, igen magas pártenszi adót kötelesek fizetni. — G. M.: Das deutsche Reich u. d. Tabakmonopol. 79. l. A bevétel 1881-ben 13 millió rubelre ment.

Az Éjszakamerikai Unióban a dohányadó 1868-ig olyképen szedették be, hogy a gyáros az elárusított, a saját maga által elfogyasztott s a gyári helyiségekből elszállított gyártmányokról, havonként esküvel erősített valómást tartozott benyújtani, mely bevallások alapján történt az adókirovás. E rendszer a nagymérvű kijátszások miatt hatályon kívül helyeztetett, s az adó most bélyegjegyek által szedetik be. A gyáros üzletének elkezdését, a gyár helyét, az előállítandó gyártmányok nemét bejelenteni, s a gyártási készülékeket leltárban leírni tartozik. Minden gyáros óvadékot köteles letenni, mely a vágógépek, dohánymalmok stb. száma szerint 2000—20,000 dollár közt változik. Tartozik továbbá évenként január 1-jén, azután az üzlet megkezdése és megszűnésekor a nyers anyagról, a feldolgozás alatt levő, valamint a kikészített dohányról, az önlemezeknek, édesfa-nedv, ozukor, s a gyártásnál használt egyéb segédanyagoknak készletéről leltárt benyújtani, minden vételről, eladásról, elszállításon, sőt saját fogyasztásáról is könyvet vezetni, s a könyv másolatát havonként az adóhivataloknak átadni. Az adóhivatalnak ezen másolatok alapján kiszámítja az adótartozást, és ha a gyáros bélyegjegyekben nem róttá le tartozását, a hiányzó összeg bírságpótlékokkal utólagosan szedetik be. Valamennyi gyártmány az előírt

A gyártmányadó nem ajánlható, mivel a termelés és forgalom valamennyi szakára kiterjedő ellenőrzést, ez pedig a legnyomasztóbb rendszabályokat teszi szükségessé anélkül, hogy a kincstár érdeke meg volna védve. A dohány házilag is feldolgozható; ehhez pedig — mint egy pénzügyi író mondja — egy darab deszkánál és egy éles késnél nem kívántatik egyéb. A gyártmányadónál ellenőrizni kell a termelőt, nehogy természet csempészve adja át a dugárusnak, gyárosnak vagy a fogyasztónak, a gyárost és kereskedőt, hogy meg nem adóztatott gyártmányokat ne hozhassanak forgalomba, végre a fogyasztókra is fel kell ügyelni, nehogy titkos gyártást üzzenek. Ha nem akarja az állam a kezelési költségeket rendkívül szaporítani, és nem akar a csempészetnek szabad utat hagyni, csak kevés dohánygyár keletkezését engedélyezheti, s a dohánygyártás jogát oly feltételekhez kénytelen kötni, melyeknek a kisebb üzletek nem felelhetnek meg. Ennélfogva a gyártmányadó tényleg nem szünteti meg az egyedáruságot, csak kevés számú nagygyárosok kezébe hajtja, ami súlyos adótételek mellett a fogyasztókra nézve annyiban még hátrányosabb, amennyiben a gyártmányok hamisítása ellen kevesebb védelmet nyújt. A magán gyárak egyedárusága szociálpolitikai szempontból is félszeg, mert ha a termelési viszonyoknak monopólszerű rendezése mutatkozik szükségesnek,

módon csomagolandó, és minden egyes csomag, láda vagy más tartály csak oly súlyu, vagy annyi darab gyártmányt tartalmazhat, amint meg van szabva. A gyártmány nemének és súlyának megfelelő értékű bélyegjegyet az áru elszállítása előtt ragasztandó fel. — Az érvényben levő szabályok áthágói igen szigorúan fenytettek. Pl. aki az óvadék letétele előtt dohányt gyárt, 1000—5000 dollár pénzbüntetés és 1—5 évi fogság alá esik; aki gyári helyiségét csempészéssel meg nem jelöli, 100—300 dollár bírsággal, a ki a készlet-leltár vagy a könyvkivonatnak benyújtását elmulasztja, 500—5000 dollár és 10 hónaptól 3 évig terjedhető fogsággal fenytetik. Az adótétel 1868 előtt a szivaroknál az értékhez irányult. Azóta valamennyi gyártmányra nézve ugyanazon adóegység s adóház van alkalmazásban. A dohányiparral és kereskedelemmel foglalkozó egyének súlyos engedélyi adót is fizetnek. A gyártmányok kivitelénél adóvizuatérítésnek van helye. Az adókiátszások megakadályozása céljából a dohánytermesztők és kereskedők is felügyelet alatt állanak. A termelőt az illetékes adóhivatalnok felszólítására, az eladott levelek mennyiségét, a málhák számát és súlyát kimutatni, és a vásárlók neveit s lakhelyeit közölni tartozik. A nagykereskedők a nyers dohányt csak az adóházstromba vezetett kereskedőknek és gyárosoknak adhatják el. Ezek, valamint a kicsinyben elárusítottok vásárlásairól és eladásairól könyvet tartoznak vezetni. Az üzleti könyvek éjjel és nappal az adóhivatalnokok rendelkezésére állanak. A belföldi adók igazgatásának élén álló szövetségi adóbiztos a pénzügyminiszter jóváhagyásával annyit fordíthat a feljelentők jutalmazására, amennyit szükségesnek tart. FELSER id. d. l. 42. s köv. l. és SCHÄFFLE: Ergebnisse, tübing. folyóirat, 1879, 641. s k. l. — Az Egyesült Államok a dohányfogyasztásból évenként 48—50 millió dollárt vesznek be, mely összegből a dohánymalmra csak 5—6 millió dollár esik. Hogy a majdnem azonos adórendszer Éjszak-Amerikában, Oroszországgal szemben, ily kedvező eredményt mutat fel, onnan van, hogy az Egyesült-Államokban nagyobb a nemzetvagyonság s a törvények iránti tisztelet.

helyesebb a termelésnek illető ágát az állam kezében összpontosítani, mivel az egyedáruai nyereség így legalább az összeségnek jut.

D) Felső- és Alsó-Ausztriában 1759-től 1764-ig a személyi dohányadó (az ú. n. pipaadó) állott fenn.¹⁾ A személyi dohányadó a bizonyos korévet elért dohányzókra jövedelmük nagysága szerint, az egyenes adók módjára rovatik ki. Az adózás ezen alakja a dohányipart és kereskedést nem nyűgöznél le s a dohányzók nagy részére az egyedáruságnál kisebb terhet háritana, de a dohányadót kivetkőztetné igazi természetéből, mivel a dohányzókat nem fogyasztásuk, hanem jövedelmük szerint terhelnél. A személyi dohányadó a szegényebb dohányzóktól nem volna behajtható. Ha az állam jelentékeny bevételt akarna szerezni, az adómérvet annyira fel kellene emelnie, hogy a vagyonos dohányzók sem tartózkodnának az adókijátszástól, amelyet semmiféle intézkedéssel sem lehetne meggátolni. A nők között is találkoznak dohányzók. Az adót ezekre is ki kellene terjeszteni, de ez az ellenőrzést még jobban megnehezítenél. A titkos dohányzók kikerülnél az adóterhet. Végre az adókötelezettséget csak a bizonyos koréven túl levő egyénekre nézve lehetvén kimondani, mindazok, kik a meghatározott koréven alól dohányoznak, igazolhatatlan adómentességben részesülnélnek.

E) Más megítélés alá esik a dohánytermesztőre vetett adó, a mely vagy a termesztett dohány súlymennyisége, vagy pedig a dohánynyal beültetett terület térfogata alapján róható ki. A termés mennyiségéhez igazodó adó a termelésnek s a beültetendő földrészeknek bejelentését, a plánták rendes sorokban való ültetésének kötelezettségét, a dohánytáblákon más növények termesztésének tilalmát, a dohányföldeknek hivatalos felügyeletét és esetleg felmérését, továbbá a várható termésnek felvételét, a szárasztó pajták ellenőrzését, az egész termésnek bizonyos határidőig hivatalos raktárba leendő beszállítását, s a beszállított dohány súlyának adóközégek közreműködésével eszközözlendő megállapítását tételezi fel. A szóban levő adóztatási módnak legnagyobb hátránya, hogy a dohány minőségét és értékét adókezelési okoknál fogva nem veheti figyelembe. Ezenfelül annak ellenőrzése, hogy a termesztő termésének egy részét a beraktározás előtt ne adja át a kereskedőnek, gyárosnak, vagy a fogyasztónak, a dohánymiveltést csaknem ugyanoly megszorítások alá helyezi, mint az egyedáruság anélkül, hogy ezen megszorítások a kincstár érdekeit kellően biztosítanák. Az adó csak oly nagy lehet, hogy a termesztő a fogyasztókra háritassa, mivel különben nem a fogyasztást terheli, hanem a termelést fojtja el.

¹⁾ Midőn hazánkban a hatvanas évek végén a dohányegyedáruság eltörléséről volt szó, Korizmicz L., kitűnő nemzetgazdánk, (Gazd. levelek. 102 l.) a monopólium hozadékának pótlására ezt az adóztatási módot hozta javaslatba.

A beültetett terület térfogata szerint kivetett adó — az ú. n. dohányföldadó — a földmiveltés szabadságával leginkább összeegyező és legkényelmesebb adózási alak, mert a termesztés, gyártás és kereskedés felszabadításával, a felügyeletet csak a dohányföldek felmérésére s a titkos termesztés felfedezésére szorítja. Elvi fogyasztása, hogy nincs tekintettel sem a termés mennyiségére, sem a levelek minőségére. A kedvezőtlenebb eredménynyel termelő dohánygazdát aránytalanul sújtja, mivel arra kényszeríti, hogy az adóösszegnek kisebb vagy nagyobb hányadát, mint át nem háritható, a saját keresményéből fedezze. Ennélfogva az adótétel csak igen mérsékelt lehet, úgy, hogy a dohányföldadó az egyedáruságból eredő bevételt távolról sem pótolhatja. Ha az állam ezen adóval a dohányegyedáruság eredményét akarná megközelíteni, a dohánymiveltést tennél tönkre. Pl. Magyarországon a dohányegyedáruság évi tiszta hozadéka 18—20 millió frt, s a belföldi fogyasztásra szánt dohánynyal beültetett terület, átlagos számítás szerint, 36,000 kat. hold. Tehát az egyedáruságból eredő bevétel csak úgy volna pótolható, ha egy-egy hold dohányföld után 500—550 forint adó fizetnének.¹⁾

Fontolóra véve az előadottakat, nem zárkozhatunk el azon meggyőződés elől, hogy a dohányföldadón s az egyedárusági vámrendszeren kívül, nem létezik adóztatási mód, mely által a dohányegyedáruság hátrányait ki lehetne kerülni. Minthogy pedig az egyedárusági vámrendszer ezélszerűen csak ott alkalmazható, hol

¹⁾ A dohánytermelési adó a német birodalomban van érvényben. Az adótétel 1879-ig igen mérsékelt volt. Minden 85 □méter térfogat után 60 fillér (egy kat. hold után 20 frt 30 kr. o. é.) rovatott ki. A közös birodalmi pénztárba folyó bevétel csak évi 1.3—1.4 millió márkát tett. A dohányföldadónak azon hátránya, hogy a dohányfogyasztásban rejlő adóerőt nem használja fel, a németországi szövetségtanács, valamint a szakirodalomnak figyelmét már a hetvenes évtized első éveiben, a termés súlymennyiségére vetett adóra irányozta. És a központi birodalmi kormány már 1878-ban a dohányegyedáruság meghonosítására tett komoly előkészületeket, de a dohánygyárosok és kereskedők, valamint a parlamenti körök és a sajtó oly ellentállást fejtettek ki, hogy a kormány kénytelen volt tervével felhagyni. Kétségtelen, hogy Németországnak virágzó dohánygyártását és forgalmát a dohányegyedáruság nagyon megkárosítaná; azonban a német birodalmi kormánynak egyre több bevételt igénylő kül- és belügyi politikája végre is az egyedáruság behozatalát fogja szűkegessé tenni. — A dohányadó kérdése felett 1878-ban tanácskozott szakbizottság, a melyben 8 kormányküldött és 3 szakértő foglalt helyet, 8 szavazattal 3 ellenében kimondta, hogy a monopólium elfogadhatatlan, és a szövetségtanácsnak s a birodalmi gyűlésnek a dohánytermés súly szerinti adóztatását ajánlotta. Ennek folytán az 1879. július 16-iki törvény a dohányvámot jelentékenyen felemelte, a dohányföldadót az addigi adótétel hatszorosával a kisebb térfogatú földrészekre nézve továbbra is fenntartotta, és a nagyobb kiterjedésű földrészekre nézve a súly szerinti adót hozta be. Az adótétel: 1. a négy arnál kisebb földrészeknél egy □méter után 4 1/2 fillér; 2. a többi földrészeknél 100 kilogr. dohány után 45 márká. Az adóbevétel 1882-ben 11 millió márkára rugott.

a virágzó dohányművelésre nincsenek meg a természetes feltételek, s a dohányföldadó távolról sem biztosítja az egyedáruság hozadékát, egy oly országban, hol a monopóliumból eredő bevétel nem nélkülözhető, s az egyedáruság eltörlése folytán keletkező bevételi hiányt az adórendszer tökélyesítésével, vagy a nemzetgazdaság érdekeivel összeegyeztethető adófelemeléssel nem lehet pótolni, nincs más mód, mint *szükséges rossz* gyanánt az egyedáruságot fentartani. A csekélyebb adóerőt tartalmazó fogyasztásnak tárgyaira vetett adók felemelése, vagy ily nemű új fogyasztási adóknak behozatala a nemzeti ipart és forgalmat még jobban megkárosítaná, és ezenfelül az igazságos adórendszer követelményeit is sértené. Sőt ott, ahol nélkülözhetetlen szükséglettárgyak, pl. só, liszt, ásványolaj, vagy az emberi erő és egészség fentartására megkívántató cikkek, mint különösen a hús, vannak megadóztatva, és a dohányfogyasztás csekély bevételt adó módon rovatik meg, a dohányegyedáruságnak életbeléptetését, a még károsabb és igazságtalan adónemeknek megszüntetése érdekében, teljesen indokoltnak tartom.

19. §.

A sóegyedáruság.

FULDA: Handb. 127. §.; JAKOB: I. 280. l., II. 848. l.; HOFFMANN: Lehre v. d. St. 248. l.; GARNIER: Traité. 346. l.; STEIN: II. 221. l.; PARIER: Traité des impôts. Paris, 1862. II. 97. l.; LASSALLE: Die indir. Steuern. Zürich, 1863. 76. l.; LASPEYRES: Bluntschli államszót. IX. 738. l. és X. 138. l.; SCHÄFFLE: Steuerpol. 403. l.; SCHRÖDER: Salzregal u. Salzsteuer. Mannheim, 1862.; KERST: Salzmonopol. Berlin, 1865.; SCHMIDT: Das Salz. Leipzig, 1874.

A sóegyedáruság a bányaregáléből képződött, de idővel közönséges forrássá, valóságos egyedárusággá vált. *Lényege* abban áll, hogy az állam a só termelésének s elárúsításának, vagy legalább ez utóbbinak jogát kizárólag magának tartja fenn.¹⁾ A sómonopóliumnak tiszta hozadékát az elárúsított sóért befolyó pénzüsszeg s a termelési, illetőleg vásárlási, továbbá a szállítási és eladási költségek közt mutatkozó különbözet képezi; az *adót* pedig a só árának azon része képviseli, mely a termelési stb. költségeket s a közönséges vállalkozói nyereséget meghaladja.

A sóegyedáruság fennállása esetében, az állam a sónak magánosok általi termelését vagy egészen eltiltja, vagy csak azon feltétel alatt engedi meg, hogy a termék egyedül a kincstárnak adható el. A bevétel vagy egészen ki van zárva, vagy a kincstári só árában

¹⁾ Állami termelést nem követel a sóegyedáruság lényege, hanem igenis a sónak kizárólag az állam által történő forgalomba hozását, úgy, hogy ha belföldön magánosok termelik is a sót, vagy az állam külföldről hozza be, de kizárólag a kincstár árúsítja el, *egyedáruság* létezik.

foglalt adónak megfelelő vámtétel alá esik. A sónak kicsinyben árulását az állam saját közegei által nem közvetítheti, mivel minden községben kincstári áruda felállítása nem fizetné ki magát. És így legmegfelelőbb, ha a termelési helyeken s a forgalmi központokon a nagyban eladást maga az állam eszközli, a kicsinyben árulást pedig magánosokra bizza. Csakhogy a kicsinyben árulásra vállalkozókat, bánatpénz kikötésével, az illető vidéknek sóval való ellátására szerződésileg kell kötelezni, és hogy a kincstári bizományosok a közönséget ki ne zsákmányolják, a kicsinyben árulásra hatósági árak állapítandók még. Ha a sótermelés az ország kevés helyére szorítkozik, s a vasuti közlekedés vagy vállalkozók hiánya miatt attól lehet tartani, hogy a távolabb eső vidékeken sóhiány támadhat, az illető vidékek középpontjain állami raktárak szervezése ajánlatos.

A sófogyasztásnak terhelése más uton is lehetséges. Pl. egyedül a külföldi sónak vám alá vételével, amely adóztatási mód azonban józanul csak oly országban alkalmazható, ahol nem létezik sótermelés. Vagy pedig a külföldi sóra vetett vámon kívül belső fogyasztási adóval, amely vagy a termelőtől, vagy a nagykereskedőtől, vagy mind a kettőtől szedhető. A sóművek ez esetben az adó biztosítása végett pénzügyőri felügyelet alatt állanak, a kiaknázott vagy főzött só csak pénzügyőri ellenzárral ellátott helyiségben raktározható, s ezen helyiségből csak a pénzügyőri közegek tudtával, az adó lefizetése után, vagy pedig hatósági zár alatt és kísérelével szállítható el. Szemben az egyedárusággal, előnye ezen adóztatási módnak, hogy a magántermelést nem zárja ki; hátránya a szigorú ellenőrzés szükségessége s a dugáruság könnyűsége.

A sóadót, bármely alakban legyen is foganatosítva, a leghatározottabban kárhóztatnunk kell, mivel nélkülözhetetlen szükséglettárgyat terhel.¹⁾ A polgárokat nem fizetési képességük, hanem családtagjaik száma szerint éri, tehát hatására nevezve a legdurvább alakban foganatosított *fejadóval* azonos, sőt amennyiben az egyszerűbb tápszerek a gazdagok által fogyasztott élelmi cikkeknel több sőt kívánnak, az alé osztályt erősebben nyomja, és így megfordított fokozatos adónak tekinthető. A mezőgazdaságra s a műiparra rendkívül káros hatása van. A sónak, mint marhatáp- és trágya-szernek fontossága általánosan el van ismerve; a vegyészeti iparnak pedig egyik legszükségesebb anyaga.²⁾

¹⁾ A sófogyasztásról való lemondás egyike a legsanyartóbb nélkülözéseknek, melyet az ember csak átmenetesen viselhet el, s ez is csak az egészség hátrányával történhetik. A sónak jótékony hatását a testszervezetre már a rómaiak a nap hatásával hasonlították össze: «Totis corporibus nihil esse utilius sale et sole». PLINIUS: Hist. nat. lib. XXXI. 9.

²⁾ A só más trágyaszerek vegyítésével jelentékenyen növeli az aratás eredményét. A takarmánynak sóval vegyítése az állattenyésztés körében beláthatatlan haszonnal jár. Különösen az emésztést mozditja elő, s ennek

A kincstár érdekének biztosítására s az állattenyésztés emelésére irányzott törekvés csak az által volna összeegyeztethető, ha a sónak *denaturalizálására* oly anyag találtatnék, mely a sót emberi fogyasztásra anélkül tenné alkalmatlanná, hogy használhatóságát egyszersmind marhatenyésztési czélokra is megszüntetné. Ez irányban már több kísérlet történt, de eredmény nélkül, mert eddig még nem találtak fel oly anyagot, mely a mondott czélnak megfelelné.¹⁾ Nem kell egyébiránt gondolni, mintha a denaturalizált sónak olcsóbb ára a sóadónak káros hatását megszüntetné, mivel a más anyaggal való keverésnek költségét s a vegyítés folytán növekedő szállítási díjat a vásárló viseli, ki adómentes termelés esetében a tiszta sót is olcsóbban szerezhetné meg.

Ha a sóadót általában nem helyeselhetjük, annál kevésbé védelmezhetjük a *sógyedáruságot*. A sónak más nemű megadóztatása legalább a *magánvállalkozást* nem köti meg. A kincstár által előállított sónak termelési költsége nagyobb, mint amilyen szabad termelés esetében a magánosok termelési költsége lenne. A sómonopóliumot olykor azon elfogadhatónak látszó érveléssel védelmezik, hogy a fogyasztók kizsákmányolásának megelőzése végett kell fentartani. Azonban a fogyasztók kizsákmányolása egyedül azon esetben gondolható, ha benn az országban elégtelen mennyiségű sórétegek léteznek, s ezek is csak néhány tulajdonos közt vannak megosztva, a külkereskedés pedig nem képes a belföldi termelők túlszigázott követeléseivel versenyezni. De ez utóbbit csak némileg fejlett viszonyok közt, nem lehet elképzelni. És ha az állam csak ezt akarná elérni, miért nem árusítja el a sót saját termelési árán?

A sógyedáruság és általában a sóadó annál inkább meg-

folytán az állati izomerőt növeli. A leggyakoribb állati betegségek az emésztőszerv megzavarásából erednek, ami kellő mennyiségű sóelvezet által megelőzhető. Mióta az angol mezőgazdák a sóadónak megszüntetése folytán az állatok étetésénél nagyobb sóadagokat használnak, a marhavész Angliában jelentékenyen alább szállott. A takarmánynak sóval vegyítése megtakarítással is jár, mivel az állatok a kellően megsózott takarmányt teljesebben megemésztik. A sónak a vaj- és sajt készítésénél, és mindenekfelett a hús és a halak besózásánál is nagy szerepe van. A legfontosabb iparágaknak egész sora nagymennyiségű sónak felhasználására van utalva. Első helyet foglal el ezek között a *szódagyártás*. Angolország virágzó szódagyártását a só olcsóságának köszöni. A *klórmész*, ezen híres fertőtlenítő és gyolcsfahéritő szer, mely a szóda termelése közben nyeretik, egyike a legfontosabb ipari anyagoknak. Sót vagy ebből termelt szódát használnak: a szappan, üveg, bőr, festék, porcelán, papír, posztó, cement stb. gyártásánál. Mindezen s az ezekről függő többi iparágaknak versenyképességére a só olcsósága is befolyással van.

¹⁾ Legújában az osztrák kormány s a magyar orsz. gazdasági egyesület is foglalkozott a só denaturalizálásának feladványával, de minden siker nélkül. *Franciaországban* a denaturalizálásra a *markasónál* vashiperoxid, fenyűkátrány, hamu és korom, a *trágyasónál* gipsz, mész, kőszénkátrány, vagy állati trágya használtatik.

szüntethető, mert az eltörlésből eredő nemzetgazdasági előnyök rövid idő alatt annyira növelnék a nemzetvagyonosságot, hogy a pénzügyi czél nélkülözhetőbb tárgyak terhelése, vagy a kevésbé káros és igazságtalan adóknak felemelése által volna elérhető. Ha nincs más mód, inkább a dohány, sör s a finomabb szeszes italok erősebb megterhelésével kell a sóadó eltörlése folytán keletkező bevételi hiányt pótolni.

A sóadót az *ókori népek* is ismerték. A régi *Athene* sószükségletét részint saját telepeiből, részint idegen sóval fedezte. A só ára ugyan alacsony volt, de a sóadó már itt is fennállott, mert *Aristophanes* felemlíti, hogy egy általános néphatározat leszállította a só árát. *Böcker*: Staatsh. d. Ath. I. 141., 414. l. — A *római birodalomban* az első királyok idejében a sótermelés és eladás teljesen szabad volt. Azonban a magántermelők vállalatáikból monopóliumot csináltak, minek folytán a só ára rendkívül emelkedett, és a köztársaság avégből, hogy a só árát a nép érdekében leszállítsa, a termelést s eladást állami egyedárusággá tette. A köztársaság hanyatlásával, és különösen a császárság alatt, az állam kizárólagossági joga fűskálítási czélokra használtatott fel. Az állami sótelepek haszonbérleti kezelés alatt állottak, a magántermelők súlyos adót fizettek, vagy pedig az előállított sót meghatározott áron a kincstári sóbányák bérlőinek voltak kötelesek átadni.

Franciaországban VI. Fülöp volt az első, ki a sóra adót vetett, a miért *«auteur de la loi salique»* gúnynévvel tisztelték meg. A *német birodalomban* IV. Henrik koráfa (1056—1106) vezetik vissza a sómonopólium eredetét. *Magyarországban* a kir. sójövéslem nyomai már a 12-dik század első feléből való oklevelekben lelhetők fel, s az *arany bulla* 24- és 25-dik cikkelyét ezen bevételi forrásnak létezését kétségen kívül helyezik. A *sóadó történetét* kimerítően ismerteti *SCHMIDT* id. *Idg.* 57—89. l.

Sógyedáruság áll fenn *Olaszországban*, *Spanyolországban*, *Ausztriában*, *Magyarországban*, *Szerbiában*, *Romániában* és a só elárúsítására nézve *Svajczban*. — *Németország*, hol a sóadó a közbirodalmi bevételekhez tartozik, valamint *Franciaország* a külföldi sóra vetett vámon kívül, termelési adót szed. Az *éjszakamerikai Egyesült-Államokban* soha sem volt sóadó. *Angliában* 1825 óta, *Norvégiában* 1844-től, *Portugáliában* 1846-tól, *Belgiumban* 1871-től és *Oroszországban* 1881-től kezdve a só nincsen megadóztatva.

20. §.

A sors- és szerencsejátéki egyedáruság.

JAKOB: I. 691. §.; *MALCHUS*: I. 65. §.; *RAU*: I. 220. §.; *HOCK*: 157. l.; *WENINGER*: Pol. számtan. 385. l.; *SCHÄFFLE*: Steuerpol. 548. l.; *RENTZSCH*: Handwörterb. Leipzig, 1870. 562. és 814. l.; *BENSEN*: Das Lotto. Nördlingen, 1841. *FREIMANN*: Zahlenlotto. Nürnberg, 1855. *ROSCHE*: *Finanz-Regalien*. Leipzig, 1884. 178. l.

A lottomonopólium a sógyedárusággal egyenlően szigorú itélet alá esik, mert a nép erkölcsi életét mértelyezi meg. A sorsjátéki egyedáruság az állam azon jogát foglalja magában, melynél fogva mások kizárásával, egyedül saját maga rendezhet sorsjátékokat és szerezhethet belőlök bevételt.¹⁾ Igazolására felhozzák, hogy

¹⁾ A sorsjátéki egyedáruságot néhány író a regálékhoz sorozza. Inkább lehetne a lottóból eredő bevételt a *játékbetétekre* vetett *forgalmi adónak*,

a magában véve ártatlan játékhajlamnak szenvedélylé leendő fajulását az által lehet meggátolni, ha a sorsjátékok rendezését maga az állam veszi kezébe, és hogy a polgárok állami lotteriák hiányában titkos és veszedelmesebb uton elégtén ki játékdühüket.

Ezen érvek azonban legkevésbé sem bizonyítják a lottoegyedáruság célszerűségét. Az államnak ugyan kötelessége a játékszenvedély terjedése elé korlátokat emelni, de ezt kincstári lotteriák által, melyek a sorsjátéknak törvényes alakot adnak s a játékosztön kielégítésére még több és biztosabb alkalmat nyújtanak, nem érheti el. Ha elismerjük, hogy az államnak jogában és kötelességében áll a sors- és más szerencsejátékok üzésére szolgáló vállalatokat eltüntetni, mi ennek természetesen következőzése? Bizonyára nem az, hogy önmaga tartson ily üzletet. A játékbetétek megadóztatásának adópolitikai jogosultságát nem lehet kétségbe vonni, mert habár azon országok tanúsága szerint, melyekben a lottoegyedáruság fennáll, a kincstári sorsjátékokban leginkább olyanok vesznek részt, kik fölös jövedelemmel nem dicsekedhetnek, a játékbetétek a nélkülözhetetlen javak fogyasztásánál nagyobb adózási képességre mutatnak. De a pénzügyi intézmények megítélésénél nem egyedül adópolitikai szempontok döntenek. A sorsjátéki egyedárusásnak veszélyessége abban nyilvánul, hogy az állameszme erkölcsi fenységét sérti, mert erköleslazító bevétel, s hogy a legalsóbb osztályoknak játékszenvedélyét is ápolja. Az erkölcsi tisztaságnak megóvása az állam egyik legszebb és önmaga érdekében legfontosabb feladata. Egy oly bevételi forrást, mely az erkölcsi állapot romlásának eszköze, akkor sem lehet menteni, ha szoros adópolitikai szempontból nem kifogásolható. Azt, hogy a polgárok kincstári lotteriák nem létében, titokban üznék szenvedélyüket, nem akarom kétségbe vonni. Csakhogy ezt a sorsjátéki egyedáruság sem lehetetleníti. Egyedül a népnevelés, továbbá az erkölcs-vallásos érületnek terjesztése s a takarékosági hajlamnak fejlesztése hathat a játékosztön fékezésére, de nem oly intézmény, mely még több módot nyújt a játékdüh kielégítésére.

A sorsjátéki egyedáruság a nemzetvagyonosságra is veszélyes, mivel a könnyelmű életmódot s a röstséget előmozdítja, megtakarításokat nyel el, a munkakedvet gyengíti, és a tőkék meddő fogyasztására szolgáltat alkalmat. Nem egészen alap nélküli az a régi mondás, hogy nincs áldás a játéknyereményen, mert legtöbbször úgy megy, a hogy jön, könnyelműen elfecséreltetik, és ritkán fordítatik termelésre, vagy a vagyoni állapot állandó javítására.

vagy pedig a sorsjátékban való részvétel élvezéseért fizetett közvetlen fogyasztási adónak tekinteni. A tekintélyesebb írók közül JAKOB és MALCHUS keinek védelmére, amennyiben a sorsjátéknak állami felügyeletét a lottoegyedáruság által akarják érvényesíttetni. Az újabb írók közt egy sem találkozik, ki ezen erkölesellenes bevételforrást mentené.

A lotto az egyik oldalon bevételt nyújt az államnak, de a másik oldalon az állambevételeknek legbőségebb és egyedül állandó forrását apasztja, mivel a nép tökékepző erejét és munkásságát épen azon rétegekben bénítja meg, melyeknél a takarékosági érület terjesztése s növelése nemcsak az egészséges gazdasági szervezet, hanem egyuttal a társadalmi és politikai rend fentartásának érdekében is, a legsürgösebb követelmény.¹⁾ A lottonak egyik további sötét vonása, hogy egyeseket mások rovására minden érdem nélkül gazdagít, ami a társadalmi egyenlőtlenség forrásait szaporítja s a nép jogérzetére is károsan hat.²⁾

A sorsjátéki egyedáruság pénzügyi szempontból sem védelmezhető, mivel egyenlőtlenül terheli az alattvalókat, és mert a kifizetett nyeremények s a kezelési költségek a bevételeknek nagy részét nyelven el, aránylag nem nagy bevételt szolgáltat. Arra nézve pedig, hogy a pénzügyi szorultság mentheti fentartását, jól jegyezte meg HOCK, hogy minél rosszabbul állanak az állami pénzügyek, annál szükségesebb a nemzetvagyonosságot csökkentő bevételek eltörlése, és hogy a lotto kevésbé káros fogyasztási adókkal pótolható.

A számlotto,³⁾ melynél a játékos tetszése szerinti kis betételek

¹⁾ Egy államférfi találó eszméjét, hogy mindaz, mit a lotto a néptől magához vonz, a takarékpénztárakra nézve megy veszendőbe, egyes szakemberek a takarékpénztárak s a lotto statisztikájának összehasonlításával megdönthetetlenül megvilágíták. Igen érdekes e részben BING-nek az «Oest. Oekonomist» 1878-ki évfolyamában közzétett tanulmánya, ki a takarékpénztárak s az osztrák lottomonopólium eredményeinek egybevetéséből a következő tételeket vonja le: 1. a lottogyűjtődék szaporítása a takarékoságnak apadását idézi elő; 2. gazdasági válság idejében (az emlékezetes 1873-ik esztendő követő időszakban) a takarékosági hajlam ugyanazon arányban gyengül, amelyben a játékszenvedély emelkedik; és 3. a gazdasági fejlettség minél alacsonyabb fokán áll valamely vidék, annál többet fizet a lottopénztárba.

²⁾ A lotto a szédelgés sajtószertű fajára is vezetett. Alig akad hirlap a kezünkbe, melynek hirdetésményei közt ne találkoznánk valamely «lottoügynök» vagy «mennyeisegtani tanár» értesítésével, melyben felhívják a játékos közönséget, hogy forduljon hozzájuk, s a tőlük nyert utasítás előbbutóbb csallhatatlan eredményre vezet. Hogy hány szegény ember kerül ezen csalók hálójába, az e tárgyú hirdetések óriási számából tűnik ki. A megörögött játékos a kiválasztott számokhoz gyakran éveken át ragaszkodik, egy húzást sem mulaszt el, előbb nélkülözhető, később nélkülözhetetlen értékeit is elzalogosítja vagy eladja. A szegény iparos és napszámos olykor gyermekeit éhezeti, csak megrakhassa kedvelt számait. És ha az átkos szenvedély már mindent felemésztett, a játékos nem ritkán büntettség, sőt örüllté vagy öngyilkossá lesz.

³⁾ A lottojátéknak két főneme van, u. m. a szám- s az osztálylotteria. A számlotterianál 1-től 90-ig terjedő folyó számok használatnak, melyekből rövid időközönként öt nyerő szám húzódik ki. A nyeremény nálunk és Ausztriában határozatlan egy szám húzásánál (ha t. i. a játékos egy számot választ anélkül, hogy megjelölne, hogy a kihúzandó öt szám közül hányadik legyen) 14-szer, határozott egyeshúzásnál 67-szer, ambónál 240-szer, ternónál 4800-szor annyi, mint a betét. A valószínűségi számítás szerint

s a gyakori húzások nagyon felingerlik a játékszenvedélyt, a legveszélyesebb. Azonban épen oly kevésbé menthető az osztálylotta, mert noha a betételek nagyobbak, a szegényebb polgárok ebben is részt vehetnek, amennyiben fél vagy negyed sorsjegyek is vásárolhatók, vagy pedig többen közösen vehetnek egy sorsjegyet.

Régebben az államok a *játekbank-monopóliumot* is felhasználták bevételeik szaporítására, amennyiben nagyobb városokban és különösen fürdőhelyeken, magánosoknak vagy társulatoknak nagy összegek fizetése fejében, nyilvános játékbankok felállítását engedték meg. Az állami egyedárúságoknak ezen legszégeyenlesebb neme *Monacóban* még ma is érvényben van. Ha a kormány a magán körökben üzött szerencsejátékokat nem irthatja ki, legalább a nyilvános hazardjátékokat tiltsa el. A mely állam alattvalói könnyelműségének kizsákmányolásával szaporítja bevételeit, tekintélyét s az irántai tiszteletet veszélyezteti.¹⁾

21. §.

A löporegyedárúság.

A löporegyedárúság a közbiztonságnak megőrzésére irányuló állami gondoskodásból származott. Addig, amíg a kormány a ma-

ezeknél nagyobb összegek volnának fizetendők. Csakhogy ez esetében sokkal kisebb, valószínűleg semmi jövedelme sem volna a kincstárnak. A mennyiség-tani számítás alapján, határozatlan estrattónál a betétel 18-szorosát, határozott estrattónál 90-szeresét, ambónál 400-szorosát, ternónál 11,748-szorosát kellene fizetni. Francia- és Bajorország a számlotto fennállása idejében, ternónál a betétel 5500-, illetőleg 5400-szorosát fizették vissza. — Az *osztályosorejátéknál* nagyszámu egész, fél és negyed sorsjegyek boosátatnak ki, amelyekre hosszabb időközökben osztályonként történik a húzás. Aki egy első osztályú sorsjegyet vásárol, csak ezen osztályban játszhatik; ha a sorsjegy kihúzatik, kikapja a nyereményt, ha azonban az illető szám ki nem jön, a második osztályú húzára ugyanazon szám alatt új sorsjegy adatik el. Aki valamennyi osztályra szóló sorsjegyet vesz, s a sorsjegy kihúzatik, nemcsak a nyereményt kapja ki, hanem annyiszor még a betételt is, ahány húzás hátra van. Azon számokra, melyek az utolsó osztályhúzás alkalmával a sorskerékben maradnak, nem esik nyeremény.

Angliában 1826-ig osztálylotteria, *Franciaországban* 1836-ig és *Bajorországban* 1861-ig számlotteria állott fenn. Mostanában a számlotto *Ausztriában*, *Magyarországban* és *Olaszországban*, az osztálylotta pedig *Poroszországban*, *Braunschweigban* és *Hamburgban* van érvényben.

¹⁾ Az engedélyezett játékbankokkal, a szenvedélynek és csalárdáságnak ezen díszes fészkeivel, különösen *Németország* sértette meg az erkölcsiség alapkövetelményeit. *Baden-Baden*, *Wiesbaden*, *Homburg* és *Ems* fürdőhelyek leginkább fosztogató játékbankjaiknak köszönhetették európai hírtüket. A minden áron pénzre sovárgó állami gazdálkodás ezen undok maradványait *Poroszország* 1848-ban szüntette meg; azonban az annektált tartományokban a játékbankok csak 1872-ben zárattak be. A *Németország*ból elűzött bankvállalkozók 1873-ban a magyar kormánytól kérték egy a Margitszigeten felállítandó játékbankra engedélyt, de a kormány nem hallgatott kívánásukra.

gánosok termeléséből vagy külföldről nem láthatja el magát az ország függetlenségének biztosítására megkívántató löporral, amig továbbá a belbiztonságot s a polgárok életét veszélyeztető visszaéléseknek csak úgy lehet elejét venni, ha a löpor általában a robbanó anyagok gyártását és eladását az állam magának tartja fenn: a magán ipar eltöltése e téren teljesen igazolva van. Mihelyt azonban a magán- és közbiztonsági érdekek, a rendészeti tevékenység tökélyesbedésével, szabad verseny esetében is megóvhatók, s az ipar és kereskedelem oly fokon áll, hogy a kizárólagos állami termelésnek abban hagyása az ország függetlenségét nem veszélyeztetné, a löpor-monopólium tisztán bevételi forrás természetével bír. És mint bevételi forrás, a monopóliumok általános fogyatkozásain kívül, azért sem védelmezhető, mert a löpor a bányamivélésnél, vasuti építéseknel s a köfajtésnél is fogyasztás alá kerül, mely munkálatok a löpor drágasága folytán hátramaradást szenvedhetnek. A löporegyedárúságnak különben is alárendelt pénzügyi jelentősége van, mivel a kincstár a löpor fogyasztásának csekélységénél fogva nagy bevételt nem szerezhet belőle.

Ha az állam a löpornak s a többi robbanó anyagoknak gyártását és elárúsítását, vagy csak ez utóbbit azon okból tartja fenn magának, mert a visszaéléseket másképen meg nem akadályozhatja: az egyedárúság nem pénzügyi, hanem tisztán *rendészeti intézmény*, amely esetben nem szabad egyttal adózási célokra felhasználni.

A löporegyedárúság *Franciaországban*, *Svájcban*, és mint közös bevétel az *osztrák-magyar monarchiában* áll fenn.

NEGYEDIK SZAKASZ.

A Z I L L E T É K E K.

JAKOB: I. 369. l.; MALCHUS: I. 299. l.; HOFFMANN: Lehre v. d. St. 417. l.; RAU: I. 227. §.; UMPFENBACH: I. 58. l.; HOCK: 230. l.; PFEIFFER: I. 294. l.; PARIEU: Traité des impôts. III. 165. l., IV. 77. l.; STEIN: I. 301. l.; WAGNER: I. 312. l.; SCHÄFFLE: Steuerpol. 154. l.; SCHALL: Gebühren, Schönberg nemzetzg. kézik. II. köt.; ROSCHER: Finanz-Regalien. Leipzig, 1884. 144. l.

22. §.

Az illetékek általában.

Illetékek alatt azon szolgáltatásokat értjük, melyek a lényesebb állami célok megvalósítására irányuló működés körében, nem csak a nemzet összesége, hanem egyttal az egyesek érdekében is teljesített állami szolgálatokért, vagy pedig az egyesek által előidézett állami költségeknek megtérítése fejében követeltetnek. Van-

nak állami intézmények, melyek ugyan az egész népközösség érdekében állanak fenn, de amelyeknek előnyeiben közvetlenül egyesek részesülnek. Méltányos, hogy az ily intézmények költségeinek fedezéséhez megfelelő arány szerint első sorban azok járuljanak, akik az állam szolgálatát igénybe vették. És az is teljesen jogos, hogy az egyesek által előidézett költségeknek terhét azok érezzék, kiknek cselekvése a költségekre okot adott. Eszerint az illetékek célja nem az állami bevételek közvetlen szaporításában, hanem a kérdéses állami költségeknek teljes vagy részleges fedezésében áll, és az oly illeték, mely az illetékfizetésnek alapul szolgáló állami tevékenység költségeit meghaladja, szigorúan véve nem *illeték*, hanem *adó*.

Minthogy az illetékszedésre alapul szolgáló állami szolgálatok közt olyanok is vannak, melyek nemcsak az azokat közvetlenül igénybe vevő személyeknek, hanem az egész népközösségnek érdekeit is kielégítik, az ily szolgálatok költségeinek csak egy része fedezendő illetékek által. A költségek többi részét az összeségnek kell viselnie. Ebből kifolyólag az oly illeték is foglalhat adót magában, mely az állam önköltségét nem haladja meg. Sőt azon esetben, ha a kérdéses állami működés első sorban a *közjólétet* mozditja elő, az önköltséget el nem érő illetéktételben is adó van elrejtve, amint ez az európai államok által szedett illetékek legnagyobb részénél tényleg így is van. Azt, hogy az illeték a költségeknek mily hányadát fedezze? nem lehet meghatározni, mivel az illető állami tevékenységből az egyesre származó előnynek mértéke a legtöbb esetben meg nem állapítható. Egész általánosságban egyedül annyit mondhatunk, hogy a hozzájárulási arány aszerint határozandó meg, amint az illető állami intézménynél a köz- vagy a magánérdek a túlnyomó. Önként értetik, hogy az illetékszedésre alapul szolgáló állami intézménynek általános rendeltetése a pénzügyi szempontnál előbbre teendő.

Az államok költségvetései az illetékeket rendszerint a *közvetett adók* közé sorozzák. Abban megegyeznek az adókkal, hogy szintén a polgárok vagyonából eredő szolgáltatások, de abban lényegesen különböznek, hogy közhatóság vagy közintézet szolgálatát tetelezi fel, és viszontszolgáltatás gyanánt fizettetnek, amíg az általános szükségletek fedezésére hivatott adók az *összes adóképes magán gazdaságokat egyenlő és általános mérvszabály* szerint érik. WAGNER, HOCK, UMPFENBACH és mások az államvasutak, posták és távirtdák használata után szedett díjakat is az illetékekhez számítják. Csakhogy ezen díjak oly állami tevékenységekért fizettetnek, melyek szigorúan véve egyéni szükségleteket elégítenek ki, és csak célszerűségi tekintetknél fogva végeztetnek az állam által, amíg a tulajdonképeni illetékek a *lényegesebb állami célok* megvalósítására irányuló állami működés körében teljesített szolgálatok fejében követeltetnek.

23. §.

Az illetékek megszabásának és beszedésének módjai.

Az illetékek, megszabásuknak módja szerint, részint *állandók*, részint *változók*. *Állandó illetékek* azok, melyek tekintet nélkül az illetéktárgy értékére vagy egyéb körülményekre, változás alá nem eső összegben fizetendők. Pl. állandó illeték alá eshetnek a beadványok, határozatok, felmentések, hatósági bizonyítványok stb. Ellenben a *változó illetékek* a kérdéses hatósági ténykedés kisebb-nagyobb időtartamához, vagy a hatóság elfoglaltatásának mértékéhez, illetőleg az illetéktárgy értékéhez képest, különböző összegben szabhatnak meg. Az *értékilletékek* vagy a törvény által meghatározott *értékfokozat* (skála), vagy pedig az illetéktárgy értékének *százaléka* szerint rovatnak ki. Az előbbiek *fokozatos* vagy *osztályilletékeknek*, az utóbbiak *százalékos* illetékeknek nevezetnek.

Az illetékek *bélyegjegyek használatával* vagy *kézpénzben* róhatók le. A bélyeg alakjában történő beszedés csak okmányoknál, és célszerűen ezeknél is egyedül azon esetben alkalmazható, ha az illeték mérsékelt s az illetékköteles fél által könnyen kiszámítható összegben van megállapítva. Valahányszor az illeték nem az okmány, hanem maga a hatósági cselekvény után fizetendő, vagy az illeték alapjának meghatározása részletes avagy kissé nehezebb számítási műveletet igényel: a kézpénzben történő lerovást rendszerint az illető hatóság által eszközölt kiszabás előzi meg. Az illetékköteles személyekre nézve az volna a legkényelmesebb, ha az illetéket ugyanazon hatóság szabná meg és szedné be, mely az illetékekkel terhelt cselekvényt végzi. De ez valamennyi hatóságnál pénztári közegek alkalmazását tenné szükségessé, s a pénztári és számviteli szolgálatnak igen költséges szétágazását okozná. Jobb tehát az illetékeknek kivételével és beszedésével az adóhivatalokat megbízni, illetőleg a kiszabási teendők ellátására külön hivatalokat szervezni.

Az illetékek beszedése *bélyeg alakjában* úgy történik, hogy az illetékköteles okmányok s iratok bélyegzett papiroson vagy úrlapon állíttatnak ki, vagy pedig ezen iratokra bélyegjegyek ragasztatnak fel.¹⁾ Az illetékbeszédés ezen módja kevesbíti az illetékek kirovásával, beszedésével és elszámolásával járó teendőket, tetemesen kisebbíti az illetékekkelés költségeit, mert az illetéket maga az illetékköteles fél számítja ki, a beszedés pedig a bélyegjegyek eladása által történik. Az illetékköteles felekre nézve is kényelme-

¹⁾ A bélyeg legelőször, és pedig 1624-ben Hollandában, azután rövid idővel rá (1635-ben) Franciaországban, 1671-ben Angliában, 1682-ben Szászországban és Brandenburgban, 1686-ban Ausztriában, 1690-ben Bajorországban hozott be.

sebb, mivel nem kénytelenek minden csekély összegű illeték ki-
vása végett az illető hatósághoz fordulni. Más oldalról annak ellen-
őrzése, hogy az illetékköteles iratok el vannak-e látva az előírt
bélyeggel? valamint annak megállapítása, hogy a bélyegszabályok
puszta tévedésből vagy az állam megkárosítására irányzott szán-
dékmal sértettek-e meg? a hatósági közegek teendőit szaporítja.
Ezenfelül a kijátszások megakadályozása és megtorlása oly büntető
határozatokat, s a feljelentők jutalmazására irányuló oly intézke-
dések tesznek szükségessé, melyeknek nagyon zaklató, és mind a
felekre, mind a hivatalnokokra nézve erkölcsizító hatásuk van.

A bélyeg alakjában fizetett tartozások valamennyi országban
messze túlhaladják a tulajdonképi illetékek, azaz a közhatósá-
gok működéséért szedett ellenszolgáltatások körét, úgy, hogy a
bélyegjegyek eladásából eredő bevételnek nagyobb része minde-
nütt forgalmi adókra esik. Az, hogy tisztán illetékről, vagy pedig
adóról szólhatunk-e? sok esetben a szolgáltatás nagyságától függ.
Ha a fizetett összeg az illető hatósági ténykedés költségeit meg-
haladja, a szolgáltatás nem tisztán illeték, hanem egyuttal adó.
Egyedül az állami bevételek közvetlen szaporítása végett egyes
forgalmi cselekvények alkalmából követelt, pl. a vagyónátruházá-
sok, bérleti szerződések, fuvarozási, hajózási és biztosítási szerző-
dések, váltók, utalványok, részvények, közraktári jegyek, marha-
levelek, hirdetések stb. után fizetett adózások, ha illetékeknek is
neveztetnek és bélyeg alakjában szedetnek is be, nem illetékek, ha-
nem forgalmi adók. Az illetékeken és forgalmi adókon kívül, bizo-
nyos fogyasztási adók is bélyeg alakjában szedetnek be. Az ide
tartozó közönségesebb adónemek: a hirlap-, naptár-, kártyaadó, s
a vadászati adó. Sőt az Egyesült-Államokban a dohány-, sör- és
pálinkaadó is az adótárgyat tartalmazó göngyölésre, illetőleg
edényre ragasztott bélyegjegyek felhasználásával rovatik le.¹⁾

¹⁾ A mondottakból következik, hogy az u. n. «bélyegilleték» a pénzügyi igazgatásnak határozatlan és zavart fogalmi közé tartozik, amely elnevezés az elméletben is balvéleményekre adott okot. A bélyegjegyeknek használata s a bélyegjelzés pusztán beszedési mód, mely egyaránt vonatkozhatik valamely illeték vagy valamely valóságos adó lerovására. A törvények által használt ezen kitételek: bélyegilleték, bélyegdíj és bélyegadó nem jelentenek önálló illeték- vagy adónemet, hanem tisztán azt jelzik, hogy a kérdéses illeték vagy adó bélyeg alakjában szedetik be. A «bélyegilleték» általános elnevezésében adók is rejlenek. Az u. n. ille éki törvények mindenütt valódi illetékeket és adókat vagyesen foglalnak magukban, és a költségvetésekben feltüntetett bélyegjövedelem távolról sem kizárólag illetékbevételek képvisel. Ez a különböző államok illetékügyének egybehasonlítását természetesen nagyon megnehezíti. Hogy a bélyegilleték, illetőleg bélyegadó nem önálló illeték vagy adó, onnan is kitetszik, hogy ugyanazon illeték vagy adó majd bélyeg alakjában, majd közvetlenül készpénzben szedhető be. Eszerint: a) szigorúan véve nem lehet bélyegilletékekről vagy bélyegadókról, csak bélyeg alakjában beszedett illetékekről s adókról szólni; b) a lebélyegzés vagy bélyegjegyek közvetítésével lerovott szolgáltatásnak igazi lényét csak

24. §.

Az egyes illetéknemek.

Az illetékek helyessége fölött csak úgy mondhatunk ítéletet, ha nevezetesebb nemeiket külön vesszük szemügyre. Az illetékek legmegfelelőbbben azon igazgatási ágak szerint osztályozhatók, amelyek körébe vágó állami működésért fizettetnek.¹⁾

I. Közigazgatási illetékek. Ezekhez számíthatók: a hatósá-
gokhoz benyújtott beadványok, a hatóságok által kiállított hivata-
los okmányok, igazolványok, határozatok, hitelesítések, meghatal-
mazások, kiváltságok, bizonyítványok, felmentések, s a névváltoz-
tatások után fizetett díjak. A közigazgatási illetékek egyedül akkor
pártolhatók, ha oly mérsékeltek, hogy nagyobb megterhelés nélkül
bárki által lefizethetők.

Ide vehetők azon díjak is, melyek a nemesség, rendjelek és
címek adományozásáért szedetnek. Ezen díjak nem helyesíthetők,

úgy ismerhetjük fel, ha tudjuk, hogy miféle illeték vagy adó van benne
elrejtve.

¹⁾ Az egyes írók aszerint, amint az illetékeknek tágabb vagy szű-
kebb kört tulajdonítanak, az ezen elnevezéssel jelölt állami bevételeket a
legkülönbözőbb módon osztályozzák. Pl. UMPFENBACH közigazgatási, igazság-
szolgáltatási, állami, művelődési, pénzügyi, út- és folyamilletékeket, postai
és távirdai illetékeket vesz fel. FERTSCH (BLUNTSCHLI szót. IV. köt.) igaz-
ságszolgáltatási, önkéntes törvényhatósági, rendészeti, cím- és fizetésado-
mányozási, finanszigazgatási, közgazdasági, felmentvényi, s a közzintézetek
használatáért fizetett illetékekről beszél. HOCK a bizonyos jogoknak szerzése
s az állami szolgálatok után követelt illetékeket különbözteti meg. Az előb-
biekhez számítja a címek, méltóságok stb., vásártartási jogosítványok ado-
mányozása, a szabadalmak és mintavédelem, szolgálati állomások elnyerése
után fizetett díjakat, továbbá a jogügyletekre, vagyónátruházásokra és ha-
gyatékokra vetett illetékeket. A második főosztályba sorozza az állam
igazságszolgáltatási és igazgatási cselekvényeiért, s a forgalmi intézetek hasz-
nálatáért fizetett szolgáltatásokat, névszerint a vasuti, postai, távirdai díja-
kat, útvámokat, kikötői illetékeket HOCK tehát a tulajdonképi illetékeket,
regalákat s a forgalmi adókat egy kalap alá vonja. SCHALL az összes ille-
tékeket az állami tevékenység minősége szerint az igazságszolgáltatási és
kormányzati illetékek két főcsoportjába osztja; az előbbieknél a peres és
perenkívüli törvénykezés körében szedett illetékeket, a kormányzati ille-
tékeknél pedig az egyéni élet ügyeiben, továbbá a különös jogosítványok
adományozása s az általános törvényes határozatok alól engedélyezett kivé-
telek után követelt illetékeket különbözteti meg. ROSCHER (Finanz-Regalien.
Leipzig, 1884.) szerint az illetékek: 1. általánosak, melyek tekintet nélkül
a kérdéses cél természetére, a hatóság bármely nemű tevékenységéért fize-
tendők, pl. a beadványok s a hatósági kiadványok illetéke; 2. közigazgata-
siai, a melyek ismét: a) a személyi ügyeket illetők, pl. a névváltoztatások,
címek adományozása, hatósági bizonyítványok után járók; b) közgazdasági
ügyekre vonatkozók, pl. szabadalmi, iparengedélyi díjak; c) közművelődési
szolgálatokért fizetett díjak, pl. a tanpénz; d) kiváltságok vagy felmentések
osztogatásáért követelt illetékek; 3. igazságszolgáltatásiai. Legtermésze-
sebb PREIFFER-nek STEIN által is elfogadott osztályozása, mely szerint az
illetékek az igazgatási ágak alapján rendszeresíthetnek.

mert a kitüntetésnek csak akkor van erkölcsi alapja, ha valódi érdemnek a jutalmazása, és az érdem elismeréseért fizetni, természetellenes dolog. De ha valahol túlságos a rangkórság, és a nemesesség és címek osztogatásának rögtöni megszüntetése visszahatással fenyeget, ezen társadalmi baj öregbedését méltán lehet súlyos díjak követelésével korlátozni. Csak hogy az ily célzatú díjak nem tulajdonképeni illetékek, hanem fényüzési adók.

II. *Igazságszolgáltatási illetékek.*¹⁾ Némelyek arra támaszkodva, hogy az igazságszolgáltatás az államnak egyik legfőbb feladata és kötelessége, és hogy a birói szervezet nemcsak a perlekedő felek, hanem az egész népközösség érdekében tartandó fenn, a törvénykezési díjakat elvetik. ST. MILL (V. k. 5. fej. 3. §.) a törvénykezési illetékeket az igazság megadóztatásának nevezi, és BENTHAM azon állítására hivatkozik, hogy a törvényeknek és bíróságoknak azok veszik legkisebb hasznát, akik igénybe venni kénytelenek, mivel rájuk nézve nem teljes a törvény védelme, amíg a közönség többi része a törvények és bíróságok által nyújtott jogbiztonságot teljes mértékben élvezi. Ha azonban meggondoljuk, hogy a nagy költséget okozó birói tevékenységet a magánjogi peres eljárásban a felek *magán érdekeik* érvényesítése végett veszik igénybe, a törvénykezési illetékek jogosultságát el kell ismernünk. Csak hogy miután kétségtelen, hogy az igazságszolgáltatásnak nem csupán azok veszik hasznát, akik perlekednek, hanem mindazok, kiknek életét és vagyonát már maga az általános jogbiztonság őrzi meg: az igazságügyi költségek csak egy része fedezendő az illetékekből. Az oly súlyos illetékek, minőket *Anglia*,²⁾ *Franciaország*, *Magyarország* és *Ausztria* követelnek, semmi esetre sem védelmezhetők.

¹⁾ Az igazságszolgáltatási illetékek a régi *sportulák*ból képződtek. *Sportulák*nak eredetileg azon adományokat nevezték, melyekkel a peres felek a bírót fáradságáért megjutalmazták. Igazságszolgáltatási díjakat már az *athenei* államkincstár is szedett. A perlekedő felek a peres tárgy értékéhez mért egyenlő nagyságú értéket tartoztak letenni, mely a per befejezése után a nyertes félnek jutott. Az államkincstár mind a két fél részéről bizonyos díjat visszatartott. BÜCKER: I. 368 l. A *római birodalomban* Caligula idejében a pertárgy értékének 2¹/₂%-ára ment az illeték. PARIEU: III. 315. l. A *germán eredetű középkori* államokban a bírák édességeket és bort kaptak a perlekedő felektől. Innen hivatnak a törvénykezési díjak *Franciaországban* még ma is «épices»-nek. A bíráknak fizetett sportulák a birói részrehajlatlanságot veszélyeztették, birói önkényre és huzavonára vezettek, és a bírák jövedelmét esetleges körülményektől tették függővé. A törvénykezési szervezet tökélyesbítésével, mindenütt az állam vonta magához ezen díjakat s a bírákat állandó fizetéssel kárpótolta.

²⁾ Az igazságszolgáltatási, valamint a közigazgatási illetékek egyik művelt államban sem oly súlyosak, mint *Angolországban*. Még a jelen század elején is az egész hivatalnoki személyzet, kezdve a lordkancellártól s a püspököktől le a poroszokig, sportulákra volt utalva. A perilletékek *Brougham* lordnak 1854-ben a lordok házával közlött számítása szerint, csupán a grófsági bíróságoknál 261,000 fontot tettek ki, mely összeg a be-

A peres eljárásban szedett illetékeknek mérve a birói tevékenység költségeihez alkalmazkodják, tehát ezen tevékenység terjedelme és nehézsége, továbbá a bíróságok rangállása szerint, különböző fokozatokban állapítandó meg. Más oldalról azonban az igazság legdurvább megsértése nélkül, nem szabad az illetékeket oly magasra csigázni, hogy a polgárokat jogaik érvényesítésében gátolják. Ez okból az illeték nagyságának meghatározásánál a pertárgy értékére is figyelemmel kell lenni. Hogy pedig senki se legyen az igazságszolgáltatás jótéteményétől megfosztva, a szegények illetékmentességben részesítendők. Az illetékek viselésére a pervesztes fél szorítandó, mint aki a birói tevékenység igénybe vételére okot szolgáltatott.

A jogkereső közönség érdekében kívánatos, hogy az illetékek összegét a valóságot megközelítő pontossággal előre ki lehessen számítani. Ennél fogva legjobb, ha az illetékek nem a peres eljárásnak egyes cselekvényeire külön-külön állapítatnak meg, hanem az egész eljárás, kezdve a keresettől az ítélet meghozataláig, tekintettel a jogorvoslatok számára, *átalányilletékekkel* terheltetik.

Volt idő, midőn a törvénykezési illetékeket a perlekedési viszketeteg fékezésére akarták felhasználni. A görögöknél *Isokrates*, újabb időben a francziáknál *Mirabeau* voltak e nézetben.³⁾ De a

panaszolt értéknek 17¹/₂%-át, sőt a tényleg behajtott összegnek 30%-át képviselte. Az általa kifejezett nézet, hogy az állam viselje az igazságszolgáltatás költségeit, ugyan visszhangra talált, de a ház által el nem fogadott. A közigazgatás körében magánügyek tárgyalásáért, a parlament is jelentékeny illetékeket szed. Egész sora azon ügyeknek, melyek máshol a közigazgatási közegek által intézettek el, itt régtől fogva a törvényhozásnak nehézsége és költséges munkakörébe tartoznak. Még a pénzügyi hatóságokkal való érintkezés is illetékköteles. A ki pl., hogy kikerülje a bélyegcsonkításra szabott büntetést, a bélyeghivatalnál az iránt kérdezősködik, hogy milyen értékű okmánybélyeget használjon, ezen ítbélyeghasználatért nem kevesebbet, mint 10 shillinget köteles fizetni. VOCKE: Gesch. 207—213. l.

³⁾ Sőt legújabbban is találkozunk e felfogással. L. pl. egy névtelen író e cz. dolgozatának: «Betrachtungen üb. d. Gerichtsverf. in Deutschl. Stuttgart, 1855.» 68. lapját, továbbá HELD: Einkommensteuer. Bonn, 1872. 9. l.; SCHALL: Schönberg kézik. II. 97. l. — Az illetéki szabályok módosításáról szóló azon *magyar törvényjavaslat*, mely az 1873. IX. t. cz. által törvénynyé vált, a törvénykezési illetékeknek emelését a kincstár bevételeinek szaporításán kívül, azzal is indokolja, hogy a perlekedési szenvedély megfékeztessek. S ez a czél az id. törvény 5. §-ában kifejezésre is jut, mely szerint az egybehangzó két ítélet ellen beadott felebbezés első példányának első íve kétszer annyi bélyeggel látható el, mint amennyi az első bíróság ítélete elleni felebbezéseektől jár. E rendelkezést az állambevételek szaporítására irányuló törekvésen kívül mivel sem lehet igazolni. Hiszen a törvény két egybehangzó ítélet ellen is megengedi a felebbezést, s a harmadbíróság konok perlekedés esetében, kiszabhatja a törvény által előírt bírságot. Nem lehet okát adni, hogy miért büntettessek már előre kétszeres bélyeggel az, ki a sérelmesnek vélt ítélet ellen orvoslást keres. Az azelőtt is elég súlyos törvénykezési illetékek emelése csak mint a szükség követelte sajnos palliatív szer indokolható.

magas illetékek nemcsak a perlekedési viszketeget, de az igazi jogok érvényesítését is gátolják, és a jogkereső közönség kevésbé jómódú osztályát a legérzékenyebben sújtják. A perlekedésnek egyéb költségei s alkalmatlanságai eléggé visszatartólag hatnak a perlekedési vágyra. A perek s a felebbezések túlságos számának legbiztosabb ellenszere: az igazságszolgáltatásnak helyes alapokra fektetése, a világos rendszeres törvénykönyvek s a békebirói intézmény. Az igazságszolgáltatás rovására soha sem szabad az állam-bevételek szaporítására törekedni.

A törvénykezési illetékekhez számítandók azon díjak is, melyek a *perenkívüli eljárás* körében, névszerint az örökösödési és gyámsági ügyekben, a szerződések és egyéb jogügyletek kötésénél, valamint az ingatlanok tulajdonának átruházásánál s az azokra vonatkozó egyéb dologi jogok szerzésénél igénybe vett hatósági működésért (de nem az átruházás tényeért, mivel az erre vetett ú. n. vagyónátruházási illeték forgalmi adó, és pedig, mint alább látni fogjuk, egyike a legtökéletlenebb adózásoknak) fizetendők. Az *egyéni érdek* a perenkívüli eljárásban még inkább előtérbe lép, és ennél fogva teljesen indokolt, hogy a bírói és hatósági közegek ily nemű ügyekkel való elfoglaltatásának költségeit az érdekelt felek megtérítsék. Világos, hogy az ide tartozó illetékek mérve nem haladhatják túl a hatósági működés költségeit, mert különben egyuttal a forgalmi adók természetével is bírnak.

A *bűnügyi igazságszolgáltatás* körében szedett illetékeket elvben nem lehet helyteleníteni, mivel igazságos, hogy aki másoknak jogait sérti, s a bíróságoknak elfoglaltatást, az államnak pedig költséget okoz, maga fedezze az önvétke által előidézett kiadásokat. Csakhogy a bűnvádi eljárásnak s a büntetés végrehajtásának költségei a legnagyobbbrészt fizetésképtelen büntetéseken meg nem vehetők, úgy, hogy nagyrészt a köz-bevételekből kell fedezésükről gondoskodni.¹⁾

III. *Hadügyi illetékek.* Addig, amíg az általános védkötelezettség nincsen életbe léptetve, a hadügyi igazgatás körében szedett illetékek közt magukat a katonai szolgálat alól megváltott egyének által fizetett váltságdíjak a legfontosabbak. Az általános hadkötelezettség behozatala után, a katonai szolgálatra alkalmatlanoknak talált védkötelesektől, továbbá a polgári foglalkozásuknál meghagyott tartalékosoktól s a hadseregbe való belépés kötelezettsége alól nem köztekintettek alapján felmentett egyénektől szedett *hadmentességi illetékekből* szerezhet az állam jelentékeny bevételt. A hadmentességi illeték jogosultságát alig lehet kétségbe vonni, amennyiben igazságos, hogy azon védkötelesek, akik

¹⁾ Sokan a bűncselekvényekre szabott *vagyonbüntetéseket* (vagyonkobzásokat és bírságokat) is a bűnügyi igazságszolgáltatási illetékekhez számítják. Ezek azonban nem illetékek, hanem *esetleges bevételek*.

a katonai szolgálat terhében tényleg nem osztoznak, kik tehát testvérségüket és életüket nem kockáztatják és rendes keresetüktől el nem vonatnak, hadügyi czélokra fordítandó külön díjnak fizetésével járuljanak honvédelmi köteleességük némi lerovásához.¹⁾

¹⁾ Beismerik ezen illeték jogosultságát: RAU: I. 74. a) §. CHEVALIER: Cours d'écon. polit. II. 355. l.; FRIEGER: I. 311. l.; PARIEU: Traité des impôts. IV. 72. l.; LASPEYRES: Bluntschli szót. X. k. 119. l. — SCHÄFFLE (Steuerpol. 498. l.) a kivitellel járó nehézségek s az ezek által okozott egyenlőtlenségek miatt ellene nyilatkozik. Közelebbről taglalják e kérdést: KNIES: Dienstleistung d. Soldaten u. s. w. Freiburg, 1860. ENGL: Resultate des Ersatzaushebungsgeschäftes im preuss. Staate von 1855—1862, Zeitschr. d. preuss. stat. Bureau 1864. márcziusi és júliusi füzetében. JOLY: Die Militärsteuer; ugyanezen folyóirat 1869-ki évfolyamában, (Ezen író abból indulva ki, hogy a katonamentességi illeték az adórendszernek kiegészítő része, azon túlhajtott következtetésre jut, hogy nemcsak a védköteles korban levő ifjakra, hanem minden állami tagra, s így a nőkre is ki kellene terjeszteni.) JOFFRÉS: Études sur le recrutement de l'armée. Paris, 1850. LESING: Das Wehrgeld. Jahrb. f. Nationalök. u. Stat. Jena, 1879. I. köt. COHN: Militärsteuer. Tübing. folyóirat. 1879. MARCINOWSKI: Die Wehrsteuer im deutsch. Reich. Berlin, 1881. — Fennállott ezen illeték *Franciaországban* 1798-tól 1818-ig, *Bajorországban* és *Württembergben* 1868-tól 1871-ig. Érvényben van 1846 óta *Svájcban*, 1880 óta *Ausztriában* és *Magyarországon*. A német birodalmi kormány is be akarta hozni, de erre vonatkozó javaslatát a birodalmi gyűlés 1881-ben nagy többséggel elvetette.

Svájcban az egyes kantonok ezelőtt különböző mérvű illetéket szedtek. Néhány kantonban egyedül személyi illeték, másokban ezenfelül még a vagyonhoz mért aránylagos vagy fokozatos, és némelyekben még a kezesre rótt adó is volt alkalmazásban. Néhány kantonban az örökösödési váromány is megrovott, a többiben nem. Az egyenlőtlenség oly nagy volt, hogy az 1875- és 1876-ki évek átlaga szerint egy-egy lakosra Uri kantonban $\frac{1}{6}$ centime, *Neuchâtel* kantonban pedig 64 centime esett. 1878 óta a szövetség egész területén egységes szabályok vannak érvényben. Az illeték 6 frank *személyi díjból*, s ezenkívül a vagyon és jövedelem nagyságához viszonyított *pótlékból* áll. *Pótlék* fejében minden 1000 frank tiszta vagyoneérték után $1\frac{1}{2}$ frank és minden 100 frank jövedelem után $1\frac{1}{2}$ frank jár. Az évi díj azonban senkinél sem haladhat túl 3000 frankot. Az 1000 franknál kisebb vagyoneérték számításán kívül marad. Minden jövedelemből 600 frank levonás alá jön. A mezőgazdasági ingatlanok értékének csak $\frac{3}{4}$ része rovatik meg. A munkaeszközök, gazdasági szerszámok s a háztartási ingóságoknak értéke szabadon hagyatik. Ha az apa nem fizet katonamentességi illetéket vagy nem teljesít személyes szolgálatot, a szülői, illetőleg nagyszülői vagyonra vonatkozó várománynak fele része illeték alá esik. Nyolcz évi szolgálat után, valamint a betöltött 32-ik életévtől kezdve a betöltött 44-ik életévig, a rendes tételeknek fele jár. Rendkívüli években, midőn a csapatok nagyobb része a szokottnál nagyobb mértékben van igénybe véve, a szövetséggyűlés az illetéket kétszeres összegéig felemelheti. A nyers bevétel felét a kantonok a szövetség pénztárába szállítják. Az ide beszolgáltatott összegnek egy része a katonai nyugdíjalap javadalmazására fordítatik. *BAVIER*: Das schweizer. Steuerwesen. Zürich, 1878. 43. l. és *COHN*: Bundesgesetzgebung d. Schweiz. Jena, 1879. 52. l.

Hátránya a *svájcsi* katonamentességi díjnak, hogy habár a vagyonosabb védkötelesek az első 600 frank jövedelemnek s az 1000 franknál kisebb értékű vagyonnak mentessége f. lytán, valamint erősebben rovatnak meg,

Elvontan tekintve, a katonai pótdíj nagyságát azon áldozatnak mértékéhez kellene szabni, mely az illető védkötelesre tényleges szolgálat esetében hárulna. Ez azonban kivihetetlen, mivel a katonai szolgálattal járó testi és lelki sanyargatások és egyéb terhek meg nem becsülhetők, és pénzbeli szolgáltatással össze sem hasonlíthatók. Azonkívül a katonai szolgálat nem is nehezedik mindenkire egyenlő súlylyal. A szolgálattal járó anyagi hátrányok, testi fáradalmak s a személyes szabadság megszorításában rejülő áldozatok az egyik polgárt érzékenyebben sújtják, mint a másikat. Sőt olyanok is találkozhatnak, kik a hadseregbe alkalmatlanságuknál fogva fel nem vétetve, a besorozás megtagadását nem tekintik előnynek. De habár az alanyi különszerűségeket nem lehet figyelembe venni, s így a katonamentességi illetékek érzékenységét nem lehet a tényleges szolgálat terhével teljesen egyenlővé tenni: az ennek folytán támadó egyenlőtlenség távolról sem oly nagy, mint az, mely a tényleg nem szolgáló védköteleseknek minden pótszolgáltatás alól leendő felmentéséből származnék.

Minthogy a hadmentességi díjat gyakorlati nehézségek miatt nem lehet eszményi tökélyvel keresztülvinni, nincs más mód, mint a díjtételeket a védkötelesek foglalkozásához, továbbá vagyoni és jövedelmi viszonyaihoz szabni. Minden be nem sorozott védkötelese egyenlő összegű díjat róni, mint az 1868. márczius 19-iki württembergi törvény tette, a legfontosabb eljárás volna. Igaz, hogy a katonai szolgálat által okozott gazdasági és személyi áldozatok érzékenysége nem függ csupán az illetőnek polgári foglalkozásától és vagyoni helyzetétől, de egészben véve mégis az a szabály, hogy minél több előnyt nyújt valakinek foglalkozása és anyagi helyzete, a szolgálat alóli mentességgel annál érzékenyebb áldozatoktól szabadul meg. Miután pedig a tényleges szolgálati kötelezettséggel járó hátrányokat nem lehet minden egyes védkötelesre nézve külön kinyomozni, legmegfelelőbb a védköteleseket a foglalkozási, kereseti és vagyoni viszonyok szerint több osztályba sorozni, s az egyes osztályokra nézve más-más nagyságú díjakat megállapítani. Mivel a tényleges szolgálat a jövedelem és vagyon növekedésével rendszerint nemcsak egyenlő, de ennél nagyobb arányban nehezedik az illetőkre: emelkedő, azaz *valóságosan progresszív* tételek alkalmazandók. A létszükségletet meghaladó vagyonnal nem bíró keresetképteleneket a pótdíj alól fel kell menteni. Az évi illeték addig fizetendő, míg a tényleg nem szolgáló védköteleseknek kedvezményes helyzete, vagyis a törvényes szolgálati idő tart. A behajtást méltánylást érdemlő esetekben

az illetéktételeknek ez által képződő fokozása a vagyonos osztályoknál alig érzhető.

A magyar hadmentességi díjra nézve l. MARISKA: Pénzügyi törvényisme. 287. l.

későbbi időre kell halasztani. Az önálló védkötelesek díja a saját vagyoni és jövedelmi helyzetük, azoké pedig, kik szüleik által tartatnak fenn, vagy szüleikkel egy háztartásban élnek, a szülők viszonyai szerint szabandó ki. A kevésbbé jómódu, tehát az oly családfők, kiknek évi egyenes adója bizonyos összeget meg nem halad, ha több családtag után fizetnek katonamentességi illetéket, díjleengedésben részesítendők.

IV. *Közgazdasági illetékek.* Ezeket nem védelmezheti az elmélet. Az ipar és kereskedelem előmozdítása közérdek, s azért a közgazdasági intézmények fentartására szükséges összegeket nem az azokat közvetlenül igénybe vevőktől, de az összes polgároktól kell beszerezni. Ha a közgazdasági intézményeket használó termelő vagy kereskedő illetékfizetéssel van terhelve, az illetéknek a fogyasztókra leendő áthárítására fog törekedni, mi ha sikerül, az állam nem éri el célját, ha pedig nem, a közterhekhez való hozzájárulásnak arányossága sértetik meg.

Az egyedüli jelentékenyebb közgazdasági illeték, melyet nem lehet kárhóztatni, a *találmányi szabadalmakért* fizetett díj. Csak-hogy ennek sem szabad túlságos nagynak lennie, mert különben sok feltaláló nem levén képes az illeték lefizetésére, az életrel való találmányok is titokban fognak tartatni, ami az államra nézve sokkal nagyobb hátrányt okozhat, mint a mérsékelt díjakból eredő bevételi keveslet. Az illeték ne legyen nagyobb, mint a szabadalmak osztogatásával járó költségeknek megtérítésére s a túlságos számú szabadalmak kiszolgáltatása folytán lábra kapható visszaéléseknek korlátozására szükséges.

V. *A pénzügyi illetékek.* Ezen csoportba a pénzügyi igazgatási közegek tevékenységeért követelt díjak tartoznak. Ilyenek a pénzügyi hivatalok által őrizet végett átvett letétek, továbbá a vámhivatalok bizonyos kezelési eljárásai után, s a késedelmes adófizetőkől az adóbehajtási költségek fedezésére szedett illetékek.

VI. *A közoktatási illetékek* közt csak a tanpénz és a vizsgálati díjak szerepelnek. A *tanpénz* ellen azon találónak látszó kifogást szokták tenni, hogy az oktatást bérrel fizetett szolgálattá aljasítja le és a szellemi képzettség terjedését megnehezíti. Erre azonban azt felelhetjük, hogy ha csak a tehetősebbek és a saját hibájuk, t. i. hanyagságuk miatt előmenetelt nem tanúsított ifjak, tehát azok köteleztetnek a tanpénz fizetésére, kiknek módjukban áll a közoktatási költségek viseléséhez járulni, illetőleg kiket az ingyenes oktatás a tudományos ismeretek elsajátítására úgy sem buzdítana, a tanpénz a műveltség terjedését legkevésbbé sem akadályozza. Ha tandíj nem léteben a gazdagabb szülők gyermekei is ingyenes oktatásban részesülhének, azt, amit azelőtt az oktatási költségekből a tanpénz fedezett, a köz-bevételekből kellene pótolni. Ennek folytán a vagyonos polgárok ajándékban részesülhének, s a szegényebb osztályoknak adóterhe növekednék. A taná-

roknak átengedett tanpénz a tanerők törekvését, s a tanítványok irányában felelősségüknek érzetét is emeli. A tanár felelősségének alapja első sorban ugyan a kötelességérzet, másod sorban az állam, a társadalom s a tanítványok elismerése, de élénkítésére a tandíj is befoly, mely által a hallgatók mintegy anyagi igényt szereznek arra, hogy a tanár minden erejét önmaga s az oktatására bizottak kiképzésére fordítsa.

Az elemi iskolákba járóktól szedett mérsékelt tanpénzt sem lehet kárhóztatni, mivel a tanítókat fokozott tevékenységre serkenti, és mert méltányos, hogy a jobbmódú szülők némi részben közvetlenül is hozzájáruljanak gyermekeik oktatásának költségeihez. Ujabb időben azon felfogás kezd elterjedni, hogy a tanpénzszedést az iskolai kényszerrel nem lehet összeegyeztetni. Azonban a kényszeroktatás nézetem szerint nem zárja ki a tanpénz jogosultságát; csak a szegény gyermekek feltétlen tandíjmentességét követeli. Hogy miért mentetnének fel a vagyonos szülők is a tanpénz viselése alól, nem bírom belátni.¹⁾

VII. *A közrendészeti illetékek* közül a fémjelzési, vagyis az arany és ezüst árúk bélyegzéseért fizetett díjak, a halottkémleti illetékek, a mértékek hitelesítéseért, az élelmi cikkek, italok, gyárak, gyógyszerárak, bányák, magán gyógyintézetek felügyeleteért s a gőzkazánok megvizsgálásaért követelt illetékek érdemelnek említést. A rendészeti illetékeket alig lehet indokolni, mivel nem látszik méltányosnak, hogy az fizesse ezen illetékeket, ki a rendészeti felügyeletnek csak rossz oldalát érzi. A rendőri ellenőrzés költségeit az összes adózóknak kell viselniök, akiknek általános érdekében gyakorolja az állam ebbeli jogát.

VIII. *A külügyi kormányzat körében az útlevélek kiállításáért*

¹⁾ A németországi 13-ik közgazdasági kongresszuson (Verhandl. d. XIII. volksw. Congr. 17. és 31. l.) többen nem alap nélkül hivatkoztak arra, hogy ha a népnevelés összes költségeit az állam s a községek viselnék, a szülők könnyen azt kívánhatnák, hogy könyvekkel is az állam, illetőleg a község lássa el a növendékeket, mert könyvek nélkül hiába látogatják az iskolát, hogy továbbá a gyermekek a ruházatot s az élelmet is az iskolafentartótól nyerjék, mert csak így járhatnak iskolába. Ezt már csak egy lépés választja el a kommunisták által követelt közös nevelő-intézetektől.

WALCKER (Selbstverwalt. d. Steuerwesens. Berlin, 1869. 18. l.) abban találja a kérdés megoldását, hogy a tanpénzt a szegény gyermekekért a község vagy jótékony intézetek fizessék. Ily módon elérhető lenne, hogy az iskolai terhekhez azon polgárok is hozzájárulnának, kiknek nincsenek gyermekeik, vagy gyermekeiket nem nyilvános iskolákban taníttatják. — SCHWARZ GYULA (Allamintézményeink. Budapest, 1878. 45. l.) azt indíttványozza, hogy a tandíj a tanárok és tanítók részére az állami, illetőleg községi pénztárból fizettetnék. Ez esetben ugyan nem szűnnék meg a tandíjnak serkentő hatása, s az ingyenes oktatásnak a szegényebbek művelődését elősegítő eredménye is biztosítva lenne, de a legtöbb állam, illetőleg község nem bírná az oktatási költségeket fedezni, vagy a jobbmódi szülők terhének könnyítésével, a szegényebb adózókat lenne kénytelen túlságos mértékben igénybe venni.

és láttamozásáért, s a követségek és konzulátusok által egyesek érdekében kiállított okmányokért fizetett illetékek fordulnak elő. Önként értetik, hogy ezen díjakat csak azon határig lehet menteni, amennyig adózássá nem válnak, mert különben igazságtalan megterhelésre s a külfölddel való érintkezésnek akadályozására vezetnek.

ÖTÖDIK SZAKASZ.

A Z A D Ó K.

ELSŐ FEJEZET.

Az adók általános elmélete.

BEHR, SCHÖN, LOTZ, JAKOB, MALCHUS, RAU, GARNIER, ST. MILL, WIRTH, UMPFENBACH, PFEIFFER, LEROY-BEAULIEU, STEIN, WAGNER és KAUTZ kézikönyvein kívül: KREHL: Steuersystem n. d. Grunds. d. Staatsrechts u. d. Staatswirthsch. Erlangen, 1816.; KRÖNCKE: Ueb. d. Grundsätze einer gerechten Besteuerung. Heidelberg, 1819.; MURHARD: Theorie u. Polit. d. Pest. Göttingen, 1834.; HOFFMANN: Lehre v. d. Steuern. Berlin, 1840.; BRITTWITZ: Theorie d. St. Stuttgart, 1842.; BIERSACK: Ueb. Best. Frankfurt, 1850.; MACCULLOCH: A treatise on the principles and practical influence of taxation. London, 1852.; GIBARDIN: De l'impôt. Paris, 1852.; PROUDHON: Théorie de l'impôt. Paris, 1861.; ROYER CLEM.: Théorie de l'impôt. Paris, 1862.; COHEN: Les impôts et les budgets. Paris, 1866.; VIGNES: Traité des impôts. Paris, 1880.; PARINU: Traité des impôts. Paris, 1862—1864.; HOCK: Oeff. Abgaben u. Schulden. Stuttgart, 1863.; RÖSSLER: Gesichtspunkte d. Steuerpol. Berlin, 1868.; EISENHART: Kunst d. Best. Berlin, 1868.; WALCKER: Selbstverwalt. d. Steuerwesens. Berlin, 1869.; MAURUS: Die moderne Best. Heidelberg, 1870.; HELD: Einkommensteuer. Bonn, 1872., a mely mű az adórendszert a szociális reform egyik tényezője gyanánt tárgyalja, és címéhez nem egészen híven, a jövedelmi adóval úgy szólván csak mellékesen, és inkább az adóelmélet általános elveivel foglalkozik. Szintén az adóelméletnek minden főtánára kiterjeszkedő FR. J. NEUMANN: Progress. Einkommenst. Leipzig, 1874.; HELFERICH: Allgemeine Steuerlehre. Schönberg nemzetgazd. kézikönyvének II. kötetében. Tübingen, 1882.; SCHÄFFLE: Grunds. d. Steuerpol. Tübingen, 1880.; CLAMAGÉBAN: Histoire de l'impôt en France. Paris, 1867.; VOCKE: Gesch. d. St. d. brit. Reichs. Leipzig, 1866.; HÖFKER: Steuerreform in Oesterr. Wien, 1864.; MARISKA: Az egyenes adók reformja Ausztriában. A „Közigazgatási Lapok” I. és II. évf. (1877, 1878); HELFERICH: Reform d. dir. St. in Bayern. Tübing. folyóirat. 1873.; BOSSART: Zur Reform d. dir. St. in Preussen Hannover, 1872.; BRÉGON v. CZUDNOCHOVSKY: Steuerref. in Preussen. Berlin, 1873.

25. §.

Az adó fogalma, általános természete és jogalapja.

Az adók az eddig tárgyalt állami bevételeknek jelentőségét messze túlszárnyalják. Adók alatt azon közvetlen vagy oltakart

szolgáltatásokat értjük, melyeket az állam általános szükségleteinek fedezésére, tisztán a polgári kötelességre alapítva, *egyenlő s általános mérvszabály* szerint követel a polgároktól. Az adóztatás célja: az általános állami szükségletek kielégítése. Ezzel az is meg van mondva, hogy az adók ellentétben az illetékekkel nem valamely hatóság vagy közintézmény, hanem az egész állam összes szükségleteinek fedezésére szolgálnak. Az adókat a csak némileg polgárosult országok nem nélkülözhetik, és minél inkább szaporodnak a műveltség arányainak terjedésével az államba helyezett igények, az adóknak annál fontosabb szerep jut az államháztartásban. Sok államban a XVIII. század végeig, hazánkban egész a jelen század közepéig a *domániumok* és a *regálék* képezték az alap-bevételforrásokat, s az adók ezen főeszközök mellett csak mint függelék szerepeltek.¹⁾ Polgárosult viszonyok közt megfordítva áll a dolog. Az állam magángazdasága mindig kisebb térre szorul. A *regálék* nem valóságos pénzügyi eszközök, és ha szaporítják is valamivel az állambevételeket, hozadékuk a szükségleteknek csak igen csekély hányadát fedezheti. A szoros értelemben vett *illetékek* nem az állami bevételeknek közvetlen szaporítását, hanem az egyes polgárok által okozott költségek megtérítését, vagy a lényegesebb állami feladatok megvalósítására irányuló állami működés körében egyuttal egyesek *közvetlen érdekében* teljesített szolgálatoknak díjazását célozzák. Az állam eszerint előrehaladottabb viszonyok közt, szükségleteinek legnagyobb részét *adókkal* kénytelen fedezni.

A régi Görögország, valamint Róma háztartása részben már a polgárok pénzbeli adózásaira volt alapítva. A középkori országok hűbéri szerkezete és terménygazdasága az alsó osztálynak munkával és terményekkel lerovott szolgáltatásaira vezetett. A kiváltságolt osztályok a közvetlen állami terheket századokon keresztül a szolgaság ismérvének tekintették. Addig, amíg az államhatalom feladata csak az ország határainak megvédésére szorítkozott, s a hadviselésnek gondja csak a magasabb rendekre nehezedett, a kiváltságolt osztály adómentességének meg is volt a maga jogosultsága. Mihelyt azonban az állam a nemzetgazdaság ápolását s

¹⁾ A letelt századokban az adót rendkívüli csapásnak s a társadalmi béke és a tulajdon biztonságára érdekében, minden áron mellőzendő rossznak tekintették. JUSTI, a 18-ik század egyik legjelentékenyebb financztudósa, az adókat csak azért sorozza a rendes bevételekhez, mert a tényleges viszonyoknál fogva nem lehet többé eltörlésüket remélni, és LANG «A német adószervezet története. Berlin, 1793.» (233. L.) szerzője az adók megszüntetésének kérdését oly színben tünteti fel, mint az országnak felépülését a háború válságos következményeiből. Még Lucern svajczi kantonnak 1867. okt. 18-án kelt törvénye is ezen felfogásra emlékeztet, mely szerint a rendes igazgatási költségek fedezésére nem szabad adókat szedni. Egyes adók ma sem léteznek ezen kantonban. Svédország költségvetésében a föld- és fejadón kívül, a többi adónemnek a rendkívüli bevételek közt szerepelnek.

a nép szellemi kiképzését is működési körébe vonta; mihelyt a honvédelmi érdekek az állandó hadsereg meghonosítását tették szükségessé, az igazságszolgáltatás és közigazgatás pedig megszűnt a nemességnek ingyenes hivatása lenni, és állandó fizetéssel alkalmazott hivatalnokai karra bízott; mihelyt tehát ezen körülmények egyfelől a szükségleteket rendkívüli mértékben fokozták, másfelől pedig a kiváltságolt osztály adómentességének létalapját megszüntették: a *köztelherviselés* elvének elismerése csak idő kérdése volt. Ezen egyik legnagyobb fontosságú politikai és társadalmi reform megvalósulására az európai szárazföldön a múlt századbéli francia forradalom adta meg az első lökést, amelynek visszahatása alatt a jelen század első évtizedeiben (nálunk tudvalevőleg 1848-ban) a többi európai államokban is diadalra jutott.

Az adóztatás rendszeres fejlődésének legfőbb akadálya, az előkelő osztályok *adókváltsága* elesvén, az adórendszer tökélyesítése a jelen század folyamán, és kiváltképen az utolsó három évtizedben mindenütt megfeszített törekvésnek vált tárgyává, amely törekvés az adók *jogalapjának* és *gazdasági természetének* tüzetes vizsgálatára vezetett. És e részben két felfogás tört utat, két szemben álló táborra, a *viszonylagos* és az *általános adóelméletek* követőire, osztva a tudomány embereit.

A *viszonylagos adóelméletek* pártolói az adót majd mint *ellenszolgáltatást*, azaz az állam által tett szolgálatok jutalmazását és egyenértékét (ez az ú. n. *illetéki elvre* fektetett adóztatás), majd mint *biztosítási díjat* fogják fel, s azt követelik, hogy az adó a közintézményekből eredő haszonnak, vagy pedig az egyesek javára tett állami szolgálatok költségeinek mértéke szerint rovassék ki. Az irodalomban a jelen század közepéig ez a nézet volt túlnyomóan képviselve.¹⁾ Mindazok, kik az adók jogalapját a *szolgálat* és

¹⁾ A *merkantilisták* az adót az állami ótalomért *cserébe adott ellenérték* gyanánt tüntetik fel. A merkantil tanok hatalmas ostromlói: HOBBS, MONTESQUIEU és VAUBAN szintén ezen álláspontot fogadják el. HOBBS az adót «*emptae pacis pretium*»-nak (a béke vételárának) nevezi; MONTESQUIEU pedig így határozza meg az adó fogalmát: «*une portion, que chaque citoyen donne de son bien, pour avoir la sureté de l'autre, ou pour en jouir agréablement*». A *physiokraták*, bár az egyetlen földadó eszméjének felállítására folytán már nem oly határozottan, szintén ezen elvet vallják. — SMITH ADÁM és közvetlen követői, az «*önérdek tanára*» támaszkodva, az adót úgy állítják oda, mint az alattvalók önérékének közvetlen kifolyását, mi által az adóztatás közjogi alapját homályban hagyják.

A *viszonylagos adóelméletnek* hívei a francia írók közül: SAY, SIMONDI, ROSSI, (ki ebbeli nézetét a következő szellemes meghatározással fejezi ki: «*l'impôt n'est autre chose que la rétribution payée pour la coopération des pouvoirs publics au travail social, une rétribution payée à la production indirecte*» Cours d'économie politique. Paris, 1865. IV. 20. l.), THIERS, GARNIER, ROYER ASSONNY, BAUDRILLART és PROUDHON; — a német írók sorából: JUSTI, SCHLÖZER, JAKOB, LOTZ, HARL, LÜDER, BEHR, HOFFMANN, WERTH, HOCK, MAURUS, FAUCHER és LASPEYRES.

ellenszolgálat közötti viszonyban keresik, az állam s az alattvalók közt létező közjogi és erkölcsi kapcsolatot semmibe veszik, az állam pénzügyi hatalmát *cseréjületté* változtatják, és szem elől tévesztik, hogy az adókirovás első sorban nem gazdasági, de *közjogi cselekvény*. Az adó lényében sokkal nemesebb eszme rejlik, *hogysém cseréjületté* tekinthetők. E felfogás tévességét a mindennapi élet is tanúsítja. Nemcsak az egyes nem kapja gyakran vissza a fizetett értéket, de olykor még az összeségre sem származik belőle előny, mivel az adó nem egyedül hasznos célokra fordíttatik.¹⁾ Az adóbevétel egy része néha oly célokra használtatik, mely csak a későbbi nemzedéknek válik javára. *Biztosítási díjnak* sem lehet az adót tekinteni. A közbiztonság megőrzése csak egy részét képezi az állam feladatának. Ha az adó biztosítási díj természetével birna, az állam az adóbevételt nem fordíthatná a közbiztonság körén kívül eső feladatokra; nem költhetne a közoktatásra s a nemzetgazdasági állapotok javítására. Hogy az adó nem biztosítási díj, onnan is kitűnik, hogy az állam nem vállalkozik egy biztosító intézet feladataira. Rendőri hatalmával a károsodások megelőzésére, igazságszolgáltatásával a jogsértések megtorlására törekszik, de a szenvedett károk értékét nem téríti meg.

Az *általános adóelmélet* hívei az adófizetést *általános polgári*

¹⁾ «A kormányok nemcsak szolgálatokat tesznek, de hibákat is követnek el. Lekötik a nemzeti felelősséget egészen és örökre úgy, hogy majdnem minden országban az adók nagy része oly adósságok kamatainak fizetésére szolgál, melyeket nem csak haszontalan, de sőt káros kiadások fedezésére kötöttek. Az állam erkölcsi lény, mely minden polgár nevében cselekszik, és melynek cselekedeteiért minden polgár felelős. A szolidaritás elve, mely ugyanazon nemzet minden tagjára és a nemzetek egymásután következő nemzedékeire kiterjed, igazolja azon adók megállapítását, melyek nem egy megfelelő társadalmi szolgálat árát, hanem inkább a régebbi közös hibák megváltását és bünhődését képezik. Az adónak olyatén felfogása, mintha az csak egyenértékű szolgálatok ára volna, a nemzeti adósságok megtagadására vezethető.» LEROY-BEAULIEU: I. 152. l. LANG ford. szerint.

Irodalomtörténeti szempontból nagy részletességgel taglalják e kérdést: NEUMANN: Die Steuer nach d. Steuerfähigkeit. Jahrb. f. Nationalök. u. Stat. Jena, 1880. és HELD: Einkommenst. 25—51. l. Ezen utóbbi író nézete egyébként szintén egyoldalú, mert ha kétségtelen is, hogy az adókat nem lehet az állami szolgálatok kicserélésének tekinteni, és hogy az adóztatás jogalapja az adók szükségességében gyökeredzik, azt sem szabad félreismerni, hogy az állam az adószedés által a polgároktól elvett javaknak s az érettek nyújtott ellenszolgálatoknak közvetítőjévé válik, és hogy a kormánynak arra kell törekednie, miszerint az adózóknak a tőlük elvont jövedelmi részekért az adóviselésben foglalt áldozatot legalább is teljesen kipótoló előnyöket nyújtson. Ennek figyelembe vétele nélkül, rendezett államgazdaságot képzelni sem lehet. — Lásd még a szóban levő kérdésre nézve, az *általános adóelmélet* mellett állást foglaló következő műveket: ST. MILL: V. k. 2. fej. 2. §.; PARIEU: Traité I. chap. IV. livre L; UMPFENBACH: I. 45. §.; FRÖBEL: Staatswirthsch. Leipzig, 1876. 105. l.; LEROY-BEAULIEU: I. 150. l.; WAGNER: Volkswirthsch. Grundlegung. 1876. 237. l.; SCHÄFFLE: Gesellsch. Syst. II. 87. és 109. l.; és ugyanazon szerzőtől: Steuerpolit. 22. l.

kötelesség gyanánt fogják fel, s az adóztatás jogalapját nagyon helyesen az adók *szükségességében* találják. Az állam, mint az összes polgárok közössége, méltán és jogosan megkövetelheti, hogy fentartásához az egyesek erejük és képességükhöz képest hozzájáruljanak. Az államnak mindahhoz feltétlen joga van, ami nélkül lételet nem biztosíthatja. Mivel pedig, ha egyáltalában létezni akar, a polgárok szolgáltatásaira okvetlenül szüksége van, az adók jogosságának alapját nem kell másban keresni. Eszerint az adófizetés, tekintet nélkül az állami szolgálatokból eredő haszonra, a polgárok *általános kötelessége*. A közfelfogás is ezt igazolja. Az ország sorsát szíven viselő polgár nem azért mond le anyagi előnyeinek bizonyos részéről, hogy az állami szolgálatokért bért fizessen, hanem mert nagyon jól tudja, hogy az állam előrehaladottabb viszonyok közt adók nélkül nem állhat fenn. Az adófizetési kötelesség azon *közösségi viszonyon* alapul, mely a polgárok s a népegész közt létezik. Az állami intézményekből származó előnyökben egyedül az országban tartózkodó idegenekre, s a külföldön lakó azon egyénekre nézve találhatjuk az adóztatás jogalapját, kik a belföldi termelés hozadékában részesülnek.

Mindez azonban nem zárja ki azon követelmény jogosultságát, hogy az állam szolgálataival legalább is annyit adjon vissza a nemzetgazdaságnak, amennyit az adózó néptől elvont.

26. §.

Adótárgy; adóforrás; adóalany; adózási képesség; adóegység; adótétel; adóösszeg.

Az adózás tényének két legelső feltétele: az adótárgy s az adóalany. Az *adótárgy* azon tárgy vagy cselekvény (esetleg a tiszta személyi adónál, pl. a fej-, rang-, vagy türelmi-adónál azon személy), mely után az adó fizetendő. A *vagyon-adónál* a vagyon, a *hozadékadónál* a telek, ház, iparüzlet, tőkekamat, munkabér, a *jövedelmi adónál* a jövedelem, a *fogyasztási adónál* az adóköteles cselekvény, a *forgalmi adónál* az adóköteles forgalmi cselekvény, jogügylet, illetőleg az erről kiállított okmány az adótárgy. Jól megkülönböztetendő az adótárgytól az *adóforrás*, mely alatt azon értékösszeget, tehát vagyont vagy jövedelmet értjük, amelyből az adó tényleg lefizettetik. Minthogy az adó jözanul csak a jövedelem terhelését veheti észbe, a *tulajdonképi adóforrás* valamennyi adónemnél a *jövedelem*. Azonban a túlfeszített adóztatásnál a *vagyon* válhatik tényleges adóforrássá. Az adóforrással nem kell *összetévesztetni* az *adóalapot*, értvén ez utóbbi alatt azon tárgyat (pl. vagyon-, hozadék- vagy jövedelemösszeget, avagy bizonyos fogyasztást), melynek alapján a hatóság a fizetendő adóösszeget meghatározza.

*Adóalany*nak nevezünk mindenkit, ki a birtokában levő adó-

tárgy után adózni köteles. A *közvetlen* adóknál az adóalanyi minőség és a tényleges teherviselés rendszerint ugyanazon személyben egyesül, ellenben a *közvetett* adóknál rendszerint más az adóalany és más a tényleges teherviselő. Minthogy adótárgyak jogi személyek birtokában is vannak, az adóalanyi minőség a jogi személyekre is kiterjed. Ez alapon a *tárgyi adók* (névszerint a hozadéki, forgalmi és vagyoni adók), melyek csak a tárgyra, és nem a jövedelmet húzó személyekre vettettek, a jogi személyek és kereseti társulatok által is viselendők. Azonban a szoroson vett *személyi adók*, jelesen a fejadó s az általános jövedelmi adó, nem terjeszthetők ki a jogi személyekre, részvénytársulatokra és szövetkezetekre, amennyiben ezen személyek és társulatok nem önmagukért, hanem céljuk kedvéért léteznek, amelyeknél tehát személyes létezésről, illetőleg személyes jövedelemről nem lehet szó. A *személyi adó* a személyes adókötelezettség kifolyása. Ez tehát csak azokat érheti, kiket személyes viszony fűz az államhoz, akik állami tagok és polgári jogokkal bírnak.¹⁾

Azon *testületek és társulatok*, melyek a birtokukban levő adótárgynak hozadékát az egyes tagok között ki nem osztják, hanem a kérdéses közös célra fordítják az egész hozadék után *egyszerre* rovandók meg. Ellenben az oly kereseti társulatoknál, melyek a közös vállalati hozadékot a tagok közt osztják fel, vagy a közös hozadék terhelendő, vagy az egyes tagoknak jutó hozadéki rész *külön külön* veendő adó alá. Sőt ha az egyes adótárgyakra nehezedő hozadéki adókon kívül, a személyes összjövedelmet terhelő általános jövedelmi adó is fennáll, mind a két adóztatási mód alkalmazandó olyképen, hogy a társulat a közös hozadék után *hozadéki adó*, s az egyes tagok a nekik jutó jövedelmi részek után többi jövedelmükkel együtt, *jövedelmi adó* alá veendő.

Az *egyházi és világi községek* s általában az önzagatási testületek ingatlan és ingó vagyonának hozadéka a megfelelő adókkal terhelendő. Ellenben az egyházi és községi adókból s illetékekből eredő bevétel, mint szoros értelemben vett *származtatott*, vagyis a községi stb. tagoknál már megadóztatott *bevétel*, nem vehető adó alá.

Az oly *egyesületek*, amelyek nem jövedelemszerzési célból, hanem avégből alakulnak, hogy az egyes tagoknál már megadóztatott jövedelemből fizetett tagsági díjakat, vagy az általuk segélyezett vagy ápoltt egyénektől beszedett díjakat az egyesületi tagok anyagi vagy szellemi érdekeinek kielégítésére fordítsák, csakis az esetben vehetők adó alá, ha ingatlan vagy ingó vagyonnal bírnak,

¹⁾ E felfogásban osztozik a *poross* jövedelmi adótörvény is, mely csak a fizikai személyekre terjed ki. Ellenben a *szász* jövedelmi adó, mely a hozadéki adókat is pótolja, a jogi személyeket, részvénytársulatokat és szövetkezeteket is éri.

vagy önálló vállalatot üznek, és ebből jövedelmet szereznek. Ezerint ítélendők meg: az önképző és olvasó körök, legényegyletek, a kölcsönösség elvére alapított és minden nyereszkesedési cél kizárásával alakult segítő, temetkező, kiházasító, s az összes szoros értelemben vett *gazdasági szövetkezetek*, mint a kölcsönösség elvére fektetett takaré-, kölcsön- és előlegező pénztárak, biztosító szövetkezetek, fogyasztási, nyersanyag-beszerző és mindazon egyesületek, melyek földjavítások közös létesítésére, pl. vízszabályozásra, futóhomok megkötésére, mocsárkiszáritásra stb., vagy pedig gazdasági gépek, illetőleg tenyészállatok közös beszerzésére alakulnak. Mindezen szövetkezetek a kereseti társulat három alapformájától, t. i. a nyílt társulattól, a kommandit- s a részvény-társulattól abban különböznek, hogy csak tagjaik érdekeit mozdítják elő, amíg a többi társulatok önálló vállalatot üznek, s a társulaton kívül létező személyekre kiterjesztett üzletükből nyereséget húznak. A gazdasági szövetkezetek ugyan másokkal is kötnek ügyleteket, élelmi cikkeket, nyers anyagokat, gépeket stb. vásárolnak, kölcsönöket vesznek fel, de az így szerzett tárgyakat a szövetkezet körén kívül álló egyéneknek nem szolgáltatják ki, más személyekkel üzött forgalomból nem szereznek önálló jövedelmet, hanem csak a közösen szerzett tárgyakat, a fizetett tagsági díjak és járulékok fejében teljesített ellenszolgáltatás gyanánt, a társulati tagok tulajdonába vagy használatába bocsátják. Önként értetik, hogy az oly gazdasági szövetkezetek, melyek önálló ipart és kereskedést üznek, mint különösen a *termelő szövetkezetek*, az általános adószabályok szerint rovandók meg.¹⁾

A *tudományi, közoktatási és közjótékonyági intézetek* és *alapítványok*, ha bevételeik a céljaik elérésére megkivántató összeget meg nem haladják, szigorúan véve adómentességben volnának részesítendők. Annnyiban azonban az ily intézeteket s alapítványokat is helyesebb adó alá venni, amennyiben az adóigazgatás ilyképen egyszerűbb és világosabbá válik. De ez esetben a kérdéses alapítványok és intézetek, hogy céljaikat megvalósíthassák, állami segélyben részesítendők. A végleges pénzügyi eredmény mind a két módozatnál ugyanaz, mert ha a szóban levő alapítványok és intézetek az általános adótörvények alá esnek, az adóbevétel ugyan nagyobb, de a kiadás is ugyanannyival több. Csakhogy ha az adók s az állami javadalmazások a bevételek és kiadások közt ki vannak mutatva, az állami számadások az állambáztartásnak teljesebb képét tüntetik fel.

Az *államnak megadóztatása* a saját magángazdaságából folyó bevételek után, főlösegesnek látszik, mivel az államvagyon rendeltetése úgyis az, ami az adóké. De az államjavak, állami gyárak

¹⁾ Többet ezen nagyfontosságú kérdésről: H. W.: Ueber Best. der Erwerbs- u. Wirtschaftsgenossenschaften. Tübing. folyóirat. 1873. 71—101. l.

stb. adómentessége visszas tüneményeket idéz elő, névszerint az állami termelés eredményének kiszámítását megnehezíti, s az állam által fizőtt kereseti ágak tiszta eredményét a ténylegesnél nagyobbak tünteti fel. Ezenfelül ott, ahol a községi adók az országos adókhoz mért pótlékok útján rovatnak ki, bajos volna oly módozatot feltalálni, mely által a községi terhek a megfelelő arány szerint az államvagyonra is kiterjesztetnének.

Némelyek az *államhivatalnokokat* akarják az adóztatás alól kivenni, mert egyszerűbb eljárás a fizetést az adóösszeggel kevessebbre szabni, mint egy részét adó fejében visszatartani, ami csak a kezelési teendőket szaporítja. Nem kell azonban szem elől tévesztetni, hogy az adók nagysága változik, a hivatalnokok fizetése pedig hosszabb időn át állandó, minek folytán a hivatalnokokra veletl adó, az adók felemelése vagy leszállítása esetében, a többi polgárok adóterhével nem volna arányos. A hivatalnokok adójának beszámítása fizetésükbe azon téveszmét idézheti fel, hogy minden polgári tartozástól mentesek. Névleges adómentességük alapja, t. i. hogy fizetésük az adóösszeggel kisebbre lett szabva, feledékenységbe megy, s a nagy közönség a hivatalnokokat kiváltságos állásba helyezett osztálynak tekintené, ami az irántuk való tiszteletet és bizalmat is gyengítené.

A *katonatiszteknek* néhány államban érvényben levő adómentességét semmivel sem lehet menteni. A hadsereg tagjai épen úgy állampolgárok, mint a többi országlakosok. Igazságos tehát, hogy szintén hozzájáruljanak az állami terhek viseléséhez. A katonatisztek megadóztatása politikai szempontból sem közönyös, mert a többi polgárokéval egyenlően szabályozott teherviselési kötelességükben állampolgári minőségük hatályosabb kifejezést nyerne, s adó kiváltságuknak eltörlése az irántuk nyilatkozó tiszteletet és ragaszkodást növelné. Ha a törvényhozás a katonatisztek fizetését elégtelennek tartja, gondoskodjék helyzetük javításáról, de ne ruházza fel őket oly kiváltsággal, melynek alapját ők maguk sem látják be. Mentességük mellett azt lehetne felhozni, hogy nem gyakorolnak politikai jogokat. De ez magában véve nem igazolja az adómentességet, nem különösen ott, hol a törvény nem minden adófizető polgárnak ad képviselőválasztási jogot.

Az országból származó jövedelmet húzó, vagy a belföldön lakó *külföldieknek* megadóztatása első pillanatra alap nélkülnek látszik, amennyiben a politikai jogoknak nem részesei, és mert úgy tetszik, hogy az idegenek a belföldi állapotok, sőt az ország léte vagy nem-léte iránt nincsenek érdekelve. Azonban közelebről fontolóra véve e kérdést, másképen áll a dolog. A belföld közintézményeiből más országnak polgárára is nevezetes előnyök hárulhatnak, mivel ha tőkét a belföld területén létező ingatlanba, gyári vagy más nemű vállalatba fekteti, vagy pedig magán személynek, társulatnak vagy az államnak kölcsön adja, jövedel-

mének nagysága és biztonsága az ország belnyugalmától, közgazdasági viszonyaitól, igazságszolgáltatásának minőségétől, pénzügyétől stb. függ; és mert a belföldi jogvédelemnek s a többi államintézményeknek hasznát az országban tartózkodó idegenek is élvezik. Ennélfogva az a külföldi állampolgár, ki belföldi adótárgyakból (ingatlanokból, vállalatokból, az országban elhelyezett tőkéből, személyes tevékenységből) szerez jövedelmet, a *hozadéki adók* alól ép oly kevéssé menthető fel, mint a belhoni alattvaló. Ha azonban az állam a hozadéki adókon kívül, a személyes összjövedelmet terhelő *általános jövedelmi adót* is szed, ezzel a külföldi jogosan csak az esetben sujhathó, ha állandóan az országban tartózkodik. Ha csak ideiglenes tartózkodás csatolja az országhoz anélkül, hogy itt jövedelmet szerezne, csupán a *fogyasztási és forgalmi adók* alanyává válhatik. A külföldről belföldre származó jövedelem egyedül azon esetben róható meg, s ekkor is csak jövedelmi és nem hozadéki adóval, ha belföldi állampolgár vagy oly idegen élvezi, ki állandóan vagy legalább tartamosan az országban lakik.

Az *adózási képesség* — másként *adóerő* — azt fejezi ki, hogy mennyit képes az adóalany, gazdaságának rongálása nélkül, adó fejében fizetni. Az adózási képesség az összes közgazdasági állapotok kifolyása. Az ország segélyforrásainak akadály nélküli értékesítését lehetővé tevő közgazdasági viszonyok nagy, kedvezőtlen közgazdasági állapotok csekély adózási képességet eredményeznek. Az adóerőre az adók felhasználása is elhatározó befolyást gyakorol. Ha az állam a magán gazdaságoktól elvont jövedelmi részekért oly gazdasági, jogbiztonsági vagy szellemi előnyöket nyújt, melyeknek elősegítő vagy fentartó hatása az adók által okozott áldozat mértékénél nagyobb értéket képvisel, az adóerő az adóviselés folytán nagyobb, ellenkező esetben kisebb lesz.

Az *adóegység* az adótárgynak mérték, értékösszeg, vagy darabszám szerint meghatározott azon része, melyhez a törvény az adótételt, mint hányadot, viszonyítja. Ehhez képest az adóalany annyiszor fizeti a birtokában levő adótárgy után az adótételt, ahányszor az adóegység az adótárgyban előfordul.¹⁾

¹⁾ Az adóztatás legalsóbb fokán, amikor a *fejadóban* az adótárgy az adóalanyval egyesül, maga a *személy* az adóegység. A *vagyonadónál* a vagyonérték bizonyos része az adóegység, a *hozadéki adónál* részint a hozadék meghatározott része (pl. 100 frt), részint a mértékegység (pl. a földadónál a térfogat, a házadónál a köbtartalom), részint a darabszám (pl. a házostályadónál a lakrészek száma), részint végre a vagyonegység (pl. a forgalmi érték alapján kivett földadónál) szolgálhat adóegységgül. A *jövedelmi adónál* az adóegység nem lehet egyéb, mint jövedelmi egység. A *fogyasztási adónál* az adóegység a vagyonegységgel találkozik, mely az adótárgyak természetének különfésége szerint, majd *mértékegység* (pl. 100 kg. a dohány-, só-, hús-, cukoradónál, súlyvámoknál, 1 hektoliter a szeszes italok megadóztatásánál), majd *darabszám* (pl. a közvetlen fényűzési adóknál, vagy

Az adótétel: az egy-egy adóegységre szabott adóösszeg. A vagyoni, hozadéki és jövedelmi adóknál, a forgalmi adók egy részénél, s a közvetlen fogyasztási adók közül a lakásadónál az adótétel a pénzösszegben kifejezett adóegységnek bizonyos százalékaiban van megállapítva, amely esetben *adószaaléknak*, *adókulcsnak*, vagy *adólábnak* nevezetük.

Az adóösszeg: az egy-egy adótárgytól, illetőleg az adóalany birtokában levő valamennyi adótárgy után fizetett pénz- vagy jószágmenyiség. Ehhez képest az *adóösszeg* az adótárgyban foglalt adóegységek számának s az adótétel nagyságának az eredménye.

27. §.

Az adóztatás mérvalapja és forrása.

Az adóelméletnek legfontosabb kérdése, hogy mily mérvalap szerint határozassék meg az egy-egy polgár által fizetendő adóösszeg nagysága. Erre az adó lényéből lehet felelni. Az adó fizetésének idejére nézve, tudvalevőleg *állandó szolgáltatás*. Állandóságát pedig csak azon esetben tarthatja meg, ha nem rontja meg az adózó gazdasági helyzetét, azaz nem csökkenti *teljesítési képességét*. Az állam, mint a magángazdaságok öre, a végszükség esetét kivéve, adóztatási jogát legfeljebb azon határig terjesztheti ki, melyen túl a törzsvagyon s a munkaerő romlása következik. A nemzet életnedveit kiszívó adóztatás az adó természetébe ütközik, mert megsemmisíti annak lehetőségét, hogy az adóforrás állandóan fennmaradjon.

Eszerint az adóztatás forrása eszmeileg nem lehet más, mint az adófizető *teljesítési képessége*. Azon ismérvek közt, melyek nyomán a teljesítési képesség meghatározható, első helyen a jövedelem áll, miért is az adóztatásnak *főforrása: a jövedelem*. Azonban a jövedelem nem esik össze a teljesítési képességgel, mely utóbbinak terjedelme az egyenlő nagyságú jövedelmet húzó egyéneknél is nagy különbségeket mutat. A teljesítési, másként fizetési képesség a jövedelem nagyságán kívül, a jövedelem kisebb-nagyobb bizonyosságától s állandóságától, továbbá az adófizetőnek társadalmi állásától, családtagjainak számától és egészségi állapotától, és a szolgáltatási képességre befolyással levő egyéb egyéni viszonyok-

a húsadónak darabszám szerinti kirovásánál), majd pedig az adótárgy *érték-egysége* (pl. az érték szerinti vámolásnál s a lakásadónál). Az ugyanazon nemű adótárgynak különböző minőségű fajainál, a mérték- és darabegységeken kívül, igen helyesen *minőségi egységek* is alkalmaztatnak. Ily minőségi egységek: a szeszadónál a szesztartalom, a söradónál az édtartalom foka, a dohányadónál a dohánynak finomabb vagy silányabb minősége, a kőolajadónál a sűrűségi fok stb. A *forgalmi adóknál* vagy az *értékesség* vagy a darabszám az adóegység.

tól függ. Amennyiben az özszerü fizetési képesség az emberek s az adókezelés gyarlósága miatt pontosan soha sem lesz meghatározható, az eszmeileg teljesen igazságos tehermegosztásról eleve le kell mondani. Az adók s az adóigazgatás rendezésénél mindamellett arra kell törekedni, hogy az adóalap a teljesítési képességre befolyással levő minden lényegesebb mozzanatnak figyelembe vételével legyen meghatározható.¹⁾

¹⁾ Már az eddig előadottakból is kivehető, hogy a *jövedelem* s a *hozadék* fogalma nagy szerepet játszik az adóelméletben. Minthogy azonban az ide vágó tanoknak tárgyalása a nemzetgazdaságtan feladata, csak a következők közlésére szorítkozom:

A *hozadék* az újonnan termelt értékek viszonyát az illető tárgyhoz, vállalatához, vagy gazdasághoz, — a *jövedelem* ezen értékek viszonyát a termelő személyéhez jelzi. A hozadék meghatározásánál nem a termelő személyéből, de a vállalatból, vagy a gazdaságból indulunk ki. Ellenben a jövedelem kiszámításánál nem azt kutatjuk, hogy mit hozott be az illető vállalat, hanem hogy mi maradt meg a termelőnek? Ehhez képest valamely adótárgynak (pl. teleknek, háznak, ipartüzletnek) *tiszta hozadéka*: az újonnan előállított javak értékének azon része, mely a termelési költségek levonása után fennmarad. Azonban a *tiszta hozadék* gyakran nem egy a jövedelemmel, amennyiben az egész *tiszta hozadék* nem megy mindig át a termelő vagyonába. *Jövedelmek* a hozadéknak csupán azon részét nevezük, mely a termelő saját vagyonába megy át. Hogy tehát a termelő jövedelmét megállapíthassuk, a *tiszta hozadékból* azon kamatokat is le kell számítanunk, melyeket a termelő az idegen tőkék után fizet.

A *jövedelem fogalmára* nézve két főirány van a tudományban képviselve, u. m. a RICARDO-RAU-féle régi, s a HERMANN-SCHMOLLER-féle újabb meghatározás. RAU a létfontartási szükségletet is a termelő termelési költségeihez számítja, mely szerinte a *tiszta jövedelem* kiszámításánál a nyers jövedelemből levonandó. A HERMANN-SCHMOLLER-féle értelmezés nem különbözteti meg a nyers és a *tiszta jövedelmet*, hanem általában *jövedelemnek* tartja mindazon eszközök összegét, melyeket a gazdasági alany valamely időszakban önmaga és családja javára, szükségleteire, élvezeteire és céljaira, általában személyiségének emelésére fordíthat, és pedig anélkül, hogy vagyonértékét megcsökkentené. Tehát ezen felfogás szerint nemcsak a csereforgalomban jelenkező *tiszta hozadék* tartozik a jövedelem körébe, de azon *közvetlen fogyasztás és élvezet* is, mely a saját tulajdonban levő vagyonszetteknek (pl. háznak, butoroknak, kertnek, arany és ezüst edényeknek, könyvtárnak, művészeti gyűjteménynek, öltönyöknek stb.) használatában, vagy csak ezen használat *élvezésének* lehetőségében rejlik.

Az ily értelemben vett jövedelmet tartom az adófizetés főforrásának. A tételes adórendszerek többnyire csak azon vagyontárgyakat adóztatják meg, melyek a szó közönségesen használt értelmében jövedelemszerzésre fordíthatnak. Azonban a szigorú igazság az *élvezeti javak és használati eszközök*, vagyis azon tárgyak használatának megrovását is megkövetelné, melyek az önszükséglet kielégítésére, kényelemre, vagy élvezetre szolgálnak; mivel ezen javak használatának vagy tisztán birtoklásának élvezése a birtokosnak legalább is annyi előnyt nyújt, amennyit szerezne akkor, ha értéküket pénzé tenné és kamatoztatás által gyümölcsöztetné. A tételes adórendszerek azért hagyják ezen elvet figyelmen kívül, mert kivételé nélkül az *általános jövedelmi adó* hiányában lehetetlen. A szó közönséges értelmében vett jövedelemszerzésre nem fordított ingatlanok (pl. díszkertek, az év nagy részén át üresen álló nyári lakok) használatára egybehasonlítás útján megállapítható, és ezek nem is kerülnek ki az adó-

Különösen a nagy gyermeklétszám, a családhoz tartozó szegények eltartásának kötelezettsége, s a tartós betegség tekintendők oly körülményeknek, melyek a rendesnél enyhébb megrovást tesznek szükségessé. Az ezen alapon engedélyezendő adómérséklést némelyek megtámadják, azt állítván, hogy az adókövető közegek önkénykedésére szolgált alkalmat, hogy továbbá a családi viszonyokba elegyedés nem lehet az állam feladata, és hogy a gyakran csak meggondolatlanságból, sőt könnyelműségből származó cselekvényeknek eredménye a kedvezményes figyelembe vételt nem érdemli meg. Nem lehet elvitatni, hogy a személyi viszonyoknak tekintetbe vételére irányuló intézkedések önkénykedésre vezethetnek és következtelenségek csiráját foglalják magukban. De más oldalról az adózási képességre befolyással levő, könnyen megállapítható tényezőknél figyelmen kívül hagyása még nagyobb önkénykedés és következtelenség. Az említett viszonyoknak figyelmen kívül hagyása a nagyobb jövedelmet húzó polgároknál nem okoz nagy aránytalanságot. Azonban a kevésbé jómódú osztályoknál, különösen a nagy gyermeklétszám tekintetbe vétele, annál szükségesebb, mert a legtöbb fogyasztási adó, s az adóáthárítás folytán esetleg a házadó is annál jobban nyomja az adózókat, minél számosabb tagú családjuk van. Az adókövető közegek önkényének korlátozása végett, az adómérséklés véghatárát a törvény állapítsa meg. A legszorosabb értelemben vett tárgyi adóknál, t. i. a föld- és házadónál persze nem lehet a családtagok számát s az alanyi fizetési képességre befolyással levő többi tényezőket figyelembe venni, mivel a hozadékforrást az adóalanytól egészen elválasztják, s az adófizető személyére épenséggel nincsenek tekintettel. De az ipar- és munkabér-adónál, valamint a nem szelvényadó alakjában beszedett tőkekamat-adónál az egyéni viszonyok is figyelembe vehetők, amidőn ezen adók a *jövedelmi adó* természetét veszik fel. A személyes teljesítési képességhez illeszkedő általános jövedelmi adónak lényege pedig egyenesen megköveteli, hogy a tényleges adóerőre befolyással levő nevezetesebb tényezők, tehát az említett viszonyok is, tekintetbe vétessenek.¹⁾

terhet. Azonban a többi hasontermészetű vagyontárgyak megrovása, kizárólag egyes elszigetelt hozadéki adók alkalmazása esetében, nem lehetséges. Legfeljebb néhány fényűzési tárgyat lehet közvetlen fogyasztási adóval sújtani. De a fényűzési adók nem érhetik utól a szóban forgó tárgyak használatával összeeső jövedelmi részeket, és nem is terjeszthetők ki az összeeső használati javakra. Ellenben az *általános jövedelmi adónál* az adókövető bizottság a használati vagyontárgyak haszonértékét is figyelembe veheti.

A HERMANN-SCHMOLLER-féle elméletet tüzetesen tárgyalják: HERMANN: Staatswirthschaftl. Untersuchungen. 1870 297—327. l.; SCHMOLLER: Lehre v. Einkommen. Tübing. folyóirat. 1863.; HELD: Einkommensteuer. 65—94. l.

¹⁾ Az érvényben levő adórendszerek a nőtlen adófizetőket, valamint

Némelyek (különösen ST. MILL és PFEIFFER) a jövedelemnek *megtakarított részét* az adózás alól ki akarják venni, azzal indokolván e felfogást, hogy ellenkező esetben egy és ugyanazon jövedelem kétszer rovatik meg. Ez a nézet azonban teljesen alaptalan, mert ha valaki jövedelmének megtakarított részét tőkésíti és valamely vállalatban elhelyezi, többé nem eredeti jövedelme, hanem csak tőkénének hozadéka után fizet adót. A folyó jövedelem, amíg nem tőkésítettik, tekintet nélkül rendeltetésére, teljes összegében adóforrás. A takarékoság fejlesztésére irányuló törekvés elismerésére méltó, de csak akkor, ha nem ütközik fontosabb érdekekbe. Már pedig a fogyasztás alól elvont jövedelemnek adómentessége a közteherviselés általánosságán és arányosságán ejtene csorbát. Akik tőkét gyűjtenek, épen úgy kötelesek hozzájárulni a közterhekhez, mint akik egész jövedelmüket fogyasztják el. A megtakarítások adómentessége a gazdagok amugy is előnyös helyzetének igazolhatatlan kedvezményezése lenne, mert amíg a szegény ember egész jövedelme vagy legnagyobb része után fizetne adót, addig a vagyonos polgár jövedelmének nagy részét tehermentessé tehetné. Ha mindezekhez hozzáadjuk, hogy a kérdéses elv foganatba vételére alig létezik célhoz vezető módoszat, az elmélet s a gyakorlat szempontjából egyaránt elvetendőnek nyilváníthatjuk.

Mindazok, kik az *adók jogalapját* az állam fennállásából eredő előnyökben találják, ezen előnyök értéke szerint kívánják az egy-egy polgár által fizetendő adóösszeg nagyságát meghatározni. Ez az elmélet abból indul ki, hogy az állami rend csak a vagyonos osztályt érdekli. Hamis feltevés! A vagyontalan polgár is rászorul az állami védelemre, mert a társadalmi érdekharcban csak az államtól várhatja függetlenségének és emberi méltóságának biztosítását. Amennyiben az állam fennállásából eredő legfőbb jó, t. i. a jogbiztonság, a népközösség valamennyi tagjára egyaránt kiterjed, a kérdéses elv következetes keresztülvitele valamennyi polgárnak egyenlő összegű adóval leendő terhelését követelné, ami az igazságos tehermegosztásnak egyenes ellentéte volna. Az államhatalom leglényegesebb szolgálatai nem is az egyesek

a gyermektelen és kevés gyermekkel bíró házasársakat még mindig nagy kedvezményben részesítik. A családi létszám, betegség stb. alapján, a kisebb jövedelmeknél adóleszállításra nyújtanak igényt a porosz, szász, hamburgi, hesseni, lübecki és oldenburgi jövedelmi adótörvények. Az *Éjssakamerikai Unió* államaiban és a *svajcsi kantonokban* a jövedelmi és vagyoni adók kiszabásánál van megengedve az egyéni viszonyok figyelembe vétele. *Dániában* az 1870. július 2-ki jövedelmi adótörvény szerint az adóbizottság adómérséklésre van feljogosítva, valahányszor betegség, nyomasztó családi viszonyok, katonai szolgálatra való behívás stb. az adóerő gyengülésére engednek következtetést. *Hazánkban* csak a kereseti adó III. osztályába tartozó iparosok, kereskedők, ügyvédek stb. kereseti nyeresményének, a lakbér s az üzleti helyiség bérének alapján, hivatalból eszközölt meghatározásánál vétetik a gyermeklétszám tekintetbe.

egyéni érdekeinek kielégítésére, de az összeség általános céljainak létesítésére vonatkoznak. Végre a szóban forgó elv nem is volna kivihető, mert a legtöbb állami szolgálatnak magángazdasági értékét nem lehet megbecsülni. Ki tudná pl. meghatározni, hogy egy fényes tehetségekkel megáldott miniszternek vagy hadvezérnek működéséből évenként mennyi anyagi érték hárul az egyes polgárra?

25. §.

A helyes adórendszer legfőbb kellékei.

Nagyot tévednénk, ha azt gondolnánk, hogy az oly adórendszer, mely a polgárokat fizetési képességük szerint terheli, már semmi tekintetben sem eshetik kifogás alá. Ez esetben a jogos elégtelenség legkisebb jele nélkül azon adókat is el kellene tűrni, melyek oktan költségekre pazaroltatnak, s azt az adórendszert is természetesen kellene tekintenünk, mely egyes osztályokat minden közszolgáltatás alól felment vagy adókedvezményekben részesít, másokat pedig túlságosan terhel. És azért amily igaz, hogy az adóknak a polgárok teljesítési képességéhez kell igazodniok, épen oly kétségtelen, hogy a józan adórendszernek még más kellékei is vannak. És ezek: *a jogosság, általánosság, s arányosság* kellékei.

Az adóztatás jogosságát az adók jogalapja, t. i. az adóbevétel szükségessége, szabályozza. Az oly adó, mely az állami célokkal nem igazolható, még akkor is önkénykedés, ha a helyes adórendszer többi alapelveit nem sérti. Nyilvánvaló, hogy az állam adóztatási jogát nem határolja a rendes kiadások átlagos nagysága, amennyiben az adóbevétel egy része méltán fordítható mulékony rendkívüli szükségletek fedezésére, adósságtörlesztésre, vagy ha a szükség úgy kívánja, a hadsereg harczképességét biztosító hadikincsek lassankénti gyűjtésére. Az adóbevétel apasztása csak azon esetben indokolt, s ekkor szükséges is, ha kedvezőtlen években is meghaladja az átlagos szükségletet. Az adóteher korai mérséklése, hogy nem sokára még jobban súlyosbítsassék, két ízben zavarja a nemzetgazdaság rendes menetét, és politikailag is veszélyes rendszabály.

Az adóztatás általánossága azt kívánja, hogy egyetlen egy adózást képességgel bíró állami tag se legyen a közterhek viselése alól felmentve. Ez már a polgárok feltétlen szolidaritásánál s az állami közösséghez való tartozásuknál fogva sem lehet máskép. Az adóviselés általánosságát az ország pénzügyi érdeke is megköveteli, mely rövidséget szenvedne akkor, ha egyesek minden tehertől fel lennének mentve, a többiek pedig ennek folytán oly erősen rovatnának meg, hogy a törzsvagyonhoz lennének kénytelenek nyúlni.

Ha elismerjük, hogy az adók forrása a polgárok teljesítési képessége, és hogy a legkisebb fizetési képességgel bíró polgárok adóerejéhez alkalmazott adóösszegnek valamennyi alattvalón eszközölt általánosításából befolyó bevétel nem elégséges az állami szükségletek fedezésére, azt is be kell látnunk, hogy az egyesek által fizetendő adóösszegnek különbözőnek, de az adóalanyok adóerejéhez egyenlően viszonyítotttnak kell lennie. Az adórendszer ezen kellékét az *adók arányosságának*, másként *egyenlőkénységének* nevezzük. Az adók egyenlőkénysége tehát nem azt jelenti, hogy mindenki tárgyilag egyenlő adóösszeget fizessen, hanem hogy senki se legyen kénytelen a közterhekből nagyobb részt elvállalni, mint aminővel a többi adózók fizetési képességükhöz képest megrovatnak.

29. §.

A fokozatos adó.

Gross: Allgem. progr. Grund- u. Einkommenst. Jena, 1848.; UMPFENBACH: I. 120. l.; VILLIAUMÉ: Nouveau traité d'économ. pol. Paris, 1857. II. 137. l.; GARNIER: Traité des finances. VII. faj.; HOCK: 78. l.; ST. MILL: V. k. 2. fej. 3. §.; PROUDHON: Théorie de l'impôt. 205. l.; EMMINGHAUS: Rentsch kézisótárában 252. és 694. l.; SCHÄFFLE: System. II. 404. l.; WAGNER: II. 355. l. és Rede üb. d. sociale Frage. Berlin, 1872. 36. l.; SCHEEL: Progr. Best. Tübing. folyóirat. 1875.; LASPEYRES a Bluntschli-féle szótár X. köt. 113. l.; RÖSSLER: Schriften d. Vereins f. Socialpol. Leipzig, 1873. III. 79. l.; LEROY-BEAULIEU: I. 188. l.; NASSE: Ueb. Personalbest. Schrift. d. Vereins f. Socialpol. 1873. 14. l.; HIRTE-nek több rendbeli közleménye az «Annalen d. deutsch. Reichs» cz. folyóirat 1874. és 1875. évi folyamában; LEHR: Krit. Bemerkungen a «Jahrb. f. Nationalök. u. Stat.» XV. évfolyamában. Jena, 1877.; és főleg az e téren legnagyobb tekintélynek elismert NEUMANN: Progr. Einkommenst. Leipzig, 1874.

Az adófizetési képesség értelmezésére nézve két nézet áll egymással szemben. Az egyik szerint az adóerő ugyanazon arányban növekedik, amelyben a jövedelem; tehát az adókulcsnak, bármily nagy legyen is a jövedelem, egyenlőnek kell lennie. Az ezen felfogást követő állauférniak és tudósok a *szigorúan aránylagos* adóztatás jogosultságát vitatják. A másik nézet szerint az adóerő a jövedelem nagyságánál nagyobb arányban növekedik, minél fogva az adóalabnak bizonyos haladvány szerint emelkednie kell, és ez a *felfogás a fokozatos (progresszív) adónak ad tétele*.

Az adóügyi elméletben kevés tárgy van, mely oly sok oldalról megvitattatott volna és oly fontolóra vételt igényelne, mint az *adó fokozás* kérdése. A fokozatos adó pénzügyi tekintetben ugyan nem valami kiváló fontosságú intézmény, amennyiben nem annyira a bevétel emelését, mint inkább a vagyontalan osztályok adóterhének könnyítését veszi célba, mindamellett mélyen bele-

vág az adóügy rendezésébe, és kiváltképen az állam szociálpolitikai magatartására van nagy befolyással.¹⁾

¹⁾ Az adófokozást egész a hetvenes évtizedig, a tudomány elsőrendű képviselői közül kevesen pártolták. És habár ezen adómegoszlási elv még ma is a nyílt kérdésekhez tartozik, az utolsó két évtizedben nagyon megsaporodott azok száma, kik a mérsékelt adófokozást az igazságos adóztatás elengedhetetlen követelményének tartják. Több előkelő író, pl. STRIN, SCHÄFFLE, WIRTH és WALCKER, kik ez előtt ellenzői voltak, pártolói vá lettek; amíg régebben az adófokozást csaknem kizárólag egyedül a szocialisták kívánták, akik arra törekednek, hogy a közterheket csak a vagyonos osztály viselje, ellenben a munkások és kisiparosok adómentességét élvezzenek.

Hogy mily eltérők a fokozatos adó iránti nézetek, kiténik onnan, hogy nem egy nagyteknélyű államférfi és író a legnagyobb igazságtalanságnak s a kommunizmus előhírnökének tekinti. THIERS (De la propriété. Bruxelles, 1849. 205. l.) a tulajdon megsértése és tagadása gyanánt tünteti fel BAUDRILLART (Nemzetg. kézik. KELETI K. átdolgozásában, 401. l.) szerint a progresszív adó a közvagyonosságot az állam önkényére bizza. ST. MILL a nagyobb jövedelem erősebb megrovásában a szorgalmas és takarékos polgárok büntetését látja. EISENHART (Kunst d. Best. 105. l.) a gazdagok kizsákmányolásának ezen eszközétől, mely nem különbözik a közönséges sarcstól, utálattal fordul el. UMPFENBACH (Lehrb. I. 120. l.) égbekiáltó képtelenségnek tartja, melynél a tulajdon megsemmisítésére alig van jobb eszköz. LEROY-BEAULIEU (I. 194. l.) a fokozatos adó rendszerét egy merőben érzélgős elméletnek tartja, mely a tudományban és tapasztalásban semmi alappal sem bír. Művének egy másik helyén így szól: «Kettő közül egy: vagy igen gyors fokozatú a progresszív adó, és ekkor elnyel minden jelentékenyebb jövedelmet; vagy lassú a fokozat, s akkor fiskális játékszer, a nép mulattatására előrántott bodzabáb. Kielégítésén tán az alsóbb osztályok irigységét, de nem töltén meg az állam pénztárát, nem enyhítené a szegény osztályok terheit és felforgatna minden közgazdasági fogalmat.» E kemény ítéletnek egyoldalúságát csak az indokolás merészsége haladja túl. — A már említettek kivül az adóprogresszió ellen szóvaznak: JURY, SCHLÖZNER, LÜDER, HARL, BEHR, JAKOB, MALCHUS, MURHARD, FULDA, BIERSACK, HERMANN, HELFERICH, RAU, HOCK, PARIEU, SPARRE, BERGIUS, GNEIST, MACCULLOCH, ROSCHER, PROUDHON, SCHEMOLLER, WOLOWSKI, PFEIFFER, RÖSSLER, LASPEYRES. Mellette: SAY, GARNIER, ROYER ASSZONY, VILLIAUMÉ, BOSSI, WIRTH, HÖFKEN, WAGNER, VOCKE, EMMINGHAUS, RÖDER, DÜRRING, HELD, NASSE, HIRTH, NEUMANN, SCHEEL, GENBEL, BOSSART.

Az adóelméletnek még hire sem volt, midőn az adóprogresszió a gyakorlatban meghonosodott. A régi Athene már a peloponesusi háború idejében (a Kr. e. 5-ik században) szedett fokozatos vagyonadót. A középkorban sem volt az adófokozás ismeretlen. A florencai köztársaságban a progresszív adónak többféle neme állott fenn. Anglia már 1435-ben fokozatos jövedelmi adót szedett. Németországban az 1512-ki birodalmi törvény alapján, a «közfillér» progresszív tételekkel rovatott ki. A hadi költségek egy részének beszerzésére a mult század végén s a jelen század elején, Poroszország, Baden, Szászország és Ausztria fokozatos adókat szedtek. Mostanában érvényben van az adófokozás: a svajcsi jövedelmi és vagyoni adókban (l. ezen adók ismertetését LEROY-BEAULIEU: I. 214. s k. l., és BAVIER: Das schweiz. Steuerwesen. 24. s k. l.), a dán, svéd és északamerikai jövedelmi adókban, ú. n. degresszív tételekkel az angol jövedelmi adóban, a porosz osztályadóban, a bajor jövedelmi és tőkejáradék-adóban, a balti ipar- és osztály-adóban, a szász, hesseni, góthai, oldenburgi, lübecki, mecklenburgi és hamburgi jövedelmi adókban, továbbá a francia spanyol- és ablakadóban, az osztrák és magyar házoosztályadóban, az osztrák jövedelmi adó II., s a magyar kereseti adó IV. osztályában.

Ha elismerjük, hogy az államnak az adók által okozott áldozat egyenlővé tételére kell törekednie: az emelkedő adótételek jogosultságát sem vonhatjuk kétségbe. Minél jobban haladja túl valakinek jövedelme az elsőrendű létszükségleteket, annál nagyobb mértékben képes és köteles az állami terhek viseléséhez hozzájárulni. Az a gazdasági alany, kinek tizszer akkora jövedelme van, nemcsak tizszer oly nagy, de jóval nagyobb adóerővel bír, mert azon adófizető társához képest, aki ezen jövedelemnek tízed részével kénytelen beérni, elsőrendű szükségleteinek kielégítése után, nem tizszer akkora, hanem sokkal nagyobb összeggel rendelkezik. A nagyobb vagyon és jövedelem nemcsak mennyiségteni, hanem fokozatos arányban növekedő gazdasági és társadalmi hatalmat biztosít az adófizetőnek. Az értelmesebb üzletvezetés, az olcsóbb hitel, a nagyobb nyereséggel kecsegtető vállalkozásokba való bocsátkozhatóság, a tökéletesebb termelési módszerek gyors meghonosítása, az árviszonyok kedvező alakulásának bevárása, s a munkamegosztás nagyobb mérvű alkalmazása oly segédeszközei a nagyiparnak és nagy tőkének, melyek a gazdagoknak mindig gazdasági fensőbbeséget fognak biztosítani. Méltányos tehát, hogy a nagyobb jövedelem erősebben rovasék meg.

Az adófokozást az is igazolja, hogy a nagyobb jövedelmeknek a valóságot megközelítő kiderítése nagyobb nehézséggel jár, minek következtében a nagyobb jövedelmek könnyebben kibúvnak az ellenőrzés alól. Továbbá az adóztatásnak egészen más hatása van, ha az állam ugyanoly összeget egyenlő adótételek alkalmazásával, vagy pedig adófokozással akar beszerezni. Az egyenlő nagyságú adótétel az alsóbb osztályoknál az abszolút létszükséglet kielégítésének megszorítását okozhatja. Ellenben a vagyonosoknak valamivel erősebb megrovása, csak a fényűzési fogyasztás korlátozását vagy a gazdagság növekedésének megakasztását eredményezheti.

Kétszeresen indokolt a nagyobb jövedelemnek erősebb megrovása egy oly országban, ahol az alsóbb osztályokat aránylag súlyosabban érő fogyasztási adók (pl. só-, liszt-, ásványolaj-, húsadó) állanak fenn, amennyiben az ily adók a közép és alsó osztályhoz tartozó egyének kiadását jobban növelik, mint a gazdagabb osztályúakét. Az az állam, amely bevételeinek tetemes részét ily adókból szerzi, a vagyonos osztályokat még fokozatos jövedelmi adó alkalmazása esetében sem rója meg igazán arányosan, mivel az ily fogyasztási adók által okozott aránytalanságot a mérsékelt adófokozás nem egyenlíti ki.

A mondottak alapján, mindazon adónemeknél, amelyeknek természete megengedi, névszerint az általános jövedelmi adónál, az általános vagyonadónál, a házoosztályadónál, az örökségi és nyeremény-adónál, valamint néhány közvetlen fogyasztási adónál

(pl. a lakás- és a cseléd-adónál) a fokozatosan emelkedő adótételeket teljesen jogosultaknak tartjuk.

Némelyek a *progreszsióval* a *degressziót* vagy *regressziót* állítják szembe, és csakis az utóbbit fogadják el. *Degresszió*nak nevezik az alapul vett rendes adótételnek a kisebb jövedelmekre történő leszállítását, amint ez pl. az *angol* s a *porosz* jövedelmi adónál szemléltethető. Ellenben *progreszsió* szerintük: az adólábnak fokozása végtelenig, vagy mivel ez képtelenségre vezet, a fokozásnak csak a jövedelem nagyobb összegénél, pl. 50,000 frtnál történő megállítása. Ez a megkülönböztetés nem találó, mert aki a kisebb jövedelmeknek enyhébb terhelését igazságosnak ismeri el, a *progreszsió* eszméjét is elfogadja. A *de-* vagy *regresszió* nem ellentéte az adófokozásnak, mivel maga is *progreszsió*. Az azután más kérdés, hogy a fokozás mely határig és mily mértékben alkalmazandó? A végtelen *progreszsió* eszmeileg mindig képtelenség marad, mert bármily lassan haladjon a fokozás, a jövedelemnek bizonyos, legalább képzeleti nagyságánál az egész adóforrást elnyelné.¹⁾

A fokozatos adó ellen felhozatni szokott azon érvre, hogy a kereseti ösztönt elbátortalanítja, a gazdaságot elkoぼzza, s az ipari tevékenységet és szorgalmat bünteti, az a válaszunk, hogy az a polgár, aki szorgalmával szerzett nagyobb jövedelme után több adót fizet, mint adózó társai, mindezt aránylagos adóztatás esetében is elpanaszolhatja. Az állam nem tekinthet arra, hogy miből szerzi az egyes polgár jövedelmét? Személyes tevékenységből, öröklött vagyonból, saját vagy mások érdeméből, vagy talán legalább részben a fennálló gazdasági szervezet által elbűvölt körü-

¹⁾ A *progreszsió* és *degresszió* közt csak az a különbség, hogy a *degresszió* adónál az adóköteleseknek igen jelentékeny része egyenlő mértékű adót fizet, ellenben a szoros értelemben vett *fokozatos adónál* a jövedelmek legnagyobb része különböző adóláb alá esik, és csak a legnagyobb jövedelmek, tehát mindössze kevés számú adókötelesek, vannak egyenlő adóláb alá vetve. LEROY-BEAULIEU, ki az adófokozás eszméjét minden áron nevetésessé akarja tenni, helyesli az oly *progreszsiót*, minő az *angol* «income-tax»-ban létezik, melynél a kisebb jövedelmek adómentességén kívül, a megengedett levonás folytán a 400 fonton alóli jövedelmek mérsékeltebb adókulccsal terheltetnek. Semmi kifogása sem volna az ellen, ha Franciaországban is behoznának oly jövedelmi adót, mely teljesen felmentené a 2000 frankon alóli jövedelmet, csak $1\frac{1}{2}$ vagy 2% -kal sújtaná a 4000 frankig terjedő jövedelmet, és $3-4\%$ -kal terhelné a nagyobbakat. Ez szerinte csak látszólagos és nem valószínű *progreszsió* volna, mely csak arra célozna, hogy minden adózóra jövedelmével arányban álló terhet hárítson. A mi felfogásunk szerint, az ily haladványozás is magában foglalja a *progreszsió* lényegét. A nem ily gyorsan megállapodó fokozás is azt veszi célba, hogy minden adózó igazi arányossággal viselje a ránehezedő terhet. Azon okok, melyek kívánatosá teszik, hogy a kis jövedelem alacsonyabb adótétellel rovasse meg, mint a középnagyságú, azt is megkövetelik, hogy a nagy jövedelem erősebben sújtassék, mint a közép. A *degresszió* pártolásában a *progreszsió* elvetésében ellenmondást látunk.

ményekből? Akárhány nagy jövedelem van, melyre nem lehet ráfogni, hogy munkának és takarékoságnak a gyümölcse. Sőt szigorúan véve, egyetlen jövedelem sincs, mely kizárólag az illető egyén elszigetelt tevékenységének, tisztán egyéni érdemének az eredménye. Az egyéni jövedelem tulajdonképen az összes gazdasági, társadalmi és állami tényezők közrehatása folytán keletkező nemzeti jövedelemnek azon része, melyet az egyes ember az őt környező viszonyok többé-kevésbé ügyes és szerencsés felhasználásával, és nem pusztán önerejéből szerez. A jövedelem is a létért való küzdelemnek, tehát részben mások kizsákmányolásának az eredménye, amely kizsákmányolás rendszerint annál erősebb és önzőbb, minél nagyobb a jövedelem. A vagyonszerzésre való hivatkozásnak van ugyan némi alapja, amennyiben a mértéken túli adófokozás az adóalap elharácsolására vezethet, és mozgalmas időkben a tulajdont veszélybe döntheti. De azon az alapon, hogy a fokozatos adó a kivétel módoszata által igazságtalanná válhatik, magát az intézményt nem lehet elvetni. Hiszen alig van politikai és gazdasági intézmény, amely nem válhatik veszélyek forrásává. Az iparszabadság, a képviselői rendszer, vagy a sajtószabadság szintén rossz czelnak lehet eszköze. Mozgalmas időkben az egyéni jog, vagy az állam rendőri hatalma is visszaélésekre szolgáltat alkalmat. És az emberiség mindamellelt soha sem fogja ezen intézményeket, mint a gazdasági és politikai szabadságnak, illetőleg mint az állami rendnek biztosítékait, nélkülözhetni.

Mások azt gáncsolják az adófokozásban, hogy az adópolitikát *szociál-radikális* irányba tereli. Azonban a fokozatos adó nemcsak elő nem segíti a vagyonszerzési ábrándokat, de élüket veszi. A szocializmust semmi sem terjeszti annyira, mint az alsó néprétegeknek a nemzeti jövedelem s az állami terhek egyenlőtlen megosztása által okozott elkeseredése. Előrehaladott viszonyok közt, az osztályérdekeknek a tömegelemek is tudatára jönnek, és ha észreveszik, hogy a birtokos osztályok nem vesznek a közterhekben egyenlő áldozattal részt, az egész társadalmi szervezet iránt gyűlölet szállja meg őket, ami polgárháborúnak csiráját hordja magában.

Azon kifogásnak, hogy a fokozatos adó az adómérték szabályos emelkedése esetében az egész adóforrást felemészti, nincsen gyakorlati értéke, mivel a *progreszsiót* csak félbeszakítással, vagy folytonos, de oly lassú emelkedéssel lehet alkalmazni, mely az adóztatásnak általában megengedhető mértékét az adott viszonyok közt létező legnagyobb jövedelemnél sem haladja túl. A fokozás megállapodásában kétségkívül némi következetlenség és igazságtalanság van.¹⁾ De csakis ezen okból nem szabad az emelkedő

¹⁾ Némelyek az adófokozás ezen fogyatkozását kendőzgetni akarják. EMMINGHAUS (RENTSCH kézi szótárában 694. l.) ott már az adófokozásnak

adótételektől visszariadni, mert az *aránylagos adó* nagy állami szükséglet s a nemzeti jövedelem tetemesen egyenlőtlen megoszlása esetében, hasonlíthatatlanul nagyobb igazságtalanságra vezet.

Eszmeileg az a legtökéletesebb eljárás, ha lehetőleg messzire terjed az adófokozás, mert ez esetben kevesebben részesülnek a progresszió megállapodásával járó kedvezményben. Csak hogy ez az adótételeknek a közép jövedelmeknél való igen lassú emelkedését tételezi fel, ami a bevételt csökkenti, vagy pedig a gazdagok túlságos megterhelésére vezet, amit több tekintetből kerülni kell. A fokozás véghatárának megállapítása a törvényhozás legnehezebb feladatai közé tartozik. Első sorban a nemzeti jövedelem megoszlásának módja legyen mértékadó. Minél nagyobb különbségeket mutat fel az adózók jövedelme, annál tovább haladjon a fokozás. A *normális adótétel* azon jövedelmi foknál alkalmazandó, hol a jólét veszi kezdetét, vagyis ahol az adózó elsőrendű és fontosabb kényelmi szükségleteinek kielégítése után, jövedelméből valamit tökékezésre is fordíthat. E ponttól kezdve az adókulcsnak lefelé degresszívra, felfelé pedig progresszívra kell haladnia. Minél több általános szükséglettárgy van fogyasztási adóval sújtva, a rendes adótételt annál magasabb jövedelmi foknál kell alkalmazni, és a progresszió annál messzebbre terjesztendő ki.

Az igazi egyenlőség s a szigorú következetesség azt követelné, hogy a fokozás *egyenlő mértékű* emelkedéssel vitessék keresztül; sőt az volna méltányos, ha a progresszió a nagyobb

természetes véghatárát látja, hol a jólét szükségleteit bőségesen lehet a jövedelemből fedezni, vagy ahol a jövedelem még ennél is több. E ponttól kezdve az egyenlő adóláb egyenlően erősen, vagy inkább *egyenlően kevéssé* terheli az adózót. GENSEL és WINTZINGERODE (Schriften d. Vereins f. Socialpol. III. 45. és 95. l.) szerint a fizetési képesség a jövedelem azon nagyságán túl már nem emelkedik, melytől kezdve a többlet vagy fölösleges költekezésre, vagy tökézésre fordítatik, mivel e ponttól kezdve az egyenlő adóláb a fensőbb jövedelmi fokokat egyenlően éri. Ugyanezen felfogásban osztozik NEUMANN (Progr. Einkommenst. 146. l.) is. De akárhogyan okoskodjunk, a fokozás félbeszakítása következtelenség, mert a legnagyobb jövedelemmel bírót kedvezésben részesíti. Ha a tökékezés átlagos lehetőségét tekintendők a fokozás véghatárának, az adóláb emelkedésének már 4—6000 frtnál, sőt kisebb jövedelemnél is meg kellene állapodnia. Már pedig ez a fokozatos adó az éjjel ellenkeznék. A fokozás félbeszakítását azzal sem lehet igazolni, hogy az illető összeget meghaladó jövedelem fölösleges kiadásokra fordítatik. Mert ha pl. 40,000 frtot tekintünk oly összegnek, melyen túl a többlet fölösleges célokra azolgál, a fölöslegnek is több fokozata levén, nagy a különbség, hogy ha valakinek 3000 vagy 300,000 frtja van fölösleges kiadásokra. Eszerint hamis az a föltevés, hogy valamely meghatározott nagyságú jövedelemtől kezdve, az egyenlő adókulcs egyenlő nyomást okoz. A progresszív adó eszméje, szorosan véve, a fokozás szakadatlan folytatását követelné. Minthogy azonban ez — hacsak nem akarja a törvényhozás a nagyobb jövedelmeknél oly lassú haladvány szerint emelni az adótételt, hogy a progresszió szemfényvesztéssé váljék — a gazdagok túlságos megadóztatására vezetne, a fokozásnak bizonyos határon meg kell állapodnia.

jövedelmeknél valamivel erősebben emelkednék. Azonban a jövedelemmegoszlási viszonyok nem engedik e követelménynek kielégítését. Az állam szükségleteinek fedezhetése végett az alsó és közép osztályokat nagyobb mértékben kénytelen igénybe venni, mint a szigorú következetességgel keresztülvendő fokozás megengedné, mert az adókötelesek száma a felső jövedelmi osztályokban hirtelen apad. A fokozás menete olyan legyen, hogy az adóalap eltitkolására ösztönző, és a magukban véve is igazságtalan ugrások kikerültessenek.¹⁾

Alig szükséges kiemelni, hogy a *fokozás túlhajtásától* tartózkodni kell. A súlyos adótételek az adóforrás elpalástolására ingerelnek és a becslő közegek erélyét gyengítik, aminek első sorban a módosabb adózók veszik hasznát. A gazdagok kiméretlen terhelése a tőkét külföldre űzheti, a kereseti ösztönt s a takarékosági hajlamot elfojtja. Mindez a vállalatok számát és terjedelmét, a munkakeresletet s a nemzeti termelést csökkentené, ami nem csupán a vagyonos osztály tagjait, de az alsóbb osztályokat is megkárosítaná.

30. §.

A létminimum adómentessége.

Az adózási kötelezettség *alsó határára* nézve is két nézet van a tudományban képviselve. Az egyik a létfentartásra szükséges összeget, az u. n. *létminimumot*, szabadon akarja hagyni; a másik a *feltétlen és általános adózási kötelezettség* elvét hirdeti. A régiebb írók az első nézetet vallják, azt mondván, hogy az állam a polgárok létbiztonságának ótalmazására irányuló kötelezettségét sértené meg, ha az élet fentartására megkivántató jövedelmet is meg rövidítené.²⁾

¹⁾ A merev ugrások mellőzése kedvéért, *Hamburgban*, valamint *Gravbünden* svajci kantonban, a legközelebbi magasabb százalék csak a nagyobb adóalap többletére alkalmaztatik.

²⁾ Így okoskodnak LOTZ, JAKOB, MALCHUS, RAU, PFEIFFER, HOCK, HERMANN, UMPFENBACH és ST. MILL. Némelyek még tovább mennek. BIER-SACK (Ueb. Best. 23. és 29. l.) az *állászerű* kiadásokat is le akarja a jövedelemből vonni. Sőt MAURUS (Moderne Best. 311 l.) csak azokat véli megadóztatandóknak, kik jólétnek örvendenek és fényűző életet folytatnak. GRAFFENRIED (Einkommenst. 1855.) azon az alapon kívánja a kis jövedelmek adómentességét, mert az államból csak a vagyonosokra járul haszon. — RÖSSLER (Schriften d. Vereins f. Socialpol. III. 66—76. l.) hosszadalmas fejtegetések után azon eredményre jut, hogy valamint a védkötelezettség alá csak fegyverképes egyének vonhatók, az adókötelezettség is egyedül olyanokra terjeszthető ki, kik az állam vagyoni erejét gyarapítani képesek. Nagy súlyt helyez arra, hogy a létminimumot nem kimélő adó az alsóbb osztályokat az állam ellen gyűlöletre ingerli. — SCHMIDT H. nagy gondalal összeállított monografiájában (Steuerfreih. d. Existenzmin. Leipzig, 1877.) elismeri, hogy az állam bizonyos értelemben a nélkülözhetetlen szükségletek sorába tartozik, de nem az elemi életszükségletekhez, hanem csak a

Az oly adót, mely az adófizető megélhetését teszi lehetetlenné, természetesen nem védelmezhetjük. De ezt a létminimummal nem törődő adóztatás magában véve nem idézi elő. Még a legkisebb jövedelemre utalt polgár sem fog éhen halni, ha jövedelmének aránylag is nagyon csekély részét, pl. 1°/₁₀-át, az államnak engedi át, s ez által polgári kötelességét teljesíti. Az igazán szegények, azok t. i., kik mások jóvoltából tengetik életüket, anélkül is adómentesek. Kétségtelen továbbá, hogy maga az állam is a nélkülözhetetlen javak sorába tartozik, és így a fentartására fordított kiadás szintén a létminimumhoz számítandó.¹⁾ Állami rendre és ótalomra még a legutolsó napszámosnak is épen úgy van szüksége, mint lakásra, élelemre és ruházatra. Igazságos tehát, hogy valami csekélységgel, pl. évenként egy napi munkabérrel, még a legutolsó munkás ember is hozzájáruljon az állam fennállásához.

És ha a létminimum adómentességét elvontan igazságosnak tartanók is, gyakorlati fogantatása sok nehézségbe ütköznék. A *hozadéki adók* természete kizárja a létminimum figyelembe vételét. Ezen adóknál a kincstár nem tekint közvetlenül a személyre, hanem egyedül a hozadék forrására, a telekre, épületekre, tőkére és vállalatokra. A hozadéki adók továbbá nem egy helyen és egy tárgytól, hanem több helyen és különböző tárgyak után szednek, és így nehéz volna oly eljárást alkalmazni, mely a létminimum többszörös levonására irányuló csalárdságokat kizárná. A *közvetett fogyasztási adóknál* pedig épenséggel lehetetlen a létminimum figyelembe vétele.²⁾

Ha azonban az állam a hozadéki és fogyasztási adókon kívül, általános jövedelmi vagy vagyoni adót is szed, a kisebb jövedelmeknek, illetőleg a csekélyebb értékű vagyonoknak kivétele ezen kiegészítő adók alól teljesen jogosult, mert a közvetett fogyasztási adók a kisebb jövedelemmel bíró polgárokat anélkül is túlságosan terhelik.³⁾

kulturszükségletekhez, s ez okból az állami szolgálatokat nem lehet a létminimumhoz számítani. — Ugyanezen felfogást osztja PEUCKER (Befreiung v. d. persönl. Best. Breslau, 1877.).

¹⁾ „Az állam nem fényűzési cikk, — jegyzi meg NASSE (Schrift. d. Vereins f. Socialpol. III. 5. 1.) — hanem minden ember életének ép oly feltétele, mint a mindennapi kenyér.” Ugyanezen álláspontra helyezkednek: SCHMOLLER (a tübing. folyóirat 1863-ki folyamán), ki eddig legbehatóbban tárgyalta e kérdést; WIRTH (II. 374. l.); WAGNER (II. 310. l.); WALCKER (Selbstverw. 26. és 107. l.); LASPEYRES (Bluntschli ezót. X. 116. l.); HELD (Einkommenst. 104. l.).

²⁾ Ahol a közvetett fogyasztási adók hozadékanak legnagyobb része az alsó néprétegek fogyasztásából ered, önámítás a létminimum adómentességéről beszélni. Ha a kisiparos vagy alsórendű hivatalnok 600 frt jövedelméből a só, hús, ásványolaj, cukor, kávé, dohány és egyéb adóköteles cikkek árában 100 frt adót fizet, nem lehet adómentes létminimumot emlegetni, mert jövedelmének 16.º/₁₀₀-át tényleg adóra fordítja.

³⁾ Porosországnak az 1883. márcz. 23-ki törvény értelmében a 900

31. §.

A jövedelemnek minden neme egyenlő nagyságú adótétellel terhelendő-e?

Az adóztatás arányosságának elvéből az látszik következni, hogy valamennyi adótárgyra ugyanazon adóláb alkalmaztassék, azaz hogy a földbirtokos ugyanoly százaléku adót fizessen, mint az iparos vagy kereskedő, ezek ugyanolyat, mint a szellemi vagy anyagi munkából élő polgárok. Azonban az ily adóztatás épen az arányosság elvébe ütköznék. Az adóviselési arányosság azt kívánja, hogy az adózás által okozott nélkülözésnek terhét minden adófizető egyenlő mértékben érezze. Ez csak úgy érhető el, ha az egyes termelési ágak eltérő viszonyai, névszerint a jövedelem bizonyossága, az előhozására irányzott fáradság foka, és különösen azon körülmény, hogy átruházható vagyonból, avagy személyes képességből származik-e a jövedelem, figyelembe vétetnek. Azoknak gazdasági helyzete, kik szellemi vagy anyagi munkából tartják fenn magukat, sokkal kevésbé van biztosítva, mint akik ingatlan vagy ingó vagyonból szerzik jövedelmüket, s azért igazságos, hogy ezek nagyobb adót fizessenek. A földtulajdonos és tőkepénzes jövedelme (az ú. n. *fundált jövedelem*) biztos, ezek jövedelmének forrása átruházható. Ellenben a szellemi képességeiből vagy anyagi munkáerejéből élő polgárnak keresete (az ú. n. *nem-fundált jövedelem*) bizonytalan, jövedelmének forrása testével együtt sirba száll, és ha övéiről gondoskodni akar, jövedelmének egy részét megtakarítani

márkán alóli jövedelem nem képezi az *osztályadó* tárgyát. *Szásországnak* a 300 márkán alóli jövedelmek, *Württembergben* a személyes szolgálatokból eredő jövedelmek 350 márkáig vannak a jövedelmi adó alól kivéve. A *hamburgi* jövedelmi adótörvény 501 márkáig, a *lübecki* 300, a *bremai* törvény 750 márkáig terjeszti ki az adómentességet. *Angliában* a 150 fonton alóli jövedelem adómentes. *Nálunk* a 315 frtot túl nem haladó kamatok és életjáradékok, amennyiben az illető fél összes jövedelme ezen összegnél nem több, részesülnek adómentességben. *Ausztriában* a személyes szolgálatokból folyó jövedelmek s az állandó fizetések 630 frtig, és a 315 frtot meg nem haladó kamattjévedelmek és életjáradékok nem tárgyai a jövedelmi adónak. — *Olaszországban* a jövedelmi adótörvény az alája eső jövedelmet, *kamat-, munka- és vegyes* jövedelemre osztja. A kamattjévedelemnél nincs mentességnek helye. A munkajövedelemnél az egész összegnek ^o/₁₀, a vegyes jövedelemnek (mely az iparjévedelemnek felel meg) ^o/₁₀ része adóköteles, s ezenfelül mind a két osztályban 400 lira adómentes. — *A svajcsi kantonok* törvényei igen különböző nagyságú összegekre teszik az adómentes jövedelmet. Amíg *Thurgau, Lusern, Graubünden, Argau* stb. kantonokban csak a cselédek, napszámosok s azok vannak a jövedelmi adó alól kivéve, kiknek jövedelme 100–500 franknál kisebb, a *zürichi* adótörvény minden jövedelméből 500 frankot szabadon hagy; *Waadt* és *St. Gallen* kantonokban a 800 frankon alóli jövedelem élvez adómentességet; és a *churi* adótörvény még tovább megy, a mennyiben az 1000 frankig terjedő jövedelmet, ha az adókötelesnek nincs vagyona, adómentesnek nyilvánítja. *BAVIÉ*: 29. l.

kénytelen. Az anyagi munkaerőben és szellemi képességben rejlő tőke gyors értékcsökkenésnek van alávetve. Ezenfelül a személyes erők fentartására több költséget kell fordítani, mint akár az ingatlan, akár az ingó tőkére. Az ingatlan birtok tőkeértéke nem kisebbedik, sőt a földjáradék emelkedése folytán, rendes körülmények közt nagyobbodik. A munkajövedelemnél a bekövetkezhető betegségi és egyéb balesetekre, valamint az aggkor biztosítására is tekintettel kell lenni. Még a tőkekamat is kevésbé biztos, tehát kisebb adóerőt tartalmaz, mint a telekjövedelem, mert amíg a tőke elveszhet, a telek, legalább általában, nincsen véletlen enyészetnek kitéve, amit az is igazol, hogy a tőkekamat rendszeren nagyobb, mint az ingatlan forgalmi értékéhez viszonyított hasznobéri összeg.

A *fundált jövedelemnek* erősebb megrovását még egy más tekintet is követeli. A bármely vállalatba fektetett tőkét, ha a tőkebirtokos érdeke úgy kívánja, a legkülönbözőbb módokon lehet jövedelmezővé tenni. Azonban a kizárólag munkájuk eredményére utalt adózók megszokott foglalkozásukat más kereseti ággal egyhamar fel nem cserélhetik. Ha a szükség által szorítatva, mégis más tevékenység után kénytelenek látni, eddigi foglalkozásukat gyakran csak gazdasági és társadalmi hátrányok árán hagyhatják abba.

A fentebbiek nyomán az ingatlan birtokból származó jövedelem a legerősebben, a tőkekamat kevésbé, az iparüzletekből s a velük rokon foglalkozásokból eredő, a tőke- és munkajövedelem egyesüléséből álló keresmények még gyengébben, végre a tiszta munkajövedelem a legenyhébben rovandók meg.¹⁾ Csakhogy a különböző jövedelmi ágak adókulcsának meghatározásánál nagy

¹⁾ ST. MILL (V. k. 2. fej. 4. §.), PFEIFFER (II. 45. l.), VOCKE (Gesch. 565. l.), LASPEYRES (Bluntschli lex. X. 118. l.), HELD (Einkommenst. 116. l.) és WALCKER (Selbstverwalt. 26. l.) minden nemű jövedelmet egyenlő adószázalékkal akarnak sújtani, mert a *nem-fundált jövedelem* az adót is *időlegesen* viseli, t. i. addig, ameddig tart, ellenben a *fundált jövedelem* örökös adó alá esik. Ez az érvelés nem győz meg bennünket, mivel a munkaerejéből élő polgár egészen más módon kénytelen aggkoráról és utódairól gondoskodni, mint a föld- vagy tőkebirtokos, ki ha egész jövedelmét is elkölti, legalább jövedelmének forrását megőrizheti. HELD (id. m. 213. l.) az *időleges jövedelem* kiméltetését azért is fölöslegesnek tartja, mert a *fundált jövedelem* pontos meghatározása könnyebb. Hibás indoklás! A tőkejövedelem valamennyi jövedelmi nem közül a legkönnyebben, az állami, községi stb. szolgálatban álló tisztviselők fizetése pedig éppen nem titkolható el. — Még kevesebbet mond EMMINGHAUS (RENTSCHER szótára 252. l.), ki az *időleges jövedelem* egyenlően erős terhelésének szükségét emígy indokolja: «A földjáradékos sem hagy egyebet gyermekeinek, mint amit a munkás ember is (?) hátrahagyhat örököseinek, t. i. járadék-megtakarításokat. Igaz, hogy a földbirtokos tulajdonjogát örököseire ruházza, de a munkás is hagyhat örököseinek tőkeértéket, jó nevet, hitelt stb.» Oly erőltetett okoskodás, aminőre csak német tudós képes.

óvatossággal kell eljárni. Az adócsavart azon kereseti ágaknál sem szabad túlfeszíteni, melyek a többiek irányában természetes előnyökkel bírnak, mivel az adótételnek túlságos felcsigázása az illető termelési ágak hanyatlását, a vállalkozási szellem gyengülését s azt idézheti elő, hogy a nemzeti munka és tőke az adókedvezményben részesül, de a jövedelmezőség kevesebb természetes előfeltételével bíró kereseti ágakban fog alkalmazást keresni.

A különböző jövedelmi nemeknek más-más adóláb szerinti megrovását az egymástól elszigetelten álló *hozadéki adóknál* (föld-, épület-, tőkekamat-, ipar- és munkabéradónál) könnyű keresztülvinni. Az *összjövedelmet* érő *általános jövedelmi adónál* az által lehet ezen elvnek eleget tenni, hogy a mulékony jövedelemnek bizonyos hányada adózatlanul marad. Elrendelheti pl. a törvény, hogy az örökös jövedelem egészen, az időlegesnek pedig csak $\frac{2}{3}$ vagy $\frac{3}{4}$ része vétessék adó alá. Azonban az adókirovás egyszerűsítése kedvéért, és még inkább azon oknál fogva, hogy legyen egy adónem, mely a személyes adófizetési kötelezettséget minden nemű jövedelemre egyaránt kiterjedő *egységes számítási rendszer* szerint hozza kifejezésre, a *kiegészítő jövedelmi adónál* legjobb a *fundált és nem-fundált jövedelem* közötti különbséget figyelmen kívül hagyni. Ezen különbségnek a *hozadéki adóknál* lehet érvényt szerezni. Ha pedig az általános jövedelmi adón kívül nem szed az állam külön hozadéki adókat: vagy adózatlanul hagyandó az időleges jövedelemnek bizonyos része, vagy a jövedelmi adót *ragyonadóval* kell összekötni olyképen, hogy azok, akik ingatlan vagy ingó vagyomból húznak jövedelmet, a jövedelmi adón kívül, mérsékelt (pl. 1000 frt érték után 2 frt) vagyonadónak fizetésére is köteleztessenek.¹⁾

32. §.

Az adók nagysága.

Az adóteher súlyát nem egyedül az adótételek nagysága, de egyuttal a nemzetvagyonosság mértéke s az adóbevétel felhasználása szerint kell megítélni. Gazdag népnél a nagyobb adóláb sokkal kisebb teher, mint szegény népnél a kevesebb százalékot tevő adóztatás. Az adócsavar annál bátrabban kezelhető, minél nagyobb

¹⁾ Svajcz legtöbb kantonjában és az *Egyesült Amerikai Unió* több államában a vagyonadó szolgál a *fundált jövedelem* erősebb megrovására. *Angolországban* az állandó és időleges jövedelem egyenlően van megadóztatva. Az ez által okozott aránytalanságot a földbirtokosokra és épülettulajdonosokra nézve az ellensúlyozza, hogy az *önigazgatási terhek* kizárólag az ingatlan birtokra nehezednek. A többi európai államokban az ingatlan birtok hozadéka a többi jövedelemnél erősebben (néhol, mint kiváltképen Ausztriában és nálunk nagyon is erősen) rovatik meg.

hányada a nemzeti jövedelemnek *szabad jövedelem*, mert a nép annál könnyebben tehet eleget fizetési kötelezettségének. Ha az adók felhasználása által előidézett előnyök az adóviseléssel járó hátrányok mérlegét lenyomják, a szám szerint nagyobb adóösszeget könnyebben elbírná a nép, mint ellenkező viszonyok közt a szám szerint jóval kisebb terhet, mivel az adóztatás az első esetben erősíti, a másodikban gyengíti a nemzetet.

A pénzügyi politikának éppen abban áll legfőbb feladata, hogy az adóbevétel gazdaságos felhasználásával és a nemzeti jövedelem fokozott növelésével a számról nézve nagyobb adóterhet érezhetőségére nézve mindig enyhébbé tegye. Ez persze az összes gazdasági, társadalmi és politikai viszonyok kedvező alakulását tételezi fel. Ha a munka s az ipar szabadsága biztosítva van, a jogbiztonság jó lábon áll, az állami szervezet s a kormánytevékenység jó irányban, a közlekedés és közoktatás kielégítő, a forgalom megszaporítása nem tereli a nemzeti tőkét és munkaerőt természetellenes irányba, s a hitelügy és kiváltképpen a bankrendszer szilárd alapokon nyugszik: a szaporodó állami szükséglet a pénzügyi kormányzatnak nem okozhat gondot, mert az adóbevétel magától fog növekedni, és a nép a rendkívüli viszonyok közt szükséges nagy terhek alatt nem fog összeroskadni.¹⁾ Ha ellenben a kormány nem ápolja a nemzetgazdaságot, az adózási képesség forrása előbb-utóbb végkép kiapad.

Arra nézve, hogy igazságtalanság elkövetése nélkül, a jövedelemnek hányad részét veheti igénybe az állam, nem lehet szabályt felállítani. Elvontan azt mondhatjuk, hogy annál többet nem vehet igénybe, mint amennyi a mellőzhetetlen szükségletek fedezésére, s a közjó emelésére szolgáló azon intézményekre szükséges, melyek egyesek vagy társulatok által éppen nem, vagy csak nagyobb áldozattal létesíthetők, mint amennyibe a közhatalomnak kerülnek. «A fillér — mondja HOFFMANN 45 évvel ezelőtt írt remekművében (Lehre v. d. Steuern. 30. l.) — az egyesek kezében maradjon, vagy a közhatalomok által szedessék be, amint ott vagy itt tehet legtöbbet az állami célok előmozdítására».

Ezen szabály eszmei helyességét nem lehet elvitatni. Az állami célok elérésére megkívántató adómérték megállapítása a közhatalomnak, viselése pedig a polgároknak elutasíthatatlan kötelessége. De amily kétségbe vonhatlan és világos ez a szabály, éppen oly kevés gyakorlati értékkel bír. Ami egy művelt, anyagilag gazdag, politikailag hatalmas országra nézve nélkülözhetetlen kiadás, ellenkező viszonyok közt levő államban fölösleges, vagy legalább is kikerülhető. Még nehezebb egyes esetekben eldönteni,

¹⁾ Így értelmezendő Louis báró pénzügyminiszternek ismeretes nyilatkozata: «Faites moi de la bonne politique et je vous ferai de bonnes finances.»

hogy egyik-másik feladat megvalósítására az állami vagy a magán tevékenység van-e jobban hivatva? Eszerint a nemzeti jövedelem s az adóteher nagysága közt előzetesen felállított minden számszerű arány merőben önkényes.¹⁾

33. §.

Az adóztatás állandósága.

A helyes adórendszernek nem utolsó követelménye, hogy az adókötelesek előre ismerjék a lerovandó adók összegét. Már ez okból is kívánatos, hogy az adórendszer ne legyen szükségtelen bolygatásoknak alávetve. Ezenfelül az adórendszeren tett gyakori változtatások az alig megszokott gazdasági viszonyokat felforgatják, az üzleti számításokat ingataggyá teszik, az adórendszer javításához megkívántató tapasztalati adatok beszerzését megnehezítik, s a hitelállapotokat, valamint a javak értékét örökös bizonytalanságba ejtik. Mindezek dacára az adóztatásnál nem lehet az *állandóság elvének* feltétlenül hódolni. A hiányok önmaguktól el nem enyhésnek, s az állandóság nem pótolhatja az adórendszer fogyatkozásait. A gazdasági élet fejlődésével új foglalkozási ágak keletkeznek. A fennálló adórendszeren már ez is módosításokat tesz szükségessé. Ha az állam szükséglete változik, az adók mértékének, esetleg az egész adórendszernek is változnia kell. És mindeztől eltekintve, a fejlődés természettörvénye alól egy állami intézmény sincs kivéve. Ha a törvényhozás állandóan ugyanazon adórendszerhez ragaszkodik, vagy azt kell elképzelnie, hogy a tétellessé állami intézmények örök időre tökéletesek, vagy azon feltevésben kell megnyugodnia, hogy az igazságtalanságot és egyenlőtleniséget az idő folyása fogja elenyészletetni.

¹⁾ LEROY-BEAULIEU (L. 171. l.) igen mérsékeltnek tekinti az adót, ha a nemzeti, tartományi és helyi közterhek összege nem haladja meg a jövedelem 5%-át. Ez aránynak kellene a rendesnek lennie oly országokban, melyekben az államadósság csekély s a foglalás vágya nem uralkodik a közszellemen. En azt hiszem, hogy az állam és község sokoldalú feladatainak megvalósítására az 5%-ot meg nem haladó adóteher (értve természetesen a bármi nevezet alatt előforduló összes adóbeli szolgáltatásokat) még adósság és hadsereg nélkül is elégtelen. Az adó szerinte még meglehetősen elviselhető, ha nem haladja meg a jövedelemnek 10—12%-át. 10—12%-on túl már nyomasztó az arány. Lehet, hogy az ország elvisel ily adót, de kétségkívül feltartóztatja a közvagyonosodás haladását, korlátozza az ipari, sőt a polgári szabadságot is.

E kérdésben százalékokról beszélni, hiábavaló dolog. Minden attól függ, hogy az állam az adóbevételt mire használja fel? Egy hiv. tásat kellően betöltő állam a nemzeti jövedelemnek 20%-át is igénybe veheti, és ha az adóbevétel túlnyomó részét a nemzetvagyonosság gyarapítására, és kiváltképpen az alsó osztályok kereseti képességének emelésére fordítja, a nép nemcsak elviselheti az adót, de valóságos áldásnak tekintheti.

Az adóztatás állandóságának pártolói¹⁾ arra hivatkoznak, hogy a régi adók terhét a nép már megszokta, és hogy a bennök netalán eredetileg létezett aránytalanságot a forgalom kiegyenlítette. Egészen alaptalannak nem mondhatjuk e felfogást. Az eredetileg még oly helytelen adó hosszú idő leteltével sokat veszíthet hatásának igazságtalanságából, mert az üzleti és forgalmi viszonyok az adó következtében idővel olyformán alakulhatnak, hogy a kezdetben létezett aránytalanság a túlságos teher legalább egy részének áthárítása folytán, többé-kevésbé kiegyenlítettik. Csak-hogy ne téveszszük szem elől, hogy a gazdasági viszonyok azon alakulása, mely az adóáttolásnak eme legkivánatosabb hatását eredményezheti, nem egy-két év, hanem évtizedek múlva, csak akkor megy teljesezésbe, midőn az eredeti aránytalanság hatását száz meg száz adózó már megsínlette. Azt sem szabad felednünk, hogy az adónak folytonos és zavartalan áthárítása bizonyos körülmények közt az eredetileg talán arányos adótehernek egyenlőtlen megosztását okozhatja. Ilyenkor azt, mit az állandóság hívei az adórendszer változtatásának távol tartása által akarnak biztosítani, csak a rajta eszközözendő módosításokkal lehet elérni.

Abban is van némi igazság, hogy a régi adók terhét már megszokta a nép. Egyik-másik adó felemelése, valamely új adónak behozatala rendszerint visszahatást és elégedetlenséget von maga után, mivel az adózó nép a változás okát és hatását nem tudja belátni és folyvást a zsarolás rémét forgatja fejében. De ez nem igazolja az adórendszer állandóságát. Az említett ellenvetésnek az volna logikai kifolyása, hogy a régi adót a nép még akkor is szívesebben viseli, ha a célba vett új adónál súlyosabb, amennyiben az állandóság a teher könnyítését is kizárja.

Ha a gazdasági állapotok változnak, vagy talán új termelési ágak keletkeznek, épen az adórendszer állandósága okozhatja a legnagyobb aránytalanságot. Sőt az adótörvényhozás még a politikai és társadalmi viszonyok alakulását sem hagyhatja figyelmen kívül. Észszerűtlen eljárás volna az érvényben levő adórendszerhez szívós makacssággal ragaszkodni, ha a növekedő szükséglet az adók felemelését, az adóteher arányosabb felosztását, illetőleg új adónemek behozatalát, vagy a kiadások csökkenése a túlságosan igénybe vett néperők kimélsését, avagy pedig közgazdasági és észszerűségi tekintetek az adórendszer reformját sürgetik.

Sokan (pl. STRUENSE, FULDA, MURHARD, HOFFMANN) a földadó összegét tartják olyanoknak, melynek szükségképen változatlannak

¹⁾ Az adórendszer állandóságának leghatározottabb hívei: CANARD és PRITZWITZ. CANARD (Principes d'écon. polit. Paris, 1802. 197. l.) minden régi adót jónak, minden új adót rossznak tart. PRITZWITZ (Theorie. 116. l.) az adóteher igazságos felosztásának egyetlen eszközét az adórendszer változatlanságában találja. L. még THÜNEN: Der isolirte Staat. 1842. I. 348. l.

kell maradnia. A telekadót szerintük csak az első megadóztatott birtokos érzi. Minden későbbi vevő a telekre nehezedő *dologi tehernek* tekinti, s a földadóban csak azon tőkének kamatját fizeti, melyet gondolatban a vételárhoz számított. Ha tehát az állam a földadót leszállítja, a jelenlegi tulajdonost ajándékban részesíti; ha pedig felemeli, a tulajdonjogot sérti, mivel az ingatlan értéke az adótöbblet tőkésített összegével csökken. De ha meggondoljuk, hogy a telkek értéke és járadéka folyvást változik, és hogy az adónagyság nem a vételárhoz, hanem a tiszta hozadék mértékéhez idomul, a földadó változásakor tulajdonsértésről nem lehet szólni. A földadó csak akkor kisebbíti a telek tőkeértékét, ha az egyik telek a másik irányában túl van terhelve, vagy a mezőgazdasági birtok általában túlságosan meg van adóztatva. Az adófelemelésnek hatása a nagyobbodott bevétel felhasználásától függ. Ha a kormány a bevételi többletet a hitel szilárdítására s az állami rend biztosítására szolgáló intézményekre fordítja, a földadó emelésének a birtokok értékére jótékony befolyása van. Az említett érvelést a tapasztalás is meghazudtolja, amennyiben az ingatlanok értéke az adófelemelés dacára is állandó emelkedést tanusít.

Megtörténhetik, hogy a földadó a többi adókhoz képest igen alacsony, vagy pedig túlságosan súlyos. Ilyenkor az adóztatás arányosságát csak a földadó felemelése, illetőleg leszállítása által lehet helyreállítani. Ugyanazon teleknek hozadéképessége rövidebb időközökben is nagy változásnak van alávetve. Pl. a közlekedési hálózatból eddig kizárt vidék vasutépítés folytán azon helyzetbe jöhet, hogy a földtermékeket jóval nagyobb nyereséggel értékesítheti, más vidékek pedig az által, hogy a forgalom iránya megváltozik, eddigi jövedelmük jelentékeny részét elveszthetik. Egyes vidékeken a munkabér emelkedik, ennél fogva a tiszta hozadék lejjebb száll, másutt ellenkezőleg csökken s a hozadék nagyobbodik. Egy és ugyanazon földbirtoknak hozadéka a kezelési rendszer s a mivélségi ág változása szerint tetemesen szaporodhatik. A futóhomok megkötése, mocsárkiszáritás, erdőirtás, a váltógazdaság meghonosítása az ezelőtti hozadékot megkétszerezheti. Ha állandó a földadó, az egyik vidék vagy birtokos adókedvezményben részesül, a másik igazságtalanul terheltetik. Azon földbirtokos, kinek jövedelme nagyobbodott, nem panaszolhat tulajdonsértést, ha több adót köteles fizetni, s azon tulajdonos, kinek jövedelme csökkent, nem dicsekedhetik ajándéknyeréssel, ha kevesebb adó terheli.

És mindentől eltekintve, nem volna igazságos, ha az adóteher súlyosbodásában vagy enyhülésében csak a többi adózók, a földbirtokosok pedig nem vennének részt.

Nézetem tehát abban összpontosul, hogy az adórendszer s az egyes adók örökös változhatatlansága az államgazdaság természete-

tébe s a józan adóztatás főelveibe ütközik. Minthogy azonban az adók gyakori változtatásának hátrányai, névszerint az adótárgyak értékének s a dologi hitelnek ingadozása, valamint a megállapított gazdasági viszonyoknak háborgatása kiváltképen a *hozadéki adóknál* érezhetők, mivel továbbá a katasztereknek a hozadéki adóknál és különösen a földadónál igen sok költséggel járó felülvizsgálata rövid időközönként nem eszközölhető, s az adózók személyi viszonyait természetüknél fogva figyelembe nem vehető hozadékadók felemelése nagyon egyenlőtlen hatású: legjobb, ha a hozadéki adók az évek bizonyos sorára, pl. 10—15 évre, *változhatatlanoknak* nyilvánítottatnak, s az adóterheknek a rövidebb időközökben is változó tényleges fizetési képességgel való arányban tartására, nemkülönben az állambevételnek a szükséglet nagyságához alkalmazkodására a személyes összjövedelmet terhelő, mozgékonyabb természetű, s a valóságos adóerőhöz jobban illeszkedő *általános jövedelmi adó* használtatik.

34. §.

Az egyetlen adónem eszméje és az összetett adórendszer.

Az adónemek sokaságával járó kényelmetlenségek és tetemes kezelési költségek már régen azon gondolatra serkenték a tudósokat, vajjon nem volna-e lehetséges az összes állami szükségleteket egy *egyetlen adónem* hozadékából fedezni? Az egyetlen adónem példái: a *physiokraták* által javaslatba hozott egyetlen földadó, az egyetlen jövedelmi adó, az egyetlen vagyoadó, s az általános fogyasztási adó.

I. *A physiokraták* azon nézetből indulva ki, hogy igazán *eredeti jövedelem* csak az őstermelésből származik, csak a földbirtokosokat vélték megadóztatni. A többi néposztályok adómentessége szerintük csak látszólagos volna, mert amennyiben a földtermékek mindenkire nézve nélkülözhetetlenek, a földbirtokosok a földadót termékeik árába tudnák be s a fogyasztókra hárítanák, minek folytán az egyetlen adó súlya: mindenki megérezné. Nézetük két nagy hibában szenved. *Először* nem áll az, hogy egyedül az őstermelés hoz létre eredeti jövedelmet. *Másodszor* nagy tévedés van azon feltevésben, hogy a földadó mindig áthárítható, mivel a földtermékek ára a kínálat és kereslet közötti arányra befolyással levő viszonyoktól függ, melyek a földbirtokost oly helyzetbe juttathatják, hogy a tiszta hozadékból nem lévén képes az adót megfizetni, tökeértékéhez kénytelen nyúlni. Ennek a leg-egyenlőtlenebb adózás és a mezőgazdaság elnyomása volna az eredménye.

II. *Az egyetlen jövedelmi adó* abban állana, hogy minden egyéb adó kizárásával, az adóalany összes jövedelme, tekintet nél-

kül forrásaira, *ugyanazon adókulcs* szerint rovatnék meg.¹⁾ Az egyetlen jövedelmi adó legjobban megfelelne az igazságosság elvének s a magán gazdaságok legkisebb korlátozásával járna. Ha az egész állami szükséglet ezen egyetlen adóval volna fedezhető, az adózási kötelesség érzülete mélyebb gyökeret verne a népben, a közterhekhez való hozzájárulási arány külfelvezésére nézve a leghatározottabb lenne, az államháztartás egyszerűsítettnek, az államkiadások tárgyilagossabban és behatóbb gondossággal itéltetnének meg, és sok káros adónem, jelesen az egyedáruságok, a belső fogyasztási adók s a vámok mellőzhetőek volnának, az ipari és kereskedelmi szabadság pedig teljesen érvényre emelkedhetnék.

Mindez kétségbe nem vonható elvi helyességet ad az egyetlen jövedelmi adónak, mely az adóügynök mindig eszménye marad. Azonban a jelen viszonyok közt nincsen gyakorlati értéke, mert a tényleges jövedelmet nem lehet pontosan meghatározni. Bármily erősen fenytene is az állam a hamis bevallásokat, akár mily hatáskörrel ruházná is fel a becselő közegeket, a becslés eredménye az adókötelesek önzése, a becselő közegek tévedése, erélytelensége, esetleg részreahajlása miatt a legtöbbször nem közelítené meg a tényleges állapotot. De ebből még nem következik, hogy az általános jövedelmi adó, mint *kiegészítő adónem* is gyakorlatiatlan. Vannak adónemek, melyek más adók mellett jó szolgálatot tehetnek, ellenben mint egyetlen adók a legfélsezegebb intézmények. Ilyen pl. a lakásadó, a vagyoadó, s az általános jövedelmi adó.

III. *Az egyetlen vagyoadó* a kivétel szempontjából az egyetlen jövedelmi adóval egy tekintet alá esik. Ezenfelül elvileg is hibás, mert a személyes tevékenységből élő polgárok adózási képességét egészen felhasználatlanul hagyná.

IV. *Az általános fogyasztási adónál* a kivétel bizottság az adóösszeget az adóalany összes kiadásainak értéke szerint állapítaná meg.²⁾ Helyességét azzal bizonyítják, hogy az arányosság elve egyedül általa valósítható meg, mivel az adó által okozott nélkülözés nem a jövedelem megrövidítésének mértékétől, de attól függ, hogy mennyire kénytelen az adózó addig megszokott fogyasztását megszorítani. Felhozzák még, hogy a kiadásokhoz viszonyított adónak kivétele könnyebb; hogy nem büntetné, mint a vagyoni és jövedelmi adó, a szorgalmas és takarékos polgárt, mert a

¹⁾ Az egyetlen jövedelmi adó pártolói: BEHR (Lehre v. d. Wirthsch. d. Staats. 109. l.), SPARRE (Allgem. Einkommenst. 1848.), GROSS (Allgem. progr. Grund- u. Einkommenst. 1848.), GRAFENRIED (Einkommenst. 1855.), WALCKER (Selbstverw. 22. l.), és EMMINGHAUS (a RENTZSCH-féle kézi szótár 246. lapján).

²⁾ E javaslat eredeti szerzője REVANS angol író (A percentage tax on domestic expenditure, 1847.); leghatározottabb pártolója PFEIFFER (Staats-einnahmen. II. 538. l.). Az általános fogyasztási adó eszméjét FRÖBEL (Staatswirthsch. 114. l.) is támogatja.

fizetési képességet csak annyiban terhelné, amennyiben fogyasztásra használtatnék; hogy végre másra nem tolatathván, az ipart és forgalmat nem zavarná, s a törvény által célba vett tehermegosztást meg nem hiúsítaná.

A most vázolt érveket nem nehéz megerősíteni. Köztudomású, hogy az adóerő s a fogyasztás terjedelme közt sokszor nincsen kellő arány. Az igazság s a teherviselési egyenlőtlenség elvével soha sem lehet összeegyeztetni, hogy az adóterhek kikerülése a fogyasztás megszorítása által, az adózó tetszésére hagyassék. A fogyasztási képességét fel nem használó fukar az adóterhek alól egészen kibúna. Az egyéni nézet s izlés különfélesége folytán az egyik adózó jobban, a másik kevésbé érezné a fogyasztás korlátozásának hatását, s így ez az adónem sem eredményezné az adóviseléssel járó nélkülözésnek egyenlőségét. Igazán arányos tehermegosztásról azért sem lehetne szó, mert a szegényebbek kiadása sokkal pontosabban meghatározható és biztosabban ellenőrizhető; a szegényeket tehát súlyosabban érné, mint a gazdagokat. És ezen adónak lényében is egyenlőtlenség honol, mivel a szegény ember jövedelmének nagyobb részét kénytelen elfogyasztani, mint a gazdag. A költségeit ép oly könnyen lehetvén eltitkolni, mint a jövedelmet, az adókijátszás nem volna nehezebb. Sőt a kiadás nagyságát bajosabb meghatározni, mert a kiadási tételek jóval kisebbek, mint az egyes bevételek. Takarékosagra magában véve az általános fogyasztási adó sem buzdítana, mivel akiben takarékosági hajlam van, bármilyen adót szedjen is az állam, jövedelmének azon részét, mely szükségleteinek fedezése után fenmarad, megtakarítja.¹⁾ A pazarlót ugyan büntetné, de kérdés, jogában áll-e ez az államnak? Azután nemcsak a pazarlót, hanem azt is büntetné, ki jövedelmével arányban nem álló, habár teljesen indokolt kiadásokat tesz. Azt pl., aki egészségének helyreállítására, nagyszámú gyermekeinek neveltetésére, vagy a társadalmi állása által igényelt szükségletekre költenek, bizony igazságtalanul sújtaná. Az sem áll, hogy az általános fogyasztási adónak áthárítása lehetetlen, és hogy az ipart és forgalmat legkevésbé háborítaná, amennyiben annyira megapaszthatná a fogyasztást, hogy az adó súlyát a termelők viselnék.

Az állami bevételek biztosítása, az aránytalanság legalább némi kiegyenlíthetése és a jövedelem kinyomozásának nehézségei több adónemnek együttes alkalmazását, azaz *összetett adórendszert* tesznek szükségessé. Az egyetlen adónak bármely faja, legyen eszmeileg még oly tökéletes, a kivitelnél sok faggatással és kisebb-nagyobb vizsátságokkal járna. Az ezek által támasztott aránytalan-

¹⁾ Mindaz, amit a 101-ik lapon a megtakarított jövedelmi részek adómentessége ellen felhoztunk, az általános fogyasztási adó ellen is érvényesíthető, mert a megtakarításokat ez sem terhelné.

ság érezhetőbb volna, mint az összetett adórendszernek tökéletlensége, amennyiben teljes bizonyossággal fel lehet tenni, hogy akit összetett adórendszer alkalmazása esetében túlságosan sújt az egyik adó, azt a többi adók enyhébben fogják érni. Ha az összetett adórendszer úgy van keresztülvive, hogy az adóterhek minden önálló gazdaságra és keresetforrásra megfelelő arány szerint nehezedik: az igazságos adóztatás célja el van érve, s az egyetlen adónemmel járó gyakorlati nehézségek elkerülhetők.

Az összetett adórendszert nem szabad az adónemeknek minden benső összefüggést nélkülöző tömegévé torzítani. A különböző adónemek *egymást kiegészítő szerves egészzé* egyesítendő, hogy összehatásukban emeljék érvényre az adóztatás főelvét, t. i. azt, hogy mindenki teljesítési képessége szerint járuljon hozzá a közterhek viseléséhez. Hogy mily adónemekből álljon az adórendszer, nem lehet elősorolni. Egy valamennyi országra nézve egyaránt tökéletes adórendszer nem létezik, mert az adórendszer csak akkor fog a hozzá kötött reményeknek megfelelni, ha az illető ország viszonyaihoz van alkalmazva. Lesz alkalmunk az egyes adók tárgyalásánál látni, hogy bizonyos adónemek és adókivetési módok, ha eszmeileg még oly tökéletesek, csak bizonyos viszonyok közt, névszerint előrehaladott műveltségi fokon, élénkebb közszellem és kifejlett polgári érzület mellett alkalmazhatók. Valahányszor tehát a kormány az adóügyi alkotás terére akar lépni, az ország szakértelmiségéből összeállított bizottságok véleményét hallgassa meg. Elvontan csak azt mondhatjuk, hogy minden oly adó mellőzendő, mely az arányosság elvét sérti, vagy a nemzetgazdaságnak még akkor is ártalmára van, ha az állam pénzügyi helyzete szükségképen meg nem követeli. Nem szabad továbbá az összetett adórendszernek túlságos számú adókból állania, mivel az adónemek felette nagy száma nemcsak a nép terheit, hanem az adóközlegek teendőit és az adókezelési költségeket is szaporítja.

35. §.

Az adók hatása s az adóáthárítás.

SMITH ÁD.: V. könyv, II. fej. 2. szakasz; RICARDO: I. 243. l.; HOFMANN: 58. l.; RAU: I. 269. §.; UMPFENBACH: I. 151 l.; HÖFKEN: 19. l.; PFEIFFER: II. 77. l.; WAGNER: II. 259. l.; SCHÄFFLE: System. II. 408. l. és Steuerpol. 173. l.; STEIN: I. 493. l.; LEROY-BEAULIEU: I. 162. l.; PRINCE SMITH: Ueb. d. Abwälzung. Vierteljahrsschr. f. Volkswirtschaft. 1866. I. 131. l.; HELD: Lehre v. d. Ueberwälz. Tübing. folyóirat. 1868. 421. l.; KAIZL: Lehre v. d. Ueberw. d. St. Leipzig, 1882.; MAFFRO PANTALEONI: Teoria della traslazione dei tributi. Roma, 1882.; TISZA: Az adóáthárítás elmélete. A «Budap. Szemle» 1882-ki évfolyamában, 375. l.

Minden adó az adóviselő jövedelmének, és ha a helyes mértéket meghaladja, törzsvagyományának kevesbedését eredményezi.

Az ez által okozott anyagi hátrány kiegyenlítésére három ut szolgálhat, u. m. a jövedelemnek szaporítása fokozott kereseti tevékenység által, a fogyasztás korlátozása, s az adóterhnek másokra történő áthárítása.

A *tevékenység fokozása*, illetőleg a *fogyasztás megszorítása* némileg pótolhatja ugyan az adóviselés által előidézett vagyoni fogyatkozást, de tévedés volna gondolni, hogy az új vagy felemelt adó nem rak nagyobb terhet a polgárok vállaira, mert ha a nagyobb erőfeszítés folytán növekedett jövedelem helyettesíti is a súlyosabb adó által elvett jövedelmi részt, vagy az erősebb adózatásnak egyes esetekben a fogyasztás korlátozása és nem a törzsvagyon apadása az eredménye, mégis a pihenésre s üdülésre irányuló szükségletnek, illetőleg a fogyasztásnak megszorítása az, amiben az adózás érezhetősége nyilatkozik. De mindig nem is következik be az adóviselésnek ezen legkívánatosabb hatása. Ha az adózási képesség már anélkül is a végső határig van megfeszítve, a kereseti tevékenységet tőke- vagy hitel-hiány, általános üzleti pangás vagy háborús idők tartják lekötve, s az adóbevételek meddő célokra fordítattik: az adó által elvont jövedelmi részeket a legmegfeszítettebb munkával és takarékossgal sem lehet pótolni. A nemzeti jövedelemmel arányban nem álló adó ily körülmények közt a vagyontalan osztályok szűkölködését, a nemzeti ipar és forgalom tespedését, szóval a nemzetvagyonosság apadását fogja eredményezni.

Ha a törvényhozás bizonyos jövedelmi források megadóztatását már elhatározta, még mindig kétséges, hogy megvalósíthatja-e szándékát, mert kérdés, vajjon az adó alá vett egyének a kivetett adónak *tényleges viselői*, vagy a forgalom hatásai folytán talán csak *fizetői* lesznek-e, és megfordítva a törvényhozás által pusztán az adó előlegezésére kiszemelt egyének nem lesznek-e kénytelenek a terhelni szándékolt egyénekre át nem tolható adót maguk viselni? E kérdések vizsgálata képezi az *adóáthárítás* tanának feladatát.

Az *adóáthárítás* az adóelméletnek legnehezebb feladványa, amely mostanáig sincs megoldva. Tetézi nehézségét azon körülmény, hogy megfejtésére a tudomány egyedül a deduktív módszert veheti igénybe. A statisztikai vizsgálódások ez irányban aligha fognak valaha megbízható támpontul szolgálni, mivel a legtöbb esetben nem lehet eldönteni, hogy a valamely adóintézkedés után mutatkozó árváltozások ezen adóintézkedés, vagy pedig egészen más okok folytán következtek-e be?

Bár mekkora előnyt nyújtson is az állam a magángazdaságoktól elvett jövedelmi részekért, az adófizető az adót *áldozatnak* tekinti; és noha a nemzetgazdaság szempontjából nem termelési költség, az adót valamennyi adózó termékeinek vagy szolgáltatásainak árába törekszik beszámítani, ilyképen iparkodván a

tehertől megszabadulni. Ha sikerül az adófizető törekvése, azt mondjuk, hogy az adó *áthárított*.

Az *adóáthárítás* sikerülése adott esetekben a piaczi ár képződésére befolyással levő feltételektől függ. Bekövetkezésének valószínűsége adónemenként igen különböző, miért is ezen kérdést az egyes adónemeneknél közelebbről fogjuk vizsgálat alá venni. Itt csak az adóáthárításra vonatkozó főelveket emeljük ki.

Az áthárítás lehetősége első sorban attól függ, hogy az adóval terhelt termelési ágban a *mozgó*, vagy az *álló* tőke bír-e túlnyomósággal? Oly vállalatoknál, hol a tőke legnagyobb része *álló*, az áthárítás nehéz, mert a termelőnek nem áll módjában a termelést megszorítani, vagy a tőkét tetemes veszteség nélkül más elhelyezésekben gyümölcsösztetni. A legtöbb adó áthárítása elvileg ugyan lehetséges, de bekövetkezése, valamint az áthárítás mértéke feltétlen bizonyossággal előre meg nem határozható. Sőt a tényleg megtörtént áthárítás által eszközölt teherátolásnak terjedelme utólagosan sem állapítható meg, mivel nem tudhatni, hogy azon esetben miképen alakulnának az egyesek jövedelmi viszonyai, illetőleg az áruk vagy szolgáltatások árai, ha a kérdéses adó nem léteznék.

A belföldi adók hatásait áthárításuk folytán, más országok polgárai is megérezhetik. Ha pl. az ipari fejlettség magas polcán álló országban a súlyos adók a termelést megdrágítják, s az így megdrágult iparcikkek egy része, a többi országok irányában még mindig kedvezőbb termelési viszonyoknál fogva, külföldre vándorol, a külföldi fogyasztók ezen áruk árában az adót is megterítik.

A termelő az adót sok esetben nem szeresheti vissza, mivel termelésének megszorítása még nagyobb veszteséggel sújtaná. A termelő akkor sem szabadulhat meg a rá rótt adótól, ha az illető termék fogyasztása az áthárítás céljából megkísérelt áremlés folytán rögtön megszűnik, vagy jelentékenyen csökken, mely esetben a fogyasztó az adót a termelőre *visszahárítja*. Azon termelő, ki a szükséges ismeret vagy ügyesség hiánya, vagy pedig a kevésbé kedvező termelési viszonyok, pl. drágább tőke miatt termékét nem képes oly olcsón előállítani, mint termelő társai, a rá vetett adót nem tolhatja vásárlóira. Azok is meg vannak fosztva az áthárítás lehetőségétől, kik állandó fizetést és változás alá nem eső jövedelmet húznak, pl. a hivatalnokok, katonatisztek, évjáradékosok stb. Látni fogjuk az egyes adónemek tárgyalásánál, hogy nem létezik olyan adó, amelynek áthárítása feltétlenül biztos volna. A *földadó*t silány termés után, vagy oly időben, midőn alacsonyok a gabonaárak, a *házaadó*t a házbérnek leszállása alkalmával, a földbirtokos, illetőleg épülettulajdonos kénytelen viselni. Az *örökségi adó* éppen nem, a *közvetlen fogyasztási* s a *forgalmi adók* ritkán háríthatók át. A *munkabér*-, *tőkekamat*- és *iparadó* csak akkor hárítható át, ha a munkabérnek, kamat- és ipar-jövedelem-

nek növekedését különben is előidéző tényezők megengedik. Eszerint megokolhatatlan azok (CANARD, PRITZWITZ és mások) nézete, kik azt vallják, hogy tényleg minden adó átháríttatik.¹⁾ Legegyszerűbb és legvalószínűbb a termelőktől, szállítóktól vagy eladóktól beszédett fogyasztási adók áthárítása, melyeknek a fogyasztókra történendő áttolását maga a törvényhozás veszi célba. Azonban lehetnek esetek, melyekben a közvetett fogyasztási adók áthárítása sem sikerül.

Az adóteher megoszlását egyedül a forgalomra bízni, lehetőleg felszegebb elv. Az áthárítás egyes esetekben ugyan mérsékelheti az érvényben levő adórendszer aránytalanságait, de még bizonyosabb, hogy új aránytalanságokat terem. Tehát az adórendszer már előre lehetőleg olyképen szabályozandó, hogy az igazság követelményeinek megfeleljen, és mindig arra kell törekedni, hogy az adók azokat érhék, kiket a törvényhozás terhelni akar. Ez persze oly követelés, amely egész terjedelemben soha sem lesz teljesíthető, mert az áthárítás lehetőségét nem lehet megszüntetni. Világos, hogy minél kisebb az adóteher, az áthárítások végtelen folyamata annál kevésbé akadályozza a nemzetgazdasági viszonyok természetes alakulását, és annál könnyebben következik be az adó azon hatása, melyet a törvényhozás vár.

Végre szükségesnek tartjuk megemlíteni, hogy az adóáthárítás, egész tisztaságában, az életben csak a legritkább esetekben észlelhető, amennyiben ugyanazon időben különféle tényezőző gazdasági törvények működnek, amelyek egymást ellensúlyozó hatásukkal, együtt véve gyakorolnak az átalakulásra befolyást. De ez alapon az áthárítás lehetőségét tagadásba venni, annyi volna, mint a gazdasági élet törvényeit és egyes esetekben könnyen megfigyelhető jelenségeit semmibe venni.²⁾

¹⁾ SCHÄFFLE, HELD, KAIZL és mások azt tartják, hogy a személyes jövedelmi adó, teljesen arányos adóztatást tételezve fel, nem hárítható át, mert ha ez az adó mindenkit arányosan ér, csakis az adó okából senkinek sem áll érdekében termékeit vagy szolgáltatait drágábban értékesíteni. E felfogással nem értek egyet, mivel az adóztatás egyenlőtlensége az áthárításnak egyedül azon alakját akadályozza, mely a tőke- és munkaerőknek az erősebben megrovott termelési ágakból a kevésbé terhelt termelési ágakba való vonulása által meggyeljesedésbe. Mindazon esetekben, midőn az adó fizető gazdasági túlsúlya következtében számíthatja be az adót termékeinek vagy szolgáltatásainak árába, az áthárítás egészen vagy részben, teljesen arányos terhelés esetében is megtörténhetik, mert a teher áttolásának kívánóságát, a személyes jövedelmi adó s a teljesen arányos tehermegoszlás sem szünteti meg. Akinek módjában van, a jövedelmi adót épen úgy áthárítja, mint a hozadéki adókat. Előhezképest a hozadéki adók átalakítása jövedelmi adóvá, az áthárításnak csak egyik alakját távolítaná el, de általában nem szüntető meg.

²⁾ Másfépen fogja fel az adóáthárítást STEIN (L. 493. L.), ki az ide vágó tanokat a tudomány legcsodálatosabb fogalomzavarai közé számítja. Kétségtelen, hogy az adóáthárításra vonatkozó vizagálódások sok fogalomzavart hoztak már felszínre, de STEIN erőltetett okoskodása csak szaporítja ezen fogalomzavarokat. Szerinte minden termelő termékének értékében

36. §.

Az adók osztályozása.

Azon álláspont szerint, amelyről az adókat szemügyre vesszük, a következő adócsoportokat állíthatjuk fel:

I. Tekintve az adóköteles személy s az általa fizetendő adó közötti viszonyt, személyi és tárgyi adókat különböztetünk meg. A személyi adó az adóalany személyére, ellenben a tárgyi adó valamely tárgyra (telekre, házra, iparüzletre, tőkére, munkára, fogyasztási cikkre) rovatik ki úgy, hogy a tárgyi adónál az adó fizető személye csak mint az adótárgynak esetleges birtokosa vagy fogyasztója jó figyelembe. A személyi adókhöz tartozik a szoros értelemben vett fejadó, a rang- s a türelmi adó. Az ily értelemben vett személyi adó józan adórendszerben nem foglalhat helyet, mivel maga a személy vagy annak tulajdonsága, tekintet nélkül vagyoni és jövedelmi viszonyaira, nem lehet az adózási képességnek alapja. Azonban nagy jelentőségük van a személyi adók sorában a jövedelmi adóknak, amelyek azért személyi adók, mert nem az adótárgy vagyoni és hozadéki viszonyaihoz, hanem az adó fizető személyes szolgáltatási képességéhez alkalmazkodnak. A hozadéki, vagyoni, fogyasztási s a forgalmi adók alakjuknál fogva tárgyi adók. De ha a hozadéki és vagyoni adók alapjának meghatározásánál az adótárgyon fekvő terhek s az adóköteles személyes viszonyai is figyelembe vétetnek, egyszersmind a személyi adók természetét is egyesítik.

II. Egy másik, tudományos szempontból igen lényeges, legelőször WAGNER ÁDOLF által felállított osztályozás azon alapul,

kénytelen «az arra nehezede adó értékét produkálni», épen úgy, mint a munkabér s a kamat értékét is kénytelen termelni. Ha a termék nem éri el ezen értéket, vagy el nem árusíttatik, vagy pedig veszteséggel adatik el. Az adó tehát teljesen azonos a tőkekamattal s a munkabérrel. Ebből az következik, hogy valamennyi adó minden esetben átháríttatik, amennyiben minden adózó az adót annak terhére számítja be, a ki termékét fogyasztja.

STEIN kiindulási pontja egészen hamis. Az adó nem termelési költség. Az adót ugyan minden adó fizető termékei vagy szolgáltatási árába törekszik beszámítani, s azért minden termelő termelési költségnek tekinti; azonban valósággal nem termelési költség, de oly kiadás, mely a személyes jövedelemből fedezendő. Igaz, hogy a termelőnek legalább oly értéket kell előállítania, hogy a tulajdonképi termelési költségeken kívül az adót is fedezhesse. De ez csak azt jelenti, hogy a termelő azon esetben meg nem fizetheti az adót, ha a megfelelő értéket elő nem hozta. Ez pedig egyaránt áll valamennyi kiadásra nézve. A termelési költség a nyers hozadékból, ellenben az adó a személyes jövedelemből fizetetik. A népességre bármily hatása legyen az adónak, az egyesre nézve mindig személyes áldozat jellegével bír, mely a személyes jövedelem kisebbitésében nyilvánul. Ha valamennyi adó minden esetben tényleg átháríttatnék, senkinek sem rövidítené meg jövedelmét, ami bizony képtelenség.

IV. Tekintve a szolgáltatás tárgyát, természetben vagy pénzben lerovott adókról szólhatunk. Az előbbieket földtermékek vagy egyéb jószágok átengedéséből és munkateljesítésből, az utóbbiak készpénz fizetéséből állanak. A terménygazdaság korában az adózók természetben könnyebben leróhatják tartozásukat, mint pénzben. Azonban a pénzgazdaság meghonosodása után a terménybeli adózások elvesztik jelentőségüket. A természetmennyekre az államnak nem a szolgáltatás helyén van szüksége, és a szállítási költségek

tartja. E meghatározás ugyan közelebb jár a gyakorlatban divó felosztáshoz, de nem azonosítja a kettőt, amennyiben a lovakra, kocsikra és egyéb vagyontárgyakra vetett fényüzési adók HOFFMANN álláspontja szerint a közvetlen adókhöz számítandók, amíg az állami költségvetési törvények rendszerint a közvetett adók közé sorozzák. Mások a közvetlen és közvetett adók közötti különbséget azon módra vezetik vissza, mely szerint az állam az adózási képességet kinyomozza. Pl. FÜRSTEMANN (Dir. u. indir. Steuern. Nordhausen, 1868. 12. l.) és BILINSKI (Luxussteuer. Leipzig, 1875. 104. l.) azon adót nevezik közvetlennek, mely az adózási képesség közvetlen ismérveire van alapítva, tehát oly ismérvekre, melyekből az adóerő jelenlétére és terjedelmére közvetlen (s így lehetőleg biztos) következtetést lehet vonni; közvetettnek ellenben azt, mely az adóerő oly ismérveire támaszkodik, melyekből csak közvetett (tehát kevésbé megbízható) következtetést lehet vonni. Ehhez képest az előbbiekhöz számítják a *hozadéki, jövedelmi és vagyoni adókat*, a közvetett adók sorába pedig: a *fogyasztási és forgalmi adókat*.

SCHÄFFLE (Steuerpol. 58., 60., 75. l.) szerint a *közvetlen adók* az adóforrások (a vagyont és jövedelmet) a maguk valóságában, ellenben a *közvetettek* keletkezésük előzményeiben és alkalmazásukban ragadják meg. Az állam az adóforrásokat a közvetlen adóknál közvetlenül maga nyomozza ki, amennyiben a vagyonnak és jövedelemnek összes főalkatrészeit valamennyi adókötelesnél felkeresi, megállapítja és terheli; ellenben a közvetett adóknál az állam az adóforrásokat nem nyomozza ki, hanem az adóforrásra következtetést engedő tényeket adótárgyakká nyilvánítja, hogy az adóterhet a valóságos fizetési képességgel maguk az adóalanyok hozassák egyensúlyba. A közvetlen adók az *átlagos adóerő* megterhelését célozzák; ellenben a közvetettek az adóztatás *individualizáló* elemét képezik, mivel az adóalany tényleges helyzetéhez alkalmazkodnak s az adózóknak csak az önmaguk által ismert vagy érzett különös fizetési képességük szerinti önterhelésre, vagy a rájuk nehezedő tehernek saját maguk által érvényesítendő könnyítésére irányulnak. Ez okból a közvetett adók egyes fogyasztási, megtakarítási és szerzési tényekre és cselekvényekre rovatnak. Ez alapon a közvetett fogyasztási adókon kívül, a fényüzési adókat, az örökségi adót s a forgalmi adókat (az általa ú. n. *adóilletékeket*) is a közvetett adókhöz számítják.

Mindezen osztályozások ellen azon kifogást emeljük, hogy nem érintik az *adóbeszedés módját*, és nem pótolják a *«közvetlen»* és *«közvetett»* jelzőknek fent a szövegben kifejtett értelemben való használatát.

STEIN önkényes és minden áron eredetiségre törekvő rendszeralkotása adóosztályaiban is nyilatkozik. Ő az adókat két főcsoportba foglalja. Az *elsőbe* az egyszerű adókat, u. m. a fejadó, vagyoadó, személyi adó s az egyszerű jövedelmi adók tartoznak. A *második* az *organikus adórend* szerinti, és pedig: 1. a közvetlen adókat, vagyis a tőke adóztatását, s a tőkének általa felvett három neméhez, t. i. a vagyontőke, értéktőke és személyes tőkéhez képest, a telek-, kamat- és iparadót; 2. a közvetett adókat, azaz a munka adóztatását, névszerint a fogyasztási és élvezeti adókat; 3. a személyes jövedelem terhelésére rendelt jövedelmi adót, azaz a mások által ú. n. általános jövedelmi adót foglalja magában.

gyakran a természetmennyek értékét is meghaladnák. A természetmennyek minőségének különfélesége aránytalanságra és a beszedő közegek s az adózók közt surlódásokra ad okot. A földbirtokosok bő aratás után könnyebben leróhatnák a földadót, de szűk termésű esztendőben annál nyomasztóbb volna a terménybeli adózás. Szóval a pénzgazdaság korában úgy a teherviselés arányossága, mint a kormányzás rendszeressége a természetben teljesített szolgáltatások eltörlését követeli.¹⁾

V. A *rendes* és *rendkívüli adók* közötti különbség a belőlük fedezendő szükségletek természetén alapul. A *rendes adók* az évenként előforduló rendes kiadásoknak, ellenben a *rendkívüliek* a rendkívüli szükségleteknek fedezésére szolgálnak. A rendkívüli adóbevételek legalkalmatlanabb eszköze a fogyasztási adók felemelése vagy új ily nemű adók behozatala. A forgalom s a fogyasztás rendkívüli szükségletek idejében anélkül is akadályokkal küzd. A fogyasztási adók terhének emelése ilyenkor a legfontosabb gazdasági érdekeket sérti, s a célba vett eredményt sem biztosítja. A hozadéki adók átmenetesen ugyan a jelentékenyebb teherfokozást is elbírnák, de a tökéletlenségükkel járó egyenlőtlenységüknél s állandóságra hajló természetüknél fogva inkább csak az átlagos szükséglet fedezésére alkalmasok. A rendkívüli adóbevételek beszerzésé-

¹⁾ A mai viszonyok közt az állam csak szükség esetében követel alattvalóitól természetben szolgáltatandó vagyontárgyakat. Azonban a személyes polgári, névszerint az esküdtszéki, békebírói, öngazgatási és katonai szolgálatok, újabban mindinkább nyerne fontosságukban. Ezen szolgálatok közvetve az államgazdaságot is érintik, amennyiben ha pénzért volnának megszerzendők, rendkívül szaporítanák az állami kiadásokat, de természetben teljesített *adótartozásoknak* nem tekinthetők. Igaz, hogy adót pótolnak, az általános polgári kötelességből folynak, és hatásukra nézve az adókhöz hasonlíthatnak, mivel az illetőkre anyagi hátrányt is rónak; csak hogy az ingyenes tiszteletbeli közszolgálat befolyást és közbecsülést nyújt, és ha gazdasági áldozattal is jár, még sem közvetlen anyagi szolgáltatás; a honvédelmi kötelezettség pedig gazdasági előnyökön kívül, esetleg testépítést és életet is kíván áldozatul.

A természetben szolgáltatott adótartozások közül még a *katonabeszállásolási* és az *előfogati kötelezettség*, és több államban a *közmunkateher*, azaz a közutak építésére igénybe vett kézi és igás munka állanak fenn. A *katonabeszállásolási* aránytalan, és erkölcsi tekintetben is hátrányos terhet ró a polgárookra. A hadsereg mozgósítása és nagyobb szerű hadi gyakorlatok alkalmával nem lehet a beszállásolást kikérülni. De legalább a beszállásolási díj méltányos megszabása s az általános kaszárnyarendszer behozatala által kell a terhet arányosabbá tenni. Az *előfogati kötelezettség* nem az összes alattvalókat, csak egyes polgárokat terhel, tehát a leg-egyenlőtlenebb szolgáltatások egyike, amiért is eltörlendő és csak szükség esetében követelendő. A *közmunkateher* szintén egyenlőtlenül sújtja a polgárokat, s azonfelül azzal a hátránnyal jár, hogy mint minden természetben teljesített adózás, eredményére nézve selejtes és aránytalan. A *közmunkateher* azért is kárthatandó, mert felügyelete a hatósági közegeket elvonja tulajdonképi feladataiktól, és a jó utépítés kellékeinek sem felel meg.

nek leghatályosabb és a forgalmat legkevésbé háborító eszköze: az általános jövedelmi adó felemelése, esetleg az általános vagyoni adónak időleges alkalmazása vagy súlyosbítása.

37. §.

Az adóigazgatás.

JAKOB: II. 1197. §.; MALCHUS: I. 76. §.; RAU: I. 281. §.; HOCK: 36. l.; STEIN: I. 433. l.; WAGNER: II. 566. l.; SCHÄFFLE: Steuerpol. 63. és 259. l.; MARISKA: Az egyenes adók reformja Ausztriában, a «Közig. Lapok» 1877. és 1878. évi folyamában.

Adóigazgatás alatt azon szabályoknak és hatósági tevékenységeknek foglalatját értjük, melyek által az adóztatás a fennálló törvények értelmében teljességbe megy. Részeit a kincstári érdekek biztosítása végett, részint azért, hogy az adózók az adóközegek önkénye ellen kellő védelemben részesüljenek, bizonyos adóigazgatási szervezet és adókezelési szabályok szükségesek. Az adókezelés minőségétől függ az állami bevételek befolyásának biztossága, az államháztartási súlygyen fentartása s az államhitel foka. Mint-hogy pedig a rendezett állami háztartás a rendezett állami élettel egyértelmű, ez utóbbit megbízható, gyors, pontos és szigorú adókezelés nélkül képzelni sem lehet. Az adóigazgatás a polgárok legszentebb jogait, az egyéni szabadságot, a házbéke jogát s a vagyonbiztosságot is érinti. Amíg az eszméileg még oly tökéletes adórendszer az adóigazgatás rendszertelensége, önkényessége, lanyhasága vagy ellenkezőleg kegyetlensége esetében, *hatálytalan törvényhalmaz*, addig a jól szervezett adókezelés az anyagi adótörvények fogyatkozásainak, az aránytalanságnak és túlterhelésnek érezhetőségét jelentékenyen mérsékelheti.

Az adókezelés egyfelől az *adózás alakzataival*, másfelől az *állam s az öngazgatási testületek igazgatási szervezetével* a legszorosabb összefüggésben van. A különböző adónemek és beszedési módok az adóigazgatástól más-másféle kellékeket követelnek. Ebből, valamint abból, hogy az adóigazgatási szervezet az általános közigazgatás alakzatától függ, az következik, hogy feltétlen tökélyű, minden viszonyok közt egyaránt kielégítő adóigazgatási szervezet nem létezik. Valamint az adórendszernek a népelet fejlődésével változnia kell, az általános közigazgatási, gazdasági és művelődési viszonyok alakulása szerint az adóigazgatás is fejlődési szakoknak van alávetve, melyek az eszményileg tökéletesebb alakzatoknak erőszakolt létesítése kedvéért át nem ugorhatók.

Az adóigazgatás mindenekelőtt az adókezelési teendőkkel megbizott *hatóságokat* tételez fel, amelyek száma belső szervezetüktől, az érvényben levő adónemek minősége és mennyiségétől, s az országnak földrajzi és népességi viszonyaitól függ. «Sűrű népes-

ségű szigetállamban, hol a külforgalom csak néhány kikötőre szorítkozik, a műipar csaknem kizárólag a gyárszerű üzlet jellegével bír, és a törvény, valamint a hatóságok tisztelete mélyen meggyökeredzett a népben: kevesebb adóközre van szükség, mint a természetből kevésbé megvédett határvonalokkal, gyér népességgel és nagyobbbrészt kézműipari üzlettel bíró szárazföldi államban, ahol a törvényhozás változékonysága, kiváltságok osztogatása, s a kevésbé szilárd és igazságos igazgatás elégtelenségbe ejtik a lakosságot.» (HOCK.)

Ha nem akarja a kormány a polgárok vagyonát önkényének eszközévé, s az adóigazgatást a legdurvább jogtalanságok fészekévé tenni, az *adóhatóságok szervezetét* a következő elvekre kénytelen alapítani: 1. az adóügyek pontos és szakszerű ellátása érdekében, az állami adóhatóságok a végrehajtó hatalom egyéb ágaitól elkülönítendőek; 2. nem túlságos számú, de jól díjazott hivatalnokokat kell alkalmazni, mert különben megvesztegetések és sikkasztások lesznek az adóigazgatás körében napirenden, és mert sok üdvös adóügyi intézkedés csak úgy vihető keresztül, ha jól fizetett, s így képzett és kötelességű hivatalnoki kar kezében van az adóigazgatás letéve; 3. a hatósági közegek nemcsak akkor vonandók felelősségre, ha a kincstár érdekeit sértik, hanem az adóköteles feleknek jogtalanul okozott károk eseteiben is kárpótlásra szorítandók; 4. miután a közvetett fogyasztási adók kezelése szakszerű tevékenységre képesített egyéneket kíván, ezek igazgatásával külön hatóságokat kell megbízni.

A helyes adóigazgatás legfőbb kellékei: az adózás *bizonyossága, kényelmessége, és a beszedési költségek csekélysége*. Tévedés volna azonban gondolni, mintha ezen feladatok pusztán bizonyos igazgatási intézmények által lennének megvalósíthatók. Inkább a népelet adott viszonyaitól s az érvényben levő adónemektől függ megoldásuk. A *bizonyosság* tekintetében főkövetelmény, hogy a lerovandó adóösszeg nagysága ne függjön az adóközeg önkényétől, hogy mindenki pontosan és idejekorán ismerje a lerovandó összeget, a fizetés idejét s helyét.¹⁾ E követelmény annál könnyebben kielégíthető, minél egyszerűbb az adórendszer, világosabb az adótörvényeknek és a végrehajtásuk tárgyában kibocsátott rendeletek-

¹⁾ Az adórendszer főkövetelményeire nézve SMITH ÁD. négy szabályt állított fel. A második szabály így hangzik: «Az adó ne legyen *önkényes*, de *bizonyos*. A fizetés ideje és módja, valamint a beszolgáltatandó összeg legyen mindenkire nézve világos és érthető. Ahol nem így van, az adókötelesek többé-kevésbé az adóközegek hatalma alatt állanak, akik az adózatot vagy súlyosabban megterhelik, vagy tőlük ily megterhelés fenyegetésével ajándékokat csikarnak ki. Az adózás bizonytalansága az adóközegek megvesztegethetőségét és arczátlanságát mozditja elő. Az, hogy kiki biztosan ismerje a fizetendő összeg nagyságát, annyira fontos, hogy az aránytalanság tetemes mértéke sem oly nagy baj, mint a bizonytalanságnak igen csekély foka.»

nek szövege, s minél megbízhatóbb a hivatalnoki kar. Az adózásnak *kényelmessége* a kincstárnak is érdekében áll, mivel az adók pontos befolyását mozditja elő. A kényelmesség elvére vonatkozólag, a fizetési határidők helyes szabályozása, a részletfizetések feltétlen megengedése, minél több beszedési helynek szervezése, az adókönyvecskék és fizetési meghagyások kézbesítése, valamint a lerovások nyugtázása körüli eljárásnak egyszerűsége, s a nem okvetetlenül szükséges ellenőrzési zaklatások mellőzése bírnak fontossággal. Önként értetik, hogy a kényelmesség követelményei csak azon határig elégíthetők ki, amelynél az állam jogos érdekei nem szenvednek rövidséget, s a beszedési költségek az adózók kényelmi előnyeinek értékét meghaladó mértékben nem emelkednek. Ami végre a *beszedési költségeket* illeti, arra kell törekedni, hogy az adó, SMITH ADÁM szavaival élve, az adózók zsebéből lehetőleg kevéssel többet vonjon el annál, mint amennyit az államkincstárnak behoz. Sajnos azonban, hogy tisztán igazgatási rendszabályok d e tekintetben sem lehet messzire menni, amennyiben a beszedési költség és a nyers bevétel közötti arány nem annyira az igazgatási szervezettől, mint inkább a népelet általános viszonyaitól és a szintén ezen viszonyok hatása alatt álló adónemektől függ. Előgséges e tekintetben a közvetett fogyasztási adók s az egyedáruságok kezelési költségeire utalnunk.

Az adóigazgatási szervezet lényegesen különbözik aszerint, amint az adókezelés kizárólag *állami közegekre* van bízva, vagy az egyes adókezelési ágakra nézve az *önigazgatási testületeknek*, bizonyos adónemeknél az *adózók összességének* engedtetik befolyás. Az utolsó két évtized folyamán a legtöbb művelt országban az adóigazgatás mezején is, mindinkább az önigazgatás elve foglal tért, amennyiben nemcsak az adóbeszedési teendők nagy részét, de az állami hatóságok ellenőrzése mellett, a legtöbb adónemnél a kirovást is önigazgatási közegek, illetőleg az adózók kebeléből választott bizottságok teljesítik. Az ilyképen rendezett adóigazgatási szervezetnek működését *önadóztatásnak* nevezzük. És ez kétségtelenül nagy haladást jelez, mert az adókezelést az önigazgatással összhangba hozza, az adókezelést eredményesebbé és igazságosabbá teszi, s az egész adóügy fejlődésének csiráját tartalmazza. Nyilvánvaló, hogy az önadóztatás meghonosítása egyedül ott lehetséges, hol a hozzá szükséges tényezők, névszerint *kellő műveltség, politikai értelmiség, élénk polgári kötelességérzet* és általános *önigazgatási szervezet* nem hiányzanak. Ha az önadóztatás elve a népelet fejlődésével valamikor egész kiterjedésében meg lesz valósítható; az emberiséget az adóügynek új korszaka fogja boldogítani, amidőn mindazon adók, melyek nem elvi helyességüknek, hanem az elutasíthatatlan szűtségnak köszönik létüket, jelesen a fogyasztási adók, egyedáruságok s a legtöbb forgalmi adó, csak mint a múlt emlékei fognak említettetni. Amíg e szerencsés időszak be nem következik,

az önadóztatás csak azon korlátok közt s azon adónemeknél alkalmazható, melyek közt s amelyeknél az igazságos adóztatás követelményeit s az állam pénzügyi érdekeit nem veszélyeztetik. Az önadóztatás körébe vonhatók a hozadéki, jövedelmi és vagyoni adók. Ellenben a legtöbb forgalmi adó s a közvetett fogyasztási adók igazgatása csak az állami hatóságokra ruházható, habár némely közvetett fogyasztási adónál az *átalányozási rendszer* alakjában, kivételesen az önadóztatás is helyet foglalhat.

Az adóigazgatás három főágra oszlik, u. m. az *adókievetésre*, az *adóbeszedésre*, s az *adóbehajtásra*.

I. *Adókievetés* a fizetendő adóösszegnek hatósági megállapítása, mely az adóalany, adótárgy és adókulcs, illetőleg adótétel pontos megjelölésére terjed ki. Az adókievetés az egyes adócsoportoknál és részben az ugyanazon csoporthoz tartozó különböző adónemeknél, természetükhöz képest, különböző módon történik.

Az adókievetést az *adóköteles személyek kinyomozása* előzi meg, melyre a *hivatalos összeírás* vagy a *személyes bejelentési kényeszer*, illetőleg együttesen mind a kettő szolgál. Az *osztályadónál*, és a szoros értelemben vett *munkabéradónál*, melyek csak az átlagos fizetési képesség terhelését veszik czélba, a kivetés a köztudomású vagy könnyű szerrel kideríthető adatok alapján, az adózóknak a megfelelő osztályokba való sorozásával történik. A *tárgyi adóknál*, névszerint a föld- és házadónál, s általában azon hozadéki adóknál, melyek nem a tényleges jövedelem, hanem csak a külsőmérvek nyomán kinyomozandó hozadék utólerését czélozzák, az adótárgyak megállapítása s a hozadék nagyságára következtetést engedő tényeknek kipuhatólása *kataszterek* (l. a 38. §-t) készítése útján történik, melyek az adókötelesek közreműködésével állítandók össze. Az *általános jövedelmi adónál*, továbbá a *különös jövedelmi adóknál* (pl. a tényleges jövedelem terhelését czélzó föld-, házbér-, ipar-, tőkekamatadónál, az állandó fizetések adójánál), valamint a *vagyonadónál*, az adókötelesek *bevallásra* szorítandók, s az adóalap meghatározása a hatóságilag felülvizsgált bevallások alapján, az adózók soraiból részint kinevezés, részint választás útján alakítandó bizottságokra bízandó, amely bizottságok tanácskozmányaiiban az államkincstár jogos érdekeinek megvédése végett, állami közegeknek is részt kell venniök.

Az *adókötelesekből alakított bizottságok* működése sem zárja ugyan ki a részrehajlás és egyesek túlterhelésének lehetőségét, de a kizárólag állami közegek által eszközölt adókievetés mégis hiányosabb, mert az állami közegek nem ismerhetik annyira az adózók jövedelmi és vagyoni viszonyait, mint az adófizetők sorából választott bizottsági tagok, akik könnyebben ellenőrizhetvén a bevallások hűségét, a valót megközelítőbben határozhatják meg az adóalapot. Politikai tekintetben is nagy fontossága van ezen intézménynek. Ha kizárólag állami közegek róják ki az adókat, könnyen azon

tévhit terjedhet el, hogy az adók csupán a kormány érdekében szedettek. Ha azonban a törvény az adókiivetésnél az adózóknak is befolyást enged, a kormány- és a nép-érdekek azonosságának elismerése általánosabbá, a polgárok viszonya az államhoz szorosabbá, a polgári kötelességérzet erősebbé, s az adók igazi lényének felfogása élesebbé válik. És nem túlozunk, ha azt mondjuk, hogy a polgárok közreműködése az adóigazgatás terén a közügyek iránti érdekeltséget s a politikai önérzetet is fokozza, és az állami szervezethez való ragaszkodást szilárdítja. Persze a *kincstári érdekek biztosításáról* sem szabad megfeledkezni. A bizottság fele részben a kormány által kinevezett tagokból álljon, mivel ha kizárólag vagy túlnyomóan választott tagokból áll, a bizottsági tagok népszerűségük érdekében, különösen a befolyásosabb adózókkal szemben, nagy kimélettel járnának el. Több kisebb községet egy adókerületté kell egyesíteni, hogy a személyes befolyások ellen-súlyoztassanak. Az elnökség állami hivatalnokra bízandó, ki szak-ismeretével s a kormányt képviselő tekintélyével a törvény pontos végrehajtására ügyeljen.

Mínt hogy az emberek önzését a legelőnkebb közérzület sem szünteti meg, a *bevallás* az adókiivetésnek csak *kiindulási pontját* képezheti. A bevallás helyessége hatósági, illetőleg bizottsági tárgyalás által állapítandó meg. Világos továbbá, hogy a bevallás alapján eszközölt adókiivetésnek józanul csak azon adónemeknél lehet helye, melyeknél az adóalap tisztán hatósági működéssel meg nem határozható. Vannak írók, kik a bevallást, mint kizárólagos adókirovási alapot, valamennyi adónemre ki szeretnék terjeszteni, mert a bevallásnak kizárólagos felhasználása a politikai erkölcsöt nemesítené. Azt hiszem, hogy a jelenlegi viszonyok közt, midőn az adóalap legalább egy részének eltitkolását még a legbecsületesebb emberek is természetes dolognak tartják, a bevallás, mint kizárólagos becslési eszköz, a polgárok túlnyomó többségét ellenkezőleg politikai becstelenségre tanítaná. Valamely kisebb községben, vagy néhány ezer lakossal bíró országban, hol az adózók jövedelmi viszonyaikat kölcsönösen ismerik, s ahol az együvértartozás tudatában rejlő erő szorosabban összefűzi az embereket, az önbevallás, mint kizárólagos kivetési alap, talán megfelelő lehet. Azonban más viszonyok közt valamennyi adónemre és hatósági adatnyomozás nélkül alkalmazva, nem hozhatja meg a kívánt eredményt.

A *bevallási kötelezettség* vagy az adóalap egyszerű bejelentésére szorítható, vagy pedig a bevételeknek és termelési költségeknek, a vagyonadónál az egyes jószágosztályok értékénységének, s az általános jövedelmi adónál az összjövedelemben foglalt jövedelmi részeknek a jövedelmi ágak szerint elkülönített részletesebb megjelölésére terjeszthető ki. A *részletes bevallás* az adózóknak több nehézséget okoz, de célhozvezetőbb, mivel a bevallás szigo-

rúbb ellenőrzését lehetségesíti, s a tényleges adóforrás felderítésére több támpontot szolgáltat. A becslő bizottság feljogosítandó, hogy hiányos bevallás esetében felvilágosításokat és pótlásokat kérhesen az adókötelestől, és szükség esetére tanuknak, állami és községi hatóságoknak kihallgatását, esetleg okmányoknak s az adóköteles üzleti könyveinek előmutatását rendelhesse el. Ha az adóköteles a kitűzött határidőben nem adja be bevallását, vagy a bevallás az adóalap megítélésére nem szolgáltat elégséges támpontot, s az adóköteles vonakodik a hiányos adatokat kiegészíteni, a bizottság az adóalapot a tudomására levő ténykörülmények nyomán, esetleg mások meghallgatása után, saját belátása szerint határozassa meg. A *bevallás elmulasztása* rendszegési bírsággal, vagy mint a *szász* jövedelmi adótörvény teszi, a felszólamlási jog elvesztésével sújtandó.

A bevallások hűségének s a rájuk alapított becslés részrehajlatlanságának legfőbb biztosítója a *nyilvánosság*. Mindent fel kell tehát használni, hogy a bevallások s a becslési művelet a közönség által ellenőriztethessék. A bevallásokat s a becslési eredményeket feltüntető lajstromoknak közszemlére tétele és a becslő bizottság tárgyalásainak nyilvánossága nem elégséges az említett cél elérésére. A bevallásokat s a becslési eredményeket könnyen megszerezhető nyomtatványokban is közzé kellene tenni. A bevallások hűségét és a bizottság eljárását ilyképen mindenki megítélhetné, és a közvélemény a bevallók önzésének s az atyafiságos vagy egyéb mellékes érdekek befolyása alatt működő bizottsági tagok részrehajlásának utját állaná. Mindazok, kik a kincstár meg-rövidítésére irányzott szándékkal az adóalapot vagy egy részét eltitkolják, vagy oly valótlan tényeket mondanak be, melyek az adó igazságos kirovását megghiúsítják, megfelelő pénzbírsággal sújtandók. A hamis bevallások ellensúlyozására hatékony eszköz annak megengedése, hogy bármelyik adózó másnak bevallására megtehesse észrevételeit. Ez ellen ugyan azt szokták felvetni, hogy mások üzleti és jövedelmi viszonyainak kiméletlen feltárására s alap nélküli feladásokra vezethet. De az állam nem tekinthet egyedül egyes adózók érdekére. Saját magának s az adófizetők közösségének jogos érdekeit is biztosítani kell. Az pedig kétségtelen, hogy egy hason adóerővel bíró polgárnak enyhébb megrovása az adókötelesek közösségének érdekét sérti, mivel az egyik adófizetőnek engedett kedvezmény a másoknak igazságtalan megterhelését vonja maga után. A bosszantási vizsketegből vagy ártani vágyásból eredő felszólalások bírsággal akadályozandók meg. A bevallások hűségének *esküvel erősítése* nem látszik tanácsosnak, mert nem nyújt biztosítékot, és könnyen tiszta alakisággá törpülhet, ami erkölcsi tekintetben veszélyessé válhatik.

Magától értetik, hogy a *panaszemelési jogot* az elsőfokú kivető közeg határozata ellen, semmiféle adónál sem szabad az adóköte-

lestől elvonni. A felülvizsgálat részint az államkincstár érdekeit képviselő, részint választás után kijelölt tagokból álló *felelősségi bizottságra* bízandó. Legviszásabb a felszólamlások végérvényes elintézését magának a pénzügyi kormányzatnak hatáskörébe utalni, amint pl. 1883. végeig nálunk volt így, mert ez a végrehajtó és bírói hatalomnak egy kézben való egyesítése; hanem vagy egy önálló *központi bizottságra*, vagy egy külön szervezett és önálló *legfelsőbb pénzügyi törvényszékre* kell bízni. Az államháztartás zavartalan menete megkívánja, hogy a felszólamlási jog rövid határidőhöz legyen kötve, és igénybe vételének a befizetésekre nézve ne legyen felfüggesztő hatálya.

Tekintve az *adóérték kiszabásának módját*, kétféle kivetési rendszer közül lehet választani. Az egyik a *felosztásos*, a másik a *hányadlati* vagy *százalékos*. A *felosztásos* (reparticionális) rendszernél a törvény az illető adónemből az ország egész területén befolyandó össz-bevételt, az u. n. *adóösszeget* (adókontingenst) előre megállapítja úgy, hogy az egy-egy adóegység után fizetendő adótétel csak az összes adókötelesek adóalapjainak kinyomozása után válik ismeretessé, mert csak ekkor lehet tudni, hogy az adóösszeg hogyan oszlik meg az összes adóegységek száma közt. A felosztásos rendszer olyképen is alkalmazható, hogy az előre meghatározott adóösszeget a törvényhozás vagy a központi adóbizottság az egyes tartományok közt, ezek a kerületek közt, ez utóbbiak ismét a járások, illetőleg közvetlenül a községek közt megosztják. A felülről lefelé haladó felosztást vagy az illető öngazgatási testület képviselője, vagy külön részint kinevezés, részint választás után összeállított bizottság teljesíti. A tulajdonképi *adóalany* a felosztásos rendszer ezen alakjánál nem az egyes adófizető, hanem az egész igazgatási kerület. A községi adóösszegnek felosztása az egyes községi tagok közt a községi igazgatás, illetőleg külön adó-bizottság által vagy önállóan, vagy az adózók évenkénti bevallása, vagy végül hosszabb időre érvényes kataszteri lajstromok alapján történhetik. A *hányadrendszernél* a törvény az adókulcsot előre szabja meg úgy, hogy a befolyandó adóbevétel, amely itt ugyanazon adótétel mellett az adóegységek száma szerint változik, előre csak hozzávetőleg számítható ki.

A felosztásos rendszernek azonfelül, hogy az adóigazgatás *decentralizációjára* s az önadóztatás érvényesülésére jótékony befolyása van, s a kormány az államháztartás által minden körülmények közt igényelt összeget könnyebben biztosíthatja, kiváltképen az az előnye, hogy az adózókat egymás ellenőrzése alá helyezi.¹⁾ Ennél ugyanis valamennyi adófizetőnek érdeke azt köve-

¹⁾ A *felosztásos rendszert* sokan a népképviselő ellenőrzési jogának hatályosabb gyakorolhatása s a takarékos pénzügyi kormányzat érdekében tartják kívánatosnak, mert a kormány a megállapított összeggel kénytelen

teli, hogy minden egyes adóköteles teljesítési képessége szerint járuljon hozzá a közterhekhez, és hogy senki sem részesüljön kedvezményben, amennyiben az előzetesen megállapított adóösszegnek minden áron be kell folynia, s így az egyeseknek nyújtott kedvezmény a többinek túlterhelését vonja maga után. A felosztásos rendszer bizonyos adónemeknél, mint különösen az iparadónál, az által még tovább is fejleszthető, hogy az ugyanazon adóközségben lakó s ugyanazon foglalkozást űző adókötelesek egy-egy *adózó-társaságnak* tekintetvén, az egy-egy ily adózó-társaságra szabott adóösszegnek egyénekenkénti felosztása az érdekelt adókötelesek sorából választott bizottságra bízatik, mi által az adóterheknek a tényleges fizetési képességhez arányosított megoszlása mozdíttatik elő. A *hozadéki adóknál*, melyeknél az adóösszeget a korábbi évek tapasztalatai nyomán, az egyes igazgatási területekre minden nagyobb nehézség nélkül fel lehet osztani, a felosztásos rendszert tartom megfelelőbbnek. Azonban az *általános jövedelmi adónál* a reparticionális rendszer annyiban nehézséggel jár, amennyiben a folyó adóévben új adókötelesek telepedhetnek le s a múlt évi adókötelesek közül sokan más kerületbe tehetik át lakásukat, s így a felosztásra nincsen biztos támpont.

Nem lévén, mint újabban igen sokan, a felosztásos rendszernek túlzott pártolója, hátrányait sem hallgathatom el, melyekből a másik rendszer előnyei is kivehetők. Hátránya, hogy az adóértéket nem hozza az adózási képességgel határozott és világosan kifejezett arányba, minek folytán az egyes adózó mindaddig, amíg a felosztási, illetőleg becslési művelet nincsen befejezve, a teher nagysága iránt kellően nem tájékozhatja magát; hogy továbbá az adók fejlődő képességét nem használja úgy fel, mint a százalékos kivetés. mivel a gazdasági viszonyok javulása csak akkor fokozhatja az adóbevételt, ha a törvényhozás a kontingens-összeget felfemeli. Ha az adóösszeget felülről lefelé az egyes igazgatási területekre, és végül a község illetőségét a községi lakosokra az öngazgatási vagy önadóztatási közegek osztják fel, sok alkalom nyílik tévedések és részrehajlások becsuszására, ami nagy egyenlőtlenységnek lehet okozója.¹⁾

beérni, amíg a *százalékos adónál* a népesség szaporodása s a nemzetgazdaság fejlődése folytán az előirányzott bevételnél több folyhat be, mely többlet a kormány által a népképviselőlet észleléseivel ellenkező rendkívüli szűkegletek fedezésére, vagy a költségvetés korlátait túlhaladó költségekre fordítható. Ezen érvelésnek nem tulajdonítok fontoságot. A takarékoságot magában véve egyik rendszer sem biztosítja. A könnyelmű költsékezést a *kontingenciális rendszer* sem zárja ki, mivel ha kevésbe veszi a kormány a törvényhozó testület ellenőrzési jogát, függő adóssághoz folyamodik, vagy más úton segít magán. Ha pedig tiszteletben tartja a parlament hatalmi körét, a *hányadrendszert* alkalmazása esetében sem lépi túl a költségvetést, mintán a népképviselőlet befolyása nemcsak a bevételek megajánlására, de egyúttal a kiadások megállapítására is vonatkozik.

¹⁾ A felosztásos rendszer nagyobb terjedelemben csak *Franciaország-*

II. Az adóbeszedés szabályozásánál arra fordítandó minden törekvés, hogy amennyire a kincstári érdekek megengedik, az adózók szabadsága és kényelme lehetőleg csekély megszorítást szenvedjen. A pénznemen s a közegen kívül, amelyben s akinél a fizetés teljesítendő, az adótartozás esedékességének ideje törvényileg állapítandó meg. A fizetés módja ne legyen sok alakiséghez kötve. A fizetési határidőket olyképen kell rendezni, hogy lehetőleg a jövedelemszerzés idejével essenek össze, mikép az adóköteles ne legyen kénytelen üzleti tőkét megtámadni. A lerovást részletekben is meg kell engedni, ami egyfelől a szegényebb adófizetőkre nézve jótétemény, másfelől pedig a pénzforgást segíti elő.

Az adók beszédésével vagy állami, illetőleg községi közegek, vagy mint Angliában és Franciaországban, a begyűlt összeg bizonyos hányadából álló díj fejében, magánosok bízhatók meg. Ha a kormány a községi közegek adóügyi működését kellő szigorúsággal ellenőrizheti, s a késedelmes és vétkes községi közegeket felelősségre vonhatja, a községek általi beszédés a legkivánatosabb. De a közvetett fogyasztási adók beszédése s általában kezelése állami közegekre ruházandó, mivel ezen adók az egész országra kiterjedő egységes, továbbá nagyobb jártasságot és megbízhatóságot igénylő igazgatást kívánnak. A lehető leghelytelenebb az adók haszonbérbe adása, amely beszédési rendszer az ókor és középkorban általánosan el volt terjedve, s a keleti államokban még ma is divatban van. A bérlők nem törődve semmiféle köz-

ban és Württembergben van érvényben. Hazánkban az u. n. *dikátis reparitio* alakjában már a múlt századokban alkalmaztatott. Az országgyűlés által megállapított adóösszeg a megyékre és sz. kir. városokra a porták alapján osztott fel. Adóköteles csak a jobbágyság s a városi polgárság volt. A porta eredetileg egy jobbágyházat és taltet jelentett; 1609. óta a parasztok elszegényedése folytán 4 parasztdvár és 12 zsellérház vétetett egy portának. 1791-től 1849-ig Magyar- és Horvátországban összesen csak 6346^{1/2} porta szerint történt a felosztás. Az egyes megyékre eső porták számát a helytartótanács határozta meg, a községekre s az egyes adókötelesekre jutó adóösszeget az u. n. *dikátis összeírások* alapján, a megyék állapították meg. Ezen összeírások abban állottak, hogy az adókötelesek, t. i. a jobbágyok, azok fiai és leányai, az iparosok és kereskedők, amennyiben 16-ik évüket elérték és a 60 évet túl nem haladták, továbbá a lovak, csikók, ökrök, tehenek, borjúk, sertések, juhok és méhkasok, ugyszintén a paraszttelkek, szőlők és nádasok, a vetésekből reménylett haszon, faizási, korcsmáltatási, malomi haszonvételek stb., 1715. óta összesen 90 rovat alatt összeíratottak. E rovatok alapján képeztettek a *dikák* (rovások), vagyis azon egységek, melyek szerint a *hadiadó* fizettetett. Meghatározván a megye a dikák számát, a rá rótt adót annyi részre osztotta, amennyi dikája volt a megyének. Ezek nyomán állapított meg az egyes községekre és személyekre eső *hadiadó*. Ily alapon vettették ki a megye *hási adója* is, mely az országgyűlés közreműködése nélkül, a helytartótanács felügyelete alatt, szintén csak a nem nemes osztályoktól szedetett. FALK: Az adó története Magyarországon, az Egyet. magy. Encyclopaedia I. kötetében. Pest, 1859.

tekintettel, a nép zsarolóivá és gyakran lázadások okozóivá válnak.¹⁾ Az adókibérlés az adózóknak sok tekintetben előnyös közreműködését az adókivetés körül is kizárja. Azonban oly adónemeknél, melyeknél a kérlelhetetlen szigor a nemzetgazdaságra nézve nem von káros következtéseket maga után, s a beszédés eredményessége az adószedők pontosságától, szemeskedésétől, közvetlen érdekeltségétől és hűségétől függ, mint pl. a városok határainál beszédett fogyasztási adóknál, vagy a bor- és húsadónál, a bérleti rendszer a kezelési költségek kevesbitése s az adókijátszások megakadályozása kedvéért, az adótételek meghatározása és a haszonbérlok visszaéléseinek megelőzésére irányuló hatósági felügyelet mellett, méltán alkalmazható. A pénzügyi igazgatás vagy a közszéggel, vagy egyes vállalkozókkal kötheti meg a haszonbéri szerződést.

Ha az adókivetéskor feltételezett adózási képesség az adótárgy elenyészése folytán tönkre megy, vagy más közbejött körülmény folytán jelentékenyen kisebbedik, azon alapelvnek, hogy az adó a fizetési képesség aránya szerint rovassék ki, a már kivetett adónak *törlése*, illetőleg *leszállítása* által kell eleget tenni. Azon régi igazság alól, hogy «ahol nincs, ne keress», az állam sem vonhatja ki magát. Az egyszer megtagadott adóelengedés a túlterhelt magángazdaság megsemmisülését okozhatja. Más oldalról nem kell szem elől téveszteni, hogy egyeseknek igazolatlan adóelengedésben való részesítése mások terhelésével jár, amennyiben az adóterhernek azon része, mely valakiről leemeltetik, másokra hárul. Ha a magángazdaságot *fizetési halasztás* által is meg lehet menteni, ennek az elengedés felett elsőség adandó. A fizetési halasztások s adóelengedések fölötti határozathozatal a közép, vagy ha ilyen nem léteznék, a központi hatóságnak tartandó fenn, mivel a kivételszerű intézkedés a belátás és hatalom magasabb fokát igényli. Azonban oly esetekre nézve, midőn az adóelengedés alapja világos, pl. ha a házat tűzvész pusztította el, vagy a házbéradó alá eső lakosztály üresen maradt, az adóelengedés elrendelésére az alsó hatóságok is feljogosítandók. A közvetett fogyasztási adóknál nem lehet adóelengedésnek helye, mivel az adóköteles cikket, kivéve az adókijátszás eseteit, adóviselés nélkül nem lehet

¹⁾ A haszonbérleti rendszert csak a közigazgatási szervezetnek teljes hiánya indokolja. Hogy mily káros hatása volt e rendszernek Franciaországban, a hol az adók bérbeadásából eredő pénzügyi zavarok a múlt század végén a forradalom kitörését is sietteték, MACCULLOCH: Treatise on the . . . of taxation ez. munkájának 29. sk. lapjain olvashatni. Az adóbérlők minden időben a nép megvetésének képezték tárgyát. Spanyolországban ENSENADA minisztert, ki 1746-ban az adóbérlési rendszert megszüntette, a közvélemény a nép jótétjének tartotta. Bővebben tárgyalják ezen adóbeszedési rendszert: MURHARD: I. 153. l.; JAKOB: II. 1258. sk. §§.; EMMINGHAUS: Rentschch szótarában 8:2. l.; és MAURUS: 251. l.

fogyasztani. Mindössze az adótárgyak termelőit, szállítóit, illetőleg eladóit azon kedvezményben lehet részesíteni, hogy az adót a rendszer határidőnél későbbben szolgáltatassák be.

Az adók pontos befolyásának biztosítása érdekében itt-ott a község egyetemes jótállási kötelezettségének eszméje merült fel. Ezt indítványozta nálunk is 1874-ben az államháztartás rendezésére vonatkozó javaslatok megtételére kiküldött parlamenti bizottság. Ugyanezt vette célba a közadók kezeléséről szóló kormányjavaslat, mely a képviselőház által eszközölt lényeges módosításokkal, s a többi közt a község felelősségére vonatkozó javaslatnak elejtésével, 1876-ban törvényerőre emeltetett. A község szavatosságának csak akkor van alapja, ha valamennyi, vagy legalább a legtöbb adó a felosztásos rendszer szerint rovatik ki, melynél az állam tulajdonképi adóalanynak nem az egyes községi tagot, hanem az egész községet tekint. Különben nincs értelme, mert a község nem oka annak, hogy egyes tagjai hátralékban vannak. A pontos adófizetést, kinek elég gondot ad a maga adójának fizetése, jogosan nem lehet arra kötelezni, hogy a késedelmes adózók terhet is magára vállalja.¹⁾

III. Az adóigazgatásnak végső szaka az adóbehajtás, vagyis az esedékessé vált s a törvényes határidőig nem törlesztett adótartozásnak kényszer útján való beszedése. Az adóvégrehajtást a nép ugyan mindenütt gyűlöli, de azért épen oly szükséges és a jogosság által határolt korlátok közt épen oly igazságos, mint maga az adó. Álljon valamely nép a politikai műveltség legfelsőbb fokán, lengje át még oly önzetlen közszellem a társadalom minden rétegét, mindig nagy számmal vannak oly adókötelesek, kik az adókat pusztán nyugnek s a kormányönkénti kifolyásának tekintik, s az adófizetés alól minden áron szabadulni iparkodnak. Sőt az adók jogosságát elismerő polgárok közt is sokan találkoznak, kik az adófizetésnek elodázására mindent felhasználnak. Már pedig az adótartozások pontos lerovása az államháztartás rendjének szükségképeni feltételeihez tartozik. A legjózanabb adótörvények és az egyébként legpontosabb pénzügyi igazgatás keveset érnek, ha csak az teljesítí adófizetési kötelezettségét, aki önszántából akarja. Az igazságos, de erélyes, és semmiféle mellétekintetek által nem befolyásolt adóbehajtás az adózók összesége érdekében is kívánatos, mivel a teherviselési köteleesség kijátszása nemcsak a kincstárt károsítja, mely valahogyan utoljára is előteremti a szükséges összeget, hanem az egész adózó népet rövidíti meg, amelyre a jogtalanul visszatartott adóösszeg annál nagyobb terhet rak.

¹⁾ A község felelőssége az egyenes adók hátralékaiért egyedül Angliában és Württembergben áll fenn, mely utóbbi országban a felosztásos rendszer van érvényben.

Nyilvánvaló, hogy az adóvégrehajtás szüksége annál gyéribben mutatkozik, minél kedvezőbb az adóteher s az adózási képesség közötti arány, minél élénkebb a polgári köteleességérzet és nagyobb a törvények tisztelete. S ezért a gyakori adóvégrehajtások politikai körjelnek is tekinthetők. Ha az évről évre növekedő adóhátralék nem az adócsavar túlfeszítéséből, hanem az adókezelés lanyhaságából származik, az állam az adóbehajtási művelet szigorítására saját érdekében jogosítva, a pontos adófizetők érdekében pedig kötelezve van, mert ez az egyetlen eszköz, melylyel a következeiseiben végzetes bajt orvosolni lehet.

Az adófizetéstől való vonakodás annál nagyobb mérvű, minél kevésbbé művelt a nép. Alacsony kulturfokon a népet még nem hatja át az államhoz való tartozósság érzete, az adózók nem fogják fel az állami rend előnyeit, és nem emelkednek a közterhekben, de egyuttal a közjavakban való részesülés tudatára. Az adóbevétel nem is annyira a nép boldogítására, mint inkább hódító háborúkra s az uralkodó család hatalmának emelésére fordítatik. Az ez iránt meggyökerezett nézet még továbbra is fentartja magát, ami az adók céljának s jogalapjának megismerését s a polgári köteleességérzet fejlődését nehezíti. Nálunk és bizonyára másutt is, akárhány oly alsóbb rendű adózó van, akik nem is gondolnak arra, hogy az adók jótékony eredményeit ők is élvezik, hanem azt hiszik, hogy adójukat a király pénztárába viszik, aki azonfelül, hogy katonát tart, a bejött pénzzel egyebet nem igen tesz. Mily hasznos dolgot végeznének néptanítóink, ha az ilyféle ferde fogalmak kiirtására gondot fordítanának!

De ha a műveltség fejlődésével gyengül is az adómegrövidítési hajlam, és a fizetési készség hiányából eredő adóvégrehajtások száma csökken, más oldalról annál jobban szaporodnak a vagyontalan osztályok fizetési képességével arányban nem álló adóteher által előidézett végrehajtások. És épen ez teszi szükségessé, hogy az adóbehajtás az emberi jogok biztosítására irányuló feltételekhez legyen kötve, amelyek meghatározásánál azon elvből induljon ki a törvényhozás, hogy a behajtási művelet soha sem jöjjön az egyéni és családi jogokkal nagyobb összeütközésbe, mint az eszköz szükségessége a cél elérésére multhatatlanul megkívánja. Ez irányban kiváltképen a következők érdemelnek figyelmet:

Az oly tartozás, mely az adóköteles fizetési képességének hiánya miatt vált hátralékká, jogosan nem lehet az adóvégrehajtás tárgya, mert a legszigorúbb adóbehajtás sem facsarhat ki többet, mint amennyi van. Időleges fizetési képtelenség esetében fizetési halasztás engedélyezendő, végleges és teljes képtelenség esetében az adótartozás törlese rendelő el. Ha az adóbehajtás az adókötelest minden vagyontól fosztaná meg, több évre terjedő részletenkénti törlesztést kell megengedni. Az oly végrehajtás, mely az adózót földönfutóvá teszi, nem csak embertelen eljárás, de az

államkincstárra is kárt hoz, mert végkép megfosztja a polgárt adóerejétől és csökkenti az adózók számát. Sőt a minden kiméletet nélkülöző behajtás még a közkiadásokat is szaporíthatja, mert ha az adóvégrehajtó ma az utolsó falatot szedi el a polgártól, holnap a község, illetőleg az állam talán segélyt kénytelen nyújtani az éhezőkoldusnak. Az életfentartásra elkerülhetetlenül szükséges élelmi szerek és öltözetek, továbbá az üzlet folytatásához megkívántató munkaszerek és egyéb eszközök kiveendők a végrehajtás alól. A végrehajtás az ingatlanokra csak utolsó esetben és a föld népének lehető kimelésével legyen intézhető. Ellenben azok irányában, kik nem fizetési képesség, hanem fizetési akarat hiánya miatt maradtak hátralékban, kellő szigorral és minden halogatás nélkül járjon el az adóigazgatás, mert minél jobban nőnek a hátralékok, annál kétesebb a behajthatóságuk. A katonai végrehajtás nem védelmezhető, mivel a polgárok túlságos megterhelésével s a katonai hivatás lenézésével jár.

A végrehajtást *fizetési felhívás* előzze meg, amely mérsékelt illeték szedésével köthető egybe. *Késedelmi kamatoknak* követelése is igazolva van, amennyiben a kormány az adóbevételnek idejekorán be nem gyűlése miatt ideiglenes kölesönhöz kénytelen fordulni, mely után kamatokat fizet; az pedig igen is méltányos, hogy a függő adósságból származó teher csak azok által viseltesék, akik elidéztek. Epen ilyen méltányos, hogy az adóbehajtás költségeit a végrehajtást szenvedő hátralékosok fedezzék, nehogy a pontos adófizető fizesse a késedelmes adóköteles által okozott költségeket.

MÁSODIK FEJEZET.

A z e g y e s a d ó n e m e k .

I. A hozadéki adók.

38. §.

A hozadéki adók általában és a kataszter.

A *hozadéki adók* az adótárgyat az adóalanytól elválasztják, és tekintet nélkül az adóköteles személyére és jövedelmére, egyedül és közvetlenül az *adótárgyak hozadékát* terhelik. Ez áll különösen a föld- és épületadóra, a tőkekamatadó bizonyos alakjaira (a szelvényadóra s a közvetett kamatadóra) és a tárgyi ismérvek (pl. az üzleti tőke nagysága, az üzleti helyiség bérértéke, a község népességének létszáma) nyomán kirovott iparadóra nézve. Az adó-

tárgynak az adóköteles személytől való elkülönítése az adókezelés könnyítésére, és kiváltképen arra szolgál, hogy a belföldi hozadékforrásokból külföldre folyó jövedelmek minden nehézség nélkül megadóztathatók, ami a nemzetközi forgalom élénkségénél és a részvénytársulati vállalatok nagy számánál fogva újabban kiváló fontossággal bír. Más oldalról azonban a tiszta hozadéki adók a külföldről belföldre származó jövedelmeket nem érhetik, miért is a *személyes jövedelmi adóval* kapcsolandók össze.

A tiszta hozadéki adók elvi hátránya, hogy pusztán *tárgyi ismérvekre* vannak alapítva, s hogy az adóalany személyiségével nem törődve, a személyes jövedelem igen fontos tényezőire, névszerint az idegen tőkék kamataira, az adóalany ügyességére, szorgalmára és képzettségére, továbbá a termelésben való személyes közreműködés mértékére, szóval az *átlagos termelési viszonyoktól eltérő mozzanatokra* nem lehetnek figyelemmel úgy, hogy nem a valóságos jövedelmet, hanem csak az adótárgyak átlagos hozadékát terhelik. Ezzel összefüggő további hátrányuk, hogy eredményük nem alkalmazkodik a szaporodó állami szükségletekhez. A kataszteri támpontokra alapított és az átlagos hozadék terhelését célzó hozadékadókból folyó bevétel csak az adókulcs felemelése által szaporítható; ellenben a ruganyosabb természetű jövedelmi adó a nemzeti jövedelem nagyobbodásával, az adótétel változása nélkül is egyre növekedő bevételt nyújt. A hozadékadók felemelése igen nyomasztólag és aránytalanul hat, mert nincsenek tekintettel az adózók személyes viszonyaira s az adóssági kamatokra, és mert a kataszterben feltüntetett hozadék a tényleges hozadékkal meg nem egyez. A legkirívóbb aránytalanság egyedül a kataszter felülvizsgálata által enyhíthető, amely azonban különösen a földadónál oly sok nehézséggel és költséggel jár, hogy csak hosszabb időközönként eszközölhető.

De a hozadéki adók ezen hátrányaiból koránt sem következik eltörlésük szüksége, mivel a mezőgazdasági és ipari foglalkozásokból eredő jövedelmek kinyomozása a hozadéki adók kataszterei nélkül igen meg volna nehezítve, és mert a külföldre folyó jövedelmek megrovásánál fontos szolgálatot tesznek. Az elősorolt hátrányok csak azt sürgetik, hogy a hozadéki adókon kívül, a tényleges adózási képességhez és az állam változó szükségleteihez jobban simuló általános jövedelmi adó is alkalmaztassék.

A hozadékadók rendezésénél arra kell törekedni, hogy az életben előforduló valamennyi hozadékforrás utóléressék. A hozadéki adók rendszerének alkatrészeiül ajánlkoznak: 1. a *földadó*; 2. az *épületadó*; 3. a *tőkekamatadó*; 4. az *iparadó*; 5. a *munkabéradó*.

A hozadéki adók kivitelének legnagyobb hátránya, hogy amíg egyes hozadéknemek nagysága egész pontossággal megállapítható, addig másoké a valót megközelítőleg sem deríthető ki, minek az

a következése, hogy némely hozadékok túlerősen, mások pedig nagyon is enyhén, vagy épen nem rovatnak meg. A személyes tevékenység s az ingó vagyon hozadékát sokkal kevésbé érik, mint azt, amely ingatlan vagyontól származik. A tulajdonos által használt épületnek, a váltóra vagy közönséges adóslévre kölcsön adott tőkének hozadéka sokkal nehezebben puhatható ki, mint a kibérelt épületé, illetőleg a jelzálogi kölcsönbe vagy értékpapírokba fektetett tőkéé. Az adóigazgatás az utólérhetőség különböző fokából eredő aránytalanságnak kisebbítése végett részletes kataszteri felvételekhez, s az adókijátszások megakadályozása céljából szigorú és bonyodalmas ellenőrzési intézkedésekhez kénytelen folyamodni, melyek az adókezelést nehézkessé s az adókötelesekre nézve zaklatóvá teszik.

Az adótárgyak tiszta hozadékának kipuhatólása végett előbb a *nyers hozadék* nagyságát kell meghatározni, melyből az átlagos termelési költségek levonása után, a tiszta hozadék is kiszámítható. Evégből az adóigazgatás mindenekelőtt az egyes adótárgyakat és birtokosaikat veszi fel, azután az adótárgyak hozadékképességét állapítja meg, és végre az egyes adótárgyakat kiderített hozadékuk nagysága szerint az illető osztályba sorozza be. Az adóigazgatásnak ezen eljárását *katasztrirozásnak*, az ez uton kivett adókat *kataszteri adóknak*, s az egész eljárás adatait megőrkítő jegyzéket *kataszternek* nevezzük.¹⁾ A *kataszter* tehát az adótárgyaknak és hozadékuknak jegyzékszerű összeállítása, megjelölésével egyszersmind az adóköteles személyeknek s mindazon ismérveknek és adatoknak, melyek alapján az adóalap kinyomoztatott. Ha az adókulcs előre meg van állapítva, a fizetendő adóösszeget a birtokában levő adótárgy kataszteri hozadéka alapján mindenki könnyen kiszámíthatja. *Kataszterek* nem csak a földadónál, de a ház-, tőkekamat-, ipar- és munkabér-adónál, valamint a vagyoni és jövedelmi, sőt a fogyasztási adóknál is előfordulhatnak. A különböző adótárgyakról készített kataszterek közt használhatóságuk tartamára nézve lényeges különbség van, amennyiben az oly adótárgyakról felvett lajstromok, melyek körül ritkán történnek változások, névszerint a föld- és házadói kataszterek, hosszabb időn át használhatók, amíg pl. az iparadói vagy kamatadói kataszter minduntalan változásoknak van alávetve.

A *kataszterek felvételénél* a következő vezérelvek szemmel tartása szükséges: 1. az adóalap kinyomozása az adózók bevallásának figyelembe vételével, független állású bizalmi férfiak és hatósági közegek által történjék; 2. a kataszteri műveleteknél minden nem okvetlenül szükséges faggatás mellőzendő; 3. meg

¹⁾ Ezen kitétel *«kataszter»* a *«capitationis registrum»* vagy *«capitum registrum»* szavak összevonásából származik. *Capitatio*-nak nevezték a föld- s a fejadót, *caput*-nak pedig az egyes adótárgyat.

kell engedni, hogy az adózók a helyteleneknek tartott feltételek ellen felszólalhassanak és új becslést kívánhassanak; 4. a kataszteri munkálatok *nyilvánvalóságban* tartandók, azaz az adótárgyra s a birtokos személyére vonatkozó változások pótlólag felveendők; 5. a kataszter szerkezete lehetőleg egyszerű legyen, mert minél szövevényesebb, használata annál fáradságosabb.

39. §.

A földadó.

MALCHUS: I. 186. l.; HOFFMANN: 40. l.; BAU: II. 301. §.; UMPFENBACH: I. 178. l.; WIRTH: II. 406. l.; HÖFKEN: 164. l.; HOCK: 179. l.; PFEIFFER: II. 124. l.; EISENHART: 42. l.; WALCKER: 14. l.; STEIN: II. 15. l.; PARIEU: Traité I. 167. l.; ROYER: Théorie de l'impôt. 27. fejt.; GARNIER: Traité 9. fejt.; LEROY-BEAULIEU: I. 420. l.; SCHÄFFLE: Steuerpol. 294. l.; WAGNER: Schönberg kézikönyvének II. k. 199. l.; KRIES: Regelung d. Grundsteuer. Berl. 1855; NOIZET: Etude sur le catastre. Paris, 1857; GNEIST: Engl. Grundsteuersystem. Berl. 1859.; MASCHER: Grundsteuerregelung in Preuss. Potsdam, 1862.; LE COUPPEY. De l'impôt foncier. Paris, 1867.; LÖLL: Grundrente. Würzb. 1872.; VOCKE: Best. d. Landwirthsch. Tüb. folyóirat 1873 és 74.; LEYSEWITZ: Die Landwirthsch. unter d. Einflusse d. in Nord-deutschl. hersch. Steuersystems. Berl. 1872.; PIETZSCH: Katasterfragen. Strassb. 1879.; KORIZMICS: Gazd. levelek. 54. l.; LÓNYAY: Közügyek. Pest, 1863. 91. l.; KELETI: A telekadó és kataszter. Pest, 1868.; EÖTVÖS K.: A földadó és a kataszter. Budapest, 1875.; DOBNER: A földadó-kataszter. Bpest, 1880.

A földadó a legrégebb¹⁾ és jövedelmezőségére nézve a legjelentékenyebb adónem. Egyike a legbiztosabb bevételi források-

¹⁾ A régi *Egyiptomban* a földbirtokosok a *termesztermények itódrését* szolgáltatották adó fejében. DARIUS perzsa király *Kis-Ázsia* területének felmérését rendelte el, s a földadót a terület nagysága szerint vetette ki. A *római birodalomban* a földadó a legrégebb időtől kezdve fennállott. Kezdetben csak azon földbirtok volt adótárgy, melyet római polgár római területen (*ager romanus*) római tulajdon gyanánt tartott hatalmában. Annak meghatározhatása végett, hogy mily mértékben tartoztak a polgárok állásuk terheiben osztozni, és egyszersmind mily mértékben vehettek részt a közügyek intézésében, egy könyvet vezettek, amelybe minden egyes polgárnak földbirtoka tartozékaiival, névszerint az épületekkel, rabszolgákkal s a marhákkal együtt beiktattattott. Az ingó vagyon csak később került becslés alá. A telekkönyv minden 5-ik évben (*lustrum*ban) felülvizsgálat (*census*) alá vétetett. A becslés foganatba vétele a király, később a consulok hatáskörébe tartozott, s amidőn az ország területének nagyobbodásával az ide vágó ügyletek terjedelme is növekedett, egy külön hatósággra, a cenzorokra ruháztatott. A cenzus felülvizsgálásakor a római polgárok a fővárosban tartoztak megjelenni, hogy személyi és vagyoni viszonyaikról eskü alatt vallomást tegyenek. A vallomástétel elmulasztása a polgári jogok s a vagyon, sőt a szabadság elvesztését vonta maga után. A bevallás az értékre is kiterjedt, és helyességének ellenőrzéséül a telkek fel is mérettek. Ide vonatkozó igen érdekes adatokat olvashatni VOCKE: Directe St. d. Römer. Tüb. folyóirat. 1859, 668. sk. l.; és SAVIGNY. Röm. Steuerverfass. Vermisch. Schriften.

nak, mivel tárgya el nem palástolható, és mert ha valamennyi földbirtokos pontosan fizetné adóját és silány termés nem lenne, hozadékának összegét állandónak tekinthetnők.

A földadó tárgya: minden gazdaságilag művelhető földbirtok, habár tényleg nem is műveltetik. Ehhez képest az élvezeti és fenyvesési czélokra használt területek, pl. díszkertek, vadászterületek, tavak stb. szintén földadó alá esnek. Néhol a rakhelyek, kőbányák, a bányászati és egyéb ipari czélokra szolgáló területek sincsenek a földadó alól kivéve, melyek azonban helyesebben az iparadónál vehetők figyelembe. A földadó alapja: azon tiszta hozadék, melyet a kérdéses földbirtok nyújt vagy nyújthatna, ha tényleg gazdaságilag használnának. Miután a földadó a legrosszabb minőségű telkekre is alkalmaztatik, nemcsak a RICARDO-féle földjáradékot, hanem a tiszta hozadékot is éri, amely tőke- és munkajövedelmet, nemkülönben vállalkozói nyereséget is foglal magában. Tisztán a földjáradék terhelését czélzó adó kivihetetlen volna. A földjáradék, azaz a pusztta természetörök eredménye, a telekbe fektetett tőkének, részben az üzleti tőkének, és ha a tulajdonos maga gazdálkodik, egyuttal a föld megművelésére fordított munkának hozadékával, valamint a vállalkozói nyereséggel egyesülten jön nyilvánulásra úgy, hogy a tulajdonképeni földjáradékot a legtöbb esetben nem lehet a többi jövedelmi ágaktól elkülöníteni.

Az ókori és középkori államok a földadót majd a térfogat, majd a nyers hozadék alapján vetették ki. A térfogat szerinti adókivetés a legegyszerűbb, de egyuttal a legkéleltlenebb. A térfogat nem ismerve a hozadékképességnek, mert a hozadék nagysága a telek termő erejétől, a rá fordított kisebb nagyobb munkától, a művelési ágtól, a közlekedési viszonyoktól s a földbirtok kiterjedésével összefüggésben nem álló egyéb tényezőktől függ. A térfogat szerinti adókirovásnak tökéletlensége alkalmazásának idejében nem volt nagyon érezhető, mert körülbelül egyenlő minőségű telkek állottak művelés alatt, az adókulcs mérsékelt és a földművelés oly kezdetleges volt, hogy a különböző birtokok megművelésének módjára nézve nem létezett jelentékeny különbség. Mihelyt azonban a mezőgazdasági viszonyok némi fejlődésnek indulnak, a térfogat szerinti adóztatás a legigazságtalanabb. A nyers hozadékhoz idomított adómérték kielégítőbb. De az arányosság elvének ez sem felel meg, mert nem veszi figyelembe a termelési költségeket. Ezenfelül elfojtja a munkásságra és tőkebefektetésre serkentő leghatal-

II. 67—215. l. — A középkori államokban a földadórendszer a hűbéri szerkezettel volt összenőve. A fejedelmek csak háboru idejében kívánhattak segílyt, amely később, kiváltképen az állandó hadsereg meghonosodása után, állandó szolgáltatássá vált. A földadó-ügynek történelmi alakulását, kapcsolatban a társadalmi fejlődéssel, tüzetesen tárgyalja STEIN: 17. sk. l.

masabb ösztönt, az önérdéket, mivel a serényebb tevékenység s a nagyobb beruházás eredményének tekintélyes részét az államkincstár veszi el. Törökországban a földadót dézsma czimén még ma is a termés mennyisége alapján és természetben szedik. A kincstár a dézsmát bérbe adja, s a bérlők az egyes falvakra saját belátásuk szerint felosztott adót a legnagyobb kegyetlenséggel hajtják be, ami gyakran politikai lázongásokra szolgál okul.

Nem levén kétség az iránt, hogy a földadó csak a telek tiszta hozadékára, vagy a belőle szerzett személyes jövedelemre irányulhat, a gyakorlati kivitel minden nehézsége az adóalap kinyomozásában összpontosul. Ha a földadó a telek átlagos tiszta hozadéka szerint rovatik ki, az adóalap vagy a telkek részletes felmérése és kataszteri megbecslése által, vagy a jószágtestek forgalmi értéke alapján nyomozható ki. Ha pedig nem a tiszta hozadék, hanem a földbirtokból szerzett személyes jövedelem az adóalap, ez utóbbi az adókötelesek bevallására alapított bizottsági tárgyalás utján határozatlik meg.¹⁾ A jövedelmi adó elveit követő földadó elvileg kétségtelenül tökéletesebb, mert az átlagos hozadéka alapított kataszteri adónál a tényleges jövedelem, a termés esélyeinél fogva, az egyik évben tetemesen meghaladhatja a kataszterileg kinyomozott adóalapot, a következő esztendőben pedig a nyers hozadék talán a termelési költségeket sem téríti meg. És ha a legtöbb adózó hiven bevallaná jövedelmét, a gyakorlatban is a jövedelmi adó elvei szerint rendezett földadó volna a leghelyesebb. Minthogy azonban a kataszteri felmérés és becslés jobban biztosítja a valóságot megközelítő adóalap kipuhatólását, a kataszteri hozadékhoz alkalmazkodó földadó érdemel elsőbbséget. Ha a becslő bizottság a bevallások felett a kataszteri felmérés és becslés alkalmával nyert adatok alapján dönt, a kincstár érdeke meg van óva; de ez esetben nem valóságos jövedelmi adóról, hanem csak a jövedelmi adó elveivel egyesített hozadéki adóról szólhatunk.

Ha a földbirtokból eredő tényleges jövedelmet nem lehet kinyomozni, legalább minden egyes földrészlet valóságos tiszta hozadékának megrovása volna kívánatos. Azonban ez is a legnehezebb feladatok közé tartozik. Ugyanazon földrészletnek hozadéka a művelési ág, a kezelés minősége, a földtermékek kelendősége s ára szerint nagyon változó. Minden egyes földrészletnek tiszta hozadékát csak roppant költséggel lehetne külön megbecsülni. Sok esetben maga a földbirtokos sem képes a valóságos

¹⁾ Így akarják a földadót foganatba venni: WIRTH: II. 409 l.; BIENBAUM. Üb. die Anwendbarkeit d. Einkommenst. Leipz. 1873. 33. l. és LÖLL: id. m. 89. l. — A jövedelem szerint kirovott földadó Angolországban honos. Itt ugyanis a land tax-on (43. §.) kívül, mely egyébként nem tulajdonképi adó, hanem a telekre nehezedeő realtether, a földbirtokból eredő jövedelem az income tax, vagyis a jövedelmi adó (80. §.) első két osztályában találja megadóztatását.

tiszta hozadékot meghatározni. Ennélfogva a földrészetek hozadékát csak hozzávetőleg lehet megbecsülni, ami olyképen történik, hogy a közönséges gazdálkodással elérhető *hozadéknak átlaga állandónak* vétetik fel. A különös szorgalom, ügyesség vagy szak-képzettség eredménye, valamint a földbirtokos önhibájából származó bevételi fogyatkozás a kataszteri földadónál nem jöhet tekintetbe. Mindenben csak az *átlagos viszonyok* (középtermés, átlagos terményárak, az általában szokásos művelési rendszer stb.) fogadtatnak el alapul, minek folytán egyes adókötelesek kedvezményben részesülnek, mások pedig aránytalanul erősen rovatnak meg.¹⁾ Kitűnik a mondottakból, hogy az *átlagos hozadék* terhelésére irányuló földadónál az adóalap a becslést közvetlenül követő időben is eltér a valóságos tiszta hozadéktól, amely eltérés és a belőle eredő aránytalanság későbbben még nagyobb mérvet ölt. A névleges adóalapot meghaladó tényleges jövedelem az általános jövedelmi adóban találhatja megrovását.

40. §.

A földadói kataszter.

A *földadói kataszter* azon munkálatok és lajstromok összege, melyek a földrészeteknek községek és dülők szerinti összeírását és a hozadékoknak, valamint a földbirtokosoknak kimutatását foglalják magukban. A kataszter készítése két főműveletre oszlik, u. m. a *térfogat meghatározására, s a becslési munkálatra.*

A földrészetek hozadékképességének kinyomozhatása a *térfogat megállapítását* tételezi fel. Ez csak felmérések által érhető el. A felmérés *háromszögméreti* alapon történik. Legelőször az egész ország, azután a tartományok és kerületek, végre a községek méretnek fel. E felmérésekből indulnak ki az országos, tartományi, kerületi és községi térképek. A kerületi térképen az összes kerületbeli községek határaikkal együtt, a községi térképen pedig a község határában levő földrészetek veendőek fel. A községi térké-

¹⁾ Abban, hogy a földadó csak az átlagos hozadékot éri, némelyek előnyt látnak, mert az ily alapon fogantatba vett adó a nagyobb igyekezetet és ügyességet jutalmazza, a hanyag és gondatlan kezelést pedig bünteti. «Ha a tényleg előállított tiszta haszonhoz mérjük az adót, — mondja KAPOLY K. (Public. dolg. Pest, 1869, 90. l.) — legyezni fogjuk a slendriánt és büntetni az életrevalóságot; míg ha a közönséges eljárás mellett előállíthatóhoz szabjuk azt, épen megfordítva, a slendriánt fogjuk büntetni és az életrevalóságot jutalmazni, mint érdemlik is.» Ugyanezt hangatlyozza KORIZMICS (Gazd. lev. 62. l.) is; és a földadó ezen hatását nem is lehet kétségbe vonni, de ezzel még nem lehetne az átlagos adóztatás helyességét igazolni, mivel ha a tényleges jövedelem ki volna nyomozható, minden egyéb szempont mellőzésével, az adókirovás egyenlőkenysége okából a valóságos jövedelem terhelése érdemelve elsőbséget.

pen a művelési ágak (szántóföldek, rétek, stb.) különböző színekkéi jelölendők meg. A községi térképek római számokkal jelzett négyszögekre [szelvényekre] osztatnak fel. A térképi négyszögökön levő földrészetek arab számokkal jelöltetnek meg. A kataszteri telekkönyvbe s a birtokívekbe a földrészetek ezen számokra való utalással vezetettnek be. A községi térképek oly *lépték* (skála) szerint készítenődök, hogy a telekrészleteket könnyen ki lehessen venni. A felmérés a földrészeteket az országban divó földmértékegységre (holdra, hektarra stb.) vezeti vissza. A felmérési munkálat a térképek hitelesítésével fejeztetik be, mely a kataszteri mérnök, a községi előjáróság s a községbeli földbirtokosok hozzájárulásával történik.

A tulajdonképi becslés előtt a *művelési ágak* határozatnak meg. A művelési ágak elkülönítése azért szükséges, mert az ugyanazon terfogatú birtokrészlet hozadékképessége a különböző művelési ágakban nagyon különböző. A művelési ágak túlságos részletezése kerülendő, mivel a kataszteri munkálat átnézetét megnehezíti. Elégséges, ha a szántóföldek, rétek, legelők, kertek, erdők, szőlők és nádasok különböztetnek meg. A földadó alá nem eső területek (házhelyek, udvarok, vizárkok stb.) a kataszteri munkálatban szintén megjelölendők.

Minden művelési ág számára több *minőségi osztály* állítatik fel, mely osztályokba a földrészetek hozadékképességük szerint soroztatnak be. Az *osztályba sorozás* tehát a már felmért parcellák hozadékképességét állapítja meg.

A kataszterkészítésnek legfontosabb és legnehezebb ága a földrészetek *tiszta hozadékának meghatározása*. Világos, hogy az egész kataszter bece és használhatósága a becslési eljárástól függ. Ha a becslés helytelen alapokon, azaz a tényleges állapottól eltérő adatokon nyugszik, vagy hozzá nem értő közegek által fogantatosítottatik, az egész munkálat mit sem ér és csak haszontalan költségre szolgál okul. A *nyers hozadék* kiderítése nem nehéz. A helyi viszonyokkal ismerős becslők könnyen megítélhetik, hogy bizonyos minőségű telek közönséges gazdálkodás mellett holdanként mennyi termést hoz, mely az átlagos piaci árra átszámítva, az illető telek nyers hozadékát fejezi ki. De annál nehezebb a *termelési költségek* és a *tiszta hozadék* megállapítása. A tiszta hozadék kinyomozásánál a termelési költségeken kívül, a birtok távoltságát a legközelebbi piactól, a közlekedési viszonyokat s a szállítási díjak nagyságát kell alapul venni. A számítás alapjául az utolsó évek (pl. a megelőző 8—10 esztendőnek) átlagát kell elfogadni. A nyers hozadékból a termelési költségek, u. m. a vetőmag ára, a munkások bére, a cselédek ellátására szükséges kiadások, a gazdasági épületek, igavonó állatok, gépek és munkaeszközök fenntartásához megkívántató költségek, végre az álló tőkének kamatai és értékfogyása levonandók. A kataszteri adóalap nagyságát az

egyed-évek változásai a piaci ár vagy a termelési költségek tekintetében, nem módosíthatják. Az adóalap csak a kataszter legközelebbi kiigazítása alkalmával változtathatik meg.

Minthogy minden egyes parcellának külön megbecslése végtelenig halasztaná a kataszteri munkálatok befejezését és ropant áldozatba kerülne: minden egyes község határában, vagy pedig a hason gazdasági viszonyok közt levő több szomszéd községből alakított osztályozási vidéken, művelési áganként és minőségi osztályonként egy-egy *mintatétel* szokás kiszemelni, s az ezen mintatételre nézve fogatosított becslésnek eredménye a többi ugyanazon művelési ágba és minőségi osztályba sorozott földrészletek is kiterjesztetik. Az egyes telekrészletek az így megbecsült hozadék nagysága szerint az első, második stb. hozadéki osztályba soroztatnak.

A becslési műveletnek az érdekelték meghallgatásával leendő keresztülvitele, valamint a becslés eredménye ellen intézett felszólamlásoknak felülvizsgálata, előre meghatározott rangfokozat szerint és törvényileg megállapított illetékességi ügykörrel, külön *bizottságokra* (járási és kerületi bizottságokra, és legfelsőbb fokon a központi bizottságra) ruházandó, melyek a kincstári érdekeket képviselő állami, és esetleg az öngazgatási közegeken kívül, az illető vidék birtokosai sorából választandó bizalmi férfiakból alakíttassanak. Az egész művelet sikerének legfőbb feltételei: az adókötelesek érdekeinek kellő képviselése, szakértő és igazán megbízható becslő közegeknek alkalmazása és a becslési munkálatoknak szigorúan a törvény határozatai szerint eszközölt fogatosítása; mert a földbirtokosok csak akkor fogják támogatni a becslő közegek működését, ha azt látják, hogy a becslők részrehajlatlanul és szigorúan a törvények szerint végzik feladatukat, és ha a kormány eljárását nem a minden áron való bevételfokozás, hanem az igazságos tehermegosztás tekintetei szabályozzák.

Alig szükséges megjegyezni, hogy a becslési művelet nem az elérhetetlen eszményi tökélyt erőltető és mindig az eredmény késleltetésével járó, tehát ez okból is merőn elhibázott módon, hanem lehetőleg egyszerű szervezettel, és az ország egész területén egy időben viendő keresztül, mikép az árviszonyok folytonos változásából eredő egyenlőtlenségek legalább némileg elkerülhetők legyenek.

A felmérés és a becslés befejezése után, minden község részére a térkép alapján külön *kataszteri telekkönyv* (földadókönyv) készíttetik, amelyből az egy-egy birtokos birtokában levő földrészletek kivonatván, minden birtokos számára *birtokiv* állíttatik össze. A telekkönyv a község határában levő összes földrészleteket helyrajzi rendben foglalja magában. Külön rovatok szerint bevezetendő: azon arab szám, melylyel a kérdéses földrészlet a térképen meg van jelölve, azon térképi szelvény száma, melyen a telek feltalál-

ható, a dülő megnevezése, a földrészlet térfogata, a művelési ág és minőségi osztály, a megállapított tiszta hozadék, végre a birtokos neve. A kezelés egyszerűsítése végett a *birtokosok névjegyzéke* is összeállítandó, mely a községbeli birtokosok neveit betűsorban külön lapokon foglalja magában. Minden egyes birtokos neve mellé feljegyzendő az azon számok, melyek alatt a birtokában levő földrészletek a térképen szerepelnek, valamint a telekkönyvnek azon lapszámai, hol a földrészletek leírása fellelhető.

Minthogy a kataszter elkészítése után birtokátruházások és oly tárgyi változások fordulnak elő, melyek az adókötelezettség megszűnését vagy új kötelezettségek keletkezését vonják maguk után, ezen változások a kataszteri munkálatlan esetről-esetre keresztülvezetendők. Az erre irányuló hatósági tevékenységet a *kataszter nyilvántartásának* nevezzük.¹⁾ A birtokos változását könnyű keresztülvezetni, amennyiben a névjegyzék illető lapján addig lehet törléseket és bejegyzéseket eszközölni, míg a pótbefizetésekre elegendő hely van, a már beírt lapot pedig új lappal lehet pótolni. A telekkönyvbe vezetett adatok akként igazíthatók ki, hogy a rendes rovatokon kívül, a pótbefizetésekre üres hely hagyatik; vagy pedig az utólagos változások egy külön pótkönyvbe vezethetők be.

A kataszternek a községi közegek vagy az állami adóhatóságok által végzendő nyilvántartásán kívül, arról is kell gondoskodni, hogy a kataszteri munkálat időszakonként (pl. minden 10-ik vagy 15-ik esztendőben) *átvizsgálás*, s az összes földrészletek új becslés alá vettessenek. Miután a földbirtok tiszta hozadéka időről időre emelkedik, s az utolsó becslés óta egyes vidékek és birtokok hozadéka jelentékenyen növekedhetik, másoké pedig csökkenhet: a becslésnek az ország egész területére kiterjedő megújítása az adókulcs felemelése nélkül a bevétel szaporodását, s a földadónak arányosabb kirovását eredményezheti. A *kataszteri kiigazítások* ellen azt szokták felvetni, hogy a gazdákat a telekjavítá-

¹⁾ A *nyilvántartás* tárgyát képezik: a) a birtok változása; b) a térfogat változása utólagos hatósági felmérés vagy birtokrendezés esetében; c) termőképes birtokrésznek átváltozása terméketlenné; d) eddig hasznavehetetlen földrészletnek átváltozása hasznavehetővé; e) ideiglenes adómentességek keletkezése vagy megszűnése. A művelési ág változása, valamint a vízszabályozás, csatornázás és egyéb földjavítások folytán bekövetkező hozadékszaporodás rendszerint csak a legközelebbi becslésnél vétetik figyelembe, nehogy a földbirtokosok a nagyobb beruházással járó javításoktól visszariadjanak. Az adófizetési kötelezettség megszűnését s az eddigi adóösszeg leszállítását eredményező változásokat az érdekelték saját érdeklükben be fogják jelenteni. A birtokos, személyét érintő, továbbá az új adókötelezettséget megalapító, valamint az eddigi adóterhet növelő változások bejelentésére, az adóigazgatás rendjének, illetőleg a kincstár jogainak biztosítása végett, az adóköteleseket pénzbüntetéssel kell kényszeríteni. És amennyiben a változások bejelentését az érdekelték még így is elmulasztják, a nyilvántartás adatai hivatalos ellenőrzés alá is helyezendők.

soktól visszariasztják. Tagadhatatlan, hogy a földadó állandósítása javításokra ösztönözne, amennyiben a nagyobb beruházással és szorgalommal szerzett jövedelmet nem érné az adó, de más oldalról kirívó aránytalanságoknak válnék forrásává. Ha a földadólajstrom évenként vétetnék felülvizsgálat alá, és a hozadék növekedését rögtön adóemelés követné, a birtokosok visszajédnének a nagyobbserű javításoktól. Minthogy azonban a kataszteri kiigazítások már a költségek tekintetéből is csak hosszabb időközökben történhetnek, s a törvény nagyobb beruházások (erdősítés, mocsárkiszáritás, folyamszabályozás, futóhomok megkötése stb.) eseteiben néhány évi adómentességet is biztosíthat, a meg-megújuló becslés nem tartóztathatja fel az okszerű mezőgazdaság terjedését. Ha az állam a földjavítás következtében szaporodott hozadékot hosszú vagy örök időre csak az azelőtti kisebb hozadéokra rótt adóösszeggel sújtja, a hozadéktöbbletet *adómentességben* részesíti, ami igazságtalanságra és következetlenségre vezet, mert aki tőkéjét házépítésre, iparvállalatának nagyobbítására, vagy kamatoztatás útján való gyümölcsöztetésére használja, azonnal adókötelessé válik. Ez a mezőgazdaságnak oly kedvezményezése volna, mit semmivel sem lehetne igazolni. A mezőgazdaság fejlesztésére egészen más eszközök ajánlkoznak, nem az adómentesség. Adómentességgel mozdítani elő valamely iparágat, époly fonák eljárás, mint az adót büntetésül alkalmazni.

A legelső rendszeres kataszteri munkálatot VI. Károly a milánói hercegségben rendelte el, melyet *censimento milanese*-nek neveztek el. A telkek felmérték, osztályoztattak és megbecsültettek. Ezen kataszter 1760-ban lépett életbe. A többi ausztriai tartományokban az n. n. Mária Terézia-féle adórendszer hozatott be, mely 1819-ig maradt érvényben. Az 1817. decz. 23-ki pátenz az osztrák tartományokra nézve állandó kataszternek behozását rendelte el. *Franciaországban* a kataszteri munkát 1808-tól 1850-ig tartott. Az 1861. május 21-ki törvénnyel szabályozott *porosz* földadói kataszterre, a lényegileg ennek mintájára készült, az 1869. május 21-ki törvénnyel elrendelt *ausztriai*, s az 1875. VII. t.-cz. által behozott, és 1884-től kezdve érvényben levő *magyar* kataszterre, nemkülönben az 1850. márczius 4-ki nyiltparancsossal behozott és 1883. végeig érvényben volt *magyarországi* földadó-ideiglenre nézve I. DOBNER: A földadókataszter. Bpest, 1880.

41. §.

Az ingatlan birtok tiszta hozadékának meghatározásánál figyelembe veendő-e a dologi és jelzálogi terhek?

Ha *valóságos dologi terhek* (pl. a földesurat a telek hozadékából megillető hűbéri vagy jobbágyi szolgáltatások, legeltetési jog, örökbérdj) nehezednek az ingatlanra, mivel a hozadékot apasztják, okvetlenül levonandók, és csak a fenmaradó összeg rovandó meg. Minthogy pedig a szolgáltatás a jogosítottra nézve jövedelem, ennél kell azt megadóztatni, ami közvetlenül vagy köz-

vetetten történhetik. *Közvetlenül* olyképen, hogy a jogosított fél külön e célra rendelt adót fizet; *közvetett uton* akként, hogy a dologi teher a tiszta hozadék meghatározásánál figyelmen kívül marad, de a kötelezett fél a földadó megfelelő részének a szolgáltatásába leendő beszámítására jogosíttatik fel. E kérdésnek különben most már alig van gyakorlati jelentősége, amennyiben a *reál-tartozások* a művelt országokban eltöröltettek.

Sokkal fontosabb az a kérdés, vajjon a *jelzálogi terhek* után fizetett kamatokat le kell-e a hozadékból vonni, és csak a fenmaradó összeget kell-e adó alá venni, vagy pedig az adót a jelzálogi terhek figyelembe vétele nélkül kell-e megállapítani? A legtöbb törvényhozás a földadónál nem veszi figyelembe a jelzálogi terheket. Ezen eljárást némelyek azzal védelmezik, hogy amennyiben a jelzálogi terhek nem a telekre, hanem inkább a birtokos keresetére nehezednek, a kamatok nem az ingatlan tiszta hozadékát, hanem a birtokos jövedelmét kisebbítik, és hogy az ingatlan birtok s a bekebelezett kölcsön közt gyakran semmi összefüggés sem létezik, mert a földbirtokos a kölcsöntőkét sokszor nem mezőgazdasági, hanem egyéb vállalatába fekteti. Erre azonban az a válaszung, hogy az adó eszményi forrása nem a telek hozadéka, hanem a földbirtokos *fizetési képessége*. Ha az adós a kölcsöntőkét más termelési ágban használja fel, a hitelezőnek fizetett kamat a földbirtokosnak ezen más termelési ágból eredő jövedelmét szállítja le, tehát mégis igazságos a kamat levonása. A kölcsöntőkét sok földbirtokos ugyan meddő célra fordítja, amely esetekben a kamat nem képezvén termelési költséget, az adókirovásnál szigorúan véve nem volna figyelembe veendő, de az, hogy a kölcsön hováfordítását nem lehet kinyomozni, nem ok azok igazságtalan megterhelésére, akik termelési célra használják az idegen tőkét.

Továbbá azt az ellenvetést teszik, hogy a földbirtokos nem kénytelen a kamatokat birtokának hozadékából fizetni, egyéb jövedelméből is fedezheti, hogy a kölcsöntőke beruházásából a kamatoknál nagyobb jövedelmet szerez, tehát az adót is elviselheti, és hogy a kamatok levonása a könnyelmű adósságesinálást s a pazarlást segíti elő. Kérdés azonban, hogy van-e a földbirtokosnak egyéb jövedelme, valamint az sem bizonyos, hogy a tőkeelhelyezésből a kamatoknál nagyobb jövedelmet szerez, mivel sokszor a legelőrelátóbb gazda is téved számításában. Könnyelmű adósságesinálásra vagy pazarlásra senki sem fogja csak azért rászánni magát, hogy valamivel kevesebb adót fizessen. Az adóssági kamatok levonása ellen érvényesített azon állítás, hogy a földbirtokosok színlelt adósságok bejelentésével kijátszhatják a kincstárt, csak oly országra nézve érdemel figyelmet, hol nem létezik tőkekamattadó, mert ha a kamat is adó alá esik, állhitelezőként senkinek sem lehet kedve szerepelni, oly jövedelem után lévén kénytelen adót fizetni, amelyben nem részesül. Azon államokban, melyekben

kamatadó áll fenn, az adóssági kamatok levonása azért is szükséges, mert különben ugyanazon adóalap kétszer rovatik meg; egyszer a földbirtokosnál, ki földadójával a kölcsöntőke hozadéka után is adót fizet, másszor pedig a hitelezőnél.

42. §.

A hozadéki kataszter ellenei. A földadó kirovása a földbirtok értéke alapján.

Sokan (névszerint SODEN, SARTORIUS, MURHARD, MALCHUS, HOFFMANN, MOLTKE, újabban KRIES, HÖFKEN, WIRTH, GNEIST, WALCKER, hazánkiai sorából GYÖRGY E., MUDRONY S., HAZAY E.) tagadásba veszik a hozadéki kataszter czélszerűségét, azt mondván, hogy a még oly tökéletesnek látszó kataszteri becslés is csalódásokra vezet, mert az ország különböző vidékein más-más és gyakran oly egyének végzik, kik az illető vidék gazdasági viszonyait nem ismerik, hogy továbbá a művelési ágak, a kezelés minősége, a terményárak s a termelési költségek folyvást változásnak lévén alávetve, a kataszterileg kinyomozott adóalap soha sem egyezhet meg a valóságos hozadékkal. Ezenfelül arra is súlyt helyeznek, hogy a hozadéki kataszter igen sok költségbe kerül. Ezeknél fogva a földadót vagy a *jövedelmi adó* elvei szerint, vagy a birtok *forgalmi értéke* alapján akarják kivetni. A jövedelmi adó elveit követő földadóra nézve a 147-ik lapon már kifejtettük nézetünket. A másik telekadói rendszer közelebbi méltatást érdemel.

Azok, kik az adóalapot a birtok *forgalmi értéke*, azaz vétel- vagy bérletára alapján akarják meghatározni, arra hivatkoznak, hogy a vételár vagy a bérösszeg hívebben kifejezi a tényleges tiszta hozadékot, mivel a venni vagy bérteni szándékozó fontolóra véve saját személyes tulajdonságait s a helyzet körülményeit, csak annyit fog adni a telek tulajdoni, illetőleg haszonvételi jogáért, amennyi az általa előre kiszámított hozadéknak megfelel. Pl. ha az átlagos kamatláb 5%, a venni szándékozó nem fog többet adni a birtokért, mint a remélhető tiszta hozadéknak huszszoros összegét. A vételárak s a bérösszegek a hitellekkönyvekből és a szerződési okmányokból megtudhatók. Leghelyesebb szerintük az utolsó adásvevést vagy haszonbérletet alapul venni. Ha a kérdéses birtok a megelőző 2—3 évtizedben többször volt forgalomnak tárgya, az egyes adás-vevési vagy haszonbérleti esetekre nézve kinyomozott vételárak, illetőleg bérösszegek átlaga szolgálhat a becslés alapjául. És azon telkekre nézve, melyek már régen nem voltak adás-vevést vagy haszonbérletnek tárgyai, az adóalap hason tulajdonságú más telkekkel eszközölt egybehasonlítás útján határozható meg.

A szóban forgó rendszer azon nagy hibában szenved, hogy a

forgalmi értékből nem lehet a hozadékra biztos következtetést vonni. A vevő a tényleges értéknél sok esetben nagyobb árt fizet, és még többször előfordul, hogy a tulajdonos szükségáron kénytelen birtokától megválni. A vételár kamatja mindezen esetekben nem felel meg a tiszta hozadéknak. A bérösszeg sem fejezi ki mindig a tiszta hozadékot, mivel a bérletárak is esetleges befolyásoknak vannak alávetve. A kis birtok, a nagyobb kereslet folytán, viszonylag drágábban fizettetik, és miután sokkal több kis birtok adatik el, a nagy birtokokra nézve is a kis birtokok értéke vétetnék mértékadónak, vagy pedig a kisbirtokosok a nagybirtokosok irányában túlságosan megterhelhetnének. Nagyobb birtoktesteknél a holdankénti bérletdíj jóval csekélyebb, mint ha csak pár hold vétetik haszonbérbe. Vannak vidékek, hol haszonbérletek gyéren fordulnak elő, ahol tehát a bérletár szerinti becslés nem is alkalmazható.

Sok telek épen nem, vagy csak több évtizeddel ezelőtt volt adás-vevést vagy haszonbérletnek tárgya, amely telkekre nézve nincs más mód, mint a más telkekkel való egybehasonlítás. Ez pedig semmivel sem egyszerűbb, mint a hozadék közvetlen kipuhatólására irányzott becslés, mert ha az ily telkek hozadékát kissé pontosabban akarjuk kinyomozni, a kataszteri becsléshez vagyunk kénytelenek folyamodni. Nem kevésbé nyomatékos érv az értékataszter ellen, hogy az ingatlanok értéke tiszta hozadéknál változékonyabb. A földbirtok tiszta hozadéka hosszabb időszakon át átlagos egyenlőséget mutat; ellenben az érték nagyon ingadozó, mert az országos kamatlábtól, továbbá a mezőgazdaságban alkalmazott tőkék kamatlábjának a többi termelési ágakban elhelyezett tőkék kamatlábjához való viszonyától függ; ezen tényezők pedig szüntelen ingadozásnak vannak alávetve.

Az adás-vevési és haszonbérleti adatok alapján eszközölt becslés ugyan kevesebb időt és költséget igényel, de a gyorsaság s olcsóság nem pótolja a becslés alaposágát. Nem kell egyébként gondolni, hogy a forgalmi érték szerinti adóztatás a kataszteri munkálatot fölöslegessé teszi. A földrészelek kiterjedésének s a művelési ágaknak pontos ismerete, tehát a felmérés és osztályozás, az érték szerinti adókirovásnál sem mellőzhető, mivel különben nagyon hiányos volna a becslés.

Elvileg tehát jobb a *hozadéki kataszter*. Az, hogy a gyakorlatban is kielégítőbb-e? a kivételtől függ. Ha nem szakértő közegek végzik a becslést, ha az osztályba sorozásnál nem az adózók meghallgatásával kinyomozott tárgyi igazság, hanem a birtok értékének 1/2%-ával vagy még kevesebbel megvesztegethető becslők önkénye dönt, az érték szerinti becslés kétségtelenül jobb, mert a részrehajlásnak kisebb tért enged és az országot sok millió forint költségtől kíméli meg. Az egyes vidékeken más-más időben eszközölt becslésből származó aránytalanság mellőzésére nincs más

mód, mint kevésbé pontos, általános felvételekkel elégedni meg, hogy a kataszteri művelet az ország egész területén lehetőleg rövid idő alatt legyen befejezhető. Világos, hogy minél tökéletesebb végrehajtási utasításokkal látja el a kormány a becselő közvegeket, és minél szigorúbb felülvizsgálatnak tárgya az alsó fokú becselő közvegek eljárása, annál tökéletesebb az eredmény. A telkek forgalmi értéke különben a *hozadéki kataszternél* sem hagyandó figyelmen kívül. Annak ellenőrzésére, hogy a becselő közvegek által megállapított hozadék mennyiben felel meg a tényleges állapotnak, a vétel- és bérletárak hasznos szolgálatot tesznek.¹⁾

A *költségesség* kérdésében igazat adunk a *hozadéki kataszter* elleneinek, mivel a kataszteri művelet tényleg igen nagy kiadást igényel.²⁾ De ez erre irányuló ellenvetés jelentőséget jelentékenyen gyengíti azon körülmény, hogy a felmérés nem egyedül adózási, hanem egyuttal közgazdasági, jogbiztonsági és hadászati érdekek kedvéért is fogantatott. A földtulajdon biztonsága, a határ-villongások megakadályozása és eldöntése, a jelzálogi hitel emelése, a közlekedési hálózat tervszerű kiépítése, mezőgazdasági statisztikai adatoknak gyűjtése és az ország területi viszonyainak pontos ismerete nélkülözhetetlenné teszik az ország területének részletes felmérését. És ha a kataszteri művelet költségeit néhány közvetett fogyasztási adó kezelésének költségeivel összehasonlítjuk, még a kataszteri alapon kivetett földadót sem számíthatjuk a legdrágább adónemekhez, még pedig annál kevésbé, mert a helyesen fogantatott felmérésért fizetett összegeket csak egyszer adja ki az állam, s a többi munkálatok, névszerint a becalés és az utólagos kiigazítások, kevesebb költséggel járnak.

43. §.

A földadó megváltása.

A földadó állandóságának védelmezői (33. §.) közül sokan ezen adó megváltását hozták javaslatba. Az ezen felfogást követő írók a földadót a földbirtokon fekvő *dologi tehernek* tekintik.

¹⁾ Valóságos értékkataszter áll fenn Badenben és Tirolban. Az átlagos bérleti árak alapján rovatik ki a földadó *Franciaországban*, *Svájcban* és *Romániában*. Az amerikai *Egyesült Államokban*, ahol a haszonbérletek igen ritkán fordulnak elő, s az adókulcs a tőkeérték bizonyos hányadában van kifejezve, a *vételár* szolgál becselési alapul.

²⁾ *Franciaországban* a kataszter elkészítése 150 mill. frankba került, és a becalés oly hiányosnak bizonyult, hogy az adóalap az adás-vevési, haszonbérleti és kölcsön-szerződésekből puhatoltatik ki. *Poroszország* a becalés megújítására (1861—1865) 9¹/₂ millió tallért adott ki. *Nálunk* a felmérés 1883. végéig 14 millió forintba került, pedig az ország területének 38¹/₂-a még nincs felmérve. Az 1875. VII. törvénnyel elrendelt földadósabályozás 1883. végéig 16¹/₂ mill. forintba került, s az összes költség körülbelül 21 mill. forint lesz.

A földadó szerintük a birtok tőkeértékének azon része, melyet az állam magának tartott fenn. Ennélfogva a telekadó csak az adó alá vett első birtokost, a későbbi birtokosokat pedig nem éri. Mindenki, ki a telekadó fennállása óta birtokot vásárol, az adónak megfelelő tőkével kevesebbet ad a birtokért, épen úgy, mint a jobbágyi tartozásokkal terhelt birtokért a vevő ezen tartozások értékével kevesebbet ígér. Eszerint a földadó nem sujtván a földbirtokost, nem felel meg céljának. Minthogy azonban már fennáll és egyszerűen meg nem szüntethető, fel kell jogosítani a földbirtokosokat, hogy az adó tőkésített összegének lefizetésével a földadót örök időre megválthassák. A megváltási összegeket az állam adósságainak törlesztésére fordíthatná, minek folytán az adóteher enyhülne, s a földadóval járó aránytalanságok és kezelési költségek elenyésznének. A földadó megváltásának azon további jótékony hatása volna, hogy a birtokosok teljesen szabad és tehermentes birtokot nyernének, melyet tetszésük szerint javíthatnának anélkül, hogy a későbbben bekövetkezendő adófelemelés fenyegetné őket.

Az előadottak megerősítésére szolgáljanak a következők:

Legelőször egyoldalú az az állítás, hogy a telekadó nem adó, hanem a birtokra nehezülő dologi teher, mert így tekintve a földadót, azt mondhatnók, hogy tulajdonképpen egy adónem sem adó, amennyiben addig, amíg az adó az adótárgytól el nem választatik, az illető adótárgyban foglalt tőkeérték részeként jelenkezik. Annak, hogy ez a földadónál szemléltetőbben jön kifejezésre, az az oka, hogy a földadónak tárgya állandó, ami az állam adóztatási jogát is állandóvá teszi. Az sem áll, hogy a földadó csak az első adózót sujtja, mivel a telek forgalmi értéke nem egyedül az adónagyság, illetőleg a telek hozadéka, hanem ezenfelül a kínálat és kereslet közötti arányra befolyással levő tényezők, és kiváltképpen az országos kamatláb szerint alakul. És a telek forgalmi értékének ezen tényezők szerinti képződése és ingadozása kizárja annak bizonyosságát, hogy a vevő levonva az adónak megfelelő tőkét, nem fogja a földadó súlyát érezni. Érezni fogja már csak azért is, mert nem gondol arra, hogy az adó miatt jutott jutányosabban a birtokhoz.

A földadó megváltása ellen szóló legnyomatékosabb érv az *adózás lényében* található fel. Valamennyi adó, s így a földadó összegének is az adózó fizetési képességének és az állami szükségleteknek alakulása szerint változónak kell lennie. A változás alá eső szolgáltatást pedig nem lehet igazságosan megváltani. Ha a törvény a megváltás megengedése után leszállítja a földadót, az adójukat korábban megváltott földbirtokosokat igazságtalanul sujtja; ha pedig felemeli, a megváltást igénybe vett birtokosokat a nagyobbodott adótételre nézve adómentességben részesíti. És kényszerképpen rendelni el a megváltást, a leghelytelenebb intéz-

kedés volna, mert a földbirtokosok legnagyobb része csak drága, lassanként a törzsvagyont felemészítő kölcsönrel segíthetne magán.

A megváltás nem is könnyitné az adóterhet, mivel kérdés, hogy az állam adósságainak törlesztésére fordítaná-e a megváltás címén fizetett összegeket? Ezenfelül bizonyos, hogy a földbirtokosok lennének az elsők, kiknek szolgáltatását az állam szükaég esetében, a megváltás daczára igénybe venné, mert a helyzet természetéből foly, hogy ilyenkor ott keres a kincstár, ahol legelőbb és legbiztosabban talál. Adott ígérteét annál könnyebben megszegné, mert a többi néposztályok irigy szemmel néznék a földbirtokosok megvásárolt adómentességét. A megváltás czélszerűségének még a pénz értékének ingadozása s a földjáradék időnkénti emelkedése is ellene mond, mely a megváltás eszközlése után a kincstárt jelentékenyen megkárosítaná.

Ami végre a megváltás azon állítólagos hatását illeti, hogy a földbirtokos tetszése szerint javíthatná telkét, erre azt jegyezhetjük meg, hogy a helyes arány szerint kirovott földadó nem gátolja a földjavításokat, amennyiben a földjavítás folytán nagyobbodó jövedelemnek nem egész összegét, hanem aránylag csak csekély részét emésztheti fel; amíg a nagyobb tőkét igénylő megváltás a belterjes mivelés akadályozására szolgálna.

A földadó megváltásának példájával egyedül Angolországban találkozunk. A kormány rendkívüli szükségletei egész a 17-ik század közepéig a parlament által megajánlott segélyösszegekből fedeztettek, melyek a vágyonra vetett adók által szedettek be. III. Vilmos alatt 1692-ben az ingatlanok értékét a kormány az egész országban megbecsültette, és a *landtax* (a régi földadó) még ma is ezen becslés alapján rovatik ki. PITT indítványára 1798-ban azt határozta a parlament, hogy a *landtax*, mely akkor 2.037,627 fontban állapítottatott meg, állandó, de egyszeresmind megváltható is legyen. A *landtax* ez időtől kezdve szigorúan véve már nem adó, hanem *dologi teher*, amiért a földbirtok ezenfelül a jövedelmi adónak is tárgya. A *landtax* kulcsa névleg 20%-ban állapítottatott meg, de tekintettel az elavult, és már eredetileg is hiányos becslésre, mostanában a tényleges tiszta hozadéknak csak 5—10%-a. A megváltási összeg 3%-os államkötvényekben az évi adó negyvenszeresében, vagy készpénzben 30-szorosában olyképen volt megszabva, hogy a kamat az akkori viszonyok szerint $\frac{1}{10}$ -del nagyobb volt, mint az adó. A kormány 66.666,666 fontot remélt bevenni, mi ha teljesül, sokat lendített volna az állam hitelén. Miután azonban a táplált remények meg nem valósultak, az eredetileg megállapított feltételeket csakhamar oda módosítá a [törvény, hogy a kincstár oly megváltási összeggel elégszik meg, melyvel a grófság adószedője a megváltott adóval egyenlő összegű járadékot vásárolhat. 1813-tól 1818-ig a kisebb birtokokra vetett adó az évi adónak 18-szorosával, vagy a kétszeres adóösszegnek 18 éven át történő fizetésével volt megváltható. Az adót kezdetben csak az érdekelt adókötelesek, 1802-től 1853-ig mások is megválthatták, és a másnak birtokát terhelő *landtax* megváltója az évi adót *tehermentes örökhaszonbér* (free farm rent) címén szerezte meg. Azonban a közönség ezen jogosítványt csak 2073 esetben vette igénybe. Egy 1853-ki törvény a megváltást kedvezőbb feltételekhez kötötte. Most a *landtax*-nak valamivel több, mint fele része van megváltva. Az 1883-ki költségvetésben 1 millió fonttal van felvéve. A főindok, mely az angol törvényhozást a megválthatás kimondására bírta, az

1692. óta nem szabályozott földadó egyenlőtlensége volt, melynek elkerülésére a megváltás ugyan a legkönnyebb, de legkevésbé czélhoz vezető intézkedés. Többet az angol *landtax*-ról VOCKE: *Gesch.* 500. sk. 1.; LEROY-BEAULIEU: I. 485. l.; LUKÁCS: *Államházt.* Angliában. 64. l.

44. §.

A haszonbérbe adott telkek megadóztatása.

Minthogy ugyanazon földrészlet után csak egyszer lehet földadót követelni, a haszonbérbe adott telkek is csak egyszer vehető földadó alá. Az adó vagy a haszonbérre vehető ki, ki a törvény által feljogosítandó, hogy a fizetett adót a bérösszegbe betudhassa, vagy pedig a tulajdonosra. A *haszonbér* mindkét esetben a bérletből szerzett üzleti nyeresége után *iparadóval* terhelendő. Nem lehet azért állítani, hogy ugyanazon adótárgy kétszer rovatik meg, mert a földadót a telkek tiszta hozadéka után a tulajdonos viseli, míg a haszonbérre rótt adó a bérlet vállalkozói nyereségének a terhelése.

A haszonbérlet által fizetendő adó csak a bérlet s az összes termelési költségek levonása után fenmaradó, valóságos üzleti nyereségre rovandó. Igazságos továbbá, hogy azon esetben, ha a bérlet vállalatában idegen tőkét alkalmaz, ez az adóalap meghatározásánál figyelembe véteassék.

45. §.

A földadó mértéke és kivetése. Adóelengedés és adómentesség.

A földadó *számszerinti nagyságát* nem lehet meghatározni, mivel első sorban az állam szükségletétől függ. Általánosságban csak azt mondhatjuk, hogy ne támadja meg a telkek tőkértékét s a mezőgazda kereseti képességét, és hogy figyelemmel az *állandó jövedelem* erősebb megrovására, a többi adónemekkel arányban álljon, mert a túlságosan súlyos földadó a termelési ágak közötti súlyegyet zavarja meg. Az ingatlan birtok hozadékanak erősebb megterhelését nagyobb biztosságán s állandóságán kívül az is indokolja, hogy az állami és községi kiadásokkal létesített gazdasági és jogbiztossági intézmények az ingatlanok értékét és járadékát a tulajdonos közreműködése nélkül növelik, minélfogva «a szolgálat és ellenszolgálat szerinti adózás» elve, mely az állami terhek megosztásának általános mérvszabályaként el nem fogadható, ily értelemben teljes jogosultsággal érvényesíthető. Azonban más oldalról a *földadó túlhajtásától* is óvakodni kell. A túl magas földadó a nagyobb beruházásokat s a belterjes kezelés meghonosulását akadályozza, s azt okozhatja, hogy a mezőgazdasági termékek áremelkedésével a munkabér is emelkedni, vagy pedig a munkások

helyzete rosszabbulni fog. Magától értetik, hogy ahol külön *mezőgazdasági iparadó* nem létezik, az adóláb nagyobb lehet, mint ahol a saját földjét művelő gazda a földadón kívül még iparadót is fizet. Bizonyos végre, hogy ugyanazon adókulcs annál súlyosabb terhet tartalmaz, minél gyéribb, és annál könnyebbet, minél sűrűbb a népesség, mivel a földadónak beszámítása a mezőgazdasági termékek árába az előbbi esetben annál nehezebben, az utóbbiban annál könnyebben sikerül.

A földadó *kivetésénél* leghelyesebbnek látszik a *felosztásos rendszerrel* kapcsolatosan az *önadóztatás* elvét alkalmazni olyképen, hogy az egyénekenként fizetendő adóösszeg megállapítása az adókötelesek sorából alakított bizottságra ruháztatnék. Az évenként megújuló felosztás arányosabb keresztülvitele érdekében, a kivétő bizottságot arra is fel lehetne hatalmazni, hogy az egyénekenkénti tartozás meghatározásánál a kataszteri adóalapból bizonyos határig eltérhessen, s a tényleges hozadék nagyságára befolyással levő különös viszonyokat (pl. a földrészetek távolságát egymástól s a községtől, a kezelés minőségét, a birtokot terhelő adósságot, a megelőző évi aratás eredményét stb.) figyelembe vehesse. A földadó a kivetés ezen módja által sokat vesztené merevségéből, s a kincstári érdekeket biztosító kataszteri támpontok elejtése nélkül, a *jövedelmi adó* természetéhez simulna. Az állami szükségletek nagyobbodásakor eszközölt adófelemelés nem okozna oly kirívó aránytalanságot, mint midőn az adókirovás pusztán a kataszteri felvételek alapján történik, s az adóigazgatás az általános jövedelmi adó kivetésénél felhasználható adatokhoz is jutna.

Ha az *elemi károk* (árviz, aszály, tűz stb.) a kataszteri hozadék kiszámításánál nem vétettek figyelembe, a szenvedett kár arányához képest az adó megfelelő része *elengedendő*. És ha a rendkívüli csapás egészen megsemmisíti a termést, az adóztatásnak is meg kell szünnie.¹⁾

A gazdaságilag hasznavehetetlen, továbbá a közczélokra szolgáló területek, névszerint az utak, köztérek, csatornák, árvédelmi munkálatok, temetők stb. a földadó alól kiveendők. Az épület tartozékai (udvarok) nem földadóval, hanem épületadóval terhelendők. A mezőgazdaság fejlődésére jótékonyan hat, ha az oly területek, melyek hasznavehetetlenségüknél fogva nem képezték a földadó tárgyát, és később költséges javítási munkálatokkal gyümölcsözőkké tétetnek, bizonyos időre adómenteseknek nyilvánít-

¹⁾ Némelyek azt javasolják, hogy csak az oly elemi csapások által okozott károkért legyen *adóelengedésnek* helye, melyek ellen az adózók nem biztosíthatják magukat, pl. aszály, árvíz vagy fagy esetében. E nézet elvi igazságát nem lehet kétségbe vonni. Csakhogy a gyakorlatban egyedül akkor lehet megvalósítani, ha oly biztosító intézetek léteznek, melyek nem nyereszkesekre vannak alapítva, mert egyébként a törvény intézkedése csak a biztosító intézetek nyereségét szaporítaná.

tatnak. Az újonnan befásított területek, a befásítás nehézségéhez és költségességéhez képest bizonyos időre (30—50 évre) szintén adómentességben részesítendők.

46. §.

A földadó áthárítása.

A földadót a mezőgazda *termelési költségnek* tekinti. Ennélfogva a földadót valamennyi mezőgazda termékeinek vásárlóira igyekszik tolni. Azonban a teherátvitel lehetősége és mértéke a földtermékek árára befolyással levő versenyviszonyoktól van feltételezve.

A földadó a legnehezebben áthárítható adónemekhez tartozik, mivel a mezőgazdaságban alkalmazott tőkének legnagyobb része *álló tőke*, melyet tetemes veszteség nélkül nem lehet más üzletbe átvinni. Figyelembe veendő továbbá, hogy a mezőgazda valamennyi néposztály közt legjobban ragaszkodik hivatásához, aki megszokott foglalkozását csak a legsürgősebb szükség által kényszerítve hagyja oda. A földbirtokos, ha csak nem akarja tőkéjét gyümölcstelenül hevertetni, vagy birtokát minden áron eladni, a termelést még akkor is folytatni kénytelen, ha a földadót egészen maga viseli. Gyors virágzásnak induló országban, hol a földtermékek ára emelkedik, a földadó áthárítható; de nem tespedő országban, hol a földbirtokból kivont tőke nagyobb haszonnal más termelési ágban sem helyezhető el. A földtermékek szabad behozatala esetében a földbirtokosok bajosabban szabadulhatnak meg a földadó viselésétől, mint a hazai termelés érdekében beviteli vámok által korlátozott külforgalom mellett.

A földadó esetleg a *haszonbérlekre* is áttolható. Minél nagyobb a haszonbérlek száma, a telektulajdonosok annál biztosabban és teljesebben háríthatják át az adót a bérlőkre. Azonban az áthárítás lehetősége csak addig terjed, ameddig a bérlők boldogulása ninosen veszélyeztetve. Nem lehetséges az áthárítás, ha a bérleni akaró a nagyobbodott bérösszeg miatt lemond bérlési szándékáról, ami akkor következik be, ha más vállalatban nagyobb nyeregséggel kecségetheti magát.

47. §.

Az épületadó.

MALCHUS: I. 229. l.; RAU: II. 342. §.; UMPFENBACH: I. 193. l.; ST. MILL: V. k. III. fej.; HOCK: 199. l.; HÖFKEN: 199. l.; PFEIFFER: II. 168. l.; STEIN: II. 60. l.; SCHÄFFLE: Steuerpolitik. 310. l.

Az épület egyik legalkalmasabb adótárgy, mivel az adóhatóságok elől el nem rejthető, és hozadéka, illetőleg haszonértéke, a többi adótárgyakéhoz képest, könnyen kinyomozható. Az épület-

adó a tételes adórendszerben különféle alakban fordulhat elő. Majd mint önálló hozadéki adó, majd mint a földadónak, majd pedig mint az általános vagyoni vagy jövedelmi adónak egyik alkotórésze állhat fenn. Lényére nézve a földadóhoz áll legközelebb, amennyiben mind a kettőnek tárgya ingatlan birtok. Azonban az épületek korlátozott tartóssága, a használatuk folytán bekövetkező értékcsökkenés, és az, hogy a lakház adóügyi szempontból nem tekinthető a földbirtok tartozékának, a lakházaknak önálló adóval való megrovását teszik szükségessé. A falusi helységekben levő lakházakat régebben a mezőgazdaság kiegészítő részének tekintették, s a földbirtokkal együtt földadóval rótták meg. A városi épületeket rendszerint maguk a tulajdonosok használták, és amennyiben az épülettulajdonosok túlnyomó többsége ipart üzött, a városi épületek az iparadóval adóztattak meg. A házadó a legtöbb államban csak a földadói kataszterek behozatala után vált önálló adónemmé.

Az épület hozadéka két részből, u. m. az *épületjáraadékból* s a *telekjáraadékból* áll, miért is az épületadóban tulajdonképpen a tőkekamat- s a földadó egyesül. Az *épületjáraadék* az építésre fordított tőkének hozadéka, amely rendszerint az országos kamatlábnak felel meg, mert ha a házépítés nagyobb kamatot hozna, sok tőkepenzes épületek emelésére fordítaná pénzét, ami az épületjáraadék kevesbedését eredményezné, ha pedig hosszabb időn át alacsonyabb kamatot adna, a tőkék elvonulnának a házépítéstől, s az épületjáraadék természetes színvonalára emelkednék. A *telekjáraadék* azon jövedelem, melyet a beépített telek nyújt, s amely az épület hozadéka (vagy haszonértékének) az épületjáraadékot meghaladó részből áll. Az épületjáraadék az egész hozadékot felémésztheti, és ekkor nem létezik telekjáraadék. De élénkebb városokban és kedvező fekvésű házaknál a telekjáraadék igen nagyra emelkedhetik. Habár az épülethozadéknak ezen két részét az elméletben külön lehet választani, *önálló megadóztatásuk* csak ott volna kivihető, hol a telek s a rajta álló épület más-más személynek a tulajdona.

Az adó szempontjából egyre megy, akár bérbe adja a tulajdonos házát, akár maga használja. Ez utóbbi esetben oly elbánás alá esik, mint ha önmagának fizetne bérösszeget. A tulajdonos által használt épület közvetlenül ugyan nem jövedelmez, de bérbe adás által gyümölcsözővé tehető, s a tulajdonost oly kiadástól kiméli meg, melyet más ki nem kerülhet.

Az épületeket adóügyi szempontból két osztályba kell soroznunk. Az egyikbe a lakházak, a másikba azon épületek és épületrészek tartoznak, melyek a mezőgazdaságnál vagy az iparvállalatoknál mint termelési eszközök használatnak. Az *épületadó* elnevezés mindkét rendbeli épületekre, míg a *házadó* csak a lakházakra vonatkozik.

A házadó kivetése sokféleképpen történhetik. Eredetileg minden ház *egységes adótétellel* rovatott meg. Ez a legegyszerűbb, de legigazságtalanabb adóztatási mód, mivel semmi tekintettel sincs a házak hozadékképességére. Később a *tűzhelyek száma* szerint rovatott ki az adó.¹⁾ Ez már némileg a ház nagyságához idomul, de az adóerővel távolról sincs arányban. A házadó egyik legrégebb alakja az *ajtó- és ablakadó*, mely az ajtók és ablakok száma szerint vettetik ki.²⁾ Az ajtók és ablakok

¹⁾ A *tűzhely- vagy füstadó* (valamint az ajtóadó) a legrégebb adónemekhez tartozik. A közigazgatás kezdetleges szakában az adóztatásnál általában könnyen felismerhető küljelekhez kellett folyamodni. Már a *római birodalom* adószervezetében szerepelt a *tributum fumi*, mely valószínűleg mind a bérbe adott, mind a ki nem bérelt lakházak tűzhelyeitől szedettet. Vocke: Dir. St. d. Römer. Tüb. folyóir. 1859. — A *tűzhelyadó* vagy mint jobbágyi tartozás, vagy mint közpolgári szolgáltatás a legtöbb középkori államban is fennállott. *Franciaországban* már 1369-ben volt alkalmazásban, amidőn egy-egy tűzhely után faluhelyen 1½ livre, városokban 4 livre volt az adótétel. *Angliában*, mielőtt az állam tulajdonképeni adókat szedett volna, az egyház részére szedett adó ezen módszer szerint tűzhelyenként 1 pennnyel rovatott ki. A 11-ik század végén a koronai jövedelmek egyik forrása gyanánt a *monetarium* (moneyage) említették, mely minden 3-ik esztendőben tűzhelyenként 1 shillinggel azért fizettetett, hogy a király azon jogát, melynek fogva magas pénzverési díjat szedhetett volna, nem gyakorolta. Vocke: Gesch. 461. l. — *Hazánkban* a hason tekintet alá eső *lucrum camerae*, mely az első tulajdonképeni országos adó volt, minden parasztporta, vagyis oly kapu után, melyen egy szénával vagy gabonával terhelt szekér átmehetett, *I. Károly* decretuma (1342. 19.) szerint évenként 18 denárt tett. Ezen adó azonban már korábban is szedettet, mert ugyanezen törvény rendel, hogy azon vidékeken, hol a fa hiánya miatt kapuk nincsenek, a kamarai nyereség a régi szokás szerint hajtassék be. *Zsigmond* (1411. 2.) egész kapura 30 denárt, fél kapura vagy verőczére, melyen csak gyalog ember járhatott be, 15 denárt vetett. Mátyás alatt 1 frtra, majd később 3, sőt 9 frtra emelkedett. FALK. Egyet. magy. Encyclop. I. köt. — A *füstadó* nálunk csak a jobbágyi tartozások közt szerepelt. *Németországban* a coblenzi birodalmi gyűlés 1492-ben hozta be a füstadót, mely városokban tűzhelyenként 1 frtot, vidéken ½ frtot tett. PFEIFFER: II. 171. l.

²⁾ Vocke (Dir. St. d. Römer. Tüb. folyóir. 1859. 684. l.) felemlíti, hogy *Szíriában* Cicero és Caesar idejében ajtóadó létezett, amely azonban csak a bérbe adott házakat érte. *Angolországban* az ablakadó az 1689-ben eltörölt tűzhelyadó helyett, 1695-ben hozatott be, és pedig fokozatos tételekkel. A pénzügyi közegeknek nem volt szabad a házakba bemenniök. Az ablakokat kívülről kellett megszámlálniok. Az adókötelesek a házépítéseknel mindent felhasználtak, hogy minél kevesebb adót legyenek kénytelenek fizetni, de a törvényhozás ezen kísérleteket megakadályozni törekedett. Elrendelte pl. a törvény, hogy az adó behozatala után épített minden ablak 12 láb magasságon felül, vagy legalább 3½ láb magasság esetében 4½ láb szélességen túl, továbbá minden ablak, mely egy vagy több szobának világtítására szolgál, két vagy több ablaknak számítandó. Több ízben történt változtatások és adófelemelések után 1851-ben eltöröltetett. Vocke: Gesch. 463. l. — *Franciaországban* a rendes épületi adón kívül, mely a mezőbirtokra nehezédő adóval a földadóban van egyesítve, *ajtó- és ablakadó* is létezik. Az 1798. nov. 24-ki törvény hozta be. Eredetileg *hányadlati* adó volt, később *felosztásos* alakítottatott. A felosztás a departmánokra, arron-

számából ugyan némileg következtetést lehet vonni a ház haszonértékére, azonban ezen ismérvi ki nem elégítő, mert nem veszi figyelembe a haszonértéknek a házak fekvése, a lakrészek nagysága és kényelmessége szerint változó különbségeit. Gyakran előfordul, hogy ugyanannyi ajtóval és ablakkal bíró két ház közül az egyiknek 2—3-szor akkora haszonértéke van, mint a másiknak. Sőt az sem tartozik a ritkaságok közé, hogy egy több ajtóval és ablakkal bíró háznak sokkal kisebb haszonértéke van, mint ugyanazon községben, sőt ugyanazon utcában egy másik háznak, amelyen kevesebb nyílás van. De nemcsak igazságtalan, hanem egyúttal ártalmas ez az adó, mert arra indítja a háztulajdonosokat, hogy a házakon minél kevesebb nyílást hagyjanak, mi a levegő és világosság elzárására, tehát az egészség megadózatására vezet.

Néhol a *beépített telek térfogata* volt az adóalap, amely kivételi mód azért hibás, mert a ház haszonértéke nem függ egyedül a térfogattól. Sokkal helyesebb a házadó azon alakja, melynél a lakhelyiségek *köbtartalma* szerint szabatik meg az adó. Csakhogy a köbtartalom meghatározása nehézséggel jár. Ezenfelül a kiadás ezen módja a házak alacsonyabb építésére vezet, s az ugyanazon község különböző részeiben fekvő házak hozadékát még sem éri egészen arányosan.

Mást, mint a házak *haszonértékét*, vagy ha kibéreltetnek, *tényleges hozadékát*, nem lehet helyesen adóalapul venni. A bérbe adott házak hozadékát nem nehéz, de annál nehezebb a tulajdonosok által használt épületek haszonértékét meghatározni. A *vételár* nem eléggé megbízható támpont, mivel a fekvés és építésmód külön-

diszkrétokra és községekre a megelőző évi eredmény alapján történik. Az oly ablakok s ajtók, melyek nem az utózára, udvarra, vagy kertre vezetnek, továbbá a háztető oly nyílásai, melyek nem a lakható helyiségek megvilágítására szolgálnak, valamint a mezőgazdasági és gyári épületek nyílásai adómentesek. Ha a bérbe adásra szánt ház töresen áll, nem esik adó alá. Adómentesek: a közutakra rendelt helyiségek, pl. a hatósági épületek, laktanyák, nyilvános tantermek, kórházak stb. Az egyénienkénti felosztás az ajtók és ablakok száma szerint, 48 osztályból álló *fokozatos adótarifa* alapján történik. Az osztályok a népesség száma, a nyílások mennyisége és minősége (kapuk, raktári- és boltajtók, földszinti, 1-ső, 2-ik emeleti ajtók és ablakok, 3-ik és magasabb emeleti ablakai) szerint vannak alakítva. A tarifa nyomán minden egyes adókötelesre nézve kiszámított összeg azon arányban szállítatik le, vagy emeltetik fel, amint a kivétel összegzéséből keletkező adótervezés a község adójutalékánál nagyobb vagy kisebb. Az adót a háztulajdonos fizeti, jogában állván a lakóktól beszedni. Azonban a háztulajdonosok nem veszik igénybe ezen jogot. Az, hogy tényleg ki viseli az adót, éppen úgy, mint a házadó többi alakjainál, az áthárítási viszonyoktól, illetőleg a lakászsükséglet nagysága s a lakások száma közötti aránytól függ. Az évi bevétel legújában 36—38 millió frankra rúg. Többet ezen adónevről LUKÁCS: 218. l.; HOCK: Finanzverw. Frankr. 147. l.; LEROY-BEAULIEU: I. 504. l.; REITZENSTEIN: Schriften d. Vereins f. Socialpol. III. Leipz. 1877. 124. l.; KAUFMANN: Fin. Frankr. 209. l.

bőzsége szerint majdnem minden egyes ház különös tulajdonságokkal bír, melyeknek talán csak az illető vevőre nézve van becsé. Szükségáron, és megfordítva a tényleges értéket meghaladó áron történő eladások a házaknál is előfordulnak. A községtől távol fekvő, valamint a különös berendezésű lakházakat bajos volna a forgalmi érték alapján megadóztatni. Az érték szerinti adókirovást az is akadályozza, hogy városokban az épületek bérleti ára a vételár kamatánál nagyobb, ellenben a falusi községekben kisebb. Ezenfelül a házak értéke minden jelentékenyebb átalakítás, a népesség szaporodása vagy csökkenése, s a kamatláb, sőt a politikai viszonyok alakulása folytán, rövid időközökben is nagy változásnak van alávetve. A minduntalan változó tőkeérték kinyomozása pedig nagyobb nehézségekkel jár, mint a hozadék meghatározása. Éppen ily kevéssé lehet az *építési költséget* kizárólagos becslési alapul elfogadni, mivel a vidéken, tehát éppen ott, hol a házak legnagyobb részét maguk a tulajdonosok lakják, az építési költség a házak értékével és bérleti árával sokszor semmi arányban sincs.

Legmegfelelőbb a népesebb városokban és más élénkebb helyeken (pl. fürdőekben), hol a házak nagyobb része bérbeadás útján értékesítetik, a *házbéradót*, ellenben oly helyeken, hol a lakházak túlnyomó részét maguk a tulajdonosok lakják, a *házosztályadót* alkalmazni. A *házosztályadónál* a házak a lakrészek száma, vagy pedig ezenkívül még az átlagos vételi és bérleti árak, az építési költség, és esetleg a beépített terület térfogata alapján, azaz *átlagos haszonértékük* szerint több osztályba soroztatnak, és minden egyes osztályra nézve bizonyos adótétel állapítatik meg. Az adótételek az arányosabb tehermegosztás érdekében, a községeknek gazdasági jelentősége és lakosságuknak létszáma szerinti csoportosításával, több fokozatban és olyképen szabandók meg, hogy a házosztályadó súlya a házbéradó terhéhez közelítse meg. De más oldalról a házosztályadó-tételek ne haladják meg a házbéradó nagyságát, nehogy az, ki maga lakja házat, többet fizessen, mint aki bérbe adja.

Hátránya a házosztályadónak, hogy az arányosságot a különböző községek közt, sőt amennyiben az ugyanazon osztályba sorozott házak haszonértéke sem egészen egyenlő, még az ugyanazon községben fekvő házak közt sem valósítja meg. Minthogy azonban a falusi és kisvárosi házak legnagyobb részét maguk a tulajdonosok lakják, s ezen házak tényleges hozadéka ki nem deríthető, a kevésbé népes községekben fekvő azon házakra nézve, melyek nem adatnak bérbe, a *házosztályadó* a legzűléstertőbb. Ha minden egyes bérbe nem adott háznak valószínű hozadéka külön becsülhető is meg, az adóteher a becslés hiányossága miatt, még sem volna egyenlően megosztva, s az adózási eljárás bonyodalmasabb, önkényesebb és költségesebb lenne. A házosztályadó-rendszer hátrányán némileg az által lehet segíteni, ha minden oly épület és lakrész, mely tényleg bérbe van adva, még oly helyiségekben

is házbéradóval rovatik meg, ahol szabályként a házosztályadó áll fenn.

A házbéradónál az épületek tiszta bérhozádeként az adóalap. A bérbe adott lakrészek nyers hozadékát, azaz az érettek fizetett bérösszeget, könnyen megtudhatja az adóhatóság, s a nyers hozadék nyomán a tiszta hozadék is meghatározható. A tiszta hozadék kinyomozása végett, az épület értékesökkenésének megfelelő összeg s az épület fentartására megkívántató kiadások a nyers hozadékból leszámítandók.¹⁾ Oly házak és lakrészek tiszta hasznosértéke, melyek nincsenek bérbe adva, a bérbe adottakkal összehasonlítva útján állapítandó meg. A becslést hatósági közegek, esetleg külön bizottságok végezhetik.

A házbéradói kataszter elkészítése végett minden egyes házbirtokosnak bevallási tv kézbesítendő, melybe az adókirováshoz szükséges adatok, névszerint a szobák s az egy-egy lakosztályhoz tartozó többi helyiségek számát, a bérlő nevét, a bérletnek tartamát, s a bérösszeget bevezetni tartozik. A házbéradói kataszter a háztulajdonosok s a lakók által aláírt bevallási ívekből állítatik össze. Hogy pedig a háztulajdonosok a lakók egyetértésével ki ne játszák a kincstárt, hamis bevallás esetén úgy a házbirtokos, mint a lakó pénzbírsággal fenytendő.

Mint hogy a házbéradónak alapja a tényleges hozadék vagy az ezt helyettesítő használatnak élvezete, az üresen álló lakás házbéradó alá nem vehető. A tisztán élvezetre szolgáló épületek, pl. a nyári lakok, ha nem is nyujtanak közvetlen hozadékot, mint fényüzési tárgyak, a rendesnél nagyobb adótétellel rovandók meg. Népes városokban az üres házhelyek, valamint a nagyvárosi kertek nem földadóval, hanem forgalmi értékük alapján, a kamatadónak megfelelő adótétellel terhelendők, amennyiben legalább is annyi hasznosértéket képviselnek, amennyi kamatot hozna a bennök rejlő tőke.

¹⁾ A fentartási és értéktörlesztési költségekre, az eljárás egyszerűsítése okából, a legtöbb államban határozott százaléktételek vannak megállapítva, amelyek nagysága néhol (pl. Ausztriában és Magyarországon) a helységosztályok szerint változik. Határozott százalékokkal nem tanácsos a kivétő közegek kezét megkötni, mivel az épületfentartási költségek s az értékmegújítás az építés módja, az építési anyagok ára, a munkabér nagysága és az égalji viszonyok szerint, a nyers hozadéknak kisebb-nagyobb hányadát veszik igénybe. A szilárdabban épített házak, melyek épen a gazdagabb adózók birtokában vannak, s az oly községekben levő épületek, hol a munkabér alacsonyabb, ugyanazon százaléknak levonása esetében, kedvezményben részesülnek. Sőt az ugyanazon községben fekvő és egyenlő szilárdsággal épített házaknál is különböző levonási százalékokat kellene alkalmazni, a mennyiben a kedvező fekvésű ház hozadékának nagy része földjárdék, melynek fentartása nem igényel költséget. Különösen a népesebb városok keresettebb részeiben levő házaknál jóval kisebb százalék volna levonandó. Eszerint legjobb, ha a törvény a levonási százalék meghatározását bizonyos korlátok közt a kivétő közegekre (építésznek bevonásával alakítandó bizottságokra) bizza.

A házbér- s a házosztály-adó együttes alkalmazásától különbözik az az adóztatási mód, mely szerint minden egyes ház külön-külön megbecsült évi hasznosértéke alapján rovatik meg. A ház hasznosértékét a becslő bizottság a lakrészek és mellékhelyiségek száma és nagysága, az építés minősége s az épület fekvése szerint állapítja meg. Oly községekben, hol nagyobb számú lakbérletek fordulnak elő, a becslő bizottság a ki nem bérelt épületek adóalapjának meghatározásánál a szokásos bérletárakra is tekintettel van; ahol pedig lakbérletek csak szórványosan, vagy épen nem fordulnak elő, a hason forgalmi és lakási viszonyokkal bírő, legközelebb fekvő községeknek átlagos lakbérei szolgálnak támpontul. A szóban forgó adóztatási mód elvontan tökéletesebb, amennyiben a házbér- s az osztályadó közötti aránytalanság mellőzését veszi célba. De a bérbe nem adott házak hasznosértékének kiderítése oly községekben, ahol egy ház sines bérbe adva, rendkívül nehéz, minek folytán a házadó ezen alakja önkénykedésre és még nagyobb aránytalanságra vezet.

A dologi terhek és jelzálogi adósságok figyelembe vételére nézve, a földadóra vonatkozólag előadott elvek (41. §.) irányadók. Az adóssági kamatok levonása a házbéradónál még indokoltabb, mert a házbéradó a tényleges és nem az átlagos hozadékot éri, és a levonás annyiban könnyebben is kivihető, amennyiben az épületen fekvő adósság rendszerint nem terhel egyuttal más telekkönyvi testet, amíg a földbirtokos kamattartozásának alapját képező kötvény gyakran több jószágtestre van bekebelezve. Ellenben a házosztályadónál, melynek természete még az épületfentartási költségek levonását sem engedi meg, az adótárgyon fekvő terhek nem vehetők figyelembe.

A tulajdonosok személyére s az adótárgyakra nézve előforduló változásokat esetről esetre a házadói kataszterbe is be kell iktatni, s az adómegrövidítések akadályozása céljából, időszakonként az épületek új összeírása is szükséges.

A házosztály- és házbéradó legelőször Ausztriában, 1820-ban hozott be, amely ideig az épületadó itt a földadóval volt egyesítve, s az épületek a térfogat szerint rovatattak meg. Az osztrák házadórendszer az 1850. márczius 4-ki nyílt parancsossal Magyarországra is kiterjesztetett, s a magyar házadórendszerre nézve I. MARIKA: Pénzügyi törvényisme. 1882. 225. sk. 1. — Angolországban a házak a bérérték alapján 3¹/₂%-kal, s az ipari és kereskedelmi helyiségek 2¹/₂%-kal rovatnak meg. A 20 font sterlingen alóli bérérték adómentes, minek folytán a házak túlnyomó része nem esik adó alá. A mezőgazdasághoz tartozó házak, mint a földjövedelem előhozásának eszkösei, a jövedelmi adó I. osztályában vannak megadóztatva. — Franciaországban a házadó (a beépített telkek adója) 1882-ig a földadóval volt egyesítve, s a házadót is magában foglaló földadó-fösszeg a budgettörvényben meghatározotván, a departmánokra, arrondiszmánokra és községekre osztatott fel. Az egyénekenkénti kivetés a földadóval együtt a házak megbecsült hasznosértéke alapján történt. Az 1881. július 29-ki törvény a házadót elválasztotta a földadótól. A földadó most is felosztásos, ellenben a

házadó a házak tiszta haszonértékére vetett *hányadlati* adó. Az 1883-ki költségvetés a házadó hozadékát 56 mill. frankra teszi. Franciaországban ezenfelül ajtó- és ablakadó (l. a 163. lapon a 2) alatti jegyzetet) is létezik. *Poroszországban* a házadó a földadótól csak 1861-ben választatott el, és a házaknak becslés útján kinyomozott évi tiszta haszonértéke szerint rovatik ki. Az adókulcs a lakházaknál és boltoknál 4%, az ipari czélokra szolgáló épületeknél 2%. Ezenfelül a házakból eredő jövedelem az adóssági kamatok levonása után *osztályadó*, illetőleg *jövedelmi adó* alá esik. Poroszországban az épületadó 16—17 millió márkát hoz be. Az épületadónak a többi államok e nemű adójától egészen eltérő alakja áll fenn *Bajorországban*, hol az épületadó a *beradóra* és *területadóra* (Arealhaussteuer) oszlik. A *beradó* azon községekben jön alkalmazásba, melyekben a bérérték a tényleges bérletek nyomán vagy összehasonlítás által könnyen megállapítható; ahol ez nem lehetséges, a területi adó van érvényben. A *területi adó* alapja a beépített s az udvarnak szánt terület térfogata nyomán olyképen határozatik meg, hogy az illető térfogathól *mezőgazdasági* művelés által előállítható nyers hozadékhoz a terület egy-egy árja (27. § §-ól) után 5 márka pótlék adatik. Az adókulcsot a költségvetési törvény állapítja meg. A területi adó alá tartoznak a nyári lakok, paplakok s a mezőgazdasági czélokra szolgáló épületek. Hátránya e rendszernek, hogy a területi adó a beradóval nem áll arányban, s hogy az épületek haszonértékét nagyon enyhén adóztatja meg. LÖLL: Bayer. Grundst. Würzburg. 1872. 118. l.; és WAGNER: Schönberg nemzetg. kézik. II. 224. l.

48. §.

A mezőgazdasági és egyéb ipari czélokra használt épületek megadóztatása.

A *mezőgazdasági* épületek, névszerint a estörök, pajták, istállók, aklok stb. nem mint épületek, hanem csak mint a mezei ipar kiegészítő részei nyujtanak hozadékot; és minthogy a földbirtok hozadéka már a földadóval van magróva, a gazdasági épületek az épületadó alól kiveendők.

A *műipari* és *kereskedelmi* czélokra szolgáló oly épületek, melyek bére adhatók, mint pl. a boltok, üzleti irodák, raktárak, a kézművesek által használt és nem egy bizonyos üzletághoz kötött műhelyek, *házberadó* alá veendők. Ha az ily nemű ipari helyiséget maga a tulajdonos használja, a tényleg bére adottakkal eszközözendő összehasonlítás alapján úgy adóztatandó meg, mint ha kibéreltetett volna. Csakhogy ez esetben a vállalat tulajdonosát terhelő iparadó kivetésénél azon összeg, mely a házberadó alapját képezi, az üzleti költségekhez számítandó s az iparadó alapjául szolgáló üzleti hozadékból levonandó.

Az oly üzleti épületekre nézve, melyeket nem szokás bére adni, pl. gyárakra, malmokra, kohóépületekre és más különös berendezésű üzleti helyiségekre nézve, kétféle adóztatási mód alkalmazható. Vagy az építési költség szerint *épületadóval* lehet az ily épületet terhelni, abból indulva ki, hogy a benne fekvő tőke az ipari termelés hozadékában meghozza kamatait; de ez esetben, nehogy ugyanazon adótárgy kétszer adóztassék meg, az épület-

adóval megrovott hozadékösszeget az iparüzlet tiszta hozadékának kiszámításánál le kell vonni. Vagy pedig az épületadó mellőzésével, az épületben fekvő tőke az iparüzlet álló tőkéjéhez számítható, melynek hozadéka az iparüzlet hozadékával egyesülnek vétetvén, ezzel együtt róható meg. Es ez az utóbbi eljárás a megfelelőbb. Nem lehet ugyanis teljes bizonyossággal feltételezni, hogy az épületben fekvő tőkének kamatai minden évben megtérülnek az iparüzlet hozadékában, mert a tényleges hozadék gyakran az üzleti költségeket sem fedezi. Azt pedig, hogy az iparvállalat tiszta hozadékából mennyi vehető az épület haszonértékéül, hozzávetőleg sem lehet meghatározni. Jobb tehát az eféle épületeket az épületadó alól kivenni és csak az iparüzletet megadóztatni. Az épületfenntartási költség s az értéktörlesztési százalék természetesen az üzleti költségekhez számítandó.

49. §.

Az épületadó nagysága s a házadómentességek.

Az épületadó nagyságára nézve csak azt mondhatjuk, hogy a többi adótárgyakra vetett hozadéki adókkal (tekintettel az állandó jövedelem erősebb megrovására) arányban álljon, és hogy soha se legyen oly súlyos, hogy az építkezéseket gátolja. A felesigázott házadó azért is helytelen, mert hatására nézve *fogyasztási* (és pedig ha a házat maga a tulajdonos lakja, közvetlen, különben közvetett fogyasztási) *adóvá* válik. A házadó pedig *hozadéki adó*, mely csak a ház tiszta hozadékának terhelését veszi célba. Az egy-két szobából álló, maguk a tulajdonosok által lakott házak, tekintettel a lakás nélkülözhetetlen voltára, igen mérsékelt adótétellel terhelendők.

A művelődési és közczélokra szolgáló épületek, mint a hatósági épületek, templomok, iskolák, ápokdák, kórházak, laktanyák, muzeumok stb. adómentességben részesítendők.

Új épületek emelése, sőt toldalék-építések esetében, több államban bizonyos időre terjedő adómentességnek van helye. Ennek igazolására az építési hajlam élesztését s azt hozzák fel, hogy az időleges kedvezmény kárpótolja magát, mert később tartós bevételt biztosít. Az új épületek adómentessége nem indokolható bőkezűség, mivel az egyeseknek, és pedig ez esetben, rendszerint a vagyonosabbaknak adott kedvezmény a többi adózókat rövidíti meg. Ha el is ismerjük, hogy az államnak kötelessége a lakáshiánnyon segíteni, evégből rendes körülmények közt nincs adómentességre szükség, amennyiben a lakáshiánnyal járó nagy bérletárak már magukban véve eléggé felébresztik az építkezési kedvet. Azon érv, hogy az időleges mentesség jövőre állandó bevételt biztosít, keveset mond, mert ezen az alapon minden új

adótárgynak, pl. valamennyi új iparvállalatnak néhány évi adómentességét kívánhatnók, és mert nem kell szem elől téveszteni, hogy az új épületek csökkentik a régi házak hozadékát s a rájuk vetett adónak eredményét. Az építkezési kedvnek az ország valamennyi részében mutatkozó hanyatlása a házadó túlajtására vall. Ezen az adókules leszállításával lehet és kell segíteni. Ha azonban a lakásszükség a lakosság hirtelen szaporodása, vagy pedig tűzvész, árvíz, avagy más rendkívüli körülmény folytán, egyes helyeken valóban elijesztő arányokban mutatkozik, a törvényhozás az illető városban történő új építkezéseket adómentességben részesítheti. De mihelyt a nagy bérletárakkal járó sűrűbb építkezés a lakáshiányt megszünteti, a kivételes törvény hatályon kívül helyezendő.

50. §.

Az épületadó áthárítása.

Az épületadó, illetőleg felemelt része közvetlenül behozatala, illetőleg felemelése után csak az épületbirtokosokat éri, mert a lakások kereslete rövid idő alatt rendszerint nem nagyobbodik, s így az adó a bérletre azonnal át nem hárítható. De ha oly súlyos az adó, hogy az építkezési kedvet gyengíti, s új épületek nem emeltek: a bérleti ár idővel nagyobb lesz s az áthárítás sikerül. Igaz ugyan, hogy a bérleti ár emelkedése sokaknál a lakásszükséglet némi megszorítását vonja maga után, de más oldalról az is bizonyos, hogy a lakás nélkülözhetetlen és állászerű szükséglet, mely tetszés szerinti terjedelemben nem korlátozható. Ha a népesség szaporodásával később több lakásra van szükség, a kereslet nemcsak utóleri a kínálatot, de meg is haladja, minek következtében a bérletárak annyira felemelkednek, hogy a háztulajdonosok az adót a lakókra tolhatják.

Nyilvánvaló, hogy a házadó áthárításának lehetőségére és mértékére az illető községnek gazdasági helyzete döntő befolyást gyakorol. Oly városban, hol a lakosság létszáma az ipar felvirulása s a kereskedelem élénkülése folytán, vagy más valamely okból gyorsodik: a házadó áthárítása sikerül, főleg ha egyidejűleg a lakosok fizetési képessége is növekedik. Ellenben hanyatlásnak induló városban a házbirtokosok nem képesek az adót a lakókra tolni, mert hogysen üresen hagynák házaikat, inkább kisebb bérösszeggel elégednek meg.

A házadó áthárítása rendszerint csak oly helyeken észlelhető, hol az épületek jelentékeny része bérbe van adva. Vidéki helységekben a házadót rendszerint a háztulajdonosok viselik, habár lehetséges, hogy a mezőgazda vagy az iparos a házára vetett adót termékeinek árába betudja és másokra tolja.

51. §.

A tőkekamatadó.

JAKOB: I. 537. l.; MALCHUS: I. 276. l.; RAU: II. 377. §.; ST. MILL: V. k. III. fej. 3. §.; UMPFENBACH: I. 198. l.; HOCK: 217. l.; HÖFFEN: 260. l.; PFEIFFER: II. 229. l.; WIRTH: II. 451. l.; PARIEU: I. 369. l.; STEIN: II. 82. l.; BOSSART: Reform. d. dir. St. Hannover, 1872. 37—57. l. és 98—114. l.; SCHÄFFLE: Steuerpol. 339. l.; WAGNER: Schönberg kézik. II. 225. l.; KRÄNZLE: Best. d. Einkommens aus Kapitalien. Ravensberg, 1866.; VOCKE: Kapitabrentenbesteuerung. Tüb. folyóir. 1868. 47. l.

A hozadéki adók rendszerének azon elve, hogy semmiféle hozadék se kerülje ki a közteherviselést, *tőkekamatadó* létezését is követeli. A tőkekamatadó *hozadéki adó*, mely a kamatra kiköcsönzött tőkék hozadékát éri. Mint hozadéki adó nem terhelheti a külföldön elhelyezett tőkék hozadékát, de a belföldön értékesített külföldi tőkék hozadékára is kiterjesztendő. (L. a 26. §-t.) A külföldön elhelyezett tőkének kamatja csak mint a személyes jövedelem egy része az általános jövedelmi adóval róható meg. A *tőkeadó* elnevezés nem helyes, mert nem a tőke, hanem a kammat után fizetendő. Azon tőkék hozadéka, melyek ház- és földbirtokban, vagy valamely vállalatban vannak elhelyezve, a megfelelő hozadéki adó alá esik. A kammatadónak tárgya egyedül a kamatozás által értékesített tőkék hozadéka.

A kammatadó jogosultságán nem lehet kételkedni, mivel a köcsöntőkékéből eredő jövedelem a magán jövedelmeknek igen jelentékeny alkatrészét képezi. A tőkekamatnak adózatlanul hagyása az általános adóviselési kötelesség elvébe ütköznék, mert a tőkebirtokosoknak ép oly kötelességeik vannak az állam irányában, mint a többi polgároknak. A tőkekamat adómentességének akkor sincs értelme, ha az állami szolgálatokban keressük az adók jogalapját, mivel az állam a tőkekamatot épen oly védelemben részesíti, mint a többi hozadéki nemeket, sőt a jelzáloggal biztosított követelések ótalmazására különös gondot fordít.¹⁾

¹⁾ A tőkét, mint a vagyonnak egyik alkatrészét, már a középkori államok is megadóztatták. De a kammatadó csak az újabb idők eredménye. A 17. és 18-ik században a merkantil felfogás akadályozta a kammatnak önálló megadóztatását, amennyiben a kammatadó a nemes ércpénz szaporítására irányuló gazdasági politikának nem látszott kedvezni. Különbén addig, amíg a köcsöntőkék a nemzeti termelésben csekély szerepet játszottak, a kammatadó kevés gyakorlati jelentőséggel bírt volna. A forgalom élénkülésével s a hitelgazdaság fejlődésével, a legtöbb művelt államban a tőkekamat is a köcsönzés tárgyává lett. E tekintetben egyedül a *porosz* és a *francia* adórendszer hízagos. *Franciaországban* 1873-ig semmiféle kiköcsöntött tőkejövedelem sem volt megadóztatva. Az 1872. június 29-ki törvény a departmánok és köcsögek adóseveleinek kamataira (valamint a részvények osztalékaira) 3%-os adót vetett, de a jelzáloggal biztosított s egyszerű adósevelekre köcsön adott tőkék, valamint a francia államjárdék kamatai

Mindamellett sokan vannak, kik a kamatadót részint igazságtalannak, részint káros hatásúnak tartják.¹⁾ A legalaptalanabb érvelés, amelyre némelyek a kamatadó elvetését alapítják, hogy a tőke egy már adó alá vett jövedelemnek a maradványa; mert ebből az következne, hogy az ingatlan birtokban s az iparvállalatokban fekvő tőkének hozadékát sem lehetne megadóztatni, amennyiben ezen tőkék is már megadóztatott jövedelemből képződtek. Mások azt vetik fel, hogy a kölcsöntőke már az adósnál van megróva, mivel az általa fizetett adó a nála elhelyezett tőkének hozadékát is terheli. Ha mezőgazda az adós, a földadóban, ha iparos vagy kereskedő, az iparadóban fizeti meg az adót. Már pedig ugyanazon tőkét csak egyszer lehet igazságosan megadóztatni. Ezen ellenvetés csak akkor indokolt, ha az idegen tőke után fizetett kamatok levonását nem engedi meg a törvény, mert ha az adóst terhelő adó alapjának meghatározásánál az adóssági kamatok leszámítatnak, a kölcsöntőke kétszeres megrovásáról nem lehet szólni. Ezen ellenvetés csak azt bizonyítja, hogy az adóssági kamatokat az adókat terhelő adók kirovásánál figyelembe kell venni. És ha az adós a kölcsöntőkét meddő czélokra fordítja, kétszeres adóztatásnak még az adóssági kamatok levonásának megtagadása esetében sincs helye.

Némelyek szerint a tőkebirtokosok kamatadó nem létezése esetében is megérzik az adóztatás súlyát, mivel ha a többi hozadéki források, jelesen a föld- és házbirtok, valamint az iparvállalatok adó alá esnek, a tőkepénzesek, hogysesem föld- vagy házbirtokot vásárolnának, vagy saját vállalatot alapítanának és adót fizetnének, inkább kikölsönzik tőkéiket, sőt sok vállalkozó az adóteher kikerülése végett tőkéjét saját vállalatából kivonva, másoknak engedi át. Ez a tőkekinálatot nagyobbítja s a kamatlábat leszállítja, ami a tőkepénzesekre nézve veszteséggel jár. Azonban a tőkekamat adómentessége csak akkor indítaná az iparosokat, továbbá a föld- és házbirtokosokat tőkéknek eddigi elhelyezésükből való kivonására, ha az ipar-, föld- és házáadó annyira apasztaná az ezen adótárgyakból eredő jövedelmet, hogy iparüzletükkel felhagyni, illetőleg ingatlan birtokukat eladni lennének kénytelenek. Ezt pedig egy csak némileg átgondolt adórendszerrel nem lehet feltételezni.

Többet mond az az állítás, hogy a kamatadó nem érheti el czélját, mert a hitelezők a kamatadót adósaikra hárítják. Nem

adómentesek. Porosországban a tőkekamat csak az általános jövedelmi adónak tárgya. Svájcban egyedül a jelzálogi kölcsönök kamatai kerülnek adó alá. Bajorországban, Badenben és Württembergben minden nemű kamatjövedelem külső útton az adósnál adóztatik meg. Ausztriában a tőkekamat s a járadékok a jövedelmi adó III. osztályában, Magyarországon önálló adónemmel, a tőkekamat- és járadékadóval rovatnak meg.

¹⁾ Ellenzik a tőkekamatadót: MURHARD, MALCHUS, PRITTWITZ, MOLTER, BAUMSTARK, MACCULLOCH, ST. MILL, GARNIER és STEIN.

szenved kétséget, hogy a tőkepénzesek a kamatláb felemelésével az adó áthárítására törekednek, csakhogy ezen törekvés megvalósulása vagy a tőkekinálat csökkenését vagy a tőkekereslet növekedését tetelezi fel. A tőkekinálat az által kisebbíthető, hogy a tőkepénzesek tőkék egy részét másképen helyezik el, névszerint ingatlanok vásárlására fordítják, vagy iparvállalatba fektetik, vagy végre külföldön helyezik el. Ha a tőkepénzes föld- vagy házbirtokot vásárol, a tőkének csak birtokosa változik, de a tőkekinálat és kereslet közötti arány ugyanaz marad. Ha tőkét saját vállalatában értékesíti, a tőkekinálat ugyan kisebb lesz, de a kereslet is ugyanily mértékben csökken, mert vállalata azon vállalat helyébe lép, melyet tőkéjével más valaki indított volna meg. A tőkék külföldre vonulását egyedül a túlhajtott kamatadó idézheti elő. A tőkebirtokos a közelben való tőkeelhelyezésnek még valamivel csekélyebb jövedelmesség mellett is elsőseget ad, részint a nagyobb biztonság kedvéért, mely a belföldi törvények ismeretéből s az adós könnyebb szemmel tartásából következik, részint azért, mert az esedékessé vált kamatokat s a tőkét könnyebben behajthatja. Továbbá sok tőke alapítványok, községek, közintézetek s kiskorúak birtokában van. Ezek rendszerint belföldön helyeztetnek el. Végre a külföldön elhelyezett tőkéből eredő jövedelem sem szabadul meg teljesen az adóviseléstől, amennyiben az illető külföldön érvényben levő megfelelő adó alá esik, és mert az általános jövedelmi adó a külföldről szerzett jövedelmekre is kiterjed. A kamatadó a tőkekeresletet sem nagyobbítja, mivel ha a törvény meg is engedi az adóssági kamatok levonását, s az adós adója ennek folytán kisebb, a szabad rendelkezésére fennmaradó jövedelem pedig valamivel nagyobb lesz: inkább törleszteni, mint szaporítani fogja adósságát. És ha a kölcsönvétellel járó kiadások csökkenése mindjárt a tőkekereslet növekedését okozná: a kamatláb lejjebb szállásának is ezt kellene eredményeznie, amit nem igazol a tapasztalás.

Lehetnek ugyan esetek, midőn a hitelező a rá rótt adót vagy legalább egy részét az adóra tolhatja, de ez nem szükségképi következése a kamatadónak, hanem más körülményektől függ. A vállalkozási szellem nagysága, a tőkepénzesek száma, a tőkeelhelyezési alkalmak s a tőkék mennyisége, a külföldi tőkék bevonulását elősegítő vagy hátráltató tényezők, szóval a tőkekinálat és kereslet alakulására befolyással levő viszonyok határozzák el, hogy a kamatadó áthárítható-e, és ha igen, mily mértékben? A legkevesebb, mit e tekintetben állíthatunk, hogy az áthárítás pusztán lehetősége nem rontja le a kamatadó jogosultságát, mert akkor semmiféle adót sem lehetne kivetni.¹⁾

¹⁾ A kamatadó áthárításának megnehezítése okából, némely törvényhozás (pl. a bajor s a württembergi) a kölcsönszerződés azon pontját, mely-

Sokan azért kifogásolják a kamatadót, mert az állam hitelezőit megkárosítja, az államkötvények árfolyamát leszállítja, és ennek folytán az államkölcsönöket megdrágítja. Ha pedig a törvény a kamatadó behozatala előtt kibocsátott államkötvények kamatait is megadóztatja: voltaképen önkényes kamatleszállítást eszközöl, mely a kötelezvények árfolyamának leszállása folytán, a kötvénybirtokosokra nézve vagyonkibocsátás hatásával bír. Ez is túlhajtott érvelés, mivel az államadóssági kamatoknak adó alá vétele csak akkor van az államhitelek ártalmára, ha a törvény az illető adóssági címlet után adómentességet biztosított. Ha nem volt az adómentesség megigérve, az államkötvények ugyanazon elbánásban részesítendők, mint a többi értékpapírok. Az államkötvények megadóztatását nem is követi szükségképen az árfolyam hanyatlása. A kamatláb rendszeren csökkenő irányzatot követ, s a tőkejövedelem igazságos megrovása az állam pénzügyi helyzetére és hitelére jótékony hatással van. A korábban adómentességet élvezett osztrák és olasz államkötvényeknek megadóztatása sem ártott az állam hitelének. Árfolyamuk csakhamar a szelvényadó behozatala után jelentékenyen emelkedett. Egyébaránt a kamatadó legfeljebb annyival apaszthatja az árfolyamot, amennyi az adó tőkésített összegének megfelel, és így a behozatala után kibocsátandó kölcsönöknél sem okozhat veszteséget. A korábban kibocsátott kötvények után szedett adó pedig tiszta nyereség az államra nézve anélkül, hogy ezen kötvények megadóztatását kamatleszállításnak lehetne tekinteni, mivel a bármiféle elhelyezésből folyó tőkekamat megrovása az állam adóztatási jogának s az egyenlő-kenység elvének természetes kifolyása. Kivánatos azonban, hogy az államadóssági kamatokot terhelő szelvényadó egyhamar fel ne emeltesék, mert különben a külföldi tőkepenzesek bizalma ingataggyá válik, s a külföldi tőkéknek az államkötvényekben való nagyobb mérvű elhelyezése megakad. Különösen oly országokban bír ez fontossággal, amelyek tőkeszegénységüknél fogva az idegen pénzpiacokra vannak utalva. Ha az állami kiadások szaporodása az adótehernek emelését teszi szükségessé, ott van az általános jövedelmi adó, mely csak a belföldieket éri.¹⁾

ben az adós az adó megtérítésére kötelezi magát, érvénytelennek nyilvánítja. E rendelkezésnek azonban alig van értelme, mert ha lehetséges az áthárítás, a hitelező a kamatláb felemelésével közvetlenül is elérheti.

¹⁾ Az állam külföldi hitelezőinek adómentességét sürgető nézet azon alapelve utközik, mely a belföldön létező valamennyi hozadékforrásnak a megfelelő hozadéki adóval leendő terhelését követeli (L. a. 26. §-t.). A külföldön tartózkodó idegen állampolgárok által belföldről hízott legtöbb kamatjövédelmet ugyan nem lehet utólrni, de ebből nem következik, hogy a külföldiek oly kamatok után is adómentességben részesüljenek, amelyek megadóztatása nem jár nehézséggel. Ezenfelül ha az állampapírok után fizetett kamatok adótárgyat képeznek, a külföldi államhitelezők adómentességének érvényesítése a legnehezebb feladatok közé tartozik, mert nem

52. §.

A tőkekamatadó kivétele.

A kamatadó kivételének legnagyobb nehézsége abban áll, hogy sok tőkének felismerése majdnem lehetetlen. Ha minden követelés jelzáloggal volna biztosítva, a hitellekkönyvek alapján könnyű volna az adókirovás. De igen sok tőke váltóra és közönséges adóslévre kölcsönöztek ki. Ezen tőkék nagy részének eltűkolása soha sem lesz megakadályozható, s a jelzálogi kölcsönök, valamint az állami, községi és társulati adóslévelekben elhelyezett tőkék kamatai mindig aránytalanul lesznek megróva. Ezenfelül az iparvállalatokhoz tartozó tőkék, melyeknek hozadékát az iparadó éri, ha időközileg kamatra adatnak ki, könnyen kamatadó alá is kerülnek, ami kétszeres adóztatásra vezet.

A kamatadó kivétele kétféleképen történhetik, u. m. közvetlen és közvetlenül.

A közvetett kivétel abban áll, hogy az adós fel van jogosítva hitelezőjének kamat fejében az ez után járó adóösszeggel kevesebbet fizetni, amíg az őt terhelő adó (föld-, ház- és iparadó) kivételénél adósságmentesnek tekintetik. Itt tehát az adós saját adójában fizeti meg a kamatadót, amennyiben saját adóalapjának meghatározásánál az adóssági kamatok be nem számítatnak. Ellene szól e módozatnak, hogy a tőkepenzést az adó áthárítására, vagyis a kamatláb felemelésére hívja fel, hogy továbbá nem alkalmazható minden kölcsönnél, nem különösen azon esetben, midőn az adósnak nincsen adótárgy birtokában, vagy az adós adómentes.

A közvetlen kamatadó a hitelezőtől szedetik be. A jelzálogi követelések, továbbá az állam, a községek s a nyilvános szám-

lehet oly eljárást alkalmazni, mely a külföldi kötvénybirtokosoknak adózatlanul hagyása mellett, a belföldi hitelezők által elkövethető adókirovásokat megakadályozná, ha csak nem sújtja az állam külföldi hitelezőit oly rendszabályokkal, amelyek az államhitelekre majdnem oly bényítólág hatnak, mint a külföldi hitelezők megadóztatása. Az említett cél biztosítására a külföldi hitelezők adómentességét kívánó írók két eszközt hoznak javaslatba. Az egyik, mely Angolországban honos, abban áll, hogy a kamat azon esetben adólevonás nélkül fizettetik ki, ha a szelvénybirtokos esküvel erősített nyilatkozatot tesz, hogy az illető kötvénynek birtokosa és külföldi polgár. A másik módszer szerint a kormány a külföldiek birtokában levő kötvényeket mindjárt a szelvényadó életbe léptetése után, lebélyegzés végett bekívánja, s a lebélyegzett kötvények szelvényeit adómenteseknek nyilvánítja. Könnyen belátható, hogy a belföldi hitelezők által történhető adókirovásokat ezen módok egyike sem szünteti meg. A mi különösen az utóbb említett eljárást illeti, szinlelt adóslévi ügyletekkel a belföldi hitelezők tulajdonában levő kötvények is lebélyegzés alá kerülhetnek és igazolhatatlan adómentességben részesülhetnek. Az Angolországban követett módszer nagyon is könnyűvé teszi az adóteher likerülését, s a kamatfizetésére nézve előirt igazolási eljárás a hitelezőknek kényelmetlenséget, a fizető községeknek pedig munkát okoz.

adásra kötelezett vállalatok adósságai könnyen felismerhetők. Az alapítványok, közintézetek s árvák tőkái szintén kinyomozhatók. De a magánosok által jelzálogi biztosíték nélkül, egyszerű adóslevelekre vagy váltókra kölcsön adott tőkék kinyomozása akadályokba ütközik. Arra nézve, hogy ezen tőkék se kerüljék ki az adóhatóság figyelmét, némelyek azt javasolják, hogy valamennyi tőkekövetelésnek birói érvényesítése a kötelezvénynek valamely hatóságnál eszközendő *előleges bejegyeztetésétől* legyen feltételezve. Ellene szól e javaslatnak a szabad forgalom követelménye, ellene a magánjogi szempont, és a kivitel nehézsége. A rövid lejáratú, néhány napra vagy hétre szóló adóslevelek bejegyeztetésének elrendelése a hitelezőkre nézve igen terhes intézkedés volna. Az oly kölcsönöknél, melyek naponta és gyakran olyképen fordulnak elő, hogy ugyanazon tőke pár nap alatt több kézen megy át, az adóhatóság nem tudná kitől követelni az adót. Ha pedig a törvény a rövid lejáratú kölcsönöket felmenti a bejegyeztetés kötelezettsége alól, s a kötelezvények bejelentésére csak akkor szorítja a hitelezőket, ha egy félévre vagy hosszabb időre vannak kiállítva: a rövidebb tartamú kölcsönök adózatlanul maradnak, s a tőkepénzesek oly eszközt nyernek, melynek segélyével a hosszabb időre kölcsön adott tőkék hozadékát is adómentessé tehetik, amennyiben a kötelezvényeket rövidebb időre állítatják ki, és ismét ily időre újítatják meg. Továbbá sok tőkebirtokos azon biztos reményben, hogy nem fog birói segélyre szorulni, nem jelentené be követelését; és oly adósok sem hiányoznának, kik majd álszékenyből, majd hitelük megóvása kedvéért, hitelezőiket nagyobb kamat fizetésével a bejelentés abbahagyására bírnák.

Egy másik javaslat szerint, mely UMPFENBACHTól származik, az adósok a kamatok bevallására lennének kötelezendők, s az adóhatóság az ily módon tudomására jutott kamatokat a hitelezőknél megadóztatná, az adósokat terhelő adók alapjából pedig leszámítaná. Ezen eljárásnak az a nagy előnye volna, hogy a kölcsöntőkék elpalástolását megnehezítené, mivel az oly adós, ki be nem vallaná tartozását, önmagának ártana. De a sok hivatalos levelezés és ellenőrzési művelet igen szövevényessé és költségessé tenné az adókövetést, amely annyiban még sem volna tökéletes, amennyiben sok üzletember lemondva az adóssági kamatok levonásának jótéteményéről, inkább több adót fizetne, hogysen tartozását bevallaná, mert attól tartana, hogy hitelét károsítaná meg.

Eszerint leghelyesebbnek látszik a *hitelezők bevallására* alapított s az adókötelesek személyi viszonyait ismerő bizalmi férfiak által végrehajtott becslés alapján vetni ki a kamatadót, mely kivetési módnak hátrányai bizonyos rendszabályokkal ellensúlyozhatók. A becslő bizottság feljogosítandó, hogy azon hatóságokat és magánosokat, kik az adóköteles vagyoni viszonyairól közelebbi tudomással bírnak, kihallgathassa. Az adóalap meghatározásánál

a telekkönyvi hatóságok, gyámhatóságok, s az alapítványokat kezelő közintézetek kimutatásai is felhasználandók. A napfényre jött hamis vallomások megfelelő pénzbírsággal fenytendők, ami annál indokoltabb, mert a tőkebirtokos pontosan tudhatja a követelése után járó kamatok összegét. Az adókijátszások kiderítésére irányuló hatósági ellenőrzés alól a hagyatékot sem kellene felmenteni, és ha az adómegrövidítés csak az adóköteles elhalálozása után fedeztetik fel, a pénzbüntetés a hagyatéki tömegeből hajtható be. Ezen intézkedés már egymaga jelentékenyen csökkentené az állam ellen elkövetett csalások számát. Az adókötelesek bevallásai közötteendők s az egész adókövetési eljárás lehetőleg nyilvános legyen. Nagy szolgálatot tesz az adósokat terhelő adók kivetésénél az adóssági kamatok figyelembe vétele, amennyiben a legtöbb adós bevallván adósságát, a kivető bizottság tájékoztató útbiztosítást nyer.

Mint hogy a tőkekamat a tőke használataért járó *tiszta kamatnyereségen* kívül, a tőke kockázatáért fizetett *biztosítási díjat* is magában foglalja, s a biztosítási díjat a tőkeveszteség esélye ellensúlyozza, az elvont igazság azt kíváná, hogy csak a *tiszta kamat* vétessék adó alá. Ez azonban alig kivihető, mivel a legtöbb esetben nem lehet meghatározni, hogy a tényleges kamatösszegnek mely hányada felel meg a kockázatnak, és eszerint mennyi a biztosítási díj. Továbbá a biztosítási díj a tőkekamatnak szükségképeni része, amennyiben feltétlenül biztos tőkeelhelyezés nem létezik. Végre egyedül a *tiszta kamatnak* megterhelése az adóigazgatás körében önkénykedésekre és zavarokra vezetne. Jobb tehát a tényleg fizetett nyers kamatösszeget megadóztatni.

Az adóssági kamatok s a tőkejáradék élvezetét magánjogi czimen terhelő tartozások a cselekvő tőkejáradékból levonandók. Az állami, községi és társulati kölcsönök után járó, s általában mindazon kamatokat, melyek vagy az állam, vagy a törvényhatóságok, vagy végre ellenőrzés alá vehető közintézetek és vállalatok által fizettetnek ki, *szelvényadó*, azaz a kamatok kifizetésénél eszközölt levonások alakjában kell beszedni. A *szelvényadó* a leg-tökéletesebb adóztatási mód, mivel az ily úton megterhelhető kamatokat és járadékokat biztosan és teljesen egyenlően éri, s az államnak legkevesebb költséget okoz. Hátránya, hogy azon esetben, ha a törvény a kisebb jövedelmeket vagy a közhasznú célokra fordított kamatokat adómentességben vagy kedvezményben részesíti, ezen kedvezmény a *szelvényadó* alá tartozó járadékokra nézve nem érvényesíthető, vagy pedig a kedvezményezett jövedelemre eső adó bonyodalmas eljárás útján téríthető csak vissza, amely eljárás ezenfelül visszaéléseket is okoz.

53. §.

A törlesztéses járadékok megadóztatásának módja.

Miután az *év- és élet-járadékok*, valamint a *túlélési csoportok* (töntinák) alakjában szervezett társulati hitelezéseknél előforduló *járadékok* a közönséges kamatjövedelemtől eltérő természetűek, az a kérdés adja elő magát, hogy ezen járadékok megadóztatására nézve miféle eljárás követendő? Amíg az egyszerű kamatjövedelmet a hitelező a tőke visszafizetéséig húzza, addig a szóban levő járadékok fizetésével maga a tőke is törlesztetik. Az *évjáradékok* meghatározott számú éveken át, s az *életjáradékok* a hitelező elhalálzásáig fizetetlenek. A *túlélési csoportnál* nem egyes hitelezők, hanem a hasonló tagokból álló társulat húzza a járadékot, és pedig mindaddig, míg a társulataknak csak egy tagja is életben van.

Abból, hogy az *éféle járadék* fizetésével maga a tőke is törlesztetik, az látszik következni, hogy a járadékösszegnek csak azon részét lehet adó alá venni, mely a tőke törzserékének megújítására szánt tőkerészlet levonása után fenmarad. Igaz, hogy az ily természetű járadék egyszerű kamatra és tőkerészletre vezethető vissza, de a járadékirtokosnak nem tőkét, hanem járadékot, vagyis jövedelmet nyújt. Ha valaki a bizonyos ideig élvezendő járadékért tőkét adja oda, az államnak annál kevésbé állhat tisztében ezen járadékkal mint részben tőkével elbánni, mert ezzel a közgazdaság szempontjából nem kívánatos tőkefogyasztást mozditaná elő. Azok, kik a szóban levő járadékokat csak a tőkerészletek levonásával vélik megrovandóknak, a lassanként visszafizetett tőkéknek megtakarítását tételezik fel, s a járadék egész összegének terhelését azért tartják igazságtalannak, mivel a visszanyert tőke ismételt elhelyezése esetében másodszor rovatnék meg. Ezen érv alaposágát nem lehet kétségbe vonni, csak hogy az ily járadékok közül sokkal több kerül egészen fogyasztás alá, mint amennyi részben új elhelyezésre használtatik. Két ellentétes adóztatási mód közül pedig az érdemel elsőbbséget, melynek tökéletlensége a gyakorlatban kevesebb esetben érezhető.

54. §.

A tőkekamatadó nagysága és a kamatadómentességek.

Hogy a tőkekamat a teherviselés igazi egyenlőtlenségének elvénél fogva, az ingatlan birtok hozadékánál alacsonyabb és a munka hozadékánál súlyosabb adóval terhelendő, a 31. §-ban már kifejtettük. Megjegyezzük még, hogy országszerűségi szempontok a jelzett arány s a pénzügyi helyzet által megengedett korlátokon

belől, a tőkekamatnak *lehetőleg enyhe* adóztatását követelik. A túlságos adó a tőkeképzést akadályozza, s a tőkék külföldre vonulását mozditja elő. A kamatadó az adóviselés alól való kibúvás könnyűségénél fogva, sok tőkét a többinél enyhébben, vagy egyáltalában nem terhel. Az ebből származó aránytalanság súlyos adókulcs alkalmazása esetében kétszeresen nyomasztó. Hogy ott, hol az állam a hozadéki adókon kívül, általános jövedelmi adót is szed, a kamatadónak mérsékeltbbnek kell lennie, mint ahol a kamat egyedül ezen önálló adóban találja megrovását, mondani sem kell.

Némelyek a létminimum elvére támaszkodva, a *kis tőkék adómentességét* sürgetik. (Ausztriában és Magyarországon az adókötelesnek többi jövedelmével együtt 315 frtot, Bajorországban a 40 márkát meghaladó kamatjövedelem képez csak adóalapot.) A *létminimum adómentessége* itt sem igazolható. Ha pedig a kisebb kamatjövedelem mentességben részesül, s a legkisebb földrésztetek, az egy szobából álló házak s a legkisebb iparüzletek adó alá tartoznak, a törvény következetlenségbe esik, amelynek a kistőkepénzeseknél még szegényebb adózók adják meg az árát, ezek levén kénytelenek a kis járadékok mentessége által okozott hiányt pótolni.

A *takarékpénztáraknál és pénzügyintézeteknél* elhelyezett tőkék után fizetett kamatok (1883. január végeig nálunk is fennállott) *adómentességének* nincs igazi alapja. Némelyek a takarékoság előmozdítása végett javasolják a takarékpénztári betétek adómentességét. Azonban a mérsékelt adó senkit sem tart vissza a takarékoságtól, amint megfordítva az adómentesség magában véve senkit sem indít megtakarításokra. Ha a takarékoság fejlesztése elégséges ok a takarékpénztári betétek adómentességére, a más alakban történő megtakarításokat is adóztatlanul kellene hagyni. A takarékpénztárakba nemcsak a szegény ember viszi fillérenként félretett pénzecskéjét, nemcsak a keresetképtelenek, szegényebb özvegyek s árvák tőkái vannak itt elhelyezve, akik némi kiméletet igényelhetnének. Oly tőkebirtokosok is felkeresik ezen intézeteket, kik nem szorulnak adókedvezményre. És az adómentességre igényt tartható egyének osztályozása nagyon önkényes eljárás volna.

Mint hogy a takarékpénztári betétek nagyon könnyen eltitkolhatók, legjobb a szóban forgó kamatokat a betéteket átvéő intézeteknél megadóztatni. A pénzügyintézetek a kifizetett, vagy a tőkéhez hozzáírt kamatok kimutatására, a kamatadónak levonására és beszolgáltatására kötelezendők.

55. §.

Az iparadó.

RAU: II. 358. §.; UMPFENBACH: I. 215. l.; PARIEU: I. 281. l.; HOCK: 205. l.; PFEIFFER: II. 189. l.; EISENHART: 60. l.; HÖFFEN: 220. l.; STEIN:

IL. 108. l.; LEROY-BEAULIEU: II. 1. l.; SCHÄFFLE: Steuerpol. 320. l.; WAGNER: Schönberg kézik. II. 233. l.; HOFFMANN: Versch. Methoden d. ration. Gewerbebest. Tüb. folyóir. 1850.

A hozadéki adók rendszerének alapul szolgáló azon elv, hogy minden rendű hozadék adó alá veendő, egy oly adónemet is szükségessé tesz, mely az *iparvállalatok és iparszerű foglalkozások* hozadékának terhelésére irányul. És ez az *iparadó*, amely másként *kereseti adónak* is nevezetik. A mai értelemben vett iparadó újabb eredetű.¹⁾ A legtöbb állam kezdetben a fejadón kívül csak földadót szedett, amennyiben a népélet alsó szakában a földbirtok az egyetlen nevezetes hozadéki forrás. Mihelyt azonban a műszorgalom és a városi elem közgazdasági fontossága növekedik, s az állami szükségletek szaporodása minden csak némileg indokolható bevételi forrásnak felhasználását követeli, az állam adóztatási joga az ipari jövedelmekre is kiterjesztetik.

Iparadó alá vonandó minden oly vállalat és foglalkozás, amely *önálló és rendes kereset gyanánt* tőkével üzetik. Iparadó alá esnek névszerint: a szűkebb értelemben vett iparüzletek, ú. m. a kézmű, gyártás, házi ipar, továbbá a bányá- és kohóüzlet, a kereskedelmi, bizományi, bankári és biztosítási üzletek, szállítási vállalatok, gyógyszerészeti, korecsmái és vendéglői üzletek, s általában mindazon haszonhajtó foglalkozások, melyek nem közönséges *bérmunka* végzésében állanak. Felmerülhet kételyek kikerülése végett a törvénynek lehetőleg részletesen kell meghatároznia, hogy miféle foglalkozások tartoznak az iparadó, vagy az ennek helyét pótló bármely nevű adónem alá. Az ú. n. *szabad foglalkozások* (ügyvédek, orvosok, mérnökök, írók stb.) a legtöbb államban szintén iparadó alá vetvők, s ez ellen nem is lehet kifogást támasztani, mivel ezen foglalkozások hozadékának megállapítása s a rájuk vetett adók kirovása nem igényel a közönséges iparüzletek hozadékának meghatározási módjától s az adókirovás általános szabályaitól eltérő intézkedéseket. Azonban az *állandó fizetést* húzó állami, törvényhatósági és községi hivatalnokok, valamint a társulati és magán tiszték vagy külön adóval, az ú. n. *fizetési adóval* terhelendők, vagy pedig (a magyar kereseti adó IV. osztályának módjára) az iparadó külön osztályába sorozandók. A *bányászati* vállalatokra és a hozzájuk tartozó iparágakra, továbbá a *részvénytársulatokra* nézve, adókezelési okokból néhány államban

¹⁾ A kéjházak ugyan már *Athenében* és *Rómában* is meg voltak adóztatva, s a római császárok korában fennállott *ustralis collatio* némileg az iparadó helyét is pótolta, de ezek még nem képezték a mostani iparadó csiráját. A *tulajdonképi iparadót* legelőször *Franciaország* hozta be 1791-ben. Ezt követte 1798-ban *Angolország*, hol az iparadó a jövedelmi adó egyik osztályát képezi, azután 1813-ban *Ausztria*, 1815-ben *Bajorország* és *Baden*, 1819-ben *Holland*, és 1820-ban *Porosorság*.

(pl. Olasz- és Magyarorszában) önálló adónemek állanak fenn. A közönséges bérmunka a *munkabéradó* körébe tartozik.¹⁾

Néhol a *háziilag kezelt földbirtok* tulajdonosa a földadón kívül iparadót is fizet. És ez elvontan nem is eshetik kifogás alá, mivel a mezőgazdaság szintén tőkével üzött önálló foglalkozás. Csak-hogy ez esetben a földadó alapjának meghatározásánál a birtokba fektetett tőke hozadékát s a vállalkozói nyereséget le kellene számítani, s a földadó csak a pusztta természetierők eredményére, azaz a *földjüradékra* volna vethető. Miután azonban a földjüradékot nem lehet a többi jövedelmi ágaktól elkülöníteni, s a földadó a legrosszabb minőségű földrészleteket, tehát általában a tőkejövedelmet és vállalkozói nyereséget is terheli, a saját földjét művelő gazdát iparadó fizetésére is kötelezni, nem egyéb, mint ugyanazon hozadékok kétszer megadóztatni. A földadón kívül külön iparadónak szedését azzal lehetne indokolni, hogy a háziilag kezelt földbirtok tényleges hozadéka rendszerint meghaladja a kataszteri adóalapot, a többlet tehát megszabadul az adó alól, és hogy a saját telkét művelő gazda jövedelmének egy részét a saját munkájának hozadéka képezi, mely a kataszteri hozadék kinyomozásánál, mint munkabér a termelési költségekhez számított. De azon hézag kitöltésére, melyet a földadó oly esetekben támaszt a megterhelés

¹⁾ STEIN: a személyes tevékenység s a tőke egyesülésén alapuló termelést legtágabb értelemben *vállalatnak*, s a személyes tevékenységgel üzött termelést *keresetnek* (Erwerb), azon adót pedig, melynek tárgya ezen vállalat és forrása a kereset, *kereseti adónak* nevezi. Az ily értelemben vett vállalatnak, az adóztatás szempontjából, három alakzatát különbözteti meg. Az *elsőben* a vagyoni és személyi tőke annyira össze van olvadva, hogy a kettőnek elválasztása lehetetlen. A vállalat ezen alakját *iparnak*, s az iparnak kereseti adóját *iparadónak* nevezi. A vállalat *második* alakjában a személyi tőke annyira túlnyomó, hogy a vagyoni tőke közreműködése úgyszólván egészen elenyészik, s ebből származik a szorosabb értelemben vett *kereset* (bér, fizetés, díj). Ezen kereset megadóztatása eredményezi a *személyes kereseti adót* (Verdienst-, Berufs- u. Besoldungssteuer). A vállalat *harmadik* alakjában a vagyoni tőke válik túlnyomóvá, s ez a szoros értelemben vett *vállalat*, mely a *vállalati adóval* (Unternehmenssteuer) terhelendő. *Vállalatnak* oly termelést tekint, mely gépekkel dolgozik, vagy oly kereseti ágat, melynél a *hitel* az üzleti tőke. Minthogy a hitel bizonytalan és nagyon változó jövedelmet nyújt, a tulajdonképi vállalatokat nem tanácsos az általános iparadó alá vonni. Az adóztatási cél szempontjából a vállalatok vagy olyanok, melyek önállóan jelenkező tiszta hozadékot szolgáltatnak, és ide a részvénytársulatokat számítja, vagy olyanok, melyeknél az alaptőke felismerhető, és ilyenek a kereskedelmi és iparvállalatok (?), vagy végre olyanok, melyeknél a nyereség pontosan meg nem becsülhető, hová a pénzüzleti vállalatokat sorozza. — Ezen egész rendszer alig egyéb, mint szellemes elmefuttatás. Az iparadónak szétválasztása a vállalatok természete szerint, végtelenül bonyodalmassá tenné az adórendszert, s az eredmény vajmi kevés volna. Mindezen vállalatok utoljára is iparüzletek, s az azokat terhelő adó nem lehet más, mint iparadó. Saját-szerű természetük más becselési és kivétési módokat, de nem egészen önálló adónemeket tesz szükségessé.

arányosságában, midőn a valóságos hozadék nagyobb a kataszterinél, alkalmasabb az *általános jövedelmi* adó, mint egy másik szintén *hozadéki adó*. Haszonbérleti kezelés alatt álló birtoknál a bérlő, önként érthetőleg, közönséges iparadó alá vonandó.

Az *iparadó kivétele* nagy nehézséggel jár. A különböző, sőt az ugyanazon iparághoz tartozó vállalatok hozadéka is annyira eltérő, hogy az adóalapot a vállalatok egybehasonlítása útján nem lehet meghatározni. Amíg a föld- és házbirtok átlagos hozadéka legalább hozzávetőleg küljelek nyomán is kipuhatható, addig sok ipari vállalatnál egyáltalában nem kínálkozik támpont, melyből a hozadék nagyságára következtetést lehetne vonni. Az iparüzlet hozadéka nem függ csupán a befektetett tőke nagyságától, az üzlet terjedelmétől s az előállított cikkek mennyisége és minőségétől, hanem ezeken kívül a kérdéses termék vagy szolgálat nélkülözhetőségének fokától, a község népességi viszonyaitól, a termelési költségek kisebb-nagyobb állandóságától, továbbá az iparos munkarejétől, szorgalmától, képzettségétől, ügyességétől és sok egyéb tényezőtől, melyek előre meg sem határozhatók.

Némely iparüzletknél a hozadék megbecslésére nézve *némi támpontul* szolgálhatnak: a) az *álló tőke* összege (gyáraknál a gépek száma és termelőképessége, bérkocsiüzletnél a lovak száma, hajózási üzletnél a hajók tekerhordóképessége, vendéglőknél a szobák száma), melyből, tekintettel arra, hogy szakadatlanul van-e alkalmazásban, a termékek mennyiségére lehet következtetni; b) a *forgó tőke* nagysága (különösen a munkások száma, a feldolgozott nyers anyagok mennyisége, s a raktári árukészlet), mely kiváltképen a fogyasztási adóval sújtott cikkek termelő vállalatoknál, pl. a cukor-, sör- és szeszgyáraknál könnyen kideríthető; c) a termékek vagy ipari szolgálatok *kelendőségének* mértéke; d) az iparosok bizonyos osztályának vagy egyes iparosoknak *közismeretű jóléte*, figyelemmel arra, vajjon ezen jólét nem más hozadéki forrásból származik-e? Azonban ezen ismérvek használhatóságát nem kell túlbecsülni. A legtöbb esetben csak a *nyers*, és nem a tiszta hozadék nagyságára engednek következtetést. Már pedig az ipari vállalatok különyszerű berendezéséhez és az iparos képességeihez képest, az egyenlő nagyságú nyers hozadékot nyújtó üzleteknek tiszta hozadéka lényegesen különböző. Nem szabad továbbá az elősorolt ismérvek egyikét vagy másikat kizárólag becslési alapul elfogadni, és még együttesen is nem annyira az egyes üzletek hozadékának önálló megállapítására, mint inkább csak az ugyanazon iparághoz tartozó vállalatok összehasonlítására használandók fel. Az egészben az a legsajnosabb, hogy az iparadó tárgyát képező igen sok üzletnél és foglalkozásnál, pl. a magánosok pénz- és banküzleteinél, a bizományi és ügynöki üzleteknél, és a szellemi foglalkozásoknál épenséggel nincsenek oly felismerhető külső támpontok, melyek nyomán az adóalap csak hozzávetőleg is meg

volna határozható, amiért ezen foglalkozások arányos megadóztatására az adókötelesek, s önadóztatás esetében az érdekelt pályatársak hazafiságán és kötelességérzetén kívül, alig van egyéb biztosíték.

A kivétel nehézsége hozza magával, hogy az iparadóra nézve a legkülönbözőbb rendszerek állanak fenn. Az iparadó *nevezetesebb alakjai*:

1. A *Franciaországban, Belgiumban, Oroszországban és Romániában* érvényben levő *pátensi adó*, mely szerint az ugyanazon községben levő minden iparüzletre minőségéhez és terjedelméhez képest *állandó adótétel*, s ezenkívül az üzleti helyiségért fizetett bérösszeghez mért *változó adótétel* rovatik ki. Előnye e kivételei módnak, hogy a becsléssel járó önkénykedést kizárja, s az üzleti viszonyokba való minden elegyedést fölöslegessé tesz. Azonban ellene szólnak, hogy az engedélylevelé váltásakor előzetesen beszedett állandó adó az iparüzletek alapítását megnehezíti, és hogy az állam igazságosan csak a már szerzett jövedelmet, nem pedig a jövedelemszerzésre való kilátást veheti adó alá. A *változó adótételnek* is kétes az alapja, mivel sok kis üzleti helyiséggel beérő vállalat többet jövedelmez, mint más nagyobb kiterjedésű és így drágább helyiségre szoruló üzlet. Pl. egy kocsigyár, egy szállító üzlet, vagy egy butorraktár sokkal nagyobb helyiséget kíván, mint egy óra- vagy ékszerárú-üzlet anélkül, hogy az üzleti helyiség nagyobb bérértékéből az előbbieknél nagyobb adózási képességére lehetne következtetni. Ugyanezen kifogás alá esnek a *magyar kereseti adó* III. osztályánál előírt, az üzleti helyiség bérösszegéhez alkalmazkodó *minimális százalékok* is.

2. A *Poroszországban, Württembergben, Bajorországban* s a legtöbb német államban alkalmazott *osztályrendszer*, melynél az összes községek a lakosság létszáma szerint *helyosztályokba* soroztatnak, minden egyes helyosztályban a hason fajú iparüzletek több *ipar-fajosztályba* (pl. bank-, kereskedelmi, gyári, kézműi, vendéglői stb. osztályokba) csoportosítatnak, és végre ezen osztályok mindegyikében ismét több *üzletosztály* szerveztetik, melyekbe az iparüzletek terjedelmükhöz, az üzleti tőke nagyságához, a gépek és munkások számához, a feldolgozott nyers anyag mennyiségéhez, az üzleti helyiségek bérértékéhez, s a hozadékképességre következtetést engedő más ismérvekhez képest, a becsülő közegek által besoroztatnak. Minden egyes üzletosztályra *határozott adótétel* van megállapítva. Eszerint az ugyanazon községben levő és ugyanegy foglalkozást űző iparosok is különböző adótétel alá esnek aszerint, amint a becsülő közeg által az egyik vagy a másik üzletosztályba soroztatnak. Az iparadó ezen alakja legelőször azon kifogás alá esik, hogy a község népessége nagyon *ingatag ismérve* az üzleti hozadéknak. A tiszta hozadék sok vállalatnál, névszerint a gyáraknál, melyeknek termelése nincs egyedül a helyi fogyaszt-

tásra utalva, nem függ a lakosság létszámától. Egyenlő népességű községekben ugyanazon ipari termékek kelendősége, a lakosság kisebb-nagyobb jóléte szerint, nagyon különböző lehet. Továbbá a szabad letelepedés és az új közlekedési eszközök sokat változtatnak a vidéki és városi iparosok adóerejének ezelőtti arányán. S ha a városi üzlet többet hoz is be, a lakások s az élelem drágasága nagyrészt kiegyenlíti a különbözetet. Ezenfelül ahol ezen adóztatási mód van érvényben, az *adóosztályok* száma több százra megy, ami az adókezelést szerfelett bonyodalmassá teszi. Végre az ezen mód szerint összeállított *iparadói kataszter nyilvántartása* sok idő és költségbe kerül. A nyilvántartás pedig mellőzhetetlen, mivel a régi vállalatok abban hagyása s új üzletek alapítása, valamint az üzletek kiterjesztése és megszorítása folytán bekövetkező változások a kataszter folytonos kiigazítását teszik szükségessé.

3. Figyelmet érdemel a *Badenben* dívó adóztatási mód, mely szerint az adóköteles személyes tevékenységének eredménye s az üzleti tőkének hozadéka külön rovatik meg. Amennyiben az iparüzlet hozadéka munkajövedelemből, vállalkozói nyereségből és tőkejövedelemből áll, a kettéválasztás megfelel az elmélet igényeinek. Csak hogy a tőkejövedelmet a többi jövedelmi ágaktól nem lehet elkülöníteni, s a vállalatban működő forgó tőke nagyságának meghatározása a legtöbb esetben lehetetlen. Ezen rendszer az üzleti tőke forgásának gyorsaságára, nemkülönben arra sincs tekintettel, hogy az adóköteles mily nyereséggel, vagy időközileg nem-e talán szükségáron értékesíti termékeit? Végre az iparadó ezen alakja azért is aránytalanságra vezethet, mert vannak iparágak, melyeknél az egyes üzletek nagyobb tőkéjéből nem lehet ugyanily arányú nagyobb hozadéka következtetni.

4. Eszmeileg legtökéletesebb az *adóalany bevallása alapján megbecsült tiszta üzleti eredménynek* megadóztatása, amint *Olaszországban, Magyarországon* (a kereseti adó III. osztályában), *Szászországban és Angliában* történik, mely két utóbbi államban az iparjövedelem csak az általános jövedelmi adónak a tárgya. Csak hogy a tényleges jövedelem meghatározásának nehézsége a gyakorlatban ezt a kivetési módot is aránytalanná teszi.

Az előadott adóztatási módok azt bizonyítják, hogy az iparadó feladványa még nincsen megoldva, és pedig azon okból, mert az adóigazgatásnak nincs módjában az ipari foglalkozások tényleges hozadékát csak megközelítőleg is kinyomozni. Ily körülmények közt az iparadónál is legtanácsosabbnak látszik a földadóra nézvé javasolt *önadóztatást* alkalmazni, olyképen, hogy az egy-egy adóközségre vetett iparadó-összegnek egyénienkénti felosztása az iparosok kebeléből választás útján alakított bizottságra ruháztatnék, fenmaradván minden egyes adózónak felszólamlási joga. Az ily módon kivetett adóösszeg befolyása iránt az iparosok közösségét szavatosság terhelné. Az ipari és forgalmi viszonyok mai

szövevényessége, a vegyészeti tudomány s az erdműtan gyors haladása, a számtalan találmányok, s a közlekedési ügynek folytonos változásai mellett, csak így tartjuk lehetségesnek az ipari üzletek s a velük rokon természetű foglalkozások hozadékának annyira-mennyire arányos megterhelését. Legnagyobb nehézséggel járna az egyes adókerületekre s adóközségekre eső adóösszegnek megszabása; de erre nézve a letelt évek tapasztalata lehetne mértékadó. Az *iparadói kataszter* az adóztatás ezen alakja sem teszi fölöslegessé. Az adókiivetéshez megkívántató adatok beszerzése az iparüzletek *hatósági összeírását* tételezi fel. Ezenfelül az adózók az adó alá eső üzletek és foglalkozások bejelentésére kötelezendők. Az üzletek terjedelmére és hozadékképességére vonatkozó adatokat nem szükséges a kataszterbe bevezetni, amennyiben ezen adatok úgyszólván óránként változnak. Az egyes üzletek hozadékképességét az iparosokból alakított bizottság a legjobban ismerheti. A kivető bizottságokat arra is fel kell hatalmazni, hogy kétség esetében az ipari és kereskedelmi vállalatok üzleti könyveibe betekinthessenek. Természetes, hogy ezen adóztatási mód csak ott alkalmazható, hol az iparosok túlnyomó többsége kellő műveltséggel bír, s a törvények tisztelete és a közszellem az önérték érvényesülését ellensúlyozza. Ahol még nem találhatók fel ezen tényezők, az adókötelesek bevallására alapított, és szintén az önadóztatási közegek közreműködésével végrehajtott becslésnek eredményére vetett százalékos adó a legmegfelelőbb. Oly országban, hol a hozadéki adókon kívül, a személyes összjövedelmet terhelő általános jövedelmi adó is fennáll, a *pátensi adó* vagy az *iparosztályozási rendszer* is kielégítő, amennyiben az iparadó által nem eléggé sujtott jövedelem a *jövedelmi adóban* található megrovását.

A *közszolgálatban levő tisztviselők* adója fizetéslevonások útján szedendő be. A *magán tisztviselők* fizetése a két fél (t. i. a szolgálatadó s az adóköteles) vallomása alapján, s a nyilvános számadásra kötelezett vállalatoktól és egyletektől beszerezhető kimutatók felhasználásával nyomozható ki, s ezek a lója is legezélszerűbben a szolgálatadóktól szedhető be. Az *állandó illetmények* néhol (Ausztriában, Magyarországon, Badenben) *fokozatos adó* alá esnek. Ennek csak akkor van értelme, ha a többi keresetek is fokozatos adóval terhelhetnek, mert a fokozatos adó különben nem egyedül adó, de egyuttal a nagyobb fizetések eltakart leszállítása. Az állandó fizetések adószázalékának az iparüzletekből és szabad foglalkozásokból eredő jövedelemre vetett adónál alacsonyabbnak kell lennie, mivel az állandó illetmények egész pontossággal kitudhatók.

Némelyek a *csekély tőkével és segéd munkások nélkül termelő iparosokat* az iparadó alól felmentendőknek vélik. Ez a nézet el nem fogadható, mert vannak segéd munkás nélkül dolgozó kéz-

mfvesek, kik üzletükből nagyobb jövedelmet húznak, mint mások, akik segédmunkással folytatják üzletüket. Annak megítélésére, hogy kik részesüljenek adómentességben, az iparosok sorából kiinduló bizottságok a legilletékesebbek. Azon vállalatok, melyek több községben levő fióküzleteket vagy raktárakat tartanak, ha ezen fióküzletek vagy raktárak a fővállalattal szorosán összefüggnek, a *fővállalat székhelyén* rovandók meg. Ha azonban a fióküzletek vagy raktárak önálló működési körrel bírnak, a fővállalat s a fióküzletek vagy raktárak azon községben, amelyben léteznek, *külön* adóztatandók meg.

A *részvénytársulatok* s a nyilvános számadásra kötelezett egyesületek adója az általános szabályoktól eltérő módon rendezendő. Amennyiben a részvénytársulat alakjában szervezett vállalatok (vasutak, bankok, biztosító-, pénz- és hitelintézetek, kereskedelmi és ipari vállalatok) igazgatói az üzleti eredményről a társulati tagoknak számolni kötelesek, az adóalap meghatározása igen könnyű. Mindössze üzletük nyereségi és veszteségi mérlegének bemutatására, s ha az adókiivető bizottság úgy kívánja, az üzleti könyvek közlésére kötelezendők. Legegyszerűbb, ha az üzleti nyereség magánál a vállalatnál *együttesen és egyszerre* vétetik adó alá. Elvi szempontból az ellen sem lehet kifogást támasztani, ha az adó nem közvetlenül a közös nyereségből, hanem az egyes részvényekre eső *osztalék* után fizettetik (*osztalékadó, szelvényadó*). A részvényvállalatok hozadékára vetett adó, bármily módszer szerint történjék is az adókiivetés, nem *önálló adónem*, hanem csak az iparadónak egyik alakja. Ehhez képest azon részvényvállalatok, melyeknek üzleti eredménye egészben adóztatik meg, vagy amelyeknek részvényei *osztalékadó* alá esnek, még *külön iparadó* alá nem vehetők. Ha a törvényhozás a részvénytársulatokat az egyéni vállalatok feletti hatalmuknak gyengítése okából, az egyéni üzleteknél erősebben akarná megterhelni, helyesebb adójukat az általános iparadónál magasabbra tenni, vagy a részvénytőke kamatozása arányában fokozatos adótételeket alkalmazni, mint ugyanazon hozadékot kétszer megróni. Egyébaránt a részvénytársulatok még akkor is jobban megérzik az adóterhet, ha egyenlő adótétellel rovatnak meg, mert az adóalapot el nem titkolhatják.

A társulati vállalatoknál is csak a *tiszta hozadékot* lehet megadóztatni. A nyers hozadékból levonható igazgatási és üzemi költségtételek a törvény által részletesen felsorolandók. Az idegen tőkék kamatai leszámítandók s a hitelezőknél (az elsőbbségi kötvények kamatai az ezeket kifizető társulat által eszközölt levonás útján) adóztatandók meg. Leszámítandók továbbá azon összegek, melyek az üzleti felszerelés használata által előidézett értékfogyások pótlására alakított tartalékalapba helyeztetnek. Ellenben az alaptőke növelésére fordított s az évi osztalékok kiegészítésére szolgáló tartalékalapba helyezett összegek, mint a valóságos tiszta

üzleti eredménynek részei, a hozadék többi részeivel együtt adó alá veendőek.

A részvényvállalat hozadékának egészben történő közvetlen megrovása, vagy az iparadónak osztalékadó alakjában való beszedése nem zárja ki, hogy ott, ahol általános jövedelmi adó áll fenn, a részvényesek osztalékjövédelme a *jövedelmi adó* alapjába bevonassék; csak hogy ez esetben az iparadó mérve alacsonyabbra teendő.

56. §.

Az iparadó áthárítása.

Az adóköteles az iparadót is *termelési költségnek* tekinti, s így a lehetőség megvan, hogy a fogyasztókra áthárítható. De az áthárításnak valamennyi iparos által feltétlenül eszközölhető fogantatását nem lehet állítani, mivel az áthárítás az ipari termékek *tényleges árviszonyaitól* függ. Valahányszor a versenyviszonyok megengedik az áthárítást, az iparadó *fogyasztási adó* jellegét veszi magára, amennyiben az iparadó ez esetben nem azt sújtja, akit a törvény adóviselésre kötelez, hanem a termék vásárlóját.

Oly vállalatoknál, melyek veszteség nélkül abban hagyhatók, vagy amelyeknek terjedelmét legalább megszorítani lehet, a megcsökkent termelés folytán bekövetkező áremelkedés az adóáthárítást idővel lehetségessé teszi. Azonban az oly iparágaknál, melyeknél a termékek kipálata a termelők vesztesége nélkül nem kisebbíthető, az adó áttolása megnehezül, sőt sok esetben lehetlenné válik. A termelés korlátozása az üzleti tőke egy részének kivonását tételezi fel. Ez pedig a termelőt sokszor nagyobb kárral sújtaná, mint ha az egész adót maga viseli. Az iparos ilyenkor inkább áldozattal folytatja üzletét, hogysem a termelés csökkentésére szánja el magát.

A *fényüzési tárgyakat* termelők nehezebben háríthatják át az iparadót, mint azok, akik általánosan használt cikkeket termelnek, mivel ha a fényüzési tárgyakat előállító iparosok az adó áttolása kedvéért kevesebbet termelnek, sok fogyasztó nem levén képes a nagyobb árt megadni, a fényüzési cikkek ára nem fog oly arányban emelkedni, mint amily arányban kínálatuk csökkent. A kisiparos, a szatócs és a kiskereskedő nehezebben tolhatja adóját vásárlóira, mint a nagyiparos, vagy a nagykereskedő, amennyiben a nagyban termelő az adóval megszorított üzleti kiadásokat üzletfelei által könnyebben megtéríttetheti. Az oly iparosok, kiket a külföldi verseny ellen vámok védelmeznek, könnyebben átháríthatják adójuk egy részét, mint akik a védvámokban rejlő mesterséges ótalmat nélkülözni kénytelenek.

Az iparadó nemcsak az iparcikkek vásárlóira, hanem a *munkásokra* is áthárítható. A túlságosan súlyos adó az iparosokat

üzleteik megszorítására, tökéik egy részének az iparvállalatokból való kivonására, vagy telepeiknek valamely idegen államba történő áttételére kényszerítheti. Sőt a nagyon nyomasztó adóteher azt is elidézheti, hogy az önálló iparosok egy része az egyszerű munkások sorába lép. Mindez a munkakereslet apadása, illetőleg a munkakinálat nagyobbodása következtében azt eredményezheti, hogy az iparadót, vagy legalább egy részét, bércsökkenés alakjában, a munkások kénytelenek viselni.

57. §.

A munkabéradó.

JAKOB: I. 549. l.; HOFFMANN: 156. l.; RAU: II. 391. §.; ST. MILL: V. k. III. fej. 4. §.; WIRTH: II. 464. l.; PFEIFFER: II. 220. l.; EISENHART: 80. l.; EMMINGHAUS: Rentzsch szótárában 248. l.; RÖSSLER: Schrift d. Vereins f. Socialp. III. 79. l.; CLIFFE LESLIE: Reform. d. Fin. (németül Broemel-től) Berlin, 1872. 62. l.; HELD: Einkommenst. 103. l.; STEIN: II. 96. l.; SCHÄFFLE: Steuerpol. 314. l.

Az iparadó nem vonja az összes személyes kereseteket a közterhek körébe, amennyiben a mások szolgálatában értékesített közönséges munka hozadékát nem éri. Minthogy a hozadéki adók minden nemű hozadéknak közvetlen — azaz nemcsak áthárítás által eszközözendő — terhelését veszik célba, a hozadéki adók rendszerének a már tárgyalt adókon kívül, egy oly adónemet is magában kell foglalnia, mely a mások vállalatában vagy szolgálatában alkalmazott anyagi munka eredményét, az ú. n. kikötött munkajövedelmet adóztatja meg. Ez pedig a munkabéradó. A legtöbb író az értelmi foglalkozások hozadékát is munkabéradó alá akarja venni, ez azonban inkább a kereseti adó körébe tartozik. En csak a szoros értelemben vett munkásosztály tagjait, a gyári munkásokat, ipari segédeket, napszámosokat, cselédeket stb. tartom ezen adónem alanyainak.

Sokan kárhoztatják a munkásoknak egyenes adókkal való megterhelését. Sőt némelyek a létminimum elvére támaszkodva, a munkások feltétlen adómentességét követelik. A létminimum adómentességének elvi tarthatatlanságát a 30-ik §-ban már kimutattuk. Ez alapon azért sem volna a munkások adómentessége indokolható, mert habár a munkások legnagyobb része épen csak hogy fenttarthatja magát, vannak oly munkások is, kiknek keresete meghaladja a létszükségletet. A munkás osztálynak felszabadítása a hozadéki adók alól a törvény előtti egyenlőség elvébe ütközik. A munkások épen úgy tagjai az államnak, mint a többi polgárok; époly jogaik, de oly tartozásaik is vannak a népegész irányában, mint a többi állami tagoknak. Mások beismerik a munkások megadóztatásának jogosultságát, de egyenes úton eszközözendő megrová-uknak gyakorlati nehézsége által indítatva, azt javasolják,

hogy a munka hozadéka egyedül közvetett fogyasztási adók által terheltesse meg. Azonban ha a törvényhozás a munkabéradó elejtésével, bizonyos fogyasztási adókat csak a munkabér megadóztatása végett léptet életbe, a legszükségesebb, tehát a legszegényebb állami tagok által sem nélkülözhető tárgyakra is ki kell azokat terjesztenie, ami pedig, akárhogy esürjük-csavarjuk a dolgot, az alsó osztályra nézve nagy igazságtalanságot foglal magában. A hozadéki adók kiterjesztésének a munkás osztályra erkölcsi és politikai szempontból is nagy eredménye van. A népszellem s az állami öntudat erősülésére, valamint az állami rend erkölcsi alapjainak megszilárdulására igen sokat hat az alsó néprétegek azon meggyőződése, hogy épúgy hozzájárulnak fizetési képességük szerint az állam fentartásához, mint a vagyonos osztályok. A fogyasztási adók is adózóvá tehetik és teszik a legszegényebb osztályt, de anélkül, hogy a közszellem erősülésére és élénkülésére befolyást gyakorolnának s az együvértartozás érzetét felkeltenék. Oly mozzanat ez, amit sokan figyelmen kívül szeretnek hagyni.

A munka hozadéknak egyedül fogyasztási adók által történő megrovása mellett fel szokták hozni, hogy a munkabér a munkások által fogyasztott javak árához idomul, és hogy eszerint a munkások a fogyasztási adók terhet a munkaadókra tolják. A munkások hosszabb idő múlva ugyan átháríthatják az elviselhetetlen adót, de csak oly tényezők (l. az 58. §-t) kíséretében, melyek nagyon is éreztetik az adó súlyát. És ha csakugyan való lenne, hogy az adó mindig beszámítható a munka árába, ez a munkások teljes adómentessége mellett, és így a nélkülözhetetlen szükséglettárgyakat terhelő adók ellen is szólna.

A közvetlen munkabéradó eltörlésének sürgetői azt szeretik emlegetni, hogy kezelésének nehézségei rendkívül leszálítják pénzügyi jelentőségét, mivel a sok apró összegnek beszedése és elszámolása, az intő iratok kézbesítése és a hátralékoknak végrehajtás utján való behajtása tömérdek munkát és költséget okoz, hogy továbbá az adóköteleseknek a mai közlekedési viszonyok és a szabad letelepedési jog által megkönnyített ide-oda vonulása az adó beszedését szerfelett megnehezíti. Leginkább ezen tekintetek indíták a magyar törvényhozást 1883-ban a napszámosok adójának megszüntetésére és Poroszországot ugyanezen évben az osztályadó alóli mentességnek 900 márkáig történt kiterjesztésére. Nem kicsinylem az érvelés súlyát, de nekem az a meggyőződésem, hogy a munkások közvetlenül is adó alá veendők, mert a kezelésben rejlő nehézség még nem indokolja a politika s a jogosság által követelt intézmény elejtését.

Ha a munkásosztály tagjairól fel lehetne tenni, hogy a rájuk községenként rótt adót igazságosan s arányosan osztanák fel, a munkabéradóra nézve is az önadóztatás volna a legmegfelelőbb. Minthogy azonban a munkásoktól a kellő műveltség hiánya

miatt, ezt még sokáig nem lehet várni, nincs más mód, mint a tényleges munkáhozadék kinyomozásáról lemondani, s a munkabéradót osztályadó alakjában fogatosítani. Ez esetben az adókötelesek a kereseti viszonyok hasonmésége alapján, bizonyos számú osztályokba sorozandók, és (esetleg a községek lakosságának száma szerint megállapított) állandó adótételekkel rovandók meg. Az adótételeknek, az általános szükséglettárgyakra vetett fogyasztási adók fennállása mellett, lehetőleg mérsékelteknek kell lenniök, mivel a munkabéradó ez esetben csak a munkásokra közvetett úton nehezéd adóteher kiegészítőjének tekintendő, és ezen adónemnek főczélja, t. i. az, hogy az adófizetés erkölcsi kötelezettségének érzete az alsó néprétegekben is gyökeret verjen, súlyos adótételekkel teljességgel nem érhető el.

A munkabér egy országban sem tárgya valamely önálló adónemnek, hanem részint az általános személyi adóval, részint a kereseti, részint a jövedelmi adóval van megrovva. Angolországban és Ausztriában nem létezik a munkabért egyenes úton terhelő adónem, és a munkások ezen államokban csak a közvetett fogyasztási adók (és Ausztriában áthárítás útján a házáadó) súlyát érzik. — Franciaországban a személyes és az ingó vagyton utáni adó (impôt personnel et mobilier), mint az általános személyi adónak egyik neve, a munkásokat is terheli. Ez az adó felosztásos. Az egyes departementok adóösszegeit a törvény állapítja meg. Az adókon-tingens a megelőző évi eredményből s az új házak lakásértékének 5%-ából áll. A departement-ra kirovott főösszeg másod, illetőleg harmad fokban az arrondissementokra s a községekre osztatik fel. Az egyénekenkénti felosztásnál az adóhányad kiszabásának mértékét a három napi helybeli közönséges munkabér s a lakbér képezi. A munkabér azonban $\frac{1}{2}$ franknál kevesebbre és $1\frac{1}{2}$ franknál többre nem tehető. A departementi tanács meghatározza minden községre nézve a három napi munkabér összegét, mely az arrondissement, illetőleg a község területén létező adókötelesek számával szoroztatván, adja azon összeget, mely a departement főösszegéből személyes adó címén az egyes arrondissementokra, illetőleg községekre kirovatik. A még fennmaradó összeg a lakbér arányában osztatik meg az arrondissementok és községek közt. Minden önálló személy a departementi tanács által a községre nézve megállapított 3 napi munkabért fizet, és ezenkívül a községre vetett és ekkép be nem gyűlt adóösszeg fedezéséhez az általa használt lakás bére vagy bérértéke arányában tartozik hozzájárulni. Adóköteles mindenki, ki jogainak teljes élvezetében áll és nem a szegények közé számíttatik, az idegenek is, kivéve a diplomacziái személyzetet. Adó alá esnek a kiskorúak is, ha keresetüknél vagy vagyonuknál fogva az önállóság eszközeivel bírnak. A cselédek adómentesek. Ezen adó évi hozadéka 53—55 mill. frank. Hock: Finanzverw. Frank. 143. l.; Lukács: Államházt. Franciaországban. 210. l. — Porosz-, Bajor- és Szászországban a munkabér, az egészen kis (Poroszországban most már a 900 márkán alóli) jövedelmek adózatlanul hagyásával, lassan haladó fokozatos tételekkel az osztályadóban, illetőleg a jövedelmi adóban találja megrovását. — Hazánkban a cselédek, gyári, ipari és kereskedelmi segédek és segédmunkások, ha 40 frtnál több havi díjt nem huznak, a kereseti adó I. osztályában a községek népessége és gazdasági jelentősége szerint négyféle fokozatú állandó adótételek alá esnek.

58. §.

A munkabéradó áthárítása.

Vannak írók (SMITH ÁDÁM, RICARDO, RAU, STEIN stb.), kik azzal vigasztalják a munkásokat, hogy a rájuk nehezéd hozadéki, fogyasztási és egyéb adókat béremelés által a munkaadókra és tőkepénzesekre tolják. Sovány biztatás! Az adóáthárításnak létesülése a munkakereslet s munkakinálat közötti aránynak a munkásokra nézve előnyös változását tételezi fel. Ez pedig egyedül az adó folytán, mindjárt az adó behozatala vagy felemelése után, minél ritkábban következhetik be. A munkakeresletet az adóviselés közvetlenül soha, közvetve csak azon esetben nagyobbítja, ha az adóbevétel közönséges munka vásárlására fordíttatik. A munkakinálatra az adó legfeljebb növelőleg, tehát a munkabérre csökkentőleg folyhat be, mert az új adó behozatala vagy a régi felemelése az alsó osztályokat megfeszített munkára szorítja, mi a munkakinálatot nagyobbítván, a munkabért még jobban lenyomja. Ha a törvény a munkabéradót felemeli, vagy a só és a szesz italok a rájuk vetett adó felemelése következtében megdrágulnak, a munkások csak ezért hiába kérnek nagyobb munkabért. A munkakinálat apasztása tömeges összebeszélés folytán, a legtöbb esetben nem állandó, tehát rendszerint sikertelen. A munkakinálat csak tömeges kivándorlás, vagy inség, járványok, nagyobb halandóság, vagy pedig hosszabb idő leteltével a házasságkötések gyűrűlése, illetőleg a gyermeknemzésben gyakorolt önmérséklet következtében csökkenhet. És így az áthárítás vagy épen nem létesül, vagy ha igen, csak a munkás osztály szenvedései és gazdasági rázkódítások árán.

A munkás osztály megadóztatása egyedül a tőkék s a munkaalkalmak gyors szaporodása, tehát a rögtöni pezsdülés időszakában, vonhat maga után béremelkedést. Megállapodott vagy hanyatló gazdasági viszonyok közt csak azon munkások háríthatják át adójukat, akik különös ügyességük vagy képzettségüknél fogva természetes egyedáruai helyzetben vannak. És ha a munkásokra nehezéd adók béremelkedést is okoznak, ez még nem bizonyítja feltétlenül, hogy a munkások az adóteherből megszabadultak, mivel a munkaadók a béremelés alakjában rájuk tolt adót ismét saját termékeik vásárlóira háríthatják, aminek az lehet a következése, hogy a munkás élelmére, ruházatára és lakására többet kénytelen költeni. A munkások alárendelt társadalmi és gazdasági helyzete inkább azt okozhatja, hogy még a mások által fizetett adónak egy részét is ők kénytelenek viselni.

De feltéve, hogy az alsó osztályra nehezéd túlságos adók áttolása sikerül, a helyes adórendszernek nem az a rendeltetése, hogy a vagyontalan osztályok túlterheltségének megelőzését ke-

rülő utakon vegye célba, hanem hogy az igazságos adóztatást lehetőleg alakilag is érvényre emelje. És ha a vagyonos osztályok azzal mentegetik az elsőrendű szükséglettárgyakra vetett adókat, hogy a munkabér emelkedése következtében a munkaadók viselik, miért nem vállalják e terhet inkább közvetlenül magukra? Hiszen okoskodásuk szerint anyagilag nem vesztenének, sőt a fogyasztási adóknak nagyobb kezelési költségeit sem viselnék, tekintélyük és igazságérzetük pedig az alsóbb osztályúak előtt kedvezőbb színben ragyogna.

II. Személyi adók.

59. §.

A fejadó s az osztályadó.

MALCHUS: I. 181. l.; HOFFMANN: 140. l.; MOLTKE: 158. l.; RAU: II. 397. §.; WIRTH: II. 393. l.; HOCK: 71. l.; PARIEU: I. 125. l.; PFEIFFER: II. 99. l.; SCHÄFFLE: Steuerpol. 356. l.

A fejadó az adózás legrégibb és legkezdetlegesebb módja. A szoros értelemben vett fejadó minden bizonyos kort elért emberre egyenlő adótétellel rovatik ki. Különbözik ettől a fokozatos fejadó, vagy a másként u. n. osztályadó, melynél az adótétel az adókötelesek foglalkozása, a község népességének létszáma, s a jövedelem valószínű nagyságára következtetést engedő egyéb ismervek szerint alakított osztályokban emelkedik és apad.

A fejadónak még újabb időben is akadnak védelmezői (pl. MOLTKE, LEROY-BEAULIEU, SCHÄFFLE), akik ezen adónem jogosultságát azzal bizonyítják, hogy az állami célok elérésére szükséges összegek összegyűjtése valamennyi állampolgárnak közös és egyenlő kötelessége, amely kötelességnek a mindenkire egyenlően nehezede fejadó felel meg. A fizetési képesség szerinti adóztatásra ott vannak a többi adók. Ha csak oly nagy a fejadó, hogy a legkisebb jövedelemnek is nagyon csekély részét vonja magához, nem tekinthető igazságtalannak, és mindamellett jelentékeny bevételnek képezheti forrását. Arra is súlyt helyeznek, hogy a fejadó hozadéka ugyanazon arányban szaporodik, amelyben a népesség s az állami szükséglet. Mások azért tartják kívánatosnak, hogy minden szavazati joggal felruházott polgár adófizető legyen, amit egy oly országban, hol az általános szavazati jog áll fenn, csakis fejadó által lehet elérni. Végre arra utalnak, hogy a fejadó eredménye a legaránytalanabb fogyasztási adók, pl. a só- vagy a lisztadó eltörlésére használható fel.

Habár az elősorolt érveket nem lehet egyszerűen tagadásba venni, s az állam szorultságában az általános fejadó is jó szolgál-

latot tehet, az igazságos adóztatás követelményeit soha sem fogja kielégíteni. A pusztá létezés még nem vall adóerőre. A fejadó tehát nagyon is durván sérti meg azon sarkelvet, hogy az adóteher a szolgáltatási képesség arányához idomuljon. Ha a törvény a mindenkire egyenlően vélelmezett kereseti képességet, vagy az egyenlő polgári kötelességet tekinti a fejadó alapjának, és mindenkire bár még oly mérsékelt, de egyenlő adótétellel terhel, a számos tagú családdal megáldott szegényebb sorsú polgárokat túlságosan sújtja.

A fejadónak egyedül a legalsóbb műveltségi fokon van jogosultsága, amidőn a gazdasági viszonyok még nagyon egyszerűek, s a polgárok közt a vagyონosság mértékére nézve nincsen jelentékeny különbség.

Az osztályadó ugyan figyelemmel van az adózók fizetési képességére, amennyiben ha az osztályok felállításának alapjául szolgáló ismérvek helyesen vannak megválasztva, az adóteher legalább nagyjában az igazi adóerőhöz alkalmazkodik. Azonban az igazságos tehermegosztást az osztályadó sem közelíti meg, mivel a legkielégítőbb ismérvek is csak általános természetűek, minek folytán az ugyanazon osztályba sorozott adózóknak szolgáltatási képessége tényleg nagyon különböző. Ennélfogva az osztályadó a munkabér okszerű terhelését sem képes megvalósítani. Minthogy azonban a munkabért gyakorlati nehézségek miatt nem lehet az eszményi tőkélyt jobban megközelítően megadóztatni, pusztán a közönséges munkásokra (napszámosokra, cselédekre, kézműves segédekre, gyári munkásokra) vetett, a népességi viszonyok s a foglalkozások neme szerint emelkedő osztályadónak viszonylagos jogosultságát nem lehet elvitatni.

A fejadó a asidóknál már Egyiptomból történt kivonulásuk idejében szerepelt. Khinában már a Kr. e. 12-ik század óta áll fenn, és ezen adó beszedési módjának lehet tulajdonítani, hogy Khinában a népszámlálási ügy már századokkal ezelőtt jutott kifejlésre. Minden házon a lakók számát feltüntető tábla van kifüggesztve, s az adóbeszedés ezen táblák nyomán történik. Egyedül a 7 éven alóli gyermekek részesülnek adómentességben. PFEIFFER: II. 118. l. — A római birodalomban a fejadó (capitatio) volt a legrégibb adó, amely SERVIUS TULLIUS által vagyónadóvá alakított, de TARTINIUS SUPERBUS által ismét behozatott. Az adóösszeg állítólag egy-egy adóköteles után 100 as-ra rúgott. Ezen hihetetlennek látszó adatot a történetírók különféle módon magyarázzák. Valószínű, hogy mintán Rómában a családtagok a családfő tartozékainak tekintettek, csak a családfő volt adóalany, s az adó nem valóságos fejadó, hanem családfő adó volt. A császárság végkorában az összes filakosság több osztályba soroztatott, és némelyek $\frac{1}{6}$, $\frac{1}{3}$ vagy $\frac{1}{2}$, mások 2, 3, vagy 4 fej után fizettek adót. VOCKE: Dir. St. d. Röm. Tübing. folyóir. 1859. 666. l. — Angliában „polltax” név alatt legelőször III. Ede (1327—1377.) és utolszor a 17-ik század végén III. Vilmos szedett fejadót. A köztársaság idejében (1649—1660.) a pártoskodások által feldúlt állami élet roppant összegeket igényelt. A nép felszólított, hogy minden polgár hetenként annyit áldozzon a köztársaság üdvéért, amennyibe egy napi élelme kerül. A fejadónak ezen sajátos neme hat esztendőn át

állott fenn és 608,400 fontot hozott be. III. Vilmos osztály- és fejadókat, aggregényi, születési, esketési és temetkezési adókat vetett ki. Tarifaszereleg volt megállapítva, hogy a különböző rangú és állású, vagy a kisebb és nagyobb jövedelmet húzó alattvalók mennyit tartoztak fizetni. Pl. az első osztályba sorozott hercegek s érsekek a következő adótételek alá estek: a *temetkezési adó* a családfő vagy a nő elhalálása esetén 50 f. st. 4 sh., az elsőszülött fiu után 30 f. st. 4 sh., az utóbb született fiuknál 25 f. st. 4 sh.; a *születési adó* az elsőszülött firtól 30 f. st. 2 sh., a többiből 25 f. sh. 2 sh. VOCKE: Gesch. d. britt. St. 20, 22, 52 és 514. l. — *Hazánkban* a 16-ik században a törökök a fejadónak egy sajátos nemét hozták be. Egy kéreked mértéket vitettek házról házra, s azok, kiknek fejére illett, 250 oszporát fizettek. A mértéket bizonyára a kifejlett kor megállapítására használták. WRISZ B. cikke a *Reform* 1872. 113-ik számában. Magyarországon egyébiránt már az *Árpádok* alatt volt személyadó, amelynek $\frac{2}{3}$ -a a királynak, egy harmada a megye grófjának jutott. (KÁLMÁN L. 78, 79. fej.) — A középkorban s az újkor első századaiban az idegenektől és a túrt vallásfelekezetek hiveitől, névszerint a zsidóktól Európaszerte szedett *védelmi és türelmi adók* szintén fejadók voltak. A *zsidóadó*, mely Németországban már a karolingi császárok alatt szedetett, *Austriában és Magyarországon* 1848-ig volt érvényben. Fennállásának utolsó éveiben *Csehországban* évi 216,000 frtért hasznobérbe volt adva. (MAURUS: 50. l.) *Magyarországon* 1838-ban 160,000 frtot, az egész monarchiában 1847-ben 1,345,000 frtot hozott be. (MATLEKOVITS: Pénzügyt. 136. l.)

Valóságos fejadó mostanában az *ázsiai államokban, Törökországban, Romániában, Svédországban, az Egyesült-Államokban, a svájci kantonokban és Oroszországban* áll fenn. Azonban Oroszországban a fejadó fokozatos eltörlését elrendelt törvény már 1883. január 1-én hatályba lépett.

A *svájci kantonokban* a fejadó a szó tulajdonképi értelmében *polgári adó* természetével bír, amennyiben minden oly férfi által fizetetik, a ki bizonyos kort elért, és politikai jogokat gyakorol. A fejadót annak egyenlegül tekintik, hogy a szavazatképes férfiak adómegajánlási joguk által a nem szavazatképes polgártársak vagyona felett is rendelkeznek. Néhány kantonban az állami fejadón kívül *községi fejadó*, sőt *községi családadó* is szedetik. A *családi adó*, mely mostanában, ha jól tudom, csak *Helvéciában* fordul elő, a lehető leghelytelenebb adónem, mivel nem lehet okát adni, hogy miért fizessen a családos ember még külön adót, ki a nőtlen férfi irányában egyenlő kereseti és vagyoni viszonyok közt különben is hátrányban van. BAVIER: Üb. d. Schweiz. Steuerwesen. Zürich, 1878. 9 sk. l.

A *Franciaországban* divó *«impôt personnel et mobilier»* (l. az 57. §.) a fej- és osztályadó veggyüléke. A *magyar kereseti adó* I. és II. osztálya *osztályadó*. A *Poroszországban* érvényben levő *osztályadó* a tulajdonképi jövedelmi adót közelíti meg, amennyiben 1873. óta a becslés útján kinyomozott jövedelmi összegek szerint rovatik ki. Az 1883. márcz. 26-ki törvény az osztályadó két legalsóbb fokát megszüntetvén, mostanában a 900 márkától 3000 márkáig terjedő jövedelmekre 10 fokozat szerint, 12 és 72 márka közt váltakozó adótételekkel van alkalmazásban.

60. §.

Az általános jövedelmi adó.

SCHMOLLER: Lehre v. Einkommen. Tüb. folyóir. 1863.; HÖFKEN: 97 és 245.; HELD: Einkommenst. Bonn, 1872.; KNAPP: Ertragssteuer od. Einkommenst. Leipz. 1872.; DOBNER: Az ált. jöved. adó. Stat. és nemzetg. közl. 8-ik kötet. Bpest, 1871.; DÜHRING: Cursus 513. l.; Personalbesteuerung. Gutachten v. NASSE, HELD, GENSEL, WINTZINGERODE u. RÖSSLER. Schrift.

d. Vereins f. Socialpol. III. Leipz. 1873.; WOŁOWSKI: L'impôt sur le revenu. Paris, 1873.; BIRNBAUM: Üb. d. Anwendbarkeit d. Einkommenst. Leipz. 1873.; NEUMANN: Progr. Einkst. Leipz. 1874.; BILINSKI: Luxussteuer. Leipz. 1875. 80—101. l.; BURKART: Reform. d. dir. St. «Annalen d. deutsch. Reichs.» 1874. évf.; ugyanettől: Die bestehenden Einkommenst. Leipz. 1875.; LEROY-BRAULIEU: II. 70. l.; STEIN: II. 316. l.; SCHÄFFLE: Steuerpol. 291, 351. l.; WAGNER: Einkommenst. Schönberg kézik. II. 255. l.; COHN: Einkommenst. im Canton Zürich. Jahrb. f. Nationalök. u. Stat. Jena, 1880. l.; DENIS: L'impôt sur le revenu. Bruxelles, 1881.; CHAILLEY: L'impôt sur le revenu. Paris, 1884.

Végelemzésben valamennyi adónem a *jövedelem* megrövidítését veszi célba. E tekintetben a tárgyi és személyi, a hozadéki, jövedelmi, vagyoni, fogyasztási és forgalmi adók közt nem forog fenn különbség. Csakhogy a tényleges eredmény a jövedelmi adón kívül létező adónemeknél, már természetüknél fogva sem egyezhet meg a célba vett hatással. A *hozadéki adók* nem a személyes jövedelmet, de az adótárgyak átlagos hozadékát, a *vagyonadó* csak bizonyos jövedelmi ágaknak forrásait sújtja. A *fogyasztási és forgalmi adók* az igazi adózási képességgel gyakran semmi arányban sem álló fogyasztási, illetőleg forgalmi cselekvényeket terhelnek. Ez okból egy oly adónem szükséges, mely nem csak végeredményben veszi célba a jövedelem megrovását, de valósággal is az adóznak megheccsült tényleges jövedelmét fogadja el az adókirovás alapjául. És ez a *jövedelmi adó*.

A jövedelmi adónak két neme van, u. m. az általános és a különös. Az *általános jövedelmi adó* a személyes összjövedelmet, tekintet nélkül forrásaira, vagyis arra, hogy ingatlan birtokból, tőkéből, iparvállalatból vagy munkából származik-e, ugyanazon adótétellel terheli. Az általános jövedelmi adó vagy mint *egyetlen adónem* (34. §.) szerepelhet, vagy pedig a hozadéki adókkal kapcsolható össze, amely esetben, rendeltetését közelebből megjelölve, *kiegészítő vagy kiegyenlítő jövedelmi adónak* nevezetik. A *kiegészítő jövedelmi adónak* célja: a többi adók által kellően nem érintett jövedelmeknek utólérése, és a hozadéki adóknál ki nem kerülhető aránytalanságoknak kiegyenlítése. A *kiegészítő jövedelmi adót*, amennyiben nem kizárólagos adónem, némelyek *különös jövedelmi adónak* nevezik. Ez az elnevezés azonban nem szabatos, mert az, hogy a jövedelmi adó a többi adók kiegészítésére szolgál, nem szünteti meg a neg általánosságát. A *kiegészítő jövedelmi adó* is *általános*, mivel ez is az összes személyes jövedelem utólérésére irányul. A jövedelmi adó csak akkor válik *különössé*, ha csupán bizonyos jövedelmi ágakat terhel, és ez esetben azon jövedelmi ággal jelöltetik meg, amelynek megrovását ezélozza. *Különös jövedelmi adó* pl. a telek- vagy a házjövedelmi adó, ha nem a földbirtok vagy a ház átlagos kataszteri hozadékának, de az ezen adótárgyakból szerzett tényleges jövedelemnek terhelésére irányul.

Láttuk a hozadéki adóknál, hogy nagyjából *tárgyi ismérvekre* vannak alapítva, és hogy az átlagos termelési viszonyoktól eltérő tényezőkre nem lehetvén tekintettel, nem a tényleges jövedelmet, hanem az *adóanyagok átlagos hozadékát* terhelik. Annak biztosítására, hogy az adó a *valóságos jövedelemhez* alkalmazkodjék, kétféle út szolgál. Vagy a jövedelmi adó elvei szerint módosítandók a hozadéki adók, azaz nem az átlagos hozadéka, hanem a rövidebb időközökben is változó személyes viszonyokra való tekintettel, az adókötelesek bevallására alapított bizottsági becslés által kipuhított *személyes jövedelemre* vetendők; vagy pedig a hozadéki adókon kívül, a tényleges összjövedelem megrovását célzó *általános jövedelmi adó* is alkalmazandó. A kivitel kisebb nehézségénél fogva, továbbá a külföldi alattvalók s a külföldről belföldre folyó jövedelmek megadóztatásának megfelelőbb szabályozhatása okából, végre azért, mert a különálló általános jövedelmi adó könnyebben idomulhat az állam változó szükségleteihez: a *hozadékadóknak s a személyes jövedelmi adónak együttes alkalmazása* látszik tanácsosabbnak. Azonban ez a rendszer sem zárja ki, hogy amennyire az adókezelés technikája megengedi, a tényleges fizetési képességre befolyással levő tényezők már az egyes önálló adók kirovásánál is figyelembe vétessenek, mivel minél kevésbé hiányos az egyes adók fogamatba vétele, annál kielégítőbb az adóztatás végeredménye.

A tényleges jövedelem meghatározásának nehézsége a *kiegészítő jövedelmi adónál* is feltalálható. Csak hogy sokkal könnyebb az adóalap pontos meghatározását gátló nehézségeket legyőzni, ha az általános jövedelmi adó *nem kizárólagosan* használtatik, mert ez esetben a célba vett adóbevételnek jóval csekélyebb része esvén a jövedelmi adóra, az adólab mérsékelt. És minél mérsékeltőbb az adólab, annál kevésbé érezhető a személyes jövedelem becslésénél teljesen sohasem mellőzhető aránytalanság, és annál kevesebb ok forog fenn hamis bevallások s a becslő bizottság félrevezetése által az államkincstár kijáratására. Ezenfelül a becslő bizottság a tényleges jövedelem kiderítésénél, a hozadéki adók kiadásának alapjául szolgáló katasztereknek is hasznát veheti.

A kiegészítő jövedelmi adó ellen tett kifogások közül az a legnyomósabb, hogy *kétszeres adóztatásra* vezet, mert ha a hozadéki adók helyesen vannak fogamatba véve, nem létezik jövedelem, mely az egyik vagy másik hozadéki adóval meg nem rovatnék. Szigorúan véve nem áll ez az ellenvetés, mivel a legtöbb hozadéki adó (földadó, házosztály-adó, a külismérvekre alapított iparadó) az adóanyagok átlagos hozadékát, ellenben a jövedelmi adó a *személyes jövedelmet* terheli. Igaz ugyan, hogy az adóanyag hozadékának legalább egy, és pedig legtöbbször túlnyomó része az adófizető jövedelmébe megy át, és ennél fogva, ha a már egy ízben adóval megrovott hozadéknak ezen részét a jövedelmi

adó is éri, a jövedelmi adó ugyanazt a jövedelmi részt bizonyos értelemben másodszor terheli; de ez még nem szünteti meg a kiegészítő jövedelmi adó helyességét. Az adórendszer feladatának megoldása nem attól van feltételezve, hogy ugyanazon jövedelem csak egyszer adóztassék meg, hanem hogy az érvényben levő adóknak összehatásával valósítsák meg az arányos teherviselés elvét. Már pedig ha ugyanazon jövedelem megadóztatása két külön módszer által vétetik célba, bizonyos, hogy ezen két módszer összehatásával alkalmazásával az arányosság követelménye könnyebben kielégíthető, mivel az egyik módszer által okozott aránytalanságot a másik kiegyenlíti. Ezenfelül a kétszeres adóztatás egy minden esetre jogosult elv kivételére, t. i. az *állandó jövedelem* erősebb megrovására szolgál. A kétszeres adóztatás kikerülése a fogyasztási adók eltörlését is sürgetné, melyek szintén a hozadéki adók által már érintett jövedelmet sújtanak.

Kevesebbet mond az az észrevétel, hogy az általános jövedelmi adó annál fogva is kivihetetlen, mert a *jövedelem fogalma* iránt nagyon *eltérők a nézetek*. A törvényhozásnak nem feladata az elvont fogalmaknak tudományos kifejtése. Az adóigazgatás követelményének elég van téve, ha a törvény részletesen felsorolja a jövedelmi adó alá eső jövedelmeket, és körülírja az adóalap meghatározásának módját.

Azon ellenvetéssel is találkozunk, hogy a jövedelmi adó a *tevékeny és szorgalmas polgárt sújtja, a kevésbé törekedő embert pedig, ki vagyonát gyümölcstelenül heverteti* vagy nem eléggé értékesíti, *kedvezésben részesíti*, mi a vagyon gyümölcsöztesítésének csökkentésére szolgálhat okul. E nézet félszemsége nem szorul közelebbi bizonyításra. Az adózási képesség első sorban a jövedelem nagyságától függ. Aki nagyobb jövedelmet húz, méltán több adót fizethet. Az adó nem *osztóndíj* és nem is *bírság*. Nem a szorgalmas ember jutalmazására s a hanyag büntetésére, hanem az állami bevételek igazságos szaporítására van hivatva. Fejlettebb viszonyok közt kevés oly polgár van, aki haszontalanul heverteti vagyonát. Különben nemcsak a csereforgalomban jelenkező tiszta hozadék, hanem azon közvetlen fogyasztás és élvezet is a személyes jövedelem körébe tartozik, mely az élvezeti javak és használati vagyontárgyak használatában vagy tisztán birtoklásában rejlik, amiért a jövedelem megállapításánál a szó közönséges értelmében jövedelemszerzésre nem fordított vagyonrészek használatára is figyelemmel kell lenni.

Nagy előnye az általános jövedelmi adónak, hogy a hozadéki adóknál jóval *ruganyosabb és mozgékonyabb*, amely sajátsága két irányban nyilvánul. *Először* abban, hogy a jövedelmi adó eredménye a nemzeti jövedelemnek nagyobbodásával, az adóétel emelése nélkül is, növekedik; és *másodszor* abban, hogy az állambevétel, rendkívüli szükséglet idejében, az adólab megfelelő fel-

emelése által az aránytalanság fokozása s az adózók túlságos megkárosítása nélkül, jelentékenyen szaporítható. Az adózók személyes viszonyaira és rendszerint az adóssági kamatokra figyelemmel nem levő hozadéki adók felemelése egyenlőtlen és nyomasztó hatást von maga után. Ellenben a jövedelmi adó felemelése nem fokozza annyira az aránytalanságot és nem zavarja a forgalmi viszonyokat. Ebből folyólag a hozadéki adók az adórendszernek *állandóbb elemét* alkossák, s a fogyasztási és forgalmi adókkal az átlagos állami szükségletnek feleljenek meg, az *adózási képesség erősebb megfeszítésének eszközeül* pedig az általános jövedelmi adó szolgáljon. Különösen az oly rendkívüli szükségletek által igényelt összegek beszerzésére mutatkozik a jövedelmi adó ezélszerűnek, melyek a jogosság vagy ezélszerűség tekinteteinél fogva nem az államhitelet igénybe vételével fedezendők.

A kiegészítő jövedelmi adónak ezélszerűsége *kivételének módjától* függ. Hogy valóban kiegyenlítő, és nem az aránytalanságot még jobban tetéző adó legyen, a kisebb jövedelmek kiveendők alóla. Kiváltképen ott volna nagy igazságtalanság a kisebb jövedelmekre is kiterjeszteni, ahol nélkülözhetetlen javakra vetett fogyasztási adók állanak fenn, melyek a szegény polgárt jobban sújtják, mint a gazdagot. A kisebb jövedelmek mentessége folytán a munkások, kisiparosok és kisbirtokosok ugyan megszabadulnak a jövedelmi adó terhétől, és jelentékenyen kisebb a bevétel, de minél nagyobb összegig terjeszti ki a törvény az adómentességet, a jövedelmi adó annál alkalmasabb eszközü ajánlkozik az adóerő rendkívüli megfeszítésére, amennyiben a bevétel rendkívüli viszonyok közt nemcsak az adóláb felemelésével, de az adózók körének szélesbítésével is fokozható.

A jövedelmi adó életképességének egyik főfeltétele a *részletes bevallások* követelése s az igazságos, de szigorú becslés. A bevallásokra, s a becslési eljárás nyilvánosságára nézve a 134. és 135-ik lapon eladott elvek irányadók. Az adóköteles összjövedelem *kiszámításának módjára* vonatkozó elveket a törvény lehetőleg kimerítően állapítsa meg. Az adóalapba csak az számítandó be, ami valóssággal a személyes jövedelem körébe tartozik, de másrészt arról is gondoskodni kell, hogy amennyire az adatszerezés nehézségei megengedik, az igazi jövedelemnek semmiféle alkatrésze se kerülje ki az adóterhet. Az adóalap meghatározásánál az adóköteles által termelt és maga vagy családja által elfogyasztott termékeknek, továbbá a saját házában levő lakásának, valamint a birtokában levő értékesebb használati vagyontárgyakból (butorzatból, könyvtárból, művészeti gyűjteményekből, fogatokból stb.) származó élvezetek s élvezetlehetőségeknek értékét sem szabad számításán kívül hagyni. A földbirtokból, épületekből, kölcsöntőkékből, ipari vállalatok és személyes szolgálatokból eredő jövedelmek a becslés könnyebb-sége érdekében, külön számítandók ki, s az egyes tételek össze-

adása által nyert főösszegeből levonandók: az adóssági kamatok, s a jövedelemszerzés összes költségei, névszerint a hozadéktárgyak (földbirtok, üzemi épületek, lakházak, üzleti felszerelés) karban tartására tett kiadások, az álló tőke értékfogyási részlete, a megfelelő időszakban fizetett állami és helyhatósági adók stb. Azonban nem vonandók le az adókötelesnek és családjának szükségleteire, az alaptőke szaporítására, földjavításokra, az üzem kiterjesztésére stb. kiadott összegek, mivel ezen tételek a jövedelem körébe tartoznak. A becsló bizottság az illető személy általános gazdasági helyzetére, sőt hiányos bevallás esetében, fogyasztására is figyelemmel lehet, mert noha a fogyasztás nem igen megbízható fokmérője a jövedelem nagyságának, az adózási képességre mégis némi következtetést enged. A tőke aránylag ritkán kerül fogyasztás alá, s a pazarlók, kik a tényleges adózási képességnél erősebben rovatnak meg, nem érdemelnek kiméletet.

Hogy az általános jövedelmi adó *mérsékelt haladóványban emelkedő tétélekkel* alkalmazandó, a 29-ik §-ban már érintettem. Az általános jövedelmi adó mértéke általában *mérsékelt* legyen. Ha a törvényhozás magas adólábbal hozza be a jövedelmi adót, az első években valamivel több lesz a bevétel, de természetes *fejlődő képességétől* fosztja meg. Ha igen jelentékeny eredményre törekszik a kormány, a bevétel nem fog az állami szükségletek határnál megállapodni, amelyen túl az adócsavar még oly gyakori és tetemes feszítésével sem lesz mozgásba hozható. Minél mérsékeltőbb az adó, annál több jövedelem hagyja el rejtkehelyét. A túlságos adóláb a *jövedelem eltitkolását* és a *becslés erélytelenségét* idézi elő. Az el nem palástolható jövedelem erősen, a többi sehogy sem rovatik meg, s az általános jövedelmi adónak főcselja, az adóteher egyenletesebb megosztása, füstbe megy. A jövedelmi adó annál ruganyosabb, viszonylag annál többet hoz be, s annál szebb jövőnek néz eléje, minél mérsékeltőbb adótétellel kezdi meg pályafutását. E tekintetben a *fogyasztási adók* természetében osztozik.

Valóságos általános jövedelmi adó csak Porosz- és Szászországban áll fenn. A *kiegészítő jövedelmi adó* eszméje egyedül Poroszországban van megtestesítve. A most említett államban a 900—3000 márka közötti jövedelem az *osztályadó* alá, s a 3000 márkán felüli jövedelem az úgynevezett *osztályozott jövedelmi adó* alá esik. Ezekon kívül mint *hozadékadók* a föld-, épület- és iparadó vannak érvényben. Eszerint a föld- és épületbirtokosokra, valamint az iparosokra nézve kétszeres adóztatás áll fenn. Ellenben a tőkebirtokosokat, hivatalnokokat s a munkásokat egyedül az *osztályadó*, illetőleg a jövedelmi adó terheli. A *jövedelmi adónál*, a jövedelem nagysága szerint, 30 osztály van felállítva. Az adótétel 3%-nak felel meg. Azonban az 1881. márcz. 10-iki törvény az öt alsó osztálynak adóját $\frac{1}{4}$ részszel leszállította. Az 1883. márcz. 26-ki törvény megengedi, hogy kedvezőtlen gazdasági viszonyok (nagy gyermeklétszám, tartós betegség, eladósodás, rendkívüli szerencsétlenségek stb.) esetében az 5 első osztályban

(b. zárólag 6000 márkáig) az adóköteles egy osztályljal lejjebb helyezhető úgy, hogy a legalsóbb osztályba tartozó adóköteles ily módon az osztályadó legmagasabb osztályába juthat. A becslést a tartományi képviselőlet által választott bizottságok eszközlik. A becaló bizottság elnökét a pénzügyminiszter nevezi ki, a tagok $\frac{2}{3}$ része a jövedelmi-adókötelesek és $\frac{1}{3}$ része az osztályadókötelesek sorából választatik.

Szászországban 1878 óta a 4%-os földadón s a házalókra vetett adón kívül, csak általános jövedelmi adó áll fenn. Az 1600 márkánál kisebb jövedelmek az adókötelesek bevallása nélkül, bizottságok által becsültnek meg. A nagyobb jövedelmekre nézve a felszólamlási jog elvesztésével szentesített bevallási könyvszer áll fenn. A 300 márkán alóli jövedelem adómentes. A jövedelmek osztályokba vannak sorozva. A fokozatos adóláb 1%-kal veszi kezdetét, 1400 márkánál 1%-ot, 3800 márkánál 2%-ot, 7200 márkánál 2½%-ot ér el, és ezen felül azon összeg után, melylyel az osztály kezdődik, 3% marad. Tartós betegség, szegény rokonok segélyezése, nagy gyermeklétszám, vagy rendkívüli szerencsétlenség esetében, a 3300 márkán alóli jövedelmi osztályoknál az adóköteles a legközelebbi alsóbb osztály szerint adóztatik meg.

Az angol *income-tax* nem valóságos általános jövedelmi adó. Eredete a múlt század végére vezetendő vissza, midőn Angliának Franciaország ellen viselt háborúja új bevételforrások nyitását tette szükségossé. PITT javaslatára a parlament 1798-ban elrendelte, hogy minden 60 fontnál nagyobb jövedelem adó alá vétessék. A fokozatos adóláb 0.71—10%-ig emelkedett. Az adóalap, mely bevallás alapján nyomoztatott ki, a bármely forrásból eredő személyes összjövedelem volt. Ez az adó tehát valóságos általános jövedelmi adó természetével bírt. Miután a tőkepénzesek, kereskedők és iparosok nem híven vallották be jövedelmeiket, a jövedelmi adó a nép sürgetésére az *amiens béke* megkötése után 1802-ben eltöröltetett. A rá következő évben a háboru megújulván, a parlament 1803-ban a *vagyonadó* (*property-tax*) hozta be, mely a föld- és házbirtok után a vagyonérték alapján, s a többi jövedelmi források után a jövedelem bizonyos százalékában rovatott ki. Az adóláb ezen adónál is fokozatos volt, de a legnagyobb adótétel kezdetben a jövedelemnek csak 5%-át tette, 1806-ban azonban 10%-ra emeltetett. A *property tax* a háboru befejezése után 1816-ban eltöröltetett. A Kínával és Japánnal viselt háboru költségeinek fedezése s a legsúlyosabb belső fogyasztási adók és vámok eltöröltetése okából, PEARCE indítványára a parlament 1842-ben egy új jövedelmi adót fogadott el, mely lényegére nézve az 1803-ki rendszerrel megegyez, és több rendbeli módosítások után ma is érvényben van. Ez a jövedelmet egyes forrásai szerint különböző módon megbecsülve terheli. A jövedelmi források szerint 5 osztályra szakad. Az első osztályba tartozik: az ingatlanok (a földbirtok és mezőgazdasági épületek) tulajdonából, örökös jogokból, tizedből, vámszedésből stb. folyó jövedelem. Az adóalap bevallásra alapított becslés útján nyomoztatik ki. A nyers hozadékból csak a dologi terhek (landtax, tized stb.) vonatnak le. Az adóssági kamatok nem vonhatók le, de a tulajdonos a hitelezőnek beszámíthatja a kamatra eső jövedelmi adót. A második osztályba tartozik a mezőgazdasági iparból s a haszonbérletekből származó jövedelem. Nemcsak a haszonbérlet, hanem a saját telkét művelő tulajdonost is terheli. Az adó a bérérték alapján rovatik ki. Az adótétel a bérlokre nézve kisebb. A harmadik osztály az év- és életjáradékokat, kamatokat és osztalékokat foglalja magában. Az államadóssági, vagy az állam felügyelete alatt álló pénztárak, valamint a részvénytársulatok által kifizetett kamatok és osztalékok levonás útján rovatnak meg. A negyedik osztályba tartozik az ipari és kereskedelmi üzletekből, vasutakból, bányákból, csatornavállalatokból, értelmi foglalkozásokból, továbbá a külföldön fekvő ingatlanokból, a külföldön elhelyezett tőkékből eredő, és minden bizonytalan és időleges jövedelem. Az adóalap bevallás és három évi jövedelmi átlag alapján határozta-

tik meg. Ha azonban az adóév jövedelme az átlagot el nem éri, a kisebb összeg rovatik meg, vagy adóvisszatérítés követelhető. A szorosan vett üzleti költségek levonhatók. Az adóssági kamatok vagy egyéb terhek nem számíthatók le, de az adós hitelezőjének beszámíthatja a kamatra eső adót. Az ötödik osztályban az állandó fizetések, nyug- és kegydíjak rovatnak meg. Az *income-tax*ot 1842-ben egyelőre csak 3 évre fogadta el a parlament, de a nevezett évtől kezdve mostanáig is fennáll. 1866-ig 2, 3, 4 és 6 évi időközökre hagyta jóvá; ez időtől kezdve évenként kerül jóváhagyás alá. Az adómentes minimumot s az adótételt a törvényhozás a viszonyokhoz képest majd felemelte, majd leszállította. 1842-től 1852-ig a 150 f. st. alóli jövedelem adómentes volt. Minden 150 font s ennél több jövedelem után 2%-os adótételt. 1853. óta az adómentes minimum 100 fontra szállítottatott le, és minden jövedelem 100 fonttól 150 fontig kedvezményes adótétel alá esett, amíg a 150 fonton felüli jövedelem a normális tétellel rovatott meg. A normális adószázalék 1853-tól 1863-ig 2. és 6.4% közt változott. Legnagyobb (6.4%) volt az adó 1855-ben és 1856-ban. 1863-tól kezdve a kedvezményes adótétel elejtetett, és minden 100 fonton felüli jövedelem normális tétel alá került. 1864-től kezdve az ország kedvező pénzügyi helyzete az adó tetemes leszállítását tette lehetővé úgy, hogy 1864-től 1876-ig az adóláb 2.4—0.2% közt ingadozott. Legkisebb (0.2%) volt 1875-ben és 1876-ban. 1877-ben és 78-ban 1.2%, 1879—80-ban 2%, 1881-ben 2.4% volt az adótétel. Megjegyzendő, hogy 1863-tól 1873-ig a 200 fontot meg nem haladó jövedelemből 60 font st. mint létminimum levonattott. 1874-től 1876-ig minden 300 f. st. alóli jövedelemből 80 f. került levonás alá. 1877 óta minden 150 f. alóli jövedelem ismét adómentességet élvez, és a 400 fonton alóli jövedelmekből 120 f. st. vonatik le úgy, hogy a 150 f. jövedelem csak 30 font után adózik, és az *income-tax* még jobban megközelíti a fokozatos adó természetét. Az évi bevétel az adóláb változó nagysága szerint igen különböző. 1844-ben 5.2 mill., 1855-ben 10.2 mill., 1865-ben 7.2 mill., 1873-ban 7.2 mill., 1878-ban 5.2 mill., 1882-ben 10.2 millió font sterlingre rágott.

Az *income-tax* Angolország viszonyainak megfelel, de nem utánzásra méltó. Az általános jövedelmi adó alapelvét, hogy mindenki személyes összjövedelme aránya szerint járuljon a közterhek viseléséhez, nem hozza teljesen kifejezésre, mivel az egyes hozadéktárgyak hozadékhöz alkalmazkodik úgy, hogy inkább általános hozadéki adónak tekinthető. Az adóalap kinyomozására különböző módszerek használtatnak. Az első osztályban nem a tulajdonképeni tiszta hozadék képezi az adóalapot, amennyiben a földbirtoknál és épületeknél a termelési, illetőleg a fentartási és biztosítási költségek nem vonhatók le. A második osztályban a bérlo a bérösszeg átlagos aránya szerint rovatik meg, ami nagy egyenlőtlenségre vezet, mert a bérlo tényleges jövedelme majd jóval több, majd kevesebb.

Az angol jövedelmi adó történetére és mai állására nézve igen tanulmányosak: VOCKE: *Gesch. d. St. d. britt. Reichs*. 503—590. l.; KRISZ és NASSE dolgozatai a *tübingai folyóirat* 1853—1856. évfolyamaiban; LEROY-BEAULIEU: II. 87. sk. l.; és LUKÁCS: *Allamházt. Angliában*. 131—172. l.

Az Olaszországban, Ausztriában, Bajorországban, Badenben és Württembergben érvényben levő jövedelmi adók csak különös jövedelmi adók, melyek egyedül bizonyos jövedelmi nemeket (tőke-kamatot, állandó fizetéseket, vagy munkajövedelmet) terhelnek. A magyar általános jövedelmi pótladó sem valóságos általános jövedelmi adó, hanem a folyó évre kivetett gyökadók után adónemenként különböző százalék szerint fizetendő pótlék.

III. Vagyoni adók.

LOTZ: III. 312. l.; JAKOB: I. 566. §.; MALCHUS: I. 39. §.; MOLTKE: 177. l.; RAU: II. 402. §.; UMPFENBACH: L. 111. l.; PFEIFFER: II. 296. l.; WALCKER: 117. l.; LEROY-BEAULIEU: I. 278. l.; WAGNER: II. 370—378. §§., 485—487. §§.; SCHÄFFLE: Steuerpol. 355. l.

61. §.

A vagyoni adók általában.

Oly értelemben, hogy az adó az adókötelesnek az adófizetés idején létező vagyoneértékét megkisebbiti, minden adó *vagyoni adó*. A tulajdonképeni vagyonadó azonban mást jelent. A vagyonadónál az *adóalap* nem a jövedelem vagy a hozadék, hanem a *vagyoneérték*, s az *adóláb* a vagyoneérték bizonyos hányada. A vagyonadói kataszter a minden egyes polgár birtokában levő vagyontárgyakat s megbecsült pénzértéküket foglalja magában. A vagyoni adó vagy *általános* vagy *különös* aszerint, amint az adóköteles birtokában levő összes vagyontárgyak, vagy pedig csak bizonyos vagyonsrészek (pl. telek, ház, tőke) képezik tárgyát.

A vagyonadó igazolására felhozzák, hogy a legtöbb vagyoni jövedelemszerzésre használtatik, és hogy az állami védelem előnyösége annál inkább érezhető, minél nagyobb értéket képvisel az adóköteles birtokában levő vagyoni. Nagy súlyt helyeznek továbbá a vagyonadó hivi (HARL, KRÖNCKE, SEUTTER, SISMONDI, GENSEL, HOCK és mások) arra, hogy közvetlenül nem a jövedelem levén tárgya, a termelőt nagyobb szorgalomra és erőfeszítésre, a tőkebirtokosokat tőkék gyümölcsöző elhelyezésére serkenti, amíg a jövedelmi adó a szorgalmat, értelmiséget és ügyességet bünteti; hogy inkább a vagyonosabb osztályokat sújtja, ellenben a munkából élő polgárokat megkiméli, tehát *demokratikus adó*; hogy továbbá az oly javakat (vadaskerteket, parkokat, kéjiakokat, értékes ingóságokat) is utóléri, melyek ugyan nem hajtának közvetlen hasznót, de adózási képességre mutatnak; hogy végre kezelése egyszerű és olcsó, amennyiben a vagyoni könnyebben felismerhető, mint a jövedelem.

A vagyonadó kizárólagos vagy túlnyomó alkalmazását semmi esetre sem lehet védelmezni, mert sok, és pedig jelentékeny jövedelem (a művészek, orvosok, ügyvédek, tudósok, írók stb. jövedelme) indokolhatatlan kedvezményben részesülne. Az állam adóztatási joga nem az állami védelmen, hanem az adók szükségességén alapszik. Egyébiránt azok, kik kizárólag vagy nagyjából személyes munkásságból tartják fenn magukat, épúgy részesülnek az állami rend áldásaiban, mint a többi polgárok, mert az állam nemcsak a vagyont, de a jövedelmet és a személyt is megvédi.

A vagyonadó aránytalanságának egyik másik oka, hogy ugyanazon vagyoneérték különböző elhelyezésekben más-más nagyságú jövedelmet nyújt, és így különböző fizetési képességet képvisel. *Előnye* volna, hogy a használati vagyont is érintené, de a használati vagyoni rejlő adóerőt a jövedelmi adóval is utól lehet érni, mivel az élvezeti javak birtoklásából folyó élvezetek és élvezetlehetőségeknek értéke a személyes jövedelem kiegészítő részét képezi s a jövedelem megbecslésénél figyelembe vehető.

A jövedelmi adó magában véve nem akadály a szorgalomnak és ügyességnek, mivel a haladási vágy és a szükségletek kitágítására vagy tőkegyűjtésre ingerlő ösztön elégséges rúgói a nagyobb jövedelem szerzésének. Arra nézve, hogy a vagyonadó az ipar fejlesztésére szolgál, mert forgásra és gyümölcsöző elhelyezésre serkenti a tőkét, és megkiméli a személyes munkásságuk után élő osztályokat, igen jól jegyzi meg LEROY-BEAULIEU (I. 297. l.), hogy ez az állítás valóságos ellenmondást foglal magában: «mert ha a vagyoni megadóztatása szellemi ereje megfeszítésére kényszeríti annak tulajdonosát, úgy ebből azt kellene következtetni, hogy azon embereket, kik személyes munkásságukból élnek, adómentességük gondatlanságra és renyheségre csábítja. Ha az adó csak ugyan ösztönző sarkantyú, mint a vagyonadó hivi mondani szeretik, miért nem részesítenek ez ösztönzésben minden polgárt? Ha ellenben az adó teher, miért nem terjesztik ki ezt a terhet mindenkire kivétel nélkül?»

A túlnyomóan alkalmazott vagyoni adó a *takarékosságra* is rossz hatással volna, mivel a jövedelemnek minél nagyobb részét tenné félre az adóköteles, annál több adót lenne kénytelen fizetni.

A vagyonadó természetében rejlő ezen hátrányokon kívül, *kivételének nehézségei* is igazságtalanságra szolgálnak indokul. A vagyoneérték nagysága rövid időközönként változik, és az értékmegállapítás oly vagyontárgyaknál, melyek ritkán képezik a forgalom tárgyát, majdnem lehetetlen. A vagyonadó pártolónak azon állítása, hogy a vagyoni értéke a jövedelem nagyságánál könnyebben felismerhető, már csak azért sem áll, mert igen sok vagyonsrészt értékét csak úgy lehet meghatározni, ha tudjuk, hogy mennyi hozadékot nyújtanak.

A fentebbiek alapján legalább is azt mondhatjuk, hogy a vagyonadó *rendes bevételi forrás* gyanánt, jó hozadéki adók és általános jövedelmi adó alkalmazása esetében, fölösleges. A vagyonadónak, mint *rendes bevételi eszköznek*, csak két esetben van értelme. *Először* akkor, ha nem léteznek külön hozadéki adók, s a törvényhozás a minden nemű jövedelmet egyenlő százalékkal terhelő általános jövedelmi adó mellett, a vagyonadóval az *allandó jövedelmet* erősebben akarja megadóztatni, habár a fundált jövedelem erősebb megterhelésére irányuló követelménynek a különböző hozadéki adók kulcsának megfelelő szabályozása által teljesebb

mértékben lehet eleget tenni. És másodszor azon esetben, ha az adóigazgatás nincs még azon helyzetben, hogy az adótárgyak hozadékát csak némi megbízhatósággal is megállapítsa. Ha a törvényhozás az adóterhet az eddig adómentes vagyonos osztályra is ki akarja terjeszteni, addig, amíg a hosszabb időt és nagyobb előkészületet igénylő hozadéki vagy jövedelmi adók behozatala lehetőségessé válik, a vagyonadó megengedhető, sőt a szegények túlságos adóterhének enyhíthetése s az adórendszer nagyon is érezhető hézagainak kitölthetése végett üdvös intézmény.

62. §.

Az általános vagyonadó mint rendkívüli bevételforrás.

Az általános vagyonadó, mint rendkívüli adó, rendezett adóigazgatással bíró országban is jó szolgálatot tehet. Névszerűen oly időben, midőn mellőzhetetlen kiadások rögtön fedezéséről van szó, és a szükséges összegnek más úton beszerzésére nincsen már idő, vagy az állam oly szorult helyzetben van, hogy hitelét épen nem, vagy egyedül rendkívüli áldozatok (pl. kényszerkeletű papírpénz kibocsátásának) árán veheti igénybe: a felületessége miatt hirtelen keresztülvihető általános vagyonadó teljesen indokolva van, amennyiben végszükség esetében a vagyonadónál önkényesebb rendszabálynak életbe léptetése is elutasíthatatlan kötelesség lehet. Rendkívüli segédeszközként a vagyonadó annál inkább menthető, mert rendkívüli viszonyok közt, jelesen háborús időben, a járadékszerű s általában a fundált jövedelmek erősebb megterhelésére az állam kétszeresen felhatalmazva érezheti magát.

Az általános vagyonadó kivételére nézve nagyjában a jövedelmi adó elvei követendők. Ugyanazon okok, melyek az általános jövedelmi adónál a kisebb jövedelem adómentességét sürgetik, a kisebb értékű vagyonnak szabadon hagyását is kívánatosá teszik. Az adóalap fokozására s az adóalap kinyomozásának módjára nézve a 29. és 37-ik §§-okban eladott elvek irányadók.

IV. Fogyasztási adók.

HARL: II. 275. l.; LOTZ: III. 135. §.; JAKOB: I. 683. §. MALCHUS: I. 60. §.; HOFFMANN: 245. l.; RAU: II. 406. §.; UMPFENBACH: I. 99. §.; HOCK: 152. l.; HÖFKEN: 55. l.; ST. MILL: V. 4. fej.; PARIEU: II. 180. l.; ROYER: Théorie de l'impôt. I. 205. l.; PFEIFFER: II. 342. l.; EISENHART: 159. l.; STEIN: II. 170. l.; HELD: Einkommenst. 171. l.; BILINSKI: Luxussteuer. 101. l.; WAGNER: II. 488. l.; SCHÄFFLE: Steuerpol. 99. és 364. l.; SCHALL: Aufwandsteuern. Schönberg kézik. II.; ULMENSTEIN: Vorzüge u. Mängel d. indir. Best. Düsseldorf, 1831.; LASSALLE: Die indir. Steuern. Zürich, 1863.

63. §.

A fogyasztási adók általában.

Mint hogy sok jövedelem az adókötelesek (pl. az iparosok, kereskedők, tőkepénzesek, ügyvédek, orvosok stb.) vagyonába történő átmenetelnél fel nem ismerhető, az államok a jövedelmet régtől kezdve ¹⁾ akkor is adókkal terhelik, midőn bizonyos tárgyak fogyasztásakor kiadás színében jön nyilvánulásra.

Amennyiben a jövedelemnek közvetlen célja a felhasználás, és a fogyasztás a jövedelmet tükrözi vissza, a fogyasztási adók benső jogosultságát abból szokták levezetni, hogy a fogyasztásra vetett adó a jövedelmet éri. A fogyasztási adók arányosságának alapját pedig abban találják, hogy a józanul gazdálkodó ember csak azon határig terjeszti ki fogyasztását, amelyig jövedelme megengedi. E feltevés nem egészen alaptalan; másrészt azonban kétségtelen, hogy a fogyasztás terjedelme nem annyira a jövedelem, mint inkább a szükségletek nagyságától függ. És ezen alapszik a fogyasztási adók legnagyobb hátránya, t. i. az, hogy a vagyontalan osztályokra súlyosabban nehezednek.

Az, hogy a fogyasztási adók súlyát mindenki a kiadásokban mutatkozó adóerő aránya szerint viselje, úgy volna legtökéletesebben megvalósítható, ha a fogyasztásnak valamennyi nyilvánulása adó alá vétetnék. De a jövedelem felhasználásának valamennyi nemét nem lehet utólrni, s a fogyasztási adóknak a fogyasztás valamennyi nyilvánulásaira leendő kiterjesztése esetében, a legnélkülözhetetlenebb szükséglettárgyakat is meg kellene adóztatni. E rendszer kivitele továbbá csak úgy volna képzelhető, ha minden egyes háztartás szigorú ellenőrzés alá vétetnék, ami roppant költségbe kerülne, a legterheesebb kémléssel járna, s még sem nyújtana biztosítékot az iránt, hogy minden fogyasztás valóban adózást is tartalmazna. A fogyasztási adók rendszere tehát csak bizonyos fogyasztási tárgyakat sújtó adókból állhat. Ha a fogyasztási adók a fogyasztásnak egyedül oly nyilvánulásaira vettetnék, melyek mindenkinél a jövedelemmel arányban álló költséget okoznak, valóságos jövedelmi adó természetével bírnának. Csak

¹⁾ Fogyasztási adók már az ókorban is léteztek, és pedig nemcsak vámok, hanem vásári adók alakjában is, mely utóbbiak Görögországban divatoztak. Nagyobb mértékben csak a középkor vége felé, a városi ipar élénkülésével terjedtek el. A fogyasztási adók természetéből következik, hogy csak fejlődöttebb viszonyok közt van nagyobb pénzügyi jelentőségük. Sűrűbb és vagyonosabb népesség képezi feltételüket. A sűrűbb népesség ellenőrzését könnyíti meg, és csak a polgárok megfelelő vagyonossága mellett hozhatnak nagyobb bevételt. Ezenfelül a fogyasztási adók kezeléséhez megkívánható, kellő technikai képzettséggel bíró hivatalnokokkal az állam egyedül magasabb műveltségű fokon rendelkezhetik.

hogy a fogyasztásnak nincsenek ily nyilvánulásai. S így nincs egyéb hátra, mint oly fogyasztási tárgyakat adóztatni meg, melyek az adózási képeasségre legalább némi következtetést engedő fogyasztásnak főképviselei.

Mivel a legtöbb fogyasztás rövid ideig tart, s az adóhatóság nem ügyelhet arra, hogy a fogyasztók az adóval sújtott tárgyakból mennyit használnak el, a legtöbb fogyasztási adót nem lehet közvetlenül a fogyasztóktól, hanem vagy a kérdéses cikk termelőitől, vagy eladóitól, vagy végre szállítóitól beszédni, akik az előlegezett adót a fogyasztási tárgyak árába beszámítván, azt a fogyasztóktól visszaszerzik. Az így beszédett adókat *közvetett*, ellenben közvetlenül az adókötelesektől beszédetteket *közvetlen fogyasztási adóknak* nevezzük. A közvetett fogyasztási adók az adóval terhelt tárgyak *származási helye* szerint két csoportra oszlanak. Az egyik csoportba a *hazai*, a másikba a *külföldi* termékekre vetett adók tartoznak. Az előbbieket *akcizáknak*,¹⁾ vagy szoros értelemben vett közvetett fogyasztási adóknak, leghelyesebben *belső* közvetett fogyasztási adóknak, az utóbbiak *határvami adóknak*, vagy röviden *vámoknak* neveztetnek.

A fogyasztási adók *kiváló előnye* gyanánt azt szokták emlegetni, hogy a hozadéki adók által okozott aránytalanságot kiegyenlítik, amennyiben feltehető, hogy azok, kik a hozadéki adók kirovásánál kedvezésben részesülnek, többet fogyasztanak. Ezt nem lehet elvitatni, de a kiegyenlítés sikerülése a fogyasztási adók rendszerének minőségétől függ. Helytelen kivétel, névszerint nélkülözhetetlen javak megadóztatása esetében, a fogyasztási adók az aránytalanságot még jobban fokozzák. Azt mondják továbbá a fogyasztási adók *hívei*,²⁾ hogy a hozadéki, jövedelmi és vagyoni adók *parancsoló*, túlhajtásuk esetében *izgató* és *elkeserítő* követelesek képezik tárgyát; ellenben a közvetett fogyasztási adók kis részletekben és így *kevésbé érezhetően* rovatnak le; továbbá viselésük a polgárok szabadságára van hagyva, mert az adóval sújtott

¹⁾ Az *akciza* szónak nyelvtani származását különféleképen magyarázzák. Némelyek a latin *accedere* (közelíteni, járulni) igéből vonják le értelmét, mivel hajdanában a fogyasztási adók legnagyobb része a város kapuinál, *«accedere ad portas»* alkalmával szedtetett be. Mások szerint *«assidere»* (megterhelni) középkori latin igétől vesszi eredetét. Ily értelemben mondták: *«talliam assidere»* (adót felelni), *«assisia super venalibus»* (áruktól fizetett adó).

²⁾ A fogyasztási adók védelmére kelnek: SONNENFELS, MONTESQUIEU, JACOB, MALCHUS, FULDA, HOFFMANN, RAU, ROSCHER, STEIN, LASPEYRES, KRIES, HOCK, HÖFKEN, LEROY-BEAULIEU, EISENHART, HELD, RÖSSLER, FRÖBEL, SCHALL, WAGNER és SCHÄFFLE. Ellenben kárhoztatják ezen adókat: QUESNAY, JUSTI, BEHR, LOTZ, KRÖNCKE, COBDEN, ROTTECK, ULMENSTEIN, LASSALLE, VOCKE, EMMINGHAUS, WIRTH, MAURUS, PRINCE-SMITH, BRAUN, GARNIER, ROTER, BÖHMERT, PFEIFFER, FAUCHER és WALCKER. — SMITH ADÁM, MACCULOCH és ST. MILL csak a jólét és kényelem tárgyaira vetett adókat pártolják.

fogyasztás mellőzésével az adózást is kikerülhetik. Igaz, hogy a közvetett fogyasztási adó kis részekre osztja a terhet, de ezek együtt véve a szegény polgár jövedelmének igen jelentékeny hányadát emészthetik fel. Ezen adók látszólag kisebb érezhetősége az *államháztartás ellenőrzésének gyengítésére* szolgálhat. Közvetlenül nem érezvén senki nyomásukat, kevésbé népszerűtlének, és kisebb ellenszegüléssel szavaztatnak meg. De igen valószínű, hogy a népképviselő a kiadások megállapításánál nagyobb szigorral járna el, ha egyedül közvetlen adókkal fedeztetnének. A nem nélkülözhetetlen javakra vetett adó alól ugyan meg lehet szabadulni, de csak az illető fogyasztás abbahagyása által, ami a többi adók által okozott kellemetlenségnél nem kisebb áldozat.¹⁾ És ha valaki a fogyasztási adók önkéntességét tudná bebizonyítani, azt bizonyítaná, hogy azok nem adók, mert az oly szolgáltatás, melynek teljesítése a polgárok pusztá szeszélyétől függne, meg nem érdemelné az *«adó»* elnevezést.

A közvetett fogyasztási adók természetéből következik, hogy adóhátralékok, kivéve az adóhitelezés esetét, nem fordulhatnak elő náluk. Figyelmet érdemlő előnyük, hogy az ideiglenesen belföldön tartózkodó külföldieket minden hatósági beavatkozás nélkül megadóztatják. A kormányoknak annyiban kedvelt bevétel források, amennyiben behajtásuk végett nem kell kényszerrendszabályokhoz nyúlni, és a közvetlen adóknál könnyebben felemelhetők. A kevésbé művelt ember a közvetett fogyasztási adókat *ügyszólván tudta nélkül* fizeti, vagy legalább nem gondol az árban foglalt adóra. Az adó által előidézett nélkülözésnek okát nem abban, de egészen másutt keresi. A munkás ember elégedetlen a nagy árak vagy az alacsony munkabér miatt, de eszébe sem jut, hogy a fogyasztási adóknak tulajdonítsa. És így ezen adók által az alsó osztály terhe tetemesen fokozható anélkül, hogy a nép körében elkeseredést idézne elő. Ez adja meg a magyarázatot ahhoz, hogy a legtöbb állam adórendszere még ma is túlnyomóan

¹⁾ *«Tegyük fel, — jegyzi meg ST. MILL (V. 6. fejt. 1. §.) — hogy a borra aunyi adó van vetve, hogy a valamely fogyasztó által évenként elfogyasztott bor ára 50 frttal növekedik, ez esetben, ha azon 50 frt jövedelmi adó alakjában szedtetett volna be, 50 frttal kevesebbet költvén az illető adózó borra, épúgy megmenekülhetett volna ezen adótól úgy, hogy e két eset között csak látszólagos a különbség. Ha a kormány akár egyik, akár másik úton 50 frtot szed be: ugyanennyivel kénytelen az adófizető fogyasztását összeszorítani, ha pénzével épen úgy ki akar jönni, mint azelőtt».*

«Aki azt állítja, hogy a közvetett adók önkéntesek, tréfál. Terjed-e annyira az én akaratom, hogy meg tudjak lenni só, bor, cukor, kávé, sőt dohány nélkül, ha megrogzött szokásaimmá váltak? Ép oly könnyen kibújhatnánk az egyenes adó alól is, ha meghuznók magunkat valami nyomorult külváros szerény lakásában, betömnök az ablakokat (itt a szerző a francia ablakadóra gondol), nem vásárolnánk földet stb. Ez ép oly egyszerű volna, mint meglenni só, bor, cukor és kávé, szóval mindazon élvezetek nélkül, melyek az élet kelleméit alkotják». LEROY-BEAULIEU: I. 388. l.

a közvetett fogyasztási adókra van alapítva.¹⁾ A közvetett fogyasztási adók azon sokat magasztalt tulajdonságában, hogy a tudatlan tömeg az adóval terhelt áru árában észrevétlenül fizeti meg az adót, nincs nagy köszönet, mert az alsó osztályok politikai érdekelttségét a kötelességérzetét gyengíti. Bizonyára előrehaladottabb műveltségnek a jele, ha a polgárok *tudva* és nem öntudatlanul adóznak.

Az, hogy a fogyasztási adókból eredő bevétel az anyagi jólét emelkedésével és a népesség szaporodásával, az adótételek fel-emelése nélkül is nagyobbodik, nem sokat mond, mert ily viszonyok közt a jövedelmi adók eredménye is növekedik. Más oldalról a fogyasztási adók hozadéka, ha nem kizárólag az általános szükséglet tárgyaira vettetik, tetemes ingadozásnak van alávetve. A jó évek nagyobb bevétele kevésbé sürgős kiadások tételére csábít, ellenben az átlagos bevételnek apadása kedvezőtlen esztendőben, a háztartási súlyegyen megzavarását okozhatja.

Kimutattuk, hogy a közvetett fogyasztási adóknak tulajdonított előnyök részint alaptalanok vagy túlzottak, részint jelentéktelenek. A közvetett fogyasztási adóknak mindössze egy nagy előnyük van, s ez a hozadéki és jövedelmi adók hátrányaival esik össze. A hozadéki és jövedelmi adók súlyos adótételek alkalmazása esetében, a kirovásnál faggatásokra, tévedésekre, eltitkolásokra s a becsülő közegek részrehajlására vezetnek, az alsóbb osztályoknál pedig behajthatatlanok maradnak. Azon polgárok, kik ingó vagyontól vagy személyes szolgáltatásokból húznak jövedelmet, bármily szigorú legyen is a becslés, a hozadéki és jövedelmi adók terhének kisebb nagyobb része alól mindig ki fognak bujni. Eszerint egy oly országban, hol az állami kiadások igen nagyok, a túl-

¹⁾ WESTPHAL-CONN (Staatseinnahmen sämmtl. Staaten Europa's. Wien, 1884.) összeállítása szerint:

	közvetett adók	egyenes adók	egyéb bevételek	közvetett adókból	egyenes adókból	egyéb bevételekből
	százalékokban			egy-egy lakosra esik o. é. forintokban		
Franciaországban	77-15	15	7-85	24-54	4-78	2-50
Angolországban	69-97	14-61	15-42	17-67	3-69	3-89
Németországban	29-15	9-53	61-32	5-90	1-93	12-42
Olaszországban	55-33	31-35	13-32	9-47	5-36	2-28
Oroszországban	62-33	21-94	15-73	4-82	1-70	1-22
Ausztriában	62-69	22-22	15-09	11-85	4-20	2-85
Magyarországon	44-04	30-97	24-99	7-72	5-43	4-38

Megjegyzendő, hogy a közvetett adókra vonatkozó arányszámokban a belső közvetett fogyasztási adókon, egyedárnságokon és vámokon kívül, a fényüzési adók és a nagyobb részt *forgalmi adókat* tartalmazó illetékek is benn vannak foglalva.

hajtott hozadéki és jövedelmi adók hátrányainak mellőzése és különösen az, hogy a tökepezések, gyárosok, kereskedők, ügyvédek, orvosok stb. is legalább félig-meddig kivegyék a közterhekből őket arányosan megillető részt, s az alsóbb osztályokon szükségképen megveendő adóösszeg is behajtható legyen, egyedül *közvetett fogyasztási adók* által érhető el.

A fogyasztási adók *legnagyobb fogyatkozása* abban lappang, hogy a fogyasztás még átlagosan is csak a jólét finomabb szükségleteinél van a szolgáltatási képességgel arányban, s egyedül ezek megadóztatása a pénzügyi érdekeket nem elégíti ki. A tömeges fogyasztás tárgyaira vetett adók a kisebb jövedelmeket súlyosabban érik, mi által a fogyasztási adó a *fokozatos adó ellentétévé* válik. Igaz, hogy a tömeges fogyasztás tárgyai közt olyanok is vannak, melyekből a gazdagabb ember többet fogyaszt. De a teher még ezen tárgyaknál sem oszlik meg az adózási képesség aránya szerint, mivel a bőséges fogyasztással járó nagyobb teher a vagyonos osztályt távolról sem sújtja oly mértékben, mint a vagyontalant a kisebb.¹⁾

¹⁾ Innen van, hogy azon országokban, melyekben régebben az *arisztokraczia* tartotta kezében a hatalom gyepölőjét, az állami bevételek legnagyobb része az alsó osztályokra nehezedő fogyasztási adókból szerzetetett be. Pl. *Angolország* alkotmányában mindig az arisztokraczia játszotta a főszerepet és nagyrészt ennek lehet tulajdonítani, hogy az angol törvényhozás hosszú időn át a fogyasztási adók szaporításában és emelésében kereste a növekedő szükségletek fedezetét. Anglia pénzügyi történetében a 18-ik század elejétől kezdve a jelen század harmadik évtizedéig a fogyasztási adók egész tömkelegével találkozunk, mely a legkülönbözőbb árukat, pl. a gyümölcs-mustot, keményítőt, ecetet, szappant sújtván, a közterhek legnagyobb részét az alsó néprétegekre rakta. És habár Angolország fogyasztási adóinak rendszere a jelen század folyamán igen lényeges javításokon ment keresztül, összes bevételeinek közel $\frac{2}{3}$ részét ma is fogyasztási adókból nyeri. Az angol fogyasztási adók terjeszkedése a 18-ik század első felében egy oly irány megkísérlésére vezetett, melynek emléke a fogyasztási adók elméletében örök időken át fenn fog maradni. Ertem WALPOLE merész tervét, melyet 1733-ban akart keresztülvinni. Terve a belső fogyasztási adók oly mérvű kiterjesztésére irányult, hogy a többi adók s a nyers termékekre vetett vámok megszüntetésével az egész állami szükséglet akcizákból s az ezeknek megfelelő pénzügyi vámokból lett volna fedezendő. Az adók számának apasztásával az adókezelési költségekben megtakarításokat akart elérni. A közgazdasági vámok eltörlésével és a szabad kereskedelmi rendszer életbe léptetésével a forgalom s az ipar fejlesztését, az élelmi szerek olcsóbbá tételét s a csempézet megtörsését vette czélba. WALPOLE javaslata lázadászerű ellenzést idézett fel. A nép a parlamentet formszerű ostrom alá vette. A miniszter s az őt támogató szónokok nyilvános megtámadásoknak és életveszélynek voltak kitéve. A földbirtokosok kitartásra buzdíták a minisztert, de ő oda nyilatkozott, hogy ha javaslatát el is fogadná a parlament, fegyveres beavatkozás nélkül lehetetlen volna e törvényt végrehajtani és hogy inkább lemond tervéről, hogysen emberáldozatokkal és oly kényszerrendszabályokkal léptesse életbe adórendszerét, amelyek Angolország szabadságát is veszélyeztetnék. A javaslat visszavonását határtalan öröm követte és a nép örömtüzekkel, kivilágításokkal, vigalmakkal és minden nemű kihágásokkal ünnepelte győzelmét. VOORE. Gesch. 365. l.

A közgazdaságra rendkívül káros hatásuk van, mert az adóköteles cikkek termelőinek szabad mozgását korlátozzák, az illető üzletek berendezését s a termelők eljárását az adótörvényekhez és akadékos ellenőrzési szabályokhoz kötik, tehát a termelési módszer javítását akadályozzák s a belföldi ipar versenyképességét gyengítik. A pénzügyőrök azon feltevésből indulva ki, hogy a termelők minden lehető az államkincstár kijátszására használnak fel, a termelés menetét folyton szemmel kísérik, s a termelők tevékenységét lépten nyomon háborgatják. Az ellenőrzés olykor arra kényszeríti a gyárost, hogy nagyobb helyiséget és több munkást tartson, mint amennyire adómentes termelés esetében szüksége volna. Minden oly találmány alkalmazása, mely az ellenőrzés gyengítésére vagy kijátszására használható, egyenesen el van tiltva. Az üzleti javításokat és feltalálásokat azért is hátraltatják, mert a pénzügyőrök közvetítésével a többi termelők is tudomást vehetnek róluk, amely körülmény a találmányokra serkentő önérdék hatályosságát gyengíti.¹⁾ A bizonyos árura vetett adó nem csak a kérdéses, hanem mindazon iparágak fejlődését is feltartóztatja, melyek a megadóztatott áru fogyasztására vannak utalva. A gyártási anyagul használt adótárgyakat a törvények ugyan rendszerint felmentik az adó alól, de oly ellenőrzési szabályok kíséretében, melyek rendkívül nyomasztólag hatnak a termelésre.²⁾

¹⁾ Angolországban az üvegadó fennállásának idejében megtörtént, hogy az adóhivatalnokok egy gyárosnak termelését megakadályozták, mert a palack-üveg javítását eszközlő találmányt használt, amelylyel oly jó minőségű cikkeket állított elő, hogy a nagyobb adó alá eső kristályüvegtől csak nehezen voltak megkülönböztethetők, a kincstárt pedig azon veszély fenyegette, hogy az olcsóbb és enyhébben megadóztatott alkatrészekből készült üvegarúk kristályüveg helyett használtattak volna. CLIFFE LESLIE. Ref. d. Fin. 36. 1.

²⁾ WELLS DÁVID északamerikai nemzetgazda a Cobden-kör által kiadott tanulmányokban (*Cobden-Club Essays 1871/2*) a szeszadóval bizonyítja be, hogy a közvetett fogyasztási adó az iparágak egész sorozatában nagy zavart idézhet elő. Éjszak-Amerikában a szeszfőzés 1866. előtt adómentes volt. Ennek következtében a szeszt sok oly célra használták, melyekre Európában nem alkalmazhatják. Világításra szolgált úgy, hogy 1864-ben az e célra használt szesz mennyisége egyedül Cincinnati városban naponként 12,000 bushel (1 bushel = 36-34 liter) gabona pároltatását tette szűkzássá. A műhelyekben, fürdőkben és mosásnál tüzelő szerül használták. Alkalmazták a fénymáz és a gyógyszerek készítésénél; a legtöbb illatszernél a zsírt vagy olajat helyettesítette. A szeszadó behozatala és fokenkénti emelése néhány év alatt tönkre tette ezen iparágakat. A világításra szolgáló »égő folyadék« gyártása megszűnt. A gyógy- és illatszerezek abban hagyták a régi termelési módot. A fénymáz-gyárosok 80%-kal kevesebb szeszt használtak fel. Egy lóorvosság készítésével foglalkozó iparos, ki ezelőtt 50,000 gallon szeszt használt fel, kijelentette, hogy iparága meg van ölve. Ny sors ért egy iparost, ki a halosontot helyettesítő cikkek gyártásával foglalkozott. Egy más ház, mely nagy mennyiségű almabort szállított a csendes tenger vidékére, és a forró égővi szállítás miatt, hogy árúját a romlásától megóvjva, igen sok szeszt volt kénytelen felhasználni, komoly válságnak volt kitéve. LEROY-BEAULIEU. I. 364. 1.

A termelő vagy kereskedő által előlegezett fogyasztási adó kevesbíti a gyümölcsözőleg elhelyezhető tőkék összegét. Mivel pedig az adóelőlegezésre szükséges összegekkel csak a nagyiparosok rendelkeznek, a fogyasztási adók a versenyt egyenlőtlené teszik s azoknak, kik az adó által növelt üzleti kiadásokat elviselhetik, egyedárusági állást biztosítanak. Ezenfelül a nagyiparosok a forgalom könnyítése s az adókiutással járó fáradság és költség csökkentése kedvéért, bizonyos adózási kedvezményekben részesülnek, ami a nagyiparnak nélkül is előnyös helyzetét a kisipar rovására még kedvezőbbé teszi. Az adót előlegező egyes termelők vagy kereskedők az adótárgyat olykor el nem adhatják, mely esetekben maguk kénytelenek viselni az adót, és az adófizetők különben sem háríthatják mindig át az adót a fogyasztókra. Máskor ismét többet szereznek vissza, mint amennyit az adófizetéssel járó fáradság és költség fejében a fogyasztóktól jogosan követelhetnének.

Amíg az általános jövedelmi és vagyoni adónál, valamint néhány hozadéki adónál az adóterhet fokozatos adótételek alkalmazásával az adózási képességhez lehet idomítani, addig a fogyasztási adóknál a minőségi és érték-osztályok szerinti adófokozás vagy épen nem, vagy pedig csak tökéletlen mértékben érhető el. A belső közvetett fogyasztási adók, valamint a vámok kezelése több költségbe kerül, mert sokkal nagyobb személyzetet igényel, mint hasonló adóbevétel mellett az egyenes adók igazgatása. Ez nem csak azért hátrány, mert a kezelő s ellenőrző közegeket fizetni kell, hanem mert a nemzeti termeléstől sok munkaerő vonatik el. Végre a bármely alakban foganatosított fogyasztási adók az eszményi tőkélyt azért sem közelítik meg, mert az erkölcsiségre kedvezőtlenül hatnak. Ezen adónemek a polgárokat törvényáthágásokra indítják, melyeknek megfenyítése annyiban az erkölcsök lazítására szolgál, amennyiben a büntetés nem a természetjog ellen intézett cselekvények megtorlására, hanem tisztán fiskalitási érdekek biztosítására irányul.

Az elősorolt hátrányok alapján kijelenthetjük, hogy mind a nemzetgazdaság, mind a jogosság követelményei a fogyasztási adók eltörlését tennék kívánatossá. Ámde az eltörlésük által okozott új egyedül a hozadéki és jövedelmi adók eredményének fokozásával volna kitölthető, és ezen adók hátrányai, névszerint a kiadásukkal összekötött tévedések, részrehajlások, faggatások, és behajtásuknak nehézségei annál jobban érezhetők, minél súlyosabb az adókulcs, úgy, hogy igen nagy adótétellel az elméletileg legigazságosabb egyenes adó is a kivitelben igazságtalanná válik. Ennélfogva a mai pénzügyi viszonyok közt (nagy államadósság és fegyveres béke mellett) egy jelentékeny állam sem nélkülözheti a fogyasztási adókat.¹⁾

A tételes adórendszerek nem törekedhetnek az eszményi

tökély erőltetett létesítésére. A felforgó viszonyokhoz kell alkalmazkodniok. És a fogyasztási adók megszüntetése mostanában meggondolatlan lépés volna, mely a viszonylagosan jobbnak könyvelmű lerontásával, az eszményi tökély utáni kapkodást igen drágán fizetné meg, mert oly állapotot idézne fel, amelynek eredményével senki sem volna megelégedve. Az állambevételi források megítélésére nézve a 10. §-ban egyik főelv gyanánt emeltük ki, hogy mihelyt valamely bevételi eszköz *multhatatlanul szükséges*, az még akkor is fentartandó, ha az igazság s arányosság követelményeit nem mindenben elégíti ki. Ha az állambáztartás által igényelt összegek más módon épen nem, vagy csak még nagyobb hátrányokkal szerezhetők be, a fogyasztási adók jogosságát nem lehet kétségbe vonni. Majd ha a felvilágosodás, kapcsolatban a nemesebb polgári önérzettel, az egészhez való önzetlen ragaszkodással s a kötelesség őszinte tiszteletével, a közfelfogást annyira át fogja alakítani, hogy a nép az adózást a *hazafiság és erkölcsi becsület kifolyásának* tekintendi, és mentől kevesebb polgár fogja abban törni fejét, hogy mi módon fizessen lehető legkevesebb adót, hanem minden valamire való ember a kötelességteljesítés édes tudatával fog a közös kiadásokhoz hozzájárulni: a töménytelen hátránnyal megrakott fogyasztási adók kétségtelenül nem lesznek az élő intézmények sorában. De e feltevés megvalósulása még oly távol van, hogy csaknem üres ábrándnak tarthatjuk.

A fogyasztási adók *szükségességéből* még nem következik, hogy minden megszorítás nélkül alkalmaztassanak. Ellenkezőleg, a fogyasztási adók rendezésénél sem kell figyelmen kívül hagyni, hogy az arányosság elvét, a nemzetgazdaság épségét s a polgárok szabadságát csak az utolsó szükség esetében szabad megsérteni. Ezen alapelvből, folyólag az *elsőrendű szükséglet* tárgyait, amelyek fogyasztásából nem lehet adóerőre következtetni, rendszerint nem szabad megadóztatni. Az állampénztárt ugyan az elsőrendű szükséglettárgyakra vetett adók gazdagítanak a legjobban, de az ily adók a fizetési képességgel megfordított arányban álló terhet hárítanak a polgárokra. Azt, hogy a fogyasztási adókkal *mindenki saját magát* adóztatja meg, és hogy ezen adók maguktól alkalmazkodnak az adózási képességhez, csakis akkor lehet állítani, ha a nélkülözhetetlen javakra nem terjesztetnek ki. Csak rongált pénzügyi viszonyokkal és állandó hiánnyal küzdő országban, hol az igen nagy szükséglet fedezhetése okából az alsó osztályokra is súlyos terhet kell rakni, lehet az egy-két elsőrendű szükséglettárgyra nehezéd fogyasztási adót menteni, mivel eltörlése pénzügyi bukást, tehát még nagyobb bajt vonna maga után. Legkevésbé kifogásolhatók a *fényüzési tárgyakra* vetett adók. A pénzügyi cél s az arányosság némi összeegyeztetésére szolgálnak, s ez okból legjobban el vannak terjedve az alsó és közép osztály szokásszerű szükségletének és tömeges fogyasztásának azon tárgyaira vetett adók,

melyek nem nélkülözhetetlen létfenntartási eszközök. Ilyenek a dohányra, szeszes italokra, kávéra, teára, cukorra, s a finomabb fűszerekre vetett belső adók, illetőleg vámok. Az élvezeti javak sorából a *dohány* és a *szeszes italok* a legalkalmasabb adótárgyak, amennyiben a dohány az egészség s a testi erő fentartására rendszerint épen nem, a szeszes ital pedig csak mérsékelt mennyiségben szükséges, és mert mind a kettő túlnyomólag a családfelek és keresetképes személyek által fogyasztott élvezeti cikk, amíg a *cukor, kávé* és *tea* a tápszerek sorába tartoznak, és ma már az alsóbb osztályúak, még pedig a nők s a gyermekek által is fogyasztatnak.

Az *adótétel nagysága* a fogyasztásban nyilatkozó adóerőhöz, tehát az *adótárgy értékéhez és nélkülözhetőségének fokához* illeszkedik. Pl. a dohány erősebben rovandó meg, mint a cukor vagy a sör, a steeringyertya erősebben, mint az ásványolaj. Az adónagyság ne haladja meg a polgárok *vásárló képességét*. A túlságosan súlyos adó a fogyasztást csökkenti, minek folytán nemcsak a termelés szenved kárt, de gyakran az adóbevétel is apad. Innen van, hogy a fogyasztási adók felemelése soha sem eredményezi hason arányban a bevétel nagyobbodását, sőt a bizonyos határon túl eszközölt adófelemelés nemcsak viszonylagos, hanem még abszolút bevételi fogyatkozásra is szolgálhat okul. Az adólab leszállításával tágul a fogyasztók köre, és sokszor a bevétel is szaporodik.¹⁾ Az alacsonyabb adótételnek az is előnye, hogy nem ingerel annyira adókijátszásra.

A fogyasztási adókat nem szabad *túlságosan számban* alkalmazni, mivel számuk arányával a kezelési költség is növekszik, s a termelés annál több háborításnak van alávetve. E szabálynak persze meg van természetadta határa, amennyiben ha az adótárgyak száma túlságosan (pl. csak kettőre) összevonatnék, a fogyasztási adók által okozott terhet az izlés és a fogyasztási szokások különféleségénél fogva nagyon is egyenlőtlenül oszlanék meg. Nagyon önkényes eljárás volna, ha a fogyasztás megadóztatásával célba vett bevételt a törvényhozás csak a dohány- és szeszesadó által akarná biztosítani. A mily igazságtalan volna a hozadéki és jövedelmi adók egész terhet egyedül a föld- és házbirtokosokra tolni, épen oly igazságtalan volna a fogyasztási adók egész súlyát csupán a dohány- és szeszfogyasztókra hárítani. Az

¹⁾ Midőn Nagy Frigyes a *kávé-akcsinát* 1784-ben egy font után 6 garasról 3-ra szállította le, a bevétel 300,000 tallérről 500,000-re emelkedett. *Angolország* a francia borokra vetett vámot 1786-ban tonnánként 99 f. st.-ról 50 fontra, a portugál borok után 49 fontról 32-re mérsékelte, s a behozatal 71%-kal, a bevétel pedig 14%-kal szaporodott. EISENHART. 175. l.— *Skóthországban* 1854/5-ben a *malátaadó* 4 sh. adótétellel csak 320,568 f. st.-et hozott be, amíg 1853/4-ben ugyanezen adó 2 sh. 4 d. adótétel alkalmazásával 556,772 fontot jövedelmezett. VOCKE. Gesch. 391. l.

igazságos tehermegosztás a fogyasztás adó alá vételénél is csak összetett adórendszer által érhető el.

A fogyasztási adók olyképen rendezendők, hogy azokat ériék, kiknek terhelését a törvényhozás célba vette. Ebből folyólag mindazon fogyasztási tárgyak, melyeknek természete megengedi, a fogyasztónál adóztatandók meg. Az adóelőlegezés a fizetett adónál nagyobb összeggel drágítja meg az adóköteles cikket, mert a közvetítő személy az adón felül még az előlegezéssel járó fáradságot, költséget, kamat- és idővesztéséget is felszámítja. Ha a kérdéses tárgy fogyasztásának természete s a kincstár jogos érdekei megengedik, a közvetett fogyasztási adó inkább közvetlenül az illető jóságnak a fogyasztó kezébe történő átmenetele előtt, mint a termelés szakában szedendő be, mivel az előlegezés a termelőre nézve, ha termékét csak hosszabb idő múlva adhatja el vagy épen nem értékesítheti, nagy teherré válhatik. Oly javaknál, melyek az adó alá vett fogyasztáson kívül, más célra is használatnak, az adózási műveletre oly időpont választandó, amidőn az, hogy a kérdéses jószág tényleg adó alá eső fogyasztásnak képezi-e tárgyát, már biztosan meghatározható. Pl. a nyers anyag szerint kivetett cukoradónál a cukorrépa csak a gyárban vehető adózási eljárás alá, mivel különben a takarmányul használt répa is megrovnátnék.

Az ugyanazon jószágnemnek különböző minőségű fajait, az egyenlőség megóvása kedvéért, eltérő adóalábbal kell terhelni. És minthogy a fogyasztási adó jogosan csak a belföldön történő fogyasztás után követelhető, az adóköteles áru külföldre szállításakor a már korábban lefizetett adó, a hazai termelés versenyképessége érdekében is, visszatérítendő. Azonban az adóvisszatérítés (adórestitució, kiviteli bonifikáció) ne haladja meg a tényleg lerovott adóösszeget, mert különben kiviteli jutalommal válik, mely az adónak magánosok javára eszközölt ajándékozását foglalja magában.

Az adókiadások megakadályozása céljából kellő számú és megbízható, tehát jól díjazott pénzügyörököt kell alkalmazni, a tettesek pedig szigorú jövedéki büntető eljárás alá veendőek.

Végre a fogyasztási s a többi adók közötti kellő arányról kell gondoskodni. Amennyiben a hozadéki és jövedelmi adók minden tekintetben jobban megközelítik az eszményi tökélyt, ezek képezik a szabályt. A fogyasztási adók csak pótagadók gyanánt szolgáljanak. Ha az állam az adóbevétel igen jelentékeny részét akarja a fogyasztási adókból beszerezni, az elsőrendű szükségletek megterheléséhez kénytelen nyúlni, s a közterhek legnagyobb részét az alsóbb néposztályok fogják viselni. Az adóbevétel minél kisebb hányada esik a fogyasztási adókra, az adóztatás annál kevesebbet ront a munkások sorsán. Arra nézve, hogy az összes adóbevételből mennyi essék a fogyasztási és mennyi a többi adókra, nem

létezik szabály. Egész általánosságban annyit mondhatunk, hogy a fogyasztási adókból eredő bevételnek állandó apadása aránytalan túlnyomóságukra, ellenben az adóvégrehajtások gyakorisága s az adóhátralékok szaporodása az egyenes adók túlfeszítésére mutat. Csakhogy ezen ismervek megítélésénél is vizsgálat alá veendő, vajjon az említett jelenségek valóban az egyik vagy másik adózási alak túlságos kiterjesztésének, vagy pedig az egyes adónemek okszerűtlen foganatba vételének, illetőleg a helytelen adóigazgatásnak tulajdoníthatók-e?

Az adóügy s az állami élet közötti kölcsönhatásból önként következik, hogy a fogyasztási adók körének meghatározásánál a polgárosodás és a politikai értelmiség fokára is tekintettel kell lenni. Kifejlett közszellem és nagy műveltség mellett a közvetett fogyasztási adóknak alárendelt szerepük lehet, ellenben a közélet alantas fokán a kiadások jelentékeny részét minden állam az öntudatlanul fizetett közvetett adókkal kénytelen fedezni. Végül legyen bár az egyik vagy a másik adóforma a túlnyomó, az összes adónemeknek egyöntetű és öntudatos rendszert kell képezniök, hogy a különböző adózási alakok kölcsönösen kiegészíthessék egymást.

A) Közvetlen fogyasztási adók.

HOFFMANN: 225. l.; RAU: II. 425. §.; HOCK: 174. l.; EISENHART: 177. l.; BERGIUS: 521. l.; HÖPKEN: 285. l.; COURCELLE-SENEUIL: Traité d'écon. polit. Paris, 1867. II. 204. l.; HELD: Einkommenst. 173. l.; DÜHRING: Cursus 526. l.; LEROY-BEAULIEU: II. 50. l. BAUREILLART dolgozata a «Revue des deux Mondes» 95-ik kötetében (magyarul a nyári jogak önképzőkör 1873-ki évkönyvében); és mindenekfelett BILINSKI monografiája: Die Luxussteuer als Correctiv d. Einkommensteuer. Leipz. 1875.

64. §.

A közvetlen fogyasztási és a szoros értelemben vett fényüzési adók általában.

A fogyasztóktól közvetlenül beszedett, azaz a közvetlen fogyasztási adók oly fogyasztásokra rovatnak, amelyek hosszabb tartósságuknál fogva könnyen felismerhetők és ellenőrizhetők. Ezen adók sorában nevezetes helyet foglalnak az ú. n. fényüzési adók, amely elnevezés annyiban nem egészen helyes, amennyiben a belső közvetett fogyasztási adók, valamint a vámok egy része szintén fényüzési fogyasztást sujt.

A közvetlen fogyasztási adók a legczélszerűbb fogyasztási adónemek, mivel egyedül azokat ériék, kiket az állam megadóztatni akar, amíg a közvetett úton beszedett fogyasztási adók a közvetítőket is sujthatják, és mert beszedésük könnyebb és olcsóbb, mint

a közvetetteké. Ha pedig csakis könnyen nélkülözhető tárgyra vetetnek, az arányosság elvének is megfelelnek, amennyiben a szegény polgárt nem érik, s a gazdagot szabályszerint fizetési képességéhez mértén terhelik. A fényüzési adók a nemzetgazdaság szempontjából is enyhébb megítélés alá esnek, mert amíg az általános fogyasztás tárgyait képező cikkekre vetett adók az egész nemzeti termelést drágítják meg, addig a fényüzési adók csupán a velük terhelt cikkek fogyasztását nehezítik.

A fényüzési adók a gyakorlatban igen szűk körre vannak szorítva, s az elméletben sem részesülnek kellő méltánylásban.¹⁾

A fényüzési adók ellenei azzal állanak elő, hogy a fényüzésre vetett adó a fogyasztást csökkenti, s ezzel együtt a termelést is megkárosítja. Nem kicsinylem ezen ellenvetés súlyát, de más oldalról kétségtelen, hogy a vagyonos osztály, ha nem túlságosan súlyos az adó, megszokott élvezeteiről nem mond le. Egyébként fogyasztás és fogyasztás közt nagy a különbség. A fényüzési fogyasztásnak is van ugyan létjogosultsága, amennyiben a termelés munkájában kifáradt erőknek ruganyosságot kölcsönöz, a társadalmi előmozdítja s a művészeteket táplálja, de távolról sem bír oly fontossággal, mint a *termékeny fogyasztás*, mely a további fogyasztás céljaira új javakat termel. Eszerint ha a fényüzési adó a tisztán fényüzési fogyasztást kisé meg is szorítja, ez magában véve nem fájlalendő. Igaz, hogy a fényüzés sok iparágra lendítőleg hat, a javak megoszlását elősegíti és sok munkás kéznek elfoglaltatást nyújt, de a mérsékelt adó a fényüzés ezen jótékony hatásait nem szünteti meg, és ugyanazon alapon az ipar- s a jövedelmi adót is el kellene vetni, nehogy a gazdagok fogyasztását és közvetve a munkások keresetét leszállítsák.

Egy másik kifogás az, hogy ezen adókat *igen könnyű kiját-szani*, amennyiben a polgárok az adóval sujtott élvezetet abban hagyhatják és adómentes fényüzésre mehetnek át. A fényüzési adó alapjául szolgáló eszmének következetes keresztülvitele bizo-

¹⁾ A fényüzési adók tekintélyesebb ellenei: MALCHUS, HOFFMANN, THIEBS, RAU, STEIN, LEROY-BEAULIEU, PFEIFFER, HELD. Mellettük nyilatkoznak: JUSTI, JAKOB, SAY, ROSSI, GARNIER, UMPFENBACH, ST. MILL, WAGNER, WISTE, ki még az éneklő madarak megadóztatására is gondol (II. 525. l.), HOCK, DÜHRING, EISENHART, BERGIUS, kinek az egyenruhák adó alá vételére irányuló javaslatát nem tartjuk szerencsés ötletnek, mert az egyenruha viselése nem fényezés, ellenkezőleg igen sok esetben a szegénység hirdetője, és főleg MAURUS és BILINSKI. MAURUS egy általános és kizárólagos fényüzési adónak behozatalát javasolja, amely javaslatnak igazságtalansága, sőt kivihetlensége első pillanatra szembeszökik. BILINSKI a közvetlen fényüzési adókon kívül, melyek a községeknek volnának átengedendők, a fényüzési fogyasztás körébe tartozó egész és fél gyártmányoknak részint a termelés, részint a forgalom szakában eszközendő megadóztatásában látja azon eszközt, melylyel a jövedelmi adó alól kibujt jövedelmeknek utólrérése által a viszonylag legtekélyesebb adórendszer meg volna valószínűsíthető.

nyára azt követelné, hogy a fényüzési fogyasztásnak valamennyi tárgya megrovasseék. De ez kivihetetlen, mivel sok fényüzési tárgyat lehetetlen ellenőrizni, más cikkeknel pedig az ellenőrzés többre kerülne, mint amennyit az adó behozna. Eszerint az ide tartozó adók rendszerének tökélyéről le kell mondani, miből azonban teljes abbanhagyásuknak szüksége még nem következik. Eszményi igazságra itt sem kell törekedni. Ha a feltétlen jó el nem érhető, a kisebb rosszat itt sem szabad elvetni. E szempont által vezéreltetve, legalább azon cikkek veendő adó alá, melyek a vagyonos osztály fogyasztásának állandóan megszokott és könnyen felismerhető tárgyait képezik. Hogy a szóban forgó adók a többi adóknál jobban nem játszanak ki, a tapasztalás is mutatja. Legalább Angolországban és az Egyesült-Államokban a fényüzési adók eredménye nem apad, sőt szaporodik.

Mások a fényüzési adókat azon az alapon támadják meg, hogy az *élvezeti fogyasztás magában véve nem vall adózási képességre*. Kétségtelenül akárhány oly ember van, akik fogyasztásukat a jövedelmük által elésszabott korlátokon túl terjesztik ki, de az állam az egyéni különszerűségeket nem veheti figyelembe. Különbösen is méltányos, hogy aki többet élvez, többet adózzék annál, ki jövedelmének bizonyos részét tőkésíti, s ez által a nemzeti termelést elősegíti. Az pedig, ki csak feltűnési vágyból, vagy azért fogyaszt képességén túl, hogy kezező véleményt keltsen maga felől, nem érdemel kiméletet. Ha valaki a kevésbbé nélkülözhető javak, pl. a hús, cukor, sör stb. megadóztatását azzal indokolja, hogy fogyasztásuknak jövedelem az alapja, s a fényüzési adókat azért veti el, mert bizonytalan, hogy a fényezésnek jövedelem felel-e meg, a legdurvább következetlenségbe esik.

Végre sokan a fényüzési adók *csékély jövedelmezőségére* hivatkoznak. Ez azonban nem elég ok a szóban levő adók elejtésére, mert ha még oly kevés az eredményük, ez is az alsó osztály terhének könnyítésére használható fel.

A fényüzési adók elvét természetesen *nem szabad túlhatni*. Teljesen eltévesztenék céljukat, ha a fényezés és gazdagság ellen viselt irtó háborúnak eszközévé válnának. Céljuk tisztán pénzügyi. Mihelyt csakis a társadalmi egyenlőtlenség elleni fegyver gyanánt alkalmaztatnak, s a fényezés rendszeres megsemmisítésére törnek: a társadalmi s ipari szervezetet forgatják fel, és nem a gazdagok aránylagos terhelésére, hanem a gazdagság büntetésére irányulnak. A fényüzési adók túlságos mértéke ugyanazon elvbe ütközik, mely a szegények túlságos megadóztatását tiltja, t. i. az arányosság elvébe.

A fényüzési adók *foganatba vételére* nézve, a mondottak alapján, a következők tartandók szem előtt: a) csakis az igazán fényező fogyasztást érék; b) egyedül oly javak vonassanak a fényüzési adók rendszerébe, melyek könnyen ellenőrizhetők és

terjedtebb fogyasztásnak képezik tárgyát, mert különben a kezelési költség az egész bevételt elnyelheti; *c*) a szóban levő adók tisztán pénzügyi célokat kövessenek; *d*) az adótételek mérsékeltek legyenek, nehogy a túlságos megterhelhetetés kijátszására s a fogyasztás megszorítására, tehát a bevétel apadására vezessen.

Világos, hogy ott, ahol fokozatos jövedelmi adó áll fenn, a fényüzési adók kevésbé szükségesek, mert a gazdagabbak aránylagos megadóztatása a fokozatos jövedelmi adó által teljesebben érhető el. Azonban ily országban sem fölöslegesek, mivel az adózók nagy részénél a személyes jövedelmet mindig lehetetlen lesz teljes pontossággal meghatározni.

65. §.

A nevezetesebb közvetlen fogyasztási adók.

A közvetlen fogyasztási adók közt a lakásadó a legnevezetesebb, mely a lakás, mint fogyasztási tárgy után fizetendő. Tárgya csakis a lakásra szánt helyiség. A bármi nemű ipari czélra használt helyiségekre nem terjeszthető ki. Az adóétel a tényleg fizetett lakbér, illetőleg a tulajdonosok által használt lakásoknál az összehasonlítás útján kinyomozott bérérték százalékában van kifejezve. Alapja azon feltevés, hogy mindenki jövedelme arányában tart lakást. Oly feltevés, amely rendszerint valóság is, mivel a jövedelem felhasználásának nincs más tárgya, mely annyira arányban állana a jövedelemmel, mint a lakásra fordított kiadás.

A lakásadó jogosultságára nézve oly eltérők a nézetek, hogy amíg tudományunknak több tekintélyes művelője (pl. RAU, WIRTH, UMPFENBACH, ENNINGHAUS, HÖFKEN) részint fölölegesnek, részint igazságtalannak tartja, addig ST. MILL a legigazságosabb adók egyikének, és LEROY-BEAULIEU az egyenes adók egyik legajánlhatóbb nemének vallja. Sőt némelyek a lakásadót egyetlen adónemnek óhajtják. Mint egyetlen adó nem pártolható, mert habár a lakásra fordított költség rendszerint arányban van a jövedelemmel, a szegény ember jövedelmének nagyobb részét adja ki e czélra, mint a vagyonos polgár. Ehhez képest a lakásadó mint egyetlen adónem nem volna a teherviselés arányosságának elvével összeegyeztethető. Aránytalanságán csak úgy lehetne némileg segíteni, ha a lakbér nagysága szerint emelkedő tételekkel vettetének ki. De egyetlen adó gyanánt alkalmazva, az adókulcs különben is oly súlyos lenne, hogy a magasabb fokokon elviselhetetlené válnék, és a vagyonosabbak kisebb lakásokba vonulással bujnének ki az adózási képességüknek megfelelő teher alól.

Ellenben mint a többes adórendszernek egyik alkatrészét czélszerűnek, mert a hozadéki adók által utól nem ért jövedelmek kiegyenlítő megterhelésére képesítettnek tartom. Ott, ahol általa-

nos jövedelmi adó van érvényben, nincs lakásadóra szükség, amely utóbbi épen a személyes jövedelemnek közvetett úton leendő utóélérésére van hivatva. Amennyiben a személyes jövedelmi adó a lakásadónak több rendbeli hiányát mellőzhetővé teszi, s a jövedelmi adó az adóalapnak még oly hiányos becslése esetében jobban idomul a szolgáltatási képességhez, az adóztatás eszményének bizonyára jobban megfelel, mint a lakásadó. A legtöbben azért nyilatkoznak ellene, mert a soktagú családdal bíró polgárokat aránytalanul sújtja. Azonban ezen az alapon a legtöbb fogyasztási adót el kellene vetni, mivel kevés oly fogyasztási adó képzelhető, mely valamennyi családapát, tekintet nélkül a családtagok számára, egyenletesen érne. És amíg a közvetett fogyasztási adók terhét nem lehet a családtagok száma szerint mérsékelni, addig a lakásadónak ezen hátránya mellőzhető. Egyszerűen elrendelheti a törvény, hogy azon adóköteleseknél, kik a község népességi és lakbér-viszonyai szerint bizonyos összegnél (pl. 10,000-nél kevesebb lakost számláló községekben 300 frtnál, 10,000—30,000 lakossal bíró községekben 500 frtnál, ennél népesebb községekben 700 frtnál) kevesebb lakbért fizetnek, a velők közös háztartásban élő minden kiskorú családtag után a bérösszegeből bizonyos százalék az adó kivételénél figyelmen kívül hagyassék. A nagyobb házbéréknél e levonás nem volna szükséges, mivel a vagyonosabbaknál a nagyobb gyermeklétszám nem okoz nélkülözést.

Azt mondják továbbá, hogy a lakásadó nélkülözhetetlen szükségletet terhel. Ez áll. De az oly lakások (az egy és két szobából állók), melyekből nem lehet adóerőre következtetni, kiveendők az adó alól. Egyébaránt ott, ahol só-, húsadó, vagy egyéb ily terhes adók állanak fenn, helyesebb volna, ha a törvény a semmi faggatással sem járó lakásadót a legkisebb lakásra is kiterjesztené, s a belőle szerzett bevételt a legaránytalanabb és legkárosabb fogyasztási adók eltörlésére fordítaná. Az az ellenvetés, hogy a lakásadó a polgárokat szűk lakásokba kergeti, ami az egészségre, sőt az erkölcsökre káros hatással van, csak akkor indokolt, ha súlyos az adótétel. Ha mérsékelt, a féltett hatást nem fogja eredményezni.

Az sem alap nélküli kifogás, hogy akik állásuk vagy foglalkozásuknál fogva jövedelmük nagyobb hányadát kénytelenek lakásra fordítani, jobban érzik a lakásadó súlyát. De ez csak azt bizonyítja, hogy a lakásadóra sem lehet az eszményi tökélyt ráfogni. Segíteni lehet e fogyatkozásokon, ha az ily állású egyéneknek (államhivatalnokoknál, tanároknál, orvosoknál) némi levonást enged a törvény. Amennyiben a különböző községekben nagyon eltérők a lakbéri viszonyok, a községek a lakbér nagysága szerint több osztályba sorozandók, s az egyes osztályokra különböző adólab rovandó. És mivel a kisebb jövedelmű ember jövedelmének nagyobb részét fordítja lakásra, a lakásadót

mint *kiegészítő adót*, s így általában mérsékelt mértékkel alkalmazva, *fokozatos százalékkal* kell behozni.

Kétségesnek látszhatik még, vajjon lehet-e ugyanazon adófizetőtől a házadón kívül lakásadót is követelni? Szem előtt tartva a házadó s a lakásadó közötti különbséget, igenlőleg kell e kérdésre felelnünk. A *házadó* az épület tiszta hozadékát, ellenben a *lakásadó* a fogyasztásban mutatkozó jövedelmet sújtja, s így az, ki saját házában lakik, a házadón kívül, teljes joggal lakásadóval is megérthető.

A legelterjedtebb *közvetlen fényüzési adók*: a kocsi- és lótar-tás, a cselédek, tekeasztalok, játék helyiségek, löfgyverek, vadászati engedélyek s az ebek után fizetett adók.

A *kocsi és lótar-tási adó* a személyes szabadságot nem nagy mértékben szorítja meg, és kevés kezelési költséggel jár. A mezőgazdasági, ipari vagy kereskedelmi célokra használt kocsik és lovak nem vehetők adó alá, mivel a segélyükkel előállított jövedelem a megfelelő hozadéki vagy jövedelmi adóban leli megrovását. A fölös számú *cselédre* vetett, és pedig mérsékelt fokozással egybekötendő adót az is javasolja, hogy a fényezés eme nyilvánulása nem csak tőkét, de munkaerőt is elvon a termeléstől. Azonban a mezőgazdaságnál vagy iparüzletnél alkalmazott segéd munkások, valamint egy-két cseléd után jogosan nem lehet adót követelni. Továbbá a község népeisége szerint változó tételekkel méltán adó alá vehetők: a nyilvános helyiségekben, valamint a magán lakásokban felállított *tekeasztalok*, és a kávéházak, vendéglők, társas-körök és intézetek által tartott *játék helyiségek*. A vadászat mostanában nagyrészt csak multság és már a vele járó idővesztés miatt is költséges szenvedély. Miért ne lehetne tehát egy-egy löfgyver után 2—3 frt, s a *vadászati engedély* után 8—10 frt évi adót követelni? Az erdészek, erdővédek, rendőri közegek, nemkülönben azok, kik pusztákon és általában a közbátorlétet veszélyeztető vidékeken a személy- és vagyonbiztonság érdekében tartanak fegyvert, a fegyveradó alól felmentendők. Oly országban, hol a vadászati és löfgyver-adó behozatala a ragadozó vadak szaporodását vonná maga után, ez a két adó nem ajánlható. Az *ebadó* a kutyák túlságos elszaporodásából eredő ebdüh megelőzésére, mint rendészeti eszköz is jó szolgálatot tesz.¹⁾

¹⁾ Az *ebadó* beszedése rendszerint oly módon történik, hogy a hatóság az évi adóösszeg lefizetése után számozott bélyeget szolgáltat ki, s azon kutyák, melyek ezen jegy nélkül találhatók, elkoboztatnak. Az *ebadó fokozatos tételekkel* alkalmazható olyképen, hogy az ugyanazon tulajdonos második, harmadik stb. kutyája fokozatosan emelkedő adó alá esik. Az *ebadó*, mint községi adó, újabban nagyon el van terjedve. *Angolországban* állami adó gyanánt áll fenn. Több *svájci kantonban* az *ebadó* hozadéka a község s az állam közt oszlik meg. Néhol az adótételek megállapításánál a *fajkülönbségre* vannak tekintettel és a luxuseberekre nagyobb tételek rovatnak. Másutt a külvárosi ebek azon az alapon, hogy

Régebben más tárgyak is belevonattak a fényüzési adók körébe, mint pl. az *arany- és ezüst edények, drágakövek, ékszerek, kezttyük, órák, hangszerek, hajpor, éneklő madarak* stb., de ezek részint ellenőrzésük zaklató volta és költségesége, részint a kijátszás könnyűsége miatt nem alkalmas adótárgyak.

Valóságos *lakásadó*, mint állami adó «személyi adó» elnevezés alatt csak *Hollandában és Belgiumban* létezik. A *Franciaországban* honos «*impôt mobilier*», mely az «*impôt personnel*»-lel van összekötve (I. kézikönyvünk 190. lapján), nagyon tökéletlen neme a lakásadónak. Mint községi adó fennáll *Németország* és *Ausztria* nagyobb városaiban és 1873-tól kezdve hazánk fővárosában.

A *fényüzési adók*, mint *rendészeti eszköz*, már a régi görögöknél és rómaiaknál, valamint a középkori államokban is alkalmazásban voltak. Habár a súlyos fényüzési adók némileg megakadályozhatják a túlhajtott fényüzést, rendészeti eszköz gyanánt ezen célzattal alkalmazásukkal járó hiányaiknál fogva nem javasolhatók. Az ily természetű megszorító intézkedések nem lehetnek az egyéni különöségekre tekintettel. Már pedig az, hogy ugyanazon fogyasztás erkölcsileg szabad és gazdaságilag igazolt-e vagy nem? a gazdasági alany vagyoni és társadalmi helyzetétől függ. A fényüzési adók, mint rendészeti intézmény, nem is eléggé hatékonyak, mert a magas adótétel kijátszásra ingerel, a mérsékelt pedig nem hat elijesztőleg. Erkölcs-hanyatlás idején, hasztalan minden tételes intézkedés a túlhajtott fényezés megfékezésére!

A *pénzügyi célokat* követő fényüzési adók csak a 17-ik század vége felé s a 18-ik század első felében kezdtek elterjedni. *Svédországban* a 17-ik század végén a *szoborákra, mahagonfából készült butorokra* és a *selyemoltónyűkre* vetett adók voltak divatban. *Angolország* 1735-től kezdve a jelen század elejéig bélyeg alakjában a *kezttyüket*, 1794. óta néhány éven át a *kalapokat* és *órákat* adóztatta meg. A *Poroszországban* érvényben volt *tánczvigalmi adót* II. Frigyes 1743-ban szüntette meg. Ugyanítt a jelen század elején az *arany- és ezüstneműek* voltak magadóztatva. Egyik legelterjedtebb adótárgy a *paróka* volt. Adó alá vették a *parókát* a *velencei köztársaság*, XII. *Károly svéd király*, *Poroszország*, néhány más német állam és *Angolország*. *Poroszországban* 1698-ban hozott be a *parókaadó*, mely a belföldi ipar által-mazására is irányult, mert francia paróka után az érték 25%-a, a porosz után csak 5%-a volt az adótétel. A kormány 1701-ben a *parókaadót* *Elie Pagus de Lavourdange* nevű francia vállalkozónak adta haszonbérbe. Az ellenőrzés botrányossága miatt (az ellenőrző közegek a parókát viselő személyeket az utcán feltartóztatták és ha valaki nem mutatta fel az adóigazolványt, parókját elkobozták) a bérleti kezelés a következő évben eltöröltetett. *Szászországban* a *parókaadót* már 1676-ban hozták be. Az adótételt a kormány a fényezés akadályozása céljából jó magasra (évi 10 tallerra) osigázta. Célját persze nem érte el, mert annál több ember fitogtathatta gazdagságát. *Angolországban* a hajporos parókák viselésére jogosított személyekre vettetett az adó. 1798-ban 200,000 f. st-et hozott be. A divat változása folytán annyira csökkent a bevétel, hogy 1840-ben 5000 fontot és 1869-ben, amely évben eltöröltetett, már csak 900 fontot jövedelmezett. — *Hollandában* egykor a *női kalapok*, *Franciaországban* XIV. *Lajos* alatt a *férfikalapok* voltak magadóztatva. *Poroszországban* a 17-ik század végén a fejéket viselő

házőrzésre vagy iparüzéshez használatnak, mérsékeltébb adó alá esnek. Mindezen megkülönböztetések az összeírásnál visszaélésekre adnak alkalmat, s azért mellőzendők. Sokhelyt az ebdüh veszélyének lehető korlátozása végett a hímebek erősebben adóztatnak meg.

nők 1 tallér évi adót fizettek és ezenfelül minden pár cipő, csizma, harisnya, valamint egy-egy kalap után évenként 1 garas volt az adó. — Az *Északamerikai Unió* néhány államának költségvetésében a *szebóradó* ma is szerepel. Némely államban ezüstórára egy dollár, aranyórára 2 dol. évi adó van róva. A bevallások oly hűséggel történnek, hogy BAUDRILLART szerint egy évben *Louisianában* 38 zsebórárt, *Pensylvániában* pedig egyet sem jelentettek be. Az Unió egyes államaiban *songoradó* is létezik. BAUDRILLART id. dolg. és BILINSKI: Luxussteuer.

Fényüzési adókat szednek mostanában *Holland, Belgium, Portugal, Anglia, Svájc és Franciaország. Angolországban* a kocsi, inasok, czimerek, ebek, löfegyverek és vadászati engedélyek, *Franciaországban* a tekeasztalok, kocsi, lovak, löfegyverek, vadászati engedélyek, és a társalgó körök után fizetendő adók állanak fenn. A német államokban és hazánkban a községi czélokra szedett ebadón kívül, csak a vadászati és löfegyveradó van érvényben.

A magyar képviselőházban 1873-ban az állami pénzügyek kedvezőtlen állapota alkalmából Irányi D. képviselő nyújtott be a fényüzési adók behozatalára vonatkozólag egy javaslatot, melyhez elvben a kormány is hozzájárult. 1873. végén az államháztartás rendezése iránt véleményadással megbízott parlamenti bizottság a löfegyverek, fényképek és más fényüzési czikkek megadóztatását hozta javaslatba. Az 1875. XXVI. t. cz. életbe is léptette a *cselédtartás, kocsi- és lótartás, a tekeasztalok és játék helyiségek* után fizetendő adókat. Azonban az érdekelt körök ezen valójában épen nem terhes adókat nagy ellenszenvvel fogadták. A képviselőház pénzügyi bizottságában többen már 1878-ban kívánták a kocsiadó elejtését, megjegyezvén, hogy ezen adó leginkább a birtokos középosztályt terheli, amely különben is legerősebben van megróva, hogy továbbá káros hatása van a kocsigyártásra és nagy zaklatással jár az adózókra. Az első ellenvetést illetőleg az a megjegyzésünk, hogy a legtöbb közvetett fogyasztási adó megfordítva az alsó osztályt terheli jobban. A kocsigyártásra átmenetesen igen is káros hatása volt, de ez távolról sem oly nemzetgazdasági baj, mint pl. a sógyedáruságnak vagy a szeszadónak hatása a legtöbb iparágra. Valami nagyon számba vehető káros hatása a kocsiadónak nálunk azért sem volt, mert a törvény által engedélyezett számos kibuvó és kivétel alapján a kocsiartók legnagyobb része nem fizetett adót (1877-ben mindössze 8460 adóköteles kocsi iratott össze). Hogy miért lett volna a kocsiadó oly nagyon zaklató, nem tudom belátni. A zaklatás vádja a legtöbb többi adóra sokkal inkább illik. A kocsiadó a törvény által engedett nagyon szűk alapon alkalmazva is, 1875-től 1878-ig átlag évi 160,000 frtot hozott be, amely összeget czélszerűbb adóval nem lehet pótolni. A pénzügyi bizottságban valaki a hírlapadó felélesztését hozta fel, de ez oly javaslat, melyre felelni sem érdemes. Mások a fényképek megadóztatását hozták szóba, de ez a fényképezetet bizonyára jobban megkárosítaná, mint a kocsiadó a kocsigyártást és a szegényebb osztályokat is érné.

A képviselőház az 1879. márcz 6-án tartott ülésében hozott határozattal felhívta a kormányt, hogy a fényüzési adók megszüntetése iránt javaslatot terjesszen elé. A pénzügyminiszter a tekeasztalokért fizetendő adó megtartását és a cselédadó, továbbá a kocsi- és lótartás, valamint a játék helyiségek utáni adók eltörlését hozta indítványba. Azonban a törvényhozó testület jónak látta az évi 80,000 frtot jövedelmezett tekeasztaladót is megszüntetni úgy, hogy 1880. január 1-től kezdve csak a löfegyver- és a vadászati adó áll fenn. Pedig a cselédadót, valamint a lótartásért s a játék helyiségekért fizetett adót illetőleg az iparra gyakorolt káros határról sem lehetett szó. A megszüntetést a kormány az eredmény folytonos apadásával és az 1879. évben már oly csekély összegre történt leszállásával indokolta, amely semmi arányban sem állott a kezelési költségekkel. A kormány által előterjesztett adatok megerősítik ugyan e felfogást, mert a *cselédtartási adó* címén 1875-ben 50,549 frt, 1879-ben már csak 24,121 frt és a *kocsi- és lótartási adó* címén 1875-ben

318,644, 1879-ben már csak 105,561 frt rovatott ki, de ezen kedvezőtlen jelenség oka nézetem szerint nem a fényüzési adók lényében, hanem abban rejlik, hogy a törvény által különben is bőkezűen osztogatott adómentességi eseteket a kivétő közegek lanyhasága mindig több és több oly személyre terjeszté ki, kik a törvény szelleménél fogva nem lettek volna adómentességben részesítendők. És különben is elhibázott lépésnek tartom, hogy egy szegény ország, amely fizetési képességének megóvása érdekében bevételeit az alsó néprétegeket viszonylag jobban sújtó adókkal kénytelen szaporítani, a fényüzési adókat, melyek az általános szükséglettárgyakra nehezedő adók által okozott egyenlőtlenséget ugyan távolról sem egyenlített ki, de legalább a törvényhozásnak erre irányuló szándékát jelezték, 5 évi fennállásuk után megszüntette. Sokkal indokoltabb lett volna az adómentességi esetek megszorítása, az adótételek némi emelése s a fényüzési adótárgyak szaporítása által az ezen adókból eredő bevételnek növelésére törekedni.

B) A belforgalom tárgyaira vetett, azaz az ú. n. belső közvetett fogyasztási adók.

66. §.

A belső közvetett fogyasztási adók beszedésének módjai.

A közvetett fogyasztási adóval terhelt tárgyak természete a különböző fogyasztási adóknak más-más módon való beszedését teszi szükségessé. Sőt ugyanazon adóra nézve, a felforgó termelési viszonyok különfélesége s az illető ország saját szerű helyzete szerint, a különböző államokban majd az egyik, majd a másik beszedési mód mutatkozhatik czélszerűnek. Tekintve, hogy mikor és kitől szedetik be az adó, a belső közvetett fogyasztási adók, az *egyedáruság* alakján kívül, beszedhetők: 1. a *termelés* szakában; 2. az *elárusítás*kor; 3. a *szállítás* alkalmával. Tekintve az adózási eljárás alakjára befolyással levő egyéb kezelési módozatokat: a *bélyeg, az átalányrendszer, az engedélyi díjak, s a közvetlen személyi adó* alakjában eszközölt adóztatási módok érdemelnek figyelmet.

1. A *termelés* szakában oly czikkek adóztathatnak meg, melyek nagyban, nagy ipartelepeken s aránylag kevés helyen termelnek. Ilyenek: a cukor, sör, szesz, só, liszt, ruhaszövetek, kártya, naptár és hírlapok. Az ekkép beszedett adót *termelési* vagy *gyártási adónak* szokás nevezni. Más nemű tárgyak után a *termelés* szakában nem lehet czélszerűen az adót beszedni, mivel az ellenőrzés a bevételnél többbe kerülne, s az adókijáratás még sem volna kizárva. *Adóalany* e beszedési módnál a termelő, ki az előlegezett adót termékének árába beszámítja s a fogyasztókra hárítja. Az adózási eljárásra a termelésnek lehetőleg azon szaka jelölendő ki, mely semmiféle termelési módszer alkalmazása esetében sem kerülheti ki az ellenőrző közeg figyelmét, s amelynek felügyelete legkevésbé korlátozza a termelő szabadságát. *Előnye*, hogy alkal-

mazása esetében az adótárgyak az ország egész területén egyenlő módon róhatók meg anélkül, hogy bizonyos helyeken a kapuak-cizának, és más községekben az ezt pótló közvetlen személyi adónak behozatala válnék szükségessé, hogy továbbá csak a termelés felügyeletét tételezi fel, a forgalmat pedig szabadon hagyja. *Hátránya*: a versenynek egyenlőtlené tétele és a nagytőke termelési hatályának kiterjesztése, amennyiben a termelés szakában előlegezendő tekintélyes összegű adó fizetésének terhét csak a nagyban termelők bírják el. *Adótárgy*: vagy a nyers anyag, vagy a kész termék. A *nyers anyag szerinti* adózásnak előnye, hogy az ellenőrzés a termelési műveletnek kezdetére szórítható, mivel ha az ellenőrző közeg a nyers anyag mennyisége és minőségéről a termelés kezdetén meggyőződik, a termelés további folyama alatt nem szükséges a termelő üzleti szabadságát korlátozni. Nagy előnye továbbá, hogy a termelőt az anyag teljesebb kihasználására, vagyis arra indítja, hogy az adott anyagból minél több és értékesebb terméket nyerjen. Hátránya, hogy legtöbbször nem lehetvén tekintettel az anyag minőségére, a silányabb anyagot feldolgozó termelőt aránytalanul sújtja, ami a rosszabb minőségű anyag értékesítését is megnehezíti. Valahányszor tehát az ipar s az államkincstár érdekei megengedik, jobb a kész terméket megadóztatni. A *termékadó* a selejtesebb anyagot feldolgozó termelők versenyképességét nem gyengíti, és tekintettel a kész termék minőségére, a fogyasztó adózási képességéhez is könnyebben idomulhat.

2. Az *elárusításkor* való megadóztatásra azon javak alkalmasak, melyek sok helyen és kis mennyiségekben termeltetnek, melyek tehát a termelésnél czélszerűen nem vehetők adó alá. Azonban az adóbeszedés ezen alakja a tömeges termelés tárgyai-nál is előfordulhat, melyek után a nagykereskedőktől szedhető be az adó. A termelési adó irányában az az előnye, hogy az adózási eljárást közelebb viszi a fogyasztás idejéhez. Hátránya: a forgalom háborítása, s a terjedtebb ellenőrzés szüksége, amennyiben az áruba bocsátás az ellenőrző közeg figyelmét könnyen kikerülheti. E módokat ismét különböző lehet aszerint, amint az adózási művelet a forgalom más-más szakában megy teljesezésbe. A kérdéses cikk ugyanis vagy akkor adóztathatik meg, midőn a termelő a nagykereskedőnek, vagy midőn ez utóbbi a kiskereskedőnek engedi át, vagy végre, mikor a fogyasztó kezébe megy.

3. *Szállítás közben*, jelesen a zárt községek sorompóinál bármely fogyasztási tárgy után beszédhető az adó, és ezen beszédési mód legszorosabb értelemben *akczizának*, másként *kapuadónak*, némelyek által helyi adónak vagy *városi vámnak* nevezetik. A kapuadó tehát nem külön fogyasztási adó, hanem csak a közvetett fogyasztási adók beszédésének egyik alakja. A kapuadó a város és a vidék közötti forgalmat nehezíti. Továbbá csak zárt közsé-

gekben levén alkalmazható, a nyílt helységek irányában egyenlőtleniségre vezet, mert ha a nyílt községekben a kapuadó helyett *fejadó* vagy *osztályadó* szedetik, ennek súlya nem levén a tényleges fogyasztás mértékével arányban, az ország különböző községeiben egészen más hatályú adórendszerek állanak fenn. Az adóvonalon belől termelt és ellenőrzés alá nem vehető javak adómentességben részesülnek. Ha a törvény a kapuadót a zárt város határában termelt földtermékekre is kiterjeszti, a városi lakosok által üzött mezőgazdaság nem fejlődhetik szabadon, ha pedig ezen termékeket kivesszi az adó alól, szövevényes és visszaélésekre alkalmas szolgáló ellenőrzési eljárásra van szükség. Végre a kisebb terjedelmű adótárgyak a legszigorúbb kémkedés daczára is kikerülnek az ellenőrző közegek figyelmét.¹⁾

Bélyeg alakjában az irodalmi termékekre (hírlapokra, folyóiratok és naptárakra), és ezen adózási mód felhasználására alkalmas egyéb tárgyakra (pl. játékkártyákra, Oroszországban a dohánygyártmányokra, az Egyesült-Államokban a dohánygyártmányokra és szeszes italokra) vetett adók szedtetnek be. A bélyeg tehát épen úgy, mint az illetekeknél és forgalmi adóknál, a fogyasztási adóknál is csak *beszedési mód*, de nem önálló adónem.

Az *átalányrendszer*nél (másként *adómegváltásnál*) a pénzügyi igazgatás akár a községre, akár az adó alá vett tárgyak termelőire vagy eladóira, majd *egyezkedés* alapján, majd pedig a termelő, illetőleg elárusítandó tárgyak mennyisége szerint *egyoldaluan* megállapított *átalányösszeget* ró, mely közvetlenül a községtől, illetőleg a termelőktől vagy eladóktól szedetik be. Az *átalányrendszer* a kezelési költségeket apaszja, s az adóköteles termelőket vagy eladókat az ellenőrzés zaklatásaitól megszabadítja. De amennyiben a termelő vagy eladó cikkek tényleges mennyiségét nehéz előre meghatározni, ez a beszedési mód vagy a kincstárt, vagy az adóköteleseket megkárosítja. Ezenfelül a kedvezőbb üzleti viszonyok közt levő adókötelesek kevésbé érzik a rájuk rótt *átalányösszeg* terhét, ami egyesekre nézve kedvezményt, másokra nézve pedig tulterhelést von maga után.

Az *engedélyi díjak*, helyesebben *engedélyi adók* az adóköteles tárgyak (pl. dohánygyártmányok, szeszes italok) termelésének vagy elárusításának jogosítványáért fizettetnek, és rendszerint nem önállóan, hanem a közönséges fogyasztási adón kívül, *mellekszolgáltatás gyanánt* szedtetnek. Az engedélyi adók kiváltképen az

¹⁾ A bekerített városok különserű adóztatásának a lefolyt századokban volt némi jogosultsága. A bekerített városok a lakosságnak ótalmat nyújtottak és ezen ótalmat méltán megfizettethette magának a kincstár. A mostani viszonyok közt nincs értelme, hogy egyes városok az általános adókon kívül, még az ország többi részeiben nem létező külön állami adókkal is terheltesenek. A kapuadó jelenleg jobbára csak községi czélokra használtatik és ily értelemben *octroi* a neve.

angol, francia, orosz és északamerikai fogyasztási adók rendszerében játszanak szerepet.

Személyi adó alakjában olyképen szedetik be a fogyasztási adó, hogy a fogyasztás tárgya helyett maga a fogyasztás alanya közvetlenül rovatik meg. A személyi adó vagy egyenlő tétélekkel, tehát mint *fejadó*, vagy pedig az adókötelesek foglalkozása és vagyoni állása szerint változó adótételekkel, tehát mint *osztályadó* vehető ki. Ezen beszédési módnak vagy az a célja, hogy az egyes községekben más alakban (pl. kapuadó alakjában) fogantatott adóztatásnak helyét pótolja, vagy hogy a tulajdonképeni fogyasztási adónak ellenőrzési nehézségeit, illetőleg egyéb hátrányait eltávolítsa. A fejadó teljesen figyelmen kívül hagyván a fizetési képességet, szót sem érdemel. Az osztályadó sem pótolhatja a fogyasztási adót, mivel nem a fogyasztást, hanem az osztályozás alapjául vett ismérveket, azaz a foglalkozási és vagyoni tulajdonságokat sújtja. Ezenfelül az ily alakban fogantatva vett fogyasztási adó az ideiglenesen belföldön tartózkodó idegenekre ki nem terjeszthető.

A részint mostanában, részint régebben legsűrűbben alkalmazott közvetett fogyasztási adók: a hús-, liszt-, dohány-, só-, bor-, sör-, szesz-, cukor-, hírlap-, naptár- és játékkártya-adó. A dohány- és sóadót az egyedáruságoknál vettük bírálat alá. A többiek az alább következő §§-okban tárgyaljuk.

67. §.

A húsadó.

A húsadót azzal szokták védelmezni, hogy tárgya nem feltétlenül szükséges élelmi szer, s eszerint a *húsfogyasztás adózási képességre vall*. Azonban nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy a húsfogyasztás az emberi erő és egészség fentartására szolgál. Némelyek azt javasolják, hogy a silányabb húsfajok (névszerint a birka- s a kecske-hús) az alsó osztály érdekében alacsonyabb adótétellel rovasanak meg. Minthogy azonban közegészségügyi és nemzetgazdasági szempontból nagyon is kívánatos, hogy a munkásosztály a nagyobb táperővel bíró marhahússal is táplálkozzék, a húsadó egyáltalában nem helyeselhető. A vagyonos osztályok által fogyasztott húsfajok (szárnyas állatok, vadak, halak) ugyan tisztán élvezeti javaknak tekinthetők, de az ellenőrzés nehézségei miatt nyílt községekben épen ezeket majdnem lehetetlen megadóztatni. És ez is a húsadó ellen szól. Amíg a gazdagok a fizetési képességre következtetést engedő finomabb húsfajok fogyasztásával kikerülik a húsadó terhét, addig a szegény ember azért kénytelen adózni, mert egyik elsőrendű szükségletét elégíti ki. Az állattenyésztési termékek ára a gazdasági műveltség fejlődésével anélkül

is egyre emelkedik, s így a húsadó a néptáplálkozásnak mindig sújtóbb akadályává válik.

Az adóbeszedés *kapuadó* alakjában, vagy az *állat levágásánál* történhetik. A kapuadó, amely különben is egyedül zárt városokban alkalmazható, a zárt községek lakosságának aránytalan megterhelésére vezet. Az állat levágásánál aszerint, amint a *darabszám* vagy a *súly* képezi az adóegységet, kétféleképen vehető meg az adó. A *darabszám* szerinti megadóztatás egyszerűbb, kevesebb költséges, és a belterjes állattenyésztést mozdítja elő, amennyiben a súlyosabb és könnyebb állatok egyenlő nagyságú adó alá esnek, de aránytalan, mivel a csekélyebb értékű az értékesebb állattal egyenlően rovatik meg. Ennélfogva a darabszám szerinti adó a silányabb állatokat tenyésztő vidékeket és gazdákat egyenlőtlenül terheli. Legjobb e két adóbeszedési módot olyképen egyesíteni, hogy az állatok faj- vagy súly-osztályok szerint különböző adótétel alá vétetnek, fenmaradván az adóköteles azon joga, mely szerint a súly alapján történendő kirovást választhatja. Természetes, hogy ott, ahol ezen kétféle adózási módszer együttesen áll fenn, a darabszám szerinti adótételben foglalt adólábnak, tekintettel a fogyasztásra nem alkalmas testrészekre, a súlyegységre vetett adóval lehetőleg egyenlőnek kell lennie. Az adó biztosítására minden egyes darab marhának a levágás előtt eszközlendő bejelentése szolgál. Az adó a darabszám szerinti kirovánál a *bejelentéskor*, és a súly szerintinél a *hús felmérése után* rovandó le. Oly községekben, hol közbúváhidak léteznek, a felügyelet nem nehéz. Azonban faluhelyen, hol épen a jobbmódú gazdák legalább borjút, juhot, kecskét és sertést gyakran maguk vágnak, minden egyes háztartást ellenőrzés alá kellene venni. Ennek kikerülésére az *adómegváltási* rendszer, esetleg kisebb községekben a húsadónak *osztályadó* alakjában történő beszedése szolgál.

Fennáll a húsadó *Ausztáriában, Magyarországon és Hollandában*. *Bádenben* csak a nagy vágómarha, *Szászországban* pedig egyedül a sertések s a nagy vágómarha esnek adó alá. *Poroszországban és Württembergben* a húsadó csak községi czélokra szedetik. *Franciaországban* a síkföld adómentes, és a húsadó csak mint az *«cotroi»* egyik része áll fenn. — *Ausztáriában és Magyarországon* a húsadóra nézve lényegileg egyenlő szabályok vannak érvényben. Az adó a zárt városokban kapuadó alakjában szedetik be. *Adótárgyak*: nagy és fiatal marha, juhok, kecskék, sertések, *itis*, beszózott, füstölt és páczolt hús, szalámi, kolbász, szalonna és *Bpsten* 1876. óta a házi és vad-szárnyasok és vadhús. Az adótarifa úgy nálunk, mint Ausztáriában az állatfajok és három helységszintű (20,000-nél több lakos, 10,001—20,000 lakos, 10,000 és ennél kevesebb lakos) szerint olyképen van szabályozva, hogy az első osztályba tartozó helységek kétszer akkora adótételek alá esnek, mint a harmadik osztályba sorozottak. Az adó nyílt helyeken a mészárosoktól, hentesektől, húskereskedőktől s azoktól szedetik be, kik saját szükségletükön felül legalább részenként mások számára vágnak marhát. A saját fogyasztásra, lakodalmakra és egyéb néptünnepélyekre levágott marha anélkül, hogy a húsnak egy része áruba bocsátatnék, adómentes.

Az adó darabszám vagy súly szerint fizetendő. Az adó fizetésére kötelezett iparosok üzletüket és üzleti helyiségeiket előzetesen bejelenteni tartoznak. Az adókötelesek adó alá tartozó marhát mindaddig le nem vághatnak, illetőleg húst üzleti helyiségükbe nem szállíthatnak, míg az adót le nem fizetik. Az adó nyílt helyeken részint a községgel vagy az adókötelesek összeségével létrejött egyezés alapján *átalányosságban*, részint *haszonbérbe adás útján* és ha a bérbe adás nem sikerül, a községre történő *ráutalás*, esetleg közvetlen *kincstári kezelés* által szedetik be.

68. §.

A lisztadó.

Nincs adónem, mely az igazságos adórendszer sarkelveit jobban kigunyolná, mint a lisztadó. A lisztadó gazdagot és szegényt egyenlően sújt, mert kenyérre minden embernek van szüksége. Sőt a lisztet a gazdag inkább nélkülözheti, mint a szegény, aki egyéb élelmi cikkek hiányában leggyakrabban egyedül erre van szorítva. Tehát a kenyérnek megadóztatása a szegénység megterhelése. A lisztadó a fejadónál is igazságtalanabb, mivel a belőle eredő bevételhez az adóköteles rendszerint annál nagyobb jutattal járul, minél szegényebb. Azt szokták ugyan mondani, hogy a gazdagokat más fogyasztási adók, névszerint a cukoradó, a finomabb fűszerekre s a fényüzési cikkekre vetett vámok jobban érik, de nem kell szem elől téveszteni, hogy amíg a kenyér a szegény ember összefogyasztásának legjelentékenyebb tárgya, addig a gazdagok fogyasztásának aránylag nagyobb része adómentes.

A lisztadónak beszédése *kapuadó* alakjában ezen adóztatási mód általános hátrányait vonja maga után. A lisztadó másik alakja az *órlési adó*, mely a malomba őrlés végett vitt gabonára vettetik. Az adókijátszás megakadályozása céljából a malomüzlet hatósági engedélyhez van kötve, a malmok felügyelet alatt állanak, a kézi malmok használata tilos, és a molnárok a gabonát őrlésre csak az adóbárca előmutatása után fogadhatják el. De ha még oly terhes az ellenőrzés, az adómegrövidítésnek nem lehet elejét venni. Az adókijátszás csak úgy volna megakadályozható, ha minden egyes malom állandóan pénzügyőri felügyelet alatt állana, ami az egész adóbevételnél nagyobb kezelési költséggel járna. Sőt még így sem volna az adómegrövidítés kizárva, mert a falusi népesség kézimalmok és mozsarak használatával is fedezheti szükségletét.

Ha hozzáadjuk, hogy az órlési adó a malomüzletet, s ezzel együtt a földművelést és a forgalmat is lenyűgözi, a lisztadót a legkárosabb adónemek közé számíthatjuk.

Poroszország 1874. végeig tartotta fenn az órlési adót, mely a nagyobb városokban a húságási adóval együtt, a kisebb városokban és falusi községekben alkalmazott egyenes *osztályadó* helyett szedették. Az 1873. május 25-ki törvény 1875. január 1-én kezdődött hatálylallyal eltörölte és

valamennyi városra nézve az osztályadót hozta be. Ezen időtől kezdve a húságási adó csak községi czélokra szedhető, ellenben az órlési adó községi adó gyanánt sem alkalmazható. *Olassországban* a kormány s a törvényhozó testület közt éveken át tartott egyenetlenségek után, az órlési adó csak 1884-től kezdve töröltetett el. — Fennáll még a lisztadó *Ausztriában* zárt városaikban, melyekben a lisztre, gabonaneműekre, hűvelyes veteményekre, burgonyára, tűzifára, takarmányra stb. vetett állami adó kapuadó alakjában szedetik be.

69. §.

A boradó.

MALCHUS: I. 68. §.; LOTZ: III. 366. l.; BIERSACK: 245. l.; RAU: II. 433. §.; UMPFENBACH: I. 251. l.; HOCK: 176. l.; STEIN: II. 243. l.; SCHÄFFLE: Steuerpol. 427. l.; SCHALL: Schönberg kézik. II. kötetében 327. l.

Ha a fogyasztási adók általában nélkülözhetetlenek, egyik legkevésbé kifogásolható nemük a bor s általában a szeszes italok után fizetendő adó; mert habár a szeszes ital a szegény emberek-nél is mindennapi szükséglet tárgyává vált, nem csupán táplálkozás, de egyuttal *élvezeti* és semmi esetre sem *nélkülözhetetlen* jószág, melynek fogyasztásából méltán lehet adóerőre következtetni. És miután a szeszes italok fogyasztása a jólét emelkedésével és a népesség szaporodásával növekedik, a rájuk vetett adók finanszpolitikai szempontból is igen alkalmas bevételforrást képeznek. Ebből magyarázható meg, hogy a szeszes italok után szedett adó egyike a legrégebb fogyasztási adóknak, s hogy a legtöbb európai állam fogyasztási adórendszerében ma is a legelső helyet foglalják el. *Franciaországban*, *Ausztriában*, *Magyarországon* és a *német birodalomban* az összes fogyasztási adók hozadékának mintegy harmad része, *Oroszországban* és *Angliában* több mint $\frac{2}{3}$ -a a szeszes italok után fizetett adókra esik.

A boradó bortermeléssel nem bíró országban nagyon egyszerűen, t. i. *vámolás útján* szedhető be. Azonban a hazai bor arányos és biztos megadóztatása a legnehezebb feladatok közé tartozik. A bortermés mennyisége és minősége az időjárás szeszélyeitől függ; a bor jószágára a kezelés módja is nagy befolyással van; a termelés és a forgalom nincsen aránylag kevés helyre szorítva; nemcsak eladásra, hanem, még pedig helyenként túlnyomóan, saját fogyasztásra is termeltetik. Újabban műbort is előállítanak. Mindez igen megnehezíti a boradó következetes és arányos kivitelét.

A tételes adórendszerek többé-kevésbé azon hátrányban szenvednek, hogy nincsenek a *bor minőségére* kellő tekintettel, minek folytán a boradó a közönséges fajú borokat fogyasztó szegényebb néposztályt egyenlőtlenül terheli. Némileg az által lehet ezen segíteni, ha *értékosztályok* szerint különböző adótételek alkalmaztatnak. Ilyképen legalább a nagyon is kirívó aránytalanság

elkerülhető. Egészen természetesen ekkor sem lehet az egyenlőtlenséget kikerülni, mivel ha még annyi adóosztály állítatik is fel, az igen különböző értékfokozatokat lehetetlen közöttük helyesen megosztani. Minthogy azonban a hiányos arányosság a teljes aránytalanságnál kisebb baj, az értékfokozatok szerint kivetett adó a teljesen egyenlő adótétel felett elsőbbséget érdemel. Ha a korcsmárosoktól és magánfogyasztóktól szedetik be az adó, a kirovás a *vételárhoz* idomulhat. A vevő egyetértve az eladóval a ténylegesenél ugyan kisebb árt jelenthet be, de a valótól nagyon eltérő vallomásokat maguk az adóközégek is felfedezhetik. A *termelési adónál*, azaz azon esetben, ha az adót a termelő előlegezi, a *szőlőhegyek fekvése szerint* különböző mérvű adótételek alkalmazandók. Némelyek a *szesztartalom* — a mustnál a *czukortartalom* — szerint történő adókirovást javasolják. De a szesz-, illetőleg czukortartalom nem biztos ismerve a bor minőségének, amennyiben az egyenlő szesz- és czukortartalommal bíró borok egyéb tulajdonságaik különfeleségénél fogva nagyon különböző értékűek.

Az adóbeszedésnél arra helyezendő a főszó, hogy az adózási művelet lehetőleg kevésbé akadályozza a forgalmat. A *kapuadó* már ezen oknál fogva sem ajánlható. Beszedhető ezenfelül a boradó: 1. mint *termelési adó* a termelőtől; 2. az *adásvétel* alkalmazásával, és pedig vagy az eladó termelőtől és nagykereskedőtől, vagy a vevőtől, t. i. a korcsmárosoktól s a bort nagyobb mennyiségben vásárló magánfogyasztóktól.

A *termelési adó* vagy az átlagos vagy a tényleges termés mennyisége szerint vethető ki. A *termés átlaga* szerinti adómegállapítást a kezelés egyszerűsége ajánlja. Csakhogy miután a termés mennyisége és minősége az egyes években igen változó, a középtermés meghatározása nagy nehézséggel jár. Elvi hátránya, hogy a jó és rossz termésű években egyenlő összeg fizetésére kötelezi a termelőt, ami az oly szőlőgazdáknál, kik kizárólag vagy túlnyomóan szőlőművelésből tartják fenn magukat, gyakran az adóbeszedést is lehetetlenné teszi. A *tényleges termés* szerinti adókirovnásnál a termelők a must mennyiségének bejelentésére kötelezendők. A bejelentés hűségének ellenőrzésére a készlet felvétele s a felvett készletnek a kérdéses területről várható, esetleg a helyi viszonyokkal ismerős szakértők meghallgatásával meghatározandó természettel összehasonlítása szolgál. Az új bornak pinczébe helyezése csak a termés felvételét, illetőleg az adó befizetését tanúsító igazolvány kézhez vétele után engedhető meg. A külföldre szállított bor után a megfelelő adóösszeg visszatérítendő.

Előnye a termelési adónak, hogy a saját fogyasztást is éri. Ellenben a műbort érintetlenül hagyja és ez által a borgyártást jutalomban részesíti; a bor minőségét a szőlőknek fekvésük szerinti osztályozása esetében sem veheti kellően figyelembe, mivel

az egyenlő fekvésű területeken termelt bor is nagyon különböző minőségű. A termelési adó a termelőkre, és kiváltképen a kisebb szőlőgazdákra nézve, annyiban igen nyomasztóvá válhatik, amennyiben gyakran évek mulva kapják csak vissza az előlegezett adót; s az adó lefizethetése végett, méltányos vevők hiánya miatt, sokszor szükségáron kénytelenek termésük egy részétől megválni. Az államkincstár szempontjából legnagyobb hátránya, hogy még oly szigorú ellenőrzés által sem lehet az adókirovnásoknak elejét venni.

Jobb tehát az adózási eljárást az *adásvétel*hez kapcsolni. Az adó vagy az *eladótól*, t. i. a termelőtől és nagykereskedőtől szedhető be, mielőtt a bor az eladó pinczéből elszállítatik, vagy pedig a bort nagyobb mennyiségben vásárló *korcsmárosoktól* és *magán személyektől* követelhető, mielőtt a bor a vevő pinczében letéttetik. Az előbbi esetben az eladó, az utóbbi esetben a vevő köteles a hordók és baredények számát, a bor minőségét és mennyiségét, az elszállítás, illetőleg a letétel idejét és helyét bejelenteni. A bejelentés alapján az adóközégek felveszi a borkészletet, kiveti és beszedi az adót. Az adó befizetéséről szóló igazolvány kézhez vétele előtt az elszállítás, illetőleg a pinczébe helyezés nincs megengedve. Bort, mustot és szőlőcsefrét csak nyilvános utakon és csak nappal szállítani. A szállítás az adókirovnások megnehezítése végett csak az adóhatóság által kiállított kísérelő levéllel engedendő meg. Ha nem akar az adóigazgatás az adómegrövidítéseknek szabad utat hagyni, a termelők és borkezeskedők, illetőleg a vevőnél történő adózási eljárás esetében a korcsmárosok és magánfogyasztók pinczéinek időnkénti megvizsgálásától sem kell visszariadnia. Minthogy egy és ugyanazon bormennyiség csak egyszer adóztathatik meg, azon bor, mely a szőlőgazda borházából pinczébe, vagy a termelő pinczéből a borkezeskedőjébe, továbbá egyik borkezeskedőtől a másikhoz, valamint ugyanazon birtokosnak egyik pinczéből a másikba szállítatik, nem vehető adó alá. Azonban a termelők, kereskedők és pinczebirtokosok az elszállítás, illetőleg a pinczébe helyezés bejelentésének kötelezettsége, és az adókirovnások megakadályozását célzó, sokszor igen nyomasztó ellenőrzési szabályoknak terhe alól ezen esetekben sem menthetők fel.

A borkészlet felvételénél a borseprő, továbbá azon mennyiség fejében, amely forrás, párolgás és apadás folytán elvesz, bizonyos százalék leszámítandó.

A külföldre szállított bor szabadon hagyandó. Ha pedig az adó már lefizettetett, ennek igazolása után a megfelelő adóösszeg visszatérítendő. A külföldről behozott és megvámolt bor nem vehető ezen felül még belső adó alá.

Az *adásvétel*lel *egybekapcsolt adózási eljárásnak* a termelési adó irányában, azonfelül, hogy közvetlenül nem gyakorol a szőlőművelésre káros befolyást és a mesterségesen készített bor fogyaszt-

tását is éri, az az előnye van, hogy az adókijátszás nagyobb nehézsége és a borfogyasztásnak a bortermésnél kisebb ingadozása folytán biztosabb és állandóbb bevételt nyújt. Hátránya, hogy a borkereskedőket, korcsmárosokat és magánfogyasztókat zaklató ellenőrzés alá helyezi. E hátrány csakis az általánosítási rendszer által kerülhető ki, amely azonban a kincstár károsítását okozza. Az elárusítás szakában történő adóbeszedésnek egyik további hátránya, hogy a termelő és a borkereskedő fogyasztását szabadon hagyja; már pedig az osztó igazság és teherviselési egyenlőség a saját fogyasztás megadóztatását is megkívánja. A saját fogyasztás megrovása még akkor sem vihető keresztül, ha a termelők és kereskedők az eladásra szánt borkészletnek külön pinczékben való tartására és a lerakott és elszállított bormennyiségről pontos jegyzékek vezetésére köteleztetnek, mert az adóközégek kijátszásának könnyen módját találhatják. E hátrány mellőzése végett némelyek azt javasolják, hogy a termelők és borkereskedők háztartásuk nagysága szerint bizonyos általányösszeg fizetésére kötelezendők. De ez is kevés sikert ígér, mivel az, hogy a kérdéses személyek fogyasztanak-e tényleg saját pinczejükből bort, és ha igen, mennyit? egyedül bevallásuk alapján volna megállapítható, s így az adófizetés tisztán jószántukra volna bízva.

Néhány államban (pl. *Badenben*, 1881. óta *Ausztriában*) a korcsmárosok, a közönséges boradón kívül, a kimért bor mennyisége vagy a kimérésből befolyó bevétel összege után külön *italmérési adót* fizetnek. Ezen külön adó szedését azzal szokták megokolni, hogy a magánfogyasztó az adót hosszabb ideig tartó fogyasztásért jóval előre lefizeti, ellenben a korcsmáros rövid idő alatt nyereséggel visszaszerzi, és hogy a csapszéki élet terjedését akadályozza. Ezen okok azonban nem elégségesek az italmérési adó igazolására. A korcsmáros üzleti nyeresége után iparadót fizet, és a bornak literenként egy-két krajczárral megdrágulása nem csökkenti a korcsmákat látogató személyek számát. Ezenfelül az italmérési adó kiváltképen az alsó osztályokat sújtja. A kevésbé jómódú ember hordószámra nem szerezhet be bort, és a szükséges helyiség hiánya miatt nem tarthat otthon nagyobb borkészletet, tehát kicsinyben vásárlásra van szorítva, amíg a vagyonos polgár a nagyban vásárlás által kikerüli az adóterhet.

Angliában, mint nem bortermelő országban, nincsen belső boradó. A bor megvámolással adóztatik meg. A bort kicsinyben eladók üzletük terjedelméhez képest 2—10 f. st. évi engedélyi adót tartoznak fizetni. — *Franciaországban* különféle adózási alakokból alkotott kombinált adórendszer van érvényben. A bor addig, míg a termelő vagy a nagykereskedő pinczében fekszik, nem esik adó alá. Ha másnak birtokába megy át, adókötelessé válik. Ez áll a gyümölcsborra a a méhsörre nézve is. Ha a bort nagyban, egyenesen a termelőtől vagy nagykereskedőtől magán személy vásárolja, a vevő *orgalmi adót* (*droit de circulation*) fizet, mely tekintettel az azon départementban átlag fogyasztott bornak értékére, ahová az adótárgy szállítatik, háromféle fokozatban van megállapítva. A département-ok e czéliből

3 osztályba vannak sorozva, s az adótétel 1 hektol után 1, 1 $\frac{1}{2}$ és 2 frank. Ha a bor a termelő vagy nagykereskedő által borkimérőnek adatik el, *kiskereskedelmi adó* (*droit de détail*) alá esik, mely a kimérési ár után 12 $\frac{1}{2}$ ‰-ban van megszabva. Ha a bor oly községbe érkezik, amelynek népessége 4000-nél nagyobb, a *droit de circulation-on*, illetőleg a kiskereskedelmi adón kívül, még *beviteli adó* (*droit d'entrée*) fizetendő, mely a département-ok három osztályának mindegyikében különböző, s az illető község népessége szerint hét fokozatban emelkedő tételekkel rovatik ki. A magánosoknak a termelő vagy nagykereskedő által 25 literen alóli mennyiségben szállított bor nem *droit de circulation*, hanem szintén a 12 $\frac{1}{2}$ ‰-os *détail-adó* alá esik. A *droit de circulation* és a *droit de détail* soha sem fizetendő együtt. A 10,000 és ennél több lakossal bíró községekben a *droit d'entrée* és a *droit de détail* helyett az u. n. *taxe unique* (egyetlen adó) szedetik, amelynek, ha úgy óhajtják, a 4000—10,000 népességű községek is alávetethetik magukat. A «*taxe unique*» a beviteli adó háromszorosát meg nem haladhatja. Párisban a «*droit de remplacement*» (helyettesítő adó) áll fenn, mely a *droit de circulation-t*, a beviteli és a *détail-adót*, valamint a borkimérők által egyéb helyeken fizetett engedélyi díjakat is egyesíti magában és 1881. óta hektoliterenként a szőlőbor után 8 $\frac{1}{2}$ fr. s a gyümölcsbor után 4 $\frac{1}{2}$ frankban van megállapítva. A borkereskedők é. korcsmárosok Párison kívül a népesség létszámához alkalmazkodó évi engedélyadót is fizetnek. Az erős adóztatásnak és a nagy borfogyasztásnak tulajdonítható, hogy Franciaország a boradóból évenként 185—190 mill. frankot vesz be. A bor az említett állami adókon kívül a községek által szedett kapuadóval is meg van terhelve, mely az állami adó kétszeresét nem haladhatja meg. KAUFMANN. Fin. Frankr. Leipz. 1882. 358. l. és LUKACS. Allamházt. Franciaországban. 328. l.

A *német birodalom* területén boradó csak Württembergben, Badenben, Hessenben és Elzász-Lothringában áll fenn. *Württembergben* egyedül a korcsmárosok és azon borkereskedők és magánosok adókötelesek, kik bort 20 liternél kisebb mennyiségben adnak el. Az adótétel a kimért borért befolyó bevételeinek 11‰-a. Ezenfelül a korcsmárosok 5 fokozatban 1—8 márkáig emelkedő évi engedélyi adót tartoznak fizetni. — *Badenben* a korcsmárosok s a bort nagyban vásárló fogyasztók a pinczébe tétel előtt egy hektol. bor után 3 márkát, gyümölcs-bor után 0.90 márkát fizetnek. Ezenfelül a korcsmárosok egy hektol. bor után 2 m., és 1 hektol. gyümölcs-bor után 0.60 m. italmérési adó alá esnek. A termelők és borkereskedők pinczéi adómentesek. A kereskedő saját fogyasztása után 18 m., és 18. esztendejét meghaladott, a finemhez tartozó minden egyes asztaltársáért 3.6 m., a nőnemhez tartozó asztaltársáért 1.8 márkát köteles fizetni. A kereskedők *pátensilleték* czimén évenként 12 márkát fizetnek. — A *hesseni nagyhercegség* területén a magánosok által közvetlenül a termelőtől vásárolt bor adómentes, és csak a korcsmárosok és borkereskedők fizetnek az adótárgy értékéhez viszonyított adót. — *Elzász-Lothringiában* az eladás alkalmával 1 hektol. bor után 1 $\frac{1}{2}$ márká, a gyümölcs-bornál 0.80 m. szedetik. Az adót az eladók, de a korcsmárosok részére történő szállításoknál a vevők fizetik. A borkereskedők és korcsmárosok az üzlet terjedelme szerint emelkedő, igen magas évi adóval vannak terhelve. — A *német birodalom* többi részeiben a belső bor adómentes, ami nagy lézaga az ottani fogyasztási adók rendszerének, mivel annak, hogy a borfogyasztók adómentesek, ellenben a sör- és szeszfogyasztók eléggé súlyos adóval rovatnak meg, annál kevésbé lehet okát adni, mert Németországban csak a vagyonos osztály fogyaszt bort.

Ausztriában és *Magyarországon* a boradó zárt városokban kapuadó alakjában, és nyílt helyeken az adótárgy mennyiségének s a pinczébe helyezés idejének bejelentése alapján, a népesség száma szerint változó adótételekkel a bort nagyban vásárló fogyasztóktól és a korcsmárosoktól szedetik be. *Ausztriában* a korcsmárosok külön italmérési adót is fizetnek.

70. §.

A söradó.

BIERSACK: 305. l.; BAU: II. 436. §.; UMPFENBACH: I. 253. l.; PFEIFFER: II. 409. l.; STEIN: II. 254. l.; SCHÄFFLE: Steuerpol. 424. l.; SCHALL: Schönberg kézik. II. 341. l.

A söradó a borivás csökkenésével és a sörfogyasztás terjedésével mindig nagyobb jelentőségre emelkedik, s a hidegebb égövű, szőlőművelésre kevésbé vagy épen nem alkalmas országokban a legjövődélmezőbb állambevételi forrásokhoz tartozik. De épen az ily országokban, hol a bort csak a gazdagabbak fogyasztják, s a munkás osztály a hidegebb égajnál fogva szeszes italokra van utalva, kell a sörfogyasztás túlságos megadóztatásától őrizkedni, mert különben az alsó osztály, a sör megdrágulása folytán, a mind egészségi, mind erkölcsi szempontból károsabb pálinkaivásra adja magát. Minél kevésbé van a sörfogyasztás az adó által megszorítva, annál inkább versenyezhet a pálinkaivással.

A söradó a kezelés technikája szempontjából jóval fölötte áll a boradónak. Az árpalének készítése saját használatra ma már nagyon kivételesen fordul elő. A nagyszerűen berendezett gyárak versenye elnyomja a kisebb sörfőzdéket, és a sörtermelés mindig kevesebb helyre szorul. Ez az adóbeszedést s a kincstári érdekek biztosítását megkönnyíti. A sör minősége távolról sem oly különböző, mint a boré, s a minőségi fokozat a sörnél könnyebben megállapítható, minek folytán a söradó terhének arányos felosztása kevesebb akadályba ütközik.

A söradó beszedésére sokféle eljárás ajánlkozik:

1. A söradót épen úgy, mint a boradót, a *forgalom szakában* lehet beszedni, és pedig vagy a *sörfőzdei vállalkozóktól*, az általuk a sör kicsinyben elárúsításával foglalkozó kocsmárosoknak s a sört nagyobb mennyiségben vásárló magánszemélyeknek eladott mennyiség után, vagy a *sörmérőktől* az általuk beszerzett, illetőleg elárúsított mennyiség után és a sört nagyban vásárló *magánfogyasztóktól* az általuk beszerzett mennyiség után. Csakhogy ezen beszedési mód alkalmazása esetében meg nehezebb az adó biztosítása, mint a bornál, mivel a sör rövidebb ideig marad a pinczében.

2. Beszedhető a söradó a sörfőzéshez használt *nyers anyag*, t. i. a komló vagy a maláta mennyisége után. A nyers anyag szerinti adózás a sörfőzés könnyebbségére szolgál, amennyiben az adózási eljárást a termelés kezdetére szorítja. Ezenfelül nemzetgazdasági tekintetben azon előnnyel jár, hogy a nyers anyag belterjesebb felhasználását előmozdítja. Hátránya, hogy a silányabb anyag értékesítését nehezíti, és hogy a kis sörfőzdék versenyképességének annyiban ártalmára lehet, amennyiben a kisebb vállalkozók a nyers anyag teljesebb kihasználását lehetővé tevő technikai javi-

tásokat csak lassanként honosíthatják meg s az erre szükséges drága gépeket be nem szerezhetik.

A *komlónak* adótárgyul vétele ellen két körülmény szól; *először* a komló minőségének és értékének különfélesége; *másodszor* az, hogy noha a komlónak kellő mennyiségben felhasználása a gyártmány jóságának és tartósságának egyik elsőrendű kelleke, a termelésnek még sem szükségképeni feltétele, mivel a komló más anyagokkal is pótolható.

A *maláta* vagy *malátaörlési adó* alakjában, vagy pedig olyképen adózatható meg, hogy a sörfőzők s malátagyárosok az elkészített malátát bejelenteni kötelesek, s az adó, az adóközegek által felvett malátakészlet mennyisége alapján, a sörfőzőktől, illetőleg a malátagyárosoktól szedetik be. A *malátaörlési*, azaz a maláta darálása alkalmával beszedett adó a malomba darálás végett szállítandó maláta mennyiségének, a malátatulajdonos és a molnár nevének és lakhelyének előzetes bejelentését, továbbá az adó alá veendő készlet súlyának hatósági megállapítását, vagy a mázeálásnak utánmérések általi ellenőrzését tételezi fel. A molnároknak csak az adó lefizetését vagy legalább a megtörtént bejelentést igazoló bárczának előmutatása után szabad malátát őrlésre elfogadniok. Az adó biztosítására a malátamalmoknak s az oda, valamint az onnan vissza történő szállításoknak felügyelete, továbbá a bejelentett malátaszállítmányokról és a malomban eszközölt mérésekről vezetett jegyzékek szolgálnak. Ha a sörgyárosnak saját darálója van, annak működése csak a bejelentett időn át és egyedül hatósági felügyelet alatt engedhető meg, különben pedig lepecsételés által vagy egyéb alkalmas módon használaton kívül helyezendő.

A malátaörlési adó a már kész malátára vetett adó felett elsőséget érdemel, mivel a malmok használata könnyebben ellenőrizhető, s az őrlési adó a sörfőzőnek szabadabb mozgást enged. Azonban az adókijáratás lehetősége ennél sincs kizárva, mert a sörfőzdei vállalkozó, ha a molnárral egyetért, vagy titokban maga tart malátamalmot, az őrlési adó alól is kibújhat.

3. A tulajdonképeni malátaadótól különbözik a *czefreadó*, mely szintén a maláta után, de a sörfőzdében a termelés folyamata alatt, akkor vettetik ki, midőn a *maláta az erjesztő edényekbe öntetik*. Az adórövidítések megakadályozása czéljából minden egyes beczefrészésnek s az erre használt anyag, valamint a nyerendő sör mennyiségének bejelentése van előírva. A maláta a beczefrészés előtt hatóságilag megmértetik. A kincstári érdekek biztosítására az éjjeli beczefrészés tilalma, az üzleti helyiségek hatósági felügyelete, az iparkönyvek ellenőrzése s az üzleti edényeknek a bejelentés szerinti munkaszünet idejére történő zár alá vétele szolgál. Minden sörfőző köteles vállalatát az üzlet megnyitása előtt bejelenteni, s az üzleti helyiségek leírását és az üzleti eszközök lel-

tárát az adóhatóságnál benyújtani. Amíg a malátaörlési adó az ellenőrzést a főzési munkafolyamot megelőző időre helyezi, addig a czeftreadó az egész termelési műveletnek igen zaklató és költséges felügyeletét teszi szükségessé.

4. Szedhetni az adót az *erjesztő edények* vagy a *főző üstök* ürmérete szerint. Az adó biztosítására az erjesztő edények, illetőleg az üstök megszámlálása és ürtartalmuknak megmérése, minden egyes főzet s a hozzá használandó erjesztő edény, illetőleg üst, valamint a főzés kezdete és vége előzetes bejelentésének kötelezettsége, a főzésnek csak az adó lefizetéséről kiállított bizonyítványnak kézhez vétele után való megkezdhetése, továbbá a főzési időtartamnak meghatározása, az éjjeli munkának s az erjesztő edény, illetőleg üst utólagos megtöltésének tilalma, és különösen az szolgál, hogy az erjesztő edény, illetőleg az üst a munkaszünet idejére hivatalos zár alá vétetik.

Az erjesztő edények vagy az üstök tértartalma szerint kirovott söradó arra ösztönzi a termelőt, hogy ugyanazon térfogatból minél több sört állítson elő, tehát minél gyorsabban főzzön, ami a technikai javításokat azonnal meghonosítható nagygyárosok versenyképességét a kisebb üzletek rovására növeli s az adóteher felosztásának arányosságát csökkenti. Legnagyobb hátránya ezen adóztatási módnak, hogy az ellenőrzési intézkedések igen nyomasztólag hatnak a termelésre és a kincstári érdekeket még sem biztosítják, mivel, ha még oly szigorú is a felügyelet, az erjesztő edény vagy a főző üst többszöri megtöltése meg nem akadályozható.

5. Az adóterhet legarányosabban osztja meg a *termelés szakában* a sör minősége szerint beszedett *gyártmányadó*, melynek tárgya a már elkészített és a hűtőbárkába eresztett sörlé. Az adó a hűtőbárka ürtartalma és a sörlének a cukorédmérő (saccharometer) által megállapított cukortartalma szerint vettetik ki. A cukortartalom meghatározása azért szükséges, mert ettől függ a szesztartalom és így a sörnek minősége. Az *adóegység*: az ürmértékegység, pl. egy hektoliter, és a cukortartalom foka. Az *adómért* olyképen fejeztetik ki, hogy a törvény a sörlé minden mértékegysége és a cukormérő minden foka után bizonyos adótételt szab meg. Az *adóösszeg kiszámítása* olyformán történik, hogy az adótétel a cukormérő által mutatott fokok számával, s az így nyert összeg az ürmértékegységek számával szoroztatik. A cukormérő segélyével kivettett söradónak előnye, hogy az adóterhet a sör minőségéhez idomítja. Ellenben hátránya, hogy a kincstári érdekek megóvására ennél is oly ellenőrzési intézkedések szükségesek, mint az erjesztő edények vagy a főző üstök ürtartalma szerint történő adózásnál, minek folytán a sörtermelés természetesen fejlődését az adóztatás ezen alakja is nagyban akadályozza.¹⁾

¹⁾ A gyártmányadónak sajátzerű alakja áll fenn az *amerikai Egyesült-Államokban*, ahol a söradó a sörház üzleti helyiségeiből elszállított

Mint hogy az elősorolt adóztatási módok közül leginkább a *malátaörlési adó* szolgál a kincstár és a söripar érdekeinek összeegyeztetésére, s ezen beszédési mód annyiban a sör minőségére is tekintettel van, amennyiben a minőség túlnyomóan a felhasznált malátának mennyiségétől függ, az adóbeszedés ezen alakját tartom legcélszerűbbnek.

Akarmelyik adózási eljárás alkalmaztassék is, a külföldről behozott sör a belső adó mértékének megfelelő vám alá veendő. A zárt városokban a sör, az alapadón kívül, rendszerint még kapuadó alá is esik. Ezen esetben a városi adóvonalon belől termelt sör a kapuadó nagyságának megfelelő magasabb adótétellel terhelendő.

Angolországban 1659. óta áll fenn a söradó. Kezdetben az érték 9—33%-ára rúgott; később több ízben felemeltetett, és 1710-ben már az érték 85%-ára ment. A sör az érték szerint szedett gyártmányadón kívül, 1711. óta komló- és maláta-adóval is terheltezt. Az érték szerinti adó, amely 3¹/₂ millió font sterlinget hozott be, 1830-ban hatályon kívül helyeztezt. A komló nem a sörgyárosnál, hanem a természetnél adóztatott meg. Miután a komlótermés évi mennyisége nagyon változó, a rá vetett adónak nemcsak az a hátránya, hogy igen különböző nagyságú bevételt hoz, hanem kiváltképen az, hogy a komlótermesztő bős termés után, midőn olcsó a komló, csekély nyereségéből súlyos, és szűk termés idején, mikor nagy ára van a komlónak, alig érezhető adót fizet. A törvényhozás belátván a komlóadó hátrányait, 1862-ben megszüntette. Ez időtől fogva az adó egyedül a sörfőzők és malátagyárosok által készített és havonként bejelentett malátakészletek után szedetett be. VOCKE: *Geach.* 383. l. — A malátaadó 1880. okt. 1-től kezdve *gyártmányadó* alakíttatott át, mely az árpalé mennyisége és cukortartalma szerint rovatik ki. A sörgyárosok engedélyi adót is tartoznak fizetni.

Franciaországban a söradó a főző üstök tértartalma szerint vettetik ki. A sörgyárak ez alapon kinyomozott termelőképességéből 20% vesztések és balesetek címén leszámítatik. Az adótétel az erős sör után 3.4 frank, a már kiforrnt malátának ismételt felöntése útján termelt sör (petite bière) után 1.20 frank. Az adóbeszedés egyszerűsítése végett Párisban, és a 30,000-nél több lakossal bíró városokban a pénzügyi igazgatás a sörfőzőkkel egyezségre lép, kik a megállapított átalányösszeget egymás közt felosztják s a rájuk eső hányadot havonkénti részletekben az egyenes adók módjára beszedeltetik. Mint hogy az átalányösszeg a főző edények ürmérete alapján nyomoztatik ki, azok az üzleti év folyamán meg nem nagyobbíthatók. A városi octroi-t az adóvonalon belől levő sörfőzők is fizetik. A sör a bor és a szesz adóztatása irányában azon kedvezményben részesül, hogy nem esik a *droit d'entrée* alá. A kórházakban termelt sör adókedvezményben részesül, de a magánfogyasztásra készített sör nem adómentes. KAUFMANN: *Fin. Frankr.* 375. l.

söröshordók ürtartalma szerint rovatik ki és a sörfőzői vállalkozók által a hordó szájára ragasztott bélyegjegyek alakjában szedetik be. Az adózás ezen alakja a törvény által előírt módon vezetendő üzleti könyvek szigorú ellenőrzését, a sörs hordók ürtartalmának meghatározását és a szállítás felügyeletét teszi szükségessé. Az adókiszabás ezen módja a tulajdonképeni termelést szabadon hagyja, de a sör minőségére, és így a drágább sört fogyasztó személyek nagyobb adózási képességére nincs tekintettel, s az adóbevételt nem eléggé biztosítja.

Bajorországban és Württembergben a malátaórlési adó áll fenn. Bädenben és Elzász-Lothringiában az üstök irtartalma szerint vettetik ki az adó. Poroszországban s az azzal egy adóterületet képező többi német államokban a cefre-adó van érvényben. A maláta pénzügyőrök jelenlétében méretek meg és öntetik az erjesztő kádba, s az összes üzleti helyiségek hivatalos felügyelet alatt állanak. A házi szükségletre közönséges konyhaedényekben készített sör azon esetben adómentes, ha a háztartás legfeljebb tíz 14 éven felüli személyből áll. Minthogy Németország egyes részeiben különböző adórendszerek léteznek, az idegen adóterületbe átmenő belföldi sör leviteli adó alá esik.

Belgium, Holland, valamint Oroszország az erjesztő edények irtartalma szerint szedik a söradót.

Ausztriában és Magyarországon 1865. óta a sörlé cukortartalma szerint kivetett gyártmányadó áll fenn. A cukortartalom a hivatalos cukormérő segélyével, a sörlének élesztővel való bekeverése és a hűtőbarkából leeresztése előtt, akkor állapítatik meg, midőn a sörlé 14° R. hőfokig lehült. Az adótétel a sörlé minden hektoliterje és a cukormérő minden foka után 16.7 kr. Ausztria zárt városaiban a sör, a gyártmányadón kívül, kapuadó alá is esik. A zárt városokban az adóvonalon belől levő sörfőzdék a kapuadónak megfelelő pótagót fizetnek. Magyarországon 1881. óta a sör a gyártmányadón kívül a forgalom szakában is meg van adóztatva. Az adótétel 1883. márczius 1-től kezdve hektoliterenként 1 frt 50 kr. A zárt városokba behozott sör utáni adó kapuadó alakjában szedetik be. Az adóvonalon belül termelt és itt fogyasztott sör után járó adó a sörfőzők által vezetett iparkönyvek alapján havonként eszközölt leszámolás útján szabatik meg. Nyílt községekben az adó megszabatik: I. Évi átalányösszegekben a sör elárúsításával foglalkozó kereskedők, vendéglősök, és a sört 25 literen alóli mennyiségben elárúsító sörfőzői vállalkozók terhére, az adóévet megelőzőt hasonló időszakban elárúsított, illetőleg kimért sörmennyiségnek megfelelőleg a fél és az adóbeszedésre jogosított (a kincstárral létrejött kiegyezés esetében a község, vagy az adóköteles feleknek legalább feléből alakult társulat; haszonbéri kezelés esetében az adószedést bérbe vett község, vállalkozó vagy társulat; midőn az adó megváltása iránti egyezés létre nem jön s a bérbeadás sem sikerül, a pénzügyigazgatóság által eszközölt rántálás folytán az adószedés jogát gyakorló község; kincstári kezelés esetében a kincstár) között létrejött egyezkedés útján. Ha egyezkedés létre nem jön, és mind az adóköteles fél, mind az adószedésre jogosított az átalány szerinti adóztatást kívánja, az átalányösszeget adókievető bizottság szabja meg. Ha az adóköteles fél vagy az adószedésre jogosított a bizottság által megszabott átalányt nem tartja elfogadhatónak, a tételesenkénti adóztatást veheti igénybe. II. Adótétel szerint: a) az I. pont alatt említett adóköteles felek terhére, az adóévben elárúsított, illetőleg kimért sör után havonként eszközölt leszámolás alapján, amennyiben az átalány szerinti adóztatás létre nem jön, s az adótételek szerinti adóztatást akár a fél, akár az adószedésre jogosított igénybe venni kívánja; b) ugyanezen adóköteles felek terhére, az adóévben beszerzett cikkek után, az ezekről esetről-esetre teendő bejelentés alapján, ha a fél ezen adóztatási módot választja; c) magánszemélyek terhére, az ezek által külföldről, Bosznia és Hercegovinából, Ausztriából, Fiume város vámkülzetet képező területéről, s a belföldi átmeneti raktárakból, a mennyiségre való tekintet nélkül, továbbá a sörfőzői vállalkozóktól, vendéglősök- és italmérőktől 25 liternyi vagy ezen felül beszerzett sör után, az átvétel napjától számítandó 24 óra alatt írásban teendő bejelentés alapján.

71. §.

A szeszadó.

BIERSACK: 281. l.; RAU: II. 338. §.; PFEIFFER: II. 418. l.; KORIZMIOS: Gazd. lev. 85. l.; STEIN: II. 247. l.; SCHÄFFLE: Steuerpol. 416. l.; SCHALL: Schönberg kézik. II. 346. l.; VOCKE: Gesch. 372. l.; JANKE: Best. d. Spiritus. Berl. 1864; ZIEGLER: Best. d. Spiritus. Dresden, 1864; SCHEDL: Ungarns Spiritus-St. Pest, 1867; GLAUSER: Steursysteme d. Branntwein-Fabrikation. Brieg, 1868; A magyarországi szeszadóreform iránti szakbizottm. munkálatai. Pest, 1870. Különösen kimerítő s a tételes adórendszerekre nézve felette tanulságos HEINE: Üb. die Branntweinsteuer. Tüb. folyóir. 1872.; PLATZMANN: Üb. d. Branntweinsteuer. Halle, 1873.; HARTIG: Gesch. Theorie u. Kritik d. Branntwein. Leipz. 1876; KOSUTÁNYI: A gazd. szeszgyárak. Pesti Napló, 1880. 287. sz.; SONNENSCHNIG: Branntweinbest. in Oesterr.-Ung. Wien, 1881.; GROSSE: Branntweinbest. Tüb. folyóir. 1882.

Ha a fogyasztási adót mint szükséges rosszat általában elfogadjuk, a szeszadó jogosultságán nem lehet kételkedni, mivel nélkülözhető fogyasztási cikknek ér. Minthogy azonban a szeszfőzés terjedése sok vidéken a mezőgazdaság virágzásának egyik főfeltétele, a szeszadó olyképen rendezendő, hogy a szeszgyártás fejlődését lehetőleg kevésbé akadályozza. Ez pedig csak úgy érhető el, ha az adózási eljárás a szesztermelőknek lehető szabad mozgást enged, s a belföldi szeszgyártás versenyképességét nem gyengíti. A szeszfőzés a földtermékeket oly alakba hozza, amelyben legkönnyebben értékesíthetők. Ezenfelül olcsó és biztos állati táplálékot nyújt, tehát az állattenyésztést előmozdítja s a trágyaanyagot is szaporítja. Oly vidékeken, hol szeszfőzdék léteznek, jobb karban vannak a szántóföldek, mint ahol a mezőgazdák a természetes takarmány elégtelensége miatt kisebb marhaállományval kénytelenek beérni, s a földek termőképességét trágya hiányánál fogva nem képesek növelni. Ezenfelül a szeszgyártás sok iparágat táplál, amennyiben a szesz igen elterjedt ipari segédanyag. Az államnak tehát érdekében áll, hogy a szesztermelés minél több vidéken honosodjék meg. Evégből az adó ne legyen oly súlyos, hogy a szeszgyártás felvirulását akadályozza. Az államkincstár és a szeszfőzők érdeke csak látszólag ellentétes, mivel ha túlságosan nagy az adó, a szeszgyártás hanyatlak s az állam bevétele apad, ellenben a szeszgyártás fejlődése nemcsak a szeszadó hozadékát, de az általános nemzetgazdasági helyzet javulása folytán a többi állambevételek eredményét is fokozza.

Néhány író a pálinkaivás terjedésének akadályozása céljából a szeszfogyasztás lehetőleg erős megterhelését tanácsolja. Ha a szeszadó annyira megdrágítaná a pálinkát, hogy a fogyasztók az eddigi árak kétszeresét vagy még többet lennének kénytelenek fizetni, valószínűleg lejjebb szállana a pálinkaivás szenvedélye, de az állambevétel is csökkenne, s ami ennél többet mond, a szeszgyártás tönkre jutna. A szesz ital még oly tetemes megdrágulása

sokaknál nem is eredményezné a fogyasztás megszorítását. A nagyon magasra csigázott adó a tömeg ellenállási hajlamát is fejleszti, amint voltak is esetek, hogy a pálinkaadó felemelése lázadászerű mozgalmakra vezetett. Nem kell továbbá felelni, hogy csak a mértéktelen pálinkaivás káros az egészségre s erkölcsökre, minél fogva a szesz túlságos megdrágítása azokra nézve nem volna igazságos, kik kiváltképpen hidegebb égövű vidéken csak annyi pálinkát isznak, amennyi munkaerejük fentartására szükséges. És különben is biztosabb és természetesebb eszköz a népoktatás által fékezni a pálinkaivást, mert a nép szokásait és hajlamait csupán a belső meggyőződés ereje, az állami beavatkozás csak a legritkább esetekben képes megváltoztatni. A szeszfogyasztás korlátozására irányuló erkölcsi álláspontot ezen okoknál fogva abban is hagyták a törvényhozások. Csak a pénzügyi érdeket tekintik irányadónak. Ez pedig mérsékelt adóztatást követel, mert a szeszadó, valamint a többi fogyasztási adók csak ekkor biztatnak jelentékeny bevétellel. Azonban nem szenved kétséget, hogy, miután a szesz kiválóan alkalmas adótárgy, a szeszadónak oly nagynak kell lennie, hogy a pálinkaivás a bor- és sörfogyasztás irányában ne álljon előnyben.

A szeszadó helyes kivétel az adótörvényhozás egyik legnehezebb feladata. Az adókivetés és az ellenőrzés nehézsége már a szeszfőzési módszerek s a termelésre felhasznált anyagok sokféleségéből következik. Ide járul, hogy szeszfőzéssel nemcsak tulajdonképeni iparosok és vállalkozók, hanem termékeik értékesíthetése végett mezőgazdák is foglalkoznak, minek folytán a szesz nagyon sok helyen s elaprózott mennyiségekben termeltetik. A gazdasági főzdek kezdetleges berendezésüknél és nemzetgazdasági fontosságuknál fogva egészen más elbánásban részesítendők, mint a szeszgyárak, és nagy számuk mégis szaporítja a kezelési és ellenőrzési teendőket. A technika haladása ugyan sok irányban megkönnyíti az adókijátszások megakadályozását, de az egymást gyorsan követő találmányok egészben véve mégis inkább a kincstár hátrányára, mint előnyére vannak, amennyiben a törvényhozás adóztatási szándékait meghiúsító találmányok rendszerint nem jönnek mindjárt a kormány tudomására, s az adómegrövidítések kizárására szükséges elleneszközök alkalmazása mindig némi időbe kerül.

A szeszipar természete hozza magával, hogy nem képzelhető adóztatási mód, mely a szesziparosokat teljesen egyenlően suj-

taná. A nyers anyag termelési árának, továbbá a szállítási költségeknek és a nyers anyag szesztartalmára befolyással levő éghajlati és talajviszonyoknak vidékenkénti különfelesége, a szeszfőző rendelkezésére álló tőkekészlet nagysága s ehhez képest a technikai javításoknak kisebb-nagyobb mérvű alkalmazhatása, a gyárvezető s a munkások értelmiségének foka, nemkülönben az, hogy szesznek, vagy marhahizlálásra használt mosléknak, vagy élesztőnek nyerése képezi-e a termelés főcélját, mind oly tényezők, melyek a teljesen arányos adóztatásnak mindig útját fogják állani.

A szesz megadóztatásának méltatást érdemlő alakjai:

1. A szeszfőzőre használt *nyersanyag*nak adó alá vétele. Ez a leghelytelenebb adóztatási mód, mert azon sokféle anyagok, melyeket a szeszfőzdek feldolgoznak, mint a burgonya, kukorica, rozs és egyéb gabonaneműek, hüvelyes vetemények, keményítő, szilva, cseresznye, alma, som, kökény, bor, borseprő, szőlő- vagy gyümölcs-must, répafélék, sörházi hulladék, cukorüledék stb. igen különböző szesztartalommal bírnak, s eszerint a szesznyeredék, valamint a fizetendő adó azok mindegyikére nézve külön-külön arányosan meg nem állapítható. Ezenfelül a nyers anyag szerinti adóztatásnál az ellenőrzés majdnem lehetetlen, amennyiben az említett anyagok legtöbbször más célokra is használtatják, és azt, hogy szesztermelésre vagy más célra fordíttatnak-e? az adóközegek ki nem puhatolhatják.

2. A *czefreadó*, mely az erjesztő edények irtartalma szerint minden egyes főzettől, és pedig vagy a szeszfőzés bejelentése alkalmával előre, vagy időszakonként, pl. havonként, utólagosan fizetetik. Ezen adóztatási mód arra serkenti a szeszfőzőt, hogy az adó alá eső térfogatban minél több nyers anyagot erjeszteszen és a bekevert anyagból minél nagyobb szesznyeredéket húzzon. Minthogy a különböző nyers anyagok különböző, névszerint a liszt nélküli anyagok (pl. gyümölcs, borseprő, must) a többiekénél nagyobb szesztartalommal bírnak, a nyers anyag neve szerint különféle adótételeket kell alkalmazni. A pénzügyőröknek tudniok kell, hogy az iparos minden egyes főzetenél mily irtartalmú erjesztőedényeket és mily nyers anyagot használ, amiért a termelő a főzési eljárást és a használatba veendő, a pénzügyi közegek által már előzetesen megmért és megjelölt erjesztő edényeket bejelenteni tartozik. De épen ezen ellenőrzési szabályok szerfelett háborgatják az iparost, és gátolják a szesztermelés szabad fejlődését. Ezenfelül a czefreadó a gazdasági szeszfőzdeket, ha nem részesülnek megfelelő adókedvezményben, elnyomja, mivel a nagyobb gyárak a piacról szerzett legjobb nyers anyagot használhatják fel, a mezőgazda pedig öntermesztette rosszabb nyers anyagát kénytelen feldolgozni, amely ugyanazon térfogathoz kevesebb szesznyeredéket ad, mert továbbá a kis szeszfőző, aki évenként csak 4—6 hónapon át éget, nem képes a tökéletesebb czefrézésre

alkalmas, drágább gépeket beszerezni. Végre azonfelül, hogy a kevesebb szesztartalommal bíró anyagok értékesítését nehezíti, még azért is anyagteközlásra vezet, mert e mellett arra törekszik a termelő, hogy a megfelelő erjesztő térfogat után minél rövidebb idő alatt sok szeszt pároljon, és így jobban siet az erjesztéssel, mint a gazdaságos feldolgozás kívánja, a cefre teljes kiejedése előtt kezdve már meg az égetést, minek folytán a nyers anyag bizonyos része kárba vesz.

3. Hasonló tekintetek alá esik az a beszédési mód, mely szerint minden egyes főzet, a főzés időtartamának meghatározásával, a főző kazán ürmérete alapján vétetik adó alá. Ezen adóztatási módnál a kazán ürtartalma a főzési időszak minden egyes órájára bizonyos adótétellel rovatik meg. Ennek folytán a termelő arra törekszik, hogy az adó alá vett főzési idő alatt lehetőleg nagy mennyiségű terméket állítson elő, amiért a nyers anyag szesztartalmát nem egészen húzza ki. Tehát ez is anyagpazarlásra indít. De legnagyobb hátránya, hogy a kisebb főzdek versenyképességét gyengíti, mivel csak a nagygyárosok szerezhetik be a termelés folyamatát gyorsító készülékeket. A termelő a főzést ezen adóztatási módnál is bejelenteni köteles, és a kazán a munkaszünet idejére lepecsételéstől vagy más módon használaton kívül helyeztetik.¹⁾

4. Beszedhető a szeszdó a vásárlóktól és fogyasztóktól, és erre nézve ismét többféle rendszer alkalmazható. Jelesül: a) kötelezni lehet a termelőket, hogy a szeszt hivatalos raktárakban helyezték el, s az adó a vevőktől akkor szedhető be, midőn a szeszt átveszik; b) minden egyes község a szeszfeldolgozás mértékéhez képest egyezségileg megállapítandó átalányösszeg viselésére kötelezhető; c) épen úgy, mint a boradó, a kimérőktől és a szeszt nagyobb mennyiségben vásárló magánszemélyektől szedhető be. Ezen adóztatási módok azon előnnyel járnak, hogy a termelőt nem kényszerítik az adó előlegezésére. De az adó biztosítása végett ezen beszédési módoknál is bizonyos ellenőrzési intézkedések szükségesek, amelyek épen oly károsan hatnak a szesziparra, mint a fentebb ismertett adózási rendszerek. Ami különösen a hivatalos raktárrendszert illeti, ez a raktárak fentartása miatt igen nagy költségbe kerül, és az adókijátszások ellen még sem nyújt biztosítékot, mivel a termelő a raktár kikerülésével is eladhatja termékét. S amíg a termelés szakában szedett adó csak a termelést korlátozza, a szóban levő rendszer a forgalmat is bilincsekhez

¹⁾ Különbözik ettől azon adóztatási mód, melynél a szeszfőző a főzést termelőképesége szerint évi átalányösszeggel, ú. n. *üstpénzesel* rovatik meg. Ezt kis adótételekkel legfeljebb azon kis főzőknél lehet alkalmazni, kik öntermesztette anyagból saját házi szükségletre csekély mennyiségű szeszt főznek.

köti. Az átalányösszeg kivetése ellen az szól, hogy az egyes községek fogyasztásának nagyságát nem lehet kinyomozni, és hogy a községre rótt átalány sok esetben nem volna behajtható. A pálinkamérők és a szeszt nagyobb mennyiségben vásárló magán személyek adóztatásánál a nagyszámú adómegrövidítések a legköltségesebb és legzaklatóbb felügyelet által sem volnának megelőzhetőek, mert habár a termelt és eladott, illetőleg a beszerzett és kimért szesz mennyiségről a termelők, illetőleg a pálinkamérők árujegyzékek vezetésére kötelezhetőek, az elárusítás és a fogyasztás ellenőrzése sokkal nehezebb, mint a termelés felügyelete, amely utóbbi kevesebb pont felé levén irányozva, könnyebben eszközölhető.

5. Sokan az adómegeváltást pártolják, melynél az adó az erjesztő edények és főző készülékek termelőképesége s a feldolgozandó anyagok neme és mennyisége alapján, a várható termelési eredményhez képest, a pénzügyi igazgatás és a szeszfőzdei vállalkozók közt létrejött egyezség útján, időszaki, pl. havonkénti átalányösszegben szabatik meg. A szeszdó ezen alakjának az eddig tárgyalt adóztatási módok fölött egy nagy előnye van, s ez az, hogy a szeszfőzdei vállalkozóknak szabad mozgást enged. Ezenfelül az ellenőrzést egyszerűbbé és olcsóbbá teszi, amennyiben a pénzügyőröknek csak arra kell ügyelniük, hogy nem használ-e a vállalkozó több erjesztő edényt, mint amennyit bejelentett, és oly anyagokat dolgoz-e fel, a minőket bejelentett. De ezen rendszer is lényeges fogyatkozásokban szenved. A várható szesznyereményeket, tekintettel a feldolgozásra szánt anyagok neme és minőségére, nem lehet pontosan meghatározni, amiért az adómegeváltás a jobb minőségű anyagot feldolgozó termelőket jutalomban részesíti. Ez a körülmény anyagteközlésre szorítja a termelőt, mi nemzetgazdasági szempontból is káros, mivel a szeszfőzésnek egyik nagy haszna, t. i. a rosszabb minőségű és kivitelre vagy más célra nem fordítható, valamint a megromlott földtermékeknek értékesítése veszendőbe megy. Legnagyobb hátránya az adómegeváltásnak, hogy a kis gazdasági főzdek terjedését akadályozza. A nagyobb szerű szeszgyárak ugyanis a legjobb minőségű nyers anyagokat vásárolják be, amelyekből nagyobb szesznyereményt vonhatnak ki, és így kevesebb adót fizetnek, mint a gazdasági szeszfőzők, akik rendszeresen selejtesebb anyagot kénytelenek feldolgozni.

6. Legigazságosabb és legcélszerűbb a termékadó, mely a kész szesz mennyisége és minősége alapján vettetik ki. Legigazságosabb, mert a tulajdonképeni adótárgyat rója meg, s így a termelő annyi szesz után fizet adót, amennyit tényleg termelt. Legcélszerűbb, mert a vállalkozó üzleti szabadságát legkevésbé korlátozza, amennyiben a termelési időszak, az erjesztő edények nagysága, a feldolgozandó nyers anyag neme és mennyisége, szóval az egész főzési eljárás a termelő szabad választására van hagyva. A gyártmányadónál nem

forog fenn ok arra, hogy a gyáros ugyanazon tartalomtól minél nagyobb szesznyeradékot húzzon ki. Nem részesíti jutalomban a tökéletesebb gépekkel termelő gyárosokat, nem akadályozza a tökéletesebb erjesztést és a más célra nem használható anyagok feldolgozását. A szeszadó ezen alakja különösen oly években jótékony hatású, melyekben sok romlott burgonya s egyéb kisebb szesztartalmú nyers anyag van. Nagy előnye, hogy a kisebb főzdék versenyképességét nem gyengíti, az élesztőgyártás fejlődését nem akadályozza, amíg azon adóztatási mód, melynél az erjesztő edények ürmérete szerint történik az adózás, az élesztőgyárosokat jobban sújtja, akik a czefrét nagyjából a törvényhozás szándéka szerint adó alá nem veendő élesztő készítésére használják. A kivitelnél nyújtott adóvisszatérítésnek teljesen igazságos és a kiviteli díjazást, valamint a kivitel mesterkélt megszorítását egyaránt gátló kiszabását egyedül a termékadó teszi lehetségessé. Mert ahol más adóztatási mód van érvényben, a visszatérítendő adóösszeg csak átlagos számításon alapszik, ami egyes gyárosokat kiviteli jutalomban részesít, másoknak pedig indokolhatatlan veszteséget okoz, s a kiviteli forgalom megzavarására szolgál. A gyártmányadónál annyi adó téríthető vissza, amennyit a gyáros tényleg fizetett.

A szeszmenyiség s a foktartalom meghatározására *szeszmérőgép* alkalmazandó, mely a termelő ellenőrzésére szolgál. A mérőgép az ellenőrző személyzet jelentékeny részét nélkülözhetővé teszi, mivel az ellenőrzés csak a mérőgép szabályszerű menetének megfigyelésére s az üzlet általános szemmel tartására vonatkozik. Világos, hogy a termékadó gyakorlati czélszerűsége a mérőgép helyes szerkezetétől függ. Ha hiányos a szeszmérőgép, ha szabályszerű működését akadályozni lehet, vagy a foklemérés hamissá változtatható, a szeszmérőgép jelzései alapján beszédett termékadó családokra és beláthatatlan visszaélésekre vezet. Ha nem létezik oly szerkezetű mérőkészülék, mely a nagyobb mérvű családok lehetőségét kizárja, az *adómegváltás* a legelőnyösebb, mivel a kincstári érdekek kijátszása ennél mégis jobban megakadályozható.¹⁾

Miután a tökéletesebb eredmény elérésére irányuló adóztatási módok a szeszfőzdék szakadatlan ellenőrzését tételezik fel, ez pedig nagy költséggel jár, legjobb a kisebb termelőképességű szeszfőzdek üzemük terjedelme szerint *átalányösszeg* fizetésére kötelezni, az iparszerűen berendezett szeszgyárakat pedig a tökéletesebb, de egyuttal költségesebb *gyártmányadó* alá venni.

¹⁾ SIEMENS és STUMMER újabb szerkezetű szeszórái a szakértők állítása szerint az e nemű mérőkészülékek közt a legököltebbek, de a szigorú követelményeket még sem elégitik ki, amennyiben a szeszfőzdei üzlet folytonos ellenőrzését nem teszik fölöslegessé.

Angolországban a kész szesz adóztatik meg. A szesznyeradék az erjesztő edények, kazánok s egyéb főző készülékek nagysága, továbbá a czeffre fajsúlya és czukortartalma szerint állapítatik meg. A szeszfőzdék igen szigorú felügyelet alatt állanak. Kisebb főzdék felállítására nincs megengedve, amennyiben a főző kazán irtartalma 400 gallon-nál (1 gallon = 4.54 liter) kisebb nem lehet. Szeszfőzdet csak legalább 500 házzal bíró város legközelebbi környékén (legfeljebb $\frac{1}{4}$ angol mföldnyi távolságra a várostól) lehet tüzemben tartani, kivéve, ha a vállalkozó az adóhivatalnok részére a gyárban lakást rendez be. Ezen megszorítások következtében az összes szesztermelés csak mintegy 20 gyári telepen van központosulva. Az adótétel egy gallon és 56.6 % lángszeszefok után 10 shil.; — tehát egy hektoliter tiszta alkohol után 193 arany frt; oly magasságú szeszadó, amelyhez hasonló seholy sincs. Az ipari czélokra használt szesz adómentes. A szeszfőzők, valamint a pálinkamérők jelentékeny nagyságú engedélyi adót fizetnek. Az adó- és vámbevétel évi 18—19 millió font sterling. LUKÁCS: *Allamháztartás Angliában*. 217. l. és HEINE id. dolg.

Franciaországban a szesz szintén súlyos adóval van megterhelve. Az alapadó a *droit général de consommation*, mely a gyártmányok (szesz, szeszfélek és liqueurpek) a termelő raktárából való elszállításakor, az 1880. jul. 19-iki törvény értelmében, a szesz folyadékban foglalt tiszta alkohol után hektoliterenként 156 frankkal szedetik be. Az alkoholtartalom areometer segítségével határozatik meg. Az ipari czélokra használt szesz kát-rány, ásványolaj és egyéb anyagok hozzákeverése által emberi élvezetre alkalmatlanná tétetik, és nem a rendes fogyasztási adó, hanem hektoliterenként 37 $\frac{1}{2}$ frankot tevő külön díj (taxe de dénaturation) alá esik. Az adó vagy a szállító vagy a vevő által fizetetik. A gyártás szigorú ellenőrzés alatt áll. A szeszfőzők az üzlet megkezdését, minden egyes főzet idejét s a használandó edényeket előzetesen bejelenteni kötelesek. A termelő raktára hivatalos felügyelet alatt áll, s az időnként tartott vizsgálatok alkalmával, a hiányzó mennyiséget a gyáros igazolni, vagy az az után járó adót megfizetni tartozik. A 4000-nél nagyobb lakosságú városokban a szesz *beviteli adó* (droit d'entrée) alá is esik, mely a népesség létszáma szerint hét fokozatban emelkedő adótételekkel (hektoliterenként 6—24 frankkal) szintén a tiszta alkohol után rovatik ki, és az octroi alá tartozó városokban ezzel együtt szedetik be. *Párisban* az alapadó s a droit d'entrée helyett a sorompóknál a tiszta alkohol minden hektoliterje után 186 $\frac{1}{4}$ frank *droit de remplacement* (helyettesítő adó) fizetetik. A sorompókon belül nem szabad szeszt készíteni. Miután az adó csak a belföldön eladott szesz után a fogyasztásba való átmenetnél fizetetik, a külföldre szállított szesz után adóvisszatérítésnek nincs helye. KAUFMANN: *Fin. Frankr.* 334. l.; HEINE id. dolg.; és LUKÁCS 365. l. A szeszadó 175—180 millió frankot hoz be.

Poroszországban s a vele egy adóterületet képező többi német államokban és tartományokban, melyek közé a szeszadót illetőleg Elzász-Lothringia is tartozik, a mezőgazdasági főzdék részére engedélyezett jelentékeny kedvezmények mellett, az erjesztő edények irtartalmához igazodó *czefreadó* áll fenn. A mézes víz, burgonyaszörp és malátakivonat feldolgozásánál kivételesen a *kazánadó* alkalmaztatik. Az ipari czélokra és eczetkészítésre szükségelt és denaturizált szeszre eső adó visszatérítetik. — *Bajorországban* a lisztes anyagot feldolgozó főzdék a czeffrészére szánt irt-méret szerint, és azok, melyek egyéb anyagokat dolgoznak fel, a felhasználó anyagok neme és mennyisége szerint adóztatnak meg. Azon gyárak, melyeknek berendezése a szeszmérőgép jelzései alapján történő adózásra megkívántató törvényes feltételeknek megfelel, a vállalkozók választása szerint termékadó alá vehetők. Az adó a kisebb szeszfőzdektől egyeskedés útján szedetik be. A mezőgazdasági főzdék javára a normális czefreadó $\frac{1}{2}$ része leengedtetik. — *Württembergben* a szesz csak annyiban esik adó alá, amennyiben a gabonaneműekből készített és szeszfőzésre használt ma-

lata után ugyanazon adót kell fizetni, mely a sörkészítésre használt malátára van róva. A szesz kicsinyben elárúsítása 4—200 márka engedélyi adó alá esik. — *Bádenben* a szeszadó, a tényleges főzési időtartam és a valószínű szesznyeredék kinyomozása nélkül, a főzde berendezése szerint három különböző fokozatban a főzőkazan tartartalma alapján szabatik meg. — Ha a német birodalom területén termelt szesz egyik adóterületből a másikba szállítatik, *beviteli adó* alá kerül.

Ausztáriában és Magyarországon a szeszadó az adóbevétel fokozása, és újabban a kisebb főzdek helyzetének emelése céljából minduntalan változásokon ment keresztül. 1862-ig az *erjesztő edények* ürmérete szerint rovatott ki. Az 1862. jul. 9-iki törvény a terméknek *mérőgép által meghatározandó mennyisége és foktartalma* szerinti megadóztatását hozta be. Miután az akkor használatban volt mérőgépek hiányos szerkezete folytán a szesz-főzők nagy része kijátszotta az államkincstár érdekét, az 1865. okt. 18-iki törvény a *kütelező átalányozási rendszer* léptette életbe. 1868-ban a kényszerített átalányozás eltöröltetvén, részint *megváltás*, részint *szabad egyezkedés*, részint (a felhasznált anyagok különfélesége szerint az erjesztő edények ürmérete után különböző tételekből álló) *díjszabás* útján adókirovás hozatott be. 1878. szept. 1-én új szeszadótörvény lépett életbe, melylyel Ausztria és Magyarország kormányai és törvényhozásai az átalányozási mérvek, valamint az adótételek felemelése által első sorban nagyobb bevételt vettek célba, és a főzőkészülék termelőképessége szerinti átalányozásnak a kisebb szeszfőzdekre nézve történt behozatala által a mezőgazdasági főzdek versenyképességét is erősíteni akarták. De a célba vett eredmény egyik irányban sem következett be. A pénzügyi cél azért nem éretett el, mert a szeszgyárosok az erjesztési eljárás gyorsítása által, minek folytán a megfelelő erjesztő tartalomtól nagyobb szesznyeredéket kaptak, az adó jelentékeny részét megtakarították. A mezőgazdasági főzdek versenyképességének pedig azért volt ártalmára a nagyobbazertű főzdeknek átalányozás szerinti megadóztatása, mert a nagyobb gyárak a legjobb nyers anyagot szerezhették be, a mezőgazda pedig saját rosszabb nyers anyagát kénytelen feldolgozni, mert továbbá a kis szeszfőző nem képes a gyorsabb folyamatú termeléshez szükséges drága gépeket beszerezni s a nagyobb gyárak termelőképességét növelő technikai javításokat alkalmazni. És amennyiben az újabban feltalált szeszmérőgépek megbízhatóknak bizonyultak, egyrészt a pénzügyi cél érdekében, másrészt pedig a mezőgazdasági szeszipar végrömlésének megelőzése végett, az 1874. október 1-én életbe lépett legújabb szeszadótörvény az iparazertű szeszgyárakra nézve a szeszmérőgép jelzése szerint kivetendő *kütelező termékadó* hozta be. Ennek folytán a nagyobb gyárak az általuk eddig élvezett kiviteli díj részétől is elestek, ami nemcsak a bevétel fokozására, hanem egyuttal a verseny egyenlőségére is jótékony hatású lesz.

A most érvényben levő szeszadótörvény szerint azon nem gazdasági szeszfőzdek, melyeknél az erjedési irtartalom 35 hektolitert — és azon gazdasági főzdek, melyeknél az erjesztési irtartalom 50 hektolitert meghalad, valamint a növényi rostokat feldolgozó főzdek a *szeszmérőgép jelzése alapján* rovatnak meg. Ezen adóztatási módot a többi szeszfőzdek vállalkozói is választhatják. Oly szeszfőzdek, melyek borhulladékokat dolgoznak fel, és égetett szesz folyadékkal együtt borsavas sókat termelnek, *szeszmérőgép alkalmazása nélküli termékadó* alá esnek, de ezen főzdek vállalkozói a főzőkészülék termelőképessége szerinti átalányozást is igénybe vehetik. A többi szeszfőzdek berendezésükhöz és a feldolgozott anyagok neméhez képest vagy a *becsefrésztésre szánt ürméret*, illetőleg a főzőkészülék termelőképessége szerinti átalányozás, vagy a várható szesznyeredék mennyisége és foktartalma szerinti kötetendő *szabad egyezkedés* (megváltás) útján fizetik adójukat. Az adótétel minden hektoliter és szeszfok után 11 kr. Ugyanezen adó fizetendő azon anyaeczet és eczetgyártás után is,

mely nem égetett szesz, hanem más folyadékából, pl. erjedt csefriből, lepárolás útján történik, és pedig azon szeszmenyiség után, melyet ezen folyadék adna, ha szeszfőzésre használnának. Ha égetett szesz folyadék termelésénél, vagy az említett anyaeczet, illetőleg eczetgyártással együtt sajtolt élesztő is készítettik, a rendes adótételhez 30% pótlék fizetendő. Az öntermesztette anyagból főzött legfeljebb 50 fokú pálinka 1 hektolitert meg nem haladó mennyiségben adómentes. Az emberi élvezeti cikkek sorába nem tartozó gyártmányok (pl. fehér ólom, ólomezukor, kénaether, kloroform) készítésére fordított és denaturalizált szesz után a megfelelő adó visszatérítetik. A mezőgazdasági főzdek, ha a naponként megadóztatandó erjümméretük 50 hektolitert meg nem halad, azon üzletük után, mely szeptember, október és november hónapokban kezdődő 8 havi időszakon belül esik, a törvény által megállapított szesznyeredékből, a megadóztatott erjümmérethez képest 25, 20, 10 %-nyi leengedésben részesülnek. — A szeszadó *Ausztáriában* 7—7½ mill., és *Magyarországon* 6½—7 mill. frtot hoz be.

72. §.

A cukoradó.

PREIFFER: II. 431. l.; STEIN: II. 261. l.; SCHÄFFLE: Steuerpolit. 408. l.; RAD: Zucker-Production, Einfuhr u. Consumption in Europa. Wien, 1866.; A magyarorsz. cukoradóreform iránti szakbizottság munk. Pest, 1870.; KAUFMANN: Die Zuckerindustrie in ihrer wirthsch. u. steuerfisk. Bedeutung. Berlin, 1878.; WOLF: Zuckersteuer. Tüb. folyóir. 1882.

A belföldi répacukorra vetett adó újabb eredetű. Az európai államok cukorszükségletüket a jelen század elejéig kizárólag gyarmati cukorral fedezték, és az adót behozatali vám alakjában szedték. Minthogy a cukorvám célját tisztán az állambevételek szaporítása képezte, és a magas vámtétel a fogyasztással együtt a vámbevételt is apasztja, a vám mérsékelt tételekkel rovatott ki. Midőn *I. Napolconnak* 1806-ban életbe léptetett szárazföldi zárlata a gyarmati cukor behozatalát megnehezíté, a belföldi cukorgyártás emeléséről kellett gondoskodni. És habár a pénzügyi tekintet azt kívánta volna, hogy a belföldi cukor a gyarmati cukorral egyenlően rovassek meg, az európai államok a hazai gyártmányt a belföldi termelés fejlesztése érdekében adózatlanul hagyták, a cukorvámot pedig felemelték. A hazai termelés megvédése csakhamar azt eredményezte, hogy a belhoni cukorgyártás nagy arányokban fejlődött, azonban az idegen cukor behozatala s ezzel együtt az állambevétel is épen ily arányokban csökkent. Miután a súlyos vámok által megdrágított gyarmati cukor a hazai termékkel nem versenyezhetett és a cukorgyárosok a cukor árát úgyszólván tetesésük szerint állapították meg, a cukorvámából ezeltől szedett nagy összegek a fogyasztók kárára a gyárosok zsebeibe vándoroltak. Az adóerőre méltán következtetést engedő cukorfogyasztás ily körülmények közt adómentességet élvezett, amely visszás állapotnak elejét veendő, a közép- és nyugot-európai államok a negyvenes években a belföldi cukrot is adó alá vették.

A cukoradó kivételét illetőleg legnehezebb a belföldön termelt cukorra vetett adó s a külföldről szállított cukorra rótt vám magasságának meghatározása. Erre nézve főelvül szolgáljon, hogy ott, hol a cukoripar fejlődésére megvannak a természetes feltételek, a külföldi cukorra vetett vám s a belső cukoradó oly mértékviszony szerint rendeztessék, hogy az adó ne akadályozza a nemzeti termelést, a vám pedig ne tegye lehetetlenné a cukorbehozatalt.¹⁾ És ott, ahol nincsenek meg a cukorgyártás felvirulásához szükséges feltételek, a cukorvámot csak oly magasra kell szabni, hogy lehető legnagyobb fogyasztás mellett legtöbbet hozzon be. Ha a vám nagy, a belső adó mértéke is a vámtétel nagyságához idomuljon, nehogy az állami védelem oly iparágak adjon lételt, mely nem bír alappal, s a természetes feltételekkel dicsekvő termelési ágakból munkaerőt és tőkét von el.

A cukor egyike az alkalmasabb adótárgyaknak, mivel tisztán *élevezeti cikk*, fogyasztása nagyon el van terjedve és szabályszerint a vagyonosság aránya szerint növekedik. Igaz ugyan, hogy bizonyos mennyiségű cukoranyagnak élvezése az emberi testnek nélkülözhetetlen szükséglete, de a cukor más cukortartalmú olcsóbb élelmi szerek (tej, gyümölcs, zöldség) által is pótolható. A cukoradó egyik kiváló előnye, hogy az államnak a cukorfogyasztás növekedése következtében folyton emelkedő bevételt biztosít.

A cukoradó beszedésének nevezetesebb módjai:

I. A feldolgozandó *nyers anyag*, t. i. a cukorrépa súlyára vetett adó. Előnye e rendszernek, hogy az ellenőrzés a gyárosok zaklatása nélkül s aránylag kevés költséggel eszközölhető, miután a cukorrépa évenként csak bizonyos időtájban szállítatik a gyárba. Megbízható felügyelő közegek ugyan megakadályozhatják a nagyobb mérvű adókijátszásokat, amennyiben a répanak behozatalát a gyárba nehéz eltitkolni, de a termelők szabad tevékenységét ez az adóztatási mód is megszorítja, s a pénzügyőrök egyetértése esetében a cukorrépa felmérésénél nagy csalások követhetnek el. Legnagyobb hátránya a cukoradó ezen alakjának, hogy azon esetben, ha a répa az ország valamennyi részében egyenlő adótétellel rovatik meg, a kisebb cukortartalmú répát feldolgozó gyárosok aránytalanul adóztatnak meg. Ezenfelül egyenlő ár mellett ugyanazon vidéken sem mindig egyenlő a cukortartalom úgy, hogy ez is egyenlőtlen adózásra vezet.

¹⁾ Ha a cukorbehozatal egyenlő vagy nagyobbodó cukorfogyasztás mellett tetemesen és állandóan csökken, ez annak a jele, hogy a belföldi termelésre vetett adó kelleténél kisebb, illetőleg a behozatali vám túlságosan nagy, és megfordítva a cukorbehozatal növekedése egyenlő fogyasztás mellett arra vall, hogy a hazai termelésre rótt adó túlságosan nagy, illetőleg a vám a belső adóhoz képest alacsony. Eszerint az adó s a vám magasságának kellő megállapítása csak a belföldi termelés és a bevétel, továbbá a fogyasztás mértékét feltüntető statisztikai adatok alapján lehetséges.

II. Beszedhető az adó a *termelési eljárás* valamely művelete alkalmával, pl. a répaapritáskor vagy a répalé tisztításakor, a használatba vett tartók és edények tértartalma szerint, amely esetben a gyártás egész folyamata felügyelet alatt áll, s az illető edények és műeszközök a bejelentett munka idején kívül zár alá vétetnek.

III. Kiszabható az adó a *répalé mennyisége és sűrűsége* alapján, amely utóbbi *densimeter* által határozatik meg. Habár a répalé sűrűsége nem biztos ismerve a cukor minőségének, amennyiben a sűrűség a nagy sótartalomból származhatik, ez az adóztatási eljárás legalább megközelítőleg a répalében levő cukor mennyiség utólerését teszi lehetségessé; csak hogy az adómegrövidítésekre szabad utat enged, és a termelésre nagyon zavarólag foly be.

IV. Az egyenlőtlen adóztatás kikerülésére a *kész gyártmány* megadóztatása szolgál, amely kirovási mód alkalmazása esetében a bevételi vám s a belső adó közötti arány is pontosabban megállapítható. De ezen adóztatási eljárás a gyártás legkisebb részleteire kiterjedő ellenőrködést tesz szükségessé, amely a termelő üzleti szabadságát megsemmisíti és igen nagy költséget okoz.

V. Az adó *átalányozás* útján, a létermelő készülékek termelőképességének és használati idejének alapul vétele mellett, szabható ki. Az átalányozási rendszer sok terhes ellenőrzési intézkedést fölöslegessé tesz, ami a cukorgyártás felvirulását előmozdítja, az adóbeszedés költségeit kevesebíti, és a felügyelő személyzet megvesztegetését nehezíti. Hátránya, hogy a gyárak termelőképességét nem lehet pontosan meghatározni, minek folytán a kincstár rövidséget szenved.

A cukoradó bármely alakjára szánja is el magát a törvényhozás, ha az ország egyes nagyobb összefüggő vidékein igen különböző a répa cukortartalma, az adóteher csak az által osztható meg arányosan, ha az egyes termelési körzetekre nézve eltérő adótételek hozatnak be. Miután pedig a cukorgyártás technikája folyvást fejlődik és a cukorgyárak termelőképessége új találmányok által jelentékenyen fokozható, legjobb, ha a kormány rendeleti úton határozhatja meg azon módot, mely szerint a gyárak termelőképessége megállapítandó.

A külföldre szállított cukor után fizetett *adóvisszatérítéssel* járó visszásságok mellözése is szükségessé teszi, hogy az adóztatási mód időről időre a cukorgyártás fejlettségéhez idomíttassék. Ha a cukorgyárak termelőképessége nagyobbodik, és a korábbi viszonyok szerint megállapított adóztatási eljárás nem módosíttatik, az államkincstár nemcsak az által szenved kárt, hogy a belföldön elfogyasztott cukor egy része kikerüli az adóterhet, hanem amennyiben az adóvisszatérítés fejében fizetett összeg a kivitt cukor után befolyt adónál nagyobb, az is megtörténhetik, hogy az állam

az összes adóbevételt, sőt még ennél többet is adórestituczióra kénytelen fordítani. Pl. az *osztrák-magyar monarchiában* az 1876/76 termelési évben az adóviasszatérítés nemcsak az összes adóbevételt vette igénybe, de azonkívül a monarchiának egy millió frtra menő felülfizetése volt. Ezen természetellenes helyzet onnan származott, hogy a sajtóval dolgozó gyárak az általánosnál sokkal kevesebbet vallottak be, mint amennyit termeltek. A gyárosok a kivitel alkalmával viasszatérítés fejében megkapták az egész adót, s ami a belfogyasztásban kelt el, megadóztatás nélkül maradt. Így történt, hogy 1875-ben az egész monarchiában csak 1.280.000 mázsa cukor után fizettek adót, a kivitel pedig 1.433.000 mázsa-ra s így többre ment, mint amennyi adó alá került. Ez a többlet csak onnan származhatott, hogy mintegy háromszor annyit termelt a monarchia, mint amennyi adó alá vonatott, s a belföldön elfogyasztott cukor teljesen kikerülte az adóterhet. Az ily túlnagy adórestituczióban foglalt kiviteli jutalom a külföld érdekeit is sérti, mert a külföldi gyárosok versenyképességét gyengíti, ami a külföldi államokat viasszatérítésekre indítja. — A szóban levő viasszatérítés megszüntetése céljából a monarchiában a belső adóból s a cukorvámából befolyandó tiszta (azaz az adóviasszatérítésre fordított összeg levonása után megmaradó) bevétel 1878 óta törvényileg *kontingentirozva* van, és a cukorgyárak termelőképességének mérvei Ausztria és Magyarország kormányai által rendeleti úton oly módon szabályoztatnak, hogy a tiszta bevételnek a törvény által megállapított főösszege (az 1880/1. évi termelési idényre 10 millió frt, minden következő termelési idényre, amíg 12.8 mill. frtra nem emelkedik, 400.000 frittal több) elérassék.

Angolország, melynek földje cukorrépa termelésére alkalmatlan, részint az angol és egyéb gyarmatokban termelt nádcukorral, részint az európai államokból behozott répacukorral fedezi szükségletét. Az angol gyarmatokban termelt cukor 1846-ig, más gyarmatokkal szemben, kedvezményes vámtétel alá esett, minek folytán az idegen államokból való cukorbevitel tényleg ki volt zárva. Amidőn a szabad kereskedelmi irány uralkodóvá vált, s a fogyasztás olcsóbbá tételének eszméje hódítani kezdett, a kedvezményes cukorvám ellen is megindult az ostrom. 1845-ben leszállítottatott a gyarmati cukor vámjá, és akár angol, akár más gyarmatokból hozatott be, egyenlő vámtétel alá vétetett. A szárazföldi államokból behozott répacukor vámjá a fogyasztók érdekében 1854-ben a gyarmati cukor vámjával egyenlővé tétetett. És miután a teafogyasztás általánosága következtében a cukor Angliában elsőrendű szükségleti cikk, melyet az alsó osztályok is nagyban fogyasztanak, a törvényhozás a cukorvámot 1864-ben, 1870-ben és 1873-ban fokozatosan leszállította és 1874-ben eltörölte. Ugyanakkor a belföldön gyártott cukor után szedett adó is eltörölte, mely a répacukorgyártás fejletlenségénél fogva csak 9000 forintot jövedelmezett. Az adó leszállításának és megszüntetésének hatása a fogyasztás növekedésében nyilvánul. A fejenkénti fogyasztás 1840-ben 7 $\frac{1}{2}$ klgm., 1850-ben 12 $\frac{1}{2}$ klgm., 1864-ben 17 klgm., 1871-ben 22 $\frac{1}{2}$ klgm., 1875-ben 29 $\frac{1}{2}$ klgm., 1880-ban 30 $\frac{1}{2}$ klgm. Háromszor nagyobb, mint Franciaországban, ötször akkora, mint Németországban, hatszor nagyobb, mint Ausztriában és Magyarországon. Lukács. 272. l.

Franciaországban az adózási művelet a nyers cukrot termelő gyáraknál vitetik keresztül, olyképen, hogy a félgártmány azon valószínű eredmény alapján rovatik meg, mely a finomítási eljárás folyamán elérhető lesz, és amely vegyészeti úton állapítatik meg. A cukorgyárak az adóközegek állandó ellenőrzése alatt állanak. Az ellenőrzés folytonos azon pillanattól kezdve, amidőn a répale a cukorgyárban művelet alá jön, azon időpontig, midőn mint nyers cukor a gyári raktárba s onnan vagy a forgalomba, vagy fogyasztás alá, vagy a finomítóba kerül. A finomítók szintén ellenőrzés alatt állanak, nehogy csempészett nyers cukrot dolgozzanak fel. Az adóközegek megállapítják a létartó készülékekbe időnként töltött répale mennyiségét, a densimeter segítségével a répale sűrűségét és ezen az úton egyúttal a finomított cukor várható mennyiségét, amely után az adó előzetesen kirotvátik. De az adó esedékessége különböző időpontban következik be. A külföldre szállított cukor a raktártól a latárig terjedő ellenőrzés feltétele alatt adómentes. Ha azonban a belföldön marad, az azt terhelő adó a saccharometer segítségével végleg megállapítatik. E célból minden cukorból, mely a gyárat elhagyja, mintát küldenek az állami vegyészeti hivatalba, ahol vegyészetiileg megállapítják a mintacukor tiszta cukortartalmát. Az előzetes adókirovás a vegyészeti vizsgálat eredménye szerint kiigazítatik. Ha a cukor a forgalomba vagy a fogyasztásba kerül, a vegyészeti vizsgálat által megállapított adó azonnal esedékes. De a legtöbb esetben közraktárban helyeztetik el a cukor, amidőn az adó csak az eladás alkalmával fizetendő. Hátránya a francia cukoradó-rendszernek, hogy a kezelés nagyon költséges és az ellenőrzés túlságosan zaklató. Ezenfelül a cukortartalomnak vegyelemzési úton való kiszámítása, több szakember nézete szerint, az egyenlő adóztatás követelményét sem elégíti ki, amennyiben az elméletileg meghatározott eredmény és a finomítók által tényleg elért eredmény közt gyakran nagy a különbség. Lukács. 422. l.

A német birodalomban a feldolgozandó répa súlya szerint szabatik ki az adó.

Ausztriában és Magyarországon azon cukorgyárakban, melyek a répalevet viznyomású sajtók vagy telepekbe egyesített áztató edények segítségével állítják elő, az adó *általánosítás* útján, és pedig a létermelő készülékek termelőképességének és használatuk idejének alapul vételével, szabatik ki. Ha a répacukorgyártásra más létermelő készülékek használatnak, a megadóztatandó répamennyiség mindaddig a répa *közvetlen felmérése* által puhaltatik ki, míg a termelőképesség mérvei a nyert tapasztalatok alapján megállapíthatnak. A telepekbe egyesített áztató edények naponkénti termelőképességének mértékéül szolgálnak: 1. azon répamennyiség, mely ezen edények egy-egy hektoliternyi űrtartalmának megtöltésére átlag fordítatik; 2. ezen edények naponkénti töltéseinek száma. Az adótétel 100 klgm. nyers répa után 80 kr és 100 klgm. szárított répa után 4 frt. *Magyarországon* a cukortermelési adón kívül, a *forgalom szakában* lényegileg a sörfogyasztási adóval egyenlő (a 238-ik lapon ismertetett) szabályok szerint szedett *cukorfogyasztási adó* is létezik, melynek fejében a nyers és finomított cukor, cukorkák, kandirozott gyümölcs és csokoládé-gyártmányok után métermássáknként 4 frt fizetendő.

73. §.

Egyéb kisebb jelentőségű közvetett fogyasztási adók.

A tételes adórendszerekben kártya-, hirdlap- és naptáradóval is találkozunk, melyek rendszerint bélyeg alakjában szedettek be.

A *játékkártyaadó* teljesen indokolt, mivel fényüzési cikket

ér. De a túlságos adótétel itt is célt téveszt, amennyiben minél nagyobb az adó, annál több az adókijátszás, és annál költségesebb ellenőrzésre van szükség. Az adótétel tekintettel a kártya minőségére vagy legalább a lapok számára, mely a kártyák árara is befolyással van, több fokozat szerint állapítandó meg, miután az egységes adótétel (amilyen pl. 1882-ig nálunk és Ausztriában állott fenn) nem veszi figyelembe a fogyasztók anyagi helyzetét, s a nép minden osztályát egy és ugyanazon mértékkel sújtja. A legtöbb államban, névszerint Német-, Olasz-, Magyarországon, Ausztriában s az amerikai Egyesült-Államokban a lapok száma szolgál a megadóztatás alapjául.

Franciaországban a játékkártyára vetett adónak eredete a 15-ik századig vezethető vissza. Az idegen kártyák behozatala el van tiltva, s a kártyagyártás csak adóhatósági engedély alapján üzhető. A gyártás csak az arrondissement-ok főhelyein van megengedve. A gyárosok a kártya előlapja gyanánt szolgáló papírt a kincstártól kötelesek vásárolni. Minden játék bélyegzett ellenőrzési szalaggal láttatik el. A már használt kártyák elárúsítása tilos. A gyári s eladási helyiségek felügyelet alatt állanak, s az ellenőrzés a kávéházakra, vendéglőkre és a társalgási körökre is kiterjed. A gyárosok 100 frank évi engedélyi díjat fizetnek. A kincstár által kiszolgáltatott papír ára ezer lap után 20—30 frank. A kártyabélyeg játékonként közönséges kártyáknál $\frac{1}{2}$ frank, finomabbaknál 70 centime. A bevétel $\frac{2}{100}$ mill. frank. Lukács. 448. l. A francia kártyaadó történetére nézve l. Hocx. Finanzverw. Frankr. 407. l. — *Angliában* a kártyaadó volt a bélyeg alakjában beszedett legelső adó. 1631-ben hozatott be. Az adó 1828. óta egy játék után 1 shilling volt; 1862-ben 3 pence-re szállítottatott le. — *Spanyolországban* 1815-ig a kártyagyártás, *Poroszországban* 1838-ig a kártya elárúsítása az állam részére volt fenntartva. — A német birodalomban a kártyabélyeg 1879-től kezdve mint birodalmi adó áll fenn. Minden 36 vagy kevesebb lapból álló játék 30 fillér, minden egyéb játék 50 fillér bélyeg alá esik. — *Ausztriában* és *Magyarországon* a 36 vagy ennél kevesebb lappal bíró minden játszma 15 kr., 36-nál több lapból álló minden játszma 30 kr., fényezett vagy mosható kártya, a lapok számához képest, 30, illetőleg 60 kr. bélyeg alá esik. A játzmák hivatalos zárjeggyel láttatnak el. A kártyagyártási üzlet csak pénzügyigazgatósági engedély alapján oly helyeken kezdhető, hol pénzügyigazgatóság vagy adóhivatal van.

A *hirlapadó* egyike a leghelytelenebb adónemeknek, mert a közművelődést s a közügyek iránti érdekeltség kifejlését akadályozza. Hirlapokra ugyan rendszerint csak a vagyonosabb polgárok fizetnek elő, de az adónak természetes hatása, a hirlapok nagy ára, az értelmiség terjedését a szegényebb osztályok körében akadályozza. A hirlapadó védelmére némelyek azt hozzák fel, hogy a féltelenség közlönyeinek, a hirlapi ponyvairodalom lázító és erkölcsrontó szellemében szerkesztett termékeinek terjedését feltartóztatja. Erre a tapasztalás már megadta a választ, amennyiben a hirlapadó eltörlése után mindenütt jelentékenyen csökkent az időszakai sajtó azon közlönyeinek kelendősége, melyek az érzékiség s a nép egyéb szenvedélyeinek legyezgetésével csalogatják az előfizetőket, s az illőbb szellemében szerkesztett lapok nagyobb elterjedést vívtak ki. Ezen örvendetes eredmény onnan van, hogy a he-

lyesebb irányú lapok kiadói a hirlapadó megszüntetése után leszállíthatván az előfizetési díjat, a néperkölcöket veszélyeztető szennyirodalom olcsóbb termékeivel könnyebben versenyezhetnek. Ha az adó a külföldre szállított hirlapokra is kiterjesztetik, a közgazdasági érdekekkel is ellenkezésbe jön, mert a sajtótermékek kivitelét akadályozza. Arra is történt utalás, hogy a hirlapadó nem akadályozza a műveltség terjedését, mivel a csekély áremelkedés senkit sem fog az előfizetéstől visszatartani. Eltekintve, hogy a nem elsőrendű szükséglettárgyak fogyasztását a még oly csekély áremelkedés is csökkentti, azért sem áll ez az okoskodás, mert a napi sajtó fejlődését nem annyira a hirlapadó által követelt anyagi áldozat, mint inkább a beszédésével járó bajok, kellemetlenségek és veszteségek gátolják. Hirlapbélyeg fennállása esetében pl. nem lehet több példányt nyomni, mint amennyi be van jelentve. Ha valamely szám kiváló érdekesességű tartalmánál fogva a rendes előfizetőkön kívül százaknak vagy ezereknek lenne elárúsítható, a többletet külön kell lebélyegeztetni, s ha az illető szám kelendősége mégis kisebbnek bizonyult, mint várható volt, a fölösleges példányok után fizetett adó a kiadó nyakán marad.

Angliában a jelen század első évtizedeiben egy lap után 4 pence volt a hirlapbélyeg; 1836-ban 1 pennyre szállítottatott le, minek folytán a hirlapok száma egy év alatt $33\frac{1}{2}$ millióról $56\frac{1}{2}$ millióra emelkedett. — 1855-ben a hirlapadó eltörlötetett. 1861-ig a hirlapokat s az összes nyomtatványokat a papiradó is terhelt. *Holland* 1869-ben, *Franciaország* 1870-ben, a német birodalom 1874-ben szüntette meg. A magyar képviselőház 1869. decz. 4-én tartott ülésében egyhangulag fogadta el a hirlapbélyeg eltörléséről szóló törvényjavaslatot, mely az 1869. XXIII. t.-szikkal lett törvénybe iktatva. De a külföldön hetenként legalább egyszer megjelenő lapok bélyeg alá esnek. A német birodalom államaiból behozott lapok adója példányonként 1 kr., az egyéb külállamokból behozottaké 2 kr. — Mostanában csak *Ausztriában* és *Svédországban* áll fenn a hirlapadó.

A *naptáradó* a népnevelés magasztos céljába ütközik. A naptár, mely a legalsóbb néposztály körében is vevőkre talál, egyik leghatékonyabb eszköz az elítéletek eloszlására, a helyes gazdasági nézetek s általában az értelmiség terjesztésére. Ha az államnak kötelessége az értelmiség terjesztéséről gondoskodni, hogyan lehet pár ezer frt bevétel kedvéért egy a népművelődést akadályozó adót fenntartani? Különben is következetlenség egyedül a naptárakat megadóztatni, a többi nyomtatványokat pedig adózatlanul hagyni.

Az eddig tárgyalt adókon kívül, itt-ott más közvetett fogyasztási adók is előfordulnak. Ilyen pl. a *Franciaországban* 1873-ban, *Ausztriában* és *Magyarországon* 1882-ben behozott *ásványolajadó*, amely mint az alsó osztályokat aránytalanul sújtó adó nem védelmezhető. Ilyenek továbbá a *Franciaországban* érvényben levő *papír-, stearin-, eczet-, gyufa-* és a *dinamitgyártási adó*. 1878. előtt *Franciaországban* a *szappangyártmányok* is adó alá estek. A *szappanadó* a tisztaságot s ezzel együtt az egészséget adóztatja

meg. Ezenfelül a szappangyártás romlására vezet, amennyiben a könnyen ellenőrizhető szappangyárak a felügyelet alá nem vehető kézműparral nem versenyezhetnek. A *gyufaadó*, amely Franciaországban haszonbérletileg kezelt gyártási egyedárúság alakjában szedetik be, tárgyának nélkülözhetetlenségénél fogva vetendő el. Ezenfelül a gyufakészítés könnyűsége miatt lehetetlen a nagymérvű adókijátszások megelőzése. Ugyanezen szempontok szerint ítélendő meg az *eczetadó* is. A papír és dinamit termelési czélokra is használtatik. Eszerint a *papír- és dinamitadó* megdrágítják az illető termelési ágak termékeit, és annyiban aránytalanságnak is okozói, amennyiben a versenyviszonyok egyenlőségénél fogva nem valamennyi termelő képes a felhasznált fő- és segédanyagokra vetett adók egész összegét a vásárlókra hárítani. Ide járul, hogy a dinamit elbállításának könnyűsége megnehezíti az adó biztosítását, a *papíradó* pedig nagy részben szellemi szükségletet sujt. — *Württembergben* 1878-tól kezdve a községek a légszesz ára szerint beszedett pótlékkal saját céljaikra a légszeszfogyasztást adóztatják meg.¹⁾

Habár a fogyasztási adók által okozandó tehernek igazságos felosztása nem engedi a fogyasztás megadóztatásának egy-két tárgyra leendő szorítását, a közvetett fogyasztási adók számának apasztására kell törekedni, hogy a kisebb fontosságú fogyasztási tárgyakra vetett adók s az ezeknek megfelelő vámok eltörlése által a belső fogyasztási adók, valamint a vámok kezelése egyszerűsítettessék.

¹⁾ *Olaszországban* a törvényhozás 1874-ben a községeknek a fényképek megadóztatását engedte meg. A bélyeg alakjában beszedett adó alá csak azon fényképek esnek, melyek nyilvános áruba bocsátás végett készítettek. Az adótétel a képek nagysága szerint változik. A községeknek szabadságukban áll a törvény által előírt tételeket mérsékelni, de a törvényben megállapított aránytól nem térhetnek el. Ezen községi adó, az olaszországi viszonyokat tartva szem előtt, nem annyira az arcképekre, mint inkább az építészeti remekre, olajfestmények és más művészeti termékek másolataira, s a tájképekre vonatkozik. Sok érdekes megjegyzést találhatni ezen adónemre nézve FAUCHER „Vierteljahrschrift“-jének 11-ik évfolyamában (Berlin, 1875. IV. köt. 186—191. l.).

Ezelőtt különösen *Angolország* bővelkedett a közvetett fogyasztási adókban, ahol 1695-től 1699-ig és 1745-től 1845-ig az *üvegyártmányok*, 1825-ig a *só*, 1831-ig a *bőr, szőnyegek, selyem- és gyapotárúk, kőszén, gyümölcsmust, eczet, keményítő, illatszerek, arany- és ezüst-sodronyok*, 1832-ig a *gyertya*, 1850-ig a *tégla és fedélcserep*, 1853-ig a *szappan*, 1861-ig a *papír*, 1862-ig a komló voltak adóval terhelve. Az ezen tárgyakra vetett adók történetét igen tanulságosan írja le VOCKE. *Gesch. d. St. d. britt. Reichs.* 394—410. l. Az adók ezen végtelen tömkelegét kigúnyolandó, SYDNEY SMITH a harminczas években így szólalt fel az angol parlamentben: „Minden britt testén megadóztatott inget, ezen adó alá vett öltönyt visel, megadóztatott ablakából adóval terhelt kertjére tekint le, adó alá eső kenyerezt eszik, megadóztatott bőrczipőben vándorolja át az életet, adóval sujtott hárkocsiban néz üzletei után, megadóztatott papíroara írja leveleit, adó alá vett újságokból meríti bölcsességét, megadóztatott szegyekkel elzárt koporsóban helyeztetik el, hogy adó alá eső gyászokcsin szállítván ki a temetőbe, végre megadóztatott sírjában találjon menedéket.”

C) A határvámi adók.

JAKOB: II. 1183., 1250. s köv. §§.; MALCHUS: I. 70. §.; HOFFMANN: 339. l.; ST. MILL.: V. k. IV. fejt. 5. §.; RAU: II. 443. §.; HOCK: 122 l.; PFEIFFER: II. 451. l.; DÜHRING: *Cursus* 406. l.; STEIN: II. 290 l.; VOCKE: *Gesch. d. St.* 281. l.; WAGNER: „Zölle“ Bluntschli szót. XI. köt. 340. l.; LEROY-BEAULIEU: II. 244. l.; VILLERMÉ fils.: *Des douanes et des contrebandes.* Paris, 1851.; HANSEN: *Eingangszölle aus reinem finanz. Gesichtspunkte.* Tüb. folyóir. 1855.; DELANDRE: *Traité pratique des douanes.* Rennes, 1866.; KAUTZ: *Vámpolitika.* Pest, 1866.; FENYVESY: *Osztrák-magyar vámtarifa.* Budapest, 1878.

74. §.

A vámok nemei. A pénzügyi vámok szükségessége.

Ezen elnevezéssel „vám” régebben mindazon adónemeket jelölték meg, melyek az áruk után szállítás közben fizetettek. Időfolytával megszűnt e meghatározás, mivel sok oly adózási nem, mely ezelőtt vámnak neveztetett, vagy megszűnt, vagy ha közülök némelyek még ma is fennállanak, mint pl. az utak, hidak, kikötők stb. használatáért fizetett díjak, nem a vámokhoz, hanem majd az *illetékek*, majd a *forgalmi adók* közé soroztatnak. A régebben szélteben alkalmazott *helyi v. belső* (másként közbenső) *vámok* a belkereskedés fontosságának elismerésével s az államélet egységi elvének uralomra jutásával valamennyi művelt államban eltöröltettek. S most vám alatt az *országos vámot*, határvámot, vagyis azon *fogyasztási adót* értjük, mely az ország határán áthaladó áruk után a határszélen vagy benn az országban létező vámhivatalok által szedetik be.

A vámok az *áruszállítás iránya* szerint majd beviteli, majd kiviteli, majd végre ú. n. átviteli vámok. A *beviteli* vámok a külföldről behozott s az országban maradó áruk után szedtetnek. A *kiviteli* vámok a külföldre szállított javak után fizetnek. Az *átviteli* vámok pedig oly árukra vettnek, melyek valamely külföldből a belföldön keresztül valamely idegen államba szállítanak.

Az államgazdaságtan szempontjából a vámoknak *céljuk szerinti osztályozása* bír a legnagyobb fontossággal. Erre való tekintettel *pénzügyi és közgazdasági* vámok különböztetendők meg. *Pénzügyi* vagy *adóvámok* azok, melyeknek feladata tisztán az állambevételek szaporításában áll. Ellenben a *közgazdasági* *vámok* a hazai iparnak a külföld versenyének kizárása vagy legalább megnehezítése által elérendő megvédését és fejlesztését czélozzák. A közgazdasági vámok vagy *tilalmiak*, vagy *védvámok*. Ha oly nagy a vámtétel, hogy a hazai termék a vám által megdrágított idegen árunál olcsóbban szerezhető meg, *tilalmi* a vám, mivel épen úgy hat, mintha a behozatal egyenesen el volna tiltva. Ha

pedig csak az a célja, hogy a külföldön és benn az országban előállított termék termelési költsége közt mutatkozó különbözet kiegyenlítése által az idegen áru a hazai termékénél ne legyen olcsóbb, mikép a belföldi termelők a külföld versenyé ellen ótalomban részesüljenek, vagy a vám a nyers anyagok túlságos, a nemzeti műipart veszélyeztető kivitelének megakadályozására irányul, akkor *védvám* a neve.

A pénzügyi és közgazdasági vámok közt, tekintve tárgyukat, legalább a gazdasági műveltség magasabb fokán, nagyjában az a különbség észlelhető, hogy a *pénzügyiek* jobbra tápszerekre, ellenben a *közgazdaságiak* a kivitelnél nyers anyagokra s a behozatalnál műipari termékekre alkalmaztatnak. Továbbá a védvám nagysága egészen más elv szerint alakul, mint az adóvám lábának mérve. Az *adóvám* nem egyéb, mint a fogyasztási adók egyik beszedési módja s a belföldi termékekre rótt adóknak kiegészítője. Ebből folyólag a *pénzügyi vám* nagysága a belső közvetett fogyasztási adók mértékéhez illeszkedik, azonban a *védvám* rendeltetéséhez képest azon különbözet kisebb-nagyobb fokához alkalmazkodik, mely a kérdéses árunak termelési költségeire nézve a belföld és külföld közt létezik. Ebből egyszersmind az is következik, hogy az adóvámot addig szükségképen fenn kell tartani, míg az országban termelt javak közvetett fogyasztási adóval vannak terhelve, ellenben a védvám csakis addig maradhat érvényben, míg fennállását a belföld és külföld közt mutatkozó termelési költségkülönböt igazolja úgy, hogy a védvám majdani megszűnésének szükségessége magának ezen intézménynek lényéből folyik, mert ha célját eléri, azaz a belföld az idegen országok versenyével minden ótalom nélkül is megmérkőzhetik, a védvám többé nem tartható fenn.

A *közgazdasági vámok* a közgazdasági kormányzat körébe tartoznak, és a pénzügyi kormányzatot csak annyiban érdeklik, amennyiben tulajdonképeni rendeltetésük betöltésén kívül, egyuttal az állambevételek gyarapítására is szolgálhatnak. Azonban pénzügyi eredményük csak *esetleges*, mivel céljuk nem bevétel-szerzés, sőt tulajdonképeni rendeltetésük a pénzügyi szemponttal ellenkezésben áll. A védvámok tetemes hozadéka arra mutat, hogy nagy mennyiségű külföldi áruk jönnek be az országba, hogy tehát a hazai ipar még nincs elegendőképen megóalmazva. De habár a védvám annál jobban megfelel feladatának, minél kevesebb szaporítja az állami bevételeket, átmenetileg, t. i. addig, míg a hazai termelés nem jut a megfelelő fejlődési fokra, tetemes bevételt nyújt. Minél jobban megizmosodik a belföldi ipar, és minél inkább csökken az illető áru behozatala, annál csekélyebb a vámbevétel, és a védvám annál inkább közeledik rendeltetésé felé. A vám ótalmazó ereje, szemben a pénzügyi eredménnyel, csak azon időpontban kezd túlnyomóságra emelkedni, midőn a behozatal s a bel-

földi termelés egyensúlyba jut. Látszik tehát, hogy a közgazdasági s adóvámok közt nagy a különbség. Ez azonban a vámok igazgatásánál külsőleg nem jön kifejezésre, amennyiben a közgazdasági és pénzügyi vámokat ugyanazon közegek vetik ki és szedik be, és mindkét rendbeli vámok ugyanazon tarifában vannak egyesítve.

A vám alakjában beszedett fogyasztási adónak *tárgya*; az ország határán átszállított áru; *alánya*: az áru behozója, szállítója, vagy elküldője; *egysége*: majd a darabszám, majd a mérték- vagy súlyegység, majd pedig az áru értéköszegeinek bizonyos része. Az *adózás* a határvámvonal átlépésekor vagy későbbben benn az országban történik; az *adóláb* a vámdijszabásban (vám-tarifában) kifejezett adótételben foglaltatik.

A fogyasztási adónak beszedése beviteli vám alakjában a többi beszedési módok irányában *nemi előnyökkel* jár. Az ellenőrzés az országterületnek csak egy, és pedig aránylag csekély részére, a vámvonal vidékére szorítkozik. A már megvámolt áru forgalma az egész országban szabad. Későbbi ellenőrzésnek szükségése csak akkor forog fenn, ha az adóköteles a vámfizetés könnyítése vagy a határon eszközölt vámolással járó alkalmatlanságok mellőzése kedvéért azon kedvezményben akar részesülni, hogy fizetési kötelezettségének az ország belsejében tehessen eleget. A belső fogyasztási adók kezelése sokkal bonyodalmasabb, mivel mindegyikükre nézve külön szabályok és beszedési módok szükségesek, ellenben a vámok minden tárgytól egyenlő szabályok s ugyanazon tarifa szerint szedetnek be. Ezenfelül a vámok ellenőrzésének súlyát csak a szállítók és kereskedők érzik, amíg a belső fogyasztási adóknál a termelők és fogyasztók mindentéle alkalmatlanságoknak és kényszerrendszabályoknak vannak alávetve. A vámkezelési költségek ugyan tetemesek, de új adótárgyak felvétele nem szaporítja jelentékenyen a kiadásokat. Azonban *lényegileg* a beviteli vám *ugyanazon hátrányokban* osztozik, melyekben a többi közvetett fogyasztási adók. A polgárokat nem éri fizetési képességük szerint. Az általános fogyasztás tárgyainál a szegény embert megfordított fokozatos adóként erősebben terheli. Az ellenőrzés költségessége, a forgalom korlátozása, a dugáruság¹⁾ és

¹⁾ A becsempészett árukkal való kereskedés a vámvonal hosszában sok helyt önállóan szervezett üzleti ág gyanánt szerepel. Bizonyos vámok eltörlése vagy mérséklése következtében gyakran egész határközségek szegényednek el, mert fő keresetforrásuktól esnek el. A dugáruság terjedését leginkább az segíti elő, hogy a nép nem lát benne jogtalanságot vagy erkölcsatlenséget, sőt vitéségnek tartja, ha valamely csempészbandának sok veszély és nagy kockázat után sikerül a dugáruüzletet keresztülvinni. Sőt egyes írók is védelmük alá vették a dugáruságot, azt mondván, hogy a helytelen vámintézkedések hatását enyhíti, a tilalmak és védvámok félszegségének eliamerését siettetik, a vámköteles áruk olcsóbb megszerzését közvetíti s ez által az államkincstár megkárosodását kiegyenlíti. Nem nehéz kitalálni, hogy ezen indokolás álokoskodáson alapszik. Azért palástolni a

az, hogy a vámfizető az előlegezett adót a fogyasztók által esetleg meg nem térítheteti, mind oly hátrányok, melyek a vámadót a belső fogyasztási adókkal egyenlően jellegzik. Egyik kiváló árnyoldala a külforgalom megszorítása és azon veszély, hogy a pénzügyi vám könnyen védvámra változhatik. A forgalom korlátozásában és a csempészet könnyűségében rejlő nehézségek kiváltképpen ott érezhetők, hol a politikai határok a természeti és nemzetiségi határokkal nem esnek össze.

A pénzügyi vámok a teljesen szabad kereskedés áldásainak élvezetét kizárják, mivel a forgalom természetes alakulását tételes intézkedések békói közé szorítják. Az árubehozatalnak és a kivitelnek az ország bármely határpontján való korlátlan szabadsága pénzügyi vámok mellett csak úgy volna megengedhető, ha a kormány a tengerpart s a szárazföldi határvonal egész hosszában ellenőrző és vámszedő közegeket állítana fel. Minthogy azonban ez az összes vámbevételnél nagyobb költséget igényelne, nincs más mód, mint a külkereskedés irányát határozott állomásokra terelni. Ez a forgalom természetes fejlődését megakasztja. Az adó-megrövidítés nehezítése kedvéért nemcsak a megadóztatni szándékolt árukra, hanem azon cikkekre is beviteli vámot kell vetni, melyek az illető áruk pótlékaiul használhatók, ami az adótárgyak szaporításán s a kezelési költségeknek a bevétellel arányban nem álló növelésén kívül, azt eredményezi, hogy azon fogyasztás is megadóztatik, melyet a törvényhozás voltaképpen nem akar adóval sújtani. A vámadó továbbá nem csupán a vámköteles árukkal üzőtt külkereskedést, hanem az összes külforgalmat korlátozza, mivel avégből, hogy a vámköteles áruk vámmentes cikkek czime alatt ne lépjék át az ország határát, az áruvizsgálatot valamennyi szállítmányra ki kell terjeszteni. A beviteli vámok lefizetését vagy mindjárt a határállomáson követeli az állam, mi az áruszállítók-nak okozott kényelmetlenségen és a szállítás feltartóztatásán kívül, a fogyasztókat is jobban terheli, vagy benn az országban vámhivatalok és vámmentes raktárak felállításához kénytelen folyamodni, ami az egyes forgalmi helyeket a többiek rovására előnyben részesíti s a kereskedésnek talán nem a legalkalmasabb helyekre való központosítását eszközli. Végre félreismerhetetlen hátránya a vámadónak, hogy az idegen termékekre vetett vámok az illető országokat visszatartásra hívják ki. Mindezen hátrányok annál inkább érezhetők, minél nagyobb a gazdasági műveltség,

törvényszegést, mert a törvény eltörlésére eszközül szolgálhat, a törvények tiszteletét ingatja meg. A dugarúság nem szelidíti a vámok hatását és nem egyenlíti ki a vámtörvényhozás igazságtalanságát, mivel a dugarús a rendelkezés áraknál vagy olcsóbban adja el áruit, és ez esetben a becsületes kereskedő nem versenyezhet vele, vagy a csempészet nyereségét egészen magának tartja meg, amely esetben a fogyasztók nem részesülnek előnyben és a csempészet a törvénysértés díjává válik.

mert ahol az ipar és kereskedés még gyermekkorát éli, a megszorító rendszabályok nem nagy kárt tesznek. Szóval ugyan azon okok, melyek a belső közvetett fogyasztási adók eltörlése mellett felhozhatók, a pénzügyi vámok megszüntetését is kívánatossá teszik.

A fent vázolt hátrányokból folyólag a *szabadkereskedelmi rendszer* követőinek egyik felekezete (az ú. n. *manchesteri iskola*) a pénzügyi vámok eltörlését s az ebből keletkező hiánynak egyenes adók általi pótlását követeli. E kérdésnek súlypontja abban keresendő, vajjon fentartandók vagy eltörlendők-e a közvetett fogyasztási adók? Addig, amíg a fogyasztási adókat a szükség követelményének kell tekintenünk, a pénzügyi vámok megszüntetésére gondolni sem lehet. Ha a belföldi bor, sör, cukor stb. meg van adóztatva, a külföldről behozott bort, sört, cukrot stb. is meg kell adóztatni, mert a hazai termelők különben nem keltenének a külföldiekkel versenyre, s a belső fogyasztási adók elvesztenék értelmüket, mivel ha ugyanazon javak adómentesen volnának megszerezhetők, senki sem viselné a fogyasztási adókat. Ezenfelül oly fogyasztási tárgyak is vannak, melyek kizárólag külföldről szerezhetők be, s amelyek fogyasztásában nagyobb adóerő nyilatkozik, mint a belső adók tárgyainak fogyasztásában. Semmi esetre sem volna következetes eljárás a húst, ásványolajat, sört stb. az adótárgyak körébe belevonni, és a kávé, teát s a finomabb fűszereket megadóztatlanul hagyni. Nem szenved kétséget, hogy a munkaerő és az összes termelési tényezők teljesen hatályos értékesítését feltartóztató korlátoknak egész sora dőlne le a belső fogyasztási adók és a vámok megszüntetésével, mindamellett addig, míg a tudomány nem fog egy oly adórendszert feltalálni, mely a közvetett fogyasztási adók mellőzésével, a szükséges bevételi összegnek az arányosság és igazságosság megsértése nélkül egyenes adókból leendő beszerzését fogja lehetővé tenni, a *pénzügyi vámok eltörlése a lehetetlenségek közé tartozik.*

A pénzügyi és közgazdasági vámok közötti különbség a vámügy történelmi fejlődésében is kifejezésre jut. A fogyasztás megadóztatására a külforgalmat, sőt a belföldi áruszállítást is, már a legrégebb államok könnyen felhasználható alkalomnak ismerték. Ellenben a közgazdasági vámok csak később jöttek alkalmazásba. Ez abban találja magyarázatát, hogy a külföld elleni ótalomnak csak akkor van értelme, ha megvédésre érdemes ipar van már az országban, és hogy a kormányok csak akkor látják be a védvámok alkalmazásának szükségét, ha a nemzetgazdaság fontosságának tudatára emelkednek. Az ókorban az adóvám valamennyi forgalmi cikkt után, és pedig érték szerint szedtetett. *Athenében* a behozatalnál s a kivitelnél egyaránt szedett vám az áru értékének 2%-át tette. Rendszerint haszonbérbe volt adva és csak a kikötőkben szedték. *Rhodos* kikötői váma 166 talentumot (228,250 tallért) hozott. A régi *Karthago* és *Bisance* is szedtek vá-mokat. *Rómában* a kikötői vámok «*portoria*» nevet viseltek. Ezenkívül a kereskedők elszállított áruiktól «*vegtigalia*»-kat fizettek. Ez utóbbiak nem a külforgalom tárgyainak megadóztatását vették célba, de részint forgalmi, részint belső fogyasztási adó természetével bírtak. *Rau: 443. §.; Pfeiffer:*

II. 453. l. — A középkorban külvámokon kívül *közbenső vámok* is léteztek, melyek részint az egyes tartományok és kerületek, részint a nagyobb kereskedelmi városok, sőt a földesurak által is szedettek. Helyenként és időnként más-más adózási nemeket foglaltak magukban. Majd mint a közlekedési eszközök, névszerint az utak és hidak használatáért fizetett illetékek, majd mint a vásárok szervezése és őtalmazása fejében követelt illetékeszerű adózasok, majd végre mint az utasok és kereskedők megvédéséért szedett díjak szerepeltek. Ezenfelül egyes helyeken az iparadó kezdetleges alakjaként jelentkeztek. A belső vámok csak a múlt század végén s a jelen század első felében tűntek el. — A *tilalmi* és a *protektív* rendszer a merkantil nézetek befolyása alatt, a 15-ik század végén és még inkább a 16-ik században fejlődött ki. A jelen század eleje óta a szabadkereskedelmi s a védvám-rendszer áll egymással szemben, és habár 1860. óta a legtöbb ország szabadelvűbb vámpolitikát kezdett követni, az államok forgalmi életében, különösen a hetvenes évtized közepe óta, amidőn az európai államok ismét a merevebb védvámrendszerre tértek vissza, még mindig a *protektív rendszer* bír túlnyomósággal. — A vámok történelmi fejlődésére nézve l. WAGNER: Bluntschli szót. XI. 341–347. l. és STEIN: II. 293. l.

75. §.

A kiviteli, behozatali és átviteli vámok pénzügyi szempontból.

I. A *kiviteli*, és pedig úgy is mint közgazdasági, úgy is mint pénzügyi vámoknak fejlődése az idők folyamában nagy átalakuláson ment keresztül. A középkori államok mind a bevételnél, mind a kivitelnél, az áruk értéke szerint egyenlő nagyságú vámokat szedtek. A 16-ik századtól kezdve a nyugoteurópai országok az árubehozatalnál s a kivitelnél különböző nagyságú vámtételeket alkalmaznak. A kiviteli vámok a 17-ik század közepéig túlnyomóan arra használtatnak, hogy az állami terhek egy része a külföldre háríttassék. Ez időtől kezdve a *merkantilizmus* befolyása alatt, mely az árukivitel lehető emelését vallotta a nemzetgazdasági politika főczéljaul, a kiviteli vámnak mint bevételi eszköznek jelentősége mindjobban hanyatlak, a vámtételek időről időre kisebbednek, míg végre az államok egészen abban hagyják a kiviteli vámok alkalmazását.

A kiviteli vámot mindamelllett jelenleg sem lehet kevésbé venni, amennyiben a kevésbé fejlett országokban még mostanában is nagy jelentősége van, és pedig akár mint adót, akár mint a nemzeti termelés megvédését czélzó intézményt tekintjük.

A kiviteli vám által *pénzügyi tekintetben* az vétetik czélba, hogy a benne foglalt adó a külföldi kereskedőt s általa az idegen fogyasztókat érje. Ez akkor létesíthető legkönnyebben, ha a kiszállított termék külföldön épen nem, vagy csak jóval drágábban állítható elő. De még ekkor is igyekezni fog az illető ország a rá tolt tehertől megmenekedni, és vagy olcsóbb termelésre fog törekedni, vagy máshonnan fogja beszerezni a kérdéses árut, vagy végre azt helyettesítő pótszerrel látandja el magát, mely esetekben a kormány a vámbevételt elveszti, és a nemzetgazdaság is rövidséget szenved.

Legkevésbé veszélyes a kiviteli vám, ha az ország meleg égövű természetények vagy egyéb termékek előállítására éghajlati vagy más nemű természeti egyedárusággal bír. Innen van, hogy az eféle árukra vetett kiviteli vámok jóval nagyobbak és tovább tartják fenn magukat, mint a közönséges nyers anyagot vagy gyártmányt, szóval az oly cikkeket terhelő kiviteli vámok, melyekre nézve nagyobb a nemzetközi verseny. Sőt a magas kiviteli vám soha sem veszély nélküli, mert ha az idegen ország másképp nem segíthet magán, visszatörési intézkedésekhez nyúlhat, melyek által az őt megkárosító államra nézve szükséges termékeit drágíthatja meg. Az ily visszatörési nemcsak a külföldiek megadóztatására irányuló szándékot hiúsíthatja meg, hanem a két nemzet közötti egyetértés lerontásával, visszas politikai helyzetet is készíthet elő. A kiviteli vám ennél fogva csak akkor ártalmatlan, ha oly mérsékelt, hogy nem ingerel visszatörésre, nem csökkenti az illető termék kelendőségét, nem hívja fel a kedvezőtlenebb termelési viszonyok közt levő országok versenyét, és nem kényszeríti a fogyasztókat pótszerek használatára.¹⁾

II. Az *átviteli vámok* tulajdonképen nem adók, hanem *illetékek*, melyek a közlekedési utak használataért s az átszállítás ideje alatt élvezett állami védelemért fizettetnek. Fogyasztási adóknak azért nem tekinthetők, mert az átszállított árunak úgy termelése, mint fogyasztása külföldön történik, s így az adóztatásra a legcsekélyebb ürügy sem létezik. Az átviteli illetékek arra szolgálhatnak okul, hogy a kereskedők más útirányt választanak, ami az ország átszállítási forgalmából eredő előnyöket elenyésztetheti. Fentartásuk tehát közgazdasági és pénzügyi tekintetben

¹⁾ A tisztultabb közgazdasági nézetek elterjedése, nevezetesen a forgalmi szabadság jótékony hatásának elismerése folytán, a kiviteli vámok a legtöbb európai államban igen jelentéktelen helyet foglalnak el. Az államok a kiviteli vámok szempontjából három osztályba sorozhatók. Az *első osztályba* azok tartoznak, melyek egyáltalában nem szednek kiviteli vámkat. Ilyenek: *Anglia, Dánia, Svédország*, 1873-tól kezdve *Németország*, 1881 óta *Franciaország* és az amerikai *Egyesült-Államok*. A *második osztályba* azon országok sorolhatók, melyek a nyers anyagokra, állati termékekre, bizonyos melléktermékekre és hulladékokra vetett kiviteli vámot a hazai ipar érdekében, tehát védvám gyanánt használják fel. Ilyenek: *Ausztria-Magyarország* (amely csak rongyok és papirgyártásra alkalmas egyéb hulladékok után szed kiviteli vámot), *Belgium, Hollandia, Svajca* és *Oroszország*. A *harmadik osztályt* azon államok képezik, melyekben a kiviteli vámok részint mint védvámok, részint mint tisztán adóvámok alkalmaztatnak. Ilyenek: *Olasz-, Spanyol-, Török-, Görögország, Szerbia, Románia és Norvégia*, amely országok azonban újabbban szintén tetemesen leszállítják a kiviteli vámtételeket. Az Európán kívüli, tropikus termékekben bővelkedő országok, melyek *Európa* irányában természeti egyedárusággal bírnak, a kiviteli vámkat a külföld megadóztatására használják fel. Ide tartoznak az *amerikai gyarmatországok*, az *argentini köztársaság, Peru, Venezuela* és *Brazília*. Az *ázsiai és északafrikai* félművelt államok szintén pénzügyi czélzatú és eredményű kiviteli vámkat szednek.

egyaránt czélszerűtlen. A legtöbb állam az átviteli vámokat tényleg el is törölte.

III. Ugyanazon arányban, melyben a határvámügy rendszerebb fejlődésével s a tervszerű nemzetgazdasági politika terjedésével a kiviteli vámok jelentősége csökken, növekedik a *beviteli vámok* fontossága. A beviteli vámok súlyát rendszerint a belföldi fogyasztók viselik. E szabály alól csak akkor van kivételnek helye, ha az, aki a beviteli vámot lefizeti, nem bírja a vámot a belföldi fogyasztóra hárítani, vagy pedig a vámösszeg viselését a külföldi eladóra vagy termelőre tolja viseze. Azonban a beviteli vám igen ritkán esik vissza a külföldi eladóra és termelőre. A külföldi termelő csak azon esetben vállalja magára a vám terhét vagy egy részét, ha a belföldi keletpiacszól különben visszahúzódni lenne kénytelen, s az a remény táplálja, hogy a későbbi nagyobb árak kárpótolni fogják veszteségét. Az is előfordulhat, hogy az idegen termelő addig kisebbre szabja az árt, míg kedvezőbb keletpiacszót talál, mert a termelés abban hagyása vagy megszorítása még nagyobb veszteséggel sujtaná, s a belföldi fogyasztók nem képesek vagy nem akarják az egész vámösszeggel nagyobbodott árt megadni. A vámnak vagy a benne foglalt teher egy részének visszatolása a külföldi termelőkre annál könnyebben megtörténhetik, minél nélkülözhetőbb a kérdéses áru és minél inkább vannak az idegen termelők a belföldi piacra utalva, vagy minél inkább képesek a hazai termelők a beviteli vám ótalma alatt a külföldiekkel versenyezni.

A gazdasági élet virágzóbb szakában egyedül a *behozatali vámok* levén a pénzügyi vámok czélszerű neme, lássuk azon *irányelveket*, melyek ezen bevételi eszköz alkalmazásánál követendők.

A Közép- és Nyugat-Európa államaiban mostanában *pénzügyi czélzattal* alkalmazott beviteli vámok két osztályba csoportosíthatók. Az *elsőbe* az azon árukra vetett vámok tartoznak, melyek ha belföldön termeltetnek, belső fogyasztási adó alá esnek vagy állami egyedáruságnak képezik tárgyát. A *második osztályt* az ú. n. gyarmati árukra vetett vámok képezik. A többi árukra vetett vámok vagy tisztán iparvédelmi eszközök, vagy pedig alárendelt jelentőségű, és melleleg védvámi czélzattal összekötött pénzügyi vámok. Az említett két osztály nem zárja ki egészen egymást, amennyiben pl. a cukor s a dohány mind a két osztályban előfordul. Mindamellet a két rendbeli áruk közt az a különbség mutatkozik, hogy az első osztályba sorozott javak benn az országban is termeltetnek, ellenben a szoros értelemben vett gyarmati áruk csak forró égövű (tehát Közép- és Nyugat-Európa irányában egyedül idegen) országokban állíttatnak elő. A pénzügyi beviteli vámnak legczélszerűbb tárgyai az oly áruk, melyek benn az országban épen nem — és másod rendben azok, melyek belföldön silányabb

minőségben (pl. bor, dohány) vagy kisebb mennyiségben termeltetnek, mivel az előbb említett árukra rótt vámok épen nem, az utóbbiak pedig csekélyebb mértékben bírnak iparvédelmi eszköz természetével, és mert belső fogyasztási adókat azok épen nem, az utóbbiak pedig csak bizonyos esetekben tesznek szükségessé.

Az országban s a külföldön hasonló körülmények közt termelt javak megadóztatásánál, a belső fogyasztási adók és a pénzügyi vámok *egyenlő nagyságára* kell törekedni,¹⁾ Ha a vám a belső adónál súlyosabb, az államkincstár rovására *védvám* válik, ha pedig megfordítva az adó nagyobb, a belföldi termelés megkárosításával valóságos *beviteli díj* gyanánt hat. Sajnos azonban, hogy a pénzügyi vámok s a belső közvetett fogyasztási adók egyegetes fogatba vétele annyiban akadályba ütközik, amennyiben a belföldi termékek adóztatási módja többé-kevésbé mindig tökéletlen. A tisztán pénzügyi vám nagyságának meghatározására nincsen biztos mérték, mivel az illető adóegységre, pl. 100 klgm. bizonyos minőségű cukorra vagy egy hektoliter bizonyos szesz-tartalmú szeszre vetett belső adónak igazi összege egész pontosan nem ismeretes. Egészen pontosan még azon esetben sem lehet az igazi adóösszeget kinyomozni, ha a *kész gyártmány* az adótárgy, mivel a gyártmányadónál sem mellőzhető ellenőrzési rendszabályok idővesztéssel és költségekkel járnak, melyek a törvényileg megállapított adónak terhét nagyobbítják anélkül, hogy az ez által okozott tehernövekedés pontosan meg volna határozható. Azon esetben természetesen még nehezebb a vámokat s az adókat egységes mértékarány szerint rendezni, ha a belső adó nem a termék mennyisége s értéke, hanem a műeszközök terjedelme vagy a felhasznált nyers anyag mennyisége szerint, vagy pedig általános útján szabatik meg. Ha a törvény a vámtételt a belső általános adótétel aránya szerint állapítja meg, a kedvezőbb viszonyok közt termelő adókötelesek (pl. akik jobb anyagot dolgoznak fel, vagy tökéletesebb gépekkel termelnek) védvám ótalma alatt állanak, amíg a kedvezőtlenebb viszonyok közt termelők irányában a vám úgy hat, mint a beviteli jutalom. A pénzügyi vám állandóan azért sem felelhet meg tökéletesen a belső adónak, mert a termelési módszerek az új találmányok folytán egyre tökélyesbülnek. A belső adónak eredetileg tökéletesen megfelelt pénzügyi vám, a termelési módszer javítása következtében, rövid idő múlva védvám válnak. A pénzügyi vámrendszer eszménye azt követelné, hogy a két adózási alak közötti helyes arány ily

¹⁾ Önként értetik, hogy ez az elv az államegyedárusági czikkekre is vonatkozik. A monopolium tárgyát képező áruk a behozatalnál épen oly vámtétellel rovandók meg, a mily magasságú adót az egyedáru ár tartalmaz.

esetben az adótétel felemelése vagy a vámtétel leszállítása által rögtön helyreállíttassék. Ez azonban soha sem lesz kivihető.

A pénzügyi vámok második osztályába tartozó vámokkal megterhelt áruk közül *Európára nézve* legfontosabbak: a *kávé, tea, fűszerek, kákaó* és a *déli gyümölcs*, Európának egyik nagy részére nézve pedig a *bor* és némi részben a *dohány*. Míután ezek nélkülözhető javak, a beviteli vám legalkalmasabb tárgyaiul szolgálnak, annál is inkább, mert belföldön nem termeltetvén, a vámtétel megállapítása nem ütközik nehézségekbe.

Az *elsőrendű tápszerekre*, névezérint a gabonára, lisztre, rizsre, húsrá, továbbá a friss, szárított vagy besózott halakra vetett vámokat ép oly kevéssé lehet védelmezni, mint a hasonló belföldi termékekre rótt fogyasztási adókat. Továbbá csak az oly árukat lehet helyesen pénzügyi vámmal terhelni, melyek közvetlenül fogyasztás alá kerülnek. A további feldolgozásra szánt *nyers anyagok* (bőrök, festő anyagok, szövési és fonási anyagok, mint a len, kender, gyapot, gyapju, nyers selyem, továbbá a nyers vas, kőszén, épületi fa stb.), és a *félgártmányok* (vas- és aczéllemezek, sodronyok, fonalak, vegyészeti termékek, műszaki czélokra szolgáló olajok stb.) szabadon hagyandók, mivel megvámolásuk még azon esetben is feltartóztatólag hat a nemzeti iparra, ha a lefizetett vám a kivitelnél visszatérítették. Az ily árukra vetett vámok a fogyasztást csak közvetve érik; közvetlenül az illető javakra szoruló termelési ágakat sújtják, és a kérdéses termékeket a vám-összegezen és kamatain felül a vámolási eljárásra fordított idő és költség értékével is megdrágítják. A nyers anyagokra és félgártmányokra alkalmazott vámoknak még azon további hátrányuk is van, hogy a megvámolt anyagokból készült összes termékeknek védvámok alá vételét teszik szükségessé. Ez pedig még jobban szaporítja a vámolás gyakorlati nehézségeit, mivel a bizonyos nyers anyagok és félgártmányokra s a belőlük készült gártmányokra vetendő vámok közötti arányt nem lehet pontosan megállapítani. Az ily árukra vetett vámok a *visszvámok* rendszerének s a vámtarifának szövevényességét is fokozzák úgy, hogy már a vámigazgatás egyszerűsége is eltörlésüket sürgeti.¹⁾

A *vámtétel nagysága* a kérdéses áru fogyasztásában nyilat-

¹⁾ Azon államok, melyekben a műipari termelés fejlődő félben van, a félgártmányokra rótt vámokkal azt akarják elérni, hogy a hasonló műipari cikkek termelése belföldön védelemben részesüljön, ami különben nem zárja ki, hogy ugyanezen vámok melesleg némi pénzügyi jelleggel bírnak. Azonban a kizárólag vagy fölötte túlnyomóan őstermelést űző országokban (pl. a *közép- és délamerikai államokban*) a fél és kiváltképen az egész gártmányokra alkalmazott beviteli vámok pénzügyi vámok hatásával bírnak, amennyiben ily országokban oly termékeket érnek, melyek épen úgy, mint az európai államokban a gyarmati áruk, belföldön nem termeltetnek.

kozó adóerőhöz, tehát az *áru nélkülözhetőségének mérvéhez* idomítandó. A sóra, gabonára, rizsre, ásványolajra stb. vetett súlyos vámok a legigazságtalanabb adók közé tartoznak. A magas vámtétel elviselésére a dohány és a szeszes italok a legalkalmasabbak. A túlságosan nagy vámtételek a pénzügyi vámok rendeltetésével is ellenkeznek. A vámokból annál többet vesz be az állam, minél nagyobb a vámköteles áruk fogyasztása. A túlságos vám pedig a fogyasztást megszorítja. A magas műveltségi fokon álló országok, melyek a pénzügyi vámokat a tarifa s a vámigazgatás egyszerűsítése kedvéért csak a tömeges fogyasztás tárgyaira (kávéra, teára, szeszes italokra, dohányra, fűszerekre) szorítják, az erős adóztatás elviselésére kiválóan képesített dohányra és szeszes italokra rótt vámokon kívül, a többi vámokat már az állambevétel érdekében is kellő korlátok közt tartják. Ezenfelül a túlszigazott vámokból nem az államkincstár, de a csempészet húz előnyt, amely annál jobban virágzik, minél nagyobb nyereséggel kecsegtet. Ezek alapján az oly nagyságú vámtétel a legmegfelelőbb, mely a fogyasztás legkisebb korlátozásával és a csempészetre indító ösztön nem túlságos fokozásával legtöbbet juttat az államnak.

A pénzügyi behozatali vámok észszerű rendezésének kellekei közé sorakozik, hogy az általános jólét gyarapodásával mindig kevesebb árura és csak oly cikkekre alkalmaztassanak, melyek szorosan véve ugyan fényüzési javak, de a közép és alsóbb néprétegeknek is megszokott szükségletét képezik. A vámköteles áruk sokasága és ennek folytán a tarifa bonyodalmassága a forgalmat akadályozza s a kereskedelmi üzletet megnehezíti. A vámköteles cikkek nagy száma mellett a kereskedő a vámhivatalnok önkényére van hagyva, mert azt sem tudja, hogy áruja vámköteles-e vagy nem? A csekélyebb kelendőségnek örvendő javak, amelyek megvámolása a vámbevételt igen jelentéktelen mérvben növelné, szabadon hagyandók. E követelménynek nemcsak *Angolország* hódol, amely vámbevételének 88—90%-át öt árucikkre, u. m. a dohányra, szeszes folyadékokra, teára, kávéra s a borra vetett vámokból szerzi, de újabban a többi legtöbb európai állam is, amennyiben az alig említésre méltó bevételt hozott vámokat szintén eltörlötték. Világos, hogy a vámigazgatás egyszerűsége a belső közvetett fogyasztási adók számának korlátozását is feltételezi, mivel minden oly árura vetett közvetett fogyasztási adó, amely külföldön is termeltetik, annak megfelelő vámot tesz szükségessé.

A beviteli vámok rendszerével a legszorosabban összefügg a *visszvámoknak* és a belső fogyasztási adók *visszatérítésének* kérdése. A *visszvám* a külföldről belföldre szállított s a behozatalnál megvámolt áru után fizetett beviteli vámnak a megtérítése, aminek akkor van helye, ha az illető áru vagy ugyanazon állapotban, vagy feldolgozva ismét a külföldre szállítatik. Az *adóvisszatérítés* (adórestituczió, ekszportbonifikáció) pedig a belső fogyasztási

adónak visszatérítése, ha a megadóztatott áru külföldre vitetik. A visszvám s az adóvisszatérítés *elvi jogosultsága* nyilvánvaló, mivel akár az egyiknek, akár a másiknak megtagadása a *kiviteli vámmal* volna azonos hatású. Ugyanazon érvek, melyek a kiviteli vámok mellőzésének szükségét támogatják, a visszvám s az adóvisszatérítés fentartását is követelik. Elvben a visszvám és az adómentérítés fejében visszaszolgáltatandó összegnek nagyságát is könnyű megállapítani. Épen az illető áruért fizetett vámmal, illetőleg adóval kell megegyeznie. Ha az állam kisebb összeget szolgáltat vissza, a lefizetett vámnak vagy adónak többlete *kiviteli vám* gyanánt szerepel; ha pedig megfordítva nagyobb összeget ad vissza, a beszedett vámot vagy adót meghaladó visszvám vagy adóvisszapótlás *kiviteli jutalom*má változik. A illetőnél kisebb visszvám és adómentérítés bevételforrás, és a illetőnél nagyobb iparvédelmet tartalmazó rendszabály. De amily könnyű ezt az elvet kimondani, épen oly nehéz keresztülvinni. A kérdéses árura eső vám- vagy adóösszeg egész pontosan soha sem nyomozható ki, de akkor épen nem, ha a vám vagy adó nem a kész áru, hanem nyers anyaga után fizetett, vagy a belső adó átalányozás útján szabott meg. Ezenfelül kifolyólag a visszvám s az adómentérítés eszméjéből, a vámot, illetőleg az adót a kivitelnél minden oly áru után vissza kellene adni, amelynek anyaga beviteli vámmal, illetőleg belső fogyasztási adóval lett megterhelve. Azonban az ellenkezés nehézsége miatt s a bonyodalmas vámkezelés mellőzése végett, az államok csak a nevezetesebb behozatali vámaruk és fogyasztási adótárgyak után szokták a vámot, illetőleg az adót visszapótlani. És a visszvám, illetőleg az adórestitució szükségképen még azon árukra nézve sem egyenlíti ki a lefizetett beviteli vámot, illetőleg belső adót, melyek a kivitelnél a visszválás vagy adómentérítés kedvezményében részesülnek, mivel az állam csak a vámot, illetőleg az adót, és nem egyúttal az annak idején beszedett összeg kamatait is adja vissza. A belső termelőknek a nemzetközi versenyben való megállhatását már az is megnehezítheti, hogy más országok termelői a kérdéses áru után épen nem, vagy kisebb adót fizetnek. Ezenfelül úgy a visszvám, mint az adómentérítés bizonyos feltételekhez van kötve, melyek a termelőknek és kereskedőknek jelentékeny költséget okoznak. Hozzájárul még ezen nehézségekhez, hogy a visszválás visszaélésekre nyújt alkalmat, mert azon árunak kivívója since kizárva a visszvám jótéteményéből, amely csempészet útján, vámentesen hozatott be. Ebből magyarázható meg, hogy minél nagyobb mérveket ölt valahol a csempészet, a visszvámok annál nagyobb összeget igényelnek. Látszik az előadottakból, hogy a magában véve teljesen jogosult s a közvetett fogyasztási adók hiányainak kevésbítésére hivatott visszvám és adómentérítés jelentékeny fogyatkozásokban szenved úgy, hogy a vámok s álta-

lában a közvetett fogyasztási adók eltörlése, azaz a *teljesen szabad kereskedés*, méltán tekinthető a nemzetgazdasági szervezet eszményének.¹⁾

¹⁾ Helyén látom még Hocknak (146. sk. l.) abbeli nézetét felemlíteni, mely szerint a pénzügyi vámok rendezésénél azon jövedelem megadóztatására is kellene törekedni, melyet a külföldiek az országgal fentartott forgalomból szereznek. Elismeri ugyan, hogy lehetnek okok, melyek az államot egyes esetekben ezen követelménynek mellőzésére indíthatják, pl. a hazai termelés által szükségelt javak megdrágulásától való félelem, avagy azon remény, hogy az idegen áruk adómentességével az illető külföldben a belföldi termékek adómentessége lesz megvásárolható, vagy pedig azon tekintet, hogy a külföldi áruk megterhelése a hazai műipar túlnyomóságánál fogva csekély bevételt nyújtana; de elvben épségben marad és azon esetben érvényesítendő is e követelmény, ha az eféle tekintetek elesnek, tehát minden oly árunál, melyek nem képezik a műipar fő- és segédanyagát, és oly országban, ahol sem a viszonyosság elve szerint létrejött nemzetközi egyezmény, sem a saját műiparnak túlnyomósága nem állja e követelménynek útját. Az ezen célzati vámot Hock *kiegyenlítő vámnak* nevezi, mert a belföldi árukból szerzett jövedelmek után fizetett hozadéki és egyéb közvetlen s közvetett adók *kiegyenlítésére* volna hivatva. A *kiegyenlítő vám* elvi helyessége körül fordul meg, vajjon jogában áll-e az államnak az idegen alattvalók azon jövedelmének megadóztatására törekedni, melyet az országgal folytatott forgalmi ügyletekből szereznek. Valamely belföldi vállalatnak vagy belföldön elhelyezett tőkének külföldi állampolgár által húzott hozadékát méltán meg lehet adóztatni, de ebből még nem következik a külföldi alattvalók által szerzett azon jövedelem megadóztatásának szüksége, mely a belfölddel üztött kereskedésből származik. A belföldön elhelyezett tőke az itteni jogvédelem s a többi belhoni állami intézmények ótalma alatt áll. Ellenben a külkereskedésben alkalmazott tőke nem egy ország határához van kötve, és úgy a belföld, mint a külföld ótalmára szorul. Ha valamennyi állam ezen felfogás szerint rendezné vámügyét, a kölcsönösen szedett kiegyenlítő vámok kétszeres adóztatásra vezetnének. Ha pedig csak némely országok szednék ily vámkokat, azon régi vámok hasonmásai lennének, melyeket a külföldiek az országban üzhető kereskedés megengedéseért voltak kötelesek fizetni. A kiegyenlítő vámok alig is volnának kivihetők. Ha már a pénzügyi vámoknak arányba hozatala a megfelelő belső fogyasztási adókkal sok nehézséggel van egybekötve, mennyivel nehezebb volna még a kiegyenlítő vámkokat a hozadéki és jövedelmi adókhöz idomítani? A kiegyenlítő vámok hatásokról nézve *községes védvámokká* válnának. A vámtarifa egyszerűsége elérhetetlen feladat volna, amennyiben a kiegyenlítő vámnak alapul szolgáló eszme valamennyi árunak megvámolását követelné, ami annyira szaporítaná a vámköteles áruk s a vámtételek számát, hogy a vámkezelés tömkelegében senki sem tudna eligazodni. A kiegyenlítő vám tervezete azért is kivihetetlen volna, mert a behozatali vámok rendszerint a belföldi fogyasztókat, és a külföldi termelőket és kereskedőket csak kivételesen érik. A beviteli vámok tehát csak oly értelemben lehetnek *kiegyenlítő adók*, hogy a behozott árukat az országban termelt hason nemű cikkekre vetett fogyasztási adókkal egyenlően sújtják, vagy pedig hogy az ugyanazon vámterület különböző részeiben érvényben levő eltérő adóztatásnak kiegyenlítésére irányulnak. Ez utóbbi történik pl. a *német birodalom* egyes államai között, melyek a sörnek és szesznek különböző mérvű megadóztatását ezen cikkeknek az egyik adóterületből a másikba való átlépésekor szedett adók által iparkodnak kiegyenlíteni.

A határvámi igazgatás.

A vámok jövedelmezősége és a vámügygyel összefüggő külforgalmi érdekek megóvása a határvámi igazgatás minőségétől függ. A *határvámi igazgatás* azon intézmények és cselekvények összege, melyek által a vámok kiszabása, beszedése és ellenőrzése teljesebbé megy. A vámigazgatás rendezésénél az legyen a főelv, hogy a személy- s áruforgalom, a kincstári érdekek lehető biztosítása mellett, minél kevesebb akadálytalannal találkozzék. A vámügyi szervezet valamennyi intézményének szabályozásánál a *nemzetgazdasági tekintetek* legyenek irányadók, mivel a merő fiskalizmus által sugalt intézkedések pillanatnyilag ugyan hasznot hozhatnak a kincstárnak, de ennek pénzügyi szempontból sem lehet igazán örülni, mert az időleges nagy bevétel később annál nagyobb hiánynak lehet az okozója. A gazdasági műveltség s a forgalom fejlődésével egyre szükségesebb a teljesen akadálytalan közlekedés. És azért a vámigazgatást a népelet haladásával fokozottan szabadelvűbb szellemben kell rendezni.

A vámszedés *vámterületet* tételez fel, mely a szomszéd államoktól, illetőleg ha a belföld több vámvidékből áll, a belföld többi részeitől *vámvonal* által van elválasztva. Az ország zömétől félreeső fekvésű oly területrészek, melyek a külfölddel több irányban szabadon engedik a közlekedést s a belfölddel a közlekedést neheztől módon vannak földrajzilag összekötve, a határfelügyelet könnyebbé érdekében, vagy a szomszéd idegen vámterületbe kebelezhetők be, vagy az általános vámterülettel elválasztott *önálló területekké* alakíthatók, amely utóbbiak, szemben az általános vámterülettel, külön *vámvidékeknek* neveztetnek.

A vámkezelés helyességének első kelléke a jó *vámtarifa*, mely a külforgalom tárgyait s a vámdíjakat foglalja magában. A vámtarifa rendszerint két részből áll. Az *első* (ú. n. *általános*) rész mindazt tartalmazza, ami nem külön az egyes árukra, hanem valamennyi vámköteles tárgyra vagy egyes áruosztályokra vonatkozik, pl. a vámmentesesség eseteit, az áruk értékének vagy súlyának meghatározási módját, a vámhivatalok jogait és kötelességeit. A *különös rész* az árukat s a rájuk vetett vámtételeket sorolja elő. Az áruk a vámtarifába bizonyos *belső rendszer* szerint osztandók be. Leghelyesebbnek látszik először a csak adóztatási szempontból vám alá eső árukat, azután a nyers anyagokat s a félgyártmányokat, végre a műipari czikkeket venni fel. De bármiként legyenek is az áruk a tarifába besztva, mihelyt sok áru sokféle tétellel esik vám alá, a díjszabáshoz *betűsoros árulajstromot* kell mellékelni, hogy a vámköteles áruk a tarifában könnyen megtalálhatók

legyenek. Önként értetik, hogy a vámdíjszabásnak kimerítőnek, világosnak és minden kétértelműséget kizárónak kell lennie.

A vámolás *kétféle egység*, u. m. az áru *értéke* vagy *súlya* szerint történhetik. Az *érték szerinti* vámolásnál a vámtétel az áru értékének bizonyos százalékában, a *súly szerintinél* pedig az egy-egy súlyegységre, pl. 100 klgmra szabott összegben van megállapítva. Az értéknek alapul vétele, elvontan tekintve, igazságosabb, mivel a fogyasztásban nyilatkozó adóerő az illető áru értékétől függ. Csakhogy a gyakorlatban nem lehet helyesen keresztülvinni. A vámhivatalnokok nem ismervén a vámköteles áruk értékét, a felek bevallásait nem ellenőrizhetik. A vámhivatalnokok által eszközölt értéknyomozás megvesztegetésre s önkénykedésekre vezet. Szakértők nem állanak a kisebb vámhivatalok rendelkezésére, és különben is csak az üzletemberek köréből vehetők, kik a testületi érdekek befolyása alatt állván, pályatársaikat könnyen kedvezésben részesíthetik. Az *árak hatósági megszabásával* nem lehet sokra menni, mert az árak folytonosan változnak. A vámhivatalnokoknak adatni szokott *elővételi jog*, melynél fogva ha a bevallott értéket igen alacsonynak gondolják, az árut a bementett értéknek és bizonyos pótléknak lefizetésével magukhoz válthatják, nem zárja ki az adókijátszást, és a vámközégek korrupcióját növeli, mert arra szolgáltat alkalmat, hogy maguk a vámhivatalnokok üzérkednek és lépnek a dugárusokkal összeköttetésbe. Az értékvámok a dugáruságra indító ösztönt és így a csempészetet is fokozzák, ami a becsületes kereskedést megnehezíti. Az értékmeghatározásnál nem járhat el valamennyi vámhivatal egészen egyenlően, ami az adóztatás aránytalanságára vezet. Oly országban, hol az összes, vagy legalább az értékvámok alá eső áruk forgalma csak néhány vámhivatalra szorítkozik, az érték meghatározással járó egyenlőtlenség mellőzhető, s azért az érték szerinti vámolás hátrányai ily országban nem annyira érezhetők.¹⁾

A *darabszám* és *súly szerinti* vámok kezelése sokkal egyszerűbb. Csakhogy ezek alkalmazása esetében az ugyanazon árunemnek értékesebb fajtái adókedvezményben részesülnek. Legjobbak a *specifikus vámok*, melyek az áruk értékére következtetést engedő ismérvek alapján (pl. a cukornál aszerint, amint nyers vagy finomított; a szőtt és kötött áruknál aszerint, amint nyers állapotban, fehérítve vagy festve vannak; az üvegnél, amint zöld vagy fehér,

¹⁾ Az értékvámok főháza: *Éjszak-Amerika*. Az európai államok közül csak *Franciaország* szed nagyobb számú értékvámokat. Az *osztrommagyar* s a *németbirodalmi* vámtarifa (ez utóbbi a vasúti járművekre szabott értékvámok kivételével) csak darabszám és súly szerinti *specifikus* vámokat ismer. *Angol-, Olasz-, Spanyol-, Orosz-, Törökországban*, továbbá *Belgiumban, Hollandában* és *Svajcsban* az értékvámok csak kivételesen fordulnak elő.

préselt vagy közörült), az áruk súlya vagy darabszáma szerint, de különböző fokozatokban vannak megállapítva.

A dugáruság nehezítése kellő számú és megfelelően díjazott határőri személyzetet tesz szükségessé, melynek feladata a vámköteles áruk vámolás nélküli szállításának megakadályozásában áll. A szállítás csak bizonyos, a forgalom igényeinek leginkább megfelelő vám-úton engedendő meg. Az árubehozatalra alkalmas pontokon vámhivatalok állítandók fel. A szállító a vámhivatalhoz érkező árukról jegyzéket tartozik átadni, amely árubevallásnak nevezetik. A vámhivatal, meggyőződést szerzendő a bevallás hűségéről, a szállítmányt átvizsgálhatja, s a vámtarifára által előírt vámösszeget kiszabja. Ezután a szállító kísérelőjegyet kap, melyet az ellenőrző közegek kívánatára útközben előmutatni köteles. Maguk a vámközegek ellenőrzése az által történik, hogy minden hivatalos műveletet írásba kötelesek foglalni, és hogy a fontosabb hivatalos cselekvényeknél legalább két közegnek kell jelen lennie. Ezenfelül az egész vámhivatali ügyvitel magasabb állású hivatalnokok felügyelete alá van helyezve. A vámszabályokat áthágó egyének megbírságolandók, de soha sem kell figyelmen kívül hagyni, hogy a túlságos szigorúság a vámolást még gyűlöttebbé teszi, és a csempészetet a közvélemény előtt még inkább menti. Szokásban van, hogy a határszéltől bizonyos távolságra (8—15 kilométerre) a vámvonal hosszában még egy második belső vámvonal húzatik, és a két vámvonal közti területen, melynek határszéli kerület a neve, a vámköteles áruk szállítását még mindig felügyelet alatt áll. Jó szolgálatot tesz a szomszéd államokkal kötött kartelegyezmény, mely által a szerződő felek a közös vámhatárokon üzendő csempészet felfedezésére és büntetésére kölcsönösen kötelezik magukat. A dugáruság legyőzésére szolgáló leghatékonyabb eszközök: a mérsékelt vámtételek, a vámolásnak kevés számú főcikkre szorítása, a vámhivatalnokok szigorú ellenőrzése, s a vámterületnek lehető célszerű kikerekítése. Hosszúra nyúló, kiváltképpen túlnyomóan szárazföldi határvonallal bíró országban, a határszéli kerületeknek igen gyér, vagy ellenkezőleg nagyobb városokban összpontosított sűrű lakossága mellett jobban virágzik a csempészet, mint ellenkező viszonyok közt.

Mínt hogy a forgalmat nem szabad jobban megszorítani, mint a vámolás célja okvetlenül megkívánja, a vámfizetést az ország belsejében is meg kell engedni. Ez okból vámhivatalok az ország belsejében is szervezendők, és a külföldről érkező szállítmány a behozó tartózkodási helyéhez legközelebb eső vámhivatalnál veendő vámkezelés alá. Ilyenkor a határszélen a vámhivatali eljárás csak annak biztosítására szorítkozik, hogy az országba szállított s a megérkezett áruk azonossága megállapítható legyen. Evégből a szállítmányok ölbélyeggel lezáróztatnak, hogy a bélyeg megsértése nélkül ne legyenek felbonthatók. Az ország

belsejében történhető vámfizetés azért előnyös, mert különben a kereskedőnek gyakran megbizotról kellene gondoskodnia, ki a vámhivatali eljárásnál érdekeit képviselje. Amíg a vámfizetésnek az ország határánál kellett történnie, a kereskedők, mielőtt eladtak volna valamit, nagyobb összeg előlegezésére, gyakran áruik egy részének elpocsékolására voltak szorítva.

Bizonyos áruk részint fensőbb érdekek kedvéért (pl. a közhasználatra rendelt tudományos és művészeti gyűjtemények), részint a visszámok mellőzhetőse, az ellenőrzés egyszerűsítése s a forgalom könnyítése végett a vám alól felmentendők. Ez utóbbi szempont alá esnek: az utazók által behozott oly csekély mennyiségű áruk, melyeknek vám alá vétele kevesebbet hozna be, mint amennyi költséget a vámkezelés okoz, a határszélen lakó személyek által saját házi szükségleteikre behozott tárgyak, a további kikészítés, finomítás, kijavítás vagy feldolgozás (ú. n. *appretura*, pl. fehérités, festés, mosás, kallózás, himzés, színnyomás) végett kiszállított és ismét behozott tárgyak, ha a kiszállított és behozott tárgyak azonossága kétségen kívül van helyezve, továbbá azon áruk, melyek külföldi vásárookra, vagy egyébként is a vásári forgalmon kívül bizonytalan eladásra kiszállítatnak és a vámhivatal ellenőrzése alatt eladatlanul ismét visszahozatnak, végre azon hazai termékek, melyek a belföld egyik részéből a másikba idegen vámterületen keresztül szállítatnak.¹⁾

A súly szerinti vámolásnál csak igen mérsékelt vámtételek szedése esetében lehet a vámot az egész súly, azaz az ú. n. *teljsúly* (brutto- vagy sporiko-súly) után, ide számítva az áru borítékának vagy tartójának súlyát is, követelni, mert a teljsúly szerinti vámolás a csomagolás különböző módjai miatt nagy aránytalanságot okozna.

¹⁾ A vámhivatali eljárás egyszerűsítésére s a forgalom könnyítésére szolgáló, a kereskedelmi és vámszerződésnek által általában elfogadott határozatok közül megemlítendőek: 1. azon intézkedés, mely szerint a kísérelőjegy melletti eljárás alá eső áruknak az egyik szerződő fél területéről a másik területére való közvetlen átvitele alkalmával, a zárlevétel, más zárátétel s az áruk lerakása elmarad, amennyiben az evégett megállapított feltételeknek elég tétel, pl. ha a zárt a vámhivatali közegek sértetlennek találják, és a bevallás szabályszerűen és akkép történik, hogy sikkasztás gyanújára nem forog fenn ok; 2. a szerződő felek arra kötelezik magukat, hogy az átellenes határszéli vámhivatalokat egy helyen állítják fel, miképp a szállítmányoknak az egyik vámterületből a másikba átlépésénél a hivatalos eljárás egyidejűleg történhessék; 3. ahol a határszéleken közvetlen összeköttetések léteznek, azon áruk, melyek lezárható kocsiokban vitetnek be, s ugyanazon kocsiokon az ország belsejében oly helyre szállítatnak, hol vámhivatal létezik, a határszélen való bevallás, lerakás és átvizsgálás alól felmentetnek, ha azok a bevitelre bejelentetnek; 4. oly áruk, melyek lezárható vaspályakocsiokban valamelyik szerződő fél területén át a másiknak területéből ki- vagy oda be, átrakódás nélkül vitetnek, az árubevallás, lerakás és átvizsgálás alól úgy az ország belsejében, mint a határszéleken felmentetnek, ha azok az átvitelre szabályszerűen bejelentetnek.

Mint hogy pedig a máhát legtöbbször nem lehet az áruk rongálása nélkül felbontani, s így a *tényleges göngysúly* (tara), vagyis a boríték vagy tartó súlya valóságos lemérés által meg nem határozható, a bruttosúlynak bizonyos százaléka a göngysúly fejében leszámítandó, és csak az ezen felül fenmaradó súly, az ú. n. *törvényszerű tiszta súly* vámolandó meg. Azonban ha úgy kívánja az árutulajdonos vagy szállító, illetőleg a vámhivatal a bevallás hűségéről meg akar győződni, a *tényleges tiszta súly* veendő vám alá.

A vám azon hátrányán, hogy a kereskedő a legtöbb esetben az áru eladása előtt kénytelen a vámot lefizetni, *vámhítel* nyújtása által lehet segíteni. A bizalmat érdemlő kereskedőknek és gyárosoknak, kik évenként nagyobb összegre menő vámot fizetnek, némi biztosíték mellett meg kell engedni, hogy áruikat vámfizetés nélkül is magukhoz vehessék, amely esetben a vám lerovása későbbben történik.

A vámon kívül szedett *mellékilletékek*, névszerint a *mértékpénz* az áruk hivatalos megméréseért, a *pecsétdíj* a szállítmányok lepecsételéseért, a *raktárdíj* az áruk megőrzéseért, a *bárczadíjak* stb. nem védelmezhetők, mivel a kisebb értékű szállítmányokat aránytalanul érik, és tulajdonképeni céljuk, t. i. a nagyobb bevétel, a vámtételek megfelelő felemelése által is elérhető. Egyedül az oly mellékilletékek szedése igazolható, melyek a vámhivatalnak különös és önként igénybe vett szolgálataiért fizetettnek. De ezen szolgálatokat azután nem szabad csupán az illeték kedvéért a közönségre rátukmálni.

77. §.

A vámok s általában a közvetett fogyasztási adók áthárítása.

A vámonknál s általában a közvetett fogyasztási adóknál az *áthárítást* maga a törvény veszi célba, amiért áthárításuk jóval valószínűbb, mint a többi adóké. A közvetett fogyasztási adókat végfolyamatban rendszerint nem az adófizetők, illetőleg előlegezők, de a fogyasztók viselik, mivel az adóköteles áruk vagy mindjárt, vagy bizonyos idő múlva, a legtöbb esetben az adó egész összegével drágulnak meg úgy, hogy a fogyasztók ugyanazon árukat, ha nem adóztattak volna meg, az adó összegével, sőt az előlegezés által okozott kamat- és időveszteség, fáradság és költség miatt valamivel még olcsóbban szerezhették be.

Azonban a közvetett fogyasztási adókról sem lehet állítani, hogy mindjárt és szükségképen teljesen áthárítatnak, és hogy minden esetben csakis a fogyasztókat sújtják. A szóban levő adók áthárítása az áremelkedésnek a keresletre gyakorolt hatásától függ. Ha a fogyasztók, hogysen a megadóztatott tárgyból kevesebbet fogyasztanak, inkább más nemű szükségleteiket szorítják meg, vagy

kevesebbet takarítanak meg: az adó által előidézett áremelkedés a kereslet eddigi arányán nem változtat, s az adóáthárításnak semmi sem állja útját. De ha az áremelkedés az adó alá vett jószág keresletének csökkenését vonja maga után, amint a nélkülözhető javaknál rendszerint így is van, az adó teljes és rögtöni áthárítása egyedül az által eszközölhető, ha a termelők eddigi termelésüket azonnal és minden veszteség nélkül megszoríthatják és más termelési ághoz fordulhatnak. Csakhogy ez nem egykönnyen lehetséges, mivel a kínálat nagy veszteség nélkül igen kevés termelési ággnál korlátozható.

A közvetett fogyasztási adó tehát nem feltétlen biztosíték arra nézve, hogy az áthárítás mindig és mindjárt az állam által célba vett módon, vagyis teljesen be fog következni. A legtöbb termékre vetett fogyasztási adó terhében bizonyos ideig a termelők is osztoznak. Pl. ha a kapuadó a tárgyat képező áruk kelendőségét csökkenti, nemcsak a fogyasztókat, de a termelőket is sújtja; vagy a húsadó, ha a hús fogyasztását leszállítja, a mészárosokra, sőt az állattenyésztőkre nézve is nyomasztóvá válhatik. A söradó a sörfogyasztók megadóztatását veszi célba; azonban megszorító hatása az árpatermelésnél is észlelhető. Sőt amennyiben oly helyeken, hol söradó nem létében a gazdák árpát termelének, e helyett búzát vagy más valamit vetnek: a veteményeknek változtatását, tehát a vállógazdaság alakulását, s egy igen becses takarmánynövénynek terjedését akadályozza. Ugyanez a vámonknál is előfordulhat. Ha a vám az illető czikk fogyasztását kisebbiti, a kereskedő a vámot vagy egy részét nem háríthatja át a fogyasztókra, hanem átmenetileg önmaga kénytelen viselni, és később a vám legnagyobb részét a külföldi termelőkre tolja vissza, kik kínálatukat veszteség nélkül gyorsan nem apaszthatják.

Bizonyos idő letelte után a bármiféle jószágra vetett fogyasztási adó a *fogyasztókat* éri, de nem a kínálat csökkenése folytán, mivel a termelés nagy veszteség nélkül nem kisebbithető, hanem az által, hogy a nyomott árak a kereslet későbbi növekedése következtében emelkednek. A kereslet a népesség szaporodásának és a jólét emelkedésének arányában növekedik, a kínálat pedig változatlanul marad, mert azon időig, amíg a kínálat és kereslet közötti egyensúly helyre nem áll s a jószágárak az adót nem fedezik, a pangásban levő iparágban nem szaporodik a termelés.

Egyes esetekben a *termelési viszonyok mostohasága* vagy a kedvezőtlen üzleti esélyek is előidézhetik, hogy a termelő kénytelen a fogyasztási adót viselni. Ha a szesz vagy a sör ára a kedvezőtlen üzleti esélyek miatt annyira nyomott, hogy a szeszgyáros, illetőleg a sörfőző az előlegezett adót vissza nem szerezheti, nem hagyja mindjárt abban üzletét, mert ez még nagyobb veszteséggel sújtaná, és mert az üzleti viszonyok jobbra fordulásával biztatja magát.

Bizonyos termékekre vetett fogyasztási adók súlyát átmenetileg nem csak ugyanezen, hanem más termékek termelői is megérezhetik. Mihelyt a megadóztatott áruk ára emelkedni kezd, a fogyasztók nem vásárolhatnak annyi árut, vagy kevesebbet kénytelenek megtakarítani, mint ezelőtt. Ha az adó alá vett javak fogyasztását nem akarják kisebbiteni, vagy mert nélkülözhetetlenek a kérdéses javak, akarva sem apaszthatják, és az évi megtakarítást sem akarják lejjebb szállítani, más javakból kénytelenek kevesebbet fogyasztani. Egyideig tehát, t. i. addig, amíg a kereslet az illető termelési ágban a kínálatot utól nem éri és a jószágár annyira nem emelkedik, hogy az illető termelési ág újból nyereségesse válik, a meg nem adóztatott javak termelői szenvednek rövidséget. Ha pedig az adó nem a fogyasztást, de az évi megtakarítást apasztja, ennek közvetlen eredménye a kamatláb emelkedése, minek folytán az általános termelés megdrágul s a javak ára emelkedik. Ugyanez az eredmény, ha az adó által okozott anyagi hátrány egy részről a fogyasztás, és más részről a megtakarítás csökkenésében nyilatkozik.

V. Forgalmi adók.

STEIN: II. 150. l.; WAGNER: II. 439. l.; SCHÄFFLE: Steuerpolitik. 454. l.; SCHALL: Verkehr- u. Erbschaftsteuern, Schönberg kézik. II. 385. l.; DÜRRING: Cursus 523. l.; HELD: Einkommenst. 314. l.; FRIEDBERG: Börsensteuer, Berlin, 1875. és *ugyanazon szerzőtől* Zur Theorie d. Stempelsteuern. Jahrb. f. Nationalök. Jena, 1878. II. k.; BILLINSKI: Die Stellung d. Vermögens- u. Verkehrsteuern, HIRT évkönyveinek 1876-ki folyamában.

78. §.

A forgalmi adók általában.

A tételes törvények a forgalmi adókat az illetékekkel összeítve rendezik. A minden benső rendszert nélkülöző, gyakran csak betűsoros rend szerint összeállított illetéki díjjegyzékek nemcsak szorosán vett *illetékeket*, hanem és pedig túlnyomó számban *forgalmi adókat* is foglalnak magukban. A szolgáltatások ezen két nemének elkülönítését a pénzügyi igazgatásban az hátráltatja, hogy kezelésük alakjára nézve megegyeznek egymással, amennyiben úgy az illetékek, mint a forgalmi adók majd okirati bélyeg alakjában, majd pedig egy és ugyanazon hatóság által eszközölt kiszabás után készpénzfizetéssel rovatnak le. Azonban a tudományban annál szükségesebb különválasztásuk. Az *illetékek* bizonyos állami szolgálatok fejében fizetett díjak, amelyek ezen szolgálatok értéke vagy az általuk okozott költségek mértéke szerint rovandók ki. Ellenben a *forgalmi adók* a vagyontárgyak forgalmát közvetítő cselekvényekre, jogügyletekre és tényekre vetett adók.

A forgalmi adókat azzal szokták megokolni, hogy kapcsolatban a fogyasztási adókkal, a hozadéki és jövedelmi adók hízagának kitöltésére s az *adótehernek lehetőleg igazságos felosztására* használhatók fel. Amennyiben a tételes hozadéki és jövedelmi adók az adóalap kinyomozásának nehézségénél fogva bizonyos jövedelmi ágakat kedvezésben részesítenek, és a jólét emelkedésével egyre szaporodó ingó használati vagyont épen nem érik, tehát a tökéletes és arányos adóztatás követelményeit ki nem elégíthetik, a legújabb szaktudósok egy része a forgalmi cselekvényekkel és jogügyletekkel egybekötött szerzeménynek megadóztatását is szükségesnek tartja. Felhozzák különösen, hogy azon esetben, ha egyedül a hivatásszerű közönséges szerzés képezi az adók tárgyát, a *rendkívüli bevételek*, jelesen az ingatlanok, iparvállalatok és hitel-papírok eladásából és vételéből, nemkülönben az árviszonyok változásából eredő és a csereforgalom által érvényesített nyereségek, továbbá a kedvezőbb viszonyok közt tevő magángazdaságok járadékszerű ritkanyereségei, valamint az örökségek, hagyományok, ajándékok és játéknyeresemények, melyek a polgárok fizetési képességét épen úgy nagyobbítják, mint a közönséges szerzemények, kibújnak az adóteher alól. SCHÄFFLE arra is kiváló súlyt helyez, hogy a *tőkeképzésben nyilatkozó különös egyéni adóerőt*, melyet a hozadéki, jövedelmi és fogyasztási adók szabadon hagynak, csakis forgalmi adók, névszerint az ingatlanok és értékpapírok vásárlására s kiváltképpen a hagyatékokra vetett adók által lehet utóérni. Egy másik érv, mely a forgalmi adók elvi jogosultságát bizonyítja, abban áll, hogy az alsó s a kevésbé jómódú közép osztályokat viszonylag jobban terhelő fogyasztási adók által okozott és a fényűzési adók által nem eléggé ellensúlyozott aránytalanság némi kiegyenlítésére szolgálhatnak, ha t. i. oly szervezet nyernek, hogy a tőkeképző s a legvagyonosabb osztályokat erősebben érik.

Kétségtelen, hogy a csereforgalom sok esetben *nyereséget* közvetít. Tehát az adópolitika elvei szerint rendezett forgalmi adók az adóteher arányosabb felosztását némileg elősegíthetik. De más oldalról nem titkolhatjuk el, hogy az adózás ezen alakjának *igen jelentékeny fogyatkozásai* vannak. A legtöbb forgalmi cselekvénynél lehetetlen előre meghatározni, hogy van-e valakinek belőlük nyeresége, és ha igen, melyik ügyleti félnek? Ennélfogva azon személyt, aki jogosan volna adó alá vehető, a legtöbb forgalmi ügyletnél nem lehet előre megjelölni. Azon feltevés, hogy a forgalmi cselekvény mind a két félre, vagy legalább az egyikre nézve valóságos szerzeménnyel jár, igen gyakran alaptalan. Gondoljunk pl. az ingatlanok átruházásaira. Akárhányszor előfordul, hogy az adóssággal túlterhelt ingatlan bírói elidegenítésénél az eddigi tulajdonos minden vagyonát elveszti, s a revő csak azért ajánlja a legnagyobb árt, hogy jelzáloggal biztosított tőkéjének

legalább egy részét megmentse. Oly időben, midőn az ingatlanok értéke emelkedik, a forgalmi adó az eladó által szerzett nyereség egy részét ugyan az állam pénztárába vezetheti, de olyankor, amidőn az ingatlanok értéke hanyatló irányzatot követ, az eladó veszteségét növeli. Így van ez az ingó értékek forgalmát közvetítő jogügyleteknél is, mivel az adó azokat is sújtja, kiknek a forgalmi cselekvény veszteséget okoz. Azután ha a csereügyletek nagy része nyereséggel is jár, az adót nem volna szabad a forgalmi ügylet tárgyának egész értéke, hanem az összértéknek csak azon része után kivetni, mely a megelőző birtokváltozás óta keletkezett; sőt jogosan egyedül azon értékszorodást lehetne a forgalmi adó kiszabásánál figyelembe venni, mely nem tőkeberuházásra vagy pedig oly tőke befektetésére vezethető vissza, mely annak idején mint az adóköteles személy összjövedelmének egy része teljesen vagy részben kikerülte az adóterhet. Ez pedig kivihetetlen. Továbbá a forgalmi adók eszméje azt követelné, hogy valamennyi forgalmi cselekvényre egyaránt kiterjesztessenek. Mintán azonban a forgalmi ügyletek legnagyobb részét nem lehet utólrni, a forgalom ezen legnagyobb részének szabadon hagyása a forgalom többi nyilvánulásainak egyoldalú s aránytalan megadóztatását okozza. Az adókötelesek egyéni helyzetének és az általános gazdasági viszonyok változásainak figyelembe vételét a legtöbb forgalmi adó természete kizárja, minek folytán a többi adók által előidézett aránytalanságot nemcsak ki nem egyenlítik, de sok esetben tetézik. Végre az áthárítási viszonyok bizonytalansága miatt soha sem lehet ezen adók végleges hatását előre megítélni; azzal pedig a törvényhozás semmi esetre sem biztathatja magát, hogy a forgalmi adó súlyát a másik felett előnyben levő, tehát adóképesebb ügyleti fél fogja viselni.

Oly hátrányok ezek, melyek az adótárgyak nagyon óvatos megválasztását, mérsékelt adótételek alkalmazását, sőt azt sürgetik, hogy a törvényhozás azon arányban, amelyben az észszerű adóztatás eszményét a többi adók rendszerének időnkénti javításával jobban megközelítheti, a már lényüknél fogva tökéletlen forgalmi adókat mindig szűkebb térre szorítsa.

79. §.

A forgalmi adók nevezetesebb nemei.

Mint hogy a forgalmi adók kezelése és ellenőrzése kevésbé kerül, és lassankénti felemelésük s időnként mindig több tárgyra történő kiterjesztésük nem az összes, hanem csak a közvetlenül érdekelt adózókat terheli, tehát az állambevételek szaporítására erősebb visszahatás felidézése nélkül használhatók: egyes államok annyira kiaknázzák ezen adók terjeszkedő képességét, hogy

minden gondolható jogügyletre, sőt a mindennapi forgalom egészen magán jellegű cselekvényeire is alkalmazzák. Mi csak a legjobban elterjedt, és a jövedelmezőségükre nézve jelentékenyebb forgalmi adókat vesszük taglalás alá.

Pénzügyi eredményesség tekintetében az ingatlanok tulajdonának átruházásaira vetett adók a legfontosabbak. Az élok közötti tulajdon-átruházásokra rótt adók csak akkor volnának észszerűk, ha az átruházás vagy a korábbi vagy az új tulajdonosnál különös nyereségre, vagy pedig oly vagyoni és jövedelmi alkatrészekre engedne következtetést, melyeket a többi adók kellően nem érnek. Az eladás az eladóra nézve ugyan sok esetben nyereséggel, de gyakran veszteséggel jár, mivel igen sokszor az eladó kényszerhelyzetének a következtése. A vevő, különösen a nagyobb értékű ingatlanok átruházásánál, átlag véve ugyan adózási képességet áru el: s a törvényhozás is a vevő megadóztatására törekszik, de az áthárítási viszonyok nem engedik, hogy mindig, vagy legalább a legtöbb esetben a vevő, illetőleg az viselje az adót, ki az átruházási ügyletből nyereséget húz. Ha az ingatlanokra irányuló kereslet csökken, eszerint épen oly időben, midőn a vevőnek nyereséges üzletre van kilátása, a vevő az adót a szorult helyzetben levő eladóra, tehát a kevésbé adóképes ügyleti félre tolja vissza. Továbbá a birtokvásárlás a vevőnek akárhány esetben veszteséget okoz. Azt pedig teljességgel nem lehet mondani, hogy az ingatlanokból eredő jövedelmet a többi adók nem eléggé terhelik. Épen ez a jövedelem legkevésbé kerülheti ki a hozadéki és jövedelmi adók súlyát. Tehát a birtokátruházási adók épen azokat sújtják, akik anélkül is legerősebben vannak megadóztatva.

Az ingatlanok átruházására vetett adó hatására nézve egyenlően is, mivel a nagybirtokosokat, tehát a földbirtokos osztály legadóképesebb tagjait, akik rendszerint évtizedeken keresztül tartják meg birtokaikat, legkevésbé éri. Ennek kiegyenlítésére két eszköz ajánlkozik. Egyfelől azon nálunk is érvényben levő határozat, mely szerint azon esetben, ha a megelőző birtokváltozás nem régen (pl. 10 éven belül) történt, az adó leszállított tétellel rovatik ki, és másfelől a hosszabb időn (pl. az utolsó 30 éven) át forgalom tárgyát nem képezett ingatlanoknak „adóegyenleggel” való megterhelése. Azonban az adómérséklés az átruházási adó állítólagos rendeltetésével, illetőleg a törvényhozásnak a vevők megadóztatására irányuló szándéklatával ellenkezik, mivel ha áll az, hogy az átruházási adót a törvényhozás feltevése szerint a vevő viseli: az új vevő csakis azon az alapon, hogy a megelőző birtokváltozás nem régen történt, s az adót az akkori vevő és a mostani eladó a közel múlt időben fizette, nem érdemel adókedvezményt. Az adóegyenleg pedig a földbirtok megtartásában nyilatkozó állandósági érzületet és gazdaságos életmódot, és sok esetben a családi kötelékből eredő kegyeletes érzelmeket is büntetné.

Van még valami, mi a birtokátruházási adó ellen szól. Az t. i., hogy akadályozza a földbirtoknak oly kezekbe jutását, melyek a leggyümölcsözőbben értékesíthetők.

Összegezve a mondottakat, az ingatlanok átruházására vetett adónak azonkívül, hogy az állami bevételeket tetemesen szaporíthatja, semmi értelme sincs.

Az élők közötti tulajdonátruházások Angolországban, hol a jogügyletek nem, hanem csak a róluk kiállított okmányok adókötelesek, az érték szerint okmánybélyeg alá esnek. Az adótétel az érték mintegy $1\frac{1}{2}\%$ -ának felel meg. Franciaországban rendkívül súlyos az átruházási adó. Az ingatlanok értéke után adásvétel esetében a pótlékokkal együtt $6\frac{1}{10}\%$ fizetendő. A megelőző birtokváltás közelsége alapján nincs leengedésnek helye. Ehhez járul még a papíros terjedelme szerinti (5 osztályban ivenként 0-6 franktól 3-6 frankig terjedő) okmánybélyeg (timbre de dimension) és a hivatalos közegek díja, mely a hivatalnokok megvesztegethetősége miatt igen nagy. LEROY-BEAULIEU szerint a fizetendő adó és illetékek rendszerint a vételár 10% -ára rúgnak és csak a nagy értékű átruházásoknál szállnak le $8\frac{1}{2}\%$ -ra. Az ily adót méltán nevezi az említett író vagyonkobzásnak. Poroszország az ingatlanok átruházása után csak $1\frac{1}{2}\%$ -ot, Württemberg $1\frac{2}{3}\%$, Bajorország 2% , Baden $2\frac{1}{2}\%$, Ausztria $4\frac{1}{2}\%$, Magyarország $4\frac{3}{10}\%$ -ot szed. Ausztriában és hazánkban a 10 éven belül történt megelőző birtokváltás esetében adómérséklésnek van helye.

Egészen más tekintet alá esik a haláleseti vagyonátruházásokra vetett adó, amely közönségesen örökségi adónak neveztetik. Az örökségi adóban sokan (BENTHAM, ST. MILL, MOHL, FAUCHER, SCHEEL) kizárólag vagy túlnyomóan nem pénzügyi, de szociálpolitikai eszköz látnak, mely a gazdagság kevesek kezében való összehalmozásának megakadályozására s a vagyoni egyenlőtlenség némi kiegyenlítésére van hivatva. Akik az örökségi adót szociális ellen-szerűl ajánlják, a következőkre utalnak: 1. az örökjog nem természetes kifolyása a tulajdonjognak, hanem tisztán állami rendelkezés, melynek a társadalmi szükségletekkel összehangzó módosítására és korlátozására az állam fel van jogosítva; 2. az örökjog mesterségesen szabályozza a nemzeti vagyon megoszlását, s a gazdasági hatalmi viszonyok összpontosítását mozditja elő, ami a nemzeti vagyon értékesítését az összeség érdekével ellentétes irányba terelheti; 3. nem lehet mondani, hogy egyedül az örökjog tevékenysége szerzi és őrzi a vagyont, mert vagyonának jelentékeny részét mindenki az állami és társadalmi rendnek, s a gazdasági konjunkturáknak, tehát oly tényezőknek köszöni, amelyek létezésére és működésére magának semmi befolyása sincs. Ezen érvek nyomán arra az eredményre jutnak, hogy a családon, illetőleg a végrendeleti örökösökön, mint az örökjog képviselőin kívül, az összeség képviselőjének, vagyis az államnak is joga van a hagyatékhöz. A nemzeti vagyon túlságosan egyenlőtlen megoszlásának akadályozására vonatkozó állami jogot én is elismerem, s az észszerűen rendezett örökségi adó e tekintetben üdvös szolgálatot is tehet, de az örökségi adónak az állam örökösödési jogára való

alapítását merész okoskodásnak tartom. Társörökösnek nem tekintetjük az államot, mert a magán örökjog, épen úgy, mint a magán tulajdon, nem az állam pusztán jószántából eredő tételes intézmény, amely tisztán czélszerűségi tekintetektől tetszés szerinti korlátok alá volna vehető, hanem az általános jogérzet elengedhetetlen követelménye s az egészséges gazdasági szervezetnek szükségképeni feltétele.

Az örökségi adó létjogát nem is kell ily messze fekvő és erőltetett okokban keresni. Elvi helyessége az észszerű adóztatás követelményein alapszik. Az örökség az örökösre nézve oly bevételt képez, mely a többi adók által nem érintetik, s az adózási képességet sokszor igen jelentékenyen növeli. Az örökségi adó utólagosan oly vagyonrészeket, különösen használati vagyontárgyakat, és oly nyereségeket is ér, melyek az örökjogonál részint egészen kikerültek az adóterhet, részint a többi adók által nem kellően rovatnak meg. Ingyenes, munka nélküli, gyakran a véletlen szerencse jellegével bíró vagyonszaporodást terhel, tehát a legtöbbször könnyen fizethető. Az általános jólét emelkedésével, az adótételek változtatása nélkül, egyre növekedő bevételt nyújt. Kiváló előnye a többi forgalmi adók irányában, hogy az áthárítási viszonyok nem hiúsíthatják meg a törvényhozás czélzatát, és hogy a halálozási esetek nem levén eltitkolhatók, valamennyi hagyatéokra kiterjeszthető. A forgalmat is kevésbé háborítja, mint a többi forgalmi adók, mivel az örökösödési eljárás a hagyatéknak hatósági felvétele és megbecslése nélkül a legtöbb esetben úgy sem bonyolítható le.

Az örökségi adó kivitelénél a fizetési képesség szerinti adóztatás elve tartandó szem előtt. A felmenők és lemenők, valamint a házastársak közötti örökösödés eseteiben, továbbá ha az örökös vagy hagyományos az örökjoghoz szolgálati viszonyban állott, a kisebb értékű (pl. 500 frton alóli) örökös vagy hagyomány felmentendő az adó alól. A keresetképtelen feleség és gyermekekre szálló hagyatéknál az adómentesség az ennél nagyobb értékű (pl. az 1000 frtot meg nem haladó) örökösre is kiterjesztendő. Az adótételek a rokonsági fokok távolsága szerint fokozatosan alkalmazandók. A le- és felmenő rokonok, valamint a házastársak mérsékelt ($1-3\%$), az első és második fokú oldalrokonok nagyobb ($4-6\%$), a többi oldalrokonok ismét nagyobb ($7-9\%$), s a nem rokonok még súlyosabb ($10-12\%$) adóval terhelendők. Mert minél távolabbi a rokonság, az örökösnek annál kisebb természetes igénye van az örökséghez, s annál kevésbé valószínű, hogy az örökjog elhalálása az örökösre anyagi veszteséget hárít. A kegyelet, közhasznú és jótékonyági célokra tett hagyományok vagy egészen felmentendők az adó alól, vagy legalább mérsékelt adótétellel rovandók meg. Az adó az örökös vagy hagyomány tiszta vagyonértéke után szabandó ki. Az örökösre szállott ingatlan

javaknak erősebb megterhelése (amint *Franciaországban*, és még inkább *Ausztriában* és nálunk történik) minden alapot nélkülöz, mivel éppen az ingatlanok legkevésbé kerülnek ki a többi adók súlyát. Megfordítva az ingó javakat, különösen az értékes használati vagyontárgyakat, mint a drágaságokat, értékesebb butorokat s öltönyöket, műtárgyakat, értékpapírokat és tőkeköveteléseket kellene erősebben megadóztatni, amennyiben a bennük nyilatkozó adóerőt a többi adók az örökhagyónál éppen nem, vagy az ingatlan birtoknál jóval enyhébben érték. A fizetési képesség szerinti megadóztatás azt is megkívánja, hogy az adóaláb nem csak az örökhagyó s az örökös közötti rokonsági viszony, de lassú fokozással ezenfelül az örökrész értéke szerint is emelkedjék. Az örökségi adó észszerű rendezésének ezen egyik főkövetelményét eddig csak néhány *svajci kanton* érvényesíté. Az örökségi adó kijátszásának megelőzése végett az *ajándékozások*, és pedig úgy az ajándékozó halála után, mint az életében átvett ajándékok az örökségi adóval egyenlő mérvű adó alá veendő, s az örökösök az örökhagyótól nyert ajándékok bevallására kötelezendők. Az adó a bíróság, gyámhatóságilag vagy a közjegyző által tárgyalt hagyatékoknál az örökösödési eljárás folyamán szerzett hivatalos adatok alapján, és a hatósági beavatkozást nem igénylő hagyatékoknál az örökösök bevallásai, esetleg hatósági felvétel és becslés nyomán szabandó ki.

Az örökségi adó a legrégebbi adónemek közé tartozik. A *római birodalomban*, ahol már *Augustus* hozta be, a hagyatékok értékének 5%-át tette. *Caracalla* 10%-ra emelte. Csak a legközelebbi rokonok voltak alóla kivéve. Most az *amerikai Egyesült-Államokon* kívül valamennyi művelt államban fennáll. A lemenők és felmenők, valamint a házastársak a legtöbb német államban, *Belgiumban*, *Hollandában*, s több *svajci kantonban* adómentesek, amíg *Angliában*, *Franciaországban*, *Olaszországban*, *Ausztriában* és *Magyarországon* a legközelebbi rokonok is adó alá esnek. Az örökhagyó cselédei bizonyos összeg erejéig *Porosz- és Bajorországban*, a tudományi, közoktatási és jótékonyasági célokra rendelt örökségek, hagyományok és ajándékozások *Poroszországban*, *Bádenben*, *Bajorországban*, a legtöbb *svajci kantonban* és *hasánkban*, az egyház *Poroszországban* adómentesek. A csekélyebb értékű hagyatékok mentessége *Poroszországban* 150 márka, *Angolországban* 100 font sterling, *Hollandában* 300 forint, *Magyarországon* (oly hagyatékoknál, melyek a szülőkről azok törvényes, természetes, örökbe fogadott és mostoha gyermekeire és azok utódjaira és viszont, vőre vagy menyire, és a házastársra szállnak) 100 forint erejéig terjed.

Angolországban az örökségi adó háromféle adó összetételéből áll. Először a végrendeleti örökösödésnél a végrendelet megerősítéseért a *probate duty*, s a végrendelet nélküli örökösödésnél az örökség birtokba vételére vonatkozó felhatalmazásért a *letters of administration duty* fizetendő. Az örökösödési illeték jellegével bíró ezen adózás még 1694-ben hozatott be, és csak az ingó vagyona, a rokonsági viszonyra való tekintet nélkül, az érték szerint részint emelkedő, részint csökkenő adótétellel rovatik. A 100 f. st. alóli hagyatékok adómentes. Innen kezdve 20,000 f. st. értékig az adótétel 3-2% közt változik; 20,000 f. st. értéken felül 2%-nál kevesebbre, 1 mill. f. st. értéknél 1 1/2%-ra, 2 mill. f. st. értéknél 3%-ra esik. Másodsor a hagyományi adó (*legacy duty*) fizetendő, mely az ingó vagyontól a rokoni kötelék szerint 1, 3, 5, 6 és 10%-os tételekkel szabatik ki.

Harmadsor az örökségi adó (*succession duty*) az ingatlan vagyon után ugyanazon tételekkel, mint a *legacy-duty*. Ez az adó csak 1853-ban hozatott be. A 100 f. st. alóli örökség fel van mentve. Az ingatlanon fekvő terhek levonatnak, egyéb adósságok nem. Az ingatlanterhelő adónál az örökös életkora is tekintetbe jön. Ha az örökös egy éves, az ingatlan hozadéknak 19-szerese, ha 30 éves, 16 1/2-szerese, ha 50 éves, 12 1/2-szerese, ha 75 éves, csak 5 1/2-szerese vétetik az adókiszabás alapjának. Előnye az angol örökösödési adónak, hogy az ingó vagyont mely a többi adók terhét az ingatlanoknál jobban kiküldi, erősebben éri. Hátránya, hogy az örökösök értékű örökségeket mérsékeltebben rója meg. — A *francia örökösödési adó* a hagyatékból levő ingó és ingatlan vagyont egyenlő tétellel terheli. Az adótétel a pótlékokkal együtt az egyenes ágú rokonok közt 1 1/10%, házastársak közt 3 1/10%, oldalrokonok közt a rokonság fokai szerint 7 1/10, 8 1/10 és 9 1/10, nem rokonok közt 10 1/10%. A hagyatékok tiszta értékét kisebbítő terhek levonása nincs megengedve, ami nagy igazságtalanságokra vezet. Az élők közti ajándékozás által eszközölt vagyonátruházásnál különbség tétetik az ingó és ingatlan javak közt, s az ingatlanok erősebben rovatnak meg. Különbség van továbbá a házassági szerződésben s az azon kívül létesült ajándékozás közt, s az utóbbi jobban terheltetik. — *Poroszországban* az egyenes ágú rokonok s a házastársak adómentesek, a testvérek, a testvérek gyermekei s az unokatestvérek 2%-ot, a többi oldalrokonok 3 és 5%-ot, és a nem rokonok 8%-ot fizetnek. Az adó a hagyatékok tiszta értékét terheli. — *Ausztriában* a lemenők, felmenők, vő, meny, mostoha gyermekek, s az örökhagyó halálakor együtt élt házastárs 1 1/10%-ot, az oldalrokonok bezárólag az unokatestvérekig 5%-ot, minden egyéb örökösök 10%-ot fizetnek. Ezenfelül ha a haláleseti vagyonátruházás vagy az ajándék tárgyát ingatlan képezi, az ingatlan értékétől 1 1/2% külön fizetendő. Az adó a hagyatékok tiszta értékét terheli, de az ingatlanok után külön fizetendő átruházási illeték az ingatlanok teljes értéke után szabatik meg. — *Magyarországon* a törvényes lemenők és felmenők 1%-ot, a természetes és örökbe fogadott gyermekek s ezek utódai, a vő vagy meny, mostoha gyermekek és ezek utódai, a házastárs, végre (50 forint évi járadék vagy 500 forint tőkeösszeg erejéig) az örökhagyóhoz házassági viszonyban állott személyek 1 1/10%-ot, más rokonok bezárólag az unokatestvérekig 5%-ot, minden egyéb örökösök 10%-ot fizetnek. Ezenfelül ha a haláleseti vagyonátruházás tárgyát ingatlan vagyon képezi, az ingatlanok értékétől a törvényes felmenő és lemenő rokonok közötti örökösödésnél 1 1/10%, s a többi örökösödések eseteiben 1 1/10% külön átruházási adó fizetendő. Az 1, 1 1/10, 5 és 10%-os adó a hagyatékok tiszta értéke után szabatik ki. Azok, kik 1%, illetőleg 1 1/10%-os örökösödési adóval vannak megróva, az 1 1/10, illetőleg 1 1/10%-os átruházási adót az ingatlanok teljes értékétől fizetik. Ellenben azok, kik 5 vagy 10%-os örökösödési adóval vannak megróva, az 1 1/10%-os átruházási adót csak az ingatlanok tehermentes részértékétől fizetik, az ingatlanok megterhelt értékére nézve pedig mint vevők tekintetnek, és attól az örökösödési adó mellőzésével csak a visszteherrel járó birtokátruházásra vetett 4 1/10%-os adót fizetik.

Minthogy a jogi személyek, egyházi és világi községek, alapítványok, intézetek, és egyesületek vagyona (az ú. n. *holt kéz vagyona*) az örökösödésnek nem képezi tárgyát, tehát a többi vagyontól érő örökösödési adóba be nem vonható, és ezenfelül a jogi személyek, társulatok és egyesületek birtokában levő ingatlanok évtizedeken, sőt részben századokon keresztül nem cserélnek gazdát, s így tényleg az élők közti vagyonátruházásokra vetett adó alól is mentesek: ezen mentesség kiegyenlítése végett az említett testületek, társulatok stb. néhány államban (*Franciaor-*

számban, Ausztriában, Magyarországon, Olaszországban, Bajorországban és Solothurn kantonban) külön adó alá esnek, mely arra való tekintettel, hogy az örökségi s az élők közötti átruházási adót pótolja, *adóegyenlegnek* (Ausztriában és nálunk illeték-egyenértéknek) nevezetik. Ezen kiegyenlítő adó vagy hosszabb időszakonként (10—20 évenként), vagy pedig évi pótdadó alakjában rovatik ki. Amennyiben az adóegyenleg nem terhel úgy, mint az örökségi adó, más adó által nem sujtott rendkívüli szerzeményt, és a jogi személyek és társulatok a magánosoknál sokkal kevésbé kerülhetik ki a hozadéki adók terhét, a *holt kéz adója* az elmélet szempontjából méltán kifogás alá vehető. Ha azonban az élők közti vagyónátruházásokat általában megadóztatja az állam, a holt kéznek megrovása is indokolt. A tételes törvények az ingó vagyont itt is kedvezménytlen részesítik. Sőt *Francia- és Bajorországban* a helyettesítő adó csak az ingatlanokra terjed ki. *Az ingó vagyont kedvezményezésének nincs értelme.* Mintán az ingatlan birtokból eredő jövedelmet a többi adók ügyis súlyosabban érik, az adótételnek az ingó és ingatlan vagyonnál legalább is egyenlőnek kellene lenni. A közhasznú, jótékonyági és vallásos czélokra szánt vagyonnak adóegyenleggel való megterhelését egyenesen *fonák fiskalizmusnak* tartjuk. Az adóegyenlegnek kiterjesztése a hitbizományi javakra teljesen indokolt. Ellenben a részvénytársulatok vagyonának kiegyenlítő adó alá vétele ellen az szól, hogy a részvények, tehát időszakonként az egész társulati vagyon, az örökösödési adónak tárgya; sőt a legtöbb államban a részvények élők közötti átruházásai is adó alá esnek.

Franciaországban a községek, közkereseti társulatok, jótékony intézetek és egyházi testületek évenként a birtokukban levő ingatlanoktól a földadónak 0.7%-át fizetik adóegyenérték fejében. *Bajorország* a holt kéz vagyontól az ingatlanok értéke után, az adósságok levonása nélkül, minden 20-ik esztendőben 1%-ot szed. — *Ausztriában* minden tíz évi birtoklái időtartamra fizetnek: 1. alapítványok, javadalmak, templomok, egyházi és világi községek, egyesületek, intézetek és oly társulatok, melyek tagjainak az illető község törzsvagyonában tulajdonrészük nincsen, az ingatlanok értékétől 3¹/₁₀%-ot, s az ingó javak értékétől 1¹/₁₀%-ot; 2. a részvényvállalatok s más közkereseti társulatok, ha nem csak a társulati tagok vagy örökösökének élettartamára, vagy 15 évnél hosszabb időre alapítottak, csak az ingatlan vagyon értékétől 1¹/₁₀%-ot. — *Magyarországon* évenként fizetnek: 1. azon javadalmak és alapítványok, melyeknek adományozása királyi vagy kormányi kinevezéstől vagy jóváhagyástól függ, és a koridősb-ségi hitbizományok az ingatlanok értéke után ²/₁₀%-ot, az ingó javak tiszta értéke után ²/₁₀%-ot; 2. minden más javadalmak és alapítványok, egyházi és világi községek, továbbá oly egyesületek, intézetek, testületek és társulatok, melyek tagjainak a törzsvagyonban tulajdonrészük nincs, az ingatlan vagyon értéke után ⁴/₁₀%-ot, s az ingó javak tiszta értékétől ²/₁₀%-ot; 3. a részvényvállalatok és más közkereseti társulatok az ingatlan vagyon értékétől ²/₁₀%-ot. Az állam igazgatása alatt álló közalapok, az egyetemek alapjai, az isteni tiszteletre szánt ingóságok, az oktatási, jótékonyági és kegyeleti czélokra rendelt alapítványok, intézetek s egyesületek ingó javai, továbbá a javadalmak azon bírlalói, kiknek évi jövedelme 400 frtot meg

nem halad, csak a társulati tagok vagy örökösök élettartamára vagy 15 évet meg nem haladó időre alakult közkereseti társulatok, a gyártelepek s a gyári czélokra szolgáló épületek az adóegyenérték alól fel vannak mentve. Az országos, tudományos intézetek és köztanintézetek a kizárólagos tulajdonukat képező ingatlanok értékétől, amennyiben közmívelődési czélokra szolgálnak, a szabályszerű egyenértéknek felét fizetik.

A *játéknyereményekre vetett adó* az örökségi adónál is jogosultabb, mert aki valamely szerencsejátékban részt vesz és nyer, oly bevételt szerez, melyet a hozadéki és jövedelmi adók épen nem, a fogyasztási adók pedig csak esetleg és nagyon tökéletlenül érnek, és mivel a nyeremény a szó szoros értelmében *érdem nélküli* és olykor oly vagyonszaporodást foglal magában, mely a szerencse választottját egészen váratlanul dúsgazdaggá teszi. Ez alapon a játéknyeremény legalább is a nem rokonok közötti örökösödésre vetett adóval egyenlő nagyságú s a nyeremény összege szerint fokozatosan emelkedő adó alá veendő. Az állami sorsjátékok betéteire s az állami sorsjegykölcsönök nyereménykötvényeire eső nyeremények adója a kifizető pénztár által eszközölt levonás útján szedhető be. A magánosok által rendezendő sorsjátékok már rendezési tekintetéből is hatósági engedélyhez levén kötve, a nyereményadó az engedélyvelél kiszolgáltatása alkalmával a sorsjáték rendezőjétől előre szedendő be. Sőt a *játékbetétek* megrovása is helyesíthető, mivel a játékban való részvétel adózási képességre, vagy legalább is arra vall, hogy a játékosnak kockára tehető, tehát az állam által méltán fölösnek vélelmezhető jövedelme van. A játékbetétek megadóztatását, és pedig súlyos megterhelését még egy más tekintet is követeli. Az államnak az volna a kötelessége, hogy maga se tartson fenn lottovállalatot, és a sorsjátékok rendezését másoknak se engedje meg. De ha bármily oknál fogva eltűri a sorsjátékok nyilvános üzését, legalább a játékdüh korlátozásáról gondoskodjék. És erre nézve a játékbetétek erőse megrovása is tehet némi szolgálatot. Ahol maga az állam a játék vállalkozó, a betéteket az által adóztatja meg, hogy a kifizetendő nyereményeket a betétek alacsonyabb többszöröseben állapítja meg, mint a valószínűségi számítás szerinti kockázatnak megfelelő. A magán sorsjátékoknál a betéti adó a játék-vállalkozótól a játéktervbe foglalt betéti összeg, illetőleg a sorsjegyek névértéke után szedik be. A betéti adó az igérvényekre is kiterjesztendő.

Az *ingó értékek átruházását* közvetítő *adásvevési és csereszerződések*, valamint a visszteherrel járó *engedmények* megadóztatása éppoly kevésbé indokolható, mint az ingatlanok élők közti átruházására vetett adó. Egyes ide tartozó ügyletek ugyan nyereséget eredményezhetnek és adózási képességre engedhetnek következtetést, de nagy részük minden nyereségszerzés nélkül létesül. Azután ki tudná meghatározni, hogy melyik félre nézve nyereséges a jogügylet? Az ingó értékek forgalmára vetett adók kivitele legyőzhetetlen nehézséggel is jár, amennyiben az ingó javak átruházása

íránt létrejött jogügyletek legnagyobb részéről a szerződő felek nem állítanak ki okiratot. Az ezen jogügyletekre vetett adók aránytalanságra is vezetnek, mert miután az ellenőrzés csak az okiratnak a bíróságnál vagy valamely más hatóságnál való használatba vétele esetében lehetséges, az írásbeli szerződések legnagyobb része is bélyeg nélkül állítatik ki.

A *haszonbérleti és bérleti szerződésekre* vetett adó sem védelmezhető, mivel az ingatlan birtokot terheli, mely a föld- és házadó, esetleg a jövedelmi és vagyoni adó által teljesen kellően belevonható a közterhekbe, s a birtokátruházási adó, illetőleg adóegyenérték alkalmazása esetében anélkül is aránytalanul van megadóztatva. Nagyobb adótételekkel alkalmazva, a belterjesebb gazdálkodás meghonosodása érdekében kívánatos haszonbérleti kezelésnek terjedését is gátolja. A hosszabb időre kötött bérleti szerződések-nél kétszeresen nyomasztó, mivel a későbbben esedékes bértartozások után is előre szedetik be.

Épen ily kiváltsággal jogosult a *kölcsönszerződésektől* követelt adó. Az állami, községi és társulati adóslevelek, a záloglevelek és elsőbbségi kötvények kibocsátására vetett adónak csak annyiban lehet értelme, amennyiben az állam nem az adókat, hanem egyedül a tőkepénzeseket akarja megadóztatni. De erre a szelvényadó alakjában beszedett kamatadó teljesen elégséges, mely az ezen hitelpapirokban elhelyezett tőkéből eredő jövedelmet biztosan és egészen egyenlően éri. A magán személyek elleni tőkekövetelések nagy része ugyan kikerüli a kamatadót, de a forgalmi adó a jelzáloggal biztosított magánkötvényekre is kiterjed, amelyek nem bujhatnak ki a kamatadó alól. És épen a jelzáloggal nem biztosított egyszerű adósleveleknél könnyű a bélyegadó kijátszása. Ellenben az értékpapirokra s árukra adott *nagyobb összegű előlegek* méltán adó alá vehetők, amennyiben az ily előlegek a legtöbb esetben üzérkedési célra vétetnek fel, az üzérkedés pedig épen úgy, mint a szerencsejátékban való részvétel, adózási képességre vall. A kisebb (pl. 100 frton alóli) előlegek mentességben részesítendők, mivel rendszerint termelési célokra, vagy pedig adóerőre következtetést nem engedő személyes szükségletekre fordítatnak.

A *részvényekre vetett adó*, mely vagy a megfelelő értékű bélyegjegy felragasztása által, vagy az összes részvények névértéke után a kibocsátás előtt készpénzben róható le, legfeljebb az árfolyam emelkedéséből származó nyereség megadóztatásának jogosultságával volna indokolható. Ez a nyereség azonban igen bizonytalan. Akárhány részvényvállalat van, melynek részvényei a kibocsátási árnál nagyobb árfolyamot soha sem érnek el. A részvényadónak mint *kiegészítő adónak* sincs alapja, mivel ha a részvényvállalatnak nyeresége van, ezt az adóhatóság az utolsó krajczárig kinyomozhatja s iparadó, illetőleg az önálló részvény-

társulati adó alá veheti, ha pedig a vállalat nem bír zöld ágra vergődni, a részvényadó csak a részvényesek veszteségét növeli. A részvénykibocsátási adó mellett némelyek azt hozzák fel, hogy az alapításokkal üzött szédelgés fékezésére szolgál. Azonban ezt a hatást csak az igen nagy adótól várhatni, az igen nagy adó pedig az egészséges részvényvállalatok alapítását is megnehezíti.

A legtöbb állam a *biztosítási szerződéseket* is megadóztatja. Az adó vagy a biztosítási díjak vagy a biztosított érték összege után szabatik ki. Az épületek tűzkár elleni biztosításának, valamint a jégkárok s a marhavész elleni biztosításnak adó alá vétele nem védelmezhető, mivel az épületek s a földbirtok a többi adótárgyaknál különben is erősebben vannak megterhelve. A tengeri károk elleni, továbbá az árukészletekre és a szállítmányokra vonatkozó biztosítások sem vehetők észszerűen adó alá, mert a kereskedők az adót az üzleti költségekhez számítják s a vásárlókra hárítják. Ellenben az *ingó használati vagyon* értékesebb részeit (butorokat, öltönyöket, ékszereket, drága edényeket, műtárgyakat stb.) érhető tűzkár elleni biztosításnak megadóztatása azon esetben nem kifogásolható, ha a birtoklásukkal összekötött egyéni adóerő az általános jövedelmi adó vagy vagyonadó kivételénél nem vétetik figyelembe. Az *életbiztosításra* vetett adó annyiban ajánlható, amennyiben a biztosított tőke vagy járadék összegéből a biztosított fél tőkeképző erejére, tehát a biztosító fél által fizetendő nagyobb tőkéből vagy járadékból a biztosított fél nagyobb adózási képességére lehet következtetni. Miután a kisebb tőkék és járadékok biztosítása nem vall különös adóerőre, és egyedül a korábban szerzett és már megadóztatott jövedelemnek a későbbi fogyasztásra történő — rendszerint az állászerű szükséglet megszorításával járó — átvitelét foglalja magában: a *kisebb biztosítások* az adó alól felmentendők, s az adómentes értéket meghaladó biztosítások a biztosított vagyonérték vagy a biztosítási díjak nagysága szerint fokozatosan emelkedő tételekkel rovandók meg. A külföldön s a több intézetnél való biztosítás útján elkövetett adórövidítéseket az életbiztosítási intézetek hivatalos felügyelete, a hagyaték szigorú ellenőrzése és megfelelő pénzbüntetések által kell megakadályozni. A munkásoknak balesetek elleni és munkaképzetenségük idejére szóló biztosítása adómentességben részesítendő. A nyugdíjazási, özvegyellátási és kiházasítási célokat követő biztosítások a közönséges értelemben vett életbiztosításokkal egyenlő tekintet alá esnek.

A biztosított értékek lefizetéséről szóló *nyugtatványoknak* adó alá vonása semmivel sem indokolható. A *viszontbiztosítási ügyletek* megterhelésének sincs alapja, mivel csak a biztosító intézetek kockázatának megosztására szolgálnak s a biztosított értékeket nem szaporítják.

A biztosítási szerződésekre rótt adó a biztosítási ügyleteket

gyakorló intézetek és vállalatok által időnként beterjesztett napló-kivonatok alapján rovatik ki, s ezen intézetektől és vállalatoktól szedetik be.

A nyugta- és számla-bélyeg ésszerűségét nehéz belátni, amennyiben azon fizetések és ügyleti kötések, melyekről nyugtatványok és számlák állíttatnak ki, rendszerint nem mutatnak különös adózási képességre és nem engednek oly keresetre vagy jövedelmi részekre következtetést, melyeket a többi adók nem eléggé terhelnek. A kisebb összegekről s a csekélyebb értékű ügyleti kötésekéről szóló nyugtatványok és számlák adómentessége nem változtat ezen adók önkényességén, mivel a kisebb fizetések és kötések gyakran aránylag nagyobb adózási képességet takarnak. Az üzleti forgalomban előforduló nyugtatványokra és számlákra vetett adó csak azon esetben volna megokolható, ha az üzleti tőkéből eredő s az ipari és jövedelmi adó alól kibuvó nyereséget érné. Csakhogy ezen adót rendszerint nem az iparosok és kereskedők, de a vásárlók viselik, kik az áruk árában az üzleti költségekkel a bélyegköltségeket is megtérítik. Eszerint az üzleti forgalomban előforduló nyugtatványokra és számlákra rótt bélyegadó hatására nézve *fogyasztási adóvá* válik, amely nem levén tekintettel a vásárolt áru kisebb-nagyobb nélkülözhetőségére, a fogyasztásban nyilatkozó adóerőhöz sem alkalmazkodhatik. De mint a fogyasztási adónak nagyon kezdetleges alakja sem töltheti be rendeltetését, mert a forgalmi műveletek nagy része nyugtatvány és számla nélkül megy teljesebbébe.

A nyugtatványok és számlák legnagyobb részének ellenőrzése teljesen lehetetlen, minek folytán az *adó biztosítása* rendkívül nehéz. A közpénztáraknál felveendő fizetésekről szóló nyugtatványok ugyan nem kerülhetik ki az adót, de a nyugtabélyeg vagy a közpénztárakra hátrítatik vissza, vagy a fizetési adó által már megrovott hivatalnoki illetmények ésszerűtlen pótdóztatását foglalja magában. Az adómegrovításra szabott bírságnak az adókijátszás könnyűsége miatt igen súlyosnak kell lennie: de a bélyegtörvénynek puzta tévedésből vagy kényelemszeretetből származó áthágásai ez esetben felette kegyetlenül büntetnek. Végre a szóban forgó adók a mindennapi üzleti forgalmat háborítják, a nyugtatványok és számlák kiállításának abbahagyását jutalmazták, minek folytán a jogbiztonságra s az üzletkezelés rendjére károsan hatnak.

A váltók megadóztatása is méltán kifogásolható. Habár a váltók egészben véve előbb vallanak adóerőre, mint a nyugtatványok és számlák, mert átlag nagyobb összegekről állíttatnak ki, és nem a nagy közönség, hanem inkább a módosabb üzleti körök forgalmi eszközei, a *váltóadó* nem állja ki az adóelmélet bírálatát. A legtöbb váltó ugyan nyereséget közvetít, de ez a nyereség sok esetben már az illető üzletember vagy társulati vállalat kereseti

adójával van megróva. Azután minden valószínűség mellett szól, hogy a váltóbélyeget nem azon ügyleti fél viseli, ki a váltóból nyereséget szerez. A váltóadó az adózás általánosságának követelményét sem elégíti ki, amennyiben csak azon jogügyleteket éri, amelyek váltók által bonyolítottak le. Végre a váltóbélyeg a nemzetgazdaság szempontjából is megtámadható, mivel a forgalomnak, kiváltképen a nemzetközi üzleti összeköttetéseknek akadályául szolgál, s az üzletembereket tartozásaiknak más, kevésbé kényelmes úton eszközölt kiegyenlítésére indíthatja.

Némelyek arra alapítják a váltók megadóztatását, hogy az adós, ha váltóval rója le tartozását, a fizetés elhalasztása folytán nyereségben részesül. Erre az az észrevételünk, hogy a váltók, névszerűen a rövid lejáratúak, gyakran nem hitelművelet czéljából, hanem egyedül az üzleti fizetések kényelmesebb kiegyenlítése végett állíttatnak ki. És a fizetési eszközül használt hosszabb lejáratú váltóknál a megfelelő leszámítolási díj levonás alá kerül úgy, hogy a fizetés elhalasztásából eredő közvetlen nyereségről, mely csak a lejárat napjáig tartó kamatélvezetből állhatna, az ily váltóknál sem lehet szólni.

A váltóbélyegre nézve mondottak szerint kell a *csekkekre, utaltványokra* s a többi pénzhelyettesítő *hitelforgási eszközökre* vetett adókat is megítélni.

A *tőzsdeadó* az elfogadhatóbb forgalmi adók közé tartozik. Tárnya: a börzén történő minden akár tényleges, akár határidőre szóló *vétel és eladás*. Vagy minden egyes ügyleti kötés *állandó adótétellel* terhelhető, vagy pedig a börzeügylet tárgyát képező áruk értékéhez viszonyított *fokozatos, illetve százalékos adótételek* alkalmazhatók. Az adó a köljegyekre ragasztandó bélyegjegyek vagy bélyegzett őrlapok kötelező használata által róható le. Mint a legtöbb forgalmi adóra, a börzeadóra sem szórhatunk ugyan sok dicséretet, mivel ez is csak az ügylet megkötésének tényére van alapítva, és nincs tekintettel arra, hogy származik-e az ügyletből valószínű nyereség? Sok esetben nem is az az ügyleti fél viseli, ki az áruátvételből nyereséget szerez. Azonban viszonylagos jogosultságát még sem merjük elvitatni, amennyiben az értékpapirokkal való üzérkedésből húzott, olykor igen jelentékeny konjunkturális és játékbeli nyereségnek némi megrovására szolgál. Aki állandó tőkeelhelyezésre vásárol értékpapírokat, adózási képességet árul el, aki pedig nyereszkeskedési czélból bocsátkozik börzeügyletek kötésébe, szerencsejátékban vesz részt, amely méltán megadóztatható. Kétszeresen jogosult a tőzsdeadó oly országokban, ahol az ingatlanok átruházása adó alá esik, nem lehetén okát adni, hogy miért részesüljenek a többi adók súlyát könnyebben kikerülő ingó tőkék átruházásai adómentességben.

A tőzsdeadónak mérsékeltnek kell lennie. Az áruátvétel a vásárlók és eladók egy részére nézve nyereség helyett veszteséggel

jár. A súlyos adó ezekre nézve elviselhetetlen és nagyon is igazságtalan volna. A nagy adó az értékpapirforgalmat is akadályozná, s arra vezetne, hogy a börzejátékosok azon külállamok tőzsdéin üzérkednének, hol a börzekötések vagy egészen adómentesek, vagy jóval alacsonyabb adó alá esnek. A nagyobb értékű áruáttelek arányos megterhelése végett az értékhez szabott *százalékos adó-
tétélek* alkalmazandók. Az állandó adótétel a már belső mivoltánál fogva tökéletlen börzeadót nagyon is gyarlóvá teszi. És hogy az ügyletkötési adó ne csak a tőzsdei ügyleteket terhelje, a bankok és bankároknál eszközölt vásárlások és eladások is adó alá veendők. Az alkuszok, bankok és bankárok a közvetítésükkel létre jött ügyletekről jegyzékek vezetésére és üzleti feljegyzéseik bemutatására kötelezendők.

A börzeadó ellen azt veti fel az üzérvilág, hogy az értékpapirkereskedést lenyűgözi. Mérsékelt adótétel alkalmazása esetében ezen aggályt legalább is túlzottnak tartom. Aki állandó tőkeelhelyezésre akar értékpapírt vásárolni, akkor sem fog szándékáról lemondani, ha a megszerzendő értékpapírt a folyamár kis százaléktörredékével (pl. $\frac{1}{10}$ %-ával) többet kénytelen fizetni. Hiszen ha tőkéjét ingatlan birtokba vagy jelzálogos kölcsönbe akarja fektetni, átruházási adó czímén jóval többet kénytelen fizetni. Ha pedig a tőzsdeadó a mások megkárosításával járó börzeüzérkedést tartóztatná fel, ez legkevésbé sem volna fájlalendő. Sajnos azonban, hogy erre még a jelentékenyebb nagyságú (pl. $\frac{1}{2}$ %-os) börzeadót is csak igen csekély mértékben tartjuk képesítettnek. A kisebb értéket képviselő áttételektől fizetett adóösszegek oly csekélyek, hogy a kisebb rendű üzérek játékszenvedélyét nem csökkentik. A nagyobb értékű börzeügyleteknél ugyan jelentékeny az adóösszeg, de az ily kötések nyereségi esélyeihez képest a még oly tetemes adóösszeg sem hat eléggé elijesztőleg.

Egyike a legkárosabb forgalmi adóknak a *szállítási adó*, melynek többféle válfaja van. A legelterjedtebb a *vasuti adó*, mely Angol-, Francia-, Orosz-, Olaszországban és hazánkban áll fenn. A vasuti adó a vasuti vállalatok bevételei, illetőleg a szállítási díjak után szedetik, és vagy (mint Angliában és Franciaországban) csak a személyszállítást, vagy pedig egyuttal az áruszállítást is terheli.¹⁾ A szállítási díjakkal együtt beszedett

¹⁾ Az adótételek rendkívül súlyosak. Franciaországban a személyvonatok, a személyszállító hajók, s a rendszeres járatú biró gyors- és társas-kocsik (hosszabb járatban) a vitelbér után a pótlékokkal együtt 23-25%-os adó alá esnek. Oroszországban az I. és II. kocsiosztályban utazók menetdíja után 25%, a III. osztályban 15%, a gyorsáru és utipodgyász szállítási díja után 25%, Magyarországon a vasuti és gőzhajózási szállításhoz egyaránt, a személyszállításhoz s az uti málna szállításhoz a viteldíjnak 15%-a, az áruszállításhoz a gyors szállítmányokért a szállítási díjnak 7%-a, a teher-szállítmányokért ugyanannak 3%-a az adó.

adót a szállító vállalatok szolgáltatják be. A forgalom nem fokmérője az adózási képességnek, tehát a vasuti, valamint a gőzhajózási adó igazságtalan. A személyszállításra vetett adó csak azon esetben volna indokolható, ha a vasutak és gőzhajók egyedül kéjutazókat szállítanának, mert az utazás ez esetben különös fizetési képességre mutatna. Azonban az utazások legnagyobb része üzleti czélokból történik. Legfeljebb az I. és II. kocsiosztálynak adó alá vétele volna némileg megokolható, de ezen kocsiosztályokban ekkor még kedvezőtlenebb volna a holt és élő súly közötti arány, s a kocsik teherhordási képessége a vállalat rovására még kevésbé volna értékesíthető. Az áruszállítás megadóztatása a forgalom fejlődését zibbasztja, a kiviteli forgalmat akadályozza, tehát a hazai termelők versenyképességének is ártalmára van. Hatására nézve egyenlőtlen is, mert a szállított áruk értékével nem áll arányban. Végre a vasuti és gőzhajói szállítást megadóztatni, s a tengelyen való szállítást szabadon hagyni, következetlenség. Szóval a szállítási adó a forgalmi érdekeket teljesen háttérbe szorító, tisztán *fiskalitási eszköz*, amely csakis az államháztartási egyensúly helyreállításának rögtöni szükségével menthető. Sőt amennyiben a forgalomra lankasztólag hat, és így úgy az állami, mint a kamatbiztosításban részesülő magánvasutak bevételének növekedését feltartóztatja, mint pénzügyi rendszabály is kifogás alá esik.

A vasuti és gőzhajói *menetjegyek*, továbbá a *szállító levelek*, *feladási vevények* és egyéb *szállítási okmányok* után bélyegjegyek alakjában szedett adók mind oly adónemek, melyek a józan adóztatás alapelveivel össze nem egyeztethetők és merő fiskalitási czélokot követnek.

A közvetlenül beszedett szállítási adókhöz számíthatók még az *út- és hídvámok*, valamint a *kikötői díjak*. Ezen adózásokat régebben illetéki czélzattal, vagyis azzal védelmezték, hogy igazságos, mikép a közlekedési eszközök előállításai és fentartási költségeit első sorban azok viseljék, akik használják. Az utak, hidak és kikötők költségeinek az illetéki elv szerint kirovott különszerű szolgáltatások hozadékából leendő fedezése nem indokolható, mivel ezen közlekedési eszközökből nemcsak a szállító és kereskedő, de a népközösség valamennyi tagja szerez előnyt. A szóban forgó adózasok által elérni óhajtott czél meg sem valósítható, mivel az út- és hídvámokat stb. a többi szállítási költségekkel együtt a szállított áruk vásárlói viselik. Ennélfogva hatásukra nézve *fogyasztási adók*, és mint ilyenek azonfelül, hogy a forgalmat nehezítik, azért is elvetendők, mert tekintet nélkül az áruk értékére, tehát nem a végleges adóviselők fizetési képessége szerint, rovatnak ki. Az útvámok mint *állami adók* csak addig menthetők, míg az úthálózat nincs az ország valamennyi részére egyenlően kiterjedve. Ahol aránylag csak kevés vidék élvezi a tökéletes utak

jótéteményét, az útépités és fentartás költségeinek egyedül az általános állami bevételekből való fedezése azzal az igazságtalansággal járna, hogy a polgárok nagy része oly célra adóznék, amelynek hasznában csak mások részesülnek. Mihelyt az állami utak átlagos egyenlőséggel az egész országra, és így a belőlük eredő előnyök valamennyi polgárra kiterjednek, ingyenes jóságok gyanánt kezelendők. Azonban a községi utak és hidak használata, a mutatkozó szükség szerint, magasabb műveltségi fokon is vám alá vehető, mert egyébként sok szegény község képtelen volna utakat készíteni és hidakat építeni. Csak hogy a legszegényebb községnek sem szabad nagyobb bevételre törekednie, mint amennyit a közlekedési eszköz építésére fordított tőkének törlesztési és kamatozási szükséglete, s a fentartási költségek igényelnek.

A hivatali és szolgálati állomások adományozására, előléptetésekre, és a szolgálati szerződésekre vetett adóknak legkisebb értelmük sincs, amennyiben a szolgálati állomásokkal egybekötött állandó illetmények el nem titkolhatók, s így a fizetési adó által biztosan és teljesen arányosan utólrérhetők.

Még a *hirdetési adónak* szánunk egy kis tért. A hírlapokba iktatott, valamint az önálló hirdetményekre vetett adónak csak akkor volna alapja, ha minden hirdetés nyereséges üzleti forgalomra, tehát különös adóerőre engedne következtetést, s az adó ezen adóerő arányában volna megszabható. Ez esetben, legalább pénzügyi szempontból, a *Lassalle* által javaslatba hozott hirdetési egyedárúságot sem lehetne kifogásolni, amennyiben ezen intézmény politikai célján kívül, — hogy t. i. a hirdetéseknek a politikai lapoktól való elvonása s az állam által kiadandó pártszínezet nélküli hirdetmény-lapokban történő összpontosítása által a közvélemény részben a hirdetésekre támaszkodó, gyakran a gyárosok s a tőke zsoldjában álló nagy politikai lapoktól függetlenítessenek, — ilyképen az adóztatási cél is meg volna valósítható. Miután azonban az említett feltevés nem áll, a bármiféle alakban foganatosított hirdetési adónak nincsen jogosultsága. A hirdetési adó az *iparüzleteket terhelő pótdó* hatásával bír, és mint ilyen azért észszerűtlen, mert a hirdetések ma már az iparüzleteknek úgy szólván nélkülözhetetlen kiadásává váltak. Az üzletember mostanában nem arathat sikert, nem versenyezhet pályatársaival, ha áruczikkeire nem hívja fel a közönség figyelmét. Arányosan nem is lehet a hirdetési adót kivetni. Az adó vagy *egyenlő tétellel*, vagy a *hirdetés terjedelme*, vagy a *lap ára* szerint szabható ki. Mindezen módszerek aránytalanság okozói, mivel a hirdető fizetési képessége, a hirdetmény fontosságára s az illető időszaki nyomtatvány elterjedésére nincsenek tekintettel. Végre a hirdetésekre vetett túlságos adó a hírlapirodalomnak épen úgy ártalmára van, mint a hírlapadó, mivel a hirdetések számát s ezzel együtt a hírlapok üzleti eredményét is csökkenti.

A fentebbiekben taglalt forgalmi adókon kívül, a *tételes bélyeg- és illetéki törvények* sok egyéb csekélyebb jelentőségű adókat foglalnak magukban, részben olyanokat, melyek a legszorosabb értelemben vett magánélet nyilatkozványait, magánosok által magánosok részére kiállított iratokat, pl. bizonyítványokat, számlakivonatokat vagy pénzügyi értékek átvételének elismerését tartalmazó magánjegyzékeket, szerződésekre vonatkozó ajánlatoknak tekintett leveleket stb. terhelnek. Az adópolitika elveire legkisebb figyelemmel sem levő, pusztán ötletszerű adók ezek, melyek kizárólag a legridegebb fektálmus szolgálatában állanak. Azon az alapon, amelyen a törvény pl. a beteg részére kiállított magán orvosi bizonyítványt, vagy a gazda által cselédjének adott bizonyítványt adóval terheli, a polgári élet bármely mozzanatát is meg lehet adóztatni. Hogy a helytelenül ú. n., mert túlnyomóan *adókat* tartalmazó *illetéki tarifák* mennyi mindenféle adótárgyat összehordanak, abból is elképzelhető, hogy az *csatrák* s ennek alapján a *magyar* illetéki díjjegyzék még azt sem tartja fölöslegesnek kijelenteni, hogy az alaminisztról szóló nyugtatványok, az adókönyvecskék, a megérkezett idegenek bejelentései stb. illetékmentesek. A benső igazságon kívül a szorosan vett pénzügyi érdek is megköveteli, hogy a mindennapi forgalom oly nyilatkozásai, melyekkel az adózási képességnek külszíne sincs összekötve, szabadon hagyassanak, mert minél önkényesebben jár el a törvényhozás, minél több és jelentéktelenebb tárgyra terjeszti ki az adófizetési kötelezettséget, a nép annál kevesebbe veszi az állam adóztatási jogát, annál természetesebbnek s erkölcsileg annál kevésbé beszámíthatónak tartja az adókijátszást.

A forgalmi adók rendszere Angliában, Franciaországban, Ausztriában és Magyarországon van legjobban kifejlődve. Angolország az örökségektől és hagyományoktól, a jogügyletekről (ingatlanok átruházásáról, haszonbéri és kibérlési szerződésekről stb.) felvett okmányoktól, adólevelektől, a jégkár-, állat-, tüvegbiztosítástól, tengeri biztosításoktól (a tűzbiztosítás adómentes), nyilvános árverésektől és váltóktól részint fokozatos, részint százalékos adót szed. Az oly jogügylet, melyről nem állított ki okmány, nem adóköteles. A holt kéz vagyona nem esik adóegyenérték alá. Az angol forgalmi adók egyik sajátosságát képezik a *pennybélyegek*, melyek a nagy tömegben előforduló ügyletekre a forgalom könnyebbé válásában, de az adóztatás arányosságának annál nagyobb megsértésével igen alacsony fix tétellel alkalmazhatók. 1 penny (4 kr) bélyeg alá esnek: a 2 f. sterlingen felüli nyugtatványok (az állandó fizetések s a javadalmak utáni nyugtabélyeg 1875-ben, illetőleg 1877-ben eltöröltetett), részvények, előmunkára szóló utalványok, csekkok, a börzealkuszok kötéjgyei, a dockok, közraktárak és hajórakodók leadási vevényei. A közraktári jegyek 3 penny bélyeggel rovatnak meg. LUKÁCS. 302. l. — Még több és részben igen súlyos forgalmi adók állanak fenn *Franciaországban*, hol a kincstár kiváltképen az utóbbi években rendkívül felszaporodott kiadások fedezésére első sorban ezen adókat vette igénybe. A vagyongörög egy cselekvényei, amennyiben jogügyletek által határozott alakot nyernek, részint a felvett okiratokra rótt *bélyegadó*, részint az illető jogügyleteknek a *lajstromozási hivataloknál* történő bejelentése s az ezek által vezetett könyvekbe közölt beiktatása alkalmából külön *lajstromozási adó*, ú. n. *enregistrement* alá esnek. A forgalmi adók s a tulajdonképeni illetékek, mint egyebütt, *Franciaországban* sincsenek egymástól elválasztva, és a legtöbb illeték nagyságánál fogva adót is tartalmaz. Ugyanazon jogügyletektől okmánybélyeg s egyúttal enregistrement is eszedetik. Minden ügyletre, mely lajstromozási adó alá tartozik, bélyegadó is van róva, de nem valamennyi bélyegköteles okmány és cselekvény tárgya egyúttal a lajstromozási adónak. A lajstromozási adó az ingók és ingatlanok átruházásainál, — ide számítva a halál esetére való átruházást, az élők közti ajándékozást s az értékpapírok átruházását is — érték után százalékos tétélekkel fizetetik. Minden

oly okmány, mely nem átruházási jogügyletet tartalmaz, pl. bizonyítványok, meghatalmazások, állandó adótétel alá esik. A társasági szerződések, hozományi, örökbefogadási, osztozkodási, az állammal kötött építkezési, szállítási és munkaszerződések fokozatos adótételekkel rovatnak meg. Az, hogy felvett-e az ügyletről okmány vagy nem, a bejelentési és adófizetési kötelezettségre nézve nem tesz különbséget. Ha később derül ki, hogy Franciaországban jogi hatályal bíró ügylet kötött, anélkül, hogy a lajstromozási hivatalnál bejelentetett volna, a kincstár utólagosan veszi meg az adót. A lajstromozási hivatalnál vezetett könyvekbe a jogügylet minden lényeges adata feljegyeztetik. A lajstromozás biztosítja a jogügyletek keltének meghamisítása ellen, s ha az eredeti okmányok elvesznek, a lajstromozási hivatalok által őrzött másolatok, szükség esetében a hivatali könyvek, bizonyítékot képeznek. Kivonatot a lajstromozási könyvekből csak bírói ítélet alapján lehet kiadni. Az enregistrement a lajstromozás előtt fizetendő. A közjegyzők, közigazgatási és bírósági közegek fel vannak jogosítva az előttük kötött jogügyletek után járó adókat (illetőleg a rájuk bízott peres eljárásban felmerülő illetékeket) kiszabni és beszedni. Az állami jogvédelem az adó- és illetékfizetési kötelezettségre nézve fennálló szabályok teljesítésétől van függővé téve. A közjegyzők, bíróságok és közigazgatási hatóságok csak lajstromozott ügyletekre vonatkozó okmányokat adhatnak ki; be nem lajstromozott ügyletek vagy bélyegtelen adóköteles okmányok alapján nem intézhetnek és ítéletet nem hozhatnak. Az adózó s a kincstár közötti vitás kérdésekben a forgalmi adók s az illetékek mérve fölött a rendes bíróságok döntenek. — A bélyegadó kétféle: 1. a papíros terjedelme szerinti *állandó bélyeg* (timbre de dimension); és 2. az okmányban kifejezett összeghez alkalmazkodó *arányos bélyeg* (timbre proportionnel). A *terjedelem szerinti* bélyegnek alá vannak vetve a közjegyző és a huissier által felvett okmányok, a törvénykezési eljárásban felmerülő összes iratok, a közhivatalokhoz és közintézetekhez, habár levél alakjában is benyújtott kérvények, minden köz- és magánokmány, irat és kiadvány, amely jogot ad vagy adhat, kötelezettséget, felmentést, igazolást vagy védelmet tartalmaz, a helyhatósági hivatalok saját vagyoni ügyeire vonatkozó könyvei, a közjegyzők, törvényszéki iktatók és végrehajtók, községi adószedők, közintézetek, részvénytársulatok, nevelő intézetek, kereskedők, iparosok stb. könyvei, minden oly jegyzék és számla, mely esetleg a bíróságnál felmutatható. A törvény megállapítja a papírív nagyságát s az egy-egy lapra írható sorok számát. Két ügylet nem foglalható ugyanazon papírívra. A *terjedelem szerinti* bélyeg a papírív nagysága szerint ötféle tételben van megállapítva. *Árányos* bélyeg alá esnek: a részvények, a községek és közintézetek által kibocsátott kötvények, záloglevelek, utalványok, váltók. A nyugtatványok és csekkek, az összegre való tekintet nélkül, egységes és alacsony (10 centim) bélyeg alá vannak vetve. A francia forgalmi adók sorába tartoznak még: a holt kéz vagyonára vetett adó, a vasuti és gőzhajói, a hirdetési adó, továbbá a vasuti menetjegyek és szállító levelek bélyege, s az út- és hid-vámok. A forgalmi adók és illetékek eredménye részint az adótételek emelése, részint és még inkább a nemzetvagyonosság emelkedése s a forgalom fejlődése folytán rendkívüli arányokban növekedik. Az enregistrement és a bélyegadó 1830-ban 182 mill., 1860-ban 356 mill. és 1882-ben 711 millió frankot hozott be, amely összegből 555 millió a lajstromozási adóra esik. Az összes állami bevételeknek éppen negyed része az enregistrement-ra s a bélyegre esik. LUKÁOS. 562. l. — *Magyarországon*, bár több rendbeli módosításokkal, az osztrák uralom idejéből származó bélyeg- és illetéki szabályok még ma is érvényben vannak úgy, hogy *Ausztriában és hazánkban* a forgalmi adóknak lényegileg ugyanazon rendszere áll fenn. Mind a két állam kellelén túl terjeszté ki a forgalmi adók körét, és annak, hogy e két államban nem hoznak be annyit (Ausztriában 50 millió, Magyarországon 22 millió a bélyeg- és jogilletékek ered-

ménye, amely összegben azonban a forgalmi adókon kívül a tulajdonképeni illetékek hozadéka is benn van), mint Franciaországban, csak az az oka, hogy Ausztriában és még inkább hazánkban a vagyonforgalom távolról sem oly nagy, mint a nemzeti gazdagságról, virágzó mőiparáról és kereskedéséről híres Franciaországban. Mind a két államban adó alá veték: az ingatlanok visszteherrel vagy anélkül történő átruházási és az ingóságok élők közötti ajándékozási feltétlenül, az ingó javak iránti jogügyletek csak akkor, ha okirat állittatik ki, továbbá a halálozás folytán bekövetkező vagyonátruházások, a holt kéz vagyona, a bizonyítványok, utalványok, váltók, csekkek, meghatalmazások, számlák, szállítólevelek, a szállítók át- vagy felvételi jegyei, a tengeri hajósok elismervényei, raktárjegyek, részvények, szelvények, nyugtatványok, fogadások, sorsjegyek, sorsjátéki nyeremények, reménybeli vétel, igérvények, biztosítási ügyletek, szolgálati szerződések, a vaspálya- és gőzhajói vállalatok által kiszolgáltatót menetjegyek, a málhák átvételéről kiadott jegyek, — és ezeken kívül Magyarországon a hirdetmények és a vasuti, valamint a gőzhajói személy- s áruszállítás. A fontosabb jogügyletek után az érték szerint kiszabott adón kívül, az okirattól az ívek száma szerint bélyegadó is szedetik. A közvetlenül beszedett adó alá eső jogügyletek és cselekvények az adóhivatalnál bírság terhe alatt bejelentendők. Az oly adóköteles jogügyletek és cselekvények, melyek hatósági közegek vagy közjegyző előtt, illetőleg közbenjárásukkal jönnek létre, vagy hatósági jóváhagyáshoz vannak kötve, bírság és vagyoni felelősség terhe alatt, az eljáró hatósági közeg, illetőleg közjegyző által jelentendők be. — *Németországban* a forgalmi adók rendszere kevésbé van kifejlődve. A váltókra, részvényekre, járadékokra, adólevelekre, bérzei kötésekre, számlákra és sorsjegyekre vetett bélyegadók a birodalmi pénztárba folynak. Az egyes államok saját céljaira felhasznált forgalmi adók nagyon eltérően vannak szabályozva. Eltekintve az *örökségi adótól*, mely a legtöbb államban mint közvetlen forgalmi adó szedetik be, s az ingatlan vagyont terhelő átruházási adótól, a többi forgalmi cselekvényekre rótt adók a legtöbb államban csak *okmánybélyeg* alakjában szedtetnek be.

HARMADIK RÉSZ.

AZ ÁLLAMHÁZTARTÁS RENDJE.

JAKOB: II. 1272. §.; MALCHUS: II. 93. l.; RAU: II. 463. §.; WAGNER: I. 97. l.; *ugyanesen szerzőtől* Schönberg kézik. II. 413. l.; UMPFENBACH: II. 181. l.; HOCK: Finanzverw. Fraukt. 85. l.; CZOERNIG: Das österr. Budget. Wien, 1862. és *ugyanesen szerzőtől*: Darstellung u. Einricht. üb. Budget, Staatsrechnung. Wien, 1866.; GNEIST: Budget u. Gesetz nach d. konst. Staatsrecht Englands. Berlin, 1867. LEROY-BEAULIEU: III. 1—263. l.; BESSAIGNET: Manuel des finances et de comptabilité financière. Paris, 1884.

80. §.

Az államháztartási egyensúly és a pénzügyi hiány.

Az államháztartás rendjének első és legfontosabb követelménye: a kiadások és bevételek közötti egyensúly biztosítása, vagyis az egy-egy finanszidőszakra megállapított szükségletnek ugyanazon időszak bevételei által eszközölt fedezése. E követelménynek szem elől tévesztése *pénzügyi hiányra* (deficitre), azaz arra vezet, hogy a folyó bevételek a folyó kiadások fedezésére nem elégségesek. Rendkívüli viszonyok átmenetesen a legrendezettebb államháztartásban is megzavarhatják a pénzügyi mérleg egyensúlyát. De ha a kiadások évről-évre nagyobbak, mint a bevételek, s a hiány új bevételforrások nyitása vagy a kiadások apasztása által rövid idő alatt el nem távolítható: az állami feladatok elhanyagolása, vagy az államvagyon elharácsolása, illetőleg az adóterhet fokként emelő, egyre terhesebb s a nemzetgazdaságra nézve károsabb hatású kölcsönök kötése, később az állam által elvállalt fizetések késedelmes teljesítése, szóval előbb-utóbb oly állapotok következnek be, melyek az állami gazdaságot időült válságba sodorják, könnyen valószínűsítik a pénzügyi bukást, esetleg általános politikai bomlást okozhatnak.

A pénzügyi hiánynak egymástól jól megkülönböztetendő nemei: 1. a *pénztári hiány*, amely akkor következik be, midőn a folyó összes kiadásokat ugyanazon időszaknak összes bevételei nem fedezik. Ez ismét vagy *időleges* (akút), mely a kiadások rögtöni

szaporodása vagy a bevételek rögtöni csökkenése által okozatik, és csak rövid ideig, egy-két évig tart, vagy *állandó* (kronikus), mely a pénzügyi időszakok hosszú során keresztül tart s az állam által teljesítendő fizetések állandó fennakadását vonhatja maga után; 2. a *tulajdonképi hiány*, amely akkor áll elő, midőn a *rendes állami szükséglet* fedezésére a *rendes bevételek* elégtelenek. Ez is időleges vagy állandó lehet, s az általános pénzügyi helyzet megítélésére nézve főismérvet képez; 3. a *rendkívüli kezelésnél* mutatózó hiány, mely akkor támad, midőn a rendkívüli kiadásokat a *rendes bevételek* fölölege nem fedezi. Az állam magángazdasága körében eszközölt tőkeberuházásokból, mezőgazdasági uradalmak, erdősegek, bányák és gyárak vásárlásából és felszereléséből, vasutak építéséből, megváltásából és felszereléséből stb. származó pénztári hiány, valamint az adósságtörlesztés által okozott hiány nem *tulajdonképi deficit*, mert nem értékfogyasztást, hanem csak egyszerű tőkeáthelyezést foglal magában; 4. a *költségvetési és zárszámadási hiány*. Az előbbi a költségvetésben előre jelzett, a másik a *tényleges kezelésből* eredő, valószínűsített deficit.

Világos, hogy a *rendes kezelésben* mutatózó hiány egészen más megítélés alá esik, mint az, mely a *rendkívüli kiadásokból* származik. A *rendes kezelésben támadó pénzügyi hiány* aggasztó körtünet, a pénzügyi bomlás kezdete, amely könnyen veszélyessé válhatik. Ahol a *rendes kiadásokat* nem lehet a *rendes bevételekből* fedezni, és ezen aránytalanság hosszabb időn át fenmarad, ott az államháztartás romladozó állapotban van, mivel a *rendes szükségletet* rendkívüli segélyforrásokkal csak ideig-óráig lehet kielégíteni. Ezen állapot megszüntetésére tehát minden rendelkezésre álló eszközt fel kell használni. Tisztán pénzügyi intézkedésekkel, adóemeléssel, vagy még oly tökéleteseknek látszó új adónemek életbe léptetésével nem sokat lehet tenni. Előbb az államháztartás anyagi rendjének alapját, a nemzetgazdaság helyes rendszerét kell megteremteni. Csak ha az alap szilárd, lehet haszonnal tovább építeni. Nem a bevételek erőszakolásában, de az adott viszonyokhoz alkalmazkodó, átgondolt közigazdasági politikában rejlik az igazi államgazdasági bölcsesség. Egyedül a kereseti alkalmak szaporítására s az ipari tevékenység emelésére irányuló intézkedések, névezetint az ipari és forgalmi szabadságnak kiterjesztése, a szabad telepedési és pályaválasztási jognak biztosítása, a gazdasági kiváltságok megszüntetése, a termelők valamennyi osztályának igényeire figyelemmel levő hitelszervezet létesülésének elősegítése, a technikai képzettség s általában a közoktatás fejlesztése, a közlekedési viszonyok javítása, az olcsó, gyors és részrehajlatlan igazságszolgáltatás és a céljának megfelelő közigazgatási szervezet létesítéséről való gondoskodás stb., szóval csak az ország saját szerű viszonyaihoz alkalmazkodó *nemzetgazdasági reformok* állíthatják meg a kronikus deficitnek körfolyamát.

Ellenben a rendkívüli kiadásokból származó hiány magában véve még nem jele a zilált pénzügyi helyzetnek. Az ily hiány csak akkor veszélyes, ha a rendkívüli kiadások által okozott teher és fedezésüknek eredménye közt nincsen egyenértékű arány. A nemzet anyagi, illetőleg politikai és erkölcsi erősítésére fordított rendkívüli kiadásokból eredő hiány, — feltéve, hogy e kiadások eredménye meghaladja az érettük hozott áldozatok mértékét — nem baj, sőt a közállapotok javulását előkészítő egyéb előnyökön kívül azért is örvendetes tény lehet, mert gyakran egyedül a rendkívüli segélyforrások felhasználásával létesített reformok vezethetnek a rendes állami bevételek szaporodására és ezzel együtt az államháztartás rendezésére. Ebből persze nem következik, hogy a kormány nem törődve az államháztartási mérleg egyensúlyának megzavarásával, minden hasznosnak látszó beruházásra könnyű szerrel rászánja magát, mivel sok oly beruházás van, amelyekről nem lehet előre tudni, vajjon meg fognak-e a hozzájuk kötött reményeknek felelni.

81. §.

Pénzügyi rendszer. Pénzügyi terv. Állami költségvetés.

Az államháztartás rendjének megbecsülhetetlen szolgálatot tesz a *pénzügyi rendszer*, azaz azon alapelvek felállítása, melyek az államgazdaság, s a mennyiben az államgazdaság és az állami tevékenység többi ágai felbonthatatlan összefüggésben állanak egymással, egyuttal az egész állami élet vezetésének módját hosszabb időre kiterjedőleg, *általános fővonásokban* meghatározzák. A pénzügyi rendszer a törvényhozás és a kormány jövő működésének tervrajza, mely az előre nem látott események folytán tényleg ugyan lényeges módosításokat kénytelen eltérni, de korántsem főlösléges, mert irányt szab az állami tevékenységnek, a tervszerű haladást megkönnyíti, s a jelent a jövővel szerves kapcsolatba hozza. Ha azt akarjuk, hogy a pénzügyi politika ne csak a jelenben való megállhatás feltételeit biztosítsa, hanem lassú és rendszeres alkotások által a távolabbi jövő érdekeit is felkarolja; ha azt kívánjuk, hogy az állami pénzügyek ne vaktában, de öntudatos előrelátással s az összes kormányzati ágakkal egyöntetűen kezeltesenek, és a kormány a közszéleket mindig jobban megközeleltve, lassan, de biztosan előrehaladjon: a kormánynak eleve kell azon intézkedéseket megállapítania, melyekkel az állam anyagi erejét növelni s az egész állami életet előbbre vinni akarja. Nagyon csalódik, aki azt hiszi, hogy a pénzügyi kormányt eleget tesz kötelességének, ha a kincstárt egyszer-mászor szorult helyzetéből kivezeti. Csak akkor tölti be teljesen hivatását, ha az államgazdaságot az egész népeletet átkaroló és első sorban a közgazdasági viszonyok emelésére irányuló rendszer szerint vezeti, és a

háztartási egyensúly fentartásán, továbbá a gazdaságosság s az arányos közteherviselés elveinek érvényesítésén kívül, a gazdasági és társadalmi reformok talaját is egyengeti. Ez pedig csak előre megállapított és erélyes következetességgel alkalmazott pénzügyi rendszer követése által érhető el.

A pénzügyi rendszerből képződik a *pénzügyi terv*, mely a pénzügyi rendszer által kitűzött célokat az özszerű megvalósítás felé vezeti. A *pénzügyi terv* azon intézkedések foglalata, melyek által a kormány a közel jövőben az államháztartási mérleg netalán megzavart egyensúlyát helyreállítani, az általános jólétet s a nép adóerejét emelni, vagy talán a takarékoság elvét szigorúbban érvényesíteni akarja, amelyek által igyekszik egyrészt a szükséges és hasznos szükségletek fedezéséről, másrészt az adóteher könnyítéséről, szóval a pénzügyi viszonyok kedvezőbb alakulásának elősegítéséről gondoskodni.

A pénzügyi rendszerben foglalt intézkedések fokenkénti végrehajtására az állami költségvetések szolgálnak. Értjük pedig *állami költségvetés* (költségelőirányzat, budget,¹⁾ etat) alatt azon munkálatot, mely a legközelebbi pénzügyi időszakban teljesítendő, illetőleg befolyandó és a kormány, alkotmányos országban a törvényhozás által előzetesen megállapított állami kiadásokat és bevételeket táblázatos összeállításban foglalja magában. A kiadások előzetes meghatározása és a bevételek számba vétele a magán gazdaságoknál is nélkülözhetetlen feltétele a helyes és tervszerű gazdálkodásnak. Annál szükségesebb az államháztartásban, ahol a kiadások és bevételek nagyobb változásnak vannak alávetve, s a terv nélküli kapkodás könnyelmű költsékezésre és az államvagyon elharácsolására ad alkalmat. Egyedül a költségvetés kölcsönözhet az államgazdaságnak rendszerességet, csak ez nyújthat az állami pénzügyek áttekintésére és a pénzügyi kormány ellenőrzésére biztos kiindulási pontot. Az állami költségvetés közzététele az államháztartás nyilvánosságának legelső követelménye, a pénzügyi kormányzat iránti bizalomnak élesztője s az államhittel erősítője.

Az állami költségvetés *szükségleti és fedezeti* részre, azaz a

¹⁾ Ezen, eredetire angol szó, «budget» zaccót jelent. Angolországban a kincstárnok az államköltségvetési munkálatot s a hozzá tartozó okmányokat egy táskában elhelyezve terjeszté a parlament elé. Innen nyerte a «budget» mai jelentését. A budgetrendszert Franciaország egyik leghíresebb finanszminisztere SULLY 1601-ben hozta be. A költségvetési ügy csak újabb időben a parlamenti kormányzat meghonosodásával tökélyesbült. Az állami élet kezdetleges szakában, midőn minden hatalom a fejedelem személyében összpontosult, s a honvédelem és a közigazgatás a hűbéresek és nemesek tisztje volt, nem is volt szükség költségelőirányzatra. De amidőn a kiadások szaporodásával s a polgárok adóztatásainak nagyobb mérvű igénybe vételével az államháztartás vezetésének biztosabb alapokra fektetése válik szükségessé, és a gondosabb finanszgazdálkodás veszi kezdetét, a kiadások és bevételek előzetes szabályozását nem lehet mellőzni.

kiadások és bevételek előirányzatára oszlik. A szükségleti rész az államszükségletek főágai, s a fedezeti rész a bevételi források szerint *főelőirányzatokat*, és ezek ismét *részletes előirányzatokat* foglalnak magukban. Az ugyanazon szükségleti, illetőleg bevételi ágra vonatkozó részletes előirányzatok együtt véve a *főelőirányzatot*, a főelőirányzatok összesége pedig a *költségvetést* alkotják. A fő- és részletes előirányzatok eredményei, sőt a részletes előirányzatok nevezetesebb tételei is a költségvetésben fejezetenként, czimenként, illetőleg rovatonként táblázatosan vannak kimutatva. Az egyes kiadási és bevételi tételeket a *költségvetés mellékletei* részletesen feltüntetik. Meg lehet még az *elemi* s a *kerületi* előirányzatokat különböztetni. Az *elemi előirányzat* csak bizonyos hatóság, állami intézet, valamely alsó fokú igazgatási terület, vagy valamely kincstári gyár, uradalom stb. szükségletét, illetőleg bevételeit mutatja be. A bizonyos háztartási ágra vonatkozó elemi előirányzatoknak egybefoglalásából ugyanazon igazgatási kerületre nézve, származik a *kerületi előirányzat*. Az ugyanazon háztartási ágra vonatkozó kerületi előirányzatok sommázata képezi az egész államra kiterjedő főelőirányzatot.

A költségvetés egyik főcélját az képezi, hogy egyfelől a következő finanszióidőszak kiadásairól és bevételeiről áttekintést nyújtson, másfelől a kormányt s az alsóbb közegeket a kijelölt korlátokhoz kösse. A főtörekvés tehát arra fordítandó, hogy az előirányzat a *bekövetkezendő valóságot*, amennyire lehetséges, megközelítse. Ez pedig nem könnyű feladat. A bevételek alakulására igen sok tényező kedvező, illetőleg kedvezőtlen befolyást gyakorol. Ezen tényezők a jövő méhében vannak elrejtve, és bekövetkezésük vagy elmaradásuk a kormány hatalmától független. Azon tényezőket, amelyek előre láthatók, beható vizsgálat tárgyává kell tenni, s a bevételek az utolsó évek tapasztalatára fektetett átlagszámítás útján határozandók meg. A számítás helyessége az összes nemzetgazdasági viszonyok ismeretén kívül, gyakorlati tapintatot tételez fel, mely az államháztartásnak jövőben mutatkozandó képét meglehetősen bizonyossággal képes körvonalozni. Ha a bevételek egy-két szerencsés év nyomán az egyik időszakra a másikra, minden helyes és biztos következtetésre támpontul szolgáló ok nélkül, többre vétetnek fel: igen könnyen megtörténhetik, hogy a véletlen szerencsében bizakodva, túlterjesztetik az állami szükséglet, s a pénztári kezelés deficizzel végződik. Az utolsó években tapasztalt bevételemelkedés mérlegelésénél minden körülmény jól megfontolandó, és a bevételszaporodás a következő időszakra csak azon esetben veendő fel, ha az emelkedés reményét valamely akadálynak előre látható valószínűsége ellen nem sulyozza. Minél nagyobb és gyakoribb változásoknak van a nemzeti jövedelem alávetve, annál nehezebb a bevételeknek a valóságot megközelítő előirányzása. Ebből magyarázható

meg, hogy túlnyomólag földművelő, tehát az időjárás viszontagságainak uralma alatt álló országokban, a tényleges pénztári eredmények messze elmaradnak az előirányzott összegek mögött. A fiktív és valótlán budgetirozás a legkárosabb hibák közé tartozik. Ha a pénzügyminiszter álmegjelenéseket táplál és miniszterterveit hitegeti, a törvényhozást is csalódásba ejtheti. Valamennyi miniszter követelőbb s a népképviselőt túlságosan bőkezű lesz. Legjobb, ha a bizonytalan nagyságú bevételek előirányzásánál a remélhető eredmény minimuma vétetik fel. A kiadásoknak is lehetőleg pontos eltalálására kell törekedni. A kiadások nagyított előirányzása túlköltekezésre csábít, mert a kormány inkább a megszavazott egész összegnek felhasználására, mint egy részének megtakarítására hajlandó. A kiadások kicsinyítése pedig póthitelekre és tényleges hiányra vezet. Látszik az előadottakból, hogy a *tényleges állapot eltalálása* a háztartási egyensúly egyik legelső, és pedig nem csupán alaki, de egyszersmind tárgyi feltétele.

Az állami költségvetés legfőbb kelleke: a *világosság* és *könnyű átnézhetőség*, amennyiben a szükséglet és fedezet közti arányról, a pénzügyi helyzetről s a kormány sáfárkodásáról csak akkor nyújt világos képet. Ha homályos, szövevényes és szemképrázató a költségelőirányzat, a képviselőtestület nehezebben, a közvélemény pedig talán épen nem tudja tájékozni magát az ország pénzügyeiben, ami az alkotmányos ellenőrzés becsét a legnagyobb mértékben leszállítja. Az állam magángazdaságának különböző ágaiból, az egyes egyedáruságokból s adónemekből, valamint (elkülönítve legalább a készpénzben és a bélyeg alakjában lerovandó) illetékekből és forgalmi adókból befolyandó bevételek, és a kiadások nemcsak a kormányzati ágak, hanem a központi, közép és alsó fokú hatóságok szükségletei s a nevezetesebb kiadási célok szerint, *lehetőleg részletezve* veendők fel. A *személyi* és *dologi* kiadások is *elkülönítve* mutatandók ki, mert a kiadások szükségességének és gazdaságosságának megítélésére nézve igen fontos támpont tudni azt, hogy a fő- és részletes előirányzatok végeredményeinél (a költségvetés fejezetei és czimeinél), sőt az egyes tételeknél is mily arány van a személyi és dologi kiadások közt?

Az államgazdaság valódi helyzetének felismerhetése és az államháztartás tényleges mérlegének megállapíthatása kedvéért a *rendkívüli bevételek és kiadások a rendes kezelés tételeitől elkülönítendők.*¹⁾ Ehhez képest az államkölcsonnökből, az államvagyon

¹⁾ A csoportosítás alakja alárendelt jelentőségű. Vagy egészen külön előirányzatokban lehet a rendes és rendkívüli tételeket kimutatni, vagy az egyes igazgatási ágak rendes szükségletét előtüntető fejezetek után mindjárt az ugyanazon igazgatási ágak rendkívüli szükségletét lehet felvenni, vagy pedig a rendkívüli tételek feltüntetésére egy külön rovatot lehet a költségvetés táblázatában nyitni, s a rendes és rendkívüli tételeket az igazgatás minden egyes ágára nézve czimenként egymás mellé lehet állítani. Ez utóbbi

eladásából, az egyes törvényhatóságoknak, községeknek, ármentesítő szövetkezeteknek, vasuti társulatoknak (kamatbiztosításképpen vagy egyéb czímen) adott kölcsönök visszafizetéséből eredő bevételek a rendkívüli bevételek közt, a beruházások és az egyszeri, valamint az átmeneti kiadások a rendkívüli kiadások sorában mutatandók ki. A pénzügyi helyzet hű visszatükröztetése érdekében arra is kiváló gond fordítandó, hogy egy rendes kiadás sem csempésztessék be a rendkívüli szükséglet előirányzatába. Ezen elv szem elől tévesztése az államháztartás valódi képének eltakaráására, a rendes szükséglet és fedezet közötti arány mérlegelésének nehezítésére, és a fedezési eszközök helytelen megválasztására, névszerint a rendes kiadásoknak a rendkívüli bevételekből történő fedezésére vezet. A kiadási tételek mesterkéltséggel csoportosítása, a valóban rendes szükségletnek a rendkívüli előirányzatba való felvétele azt idézheti elő, hogy a képviselőtestület a ténylegesnél kedvezőbb színben látja a pénzügyeket, és nem bocsátkozva a kiadási tételek mélyebb bírálatába, *rendkívüli gyanánt* oly rendes kiadást szavaz meg, amely nem multhatatlanul szükséges.

Az állami költségvetés szerkesztésénél *egyöntetű*, és minden részén átvonuló *egyenlő rendszer* követendő. A bevételeket ugyanazon elv alapján kell a rendes és rendkívüli rovatokba beosztani, amely elv alapján a kiadások a rendes és rendkívüli rovatokba

módszert az áttekintés és összehasonlítás könnyűsége javasolja. Az angol budget a rendes kiadások mellett ugyanazon fejezetekben a rendkívüli kiadásokat is feltünteti, s az állambevételek kezelési költségeit különválasztja. Az *osztrák* finansztörvény a rendes és rendkívüli kiadásokat és bevételeket minden tételnél egymás mellé helyezi. A *porosz* és a *német birodalmi* költségvetés külön mutatja ki a *rendes*, külön az *egyszeri* a *rendkívüli kiadásokat*, s a rendes kiadásokat 3 csoportba osztja, u. m.: a) az üzemi és kezelési költségek; b) a javadalmazások (alapok és államadósságok); c) a kormányzati kiadások csoportjába. A *francia* költségvetés a *brutto* és *netto* budgetet, a rendes és rendkívüli tételeket külön mutatja ki, különválasztva a kezelési, üzemi s az átfutó kiadásokat. *Oroszországban* a rendes és rendkívüli kiadások nincsenek a költségvetésben külön feltüntetve, és mint rendkívüli kiadások csakis a vasutak építésére fordított összegek vétetnek fel. A *magyar* költségvetésnek első, azaz a szükségletet feltüntető része 3 csoportra oszlik, u. m.: a) a rendes kiadások; b) az átmeneti kiadások és beruházások (még pedig külön először az átmeneti kiadások, azután a beruházások); c) a rendkívüli közöstudgyi kiadások csoportjára; — a második, azaz a fedezetet magában foglaló rész, először a rendes, azután az átmeneti bevételeket sorolja fel.

A költségvetések eltérő szerkezete nagyon megnehezíti a *pénzügyi statisztika* feladatát, amihez még az is hozzájárul, hogy az ugyanazon természetű kiadások az egyes országokban, sőt ugyanazon államnak különböző évi előirányzataiban eltérőleg csoportosítottak, névszerint majd a rendes, majd a rendkívüli kiadások közt szerepelnek. Ez okból az összehasonlító statisztika csak akkor jár el helyesen, ha figyelmen kívül hagyva a rendes és rendkívüli kiadások közötti különbséget, az összes állami kiadásokat *cseljeik szerint* csoportosítja. Ez persze nem csekély munka, mivel a kormányzati ágak egymás mellé állításával még nincs elérve az összehason-

vétetnek fel. Ha pl. az adóvégrehajtási költségek fedezésére a késedelmes adózóktól szedett díjak, bár nem helyesen, mert rendszeren visszatérő tételt képeznek, a rendkívüli bevételek közt irányoztatnak elő, az adóbehajtási költségek is a rendkívüli kiadásokhoz sorozandók. Vagy ha a vasuti kamatbiztosítási előlegek a rendes kiadások közt szerepelnek, az előlegek lassankénti visszafizetéséből befolyó összegek is a rendes bevételeknél mutatandók ki.

A költségvetés összeállításának módjára nézve a *netto* és *brutto budget* közötti különbséget kell még szemügyre vennünk. Az előbbi csak a bevételforrások *tiszta hozadékát* mutatja be. Ellenben a brutto budget a *nyers bevételt* és a szükségleti részben egyuttal az egyes bevételi ágak *üzemi*, illetőleg *beszedési költségeit* foglalja magában. Újabban a legtöbb állam költségvetése a *brutto budget* berendezését követi, és méltán, mert ha csak a befolyandó tiszta bevétel (pl. az államjavadak, egyedáruságok, adók tiszta hozadéka) vétetik fel anélkül, hogy az üzemi és beszedési költségek is fel lennének tüntetve, az államgazdasági viszonyok átnézete nagyon meg van nehezítve s afelett épen nem lehet ítéletet hozni, hogy az egyes bevételi ágak kezelése mennyibe kerül? A nyers bevétel s a beszedési költségek közti arány ismerése azért is szükséges, mert a

lítás célja. Némely országban csak a *netto szükségletek*, vagyis azon összegek mutattatnak ki, melyek az illető hatóság vagy intézet bevételeinek levonása után fennmaradnak. Pl. a tanintézeteknél az alapítványi bevételek s a tandíj, a fegyintézeteknél a fegyenczak munkájának vagy az intézet üzleti vállalatának hozadéka, a bíróságoknál a törvénykezési illetékek s a bíróságok leszámítottak, és csak a *netto szükséglet* kerül be a költségvetésbe. Más országok költségvetései a *brutto szükségletet* veszik fel, s az illető hatóság vagy intézet bevételeit a fedezeti részben sorolják fel. Vannak költségvetések, melyek egyes szükségleti ágaknál a *brutto szükségletet*, másoknál a *tiszta szükségletet* mutatják ki. Aki tehát az egyes országok közt összehasonlításokat akar tenni, előbb a különböző módszerek szerint szerkesztett előirányzatokat vagy a *brutto* vagy a *netto budget* elveivel alkalmazott *egyeséges rendszerbe* kénytelen hozni. Az állami kiadások összehasonlításánál legjobb csak a *netto szükségletet* alapul venni. Az államjavadak, bányák, vasutak stb., továbbá a posta, távirtda, valamint az egyedáruságok s az adók üzemi és kezelési költségeit egyszerűen mellőzni kell, amennyiben az illető bevételforrás hozadékában fedezetüket találják, s az üzemi költségek nagysága az állam magángazdaságának terjedelmétől és a kezelési rendszertől, névszerint attól függ, hogy a mezőgazdasági uradalmak, bányák stb. házállag vagy haszonbérletileg kezeltetnek-e? A kiadások összehasonlítását az is megnehezíti, hogy ugyanazon intézménynak szükséglete a különböző országokban majd az egyik, majd a másik kormányzati ág költségvetésében van felvéve. Pl. a rendőrség szükséglete a legtöbb államban a belügyminiszterium előirányzatában szerepel, azonban *Belgiumban*, *Franciaországban* és *Olaszországban* a hadügyi kiadások közt van felvéve. A posta és távirtda a legtöbb országban a közgazdasági vagy a közmunka-miniszter előirányzatának kiegészítő részét képezi, ellenben *Franciaországban* a posta a pénzügyminiszteri, s a távirtda a belügyminiszteri tárczához tartozik.

népkepviselet ezen arány szerint határozhatja el magát az egyik-másik bevételforrás fentartására vagy eltörlésére, és mert érdekében és jogában áll a kezelési költségek apasztására is közrehatni.

A költségvetés helyes egybeállításán kívül a határozott és biztos pénzügyi politikának az is egyik első feltétele, hogy a kiadások és bevételek, illetőleg a várható hiány *leplezetlenül legyenek feltüntetve*. A hiu látszat hajhászata s a titkolódzás a pénzügyekben is félszeg, sőt veszedelmes játék. A valódi helyzet szépítgetése eltéveszti célját és arra szolgálhat alkalmul, hogy a közvélemény és különösen a külföld a valóságosnál még sötétebb színben látja a pénzügyi viszonyokat, vagy hogy el levén takarva a tényleges állapot, a kormány s a törvényhozás a javulásra vezető eszközökről sem gondoskodik.

Miután az állami kiadások és bevételek megállapításához szükséges adatok csak a központi kormányhatóságnak állanak rendelkezésére, az államköltségvetést a *miniszterium* szerkeszti. Legnagyobb szerepe van e tekintetben a pénzügyminiszteriumnak, mely a szakminiszteriumok és saját szükségleteinek előirányzatait a többi szükségleti ágak költségvetéseivel összefoglalván, az egész államháztartás kiadási budgetjét, s mint az állambevételek kezelője a fedezeti irányszatot is egybeállítja. Az alsó igazgatási közegek szükségleteik előirányzatát a középhaszóságokhoz, és ezek saját szükségleteikkel bővítve az illető szakminiszteriumhoz terjesztik fel, mely előirányzatok alapján minden egyes miniszter a saját tárczájának költségvetését elkészíti. A budget *fedezeti részének* szerkesztésére a pénzügyminiszternek ugyan határozóbb befolyása van, mint a szükségleti rész egybeállítására, amennyiben az igazgatási ágak szükségleteinek megállapításánál a szakminiszterek a kezdeményezők, de a döntő szó a kiadások előirányzatánál is a pénzügyminisztert illeti meg, akinek mint a pénzügyek képviselőjének jogában és egyuttal kötelességében is áll oda hatni, hogy a még oly indokolt kiadások is csak akkor vétessenek be a költségvetésbe, ha a pénzügyi helyzet s a nép adóerejének korlátait túl nem lépik. A pénzügyminiszternek annyira kötelessége a különböző kormányzati ágak szükségleteit egymással s a pénzügyi helyzettel összhangba hozni, és a szakminiszterek túlságos követeléseit mérsékelni, hogy saját meggyőződését még a népképviselőlet irányában is érvényesíteni tartozik, mi ha nem sikerül, erkölcsi felelősségétől egyedül lemondása által szabadul meg.

Korlátlan egyeduralomban a kormány a költségvetés megállapításánál egyedül a fejedelemtől vett megbízás korlátaihoz van kötve úgy, hogy ily államban a költségvetés *alakilag* is tisztán *közigazgatási természetű tény*. Alkotmányos országban *adómegszavazási jogánál fogva a népképviselőlet* illeti meg a döntő befolyás. Itt ugyanis létre jövén a minisztertanácsban a kormány végleges határozata, a költségvetést tartalmazó törvényjavaslat a

fejedelemnek mutattatik be, hogy a törvényhozó testület elé leendő terjesztése iránt megadja az engedélyt. A kormány azon adatokat, melyekkel az előirányzott tételek szükségességét vagy hasznosságát igazolja, valamint azon fölveket és indokokat, melyekből a budgetszerkesztésnél kiindult, *jelentés* alakjában terjeszti a törvényhozó testület elé. Ezen jelentés a kormányzat valamennyi ágára kiterjed, és így valóságos *kormányprogramm* szokott lenni. A költségvetés tárgyalása a népképviselőlet egyik legfontosabb és következményeire nézve legkomolyabb teendője, mivel ez van hivatva a pénzügyi helyzet tisztázására, belőle ítélheti meg az országos közvélemény s a külföld az államháztartás, sőt az egész állami élet menetét. A törvényhozó testület által megszavazott költségvetés a fejedelmi szentesítés után törvényerőre emelkedik, és szoros értelemben vett *pénzügyi törvénynek* nevezetik. A *financz-törvény* azonban csak *alakjánál fogva* törvény, azaz egyedül azért nevezhető törvénynek, mert a törvényhozás mindkét tényezőjének hozzájárulásával jön létre. *Anyagi törvénynek* nem lehet tekinteni, mivel tartalmánál fogva nem bírhat *feltétlenül kötelező* joghatállyal. A költségvetés tételei valószínűségi számításnak az eredményei, melyek tényleg jelentékeny módosulást kénytelenek eltérni. Eszerint az államköltségvetés lényegére nézve alkotmányos országban is csak *közigazgatási tény*, amely azonban a törvényhozó testület közreműködésével emelkedik érvényre.

A pénzügyi törvényt a pénzügyminiszter hajtja végre. Ő gondoskodik az előirányzott bevételek beszedéséről, valamint arról, hogy a szakminiszterek a megszavazott összegeket átvehessék. Arra is köteles felügyelni, hogy az egyes miniszterek a nekik engedélyezett szükségletek mértékét (vagyis az ú. n. *hiteleket*) túl ne lépjék. De az iránt, hogy a kormányzati ágak vezetői mire és hogyan használják fel a megszavazott összegeket, nem tartozik felelősséggel. Ez már a szakminiszterek kötelessége.

82. §.

Pénzügyi időszak. Állandó budget. Póthitel. Átruházási tilalom.

Azon időnek, melyre a költségvetési törvény a kiadásokat és bevételeket megállapítja, *pénzügyi időszak* a neve. A nagyobb államokban egy évre, a kisebb német államokban s a legtöbb svájci kantonban 2—3 évre szavaztatik meg a költségvetés. Minthogy az államháztartási viszonyok minduntalan módosítása az állami élet szilárdságát gyengíti, s az idő és tartalom tekintetében rendszerint határt nem ismerő, sokszor teljesen meddő budgettárgyalások a parlamentet a legfontosabb reformok létesítésére megkivántató időtől fosztják meg, a költségvetésnek több évre szóló megszavazása látszik kívánatosnak. Más oldalról azon körülmény, hogy a

nagyobb külhatalmi befolyással bíró országokban az államháztartás a külügyi viszonyok változása folytán egy év alatt is nevezetes módosításokat igényel, a csak egy évre terjedő pénzügyi időszak mellett szól.

Ezen ellentétes követelményeket úgy lehet összeegyeztetni, ha az *állandóság jellegével* bíró kiadásokat s az ezeknek megfelelő bevételeket a törvényhozás állandó vagy legalább hosszabb időre szavazza meg, azaz ha az állandó kiadásokat és bevételeket tartalmazó *normál budgetet* a változótól az érvényesség tartamára nézve is elkülöníti. A hosszabb időn át egyenlő összegű kiadások (pl. az állósított államadóságok kamatai, a bírák és más hatóságok közegek fizetései és nyugdíjai, esetleg az udvartartási költség) hosszabb időre állapíthatók meg, s az évi megszavazás csak a szoroson vett *rendkívüli és változó kiadásokra*, és a *nem állandósított bevételekre* szorítkozhatik. A *normál budget* eszmei jogosultsága azon alapszik, hogy a szerződési jelleggel bíró s az állam más nemű jogi kötelezettségeiből folyó, egyenlő összegű kiadások, valamint az ezeket fedező bevételi források megszavazása kérdés tárgyát nem képezheti úgy, hogy ezen tételeknek évenkénti megállapítása tisztán alakisággá válik. A változó, tehát a lényüknél fogva *igazán kérdéses* kiadásokat a népképviselőt annál szigorúbb bírálat és hatályosabb ellenőrzés alá veheti, s a normál költségvetés az államháztartásnak és az egész kormányzatnak nagyobb szabályosságot és határozott állandóságot kölcsönöz.¹⁾ Mind-

¹⁾ Angolországban a normál budget intézménye már a 18-ik század közepétől kezdve áll fenn. A kiadásoknak mintegy fele része (udvartartás, államadóságok kamatai és törlesztése, a bírák fizetései, a magasabb rangú diplomaták tiszteletdíjai, a nyugdíjak s egyéb vegyes kiadások) állandósítva és a *konsolidált alapra* van utalva. Ezen kiadások csak akkor kerülnek parlamenti tárgyalás alá, ha változtatásuk indítványoztatik. A bevételek mintegy $\frac{1}{2}$ része (a land-tax, az ipari adók, belső fogyasztási adók, a vámok legnagyobb része) külön törvények által szintén állandósítva van, s az évi megszavazás csak a változó bevételekre szorítkozik, melyek most csak a jövedelmi adóból s a vámtarifa néhány tételéből állanak. Az állandó bevételek III. György idejében «Consolidated Fund» czímmel egy alappá lőnek egyesítve, melyből az állandó kiadások fedeztetnek. Minthogy pedig az állandósított kiadások nem szükséglik ezen alap összes bevételeit, a többlet a változó kiadások (hadserő és polgári kormányzat) fedezésére fordíttatik.

LÓNYAY M. gr. (Közügyeinkről. Budapest, 1873. 67. l.) államháztartásunk rendezése érdekében a következő szavakkal sürgeti a normál budget behozatalát: «Addig, míg a jelenleg fennálló rendszer uralkodik, midőn az általános javítási vágy folytán minden költségvetés minden egyes tételén nevezetes változások esnek: az egyes miniszterek azt hiszik, hogy akkor felelnek meg legjobban feladatuknak, ha költségvetésüket folytonos javításokon viszik keresztül, ami pedig mindig nagyobb pénzbeli igényekre viszen. Nem csoda ennél fogva, hogy a pénzügyi bizottság majdnem minden egyes tételnél alkudozik a miniszterrel, és így a bizottság a tárgyalások hosszadalmasságát kénytelen megörökíteni, a miniszter pedig levonásokra számolván, többet praeliminál, mint amennyire nézete szerint szüksége

amellett általános érvényű elvként távolról sem lehet a hosszabb tartamú költségvetés életbe léptetését javasolni. A társadalmi és közgazdasági tekintetben még meg nem állapodott nagyobb államokban a fejlődés gyorsasága miatt, valamennyi kiadásnak és bevételnek csak egy-egy évre történő megállapítása alig kikerülhető. Ellenben egy nagyobb birodalomnak alkatrészeit képező kisebb országokban, melyek csak saját belügyeik intézésére vannak hivatva, az összes kiadások és bevételek több esztendőre állapíthatók meg, mivel az államháztartás arányai ily országokban hosszabb időre is előre láthatók, és a szükséglet mértékére nézve az egyes évek között nem foroghat fenn jelentékeny különbség.

Egyébaránt bármennyire el is ismerjük a *normál budget elvi jogosultságát*, azon általános igazság alól, hogy a politikai intézmények czélszerűségét adott viszonyok közt nem a forma, hanem azon szellem dönti el, amelyben fogantatba vétetnek, ez sincs kivéve. Az állandó költségvetéssel is vissza lehet élni. A népjogok csonkítására ezt is fel lehet használni. Ha a kormány a kiadások legnagyobb részét és az oly tételeket is az *állandó költségvetésbe* utalja, amelyek természetüknél fogva a *változó budgetbe* valók, a hosszabb időre terjedő költségvetés a kormány s a népképviselőt közt folytonos surlódásokra és a törvényhozó testületet a pénzügyek intézésében megillető közreműködésnek kijátszására vezet.

A *pénzügyi év* a legtöbb nagyobb államban a *naptári évvel* egyez meg. Angolországban a pénzügyi év 1854-ig január 5-én végződött; most úgy itt, mint a *német birodalomban* és *Poroszországban* márczius 31-én, *Württembergben*, *Portugalban* s az *amerikai Egyesült-Államokban* június 30-án, *Bajorországban* szeptember 30-án ér véget. Amellett, hogy a pénzügyi év kezdete ne a naptári évvel essék össze, hanem a tavaszi vagy nyári hónapok valamelyikére tételessék, az szól, hogy a parlamenti ülészek rendszerint őszkor vagy télen veszi kezdetét; ha tehát az országgyűlés (mint pl. nálunk) a naptári év kezdeteig nem fejezheti be a tárgyalást, ha pedig a naptári év első 2—3 hónapjában folyik a budgetvita, ez a következő naptári évvel kezdődő finanszióidőszakra nagyon korai.

Ha a folyó pénzügyi időszak végén a következő időszakra szóló költségvetés még nincsen törvénybe iktatva, mert a kormány a költségvetési javaslatot későn terjeszté elő, vagy a képviselőház s a kormány közt nem jött létre megegyezés, vagy talán az első kamara a második kamara határozatát oly időben veti vissza,

lenne. Az, hogy nincs normál budgetünk, oka, hogy minden év kezdetén indennityekkel kellett eddig kormányozni, és hogy hónapok voltak szük-ségesek, míg a költségvetés a ház elé kerülhetett; magában a házban pedig újra hónapokat igénybe vevő tárgyalásokon ment keresztül, és ez volt oka annak is, hogy organikus, valódi reformtörvények hozatalára nem maradt idő.

midőn új határozat hozatalára a folyó pénzügyi időszak végeig nincsen már idő, a törvényhozás a következő évi szükséglet rovására *felhatalmazás* alakjában megengedi a kormánynak, hogy a következő évi finansztörvény hatályba léptéig a folyó időszakra vonatkozó költségvetési törvényt tarthassa érvényben. Minthogy a megkésett budget a nemzetgyűlést legfontosabb jogának gyakorlásában akadályozza, a költségvetést tartalmazó törvényjavaslatnak idején való benyújtását a kormány egyik főkötelességének tekintse. Más oldalról azonban épen oly félszag eljárás a budgetjavaslatot jóval (pl. 8—10 hónappal) a megfelelő pénzügyi időszak kezdete előtt összeállítani és parlamenti tárgyalás alá bocsátani. A költségvetésnek nagyon is korai megállapítása esetében a valószínűségi számítás önkényességgé válik, s a benne foglalt adatokat a viszonyok változása igen könnyen meghazudtolhatja. A finansztörvény túlkorai megalkotása nagyszámú *póthiteleket* tesz szükségessé; ez pedig az államháztartás alkotmányosságára szempontjából méltán kifogásolható.

Gyakran megtörténik, hogy olyankor áll elő valamely előre nem látott kiadásnak szüksége, midőn az országgyűlés már megszavazta a költségvetést. Pl. közcsapások enyhítését célzó rendkívüli intézkedések, a katonai és rabtartási költségek növekedése az élelmi szerek árának emelkedése folytán, rendkívüli közmunkák megindítása stb. vonhatnak ily nemű kiadásokat maguk után. Ily esetekben a kormány többféleképen segíthet magán. Vagy a költségvetésben az előre nem látott kiadások bekövetkezésének esetére felvett *tartalék-alaphoz* nyúl, vagy a pénzügyi törvény által netalán megengedett *átruházást*, az u. n. *virement-t* (l. ezen §. utolsó bekezdését) veszi igénybe, vagy pedig ezen kisegítők hiányában, illetőleg elégtelenségük esetében *utólagosan folyamodik hitelért* az országgyűléshez, vagy végre ha az országgyűlés nincs együtt és a képviselőket nem lehet idejekorán a pénzügyi törvény pótlékainak utólagos megszavazása végett egybehívni, *szükség esetében* az országgyűlés hozzájárulása nélkül is *függő adósságot* csinál. Azonban valahányszor a törvényhozás hozzájárulása nélkül intézkedik a kormány, az országgyűléstől utólagos *felmentést*, ú. n. *«indemnity»-t* köteles kérni. Mindaddig, amíg a népképviselőt a kormány egyoldalú intézkedését utólagosan jóvá nem hagyja, minden a költségvetésben meg nem állapított szükséglet kielégítése csak pusztán tény, melyért az illető miniszter felelősséggel tartozik.

A népképviselőtől *utólagosan kért hitelnek* két főalakja van, u. m.: 1. a szoros értelemben vett *póthitel* (crédit supplémentaire), mely a költségvetésben előirányzott, de elégtelennek bizonyult fedezetnek kiegészítésére ad jogot; és 2. a *rendkívüli hitel* (crédit extraordinaire), mely a költségvetésben fel sem vett kiadás eszközölésére hatalmazza fel a kormányt. Ehhez képest a *póthitel* a már

megszavazott szükséglet felemelésére, ellenben a *rendkívüli hitel* egészen új tételre vonatkozik.

A valamely kormányzati ágnál megtakarított összeget alkotmányos országban rendszerint nem szabad más kormányzati ágnak, sőt ugyanazon kormányzati ág más ügyszakának kiadásaira sem fordítani, vagy amint parlamenti nyelven mondani szokás: *a megszavazott hitel átruházása (virement) nincs megengedve*. E tilalmat az igazolja, hogy a kormány különben kijátszhatná az országgyűlés szándékát, pl. a közoktatási célokra megszavazott összeget hadügyi célokra fordíthatná. Továbbá az *átruházási jog* nagyobb mérvű alkalmazása a rendes könyvvezetést megnehezíti, s az előirányzott tételeknek a számadási tételekkel való összehasonlítását lehetetlenné teszi. Más oldalról az *átruházási jog* teljes kizárása azon fonák helyzetbe juttatja a kormányt, hogy az *átruházást* előre nem látott körülmények miatt, dacára a tilalomnak, egyes tételeknél mégis igénybe kénytelen venni, ami közte és a népképviselőt közt surlódásokra szolgálhat okul. Ezenfelül ha az *átruházás* épen nincs megengedve, a kormánynak kevesebb oka van arra törekedni, hogy a költségvetés valamely cziménél történt túlkiadást egymás czimnél eszközölhető megtakarítással kiegyenlítsse, minek folytán csak a megszavazott tételektől való eltérések száma és az összkiadás szaporodik. Legjobbnek látszik tehát, ha a törvényhozás a rokon czélú kiadások között megengedi az *átruházást*.

83. §.

A népképviselőt budgetmegszavazási joga.

A népképviselőt befolyása az állami kiadások és bevételek megállapítására, névszerint a költségvetés parlamenti megszavazása és megtagadása, mint egyik leglényegesebb és leghathatósabb *alkotmánybiztosíték* első sorban ugyan államjogi és politikai kérdés, de tisztán pénzügyi szempontból is nagy jelentőségű, mert sikerrel kecségtető ellenszere a pénzügyek gondatlan kezelésének és egyik első feltétele az államháztartás nyilvánosságának s a pénzügyi kormányzat iránti bizalomnak.

A nemzetgazdasági és pénzügyi érdekek egyaránt megkövetelik, hogy az adóztatási jog gyakorlásában a nép is közreműködjen. Egyedül ez eléggé hatályos biztosíték a kormány önkénye ellen, csak ez ótalmazhatja meg a népet azok irányában, akik anyagi érdekeit megsérthetik. Az *adómegszavazás joga* tehát méltán megilleti a népképviselőt. Minthogy pedig az adómegszavazási jogtól az adók megtagadásának joga elválaszthatatlan, eszmileg az *adómegtagadási jog* sem eshetik kifogás alá.

Világos, hogy a népképviselőt oly terjedelemben nem gyakorolhatja adómegtagadási jogát, hogy még a kormányzat folyta-

tására szükséges adók kivetését is ellenezhetné, mert ez az állam fennállását tenné lehetetlenné. Ezért mondja halhatatlan *Elővő-sünk*, hogy »az adómehtagadás joga ugyanazon jelentőséggel bír az államra nézve, mint az öngyilkosság az egyesre nézve, melyet csak a kétségbeesés utolsó menedékének tekinthetni, s bizonyára nem oly eszközül, melylyel elégtel lételem szerezhető, miből következik, hogy az adómehtagadási jog csak azért fontos az alkotmányos államokban, mert mindkét részről feltehető annyi ész, miszerint egyik sem hagyja oda jutni a dolgot, hogy e joggal valóban kelljen élni.» A *korlátlan és önkényszerű adómehtagadás* az alkotmányosság elvébe, tehát épen abba ütközik, ami a népképviselő befolyását az államháztartásra igazolja. Az alkotmányosság elve ugyanis az államhatalmi jogok gyakorlásának több személyiség közötti oly nemű megosztását követeli, hogy ezen személyiségek közül egyik sem emelkedhessék túlsúlyra, hanem tevékenységük által egymást egyensúlyozva kölcsönösen összehangzó közrehatásukkal ugyanazon egy cél felé törekedjenek. De a *feltétlen adómehtagadási jog* kizárja a súlygyen tartósságát, romba dönti az alkotmányrendszer alapzatát, s a népképviselő akarat nélküli szolgájjá teszi a kormányt, mert a parlament korlátlan hatalmat ragadván magához, minden államhatalmi működést magában egyesít. Miután pénz nélkül nem lehet kormányozni, az adómehtagadási jognak önkényes gyakorlása arra kényszeríti a kormányt, hogy vagy eleget tesz a nemzetgyűlés oly kívánalmainak is, melyeknek teljesítése meggyőződése szerint káros eredményeket fog maga után vonni, vagy pedig nem törődve a népképviselő hozzájárulásával, az állam fennállhatása érdekében alkotmány-sértő úton teremti elő a szükséges eszközöket. E két eshetőségnek mindegyike egyaránt ellenkezik az alkotmányosság elvével.

A feltétlen adómehtagadási jog eredményére nézve nem egyéb, mint a törvényhozás rendelkezéseinek közvetett úton való hatályon kívül helyezése és a törvényhozás másik tényezőjének semmibe vétele, mivel ha az országgyűlés az összes bevételeket mehtagadja, egyoldalúan és önhatalmulag a törvények végrehajtását teszi lehetetlenné, már pedig a törvények megszüntetése mindkét törvényhozói tényezőnek közmegegyezését tételezi fel.

Hajdanában egészen más jelentősége volt az adómehtagadási jognak. A rendes kiadások fedezésére elégséges volt az államjavak és a regálék hozadéka. Az állam az alattvalók adózásait csak rendkívüli szükséglet idején vette igénybe. A feltétlen adómehtagadási jog annyiban indokolt volt, amennyiben az adókat végső esetben nélkülözni is lehetett. Az országrendek, egyes esetektől eltekintve, úgyszólván csak annyi adót ajánlottak meg, amennyit akartak. Az *önkéntes adómehtagadásnak* a feltétlen adómehtagadási jog felelt meg. Mióta azonban az adók megszüntek segélyösszeg lenni, és oly bevételi eszközzé váltak, mely nélkül

egy perczig sem állhat fenn az állam; mióta az adófizetés nem a fejedelem vagy a kormány, nem a rendek vagy a nép kényétől függ, de az állami élet szükségképeni kifolyása: a feltétlen adómehtagadási jognak nincsen gyakorlati értelme.

A mondottak nyomán nem lehet egyhamar valamit inkább kárhóztatni, mint ha egyes politikai pártok az adómehtagadási jogot politikai czélok eszközévé teszik, annak feltétlen értelemben vett gyakorlása által akarván a kormányt lemondásra kényszeríteni. A kormány mindenben az országgyűlési többség czélzatait tartozik követni. Ha alkotmányosan akarja gyakorolni hatalmát, a népképviselőnek egyszerű határozat alakjában nyilvánított nézetét épen úgy irányadónak tekintí, mint ha adómehtagadás alakjában közölte volna vele. Ha pedig túleszi magát a nemzetgyűlés akaratán, a szükségeseknek tartott kiadások fedezéséhez megkívántató összeget az adómehtagadás daczára is beszerzi, és a nemzetgyűlés végre ebbe is bele kénytelen nyugodni. Azok, kik az adómehtagadási jogot kormánybuktatásra akarják felhasználni, szem elől tévesztik, hogy az adóztatás az állami czélok megvalósulásának, tehát egyúttal a népképviselő kielégítésének is mellözhetetlen feltétele. A népképviselő az adókat nem a kormány, hanem tulajdonképen a népjárára szavazza meg.

Azonban ha el is ismerjük, hogy az adómehtagadás a népképviselőnek kötelessége, lehetnek körülmények, amelyek azt is kötelességévé teszik, hogy a kormány által javaslatba hozott egyik vagy másik pénzügyi intézkedésnek törvényerőre emelkedését, bizonyos új adók behozatalát vagy a létezők felemelését, a költségvetési törvényjavaslat egyes tételeinek érvényesítését, vagy bizonyos hitelműveletek megkötését meggátolja.

Arra nézve, hogy a népképviselő miféle korlátok közt gyakorolja befolyását az államháztartásra, több javaslatba találkoztunk, melyek közül kiváltképen kettő érdemel említést.

Némelyek egyes német államok példájára alaptörvényileg kívánják meghatározandónak, hogy a szükséges kiadásokat és adókat a parlament *köteles* megszavazni. A szükséges kiadásoktól és bevételektől az országgyűlés józannal nem tagadhatja meg hozzájárulását. Csakhogy a szükségesség megítélése mindég az adott viszonyoktól függ. A kormány és a népképviselő közti nézetkülönbség esetében ki fogja a szükségesség kérdését eldönteni? Ha a kormány és a nemzetgyűlés felett álló, teljesen független bíróságot lehetne felállítani, a feladvány *alaki része* meg lenne oldva. De ily bíróság felállítása *politikai lehetetlenség*, mert nem lehet ezen bíróságnak oly szervezetet adni, hogy ne legyen vagy az országgyűlés vagy a kormány kifolyása. Ezenfelül ha a bíróság a törvényhozás két tényezője közt támadt budgetviszályt a népképviselő nézete szerint döntené el, nem volna képes ítéletét végrehajtani. Mások a *normál költségvetést*, vagyis az állandó kiadásokat

és bevételeket a megtagadási jog alól ki akarják venni. Igaz, hogy az ilyképen megszorított budgetjog jobban összefér az állandó kormányzat követelményeivel, de annak eldöntése, hogy mely kiadások veendők fel a *normál* és melyek a *változó* költségvetésbe, a népképviselő és a kormány közt összeütközésre ad alkalmat. Továbbá oly értelemben a normál budget sem állandó érvényű, hogy valamennyi tétele változatlan maradjon, amiért a képviselőtestület befolyásától ezt sem lehet elvonni.

Az egészre nézve azt az eredményt vonhatjuk le, hogy az adómegtagadási jog feltétlen értelemben ugyan nem gyakorolható, de hacsak nem akarjuk az országgyűlés *budgetjogát* az elkobzás veszélyének kitenni, *tételes biztosíték* által nem korlátozható. Egyedül a népképviselő és a kormány kölcsönös mérséklése és politikai belátása képes az e tekintetben fenforgó nehézségeket eloszlatni.

84. §.

A népképviselőnek az államháztartási kormányzatra vonatkozó utólagos ellenőrzési joga. Állami zárszámadás.

A népképviselő közreműködése az állami pénzügyek intézésében a budgetjogon kívül, az államgazdasági kormányzatra vonatkozó *utólagos ellenőrzési jogot* is feltételezi. E jogot a parlament a lefolyt pénzügyi időszak *tényleges kiadásait és bevételeit feltüntető zárszámadás* megvizsgálása által gyakorolja, mert csak így ellenőrizheti a kormányt az iránt, vajjon a megszavazott hiteleket nem lépte-e túl?

A zárszámadási munkálatokkal benyújtott jelentésben a kormány a financztörvény végrehajtásának módjáról tartozik számot adni.¹⁾ A megszavazott tételektől való esetleges, valamint a szándékosan eszközölt eltéréseket a szakminiszterek indokolni kötelesek. Megtörténik olykor, hogy a kormány a bizonyos célra előirányzott összeget vagy épen nem, vagy csak részben veszi igénybe, mivel pl. a megajánlott kiadásnak oka időközben megszűnt, vagy az illető szükséglet kisebb áldozattal fedezhető. A kormány az ily eltéréseket (az ú. n. *kedvező eltéréseket*) is köteles igazolni. *Túlkiadás* vagy előirányzat nélküli kiadás esetében a parlament utólagos jóváhagyását tartozik kieszközölni. Nyilvánvaló, hogy a törvényhozó testület az *indemnity* megadása körül sem járhat el önkényesen. Ha a költségvetési törvényben épen nem, vagy nem kellően fedezett kiadás elmaradása az állami érdekeket veszé-

¹⁾ A nyilvános számadás alól egyedül a bizonyos politikai, névszerint diplomáciai célokra rendelt, és vagy az egész miniszteriumnak vagy a miniszterelnöknek megszavazott *rendelkezési alap* van kivéve, amennyiben a kormánynak a külügyi érdekek kielégítésére irányuló szándékai nyilvános tárgyalás mellett sok esetben megvalósíthatlanok volnának.

lyeztette volna, épen úgy köteles azt jóváhagyni, mint ha az eredeti budgetjavaslatban kéretett volna, amennyiben az ily túlkiadások jóváhagyása nem egyéb, mint a pénzügyi törvény utólagos kiegészítése.

A zárszámadást a miniszterektől vett *pénzkezelési kimutatók* rendszerint a kormánytól teljesen független hatóság készíti el, amely *számvevőszéknek* nevezetik. A számvevőszék a bevételeket és kiadásokat nemcsak a tételek számszerinti helyesége tekintetében vizsgálja meg, hanem szabályszerűségüket is megbírálja. Megvizsgálja névszerint, hogy a költségvetés törvényszerű módon hajtott-e végre? az utalványozások megfelelnek-e a megszavazott fejezeteknek, címeknek és rovatoknak? és a kiadások nem haladták-e felül az előirányzott összegeket? A zárszámadás szerkesztésénél a *könnyű átnézhetőség* képezze a főszabályt, hogy a zárszámadási munkálat, mely a táblázatok alakja és összeállítás, valamint a tételek csoportosítása tekintetében a költségvetés berendezésének feleljen meg, a lefolyt államháztartási időszak eredményeiről lehetőleg világos áttekintést nyújtson.

Azon rendszert, mely szerint a számveteli könyvek és a számadások vezetendők, és a zárszámadási munkálat elkészítendő, a törvényhozás szabja meg.

Az alkotmányos ellenőrzés szempontjából óhajtható, hogy a zárszámadás a pénzügyi időszak letelte után mielőbb az országgyűlés elé terjesztessék, mert ha 2—3 év foly le a zárszámadás megvizsgálása s azon idő között, amelyre vonatkozik, a parlamenti ellenőrzés jelentősége csaknem egészen elenyészik. A zárszámadási munkálatoknak idejekorán való beterjesztése azért is felette kívánatos, mert a *tényleges pénzügyi helyzet* csak belőlük ítelhető meg, és mert nagyon is szükséges, hogy az országgyűlés, ha nem akar vaktában tapogatózni, akkor, midőn a legközelebbi pénzügyi időszak költségvetését megállapítja, a közel múlt évek *tényleges eredményeit* is ismerje.

A pénzügyminiszter és az egész kormány az államháztartás vezetése iránti felelősség alól csak a zárszámadások alapján az országgyűlés által adott *felmentés* (abszolutorium) folytán szabadul meg. A felmentés megadása, illetőleg megtagadása néhol (pl. Franciaországban és Belgiumban) *külön törvény*, a legtöbb államban csak *országgyűlési határozat* alakjában történik.

85. §.

Az állami szükségletek fedezésére szolgáló eszközök megválasztásánál követendő főelvek.

RAU: II. 474. §.; DIETZEL: System d. Staatsanleihen. Heidl. 1855. 158. l.; HELD: Einkommensteuer. 147. l.; MICHAELIS: Volkswirthsch. Schriften. II. Berlin, 1873. 183. l.; MANGOLDT: Konsumtion. Bluntschli szót.

V. köt. 762. l.; és ugyanezen szótárban LASPEYRES és WAGNER dolgozatai X. köt. 5. l., 84. l.; WAGNER: Fin. I. 111. l.; LEROY-BEAULIEU: III. 341. l.; NASSE: Steuern u. Staatsanleihen. Tübing. folyóirat 1868.; és ugyanezen folyóirat 1883. és 84. évi folyamában SCHÄFFLE: Theorie d. Deckung des Staatsbedarfes.

Az államháztartás anyagi rendjének helyessége a szükségletek fedezésére szolgáló eszközöknek kellő megválasztását tételi fel, mert az államháztartási mérleg egyensúlyának állandó időre való biztosítása, illetőleg a megzavart súlyegyen helyreállítása első sorban attól függ, hogy szükségleteinek fedezésére mily eszközöket használ az állam? A fedezési eszközök megválasztását két tényező szabályozza. Először a kérdéses kiadás természete, és másodsor a fedezési eszközök nemzetgazdasági hatása.

A rendes kiadásokat az utolsó forintig ugyanazon pénzügyi időszak rendes bevételeiből kell fedezni. Ez a józan gazdaság soha meg nem sértendő alapelvei közé tartozik. Az évenként megújuló rendes kiadásokkal teljesített állami szolgálatok értéke ugyanazon pénzügyi időszakban teljesen elfogyasztatik. A későbbi évekre semmi sem marad belőle. Tehát a rendes kiadások terhe jogosan egyedül ugyanazon időszak bevételeiből fedezhető. A rendes szükségletet rendkívüli bevételekből, kölcsönből vagy az eladott államjavak árából fedezni annyi, mint fogyasztani termelés nélkül és a jelen nemzedék kötelezettségének teljesítését az utódokra háritani, nem egyéb, mint az állam fennállásának előnyeiben részesülni anélkül, hogy az állami élet feltételét képező áldozatok viselését a jelen nemzedék elvállalni akarná.

A rendkívüli kiadások, amennyiben csak a szükséglet természetét tartjuk szem előtt, rendkívüli eszközökkel fedezhetők. Rendkívüli fedezési eszközök: az államjavak elidegenítése, az állami kincs, a rendkívüli adók, s az államkölcsönök.

I. Az államjavak elidegenítését, ha a nemzetgazdasági érdekek megtartásukat követelik, nem szabad pénzügyi eszközül felhasználni. Ha pedig a magán ipar fejlesztése vagy egyéb célszerűségi tekintetek az államjóságok eladását sürgetik, az elidegenítés ugyan fogyanatba veendő, de nem avégből, hogy fedezési eszközt nyerjen az állam. Figyelembe sem véve, hogy vannak rendkívüli kiadások, amelyek nagyságának sok országban az összes államjavak értéke sem felel meg, az államjavak eladása a nagyobb mérvű és rögtön támadt rendkívüli szükséglet kielégítésére azért sem javasolható, mert az ingatlanoknak nagy tömegekben való áruba boesátása a jóságok értékét annyira lenyomja, hogy az állam sokkal kisebb árral kénytelen megelégedni, mint aminőre rendes viszonyok közt számot tarthatna. Ezenfelül az ingatlan birtok szerzésére kínálkozó alkalmat ily időben leginkább pénzűzerek használják fel, mi a szegényebb osztályok kilátását ingatlan birtokra még inkább gyengíti. Természetesen utolsó esetben,

midőn odáig jutottak már a dolgok, hogy elvekről alig lehet szó, midőn az államhitelet teljesen kimerült, s az elidegenítés az országot még nagyobb bajoktól, pl. kényszerkeletű papírpénz kibocsátásától vagy kényszerkölcsöntől kiméli meg, ezen eszközhöz is hozzá kell nyúlni. De ha az államnak csak némi hitele van, szorult helyzetben jóval helyesebb még magas kamatú kölcsönben is menedéket keresni, mert a viszonyok javulásával az adóssági kamatok leszállíthatók, azonban az államjavaknak szükségáron történt eladása a kincstárra s az adózókra helyrehozhatatlan veszteséget hárit.

II. Az állami kincs azon intézményekhez tartozik, amelyek elvileg ugyan lényeges kifogás alá esnek, de bizonyos viszonyok közt teljes létjogosultsággal bírnak. Amíg az értékpapírosokban fekvő ingó állami vagyon a kincstárnak bevételt nyújt, addig a nemes érczből álló államkincsnek őrzése költséget okoz, és ezenfelül a nemzeti termeléstől nagy mennyiségű tőkét von el. Azonban az államhitelet kifejlődése előtt, tehát az ó- és középkori államokban, és alacsony műveltségű országokban még jelenleg is, az állami kincs tartása teljesen jogosult, mivel a rögtön támadó rendkívüli szükségletek fedezésének egyetlen eszköze.¹⁾ Sőt a rögtön megtámadtatás veszélyének kitett, magas műveltségű országokban sem lehet a hadi kincs tartását eszélytelennek mondani. Tudvalevő, hogy a katonai fellépés mai rendszere folytán a háborúk sorsát a hadsereg gyors mozgósítása dönti el. A külmegettámadások által fenyegetett országok tehát helyesen járnak el, ha a mozgósításra s a hadviselés első néhány napjára igényelt, ha másképen nem, kölcsön útján beszerzendő összeget készen tartják. A hadi tartalékalap, épen úgy, mint a hadi szerekben és erődívenyekben tétlenül heverő tőkekészlet, politikai és nemzetgazdasági veszélyek megelőzésére szolgálhat, amely előny fejében a pénzügyi készütség által okozott kamatveszteség méltán elviselhető. A háború előestéjén az általános bizalmatlanság miatt hitelművelettel még a hitelképesebb állam is csak nagy áldozatok árán segíthet magán. Közvetlenül a hadüzenet előtt eszközölt kölcsönkötés előlírja a kormány czélszát s a diplomacziát kényelmetlen helyzetbe, sőt zavarokba ejtheti. Ellenben ha hadi kincs van birtoká-

¹⁾ A régi Athene kincsgyűjtését illetőleg l. Böckh: Staatshaush. d. Ath. I. 217. l., II. 41. l.; és Curtius után Pöze: Athene Perikles korában. Pest, 1868. 78. l. — A keleti államok fejedelmei szükség idejére mostanában is jelentékeny érczkészletet tesznek félre. — Franciaországban IV. Henrik 30 millió livre-re menő kincset hagyott maga után. I. Napoleon is tekintélyes hadikincset őrzött a Tuileriákban. A mostani művelő államok közül egyedül a német birodalom követi a kincstartás politikáját. Poroszországban 1740-ben 87 mill., 1786-ban 55² millió tallerra rúgott az államkincs. Ugyanezen állam 1866-ban, valamint 1870-ben a hadi alap felhasználásával jelentékeny előnyöket vívott ki. A német birodalmi kormány az 1870/71-ki háború alkalmából Franciaország által fizetett 5 milliárd frank hadi kárpótlásból 150 millió frankot hadikincse fordított.

ban, pénzügyileg csatakeszen fogadja az ellenséget, és legalább a mozgósítási költségek rögtön beszerzése nem függ a pénzhatalmak ilyenkor nagyon is drága jóakarától.

A hadi kincs csak a *hadi készülődés* ozéjaira fordítandó. A hadviselés összes költségeinek biztosítására irányuló értékek halomra gyűjtése csaknem lehetetlen volna, és oly óriási kamatvesztést okozna, hogy a papírpénzkibocsátás hátrányait is túlhaladná. Csak a mozgósítási költségek erejéig terjedő hadi kincs hosszabb ideig tartó hadjárat esetében ugyan nem teszi fölöslegessé a pénz-sajtó igénybe vételét, de gyengíti a papírpénz-adósság káros hatását, mert későbbre halasztja a papírpénzkibocsátást, midőn a mozgósítás kezdetén támadt általános bizalmatlanság és pénzsűkség már némileg alábbszáll.

A hadikincsnek *ércpénzből* kell állania, mert csak így felelhet meg a pénzügyi készütség követelményének. Az értékpapirokban való elhelyezés mindig némi kockázattal jár, a kormány-nak a börzei üzletknél túlságos befolyást ad, és erkölcsi szempontból aggályos, pénzügyi tekintetben pedig veszélyes üzérkedésekre szolgáltat alkalmat. Leghelytelenebb volna a hadi alapot belföldi értékpapirokba fektetni, mivel a belföldi papirok árfolyama egy oly háború küszöbén, melyben a belföld lesz az egyik hadviselő fél, jelentékenyen hanyatlik.

III. Hátra van még az a kérdés, hogy a rendkívüli kiadások *adók* vagy *kölcsönök* által fedezendők-e? E kérdésre csak úgy felelhetünk alaposan, ha az adók s a kölcsönök hatására vagyunk tekintettel. Az államkölcsönök s az adók hatásukra nézve lényegesen eltérnek egymástól, amennyiben a magán gazdaságokra különböző befolyást gyakorolnak, s az állam kölcsönvétel esetében más természetű vagyonelemeket fordít-szükségletének kielégítésére, mint adóztatás esetében.

Némelyek (pl. SMITH ÁDÁM, RICARDO, ST. MILL, NEBENIUS, BAUMSTARK) azon nézetből kiindulva, hogy az adók csak a *jövedelmet* kisebbítik, ellenben az államkölcsönök a *gyümölcsöző elhelyezésben levő tőkéket* vonják magukhoz, azt tartják, hogy azon esetben, ha a rendkívüli szükséglet adókból fedeztetik, az adókötelesek az adók által elvont jövedelmi részeket kereseti tevékenységük fokozásával vagy fogyasztásuk megszorításával helyre pótolják s a nemzeti tőke érintetlenül marad; ellenben ha az állam a szükséges összeget kölcsön által szerzi be, a *nemzeti tőkét* apasztja, mivel a hitelező, aki tőkéje után kamatot kap, nincsen nagyobb szorgalomra vagy takarékosagra indítatva, és az állam által elfogyasztott összegeket az adóseágtörlesztésre fordított tőkék nem pótolják helyre, amennyiben ha a polgárok a törlesztésre fordított adóösszegeket megtarthatták volna, új tőkéket takarítottak volna meg. Ez a nézet annyiban hibás, amennyiben azt tételezi fel, hogy az adóköteles annyival szaporíthatja jövedel-

mét vagy korlátozhatja fogyasztását, amennyivel több adót fizet. Az, hogy a közterhek tetemes emelésének nagyobb szorgalom és takarékoság, vagy pedig tökesemmisülés lesz-e az eredménye, az adók nagyságától s az adóerőtől, és nem egyedül az adózók törekvésétől függ. Ha az adók már anélkül is a lehetőség végső határáig vannak felcsigázva, a jövedelemnek az adóteher súlyosbitása által előidézett csökkenését nem lehet fokozott tevékenységgel kiegyenlíteni, tehát a polgárok a felemelt adókat nem fizethetik egyedül jövedelmükből, hanem tőkéiket kénytelenek megtámadni, amely esetben a tőkék nem kevésbé vonatnak el gyümölcsöző elhelyezéseikből, mint kölcsönfelvétel esetében. Az sem áll, hogy az államkölcsön minden esetben a nemzeti tőkét apasztja, mivel a kölcsöntőke új anyagi vagy testetlen javak termelésére fordítható. Valahányszor a kölcsönösszeg oly javaknak ad lételt, melyeknek értéke hosszú időn át fenmarad, a kölcsön nem csökkenti a nemzeti tőkét.

Ha a régi adók felemelése vagy új rendkívüli adók kivetése előreláthatólag a *törzsvagyont* károsítja meg, a rendkívüli szükséglet *hitelművelettel* fedezendő, mivel a kölcsön előbb vonhatja azon vagyonszűkeket magához, amelyek leginkább nélkülözhetők. Az államkölcsönbe csak oly tőkék vonulnak, amelyek eddigi elhelyezéseikben az állam által fizetett kamatnál kevesebbet hoztak. Ellenben a túlságosan súlyos adók a kevésbé nélkülözhető, s a más elhelyezésekben nagyobb haszonnal alkalmazható tőkéket is az állampénztárba hajtják. A kormány kölcsönvétel esetében oly személyekhez fordul, kiknek pénztőkéjük van, vagy azt könnyen beszerezhetik. A magán gazdaságok rendelkezésére álló tőkekészlet ugyan ez esetben is kisebb lesz, de az egyes gazdaságok termelőképesége megkimélve marad. Azonban ha a rendkívüli adó a mezőgazdát marhaállományának összevonására, az iparost és kereskedőt üzleti tőkéjének kisebbítésére kényszeríti: a nemzeti termelés szűkebb térre szorul, minek folytán az adóerő gyengül s az állambevétel apad.

Háború és közinség idejében, midőn egyfelől a nemzeti termelés anélkül is akadályokkal küzd és a polgárok adóereje ennek folytán hanyatlik, és másfelől a tőkék egy része bizonyos iparágakban a termelés csökkenése következtében nélkülözhetőbbé válik, a rendkívüli szükségletnek legalább egy, és pedig tetemes része a legtöbb esetben csak *kölcsön által* fedezhető. Azon tétel elvi helyességét, hogy a *háborui költségek egy részét a jelen nemzedék viselje*, nem lehet elvitatni, mivel minden nemzedék első sorban saját érdekében száll szembe az ellenséggel. S azért ha abban a helyzetben van az ország, hogy a hadviselési költségek egy részét a legdurvább egyenlőtlenség s a nemzeti termelés tönkre tétele nélkül az addigi adóteher felemelésével fedezheti, igen bölcsen jár el, ha a háború közvetlen költségeinek csak a jelen nemzedék

által el nem viselhető részét tolja a jövő korra. Gazdag államok, amelyek népeisége nincs túlterhelve, ezt megtehetik. Így járt el eddig *Angolország*, mely az Éjszak-Amerika ellen viselt háború kivételével, valamennyi hadjáratának terheit jelentékeny részben adók által fedezte.¹⁾ Azonban a legtöbb országban kivihetetlen ez az elv, mert a már különben is alig elviselhető adók jelentékeny emelése még jóval érezhetőbb válságoknak válnék forrásává, mint aminőket a háború összes költségeinek kölcsön által fedezése idéz elő. Sokan arra helyeznek súlyt, hogy a háború gyakran elkerülhető, ha a hadviselési költségeknek viselésére kizárólag vagy túlnyomó részben a jelen nemzedék volna kötelezve. Azonban a háború közvetlen terheinek kölcsön által fedezése a könnyelmű háborúviselést magában nem idézi elő, mert a háború által a hadi költségeken kívül okozott roppant anyagi károk s emberáldozat sokkal nagyobb terhet foglalnak magukban, mint a költségeknek adókból fedezése, úgy, hogy a hadviselő nemzedék mégis hasonlíthatatlanul többet szenved, mint az utókor, mely csak adóssági kamatot kénytelen fizetni.

Némelyek azért gáncsolják az *államkölcsönöket*, mert a *forgó tőkét*, tehát a nemzeti tőke azon részét vonják magukhoz, amelyből a munkások bérüket kapják, minek folytán a munkabért lenyomják és így épen úgy hatnak, mint ha a kormány csakis a munkásokat terhelő adókból szerezne be a kölcsönösszeget. Az államkölcsön csak akkor sújtaná a munkásokat, ha a kormány a kölcsöntőkét azonnal eltékozolná. Miután azonban a kormány a kölcsönbe átment tőkéket az állam által szükségelt javak termelésére, illetőleg beszerzésére fordítja, és a kölcsönösszeg egy részét munkabér gyanánt az illető javak termelésénél működő munkások kapják, a munkások nem szenvednek rövidséget. A legnagyobb kölcsönök háború idején vétetnek fel, a háború pedig új termelési ágaknak ad lételt, melyekben a forgalom fennakadása miatt pangásnak indult üzletágakból elbocsátott munkások alkalmazást találhatnak. Vannak esetek, amidőn az államadósság szaporítása az egész nemzet, és így a munkások jólétét is veszélyezteti, ha t. i. a kölcsön teljesen meddő czélokra fordítatik, csak hogy ez esetben, ha ugyanazon összeg adókból szereztenék be, a munkabér még jobban esökkenne s a nyomor még inkább terjedne, mivel amíg a kölcsön a jelen és jövő közt osztja meg és ennélfogva könnyebben elviselhetővé teszi a terhet, addig a rendkívüli adó csak a jelen nemzedéket sújtja. De még az sem áll, hogy a kölcsön egyedül a tényleg elfoglalt forgó tőkét vonja magához. Minden államköl-

¹⁾ Ide vágó nagyon tanulságos adatokat közöl LEROY-BEAULIEU (III. 357. l.), aki találóan jegyzi meg, hogy *Anglia* szigetfékvésénél fogva más oldalról sokkal kevésbé érzi a háborúval járó gazdasági rázkódásokat.

csön azon korábbi megtakarítások egy részét is magához édesgeti, melyek addig gyümölcstelenül heverték. Továbbá a kölcsönösszegnek bizonyos, habár aránylag csekély hányada oly megtakarításokból fizettetik be, amelyek különben elfogyasztattak volna. Ha pedig a kölcsön tekintélyes összegű külföldi tőkéket vonz magához, a belföldi ipar élénkítésére gyakorolt befolyása következtében a munkabér emelkedését eredményezheti.¹⁾

Azon nézetet sem hallgathatjuk el, hogy az állam *nincs feljogosítva* a jövő nemzedékeket megterhelni. E felfogást azzal indokolják, hogy a jelen nemzedék a múltnak vívmányait is élvezi, s amint már ez okból sines egyedül magára hagyva, épen úgy köteles képessége szerint a jövő érdekében mindent megtenni; hogy továbbá minden időnek megvannak a maga rendkívüli kiadásai; és hogy soha sem lehet előre tudni, vajjon a jelenben tett kiadások a jövő kornak tényleg hasznára lesznek-e? Azon terheket, melyeknek gyümölcseit a jövő nem fogja élvezni, minden esetre a jelen nemzedék tartozik viselni. Azonban azon kiadások terhet, melyek egyúttal a jövő érdekében is teljesíttetnek, jogosan nem lehet egyedül a jelen nemzedék vállaira hárítani. Az államkölcsön a későbbi nemzedéket azon kedvező helyzetbe hozhatja, hogy a kiadásokat, noha az öregbedett kamatteher folytán szaporodtak is, kisebb áldozattal fogja viselni, mint amily áldozattal járt a korábbi nemzedékre nézve a kisebb szükséglet viselése. Valahányszor a kölcsöntőke értéke el nem enyészik, hanem bár más testi vagy

¹⁾ HELD (Einkommenst. 151. s k. l.) a rendkívüli adónak azért fogja pártját, mert ha a rendkívüli szükséglet kölcsönből fedeztetik, az adósság szaporodása folytán nagyobbodott adóterhek súlyát valamennyi adózó *rendes adóbeli szolgáltatása arányában* érzi, ellenben a rendkívüli adó az *adóterh eddigi megosztását megváltoztatja*, amennyiben a rendkívüli adóbevétele csak a gazdagok erősebb megrovása által szerezhető be. Ha a rendkívüli adót az adózók fogyasztásuk megszorításával fedezik, az egész adóterhet a most adó alá vett egyének viselik. Ha azonban a rendkívüli adó a *léteső vagy újból gyűjtendő tőkét* kevesbíti, ezen *lucrum cessans* a megadóztatott egyének örököseit és jogutódait, de nem az összes adófizetőket fogja érni.

Nekünk úgy látszik, hogy ez az okoskodás több oldalról megtámadható. *Először* nem látjuk be, hogy az alsó osztályok miért mentendők fel a rendkívüli terhek alól? A szegény fizetési képességéhez mérten épen úgy köteles a rendkívüli szükséglet terhében osztozni, mint a gazdag. *Másodszor* hamis állítás, hogy azon esetekben, ha a rendkívüli adó a tőkét kevesbíti, ennek hatását csak a most adóval megrovott gazdagabb polgárok örökösei és jogutódai fogják érezni. Érezni fogja biz azt valamennyi adófizető s a munkás osztály is, mert ha az adó a tőkét is megtámadja, a rendkívüli adó a jövedelmiszerezési alkalmak kevesbedése folytán az alsó osztályt is nyomja. HELD azon állítása, hogy minden tárgyilag belföldi kölcsön azt mutatja, miszerint a kérdéses szükséglet kielégítéséhez megkívánható eszköz belföldön volt feltalálható, tehát adókból is be lett volna szerezhető, semmit sem bizonyít, mivel ha nagy összeget adóztatás által kellett volna előteremtteni, az adó a kölcsönnél még jobban megtámadta volna a nemzeti tőkét.

szellemi javak alakjában a nemzetgazdaság birtokában marad, és a kölcsönnek a nemzeti jövedelem szaporodására gyakorolt hatása ellensúlyozza az érette elvállalt áldozatokat, az ország hitele teljes joggal igénybe vehető. Megfordítva akkor követne el az állam jogtalanságot, ha a jövő nemzedéknek biztos hasznot ígérő kiadást a mostani nemzedék fizetési képességével arányban nem álló, tehát a magán gazdaságok törzsvagyonát megkárosító adóval fedezne. Még azt sem lehet mondani, hogy kölcsön által jogosan egyedül azon szükségletek elégíthetők ki, melyek az utókornak közvetlen hasznot biztosítanak, mivel ha valamely közcél csupán kölcsön által valósítható meg, az adósság előnyeiben a jövő nemzedék is részesül, mely a hitelművelet elmaradásának káros hatását, az állami élet fejlődésének megakadását, nagyon is megérezné. Mihelyt a kormány oly intézményekre használja fel a kölcsönt, melyek az állami tevékenység eredményét előbbre viszik, nem lehet az államadósság jogosságát kétségbe vonni. Az azután, hogy a magában véve jogos adósságcsinálás öszzszerű esetekben egyúttal czélszerű-e? más kérdés, mely csak az ország pénzügyi helyzetének, a nép adóerejének, a pénzpiac állásának és más ily tekinteteknek mérlegelésével oldható meg.

Vége a fenforgó kérdés megítélésénél azt is vizsgálat alá kell vennünk, hogy a *rendkívüli szükségletek természetének*, melyik fedezési eszköz felel meg inkább? A rendkívüli szükségletek rendszerint nagy és rögtön elöteremtendő összegeket igényelnek. E tulajdonságok a kölcsönben inkább feltalálhatók. Az adók lassan folynak be. Azonban a kölcsöntökék már azon okból is, hogy a tőkepenzsek az eddiginél minél előbb nagyobb kamatot elvezzenek, gyorsan begyűlnek. Az igen súlyos adók a kevésbé módos polgároktól be sem hajthatók. Azok, akiknek összes vagyonuk valamely vállalatban van elhelyezve, az adóösszeget csak üzleti tőkéjükből fizethetik, vagy pedig kölcsönhöz kénytelenek folyamodni. És a magánosok kisebb hitelüknél fogva rendszerint nagyobb kamatot kénytelenek fizetni, mint az állam. A rendkívüli adónak nagy hátránya, hogy annál nehezebben valósíthatja meg az arányosság elvét, minél nagyobb a beszerzendő összeg. A rendkívüli szükségletnek adók által eszközölt fedezése az adórendszer rögtöni és jelentékeny módosítását teszi szükségessé, ennek pedig a magán gazdaságokat igen sujtó következményei lehetnek. A rendkívüli adók súlya izgatólag hat a kormányrendszer ellen elkeseredést szül, mely az adóztatás eredményét is kétségessé teheti. Vannak esetek, amidőn nagy összegnek rögtöni beszerzése az államra nézve valóságos életkérdés. Ilyenkor az állam, ha nem akar lételéről lemondani, hitelét kénytelen igénybe venni.

A mondottakból a következő eredmények vonhatók le:

1. Mind a rendkívüli adónak, mind az államkölcsönnek megvan a maga létjoga. Azonban arra nézve, hogy öszzszerű esetekben

a kettő közül melyik alkalmazandó, nem lehet *feltétlenül érvényű* szabályt felállítani, mivel az adott viszonyok, jelesen a kérdéses szükséglet természete, az eddigi adók súlya, az adóerő és a megkívántató összeg nagysága szerint, majd az egyik, majd a másik eszköz a helyesebb.

2. Mindazon kiadások, melyek egyedül a jelen érdekében tétetnek, tehát a *mulékony szükségletek*, ha rendkívüliek is, kizárólag a jelen nemzedék erejéből, azaz adók által fedezendők. Vannak azonban esetek, melyekben ezen szabály alól is kivételnek van helye. Névszerint, ha rögtön kell a szükséges összeget beszerezni, és ez adók által el nem érhető, vagy ha a rendkívüli adó a magán gazdaságokat tönkre silányítaná, a kormány hitelművelethez kénytelen folyamodni. Csakhogy a kivételes viszonyok megszünte után, illetőleg a közgazdasági helyzet jobbra fordultával, az adósság visszafizetendő.

3. Minthogy nincs oly természetű állami kiadás, melynek közvetlen vagy közvetett hasznában egyedül a jövő nemzedék részesülne, az legyen a főszabály, hogy a *rendkívüli kiadások terhének egy részét*, a fizetési képesség által határolt korlátokon belül (az *általános jövedelmi adó* felemelésével vagy rendkívüli vagyonszámla alkalmazásával), a *jelen nemzedék viselje*. Ha a rendkívüli adó előreláthatólag nem fogja a magán gazdaságok fejlődését megakasztani, a szükséglet megfelelő része már csak azon okból is adó által fedezendő, mivel a törzsvagyon nem érintő adó a nemzeti jövedelem nélkülözhetőbb részeit vonja magához, ellenben a kölcsön a már tőkésített vagyonelemeket is magába fogadja.

4. Ha a rendkívüli kiadás által oly anyagi vagy testetlen jószág hozatik létre, melynek értéke egészen vagy részben az utókorra is fenmarad, vagy ha oly rendkívüli szükséglet áll elő, melynek ki nem elégítése a jövőt is veszélyeztetné, a megkívántató összegnek azon része, mely a későbbi nemzedékek által élvezendő előny értékének felel meg, *kölcsön*, másik része pedig *adók* által szerzendő be.

5. *Maradandó értéknek létesítése* magában véve még nem igazolja az államkölcsön czélszerűségét, amennyiben ezenfelül azt is bírálata alá kell venni, vajjon a kölcsön segítségével előhozandó érték az összeségnek nagyobb hasznot fog-e hajtani, mint ha a kölcsöntökék a magán gazdaságoknál hagyatnának, mert ha a tökékek nem semmisülnek is meg, a magán gazdaságoktól történő elvonásuk a nemzeti termelés fejlődését tartóztathatja fel.

6. A *háború költségei* nagy része csak kölcsön által fedezhető, mivel a háború által megbénított adóerő a túlságosan súlyos adót nem bírja el, ezenfelül ilyenkor sok üzleti ágban kevesebb tőkére van szükség, más termelési ágak pedig több tőkét kívánnak, s a tökékek átvonulását más elhelyezésekbe az államkölcsönök elősegítik.

NEGYEDIK RÉSZ.

AZ ÁLLAMHITEL ÉS AZ ÁLLAM- ADÓSSÁGOK.

SMITH: V. k. III. fejt.; BAUMSTARK: Ricardo-s Grundsätze. II. 784. l.; LOTZ: III. 433. l.; JAKOB: l. 746. §.; MALCHUS: l. 80. §.; SISMONDI: Nouveaux princ. I. 317. l.; MACCULLOCH: A treatise 410. l.; ST. MILL: V. k. 7. fejt.; RAU: II. 471. §.; UMPFENBACH: II. 111. l.; WIRTH: II. 533. l.; HOCK: 265. l.; PFEIFFER: II. 555. l.; BERGIUS: 623. l.; STEIN: II. 340. l.; KAUTZ: 192. l.; LEROY-BEAULIEU: III. 266. l. és a IV. kötet egészen. WAGNER ide vágó dolgozatai, különösen: Ordn. d. österr. Staatshaushaltung. Wien, 1863.; «Staatschulden» című cikke a Bluntschli-féle államszótár X. kötetében; és Schönberg kézik. II. köt. 433. l.; NEBENIUS: Off. Credit. Carlsruhe, 1829.; ZACHARIA: Schuldenwesen d. Staaten d. heut. Europa. Leipz. 1831.; FULDA: Staatscredit. Tüb. 1832.; BERNOULLI: Beiträge z. richt. Würdigung d. Staatsanleihen. Carlsruhe, 1833.; BAUMSTARK: Versuche üb. Staatscredit. Heidelb. 1833.; DIETZEL: Syst. d. Staatsanl. Heidelb. 1855.

ELSŐ FEJEZET.

Az államhitel s az államadósságok általában.

86. §.

Az államadósság jogalapja. Az állami és a magán hitel közötti különbség.

A legszerencsésebb pénzügyi viszonyok közt levő országban is előfordulnak oly rendkívüli szükségletek, melyek egyedül az államhitel felhasználásával, azaz kölcsönrel fedezhetők. Az állam az adóssággal elvállalt kamatfizetési és törlesztési kötelezettséggel legtöbbször a későbbi nemzedékek jövedelmeit is igénybe veszi. Azonban az államkölcsön terheitől a jelen kor sem szabadul meg. Kamatokat a jelen nemzedék is fizet. Ha a kormány a kölcsöntőkét meddő célokra fordítja, a mostani nemzedék tőkeerejét kisebbíti,

és ha a későbbi években részint a megtakarítások, részint a kereseti tevékenység fokozása a nemzeti tőkét ismét a korábbi álláspontra segítik: a nemzetgazdaság a jólétnek csak azon polczára emelkedik, melyet a kölcsön elmaradása esetében már előbb is elfoglalt volna. Azért, hogy a kamatfizetés és a törlesztés terhet a jövő nemzedék viseli, a jelenkor nem hártja az államadósságot egészen a jövőre, amennyiben azon veszteségből, mely a meddő kölcsönből származik, a maga részét a jelen nemzedék is kivesszi.

Az államadósság jogalapja az állam maradósságában gyökerezik. Lételének megmentésére az állam epen úgy felhasználhatja hitelét, mint a magán gazda. És azon terheket, melyeknek gyümölcseit a jövő is élvezni fogja, nem volna igazságos egyedül a jelen nemzedék vállaira hártani. Ha valamely mellőzhető szükséglet fedezésére az államkölcsön az egyetlen czélszerű eszköz, a jelen nemzedék nemcsak jogosítva, de kötelezve is van az ország hitelét igénybe venni. Ha a törvényhozás feltenné magában, hogy minden körülmények közt csak a folyó bevételekre fog szorítkozni, oly események következhetnének be, melyek a jelen nemzedéket az utókor irányában méltán felelőssé tennék. Az államadóssághoz a kölcsön szükségességén kívül, hasznossága is megadja a jogot. Az oly kölcsön jogosságát, melynek eredménye az adósságért elvállalt áldozatoknál nagyobb arányban emeli a nép adózási képességét, senki sem vonhatja kétségbe, mivel az ily kölcsön maga hozza elő azon eszközöket, melyek a kamatozásra és törlesztésre szükségesek.

Nem szabad azonban szem elől tévesztetni, hogy az államkölcsön adóterhet ró a polgárookra. Az államadósság tehát józanul csak azon határig szaporítható, amellyig a fizetendő kamatok beszerzésére szükséges adókat a nép elviselheti. Ahol ez figyelmen kívül marad, a folyton növekvő adósságoknak évről-évre szaporodó kamatait csak új adósságokkal lehet fedezni, aminek, ha sokáig tart ezen természetellenes állapot, fizetéseképtelenség a következménye. Minthogy pedig a jövőbe pillantás nehézségénél fogva vajmi ritkán lehet előre tudni, hogy a kölcsön eredménye ellen fogja-e súlyozni az érette elvállalt áldozatokat, és a nép a nagyobbodott adóterhet gazdasági helyzetének rongálása nélkül el fogja-e bírni? a kormány csak a fenforgó viszonyok minden oldalú mérlegelésével és a legnagyobb elővigyázattal határozza el magát kölcsönvételre.

Az államhitel lényegileg ugyanoly természetű, mint a magán hitel. A legkisebb magán kölcsön s a legnagyobb államkölcsön sikerének legelső feltételét az adóba helyezett bizalom képezi. A hitel mérvét és használatát szabályozó törvények az állami s a magán hitellel egyaránt kihatnak. Mindamellett az államháztartásnak a magán gazdaságoktól sok tekintetben eltérő természeténél

fogva a hitel szóban forgó két alakzata közt jelentékeny különbségek mutatkoznak.

Az államhitel épen úgy, mint a magán hitel, az adós *fizetési képességén és fizetési akaratán* nyugszik. Csakhogy a fizetési képesség az államnál bizonyos irányban nagyobb, más szempontból pedig kisebb, mint a magánosoknál. Nagyobb annyiban, amennyiben az állam az egész nemzet fizetési képességét veheti igénybe, amíg a magán adós csak saját vagyonával rendelkezhetik. Kisebb oly értelemben, hogy az államkincstár a nemzeti vagyont jogosan csak a közszélok által vont korlátokon belül terhelheti meg, ellenben a magán adós feltétlen ura vagyonának.

Nagy különbség van az állami s a magán hitel közt abban, hogy az államot *bírói úton* nem lehet tartozásának teljesítésére szorítani. Minthogy a kölcsönügylet, akár magán személy, akár valamely állam az adós, *magánjogi szerződés*: a beperelhetés joga szigorúan véve az állam hitelezőjét is megilleti, de ezen elvont jognak nincsen gyakorlati értéke, mert az állam ellen hozott ítéletet nem lehetne végrehajtani. «Az állam adóssága szent adósság ugyan, — mondja LEROY-BEAULIEU — de némileg hasonlít a játékbeli adóssághoz, amennyiben megfizetésére nézve nem áll rendelkezésünkre semmiféle kényszereszköz». Azonban a követelés magánjogi érvényesítésének hiányát az államgazdaság helyes kezelése s az alkotmányos állami szervezet pótolja, amennyiben az államháztartás nyilvánossága s alkotmányos ellenőrzése, és az államhitel szilárdságával járó előnyök rendszerint elégséges biztosítékot nyújtanak arra, hogy az állam tartozásának eleget fog tenni.

Miután a legtöbb állam adóssága annyira felhalmozódott, hogy az adósság teljes visszafizetésére hosszú időn át gondolni sem lehet: az államadósság legnagyobb részénél a tőke közvetlen visszafizetésére irányuló igény helyébe a *kamatélvezet joga* lépett. Ez adja meg a magyarázatot abhoz, hogy az államkötvények értékét nem a névérték, hanem a tényleges kamatnak megfelelő tőkeösszeg határozza meg, és hogy a kölcsöntőke biztonságát nem a visszafizetés valószínűségétől, de a kamatok pontos fizetésétől függ. A közvetlen visszafizetés hiányát az államkötvények nagy forgalomképessége pótolja, amennyiben a kötvénybirtokos tőkéjét a kötvények elárúsítása által bármikor visszaszerezheti.

A hitel szóban levő két alakzata közt a tekintetben is jelentékeny különbség létezik, hogy a magán hitel igen gyakran *dologi biztosítékon* nyugszik, ellenben az államhitelnél az állam fennállásába helyezett bizalom, azaz a *hitel személyi mozzanata* a túlnyomó. Ezért van, hogy minél jobban erősíti a kormány helyes kormányzattal, névszerint a pénzügyek pontos kezelésével a tőkepénzesek bizalmát, annál kedvezőbb kölcsönfeltételekre tarthat számot.

Végre amíg a magán hitel felhasználása inkább *esetleges*, vagy legalább az adós szabad akaratából folyik, addig az állam-

hitel igénybe vétele a legtöbbször *szükségképeni*, amelyről az ország sok esetben csak a közérdek feláldozásával, sőt az állami lét veszélyeztetésével mondhatna le.

87. §.

Az államhitel feltételei.

Miután a legkedvezőbb viszonyok közt levő ország is minden pillanatban abba a helyzetbe jöhet, hogy a pénzügyvilág bizalmát kénytelen igénybe venni, az államhitel szilárdsága az ország boldogulásának egyik legfőbb feltétele. Az államhitel szilárdságának egyfelől az ország *fizetési képessége*, másfelől *fizetési akarat* képezi alapját. A fizetési akarat bizonyos értelemben még a fizetési képességnél is fontosabb, amennyiben egyik leghathatósabb rúgója a közgazdasági viszonyok javításának s az államháztartás oly nemű elrendezésének, hogy az államgazdaság a nemzetvagyonosságnak, tehát egyúttal az ország fizetési képességének emelkedését ne akadályozza; és bizonyára szükségesebb feltétele az állami, mint a magán hitelnek, mert ez utóbbinál a fizetési akarat hiányát a törvényes kényszer pótolja.

A fizetési képességre s a fizetési akaratra befolyással levő tényezőket nem lehet egymástól élesen elválasztani. Mind a kettőre, tehát általában az államhitelre nézve határozók:

1. *A nép vagyonossága*, mivel minél gazdagabb a nemzet, annál több kilátásuk van a hitelezőknek arra, hogy az állam tartozásának eleget fog tenni. Különös nyomatékkal bír e tekintetben, hogy könnyen viselik-e a polgárok a rájuk rótt adókat, és el fogják-e bírni a jövőben szaporodó kiadásokat? Tapasztalati tény továbbá, hogy a virágzó műiparral és kereskedéssel bíró, az ingó tőkékben bővelkedő országoknak szilárdabb hitelük van, mint a túlnyomólag földművelő államoknak, amely utóbbiakban a nemzeti jövedelem nagy ingadozásnak van alávetve és a kamatfizetésre, valamint később a törlesztésre szükséges összegeknek folyóvátétele több nehézséggel jár.

2. *Az adórendszer minősége*, a pénzügyi kormány kisebb-nagyobb pontosságát, s az ország átlagos pénzügyi helyzete. Döntő mozzanatok e tekintetben: az adóteher arányos megosztása, a pénzügyek rendszeres kezelése, az állambevételek szabályos befolyása, a költségelőirányzatok túl nem lépése, szigorú takarékoság, az elvállalt tartozások hű teljesítése, a kamatfizetési és törlesztési feltételek megtartása s az államgazdaság nyilvánossága. Semmi sem ingatja meg annyira az állam hitelét, mint az elvállalt tartozások lerovásának megtagadása. A kamatfizetés vagy az előre kikötött törlesztés körül észlelt minden szabályellenesség és késedelem, a kamatoknak nem a kikötött pénznemben eszközölt fizetése, sőt a

fizetési határidők és helyeknek a hitelezőkre nézve kedvezőtlen megváltoztatása igen káros befolyással vannak az államhitelekre. Az államháztartás nyilvánosságának jótékony hatása nem szorul bebizonyításra.

3. *A már létező államadósság nagysága*, mivel ha annyira el van már adósodva az ország, hogy a kamatok folyóvá tétele már eddig is az adócsavar túlságos megfeszítését tette szükségessé, új kölcsönnek felvétele nagy nehézséggel van összekötve. Azonban az államadósság *igazi nagyságát* nem lehet egyedül az *adóssági tőke összege* nyomán megítélni. Egy döntőbb mozzanatot, jelesül az adósságnak a nép fizetési képességére gyakorolt hatását kell figyelembe venni. Ha a kölcsönrel létesített előnyök meghaladják az elvállalt terheket, az adóssági tőke növekedése a nemzetvagyonosság gyarapodását, ellenkező esetben csökkenését jelzi. Ehhez képest a különböző államok adósságait kimutató statisztikai adatokat s a rájuk alapított összehasonlításokat nagy óvatossággal kell fogadnunk. Valamely szám szerinti nagy adósság (pl. a francia vagy az angol államadósság), tekintettel az illető ország lakosságának vagyonosságára vagy a kölcsönök céljaira, tényleg sokkal kisebb lehet, mint egy más országnak (pl. Spanyol- vagy Magyarország) szám szerint jóval kisebb adóssága. Nyilvánvaló, hogy az államadósság érezhetőségére a *kamatláb* is döntő befolyással van. Ha az egyik ország nagyobb kamatot fizet, mint a másik, az utóbbi kevésbé érzi az adósság terhét.

4. *A nép műveltsége* (tehát a többi között a népoktatás állapota, az iskolai kényszer stb.), a *politikai érettség* foka, a *nép jellege és takarékosága*, kitartása, erkölcsi ereje és áldozatkészsége a veszély pillanatában, szóval mindazon erkölcsszellemi tulajdonságok, melyek egyrészt az állami szervezetnek szilárdságot kölcsönöznek, másrészt az iránt nyújtanak kezességet, hogy a nemzet utolsó esetben a legnagyobb áldozatoktól sem fog visszariadni.¹⁾ Az államhitelek fejlesztésének az sem utolsó tényezője, hogy a bel-

¹⁾ Az oly sok társadalmi rázkódtatáson keresztülment *Franciaország* a természetből vett bőséges adományokon, népének szorgalmán és ügyességén kívül, ezen ritka tulajdonságoknak köszöni bámulatra indító hitelét. A francia kormány által 1867-ben kiirt 700 millió frank kölcsönt maga *Franciaország* 24-szeresen, az utolsó háború után a Németország részére fizetendő 5 milliárd frank kárpótlási összeg beszerzésére kibocsátott kölcsönt ötszörösen, s az 1881-ki egymilliárd-kölcsönt 30-szorosan jegyezte túl. Az ily mesezerűnek nevezhető siker a francia városok kölcsöneinél sem ritkaság. Pl. a *Marseille* város által 1877-ben kibocsátott 82 millió frank kölcsönt 62-szeresen túljegyezték. Igaz ugyan, hogy a túljegyzések arányának igazi jelentőségét tetemesen leszálítja azon körülmény, hogy mindenki előre látván a bekövetkezendő nagy mérvű redukciót, a legtöbb aláíró sokkal többet jegyzett, mint amennyit fizetni képes lett volna, mindamellett ily óriási összegeknek jegyzése Franciaország roppant gazdagságán kívül, a francia népnek a haza megmentésére s a közjólét emelésére irányuló lelkesedését is bizonyítja.

földi vagyonos osztály mentől több tagja vegyen részt a kölcsönökben, mert csak az az állam élvezhet jelentékeny mérvű hitelt, amelynek polgárai maguk is bizalmat helyeznek az ország fennállásába és hitelállapotának szilárdságába.

5. Az államhitelnek egyik leghatékonyabb támasza az *alkotmányos állami szervezet*. Ahol maga a nép intézi az ország ügyeit, sokkal valószínűbb, hogy minden egyes esetben a kölcsön nélkülözhetetlensége, illetőleg az fog dönteni, vajjon a kölcsön által létesítendő cél nagyobb hasznot fog-e az összeségre hozni, mint amennyi áldozatot az adózókra hárít. A népképviselőt hozzájárulása, tehát a kötelezettségnek maga a nemzet által történő elvállalása az államkölcsönöknek *nemzeti jelleggel* ruhazza fel; ez pedig a pénzvillág bizalmát jelentékenyen növeli.¹⁾ Alkotmányos országokban az államadósság igazgatása is a népképviselő ellenőrzése alatt áll, ami a takarékoság, pontosság és nyilvánosság nem megvetendő biztosítéka. Ellenben az önkényuralmi országok, amelyekben jog mentől kevesebb, csak hatalom van, amelyeknek kormányai a közszellem legfőbb alapját, a polgárok többségének megelégedését, az egyéni jogok kevésbé vételével s a politikai szabadság megsértésével aláássák, ritkán dicsekednek állandó hitellel.

6. Végre csaknem szükségtelen kiemelni, hogy az államhitelek a *bel- és külpolitika terén mutatkozó minden nevezetesebb változást*, a külhatalmi állásra vagy a belnyugalomra befolyással levő minden lényegesebb mozzanatot megérez, mert minél nagyobb nyomattal bír az állam külfelé fellépni és minél inkább van belzavarok ellen megvédve, annál inkább élvezheti a tartós és zavartalan gazdasági fejlődés és ezzel együtt a szilárd hitel áldásait.²⁾

¹⁾ Nem kell egyébaránt gondolni, mintha az alkotmányos állami szervezet feltétlen biztosítéka volna az államhitelezőket megillető jogok épségben tartásának. *Mississippi, Florida* stb. északamerikai államok is megtagadták adósságaik elismerését, azt hozván fel okul, hogy a kölcsönök a törvényes formák mellőzésével vétettek fel és céltalan kiadásokra pazaroltak el. *Ausztria* pedig épen alkotmányos erája kezdetén, 1868-ban vitte keresztül az önkényes kamatleszállítást.

²⁾ Hogy a gazdasági romlás, kormányzati bomlás és fejletlenség, polgárháborúk, szóval az állami szervezet ziláltsága mennyire tönkre silányítja az ország hitelét, Európa újabb történetében *Spanyolország* példája bizonyítja. A spanyol kormány által 1873-ban aláírásra bocsátott 7 millió font sterling kölcsönre *Madridban* csak 8000 font jegyeztetett, dacára annak, hogy az aláírt összeget lejárt kamatszelvekkel is be lehetett fizetni. A 3%-os államkötvények börzeárfolyama ugyanakkor a névérték 15%-át tette.

88. §.

Az államkölcsonök gazdasági és pénzügyi hatása. Az államadóságoknak tulajdonított előnyök és hátrányok.

Az államkölcsonök *közvetlen hatása* abban nyilvánul, hogy a magán gazdaságokból tőkét vonzanak magukhoz. Hogy ebből folyólag a kölcsönvételnek a közgazdaságra mi csoda hatása van, a kölcsön céljától s a pénzpiacz állásától függ. Ha a kölcsöntöke termékeny célra fordítatik, a kölcsön a termelést és a forgalmat előmozdítja, és feltéve, hogy a kölcsön által termelt anyagi vagy testetlen javak értéke az elvállalt terheket meghaladja, az államadóság az összeségre nézve jótékony eredményű. Ellenben határozottan káros hatású a kölcsön, ha felhasználása általában semmi, vagy az elvállalt áldozatoknak meg nem felelő anyagi, politikai, illetőleg erkölcsszellemi értéket eredményez. Az államkölcson káros hatása a nemzetgazdaságra annál inkább érezhető, minél kisebb a rendelkezésre álló tőkék készlete, azaz minél több oly tőkét vonz a kölcsön magához, amelyek különben is gyümölcsöző elhelyezést találtak volna. Ha a kölcsönbe külföldi, vagy oly tőkék folynak, melyek különben elfogyasztattak, tétlenül heverték vagy legalább nem oly nagy hasznot hajtottak volna: az adósságcsinálásnak — feltéve természetesen, hogy nem céltalan tőkesemmisülést közvetít — a nemzetgazdaságra üdvös hatása van.

Az államadóságok kiváló előnyének szokták tekinteni, hogy *a tőkék biztos elhelyezését könnyítik*, amennyiben az állam elleni követelés rendszerint nincsen veszélyeztetve; hogy továbbá *a tőkék összpontosítására és takarékosagra* nyujtanak alkalmat. Mindent el kell ismernünk, de ezen előnyök a bankok, takarékpénztárak és hitel-szövetkezetek által is elérhetők. Egyedül azért kötni kölcsönt, hogy az állam takarékosagra szoktassa a népet, annál inkább botor eljárás volna, mert a megtakarítás azon része, melyre a kölcsön adott okot, a kölcsönösszegnek csak igen csekély hányadát képezheti, és mert a kölcsön meddő felhasználása esetében azzal semmit sem nyer a nemzetgazdaság, hogy a kölcsöntöke egy részének oly takarítás adott lételt, amely különben elmaradt volna. — Mások arra szeretnek hivatkozni, hogy az államadóságok a *világ gazdaság tőketömegének arányos megoszlását* mozdítják elő, mivel a különböző népek tökebőségének és hiányának kiegyenlítését közvetítik. Ez is áll, de a kölcsön megkötésére nem szolgálhat indokul, mert a tőkék állami hitelműveletek nélkül is oda szivárognak, hol alkalmazásukra a legkedvezőbb alkalom kínálkozik.

Némelyek azt emelik ki, hogy az államadóságok rendszere *a belbékének támasza*, amennyiben az államkötvények birtokosai minden befolyásukat saját érdekükben a belnyugalmat veszélyez-

tető zavarok ellensúlyozására használják fel, s a kormányok az államhittel megőrzése kedvéért hatalmukat mérséklék és a polgárok szabadságát tisztelik. Ezzel azonban az államadóságok annál kevésbé védelmezhetők, mert a hitelezők rokonszenve a belbéke biztosítására nem elég, a polgári szabadság tiszteletben tartása pedig csak akkor üdvös, ha a nép boldogítására irányuló nemes szándékból, és nem anyagi érdekből származik.

Az államkölcsonök előnye gyanánt azt is szokták emlegetni, hogy *az államkötvények árfolyama a kormány sáfarkodása iránti közvéleménynek híi kifejezője*, a pénzvilág bizalmának s az általános gazdasági helyzetnek fokmérője, mely a kormány tevékenységének is iránytűje lehet. Nem szabad azonban figyelmen kívül hagyni, hogy az állampapírok folyamára a közvéleménynek nem biztos kifejezője, mivel alakulására sok oly tényező foly be, melyek nincsenek összefüggésben a kormány magatartásával. Az államkötvényekre vonatkozó kereslet nemcsak az állam iránti bizalom erősülésekor, hanem oly időben is nagyobbodik, midőn sok az elhelyezést kereső töke. A legtrikább esetben lehet elhatározni, hogy az államhittel változása, vagy a pénzpiacz pillanatnyi állása, esetleg börzeüzelmek okozzák-e az árfolyam emelkedését vagy hanyatlását? A közvélemény megismerésének sokkal helyesebb és biztosabb eszköze a szabad sajtó és a népképviselőre fektetett helyhatósági rendszer.

Az államkölcsonök kiváló hátrányául vetik fel, hogy *börzejátékra* szolgáltatnak alkalmat. Kétségtelen, hogy az állampapírokkal való üzérkedés a termékeny foglalkozásoktól sok tőkét és munkaerőt édesget magához, de más oldalról nem kell figyelmen kívül hagyni, hogy a tőzsdei ügyletek a forgalom szabályozása által a nemzetgazdaságnak fontos szolgálatot tesznek, és hogy az államkötvények egyik nagy előnyét, t. i. minden pillanatban való elárulhatóságukat, épen a tőzsdei forgalomnak lehet köszönni. Egyéb-ként a börzeüzérkedésnek a bankok, biztosító társulatok, közlekedési és ipari vállalatok részvényei, továbbá az elsőbbségi kötvények, záloglevelek s a magán hitelsorsjegyek is elég anyagot adnak.

Az sem alaptalan ráfogás, hogy az államkölcsonök a törvényhozást s a kormányt *oly kiadásokra csábíthatják, amelyek különben elmaradtak volna*, mert valószínű, hogy sok fölösleges költsékezés meilőztetnék, ha minden kiadásnak egyedül a jelenkor viselné terhetét. De más oldalról sok igen fontos kiadás, amelyek jótékony hatását egész teljében csak a jövő nemzedék fogja érezni, nem lehetne valóságba, ha terhüket kizárólag a mostani nemzedék lenne kénytelen viselni. Azt pedig nagyon nehéz meghatározni, hogy egy megtörtént céltalan vagy egy elmaradt szükséges kiadás foglal-e nagyobb kárt magában? Az államhittel épen úgy vissza lehet élni, mint a magán hitellel s a többi még oly üdvös társadalmi intézményekkel anélkül, hogy egyesek vétkei miatt ezen intézményeket kár-

hozhatni lehetne. Az államhittel meggondolatlan használatából eredő veszélyek a legnagyobb óvatosságra intsek a kormányt, de az államkölesönökről végleg lemondani annyi volna, mint a közjó emelésére ajánlkozó egyik leghatékonyabb eszköztől és a megsemmisülés néha egyetlen ellenszerétől fosztani meg az államot.

Sokan azt gáncsolják az államkölesönökben, hogy a *nemzeti vagyon és jövedelem megosztására kedvezőtlen hatásuk van*, amennyiben a kamatláb emelkedése a tőkepenzesek jövedelmét szaporítja, s a mezőgazdák, vállalkozók, valamint a munkások jutalékát a nemzeti termelés tiszta hozadékából csökkenti. Mivel pedig a tőkebirtokosok tőkeképző ereje vagyonuk szaporodása arányában nő, a tőkebirtokosok idővel még jobban meggazdagodnak, ellenben a szegények sorsa egyre sanyarúbbá válik. Igaz, hogy az államkölesön sok esetben, névszerint akkor kedvezőtlenül hat a vagyonmegosztásra, ha nem a közállapotok javítására fordítatik; de más oldalról nem kell szem elöl tévesztetni, hogy a jelenkor erejét meghaladó rendkívüli adó a törzsvagyon megtámadása folytán épen ily mértékben emeli fel a kamatlábat, és hogy valahányszor a közérdek kölesönkötést követel, annak mellözése a közvetlenül termelő osztályokra nézve még sujtóbb hatású volna.

Szóval az államkölesönök előnyeik magukban véve épen kevésbé jogosítják fel a kormányt kölesönkötésre, mint ahogy az államadósságoknak tulajdonított hátrányok nem szüntetik meg az államhittel használatának jogosultságát úgy, hogy az államkölesön magában véve nem — csak felhasználása lehet előnyös vagy káros. «Vagy inkább, mondjuk határozottan, az állam azon tehetsége, melynél fogva kölesönöket köthet, jótétemény. A közhittel tiszteltre méltó, épúgy, mint a magán hitel, amelylyel lehet visszaélni, mint pl. a lőporral vagy a dynamittal; amely azonban magában véve kétségtelen jótétemény.» (LEBOY-BEAULIEU.) — Az örökös adósságszínálás rendszere, a hiánynak évről-évre történő halmozása, tagadhatatlanul végenyészetre kárhóztatja az állami rendet, évtizedekre, meglehet századokra löki vissza a nemzetgazdaságot; de ha a rendes kezelésben nincs felbillentve az államháztartás mérlege, és kölesönhöz csak oly szükségletek fedezése végett nyúl az állam, melyeknek mellözése az ország lételet helyezi kérdés alá, s amelyeknek kielégítése igazán túlhaladja a jelenkor erejét, vagy ha a kölesön eredménye a jövő időszakokra is, és pedig olyképen terjed ki, hogy az adóssági teher súlyát a kölesön által létesített cél több, mint kárpótolja: akkor az adósságszínálás szükséges, illetőleg jogos és czélszerű. Nagyon tévednek tehát azok, kik az államadósságban mellözendő bajt vagy elkerülhetetlen rosszat, növekedésében közcsapást és szegényedést látnak. Sőt inkább a fejlettség felsőbb fokán az államgazdaságnak nélkülözhetetlen szervi része, és az ország felvirulásának gyakran egyedüli megindítója.

89. §.

Kölesönkötés belföldön vagy külföldön.

Az idegen tőkékből álló, azaz a *tárgyilag külföldi államkölesön* hatása a belföldi tőkékből alakult kölesön hatásától különböző. Ha a kölesön belföldi tőkéket vonz magához, a magán gazdaságokban elhelyezett tőkemennyiséget kevesbíti. Ha ellenben idegen tőkék mennek a kölesönbe, a belföldi termelési ágakban elhelyezett tőkék érintetlenül maradnak, sőt a belföld rendelkezésére álló tőkekészlet nagyobbodik és a hazai termelés és forgalom élénkebbé válhatik.

A közvélemény a külföldi kölesönt rendszerint ellenszenvvel fogadja, azt tartván, hogy a külföldieknek a hazai közviszonyokba való beleegyezésére nyújt alkalmat, s hogy az adóssági kamatoknak külföldre vándorlása az ország lassankénti elszegényedésére vezet. Bizonyára szerencsésebb az az ország, mely a kölesönt saját alattvalóinak nélkülözhetőbb tőkéiből, vagyis oly belföldi tőkékből hozhatja össze, melyek a hazai termelés fejlődésének feltartóztatása nélkül vonulnak az állampénztárba. De ahol nem lehet a belföldön rendelkezésre álló tőkékből a szükséges összeget beszerezni, sokkal helyesebb külföldi tőkéket venni igénybe, mint a nemzeti termelést rendkívüli adók vagy *tárgyilag belföldi kölesön* által a szükséges tőkeerőtől megfosztani. Az évenként külföldre menő kamat akkor tagadhatatlanul veszteség, ha az ország a kölesönt helytelen czélra használta fel, de ez nem a külföldi kölesön, hanem általában a kölesönkötés, illetőleg maga a kiadás ellen szól. A nemzeti termelés eredményének egy része kamat fejében ugyan külföldre megy, de ez sokkal kisebb veszteséget képvisel, mintha az állam az illető szükségletnek belföldi kölesöntőkék vagy adók által eszközölt fedezésével a hazai termelésben működő törzstőkét rongálja meg. A külföldi tőkék lassankénti visszafizetése, akár adósságtörlesztés, akár az államkötvényeknek belföldiek által eszközölt megvásárlása útján menjen teljesebbé, jóval kisebb teher, mintha az egész összeg egyszerre vonatnék el a termeléstől, mert a visszafizetés oly időben történhetik, midőn a nemzetgazdaság talán épen az idegen tőkék segélyével létesített czél termékenysége folytán fejlődésnek indul.¹⁾

A külföldön elhelyezett adósságnak kétségtelenül nagy hátránya, hogy valahányszor az államhittel ingatagga válik, az idegen tőkepenzesek birtokában levő államkötvények értékesítés végett

¹⁾ Nagyon helyesen jegyzi meg WAGNER, hogy Ausztriát az adóssága azon részének megfelelő adóztatás, mely külföldön van elhelyezve, talán tönkre tette volna, mert az evégből felemelt adót sem a termelés fokozása, sem a fogyasztás megszorítása nem fedezte volna, hanem a nép tőkéjéből lett volna kénytelen az adót megfizetni.

tömegesen a belföldi piacokra kerülnek, ami az állampapírok árfolyamát megrontja, a készpénz utáni kereslet növekedése folytán a bankjegyek beváltásának felfüggesztését s ezzel együtt a hitelforgalom és az egész termelés időleges fennakadását okozhatja. De az ily válságoknak a magán hiteljegyekre (részvényekre, elsőbbségi kötvényekre stb.) ugyanezen hatásuk van, s a külföldi adósság előnyei ezen hátrányt teljesen kiegyenlítik.

A tőkészegény országok kormányai a kötvények külföldön való kelendőségének előmozdítása okából a kölcsönöket *külföldi tőzsdépiacokon* szokták megkötni. Azonban a kölcsönkötésnek s a kötvények kibocsátásának helye a kölcsön végleges elhelyezésére nézve közönyös, mivel ha az államkötvények megszerzése s a kamatok felvétele a hazai s az idegen tőkepénzesekre nézve egyenlően előnyös és kényelmes, a tőkék a kamatláb egyenlősülési irányzatánál fogva oda vonulnak, ahol legnyereségesebb alkalmazást találhatnak. Ha a kölcsönfeltételek nem elégitik ki a külföldi tőkepénzeseket, hasztalan minden kísérlet az idegen tőkék átvezetésére. Az, hogy a külföldiek részt vesznek-e és mily mértékben vesznek részt a kölcsönben? nem az állam tetszésétől, hanem a tényleges kamatláb nagyságától s a külföld bizalmától, azaz az elhelyezés biztosságától függ. Legyen a kölcsön alakilag belföldi vagy külföldi, vagyis forduljon a kormány akár közvetlenül a hazai, akár az idegen pénzpiacokhoz: az államkötvények csak az esetben fognak a külföldi tőkepénzesek birtokába menni, ha a belföldi tőkék más beruházásokban többet jövedelmeznek, és ellenkező esetben, ha az állam külföldről akarná is beszerezni a kölcsönösszeget, a kötvényeket belföldi tőkepénzesek fogják megvásárolni.

Régebben meglehetősen el volt terjedve az a nézet, hogy az államkölcsön soha sem lehet káros, ha belföldön vétetik fel, mivel a kamatok az országban maradnak, s a nemzet ez esetben tulajdonképpen önmagának adósa. Sőt némelyek azt állították, hogy az államkötvények új tőkét teremtenek és a nemzetvagyonosságot gyarapítják.¹⁾ Téves e felfogás, mert a kötvények nem új tőkék, hanem csak az előbb létezett s az állam által talán minden haszon

¹⁾ E nézet követői közül kiváltképpen PINTO (Traité de la circulation et du crédit. Amsterdam, 1772.) emelendő ki, aki hogy bebizonyítsa, mi-kép Angolország adósságai a nemzetnek előnyére voltak, azon elvet állítja fel, hogy az államkölcsönrel új tőke keletkezik, mert a kölcsönösszeget a kormány ismét kiadja, és nemcsak a kötelezvénnyek, hanem a készpénz is a nép birtokába megy. — Voltaire is azt állítja, hogy az az állam, amely csak önmagának tartozik, nem szegényedhetik el. — Mélon szerint az államadósságnál a jobb kéz csak a balnak tartozik, mi által a test, vagyis a nemzet el nem gyengülhet. De jól jegyzi meg BAUDRILLART (374. l.), hogy: «Mélon mondatával minden zsarolást és lopást lehetne igazolni, mert a pénz soha meg nem semmisül, ha az egyik kézben nincs többé, ott van a másikban, ami igen kevésbé vigasztaló arra nézve, ki meg lón fosztva».

nélkül elharácsolott tőkéknek képviselői. Az államkötvények csak a hitelforgási eszközöket szaporítják, ezek pedig nem javak. És az, hogy a kormány a kölcsöntőkét benn az országban adja ki, az államadósságból eredhető káros következményeket nem szünteti meg, mivel az összeségre nézve egyedül az bír fontossággal, hogy az állam a kölcsönből miféle javakat és szolgáltatásokat vásárol. Ha a kölcsön termékeny célokra fordítatik, a tőke újból a nemzetgazdaságba megy át. Ha ellenben a kölcsönből szerzett javak és szolgáltatások maradandó eredmény nélkül fogyasztatnak el, a kölcsöntőke a nemzetvagyonosságra nézve elenyészik.

90. §.

Az államadósságok s az államkölcsönök osztályozása.

Az államadósságok s az államkölcsönök többféle szempontból osztályozhatók.

I. A *közigazgatási jog* szempontjából *igazgatási és pénzügyi adósságokat* lehet megkülönböztetni. Az *igazgatási adósságok* az államot terhelő azon kötelezettségek, melyek az általános pénzügyi igazgatáson kívül létező igazgatási ágak működéséből s üzleti viszonyaikból származnak. Ide tartoznak az államot mint *magánjogi személyiséget* és *vállalkozót* terhelő, pl. az állami jóság-, bányá-, vasuti stb. igazgatóságok által felvett üzleti kölcsönök, az építési, szállítási és szolgálati szerződésekből eredő állami tartozások, az állami közegek által őrzött vagy egyúttal kezelt érték-papírok, óvadékok, bírói letétek, árvapénzek stb. visszaszolgáltatásának kötelezettsége, a postautalványokra eszközölt befizetések a kifizetés idejéig, a postatakarékpénztári betétek addig, amíg az államadóssági pénztárba be nem szállítatnak vagy államkötvényekben el nem helyeztetnek, mert ekkor már a pénzügyi adóssággal egyesülnek. Az igazgatási adósságok tisztán közigazgatási vagy üzleti működésnek levén eredményei, nem igénylik a népképviselőt hozzájárulását. A *pénzügyi adósságok* mindazon állami tartozásokat foglalják magukban, melyek az állami feladatok és tevékenységek megvalósítására szükséges rendkívüli segélyforrások beszerzése vagy a rendes bevételek mulékony hiányának pótlása végett létesített pénzügyi műveletekből erednek.¹⁾

¹⁾ STEIN (II. 369. s k. l.) új rendszert akarván felállítani, az állam *pénzügyi és államadóssági hitelét* különbözteti meg. *Pénzügyi hitelnek* az államhitel azon nemét nevezi, melyet a kormány, tekintet nélkül az igazgatás többi részeinek szükségleteire, csak azért vesz igénybe, hogy az *esedékessé vált fizetéseket* fedezze. A pénzügyi hitel tehát nem az igazgatás feladatán, hanem valamely más elvállalt fizetési kötelezettségen alapszik. A pénzügyi hitel használatának tartama rövid, mert csak addig tart, míg az igénybe vétele folytán létrejött kölcsönök a folyó bevételekből nem tör-

II. Pénzügyi szempontból jóval fontosabb a függő s az állósított adósság közötti különbség. A *függő* vagy *lebegő adóssághoz* (dette flottante) azon kölcsönök sorolandók, melyek csak azon okból vétettek fel, mert a rendes bevételek kellő időben be nem folytak. Ennélfogva a függő kölcsönök a rendes folyó kiadások átmenetes fedezésére szolgálnak és visszafizetésük a később befolyandó rendes bevételekből, tehát rövid idő alatt, vétetik ezélba. Ellenben az *állósított* vagy *fundált adósság* (dette fondée ou consolidée) az állami feladatok és tevékenységek kivételére szükséges rendkívüli segélyforrásoknak állandó vagy hosszabb időre való beszerzéséből származik, amelynek közvetlen visszafizetését az állam vagy épen nem, vagy csak messzire terjedő határidőben igéri meg úgy, hogy az évi rendes bevételekből egyedül a kamatok, vagy ezeken felül legfeljebb a törlesztési részletek fedeztetnek. Ha az állam a kamatok fizetésére s a törlesztés eszközzésére egy külön alapot vagy bevételi forrást (államjóságokat, adót, egyedáruságot stb.) jelöl ki, az adósság külön alappal bírónak vagy szoros értelemben vett *fundált adósságnak* nevezetik.

III. A hitelezők akaratát tekintve, az államkölcsönök vagy szabad akaratúak (önkéntesek), vagy parancsolt, másként kényszer-kölcsönök. Az előbbieket a hitelezők szabad hozzájárulásával, kizárólag az állam hitele alapján jönnek létre, amiért egyszerűen *hitelkölcsönöknek* is nevezhetők; az utóbbiak pedig a kormány által gyakorolt anyagi vagy erkölcsi kényszer eredményei, tehát a tulajdonképi hitelműveletek körén túlesnek. Úgy a kényszer-, mint a hitel-kölcsön útján függő és állósított adósság is keletkezhetik.

IV. Tekintve a kamatfizetés és a törlesztés módját, vannak: 1. oly kölcsönök, melyeknél a tőke járadékok alakjában lassanként a kamatokkal együtt fizettetik vissza (az ú. n. *törlesztéses járadék-kölcsönök*, névszerint az idő- és életjáradékok); 2. olyanok, melyeknél az időnként esedékessé vált kamatok vagy legalább egy részük nem külön, hanem eleve megállapított törlesztési terv szerint a tőkével egy összegben s egyszerre fizettetik vissza (*sorsjegykölcsönök*); 3. egyszerűen kamatozó vagy közönséges kölcsönök, melyeknél a kamatfizetés és a törlesztés egymástól függetlenül

lezetnek. Az államadóssági hitel az állami feladatok létesítése végett állandó időre vétetik igénybe. A pénzügyi hitelből folyó kölcsönöket az állam folyton törleszteni tartozik, amíg a tulajdonképi államadósságnál a kölcsön visszatérítése olvíleg ki van zárva és csak kivételesen fordul elő. Látjuk ebből, hogy Szrin osztályozása lényegileg a *lebegő* és *állósított adósság* közti különbséggel esik össze. A *pénzügyi hitel* körébe sorozza: a) az *üzleti hitelt*, és ide veszi a váltó-, lombard- és a fedezet nélküli bankadósságot; b) a *lebegő adósságot*, és ide számítja a kincstári utalványokból s a rövid lejáratú közönséges kötvényekből álló adósságot, továbbá a letéti, óvadéki, s az idő- és életjáradéki adósságot (az idő- és életjáradéki adósságot helytelenül, mert ez határozottan állósított); c) a *papír- adósságot*.

történik, és ezek visszafizetésükre nézve ismét: a) mindkét részről, ú. m. az állam s a hitelezők, b) csak a hitelezők részéről, c) egyedül az állam részéről, d) egyik részről sem mondhatók fel, vagy végre e) olyanok, melyeknek törlesztésére előre kikötött határozott idő vagy legalább nagyobb időköz van megállapítva.

V. Vonatkozással a kölcsönszerződés megkötésének módjára, közalítrási (másként nemzeti) és tőzsdei kölcsönt ismerünk. Az előbbinél a kormány közvetlenül a hitelezésben részt venni akaró tőkepénzesekhez fordul, a tőzsdei kölcsönnél pedig a bankok és bankárok közvetítését veszi igénybe.

VI. Kamatozó és nem kamatozó adósságok. Az állam adósságainak legnagyobb része után kamatot kénytelen fizetni, mert a tőkepénzesek nagyobb összegeket ellenszolgáltatás nélkül a kincstárnak sem kölcsönöznek. A nem kamatozó államadósság legfontosabb alakjai a *papírpénzadósság* s a kamat nélküli *bankjegy-adósság*. Ide tartozik még az esetleges kiadási hátralékokból álló *függő adósság*, pl. az állam által teljesítendő s az esedékesség napján fel nem vett fizetések, fizetetlenül maradt számlák, a már lejárt és be nem mutatott szelvények és kötvények.

VII. Végre aszerint, amint a kölcsöntőkék hasznos vagy meddő célokra fordítatnak, *termékeny* és *meddő* kölcsönöket kell megkülönböztetnünk. Azok után, miket az állami kiadások termékenységéről általában mondottunk, majdnem szükségtelen említeni, hogy az államkölcsönök *produktivitását* nem magángazdasági értelemben kell venni, azaz hogy nem csupán azon kölcsönök termékenyek, melyek a nemzeti tőkét közvetlenül gyarapítják, pl. a vasutépítésre vagy az államjóságok felszerelésére fordított kölcsönök, hanem mindazok, melyek a népélet fejlődését előbbre viszik, a nemzetgazdaságra lendítőleg, fentartólag vagy buzdítólag hatnak, úgy, hogy a nemzetgazdaság fejlődését vagy az állam függetlenségét biztosító háború költségeire fordított kölcsön is, noha csak nemleges értelemben, produktív adósság természetével bír.

MÁSODIK FEJEZET.

Az államadósságok egyes alakjai.

91. §.

A függő adósság közönségesebb alakjai.

A legrendezettebb államháztartásban is megtörténik, hogy az előirányzott bevételek nem folynak be kellő időben, vagy az adókból s a többi bevételi forrásokból kevesebb jön be, mint ahogy előre meg volt állapítva. Gyakran az előirányzottaknál nagyobb

összegű, vagy első sem irányzott kiadásokat kénytelen a kormány teljesíteni. Az állami fizetések határideje sem esik mindig össze a bevételek befolyásának idejével. Ha nem akar a kormány időközönként tetlenül heverő, és így a tényleges szükséglet idejére felvett kölcsön kamatainál nagyobb kamatvesztéssel járó pénztári készletet tartani, mindezen esetekben *függő adóssághoz* kell folyamodnia. A függő adósságnak közönségesebb alakjai: a *váltó-adósság, lombardkölcsön, folyószámlai, kincstárutalványi, övadéki* s a *letéti adósság*.

I. *Váltóadóssághoz* rendszerint akkor fordul a kormány, midőn valamely mulólagos szükséglet fedezése végett, valamely banktól vagy bankártól rövid időre kisebb összeget vesz fel, vagy midőn idegen országban vásárolt áruknak vagy ércpénznek az árát váltóval fizeti ki. Olykor azonban, pl. a hadsereg mozgósítására szükséges költségek rögtöni beszerzése céljából, vagy szerencsétlen háború után a hadi kárpótlás lefizetése végett, nagy összegről szóló állami váltók is kiállítatnak. A váltóadósság kamatait a kincstár *leszámítási díj* alakjában fizeti.

A váltóhitel igénybe vételénél lehetőleg óvatosan járjon el a kormány. A bankok nem az állam, de a nemzetgazdaság szolgálatában állanak. Ha a kormány nagy összegek beszerzése végett lépten-nyomon a bankokhoz fordul, ezek az ipar s a forgalmat nem támogathatják kellően. Ha pedig a nagy összegű váltókat a jegybank számítja le, az állam rövid idő alatt nem lévén képes fizetési kötelezettségének eleget tenni, a lejárt váltók folyvást újjakkal cseréltetnek ki, a függő adósság állósított bankjegyadóssággá változik, s a bankjegyek *kényszerkelettel* ruháztatnak fel. Az állam és a jegybank közötti adóssági viszonyból eredhető veszélyek megelőzése kedvéért mulhatatlanul szükséges, hogy a bankkal kötött időleges kölcsönügyletek lehetőleg rövid idő alatt lebonyolittassanak.

Más szempont alá esnek azon váltók, melyek az államvagyon egyik vagy másik ágának kezelésével megbízott igazgatóságok és intézetek által *üzleti célokra* használtatnak. Ide tartoznak az állami bányászati, mezőgazdasági, vasuti, gyári stb. igazgatóságok által kiállított vagy elfogadott váltók. Az ily állami váltók ellen annál kevésbé lehet kifogást tenni, mert a forgalomra nézve azon előnnyel járnak, hogy az illető közegek nem kénytelenek az üzleti fizetések eszközölhetésére jelentékeny tőkét készen tartani s a forgalomtól elvonni.

II. A *lombardadósság* abban áll, hogy a kormány pillanatnyi szorultságában az állam tulajdonában levő ingó értékeknek (nemes ércnek, államkötvényeknek, kincstári jegyek vagy részvényeknek) elzálogosításával vesz fel valamely bankintézettől kölcsönt. A lombardadósság csak azon esetben védelmezhető, ha nem túlságosan nagy összegű s rövid idő múlva biztosan visszafizethető,

mert különben a bank s az állam közt szoros és következtéseiben mindig káros üzleti viszony képződik, és mivel ha *jegybank* az előlegező, amely egyedül az elzálogosított értékek alapján túlságos tömegben szaporítja bankjegyeit, a valuta ingadozóvá válik.

III. A *folyószámlai adósság* az államkincstár s a valamely bankintézet (legtöbbször a központi vagy monopóljegybank) közt fennálló folyószámlai viszonyból származik. Ha a bankintézet (mint pl. Angolországban már régtől fogva a nemzeti bank) a kincstár pénztári műveleteinek ellátásával, jelesül folyó számla mellett az állambevételek összpontosított kezelésével, az államkötvények szelvényeinek s a kincstári utalványoknak beváltásával, valamint a kormány által utalványozott egyéb kiadások teljesítésével van megbízva, a kormány akkor is igénybe veszi a részére nyitott folyószámlai hitelt, ha a bank által az állam helyett teljesített fizetések összege időnként meghaladja az állam követeléseit. Vagy ha az államkincstár s a központi bank közt nincs is ily szoros összeköttetés, a kormány valamely banknál államkötvényeket vagy kincstári utalványokat tehet le, melyek alapján a részére nyitott folyószámlai hitelt bármikor felhasználhatja.

IV. A *kincstárutalványi adósság*, mely a függő adósság természetét legjobban feltünteti, olyképen keletkezik, hogy a kormány a jövőben befolyandó állambevételeket előzetesen felhasználva, kisebb-nagyobb összegekről kiállított, az államkincstárra szóló rövid (3—6—9—12 havi, legfeljebb néhány évi) lejáratú *utalványokat* (bons du trésor, exchequer-bills) bocsát ki. Ezen utalványokat, melyek másként *kincstári* vagy *pénztári jegyeknek* is neveztetnek, vagy a bankintézetek által eszközölt leszámítolás útján értékesíttetnek, vagy a bankok és bankárok közvetítésével forgalomba hozatnak, vagy végre közvetlenül az állam számlájára a börzén, esetleg a pénzügyi hivataloknál eladatnak. A leszámítolás útján eladott utalványok után leszámítási díj alakjában fizeti a kormány a kamatot, azaz a bank előre visszatartja a megfelelő kamatösszeget. A másképen értékesített néhány havi lejáratú utalványoknál a pénzpiacz helyzete szerint koronként megállapított kamat, a tőkével együtt, az utalvány beváltásakor fizettetik ki. Az egy vagy több év múlva esedékes jegyek negyed vagy fél évi kamatszelvevényekkel vannak ellátva. A rövid lejáratú kincstári utalványokat (mint pl. nálunk 1870. óta forgásban levő 6 hónap alatt lejáratú pénztári jegyeket) az állam a részére teljesítendő fizetéseknel lejárat előtt is készpénz helyett fogadja el, és pedig nemcsak névértékükben, hanem a fizetés napjáig esedékessé vált kamatok hozzászámításával.

A kincstári jegyek kibocsátása az államhitel felhasználásának egyik legolcsóbb módja. Rövid idő múlva történő beváltásuk nagy biztonságot nyújt, amiért a tőkepénzesek alacsonyabb kamattal is megelégednek. A nemzetgazdaságnak is jó szolgálatot

tesznek. A népelet magasabb fejlettségének szakában sok oly tőke van, melyek átmenetesen (3—6 hónapig) gyümölcstelenül hevernek. Az ily tőkésre nézve a kincstári utalványok valóságos jótétel. A szilárdabb hitelt és a bankokat s hitelszövetkezeteket nélkülöző alsóbb gazdasági fokon pedig a tétlen tőkék elhelyezésére s a takarékosági ösztön ébresztésére szolgálnak. Azonban az adósság ezen alakjával is vissza lehet élni. A kincstári jegyek értékesítésének könnyüségére arra csábíthatja a kormányt, hogy a helyesen csak állósított kölcsönrel fedezhető nagyobb pénzügyi hiányt is ily jegyek kibocsátása által pótolja. Az utalványadósságnak csak azon összeg erejéig kellene terjednie, mely a hátralékban levő és később szükségképen befolyandó rendes bevételeknek megfelel. Ha az utalványok csak ezen határig bocsátatnak ki, az adósság könnyen törleszthető, mert azon arányban, melyben a bevételek begyűlnek, az utalványok is beválthatók. De ha az államháztartási hiányok évről-évre nagy összegű kincstári jegyek kibocsátásával fedeztetnek, s az egyre szaporodó függő adósság a későbbi évek fölöslegével ki nem egyenlíthető: a függő adósság állósítása (konszolidációja) elmaradhatatlan. Minthogy a függő adósság állósítása új áldozatokba kerül, oly időben, midőn bevételi többletre a közelebbi években sincs kilátás, sokkal jobb állósított kölcsönhöz folyamodni, mert különben a függő kölcsön két pénzügyi műveletet foglal magában. Az utalványadósság állósítása kétféleképpen történhetik; közvetlenül vagy közvetetten. Közvetlenül akkép, hogy az utalványok beváltásuk helyett, hosszú lejáratú vagy soha le nem járó kötvényekkel cseréltetnek ki; közvetetten pedig az által, hogy az állam ugyan beváltja a pénztári jegyeket, de a beváltásukhoz szükséges összeget állósított kölcsönből szerzi be.

Hogy a kormány a kincstári utalványokat az állósított adósság leplezett szaporítására tetszése szerint fel ne használhassa, az ezen alakú adósság összegének véghatára a törvényhozás által állapítandó meg.

A fentebbiekben taglalt kamatozó kincstári utalványoktól lényegesen különböznek azon pénztári utalványok, melyekkel az állam anélkül, hogy kamatfizetésre kötelezné magát, háború idején ügynökeit, áruszállítóit és hitelezőit elégíti ki. Ezek rendszerint nagyobb összegről állítatnak ki, nem kamatoznak, és beváltásuk nincs meghatározott időhöz kötve.

V. Az óvadéki adósság olyképen képződik, hogy az állam a pénzt vagy pénzértéket kezelő köztisztviselők, dohánykiviteli engedélyvel bíró kereskedők, adó- vagy vámhitel kedvezményében részesített iparosok és kereskedők, a kincstárral szerződött vállalkozók, lapkiadók, az államjóságok bérlői stb. által letett biztosítéki összegeket kamatfizetés mellett saját céljaira használja fel. Mivel az óvadék-adásra kötelezett személyek száma, valamint az óvadéki összegek nagysága nincs nagy ingadozásnak alávetve, és

így állandóan körülbelül egyenlő nagyságú óvadéki összegek állanak a kormány rendelkezésére, az óvadéki adósság csak alakjára nézve függő, eredménye tekintetéből pedig állósított adósság. És amennyiben a biztosíték letételére az illetőket törvény vagy kormányintézkedés kötelezi, az óvadéki adósság egyúttal kényszer-adósság jellegével is bír.

Az óvadéki adósságot nem lehet kifogásolni, mivel részint közigazgatási, részint kincstári érdekek megkívánják, hogy bizonyos közegek és magán személyek az őket terhelő kötelezettség biztosításául megfelelő biztosítékot tegyenek le. Hogysem pedig a kormány az óvadéki összegeket valamely pénzügyintézetnél jóval alacsonyabb kamatra helyezze el, mint a minőt az állami tartozások után fizet, helyesebben eszelezkzik, ha ezen összegeket az ország céljaira használja fel. Csak kétfőre kell ügyelni. Először ne fizessen a kormány a biztosítéki összegek után az országosnál kisebb kamatot; és másodszor ne követeljen kellelénél nagyobb összeget és oly személyektől biztosítékot, akiknél az óvadékadásnak nincs alapja.

VI. A letéti adósság az óvadéki adósság módjára alakul, amellyel abban is megegyez, hogy eredményére nézve szintén állósított, s a kényszeradósság egyik nemének tekinthető. Az állam a birói és közigazgatási letéteket, pl. az árvák és távollévők pénzeit, a per alatt levő összegeket, továbbá a községeknek, alapítványoknak és bizonyos testületeknek tőkeit kamatfizetés mellett magához vonja és államkötvényekbe fekteti, avagy más módon hasznosítja. Ide tartozik azon itt-ott (pl. Franciaországban) fennálló határozat, mely szerint a takarékpénztárak, népbankok, hitelszövetkezetek, kölcsönös segítő egyesületek s más ilyféle intézetek pénzeik egy részét állampapírokban tartoznak elhelyezni. Az adósságszínálás ezen utóbbi módja nem védelmezhető, mert az illető intézetek és egyesületek önállóságát korlátozza, a tőkék gyümölcsözőbb elhelyezését akadályozza, sőt kárt is okozhat az érdekletteknek, ha t. i. a kormány alacsonyabb kamatot fizet, mint aminő a pénzpiacz helyzetének megfelel, vagy ha az egyesületek által, illetőleg részükre vásárolt kötvények árfolyama később lejjebb száll és azokat a beszerzési áron alól kénytelenek eladni. Ha az illető egyesületek és intézetek érdeke úgy kívánja, tőkéiket anélkül is államkötvényekbe fektetik. Ellenben azon esetben, ha az egyesületek és intézetek pénzeiket minden pillanatban visszahúzzhatják, a függő adósság szóban forgó faja nem kárhóztatható.

Megemlítjük még, hogy a beváltható állampapírpénz (l. a 339-ik lapon az ¹⁾ jegyzetet) kibocsátása is a függő hitelműveletek közé tartozik.

92. §.

A bankjegyadósság.

A valamely bankintézettől váltóra vagy más úton felvett függő kölcsöntől jól megkülönböztetendő a *bankjegyadósság*, mely a jegybanktól hosszabb vagy határozatlan időre felvett nagyobb kölcsönből származik, s a bankjegyek folyamására gyakorolt kedvezőtlen hatása miatt a legveszélyesebb hitelműveletek közé tartozik. A jegybankkal állandó időre kötött kölcsönügylet szükségképen ugyan nem nyomja le a bankjegyek folyamárát, amennyiben, ha a kölcsön nem túlságosan nagy, s a kormánynak átadott kölcsönösszeggel szaporodott jegymennyiség a bank könnyen megvalódítható alaptőkéjével még mindig kellő arányban van; a jegyek beválthatósága nincsen veszélyeztetve. De az államnak hosszabb vagy határozatlan időre adott kisebb bankkölcsönök is gyengítik a bank erejét, s a bankjegyadósság visszafizetése előre nem látott pénzügyi nehézségek miatt rendszerint végtelen időre húzódik. Az állam s a bank közt fennálló állandó adóssági viszony pedig a leggyakrabban arra szolgáltat alkalmat, hogy a kormány szorult helyzetében újra a bankintézethez fordul, minek folytán a jegymennyiség annyira felezaporodik, hogy a bank a bankjegyek beváltását felfüggeszteni kénytelen. Miután nem lehet tudni, hogy a forgásban levő bankjegyek közül melyek képviselik a bank adósságát és melyek az állam tartozását, a bank hitele az állam hitelével egyesül, a bankjegy az állampapírpénz színvonalára süllyed s a bankjegyek értéke nem függ többé a bankfedezetétől, hanem az állami hitelviszonyoktól, melyeknek alakulása szerint emelkedik és csökken a bankjegyek értéke is. Az állam a bankjegyek forgalomban maradását biztosítandó, *kényszerkeletet*, vagyis azt kénytelen elrendelni, hogy a bankjegyeket az ország területén mindenki készpénz helyett köteles elfogadni, ami a pénzrendszer megrontását, az árviszonyok folytonos ingadozását s mindazon szomorú következtetéseket idézi elő, melyek a hitelforgási eszközök érték-hullámzásával járnak.

Bankjegykölcsönhöz tehát csakis azon esetben nyúljon a kormány, ha a még nagyobb rossznak, az állam fizetésképtelenségének elkerülésére nincsen helyesebb eszköz. És mivel a bankjegyek értékének ingadozása jóval nagyobb baj, mint a bankadósság visszafizetésére megkivántató kölcsön kamatainak és törlesztésének terhe, mihelyt az állam a pénzügyi válságból kibontakozik, vegyen fel *állósított kölcsönt* és elágítse ki a bankot, a bankintézet pedig fordítsa a visszanyert kölcsöntökét az államadósságot alkotó jegymennyiség bevonására.

93. §.

Az állam papírpénzadóssága.

RICARDO: I. 385. l., II. 812. l.; MALCHUS: I. 85. §.; NEBENIUS: 95, 136, 177. l.; ST. MILL: III. könyv 13. fej.; RAU: II. 487. §.; STEIN: II. 396. l.; SCHÄFFLE: Ges. Syst. I. 229. l.; MICHAELIS: Volksw. Schriften. Berlin, 1873. II. 271. l.; KNIES: Das Geld. Berl. 1873. I. 262. l.; LEROY-BRAULIEU: IV. 390. l.; BRÖTHY: A bankügy elmélete. Bpest, 1875. 445. l.; és főleg WAGNER következő nagybecsű dolgozatai: Beitr. z. Lehre v. d. Banken. Leipz. 1857.; Die Geld- u. Kredittheorie d. Peel-schen Acte. Wien, 1862.; Die österr. Valuta. Wien, 1862.; Zettelbankpolitik. Freiburg, 1873. 34. s. köv. l., 210. s. k. l.; Öffentlicher Credit, SCHÖNBERG kézik. II. kötetében; és «Papiergeld» a BLUNTSCHLI-féle szótár VII. kötetében.

A *papírpénzadósság* olyképen keletkezik, hogy az állam a jegybank közvetítése nélkül maga bocsát ki nem kamatozó, előmutatóra szóló, kisebb-nagyobb kerekösszegekről kiállított, *be nem váltható és kényszerfolyamú* papírijegyeket, melyeket annak kijelentése után, hogy a részere teljesítendő fizetéseknél pénz gyanánt fogja elfogadni, a saját fizetéseinél maga is pénzült használ.¹⁾ A papírpénzadósság a beválthatatlan és kényszerfolyammal felruházott bankjegyekből álló államadóssághoz áll legközelebb, amelytől azonban abban különbözik, hogy a papírpénzadósságnál az állam a jegybirtokosok irányában mint közvetlen adós jelenkezik, ellenben a bankjegyadósságnál a jegybank a közvetlen adós, melynek tartozását az állam elleni követelése fedezi.

A papírpénz az államra nézve épen úgy *adóslevél*, mint bármely más *államkötvény*, azzal a lényeges különbséggel, hogy egyúttal *törvényes ármérő*, hogy továbbá a hitelező, azaz a papírpénz birtokosa *nem híz kamatot*, és hogy a *hitelezők*, a papírpénz folytonos forgása következtében, *minduntalan változnak*. A papírpénz kibocsátás a *legolcsóbb hitelművelet*, mivel az ily módon felvett kölcsönnel nem jár kamatfizetés. A legegyszerűbb és legkényelmesebb kiegészítő, mert az ország nem szorul a bankok és bankárok közvetítésére, és maga szabja meg a kölcsönösszeg nagyságát. Csak hogy ezen előnyök a papírpénzadóssághoz nyúló kormányokat

¹⁾ A valóságos állami papírpénz fogalmától a *kényszerfolyam* s a *beválthatatlanság* elválaszthatatlan. A beváltható és kényszerkelettel felruházott (pl. a hollandi állampapírpénz) vagy a beváltható és kényszerkelet nélküli (amilyen volt pl. a régi ausztriai papírpénz 1762-től 1796-ig, a legtöbb német állam papírpénze 1815-től 1874-ig, s amilyenek 1874-től kezdve a német birodalmi pénztári jegyek), valamint a beválthatatlan és kényszerkelet nélküli (pl. a politikai válságok alkalmával 1848-ban, 1866-ban és 1870-ben az iparosok hitelezőkéségletének kielégítése céljából kibocsátott porosz kölcsönpénztári jegyek) állami papírpénz nem *tulajdonképi papírpénz*, mert nem *valutapénz*, azaz nem önálló ármérő, hanem épen oly *pénshelyettesítő*, mint a bankjegy, váltó és utalvány, tehát ezen hiteljegyek egy jogi alapjukra, mint nemzetgazdasági hatásukra nézve merőben különböznek a valóságos papírpénztől.

rendszerint túlságos összegű papírpénz kibocsátására csábítják. És ebben rejlik a papírpénzadósság veszélyessége. A papírpénz csak akkor ártalmatlan, ha árkelete *parin* áll, vagyis ha a papírpénz annyit ér, amennyit az ugyanazon névértékű nemes érczpenz. Rendes viszonyok közt, midőn nem fenyegeti a nemzetgazdaságot válság, és politikai szélségsend uralkodik, a papírpénz folyamára azon esetben *parin* fog állani, ha a forgásban levő papírpénz összege nem haladja meg a fő fizetési határidőkben lerovatni szokott adók összegét, mert az állam részére teljesítendő fizetések (az ú. n. *adófundáció*) feltartóztatják az árfolyam hanyatlását. Sőt ha a papírjegyek tömege nagyobb is, mint az egyes időszakokban fizetendő adótartozás, de a forgalomnak fizetési eszközökre irányuló szükséglete nincsen teljesen kielégítve, a papírpénz értéke még mindig csonkítatlan maradhat. De az állam hitelet megrendítő gazdasági vagy politikai válság idején, tehát épen olyankor, midőn a kormány rendkívüli eszközökre szorul, a kellő adófundációval bíró és nem túlságos mennyiségben forgásban levő papírpénznek értéke is jelentékenyen csökkenhet.

A papírpénznek az államhitei ingatagsága vagy a kibocsátás túlságossága, illetőleg ezen két tényező együttes befolyása által előidézett érték hanyatlását a *kényszerfolyam* meg nem akasztja, mert hatalom szóval nem lehet az árképződés természetes törvényét érvényéből kiforgatni. A papírpénzt ugyan névértékben fogja mindenki elfogadni, de csökkenvén a fizetési eszköz vásárló ereje, minden eladó nagyobb árt fog kérni, mint kérne, ha az ár érczpenzben rovatnék le, minek folytán a papírpénzben kifejezett jószágárak emelkednek.

A papírpénz értékesökkenésének és még inkább értékingadozásának szertelen káros hatásai vannak. A termelési költségek nagyságára vonatkozó, lehetőleg biztos számítás a gazdasági tevékenység sikerének első feltételei közé tartozik. Az örökösen ingadozó értékmérő ezt lehetetlenné teszi. Az összes vállalatok, és különösen a külkereskedés és a hitelügyletek a *szerecszejáték* természetét öltik magukra. A pénzrendszer tekintetében kedvezőbb helyzetben levő nemzetek az ingadozó értékű fizetési eszközzel bíró nemzetgazdaság irányában, a világverseny piacain már ennél fogva is nagy előnyben vannak. Papírvalutás országból az érczpenz külföldre vándorol, a belföldön félelemből s bizalmatlanságból visszatartatik és lassanként eltűnik a forgalomból. Mindazok, kik a papírpénzt nagyobb értékben fogadták el, mint a minőben forgásba hozni képesek, veszteséget szenvednek. A jószágárak az ármérő érték hanyatlásának arányánál nagyobb mértékben emelkednek, mert a fémpénz és a papírpénz értéke közötti különbség — azaz a fémpénz *árszója*, illetőleg a papírpénz *diszárszója* — folytonosan változik, és az eladó azon veszteség kárpótlása fejében, mely őt a papírpénz időközben bekövetkező értékesökkenése folytán

érheti, az ármegállapításnál *biztosítási díjat* számít fel. Igen érzékenyen érinti a papírpénz folyamárának hanyatlása mindazokat, kik határozott jövedelmet húznak, mint a tőkepénzeseket, köz- és magántisztviselőket s az állandó járadékból élő személyeket. Ha a papírpénz diszárszója emelkedik, mindazok, kiknek követelésük van, veszteséget szenvednek, névszerint a hitelezők, kik a kamatot s a tőkét, ha a kamatfizetés és a törlesztés nem érczértékben volt kikötve, értékvesztett papírosban kénytelenek elfogadni. Ellenben azok, kiknek több tartozásuk, mint követelésük van, nyernek. A pénzérték folytonos ingadozása a folyó pénzből és pénzkövetelésekből álló vagyont kockajáték tárgyává teszi, amennyiben az ily vagyon birtokosa egy nap alatt gazdagabb, de sokkal szegényebb is lehet. Az értékmérő ingadozása a vállalkozási kedvet is lohasztja, a keresetet bizonytalanná teszi, a takarékosági ösztönt gyengíti, könnyelműsége és tékozlásra csábít, és mindezek következtében az adóerőt is bénítja. Legnagyobb hátránya a papírpénznek, hogy az árubehozatal jelentékeny növekedése vagy a kivitelnek nagyobb mérvű apadása, minden jelentékenyebb politikai zavar, az ország belnyugalmát, gazdasági helyzetét vagy hitelét fenyegető akármiféle esemény (pl. nemzetiségi vagy vallásfelekezeti torzszalkodás, merénylet a fejedelem élete ellen, valamely fontosabb kormányjavaslatnak elvetése a parlamentben, silány aratás, nagy adóhátralékok stb.) mindjárt csökkenti az értékét. S ha a papírpénz értéke később jelentékenyen emelkedik, az a végeredmény, hogy az értékesökkenés az alsó osztályokat sújtotta, kik ha remélték is az értékelkedést, pénzüket kiadni voltak kénytelenek, ellenben a gazdag pénzüzerek, kik az elértéktelenült papírpénzt olcsó áron szereztek be és értéke emelkedéseig megtartották, igazolatlan nyereséget élveznek. Szóval a papírpénzadósság a nemzetgazdaságot a legsújtóbb bonyodalmaknak teszi ki, árforradalmakra, s a vagyoni és jövedelmi viszonyok rögtöni változására vezet.

Az értékvesztett papírpénz az *államháztartásra* is nyomasztólag hat. Az államkötvények árfolyamát lenyomja s az államhitelet megdrágítja. Miután a papírpénzt külföldi fizetéseknel el nem fogadják, az államadóssági kamatokat külföldön érczpenzben kell fizetni, ami az államadóssági terhek érzékettségét az árszó emelkedésekor igen jelentékenyen növeli. Papírvalutás országok kölcsöneiket rendszerint a külföldről kénytelenek beszerezni. Oly ország iránt, ahol papírpénz a törvényes fizetési eszköz, a külföldi tőkepénzeseknek még az esetben sincs nagy bizalmuk, ha a kamatok s a törlesztés érczértékben vannak kikötve, és az ily országtól nagyobb kamatot követelnek, mint egy oly államtól, amelynek érczvalutája van. És ezenfelül is kárt szenved a kincstár, mert az értékvesztett papírpénzben befizetett adóösszegek valóságos értéke kisebb, ellenben az államszükséglet a pénzérték hanyatlása által okozott áremelkedés folytán nagyobb.

A papírpénz-kibocsátásnak azon előnye, hogy a forgalomnak a nemes érczet megkimélő s az ércpénznél kényelmesebben kezelhető fizetési eszközt szolgáltat, és hogy a forgási eszközök mennyisége a mutakozó szükséglet szerint szaporítható vagy apasztható, a bankjegyek által sokkal kisebb kockázattal érhető el. A papírpénz a bankjegyeknél még azon esetben is kisebb biztosságot nyújt, ha beváltható, s a kincstár (mint pl. 1874. előtt néhány német állam tette) a beváltás biztosítására némi érczkészletet tart. Háború, szédelgő üzérkedés vagy általános hitelválság a jegybank iránti bizalmat is meggyengítheti s azt eszközölheti, hogy a bank nem képes beváltási kötelezettségének eleget tenni. De czélszerű banktörvény ezen rendkívüli veszélyt a legritkább esetekre szoríthatja, amíg a papírpénzkibocsátás korlátait igen nehéz megtartani. A bankjegy váltóleszámitolás, lombardelőlegek és más bankügyletek alakjában adott bankkölcsönök nyújtása alkalmával, ellenben a papírpénz az államot terhelő fizetések eszközlésekor bocsáttatik ki. Eszerint a bank csak annyi jegyet bocsáthat ki, amennyire a forgalomnak szüksége van, s a kibocsátott bankjegyekért a bankintézet adóssai irányában követelési jogot szerez, mely a forgásban levő bankjegyek fedezetétül szolgál. Azonban az állam a papírpénz kibocsátásakor egyszerűen fizetési kötelezettségét teljesíti, és rendkívüli szükséglet idejében, tehát épen akkor hajlandó a papírpénz tömegét szaporítani, midőn a forgalom elértéktelenült papírpénz után teljességgel nem sóvárog. Ha a bankjegyre nincs már a forgalomnak szüksége, a bank által nyújtott kölcsönök bankjegyekben fizettetnek vissza (a bankjegyek szabályszerű visszafolyása), s a bankjegyek egyenesen beváltás végett is bemutattnak a bank pénztáránál (szabályellenes visszafolyás). Ellenben a papírpénz akkor is forgalomban marad, ha nincs rá szükség, mert habár a kincstár részére teljesített fizetések alkalmával visszafolyik az állampénztárba, a kormány újból kiadja, s így a papírpénz a csereeszközök mennyiségét állandó időre szaporítja.

A mondottak átgondolása után nem lehet más meggyőződésünk, mint az, hogy a papírpénz kibocsátását csak a legvégsőbb szükség indokolhatja. Beruházások vagy adósságtörlesztés czéljából nem, egyedül a pénzügyi szorultság oly időszakában szabad ezen eszközhöz folyamodni, midőn a mellőzhetetlen szükséglet fedezésére teljességgel nincs már más erőforrás, tehát midőn államjóságok nem állanak a kormány rendelkezésére vagy csak roppant veszteséggel volnának pénzé tehetők, kamatozó kölcsönt épen nem, vagy csak rendkívül nyomasztó feltételek alatt lehet felvenni, és az adóteher tetemes súlyosbítása még nagyobb veszélyekkel járna vagy a megkívántató összeg befolyását távolról sem biztosítaná. És ha az állam ezen rendkívüli kisegítőre szánja rá magát, a papírjegyeket ne maga bocsássa ki, hanem inkább a központi bank közvetítését vegye igénybe, mert habár a be nem vált-

ható és kényszerfolyamú bankjegyekből álló adósság szigorúan véve elpalástolt papírpénzadósság, a tulajdonképi papírpénz-kibocsátás irányában mégis némi jó tulajdonságokkal bír. Ha közvetlenül maga az állam bocsát ki papírpénzt, a jegyszaporításnak csak a kormány, illetőleg a törvényhozás akarata s a papírpénz teljes elértéktelenülése szab határt, holott a bankjegyadósságnál a bankrésztvényesek érdeke is tiltja a korlátlan szaporítást. Továbbá ha a papírpénzadósság bankjegyekbe van burkolva, a valuta helyreállítása előbb várható, mivel az állam a bankkal kötött egyezményben a bank követelésének kielégítésére kötelezven magát, ezzel együtt a valuta helyreállításának kötelezettségét is magára vállalja. Ezenfelül a beválthatatlan bankjegyek egy része a bank által nyújtott üzleti kölcsönökben fekszik, amely jegyekre nézve a bankhoz való szabályszerű visszafolyás még mindig fenmarad.

Ha azon válság, mely az államot a bankjegyadósság vagy a papírpénzkibocsátás kényszerítésébe sodorta, véget ér, ezen minden körülmények közt veszélyes adósság törlesztése legyen a kormány legelső kötelessége. Az értékvesztett papírpénzből álló adósság törlesztésére kétféle módszer szolgál. Az egyik a törvényszerű devalváció, azaz a papírpénz névértékének leszállítása a folyamérték mértékeig. A másik a folyamérték visszaállítása a névértékre.¹⁾ Ha a papírpénz már hosszabb idő óta igen el van értéktelenülve, a papírpénzadósságtól való szabadulásra a devalváció az egyetlen eszköz, mert a folyamérték visszaállítása ily körülmények közt csaknem elviselhetetlen áldozatot igényelne, és a papírpénzkibocsátás által okozott jogsérelmeket még sem orvosolná, amennyiben a folyamérték felemelése nem a kárvallott egyéneknek, hanem az adózók rovására azoknak válnék előnyére, kik az elértéktelenült papírpénzt olcsó áron szerezték be s a valuta helyreállításáig megtartották. Ha azonban a papírpénz diszázsiója nem igen nagy, a folyamértéknek parira történő visszaállítása veendő czélba, mely a papírpénznek rendes kölcsön és adófelemelés segítségével eszközölt lassankénti bevonása által vihető keresztül.²⁾

¹⁾ A devalváció rendszerét alkalmazta Ausztria 1811-ben, amidőn a bankcédula, valamint a rézpénz névértéke az eredeti érték $\frac{2}{3}$ részére szállítottatott le, és pedig a bankcédula az ércpénzzel nem egyenértékű papírpénzzel váltottatott be, amely 1820-ban ismét az eredeti névérték $\frac{2}{3}$ -re szállítottatott le. Devalvált a papírpénzt még Oroszország (1839-ben), Észak-Amerika (1779-ben), továbbá Dánia, Norvégia, Svédhon és más államok. Ellenben Angolország 1815-től 1819-ig, Franciaország 1877-ben, Észak-Amerika 1879-ben és Olaszország 1883-ban a papírpénz, illetőleg a beválthatatlan és kényszerkeletű bankjegyek lassankénti bevonásával és a folyamértéknek a névértékre eszközölt emelésével állította helyre az ércvalutát. Ugyanezt vette czélba Ausztriában az 1862-ki bankjegyzmény, azonban az 1866-ki hadjárat folytán szükségessé vált jegykibocsátás meg-húsfottatása e tervet.

²⁾ Ha a pénzjegyek a valuta helyreállítása alkalmából bankjegyekkel

A valuta helyreállítását csak akkor szabad későbbi időre halasztani, ha a pénzügyi helyzet ziláltságánál fogva egyedül oly kölcsönrel, illetőleg adófelemeléssel vihető keresztül, amelynek terhe még a papírpénz (vagy be nem váltható bankjegy) hátrányai által okozott veszteségnél is nagyobb áldozatot igényelne a néptől. A pénzügyek súlyosodása, névszerint az *állandó deficit*, más tekintetből is akadály a valuta helyreállításának. Bármennyire káros is a papírpénz-gazdálkodás, az elértéktelenült jegyek bevonása csak akkor igazán üdvös, ha a kormány a legközelebbi háború kitörésekor nem kénytelen ismét nagy összegű bankjegyadóssághoz vagy papírpénzkibocsátáshoz folyamodni, mert különben az árfordalom által előidézendő kétszeri rázkódtatás veszélye fenyegeti a nemzetgazdaságot. S e tekintetben a rendkívüli erőforrások rögtön beszerzésére hivatott *háborúi adók* rendszerének előzetes megállapítása bír nagy fontossággal, amennyiben a nagy áldozatokat igénylő időkben, midőn a kamatos kölcsönök kötése vagy éppen nem, vagy csak a papírpénzkibocsátásnál is károsabb hatású feltételek alatt lehetséges, a papírpénzadósságot egyedül úgy lehet kikerülni, vagy legalább ártalmasságát csak úgy lehet mérsékelni, ha a hadi költségek egy része *rendkívüli adók* (az általános jövedelmi adó felemelése vagy rendkívüli vagyonadó) által fedeztetik.

A valuta helyreállítása, kiváltképen ha az alacsony folyamár nem fokként, hanem rögtön emelkedik a névértékig, az egész nemzetgazdaságban bizonyos rázkódtatást idéz elő. A munkások, iparosok és kereskedők tényleges jövedelme apad, mert az őket terhelő adó, noha a pénz értéke emelkedik, ugyanaz marad, és szolgálataiknak, illetőleg termékeiknek nem ugyan tényleges értéke, de névleges ára esökken. Az ingatlanok ára lejjebb száll. Ellenben az állandó jövedelmet húzó tőkepenzesek, állami hitelezők, hivatalnokok stb. előnyben részesülnek. Az árszó otlalma alatt megizmosodott iparágak készítményeinek kelendősége megakad. Mindez azonban távolról sem szól a valuta helyreállítása ellen, mivel a forgalom az áralakulás megállapodásával ismét a rendes, még pedig az árszó okozta áringadozás által ezentúl nem veszélyeztetett mederbe tér vissza.

vagy ércpénzzel, vagy a régibb jegyek egyébként is új alakú jegyekkel cseréltetnek ki, az előre kitűzött határidőn belül vissza nem érkező jegyeket értékteleneknek szokás nyilvánítani. S ez helyén is van, mert a kiadás művelet befejezésének gyorsítása kedvéért a bemutatást záros határidőhöz kell kötni. Azonban az elévülési időnek túlságosan rövidre (csak néhány hónapra) szabása a jegybirtokosokra nézve igazságtalan. Ez okból méltányos a beváltást, a kitűzött határidő leteltével, néhány hónappal meghosszabbítani.

Egyszerűen kamatozó kölcsönök.

Az államhitei használatának legrégibb, maiglan is legelterjedtebb és bizonyára legegyszerűbb alakját az ú. n. *közönséges államkölcsönök* képezik, melyeknél az állam a kamatokat a tőke-visszafizetéstől függetlenül szolgáltatja ki. Az ide tartozó kölcsönök a *visszafizetési feltételek* szerint ismét többfélek lehetnek. És pedig:

1. *A mindkét részből felmondható kölcsönök.* A kölcsönös szabad felmondás feltétele az államgazdaság szükségletének nem felel meg. A hitelezőkre nézve ugyan előnyös volna, mert bármikor visszavonhatnák tőkéiket; de a pénzügyi kormány azon veszélynek tenné ki magát, hogy a hitelezők oly időben mondanák fel követeléseiket, midőn az állam a megkívántató összegeket csak terhesebb feltételekkel volna képes beszerezni. A legtöbb állam a mult század végén tényleg abban is hagyta a kölcsönkötés eme módját.

2. A hitelezők felmondási jogának kizárásával, az adósság visszafizetésére *előre meghatározott határidőt* lehet kikötni. A visszafizetés idejének előzetes meghatározása a *függő adósságnál* nem eshetik kifogás alá, mert ennél a törlesztés rövid időre van megállapítva. Ellenben az *állósított adósságnál* a visszafizetés idejét a kormány belátására kell hagyni, hogy a törlesztés eszközzésére az államérdeknek leginkább megfelelő időt választhassa. A visszafizetés idejének előzetes meghatározása az államra nézve ugyan nem oly hátrányos, mint a felmondásnak megengedése, mivel a kormány a kikötött időben eszközzendő törlesztésre legalább előintézkedéseket tehet; mindamellett könnyen megtörténhetik, hogy a törlesztési határidőt megelőzően és éppen akkor oly körülmények következnek be, melyek az elvállalt kötelezettség teljesítését nagyon megnehezítik. Meglehet, hogy éppen a kikötött időben nagyobb rendkívüli szükséglet merül fel, és ha ilyenkor politikai vagy pénzügyi válságok bénítják az államhitelt, vagy a tőkepiacz helyzete rosszabbra fordul, az ország csak kedvezőtlenebb feltételek alatt felvett új kölcsönrel tehet eleget kötelezettségének. Ezenfelül, ha az állam a maga részére nem köt ki világosan felmondási jogot, a törlesztés idejének előzetes meghatározása azon visszas helyzetbe hozhatja a kormányt, hogy az adósság-visszafizetésre kínálkozó előnyös viszonyokat nem használhatja fel. A törlesztési idő meghatározása csak akkor helyeselhető, ha biztosan tudja a kormány, hogy a kikötött idő leteltével az adósságot adóemelés vagy új kölcsön nélkül visszafizetheti, vagy a kölcsön esedékességének idejéig olcsóbb új kölcsönt köthet, vagy ha másképen egyáltalában nem segíthet magán.

A törlesztés előre meghatározott, de több évtizedre terjedő *idői részletekben* is történhetik, amidőn a kötvények beváltásának sorrendje sorsolás által állapítatik meg. A kötvények *sorozatokba* (seriesekbe), ezek *számokra* osztvák. A sorsolás először a sorozatokra, azután a kihúzott sorozatokban foglalt számokra történik. Az eredmény nyilvánosságra hozatala után a kihúzott kötvényeket a kijelölt állampénztárak s a kormány által megbízott pénzügyintézetek névszerinti értékben beváltják. Ezen törlesztési módozat távolról sem oly aggályos, mint midőn az egész adósság visszafizetésére *egy határidő* van kitűzve, de ennél is oly helyzetbe juthat a kormány, hogy a visszafizetendő összeget csak terhesebb új kölcsön kötése által képes beszerezni.

Az állam azon ígérettel, hogy a kölcsönösszeget előre kikötött időben egyszerre, vagy időszakai részletekben sorsolás útján névértékben fizeti vissza, kedvezőbb feltételeket, névszerint *nagyobb kibocsátási árt* akar elérni. És ezt el is éri, mert a törlesztés bizonyossága, kiváltképen ha a visszafizetés közeli időre van helyezve, fokozza az állampénztárak kelendőségét, és így emeli a kibocsátási árt. A húzások általi törlesztésnél a közeli visszafizetés ugyan csak a kötvények aránylag csekély részére terjed ki, amennyiben a későbbi sorsolás alkalmával kihúzott kötvények a kibocsátástól távolabb eső időben váltatnak be, s azért ez a törlesztési eljárás nem is emeli annyira a kibocsátási árt, mint midőn az egész kölcsönösszegnek egyszerre és pedig nem messzire terjedő időben eszközöndő visszafizetését igéri az állam; de miután nem lehet előre tudni, hogy a kibocsátást követő közeli sorsolások alkalmával mely számok húzatnak ki, a névértékben történő korábbi törlesztésnek lehetősége valamennyi kötvényre egyaránt kiterjed. Az időszakos húzások által törlesztendő kötvények kelendőségét az is elősegíti, hogy az állam kötelezvényeit rendszerint *parin alól*, vagyis a névértéknél s így a visszafizetendő összegnél alacsonyabb árfolyamon adja el, minek folytán azon kötvénybirtokosok, kiknek kötvényei a közelebbi húzások alkalmával sorsoltatnak ki, mielőtt börzeértékük a névértéket elérné, sorsjátékszerű nyereségben részesülnek.

3. Legelőnyösebbek azon kölcsönök, melyek a hitelezőknek *egyedül kamatfelvezetre* nyújtanak igényt anélkül, hogy a visszafizetés ideje előre meghatározatnék vagy a hitelezőknek felmondási jog engedtetnék. Az ilyféle kölcsön után fizetett kamatnak *járadék* (rente perpétuelle) és magának a kölcsönnek *járadékkölcsön* (másként örökös kölcsön) a neve. A törlesztés alá eső kölcsönnél a hitelező bizonyos idő lefolyása után az egész névértéket visszakapja. A *járadékkölcsönnél* erre biztosan nem számíthat, mert kérdés, hogy mily áron adhatja el a járadékot. Ezért nevezik a törlesztés alá eső kölcsönt *tőkekölcsönnek*, a járadékkölcsönt pedig *kamatkölcsönnek*. A járadékkölcsön legjobban megfe-

lel az állam maradandóságának, és mivel a törlesztési idő megválasztása tekintetében a kormánynak szabad elhatározást enged, a kincstárra nézve a legelőnyösebb. Az ország akkor fizetheti vissza adósságát, midőn pénzügyi helyzete s a pénzpiac hangulata a legjobban megengedi. A járadékadósságnál a hitel a pontos kamatfizetésbe helyezett bizalmon alapul, amíg a többi adóssági nemeknél a hitelt ezenfelül más eszközök, mint a tőkevisszafizetés, nyeresési esély, olykor zálog, támogatják.

Világos, hogy az állam végleg a járadékadósság törlesztéséről sem mondhat le, mivel az adósság kisebbítésére kínálkozó alkalmat az adóteher könnyítése érdekében mindig fel köteles használni. És e tekintetben a járadékadósságnak *kétféle nemét* lehet megkülönböztetni. Az állam a járadékadósságot vagy *„fel nem mondhatónak*”, azaz közvetlenül vissza nem fizetendőnek, vagy pedig *„felmondhatónak és a névérték szerint visszafizetendőnek*” jelentheti ki. A gyakorlatban rendszerint csak felmondható járadékadósságok fordulnak elő. Az egyenesen fel nem mondhatónak nyilvánított adósság egyedül a *kötvények tőzsdéi visszavásárlása* által törleszthető. A fel nem mondható járadékadósság mellett azt szokták felhozni, hogy a hitelezők biztosítva lévén a kamatleszállítás lehetősége ellen, kisebb kamattal elégednek meg, mint a minőt a felmondható járadékoknál fogatosítható kamatleszállításnak valószínűsége rejt magában. Azonban a gyakorlatban minél ritkábban fog így állani a dolog. A fel nem mondhatóság feltétele a hitelezőre nézve csak akkor bír gyakorlati értékkel, ha az árfolyam magas és ennek folytán a kamatleszállítás céljából törtenendő felmondástól lehet tartani. De ily körülmények közt a kormány különben is olcsó kölcsönre talál, és nagyobb kölcsönök kötésére rendszerint nem is igen szorul. Ha pedig nagyobb összegre van szüksége az államnak, és hitele hosszú idő óta ingatag, a fel nem mondhatóság feltétele keveset használ, mert a tőkepénzes a kamatleszállítás elleni biztosítást ily viszonyok közt vajmi kevésre becsüli. Ha a *„vissza nem fizetendőnek*” nyilvánított járadékokat a kormány ily körülmények közt talán valamivel kedvezőbb feltételek alatt is értékesíthetné, ez által a legtöbb esetben kisebb előny éretnék el, hogysem azon veszteséget, amely a felmondási jog és a kamatleszállítás lehetőségének elenyészéséből a jövőre nézve származnék, ellensúlyozhatná. Ha a járadék a kötelezvényen fel nem mondhatónak van nyilvánítva, a felmondás és a névérték szerinti visszafizetés jogosan nem lehetséges. Ilyenkor a törlesztés csupán a börzén eszközölt visszavásárlás által történhetik. A felmondás jogának fentartása éppen azért szükséges, hogy a kormány ne legyen kénytelen *parin felül* törleszteni és hogy a kamatleszállításnak útját ne vágja. A járadékkötvényen mindig jobb a tőkét megnevezni, mert ha a tőke nincs kiírva (mint pl. a franczia s az olasz járadékkötvényeken), még az iránt

is kérdés támasztható, vajjon van-e az államnak joga az örök időre fizetni ígért járadékot bizonyos tőkeösszeg lefizetésével megváltani?

A járadékkölcsönt legelőször Angol- és Franciaország honosították meg; újabban azonban Ausztriában, Porosz-, Orosz-, Olasz- és Magyarországon is túlnyomó alkalmazásban van, és czélszerűségénél fogva idővel valamennyi államban valószínűleg ez lesz az államadósság kizárólagos alakja. Járadékkölcsönt igazán előnyösen csak a rendezettebb háztartással bíró államok köthetnek. Az oly ország, amely nem találkozik a pénzpiac feltétlen bizalmával, helyesebben cselekszik, ha időszakos huzások által rövid idő (20—30 év) alatt törlesztendő kölcsönököt köt, mert a tőkepenzések azzal biztatván magukat, hogy az állam ezen rövid időszakban nem fog fizetéseképtelenné válni, az állami kötelezvényeket a kincstárra nézve kedvezőbb feltételek alatt veszik át, s az adósság évi terhe, még a törlesztési részleteket is beszámítva, kisebb lehet, mint örökös kölcsön kötése esetében.

95. §.

Törlesztéses járadékkölcsönök.

Az államkölcsönök ma már ritkán alkalmazott neme a *törlesztéses járadékok* eladásában áll. A törlesztéses járadékokkal az állam nemcsak a kamatokat, hanem a törlesztési részleteket is fizeti úgy, hogy a szóban forgó járadékok fizetésével az *adóssági tőke* is törlesztetik. A kölcsönkötés e neméhez tartoznak: a) az *évjáradékok* (annuités), melyeknél az állam bizonyos meghatározott számú éveken át az országos kamatnál nagyobb járadékot fizet, de úgy, hogy az utolsó évi járadék kiszolgáltatásával az adósság terhétől is megszabadul; b) az *életjáradékok* (rentes viagères), melyeknek élvezete a hitelező elhalálozásáig tart. Az életjáradék élvezete vagy azonnal, vagy csak bizonyos korév betöltésével veszi kezdetét. Az életjáradék összege a különböző korosztályokban levő egyének valószínű élettartama szerint olyképen állapítandó meg, hogy az állam ne vállaljon nagyobb terhet magára, mint aminő tartozásának más nemű törlesztésével s a közönséges kamatok fizetésével járna; c) a *tontinák*¹⁾, azaz a túlélési csoportok alakjában szervezett azon társulati hitelezések, melyeknél az állam több egyénből álló társulattal olyképen köti meg az életjáradéki szerződést, hogy a járadékot, amelyben valamennyi társulati tag egyenlően osztozik, mindaddig fizeti, amíg a társulatnak csak egy tagja is életben van, ha pedig a tagok közül már csak egy él, az egész járadékot elhalálozásáig ez az egy tag

¹⁾ A hitelezés ezen alakja egy a XVII-ik század közepén Franciaországban letelepedett olasz bankártól, *Laurenzio Tonti* től, kölcsönöztes elnevezését, aki virágzására emelte e rendszert.

húzza. A hitelező társulat majd hason korú, majd pedig különböző korú egyénekből áll, mely utóbbi esetben a tagok korkülönbsége szerint több osztályt foglal magában. Ha a társulat több csoportra oszlik, az elhunyt tagok járandósága csak az ugyanazon osztály tagjainak jut, és az egyik osztály valamennyi tagjának elhalálása után a járadék vagy megszűnik, vagy a többi osztályra száll.

A *törlesztéses járadékkölcsön* az államra nézve azon előnyvel jár, hogy a kis tőkepenzések nagy része szívesebben vállalkozik a hitelezés ezen alakjára, mint az egyszerűen kamatozó kötelezvények vásárlására, ami az állampapírok kelendőségét fokozza. Előnye továbbá, hogy az állam a járadékokkal lassanként a tőkét is visszafizeti. De a tervszerű törlesztés terhes lehet az államra nézve, mivel az elvállalt kötelezettségnek eleget teendő, gyakran kedvezőtlen feltételek alatt új kölcsönt kénytelen kötni. Ezenfelül megfosztja a kormányt annak lehetőségétől, hogy az elvállalt teher az államhitelezés megszilárdulása vagy a pénzpiac kedvezőbb állása esetében *kamatleszállítás* útján könnyíttessék, amennyiben az előre megállapított járadékösszegek le nem szállíthatók. A szóban forgó hitelműveletek *nemzetgazdasági és erkölcsi szempontból* is kifogásolhatók. A tőkét a kisebb tőkepenzésekkel, tehát épen azoktól vonják el, kik legnagyobb haszonnal alkalmazhatnák és akik a közönséges kamatot meghaladó járadék által biztosítva érezvén magukat, tétlenségben fogják tölteni életüket. Továbbá azok, kik ily kölcsönökben helyezik el pénzüket, tőkéiket felemésztik, mert igen ritkán fordul elő, hogy a járadékbirtokosok a járadékban levő törlesztési részletet tőkeképzésre fordítanak. Ez pedig az örökösöket megrövidíti s a nemzeti tőkét kisebbíti. Az önzést és a családi élettől való idegenkedést is előmozdítják, amennyiben az oly nők, kik jövőjüket biztosítotttnak gondolják, tartózkodóbbak a házasságra lépéstől, s akik tőkéikről lemondanak, rendszerint nem szándékoznak többé családot alapítani. Végre az életjáradékok s a tontinák szerencsejátéknak adnak lételt, mivel azon járadékbirtokosok, kik az alapul vett közép életkort el nem érik, veszteséget szenvednek, akik pedig tovább élnek, nyereségben részesülnek.

A törlesztéses járadékkölcsönök a XVII. és XVIII. században Angol- és Franciaországban voltak nagyban elterjedve. Az annuitások Angolországban még mostanában is jelentékeny szerepet játszanak, hol az összes államadósság évi terhének mintegy hetedrésze hosszú időhöz kötött évjáradékokból áll.

96. §.

Sorsjegykölcsönök.

Az államkölcsönöknek újabban nagyon kedvelt alakja a *sorsjegykölcsön* (nyeremény-, díj-, lottokölcsön), amely azért hono-

sult meg, mert a kormányok a játékszenvedélyt használva fel, az államkötvényeknek a nyereményre való kilátás által nagyobb kelendőséget szerezhetnek, és így kedvezőbb kölcsönfeltételeket érhetnek el. A nyereménykölcsönnél a kormány a felveendő összeget bizonyos számú, egészen egyenlő összegű részekre osztja, amelyek mindegyikéről sorsjegy alakjával bíró kötelezvényt ad ki. A kibocsátott kötvények rendszerint *sorozatokra* osztvák úgy, hogy a díjjegyek legtöbbször két számmal, ú. m. a sorozat és a díjjegy folyó számával jelöltetnek meg. A kisorsolás először a sorozatokra, azután a kihúzott sorozatokban foglalt számokra történik. Az előre elkészített és vázlatilag rendszerint a kötvényeken feltüntetett sorsolási tervben meg van állapítva, hogy évenként mennyi nyereményjegy húzódik ki, és mily nagy a főnyerőszámra eső *főnyeremény*, a néhány számra eső *közép*, és a többi kihúzott számokra eső *kisebb és közönséges nyeremény*. A *közönséges nyeremény* nem több, mint a sorsjegy névértéke és a kötelezvény kibocsátása óta a kisorsolásig járó egyszerű kamatok összege.¹⁾

Az, hogy az állam a sorsjegyek névértékének kifizetésén kívül még nyereményeket is osztogathat, kétféle eljárás által érhető el.

I. Az egyik eljárás szerint az állam a sorsjegyek után járó kamatot *nem időnként*, hanem a sorsjegyek kihúzásakor a tőkével együtt utólagosan szolgáltatja ki. A nyereménykölcsön ezen faja *nem kamatozónak* nevezetik. A közbeeső kamatok, azaz a kamatok kamatait, a sorsjegyirtokos elveszti. A nyeremények egy része az állam által ilyképen megtakarított összegből képezetik. A legkisebb nyeremenynyel kihúzott sorsjegyek birtokosai ezenfelül a kamatok azon százalékát is elvesztik, mellyel a tőkéhez számított kamat az országos kamatnál alacsonyabb, és ebből az állam a nagyobb nyeremények képzésére újból további összegeket takarít meg.²⁾ A legtöbb sorsjegyirtokost érő másik veszteség onnan származik, hogy a nyereség reménye által élesztett kereslet gyakran annyira felemeli a díjkötvények folyamárát, hogy az állam a

¹⁾ A tulajdonképi díjkölcsöntől jól megkülönböztetendők az *időszakos hasznok* által törlesztett *egyszerűen kamatozó* kölcsönök, melyeknél a kisorsolás csak annak meghatározására szolgál, hogy az egyes időszakokban mely kötelezvények váltandók be, amíg a *tulajdonképi lottokölcsönnél* a kisorsolás a nyeremények, illetőleg a bennök foglalt kamatok fizetésére is vonatkozik.

²⁾ Ha pl. valamely nyereménykölcsön tervezetében 5%-os kamatláb vétetik alapul, s ebből 1% nyereményekre fordítatik, akkor az állam a csak 20 év múlva kihúzott 100 frtról szóló sorsjegy birtokosának, ha a sorsjegyre közönséges nyeremény esik, a névértéken kívül csak a 20 évi 4%-os kamatot fizeti ki; tehát a sorsjegyirtokos ez esetben összesen 180 frtot kap. De minthogy 100 frt tőke 20 év alatt a kamatok kamataival együtt 219 frt 11 kr-ra nő, az állam a közbeeső kamatok nem fizetésével 39 frt 11 kr-t takarít meg.

közönséges nyeremenynyel kihúzott kötelezvényért nem fizet annyit vissza, amennyibe megszerzése került.¹⁾

II. A másik eljárás szerint az állam ugyan a közönséges kamatlábat fogadja el alapul, de a kamatoknak csak egy részét teszi a sorsjáték tárgyává, míg a másik részét *évenként* vagy *fél-évenként* kifizeti. A lottokölcsön ezen alakja *kamatozó sorsjegy-kölcsönnel* nevezetik. A kamatozó díjkötvények nagyobb kelendőségnek örvendenek, mivel a legtöbb ember a nyeremény kilátásaért az egész kamatot nem szívesen áldozza fel. A lottokölcsön ezen faja kevesebb aggály alá is esik, mert legalább az időnként fizetett kamat nem vész el a sorsjegyirtokosra nézve, ámbar tagadhatatlan, hogy a játékajlamot ez is ingerli, amit az bizonyít, hogy a nagy kereslet annyira felszokteti a kamatozó nyereményjegyek folyamárát, hogy azon sorsjegyek birtokosai, melyekre közönséges nyeremény esik, jóval kevesebbet kapnak, mint amennyit a beszerzési ár más nemű elhelyezésben gyümölcsözőt volna.

A nyereménykölcsön megengedhetőségének kérdése az elmélet megoldatlan feladványai közé tartozik.³⁾ Védelmesői arra hivatkoznak, hogy a közönséges sorsjátéktól lényegesen különbözik, mert amíg az utóbbinál a tőke a legtöbb esetben elvesz, addig a hitelsorsjegyek még mérsékelt kamatot is hoznak, és hogy takarékoságra tanítja a népet, amennyiben a kilátásba helyezett nyeremények sok ember tőkegyűjtési kedvét élesztik. Az ellene szóló okok azonban sokkal nyomósabbak. Senki sem fogja eltagadni, hogy mind az egyes ember, mind az egész emberiség jóléte csak rendszeres és folytonos munkásságnak lehet az eredménye. A lottokölcsön túlteszi magát ezen az igazságon, mert a hirtelen meggazdagodás vágyát kelti fel. A sorsjegyek vásárlása épen úgy szerencsejáték, mint a közönséges lottojátékban való részvétel; nem okoz ugyan oly veszteséget, mint a kis lotto, de a vagyonmegosztásra mind a kettő káros hatást gyakorol, mert egyeseket a lottokölcsön is munka nélkül gazdagít meg, és a legtöbb sorsjegyirtokost kamatvesztéssel sújtja. A díjkölcsönök veszélyessége nem annyira az egyes sorsjegyirtokosokat érő veszteségben, mint

¹⁾ A sorsjegyek árfolyama a húzást közvetlenül megelőző időszakban nagyobb szokott lenni, mert a közeli nyereség kilátása fokozza a sorsjegyek keresletét, ellenben a kisorsolás után sokan áruba bocsátják sorsjegyeiket. Az árfolyam leginkább akkor emelkedik, midőn már kevés húzás van hátra, azaz a törlesztés vége felé jár, mivel ekkor nagyobb a valószínűség, hogy a kötelezvény nemsokára be fog váltani.

³⁾ A lottokölcsön mellett felszólaltak: ZACHARIAE (Staatswirthsch. Heidelb. 1832. II. 443. l.), BERNOUILLI (Beitr. 68. l.), UMPFENBACH, WIRTH, STEIN és LEROY-BRAULIEU. — Ellene nyilatkoznak: LOTZ, MALCHUS, NEBENIUS, PFEIFFER, WENINGER, BÖHMERT (Lotterien u. Prämienanleihen. Berlin, 1869.), HOCK, aki nemzetgazdasági szempontból legrosszabb kölcsönnek tartja, WAGNER, ki elterjedését az újabb idők egyik legszomorúbb gazdasági jelenségének tekinti.

inkább abban áll, hogy a véletlen által osztogatott nyeremények a játékszenvedélyt felingerlik. A börzeüzérkedésből származó erkölcsi és gazdasági hátrányok közismeretűek. A törvényhozások és kormányok a börzeüzelmek korlátozására szolgáló rendszabályok feltalálásán fáradoznak, s a játékszenvedélyt élesztő lottokölcsonökkel börzejátékra maguk nevelik a népet. Továbbá a díjkölcsonök a többi kölcsonnemeket megdrágítják, mert a tőkepénzesek bizonyos osztálya nem elégedvén már meg az egyszerű kamatokkal, a közönséges államkötvények és járadéklevelek kelen-dőségét megakasztják. A nyeremények gyakran tékozlásra vezetnek. A tőkegyűjtés előmozdításával nem lehet a lottokölcsonönt mentegeni, mivel a tőkék elhelyezésére a hitelintézetek és takarékpénztárak elégséges alkalmul szolgálnak.

A nyereménykölcson védelmére felhozzák, hogy amennyiben a sorsjegyek nagyobb összegről szólnak, az alsó osztály a játékszi inger veszélyeitől ment marad. Csak hogy az *igérvényi ügylet* a sorsjátékban való részvételt a szegényekre nézve is lehetségessé teszi. Az igérvényügylet a valamely sorsjeggyel egybekötött nyerés reményének egy meghatározott húzásra vonatkozó elárúsítása oly feltétel alatt, hogy azon esetben, ha a sorsjegyre nyeremény esik, a nyeremény az igérvénylevél tulajdonosának jut, és a nyerő a sorsjegytulajdonosnak csak a sorsjegy árát tartozik kifizetni. Minthogy egy-egy igérvény csak pár forintba kerül, sőt többen közösen vásárolhatnak egy igérvényt, a szóban forgó ügylet az alsó osztályt is játékra izgatja.¹⁾

A nyereménykölcson megítélésénél az is figyelmet érdemel, hogy az ily módon elvállalt tartozás terhén nem lehet kamatle-

¹⁾ Ez okból némelyek az igérvényi ügylet eltiltását sürgetik. Ez azonban kivihetetlen, mivel az igérvényi ügylet eltiltása a nyereménykölcson pénzügyi előnyeit is megszüntetné. A bankárok és pénzüzerek nem azért vásárolnak sorsjegyeket, hogy a nyereményekben részesüljenek, hanem hogy a nyerés reményének áruba bocsátásával tizérkedjenek. Amely állam a kölcsonkötés ezen alakjához fordul, az igérvényi ügyletet is el kénytelen tűrni, mert különben kisebb levén a sorsjegyvásárlók száma, a kedvezőbb kölcsonfeltételek nem volnának elérhetőek.

Az igérvényügylet osalásokra is felhasználatik. Nem egyszer bizonyult már be, hogy a pénzüzerek azon reményben, hogy a meghatározott húzás alkalmával a kérdéses sorsjegyre nem fog nyeremény esni, ugyanazon kötelezvényről több igérvényt állítottak ki. Sőt az is megtörténhetik, hogy valaki már kihúzott nyereményjegyekre szóló igérvényeket árusít el.

A lottokölcson még egy más szerencseszerződés, az *ú. n. sorsjegybiztosítási ügylet* meghonosodására is vezetett. Mivel a sorsjegyek árfolyama rendszerint magasabb, mint a legkisebb díjjal kihúzandó sorsjegyek beváltási összege, a nagyobb nyeremény nélkül kibúzott kötelezvény birtokosa veszteséget szenved. Ezen veszteség ellenesúlyozása végett a sorsjegybirtokos valamely börzejátékossal szerződésre léphet, aki bizonyos biztosítási díj fejében arra kötelezi magát, hogy azon esetben, ha a kérdéses sorsjegyre legkisebb nyeremény esnek, azt egy oly sorsjeggyel fogja kicserélni, amely még ki nem húzatott.

szállítás által könnyíteni. A veszély idejében vagy zilált pénzügyi viszonyok közt felvett magas kamatú lottokölcson terhét akkor is el kell viselni, midőn a pénzpiacz kedvezőbb hangulata vagy az államhittel javulása olcsóbb kölcson kötésével kecsegtet. S ez a kölcsonművelet szóban levő alakjának azon egyetlen előnyét, hogy a kibocsátási árt emeli, tehát a tényleges terhet valamivel csökkenti, már egymaga ellensúlyozza. De több, mint ellensúlyozza ezen átmenetes pénzügyi előnyt az, hogy a lottokölcson által elért megtakarítás a játzók zsebéből képződik, ez pedig közgazdasági veszteség és mint ilyen utóljára az államgazdaságra is károsan hat vissza. Továbbá a törlesztési határidők eleve levén meghatározva, az adósság visszafizetése nem halasztható későbbi időre, ami a kormányt azon visszás helyzetbe ejtheti, hogy törlesztési ígérletét beváltandó, vagy fontos érdekeket kénytelen elhanyagolni, vagy terhesebb új kölcsonnt kénytelen kötni. A nyereményeknek, azaz a törlesztésnek egyenlőtlen megosztása a különböző évek közt, és a törlesztési időszak vége felé eszközölt nagyobb fizetések az államháztartás rendjét is zavarják.

De ha megannyi hátránnyal van is a lottokölcson megakva, *feltétlenül eszélytelennek* nem lehet mondani. Az emberi szenvedélyeket, amíg ki lehet kerülni, nem szabad az államezélök eszközévé tenni. Ha azonban az államhittel csak a tőkepénzesek játékhajlamának felhasználásával érvényesíthető, a lottokölcson is indokolt. Nyilvánvaló egyébként, hogy mint a pénzügyi szorultságból kivezető egyik utolsó eszköz csak kivételesen alkalmazandó, annál is inkább, mert a gyakori sorsjegykölcsonök gyengítik a bennök rejlő esáberőt és ennek folytán csökkentik a kibocsátási ár emelésére gyakorolt hatást.

Angolország már a XVIII. század elején lottokölcsonnel segített magán. (Vöckre Gesch. 62. L.) — Ujabban itt és *Franciaországban* nincs szokásban a kölcsonkötés ezen alakja. *Franciaországban* egy 1836-ki törvény eltiltja a sorsjegykölcsonök felvételét, s a nyereményekkel járó külföldi kötvényeknek a belföldi tizsdéken való jegyzése is csak kereskedelmi szerződések alapján van megengedve. A nyereménykölcsonök a *német államokban, Ausztriában, Török-, Oross-, Svéd- és Magyarországon*, valamint néhány *evajcsi kantonban* találtak termékeny talajra. A kölcsonvétel ezen módját tizabban városok, hitelintézetek, vasuti társulatok, főuri családok és jótékonyági egyesületek is igénybe veszik.

97. §.

Az ú. n. kényszerkölcsonök nevezetesebb alakjai.

I. *Az állami fizetések felfüggesztése.* Egyike a legigazságtalanabb és legkárosabb kisegítőknök. Az állam az öt terhelő fizetések megtagadásával sok polgárt és családot a véginség szélére juttat, a közigazgatást megakasztja, hitelét tönkre teszi, sőt a magán hitelt is lazítja, mivel sok magán adós az állam példáját

követve, fizetési kötelezettségének nem teljesítésére szintén jogosítottnak gondolja magát. Ha kényszerrendszabályokhoz kénytelen a kormány nyúlni, a *formaszerű kényszerkölcsön* semmivel sem károsabb, sőt annyiban elsőbbséget érdemel, amennyiben hatását az állampolgárok legalább egyenlően érzik, holott az állami fizetések felfüggesztése egyedül azokat sújtja, kik az állam irányában követelési joggal bírnak. Ha a kormány készpénz helyett *kamatkozó pénztári jegyekkel* fizet, nem sokat segít a bajon, mert oly időben, midőn a kormány fizetéseinek felfüggesztéséhez kénytelen fordulni, az állami hiteljegyek vagy épen nem, vagy csak roppant veszteséggel értékesíthetők.

II. Az *adóelőlegezés*, vagyis a csak jövőben esedékessé válандott adók előzetes beszedése. Ez is a pénzügyi bomlás legaggasztóbb kórtünetei közé tartozik. A váratlanul előre követelt adók beszedése a termelés és forgalom szabályos menetét megakasztja, és az adózókat a törzsvagyon megtámadására kényszeríti. De nem oly igazságtalan kisegítő, mint az állami fizetések elhalasztása, mivel egészben véve egyenlően éri a polgárokat. Kevésbé nyomasztó az adóelőlegezés, ha az adózók az előlegezett összegek kamatait leszámlíthatják.

III. *Formaszerű kényszerkölcsönök*. Ezek abban állanak, hogy az állam alattvalóira vagyonuk vagy az általuk fizetett egyenes adók arányában, kamatozó kötvények átadása mellett, bizonyos összeget ró ki, a mely szükség esetében az egyenes adók módjára végrehajtás útján hajtatik be. A formaszerű kényszerkölcsön egyedüli előnye, hogy az állam oly időben, midőn hitelének teljes hiánya miatt másképen már nem segíthet magán, ehhez, még mint utolsó és egyetlen eszközhöz, fordulhat. *Hátrányai* a következők: a) a polgárokat aránytalanul sújtja, mivel ha csak a vagyonos alattvalókra vettetik ki, ezeket szerfelett terheli, ha pedig az egyenes adók összegéhez szabva valamennyi adózóra egyenlő arányban rovatik ki, a munkából és személyes keresetből élők csak igen súlyos feltételek árán szerezhetik be a tőlük követelt összegeket; b) a termeléstől a legszükségesebb tőkét is elvonja; c) a vagyonos polgárokat kivándorlásra kényszeríti; d) az államhitelt megsemmisíti, mivel a kényszerkölcsön kirovásával az államhitel elenyészését maga a kormány hozza köztudomásra. Azonban a végszükség a kétségbeesés ezen utolsó kisegítő eszközének is megadja a jogosultság kellékét. Ha az állami függetlenség megőrzésére teljességgel nincsen más eszköz, a törvényhozás a kényszerkölcsön elrendelésével csak kötelességének tesz eleget. De ha az állam felocsudik a pénzügyi válság csapásaiból, a *kényszerkölcsön visszafizetése*, illetőleg *önkéntes kölcsönné leendő átalakítása* legyen első teendője. A formaszerű kényszerkölcsön az *általános vagyonadó* elvei szerint rovandó ki, tehát a vagyontalan osztályok kiméllésével és a vagyonérték arányában mérsékelt fokozással növekedő százalékkal.

IV. Az ú. n. *hazafias kölcsönök*, amelyeknek a formaszerű kényszerkölcsönökkel csaknem egyenlő hatásuk van, mert habár nem anyagi kényszernek képezik kifolyását, a polgároktól erkölcsi kényszer által csikartatnak ki. A hazafias kölcsönnél a kormány a polgárok kötelességérzetére és hazafiságára hivatkozik, s az államra nézve oly kedvező feltételek alatt hívja fel őket kölcsönadásra, aminők a pénzpiac állásához és az államhitel mérvéhez képest nem lennének elérhetőek.

V. A *kényszerített adósságátalakítás és a pótkölcsönre szorítás*. Az első abban áll, hogy az állam függő adósságát a hitelezők beleegyezése nélkül hosszú lejáratú vagy soha le nem járó adóssággá változtatja át, vagy a hitelezők hozzájárulása nélkül magas kamatú adósságot alacsonyabb kamatú adóssággá konvertál. A *pótkölcsönre szorítás* (arrozírozás) pedig azt jelenti, hogy az állam a kölcsöntőke vagy a kamatok megrövidítésének terhe alatt arra kényszeríti hitelezőit, hogy adott kölcsöneiket utólagosan bizonyos százalékkal felemeljék. Mind a két pénzügyi művelet már csak az okból is elvetendő, mivel nem az egész népet, hanem csak az államhitelezők osztályát éri. Az eféle kényszereszközök *részletes pénzügyi tönköt* tartalmaznak, és a hitelezők jogos érdekeit súlyosan sértik, amennyiben sok tőkepenzes azon reményben engedte át tőkét az államnak, hogy a kikötött időben visszanyeri, a ráfizetést pedig nem képes valamennyi hitelező teljesíteni, s ennél fogva sokan épen oly időben kénytelenek kötvényeiket áruba bocsátani, midőn az állam fizetésektelenségét tanúsító pénzügyi műveletek az állampapírok folyamárát nagy mértékben lenyomják.

A *kényszeradósságokhoz* sorolandók még a 91—93. §§-okban tárgyalt *letéti és óvadéki adósság*, valamint a kényszerfolyamú és beválthatatlan *bankjegyekből*, illetőleg *papírpénzből* álló adósság.

Kényszerkölcsönhöz hasonló bevételi eszközt már a régi *romai birodalom* is használt. A köztársaság háborúi rendkívüli erőforrások nyitását tették szükségessé. Mintán nem volt egyéb eszköz, a kincstár a királyok alatt a polgárok vagyona után rendes adó gyanánt szedett, de a királyok elűzése után eltörölt *tributum*-hoz nyúlt. Ekkor azonban a *tributum* már nem mint tulajdonképi adó, hanem a későbbi visszafizetésnek kilátásba helyezésével csak mint szükség idejében kirovott *kényszerkölcsön* szerepelt. A visszafizetés olykor megtörtént, de a leggyakrabban elmaradt. (Vocke: *Dir. St. d. Römer. Tüb. folyóir.* 1859. 669. l.) — A kényszerkölcsön a *középkori századokban* sem volt ismeretlen. Ha a rendek a kért segély-összeget megtagadták, a fejedelmek kényszerkölcsönökhöz folyamodtak, amelyekről előre tudva volt, hogy nem fognak visszafizetni. *Angolországban* ez már a *normann királyok* alatt (1066—1154) volt divatban. Különösen a *Plantagenet-házból* származott *I. Edé* (1272—1307), *III. Edé* (1327—1377) és ennek utóda *II. Rikárd* értettek az előkelőbb és gazdagabb alattvalók ily úton eszközölt kizsákmányolásához. *II. Rikárd* oly messzire ment, hogy egyes gazdag személyeket mindenféle csalárd ürügyek alatt kitöltetlen kötelevények aláírására bírt, melyeket azután tetazése szerint használt fel. (Vocke. *Gesch.* 24. l.) — A múlt század végén s a jelen század elején, a francia háborúk által okozott pénzügyi szükség miatt a legtöbb európai állam igénybe vette ezen kisegítőt. A *francia* kormány 1793-ban 1000 millió

frankot akart ez úton beszerezni, de a gazdagabb osztály ellenszegülése folytán csak 100 millió folyt be. A Poroszországban 1745-ben felvett hadi kölcsön, mely a városok, alapítványok és nágybirtokosok közt osztatott fel, valóságos kényszerkölcsön volt. A porosz kormány az 1810. és 1815. évek közti időszakban több ízben vetett ki kényszerkölcsönt. Ausztriában a kormány már 1705-ben rendelte el, hogy az alattvalók a tulajdonukban levő ezüstkészletnek felét természetben vagy pénzben az államnak engedjék át. Formaszervi kényszerkölcsön volt Ausztriában az 1760-, 1794-, 1806. s az 1850-ki. Az 1854-ki *«nemzeti kölcsön»* az állami hatóságok által gyakorolt erkölcsi nyomás alatt jött létre. RAU. II. 486. §. és BERGIUS. 413. l.

HARMADIK FEJEZET.

Az államkölcsönök kibocsátási módja, a kölcsönfeltételek s az adósságtörlesztés.

98. §.

Az államkölcsönök kibocsátásának módjai.

A kölcsönkibocsátás történhetik: a) közaláírás útján; b) a bankok és bankárok közvetítésével; c) az államkötvényeknek a börzén eszközölt eladása által; és d) az államkötvényeknek a pénzügyi hivatalok által foganatosított állandó eladása útján.

I. A közaláírási (másként nemzeti) kölcsönnél az állam a tőkepenzeseket, minden bankári közvetítés nélkül, előre megszabott feltételek alatt hívja fel a kölcsönben való részvételre. Aki a kölcsönben részt akar venni, az aláírási ívre írja nevét, az összeget s azon határidőt, mely alatt a befizetést teljesíteni tartozik. A nagy közönség a bankárokkal szabadon versenyezhet, akik a tömeges aláírásokkal megszerzett kötvényeknek a pénzpiaczokon való bevezetését a kölcsönkibocsátás ezen módjánál is üzérkedésre használhatják fel.¹⁾ A kölcsönfeltételeket, jelesül a kölcsön nagyságát, a kamatlábat és a kötvények árát, már a közönséghez intézett felhívás foglalja magában. Cél szerű a kölcsön célját is köztudomásra hozni, hogy a kölcsönművelet népszerűbb és a közönség az aláírásra hajlandóbb legyen. A csekélyebb hitelű országokban valamely különösen kifejezett gyümölcsöző célra felveendő kölcsön rendszerint olcsóbb, mint midőn az évi hiány fedezése a kölcsönnek célja, mert ez az államháztartási egyensúly hiányára teszi figyelmessé a pénzüvilágot. Csak kerek számú és a kamatszámítás egyszerűsítése

¹⁾ A kölcsönkötés ezen alakja és a bankárok közvetítésével eszközölt kibocsátás közötti különbség nem a közaláírás tényében keresendő, amely a bankárkölcsönnél sem hiányzik, hanem abban, hogy az aláírás az egyiknél a közvetítő bankhoz vagy bankcsoport, ellenben a másiknál az állam kezdeményezésére és számlájára történik.

végéig egyedül tizzel osztható, de kisebb (20—40 frtnyi) összegek aláírása is elfogadandó, hogy az államkötvények a szegényebb polgárok által megtakarított tőkék elhelyezésére is alkalmul szolgáljanak. Az aláírt összegek rendszerint részletenként fizettetnek be, mely esetben az egyes részletek lefizetését tanúsító ideiglenes elismervények az utolsó részlet lefizetése után rendes kötvényekkel cseréltetnek ki. Ha az aláírás eredménye a kölcsönösszeget meghaladja, az aláírt összegek leszállítatnak (ú. n. *redukció*) s a kölcsönösszeg az aláírók közt bizonyos arány szerint felosztatik. Avégből, hogy inkább a kisebb tőkék szivárognak az államkölcsönbe, az államhitel demokratikus alapra fektetessék s az alsó néposztály ezen az úton a fennálló államszerkezethez bilincseltessek, a kisebb összegek aránylag kevésbé szállítatnak le.¹⁾

A közaláírási kölcsönnek *nehány jelentékeny előnye* van. A beszerzés költségeit csökkenti, mivel a bankári díj szüksége nem forog fenn. A kis tőkepenzesek megtakarításait is magához vonza, mi által a polgárság nagy része s az államkincstár közt érdeklőzösséget létesít. Ezek alapján az aláírási kölcsön *elvéileg a legjobb kölcsönzési mód*. Csakbogy eredményére nézve a börzekölcsönnél bizonytalanabb, nem lehetvén közvetlen aláírás útján minden esetben rögtön és teljesen beszerezni a szükséges összeget, mivel megtörténhetik, hogy az egyoldalulag, maga a kormány által megszabott feltételek a tőkepenzesekre nézve nem eléggé kedvezők, minek folytán a kölcsönművelet dugába dőlhet. Ha a megkívántató összegnek csak egy részét szerezhethi be ezen az úton a kormány, a bankárok közvetítését is igénybe kénytelen venni, mely esetben ugyanazon időben különféle feltételek alatt két kölcsönt bocsát ki, ami a hitelezők egy részére nézve méltánytalansággal járhat. Hátránya még a közaláírási kölcsönnek, hogy miután a kormány az egyes aláírókkal nem egyezkedhetik, a feltételek a hitelezőkre nézve talán aránytalanul előnyösek, holott a tőzsdékölcsön kibocsátását megelőző alkudozások az állam s a hitelezők érdekeinek összeegyeztetésére vezethetnek. A közaláírási kölcsön hátrányául némelyek azt is fel szokták vetni, hogy csak a belföldi pénzpiaczra szorítkozik, amíg a börzekölcsönben az egész világ tőkepenzesei részt vehetnek. Erre azonban nem lehet nagy súlyt helyezni, mert a külföldi tőkék az aláírási kölcsönbe is átszivároghatnak.

¹⁾ A börzétüzérek szédéltségének megakadályozása és a reális jegyzések elősegítése céljából a készpénzfizetések némi kedvezményben részesítendők. Minthogy pedig ez a rendszabály oly nagy kölcsönöknél, melyeknél a külföldi pénzpiaczok részvétele mutatkozik kívánatosnak, ki nem vihető, legjobb túljegyzés esetére a csekélyebb összegű aláírásokat le nem szállíthatóknak nyilvánítani, habár a bankárok és börzétüzérek fortélyja a kis aláírások eme kiváltságát is ki tudja játszani, amennyiben költött nevek alatt sok kis aláírással rakják meg a kitett íveket, hogy a nyereséges eladással keesegtető kibocsátási árfolyamon minél több czimletet kapjanak.

II. A *börzsekölcsön*nél, mely másként *bankkölcsön*nek is nevezetik, a kormány valamely bankháznak vagy több bankházból álló konzorciumnak közvetítését használja fel, mely a kölcsönt magára vállalja, piacra bocsátja, s a kölcsönösszeget a hitelezésben részt venni akaró tőkepénzesek által átadott részösszegekből szerzi be. *Börzsekölcsön*nek azért nevezetik, mivel a közvetítő bankárok a kötvények elárusítását a börzéken veszik eszközöbe. A közvetítő bankház vagy bankcsoport a kibocsátással járó kárveszély, fáradság és költség megtérítése fejében díjat (províziót) nyer az államtól, mely vagy a kölcsönösszeg előre megállapított bizonyos százalékából, vagy pedig abból állhat, hogy a közvetítő kevesebb készpénz átadására kötelezi magát, mint amennyit a kötelezvények eladásából bevenni remél. Ezen díj nagysága az államhitelem mérvétől, a pénzügyi hangulatától és mindazon tényezőktől függ, melyek a kölcsöntőke begyűlésére nehezítőleg vagy könnyítőleg folynak be. Előnye a kölcsönkibocsátás ezen módjának, hogy a közvetítő bankházak üzleti összeköttetéseiknél fogva legjobban ismerik a pénzügyi viszonyait, és így legkönnyebben kereshetik fel azon tőkéket, melyek máshol legkevesebb haszonnal vannak elhelyezve, tehát úgy az államra, mint a tőkepénzesek s a közvetítőkre nézve legnagyobb előnnyel szivárognak át az államkölcsönbe. A közvetítők a hitelművelet sikereért mindent elkövetnek, és üzleti jártasságuknál s a pénzügyi világgal való érintkezésüknél fogva a kölcsön érdekében sokat is tehetnek. Ezenfelül a börzsekölcsön jobban biztosítja a kölcsönösszegnek kellő időben való befolyását. Ezen előnyöknél fogva a kölcsönkibocsátás ezen alakja van legjobban elterjedve.

A börzsekölcsönnek három főalakja létezik. És ugyan: 1. a nyilvános pályázati (vagy ajánlati) kölcsön, melynél a kormány a bankokat és bankárokat a kölcsön nagyságát és feltételeit tartalmazó általános felszólításban ajánlataik benyújtására hívja fel, a beérkezett ajánlatok megvizsgálása után azon bankkal vagy bankcsoporttal kötve meg a szerződést, melynek feltételei a legelőnyösebbek, s amelynél a kölcsönművelet szerencsés lebonyolítása legkevesebbé látezik veszélyeztetve lenni. A nyilvános pályázati kölcsönnek azon előnye van, hogy az alább ismertetett közvetlen bankkölcsönnél kevesebb beszerzési költséget igényel, és hogy a bankkölcsönök közt legjobban megfelel a szabad verseny elvének. Csak hogy a kormány nem tudhatja előre, hogy az egyoldalúan megállapított feltételek alatt fog-e ajánlkozó találkozni? amiért csak akkor lesz eredménye, ha vagy nagyon kedvezők a hitelezőkre nézve a feltételek, vagy pedig az államhitelem szilárd s a pénzügyiség nagy. Ha az államnak rögtön van szüksége a kölcsönösszegre, a kölcsönkötés ezen alakja persze nem alkalmazható, mert az ajánlatok beérkezése és a csak ezután eszközölhető beszerzés időt igényel. 2. A bizományi kölcsön, melynél a kormány az aláírások

összegyűjtését vagy a kötelezvények elárusítását néhány előkelő bankárnak bizomány gyanánt engedi át. Az állam a közvetítőknak bizományi díjat fizet, amely díj arra ösztönzi őket, hogy minél több tőkét vonjanak a kölcsönbe. 3. A közvetlen bankkölcsön, melynél a kormány egy általa kiszemelt bankházzal vagy bankcsoporttal közvetlenül és pedig olyképen lép egyezsége, hogy a kölcsönösszegnek a kitűzött időben leendő átszolgáltatása iránt a bankház, illetőleg bankcsoport szavatosságot vállal. Ezen eljárásnak nagy előnye, hogy a kormány biztosan számíthat a kölcsönösszeg befolyására, és hogy minden kárveszélyt a közvetítőre hárít. Mivel azonban a kárveszélyt meg is kell téríteni, bizonyára a legdrágább kölcsönzési mód. A kárveszély abban áll, hogy az államkölcsönök kibocsátását közvetlenül megelőző időszakban vagy aközben az állam hitele csökkenhet, vagy a pénzügyi helyzet rosszabbra fordulhat, mely esetben a bankcsoport a kötvények eladásából annyit sem vesz be, amennyit az államnak adott. Hogy a kölcsönt átvevő bankárok nagyobb nyereséget szerezzenek, sokszor mesterséges fortélyokhoz nyúlnak, pl. a szerződés megkötése előtt álhírek költése, vagy állampapíroknak tömeges áruba bocsátása által az árfolyam lenyomására üzérkednek (*speculation à la baisse*), hogy így a kötelezvényeket annál alacsonyabb áron vehessék át; az ügylet megkötése után pedig nagyban vásárlás és egyéb üzelmek által az árfolyam felszökdtetésére üzérkednek (*speculation à la hausse*), hogy a kötvényeket drágábban helyezhessék el.¹⁾

A börzsekölcsönnél a kormánynak arra kell törekednie, hogy a közvetítő bankház vagy konzorciumnak ne nyújtson nagyobb nyereségre alkalmat, mint amilyen az elvállalt kockázattal arányban áll. Továbbá a lehetőleg legnagyobb kezeséget nyújtó és szilárd hitelű bankházakkal kösse meg a kölcsönszerződést. Az ily

¹⁾ A kormány ugyan ellene működhetik a bankárok mesterkedésének, de ez veszélyes játék és a legritkábban vezet sikerre. Legfeljebb a sajtó általi figyelmeztetés és a koholt hírek költőire és tudatos terjesztőire szabott büntetések (legalább is a tőzsdéről való kizárás) szolgálhatnak némi védelmi eszközül. Az állam beavatkozásának nem lehet állandó eredménye, mert az árfolyam képződése határozott törvényeket követ, amelyek érvényűkből ki nem forgathatók. A kormány ellenmüködése csak pillanatnyilag emelheti az árfolyamot, vagy éppen ellenkezőjét idézi elő annak, amire irányul. A kormány csélzata már csak azért sem valósulhat meg, mert kivételét nem tarthatja titokban. Az állampapírok árfolyamának hanyatlása vagy az államhitelem gyengüléséből, vagy pedig onnan származik, hogy az államkölcsönökben elhelyezett tőkék alacsonyabb kamatot hoznak, mint amint a tőkepénzesek más hasonló biztonságú elhelyezésekből remélnek. Ha a kormány az állampapírok tömeges összevásárlásával akarja az árfolyam hanyatlását feltartóztatni, tekintélyes összegű tőkére van szüksége. Ezen tőkének elvonása a magán gazdaságoktól fokozza a tőkekeresletet, ami a kamatlábat még jobban emeli, s az állampapírok árfolyamát még inkább lenyomja.

bankházak ugyan valamivel nagyobb követelésekkel lépnek elő, de a kölcsön sikerülését jobban is biztosítják. A bankházak kiválasztása és a proviziónak a kárveszély és a nyújtott biztosság arányában való megállapítása a pénzügyi kormány tapintatosságát és gyakorlati ügyességét tételezi fel. A kölcsönszerződésnek megghiúsulása nemcsak a legnagyobb pénzzavarba ejtheti a kormányt, de egy időre az ország hitelét is megingathatja.¹⁾

A nyilvános pályázati, valamint a közvetlen bankárkölcsonnél a vállalkozó bankház vagy bankcsoport nevére az egész kölcsönösszegekről egy *főkötlevény* állítatik ki, amely valamely köz-hitelességű helyen letétetvén, a törlesztés után megsemmisítetik. A bankháznak, illetőleg bankkonzorciumnak a főkötlevény csak másolatban adatik át, és a kölcsöntőke erejéig kisebb-nagyobb összegekről szóló *rész-kötlevényeket* (államkötvényeket, stocks, obligations de l'état, effets) kap, melyeket a bel- és külföldi tőzsdéken forgalomba bocsát. A bankcsoport a kötvények eladásából befolyó összegeket fordítja kötelezettségének teljesítésére. Minthogy az egész kölcsöntőkére az államnak rendszerint nincs mindjárt szüksége, s az egyszerre történő befizetés roppant pénzmennyiséget vonna el a forgalomtól, a kormány a részletenként eszközendő befizetést engedi meg. Ily esetben elegendő, ha a bankháznak vagy bankcsoportnak annyi készpénze van, hogy az első részletet befizetheti, a többi részleteket az állampapírok elhelyezése, vagy más bankházakkal kötött egyezség útján szerezhetvén be.²⁾

Azt, hogy *összserű esetekben* a tőzsdei vagy a közalírási kölcsön érdemel-e elsőbbséget, nehéz eldönteni. A *közalírási kölcsön sikerének* legfőbb feltételei: a nép nagyobb gazdagsága, erkölcsi ereje, gazdag közép osztály létezése, és a nép bizalma a fennálló kormányrendszer irányában. Sok függ továbbá az állam-

¹⁾ Igen helyesen hangsúlyozta *Deák Ferencz* az 1873. márczius 22-én tartott országgyűlési beszédében: „Általában az a nézetem a pénzügyi politikáról, hogy ha az állam szerződik, kisebb nagyobb, de különösen nagyobb vállalatoknál igyekezék a legelőbbkelő, a legssolidabb házakkal szerződni, még akkor is, ha ez valamivel drágábbba kerül. A szatácskodás soha sem fizeti ki magát az államnál!”.

²⁾ A közvetítő bankcsoport által alakított szindikátus természetesen oda működik, hogy a kötvényeket minél nagyobb áron és lehetőleg rövid idő alatt értékesítse. A hitelművelet befejezése után a szindikátus feloszlik, és a konzorcium tagjai a közös nyereségen előre megállapított s az egyesek által elvállalt kárveszélynek megfelelő arányban osztoznak. Nyilvánvaló, hogy az elhelyezési művelet sikere az állam érdekét is érinti, amennyiben az a körülmény, hogy a kibocsátott állampapírok nagyobb vagy kisebb áron, rövidebb vagy hosszabb idő alatt kelnek-e el? az államhitelek fokmérője gyanánt szerepel. Említést érdemel még, hogy az államok újabb legfőbbesör olyképen szerződnek a bankcsoporttal, hogy azon esetben, ha a kötelezvények egy bizonyos előre meghatározott árténel drágábban kelnek el, az ártöbblet bizonyos (pl. 50 vagy 33) százaléka az állampénztár javára jut, ami tökéletesen helyesíthető feltétel, mert a bankcsoport aránytalan és igazolhatatlan nyereségének ellensúlyozására szolgál.

hitelnek nagyobb körökben való elismerésétől, valamint a kölcsön rendeltetése iránti közhangulattól. Fejletlen hitelfi szegényebb országok a börzekölcsönrel előbb érnek célra, ellenben virágzó államok nem jól tennék, ha a közalírási kölcsön olcsóbb voltát és egyéb előnyeit fel nem használnák. Nagyobb összegek beszerzésére a *börzekölcsön* előnyösebb, mert gyorsabban és biztosabban bonyolítható le; azonban a kisebb kölcsönök, kiváltképen ha a kormány nem egyszerre szükségli az egész összeget, *közvetlen aláírás* útján szerzendők be.

III. *A kötelezvények közvetlen eladása a tőzsdén.* Midőn kisebb összeg beszerzéséről, vagy hosszabb időközönként befizetendő kölcsönről van szó, a kormány a kötvényeket ügynökei és tőzsdei alkuszok által a napi árfolyamon közvetlenül a börzén, saját számlájára adhatja el. Azonban nagy összeg beszerzésére nem lehet ezen eljárást javasolni, mert a kormány börzeüzérkedésre lenne kénytelen adni magát, amihez sem képessége, sem hivatása. A tőzsdéken eszközendő időnkénti kibocsátás *bankári közvetítéssel* is kapcsolatba hozható, amidőn a bankárok a kölcsön egy részét *meghatározott árfolyamon* saját számlájukra szokták átvenni, másik részét pedig *opció* útján veszik át, vagyis a közvetítők fentartják maguknak a jogot, hogy a másik részt egy már előre meghatározott, az előbbinél valamivel magasabb árfolyamon vehessék át.

IV. *A kötvényeknek állandó eladása a pénzügyi hivatalok és a nagyobb forgalmú állami pénztárak által.* A kölcsönfelvétel ezen módjának két előnye van. Egyfelől a bankári közvetítésnek s a vele járó költségeknek mellőzése, másfelől az államkötvényeknek könnyű bevezethetősége a közép és alsó osztályokba, melyek megtakarított tőkéiket az államkötvények ily úton eszközölt értékesítése esetében kényelmesen és biztosan elhelyezhetik. Természetesen ez is csak kisebb, és nem rögtön szükségelt összegek beszerzésére használható. *Franciaországban* már régtől fogva alkalmazásban van, hol az adószedők az államadósságok főkönyvébe beiktatandó járadéklevelek kiállítására és eladására vannak feljogosítva.

99. §.

Az államkötvények névértéke, kibocsátási ára és tőzsdei árfolyama. A névértékkel megegyező és az attól különböző kibocsátási ár.

Az államkölcson megkötésének legfőbb feltételét azon árfolyam meghatározása képezi, melyen a kölcsön átvétele iránt szerződő fél a kölcsönt elvállalja. E tekintetben kétféle eljárás alkalmazható. Az állam ugyanis a kötvényekért vagy épen annyit kíván, amennyiről ki vannak állítva, vagy a kötelezvényen megnevezett összegnél kevesebbet, illetőleg többet kap. Az első esetben

azt mondjuk, hogy a kibocsátási ár egyenlő a névértékkel, vagyis hogy az adósság *al pari* köttetett meg; ellenben a második esetben a kibocsátási ár különbözik a névértéktől, és az adósság *pari-n* alól, illetőleg *pari-n* felől köttetett meg. Névértéknek a kötelezvényen megnevezett, kibocsátási árnak pedig a kötelezvényért tényleg bevett összeget nevezzük. A kibocsátási ár a névérték százalékában fejeztetik ki. Ha pl. a kibocsátási ár 85%, ez azt jelenti, hogy az állam egy 100 frt névértékű adóslevélért tényleg csak 85 frtot kap. A kibocsátási ár a kamatfizetési ígéretnek az ára, és mivel ezen ígéret beváltása az állam fizetési képességétől függ, a kibocsátási ár az államhitelek fokmérőjének tekinthető. Az államnak érdekében áll, hogy kötelezvényeit minél magasabb kibocsátási áron értékesítse, mert minél közelebb áll a kibocsátási ár a névértékhez, annál kisebb különbség van a névleges és a tényleges kamatláb között. A kibocsátási ár az állam fizetési képességébe helyezett bizalom fokán kívül, a rendelkezésre álló tőkék mennyiségétől, a kamatok nagyságától, a pénzpiac hangulatára és az állam hitelére befolyással levő politikai viszonyoktól, a törlesztés módjától és idejétől, és az azelőtt kibocsátott többi állampapírok börzefolyamától függ. A kibocsátási ártól, valamint a névértéktől, a kötelezvények börzei folyamárát kell még megkülönböztetni. Ez azon összeget jelenti, melyért az állampapír a tőzsdén megvásárolható. A tőzsdéi folyamár a névértékhez viszonyítva, háromféle lehet, ú. m. a névértékkel megegyező (*al pari*), a névértéket meghaladó (*pari-n felől*), és a névértéket el nem érő (*pari-n alól*). A tőzsdéi folyamár magasságát az árképződés törvénye, t. i. a kínálat és kereslet közötti arány szabályozza. És mivel a kínálat és kereslet terjedelmére befolyással levő gazdasági és politikai viszonyok folytonosan változnak, az állampapírok árfolyama is örökös hullámzásnak van alávetve. A börzefolyamra a pénzpiac helyzetén kívül minden jelentékenyebb politikai és gazdasági esemény (pl. a fejedelem vagy a kormányelnök élete ellen intézett merénylet, valamely kiváló állású miniszter leszavaztatása az országgyűlésen, az országgyűlés magatartása vagy a kormány nyilatkozata valamely fontosabb politikai ügyben, miniszteri válság, az időjárás, rossz termés stb.) befolyással van. És épen ezen érzékenysége teszi a börzefolyamot fontossá, mert az egész művelt világ tőkepenzeseinek itéletét az ország közgazdasági, pénzügyi és politikai helyzetéről, hozza kifejezésre. Mindamellelt őrizkednünk kell a börzefolyam irányadásának feltétlen hitelt adni, mivel az árfolyam mesterkélt felszökdtetésére vagy lenyomására törekvő börzei cselszövények a valót gyakran ellenkező színben tüntetik fel.

Mint hogy a kamatfizetés a névérték szerint történik, az adósság után elvállalt kamatok valódi nagyságát csak úgy tudhatjuk meg, ha figyelembe vesszük, hogy a kormány mily kibocsátási áron értékesítette a kötvényeket. Ha a kibocsátási ár a névérték-

kel megegyezett, az állam oly összegű tőke után fizeti a kamatot, amennyi a kölcsönből tényleg befolyt; azaz az állampapíron megnevezett (*nominális*) kamatláb ez esetben a tényleg fizetett (*effektív*) kamattal esik össze. Ha ellenben a kormány a kötelezvényeket a névszerinti értéknél alacsonyabb árfolyamon bocsátja ki, a névleges kamatnál tényleg nagyobbat fizet. Ha pl. az 5%-ot kamatozó kötvényeket 91%-os árfolyamon értékesíti, miután a kamatokat a névérték után fizeti, tényleg nem 5%, hanem 5¹/₂% kamatot fizet.

A jelen század eleje óta csaknem mindenütt a *pari-n alól* kölcsönkibocsátás van szokásban. A kormány azzal, hogy a névértéknél kisebb összeggel elégszik meg, lehetőleg alacsony tényleges kamatokat akar elérni. Ezt rendszerint el is éri, mert a tőkepenzesek és különösen a pénzüzérek, hogy a folyamáron sokat nyerhessenek, inkább valamivel (pl. ¹/₄ vagy ¹/₂%-kal) kisebb tényleges kamattal elégednek meg. Erre pedig akkor biztos kilátásuk van, ha a kölcsön jóval *pari-n* alól bocsátatik ki. Csak hogy más oldalról a kötvényeknek jóval a névértéken alól eszközölt értékesítése a törlesztést, illetőleg a kamatleszállítást nehezíti meg. Az állam rendszerint válságos viszonyok közt, kivált háborús időkben, tehát olyankor szorul kölcsönre, midőn magasabb a kamatláb, mint rendesen. A helyzet jobbra fordultával a tényleges kamatláb lejjebb száll s az államkötvények árfolyama emelkedik. Ilyenkor a legkedvezőbb alkalom kínálkozik a kamatleszállításra, illetőleg a régi adósságnak alacsonyabb kamatú kölcsön általi törlesztésére. De az adósságkonvertálás csak a régi kötvényeknek névérték szerinti beváltásával vihető keresztül. Eszerint a *pari-n* alól kötött kölcsön átalakításánál a kincstár a tényleg bevett összegnél többet kénytelen visszafizetni. A szóban forgó kibocsátási módszer valamivel mérsékelheti ugyan az államadósság folyó terheit, de más oldalról növeli az adóssági tőkét, és a nagyobb nyereséggel járó kamatleszállítást lehetetlenné teszi, illetőleg nagyon messzire halasztja.¹⁾ Előrelátó kormányoknak nem szabad pillanatnyi csekély

¹⁾ A *pari-n* alól kibocsátott, tehát a névleges kamatlábnál nagyobb tényleges kamatot hozó kötelezvények hátrányosságának megvilágítására a magyar államközség történetéből hozok fel egy kirívó példát. Az 1873-ban kibocsátott 153 mill. arany frtos államközség után papírpénzben 142 mill. frt folyt be. A 153 mill. frt névértékű kötvények a törvény szerint 1879-ben beváltattak. A beváltás 178 millió frtba került. Ezen összeg beszerzésére a kormány 211 millió frt 6%-os aranyjáradékkötvényt bocsátott ki. Mostanában 1881-től kezdve a 6%-os járadékkötvényeknek 4%-os aranyjáradékkötvényre való konvertálása van folyamatban. Az előbb említett 211 millió 6%-os aranyjáradék beváltására, az eddigi átlagos kibocsátási árfolyam szerint, mintegy 284 millió frt névértékű 4%-os aranyjáradékkötvény szükséges. Így növekedett az eredetileg 153 millió frt névértékű adósság, amely után papírpénzben csak 142 mill. frt folyt be, 284 mill. arany frt névértékű adóssággá, mely után az állam évenként 11.360.000 arany frt kamatot fizet.

előnyért az adósság majdantai törlesztését megnehezíteni. A visszafizetés könnyebbége érdekében, a czélszerűen keresztülvihető kamatleszállítás idejéig, inkább valamivel súlyosabb kamatterhet vállaljon magára.

A névértéken alól eszközölt kölcsönkibocsátással a kormányok régebben az uszatorvény áthágását akarták kikerülni. De ez nem menti a parin alóli kölcsönkötést, amelyvel az állam csak a törvényes kamatszabvány kijátszására ad példát. Többet jelent ennél, hogy a névleges kamatlábat csak ily eljárással lehet valamennyi adóssági czimletre nézve egyenlősíteni. *A kamatláb egyformasága* egyszerűsíti a számítás s az adósságügyi igazgatást, kedveltebbekké teszi az államkötvényeket, és könnyíti az állampapirokkal üzött kereskedést. Csakhogy a névértékkel megegyező kibocsátás rendszere sem okoz az adóssági czimletek kamatlábatban oly különbségeket, melyek a kamatszámítást módfelett megnehezítenek, amennyiben csekélyebb (1—4%-nyi) eltérések a névértéktől ezen rendszerrel is megengedhetők, s a kamatláb tizedes törtekben váltakozhatik, melyek a számításat nem igen nehezítik. Ezenfelül a nagyobb kamatra felvett kölcsönök konvertálása által később nagyobb egyenlőség érhető el.

A névértéket meghaladó kibocsátási áron csak akkor értékesíthetők az államkötvények, ha az állam az országonál nagyobb kamat fizetésére kötelezi magát, mely eljárás egyedül azon esetben válhatik az államkincstár előnyére, ha az adósság rövid idő múlva törleszthető.

100. §.

Az állami kötelezvények kiállításának módja.

Az államkötvények folyó számmal láttatnak el. Az egyes darabok (appoints) kerek számú kisebb-nagyobb összegekről (pl. 100, 500, 1000, 10,000 frtról) állítatnak ki. Kisebb névértékű (30, 40, 50 frtos) kötvényeket is tanácsos kibocsátani, hogy a hitelezésben a kisebb tőkepénzesek is részt vehessenek. Az állampapirok az országban dívó pénznemben állítatnak ki. Oly kölcsönöknél, melyekre nézve a kormány a külföldi tőkepénzesek nagyobb részvételét várja, idegen pénzegységek is használatnak. Az illetékes állami közegek aláírásával és a kibocsátás keltével ellátott kötvények szövegében meg van említve a kamatláb, a kamatfizetés ideje és helye, a pénznem, melyben a kamat fizetetik és mindazon feltételek, melyek a hitelezők jogaira vonatkoznak. Szükségtelen említeni, hogy a kötelezvények külalakjára is gondot kell fordítani, hogy utánzásuk és hamisításuk megnehezíthessék.

Az államkötvények vagy névre vagy előmutatóra szólnak. A névre szóló kötvényeknél (rentes nominatives) a hitelező neve ki

van írva. Ellenben az előmutatóra szólóknál (au porteur) a tulajdonos nincs megnevezve. A névre szóló kötelezvények átruházása formaszertü engedménnyel történik, és pedig olyképen, hogy az engedmény a kötelezvényen az átruházó által aláíratik, s az átruházás valamely pénzügyi vagy más hatóságnál bejelentetik. Az előmutatóra szóló kötelezvény pusztá átadás által ruháztatik át. A névre szóló kötelezvénynek az az előnye, hogy a találó vagy a tolvaj nehezebben sajátíthatja el, és a tolvaj kipuhatólása, valamint a kötvény megsemmisítése könnyebben eszközölhető. Továbbá ha minden kötvény így van kiállítva, és valamennyi átruházás az államadósságok főkönyvébe vezetetik be, a kormány mindig tudja, hogy kik az állam hitelezői. Csakhogy az átruházási alakiságok a névre szóló kötvények forgalmát megnehezítik, amíg az előmutatóra szólók nagyobb forgalomképességgel bírnak, amiért bizonyos mértékig pénzpótszerekül szolgálnak. Ezenfelül az előmutatóra szóló állampapirok a kormányra nézve is előnyösebbek, amennyiben az átruházások könyvelése munkába és költségbe kerül. Ezen előnyöknél fogva az előmutatóra szóló kötvények jobban el vannak terjedve, kiváltképen mióta a szabályszerű törlesztés és a tőkevisszafizetés ígérete mellőztetik, hogy így a hitelező a kötelezvénynek pusztá átadása által pénzéhez jusson.¹⁾ Legjobb a hitelezők szabad választására hagyni, hogy a nekik átadandó kötvények névre vagy előmutatóra állítassanak-e ki? Az előmutatóra szóló kötvényeknek névre szólókra és megfordítva a névre szólóknak előmutatóra szóló kötvényekre leendő átírását, valamint a nagyobb összegről kiállított kötvények kisebb összegekre történő szétírását, illetőleg kisebb névértékű több kötvénynek nagyobb összegre való összeírását is meg kell engedni.

Az alapítványok, közintézetek, községek s általában a jogi személyek tulajdonában levő állampapirokra nézve az ú. n. kötményezés (vinkuláció) van divatban, mely esetben a közönséges átruházás alakiságai érvénytelenek. A kötményezés, vagyis a kötvénynek bizonyos személy javára vagy czélra eszközölt lekötése, a kötményezési záradéknak a kötvényre vezetése s az államadóssági főkönyvbe feljegyzése, és a szelvényes kötvények szelvényeinek (kamattnyugtáinak) megsemmisítése által történik. Ezen eljárás az elveszés, tolvajlás és csalás ellen nyújt biztosítékot. A vinkulált

¹⁾ A kötvényeknek kizárólag névre kiállítását némelyek azért tartják kívánatosnak, mert az állampapirokkal üzött börzejáték veszélyes nemeit ez által kevesebb esetre remélik szoríthatni, úgy okoskodván, hogy akik pusztán nyereszkesedési czélból vásárolnak államkötvényeket, nem kedvelik a névre szóló értékpapirokat, az állandó tőkeelhelyezés céljából vásárlókra nézve pedig vagy egészen közönyös a kiállítás módja, vagy a névre szóló kötvények előnyösebbek. De az előmutatóra szóló kötvények kiküszöbölése a nyereszkesedő üzérkedést nem szüntetné meg, és más oldalról a hasznos börzeügyleteket is megnehezítené.

kötvények kamatai csak a kormány külön utalványai alapján és a kamatfelvételre jogosított egyén vagy közeg közönséges nyugtájára fizettetnek ki. A vinkulált kötvényeknek szabad kötvényekre való átírása, azaz az ú. n. *feloldás*, csak a jogosított fél kívánatára, esetleg az illető felügyelő vagy kezelő hatóság engedélye alapján történhetik.¹⁾

101. §.

Az államadósság biztosítása és a hitelezőknek ígért kedvezmények.

A középkorban s az újkor elején általános szokásban volt, hogy az államok hitelezőiknek *külön biztosítékot* adtak. A fejedelmek kézi zálogul nemes érczet, drágaköveket és egyéb értékes ingó javakat adtak a kincstár hitelezőinek, felhatalmazván őket, hogy azon esetben, ha az állam nem tenne eleget kötelezettségeinek, követeléseiket a zálogtárgyból kielégíthessék. Az állami domániumok, vagy más bevételforrások (adók, vámok, egyedárúságok), sőt egyes országrészek, magánjogi zálog gyanánt köttettek le. Minthogy pedig az eféle biztosíték az állam elleni követelés bírói érvényesíthetőségének hiányánál fogva a hitelezőknek tényleg nem sokat használt, sokszor előfordult, hogy a hitelezők a kamatok fejében záloghaszonvételi joggal maguk kezelték az elzálogosított bevételi forrásokat.²⁾ Addig, amíg az állameszme nem jut teljes kifejlődésre, az államháztartás nem vesztí el magánjogi jellegét, és a fejedelem vagyoni jogi személyisége az államvagyontól nincs különválasztva, a zálogjoggal biztosított államkölcsonnek van értelme. Mihelyt azonban az államháztartás *közjogi természete* kifejezésre jön, s az államhitelrendszer meghonosodásával már az állam érdeke is a hitelezők jogainak épségben tartását követeli, a különleges biztosítási eszközök az államhitel lényegével jönnek ellenkezésbe. Javaiik vagy jövedelmeik elzálogosítására csak oly országok szorulnak, melyek a szilárd államhitel feltételeit nélkülözik, amiért a különleges biztosítékot a pénzvillág az államhitel sülyedésének tekinti. Az állam nem egyik vagy másik bevételi forrásával, hanem összes

¹⁾ *Franciaországban* az ú. n. *beirási rendszer* is szokásban van, mely szerint a kormány nem is állít ki formaszertü kötelezvényeket, hanem a hitelező neve a kölcsönösszeggel együtt az államadóssági főkönyvbe vezetetik be, a hitelező pedig igazolványt kap kezébe. Az állam elleni követelés jogcsimét a kölcsöntökének az adóssági főkönyvbe eszközölt beiktatása képezi. Az igazolvány a kamat felvételére ad jogot s a követelés átruházására szolgál, amelynek érvényéhez az államadóssági főkönyvbe eszközölt beiktatás is szükséges. A beirási rendszer az állampapírok forgalmát akadályozza, amiért újabbban *Franciaországban* is a névértékre és előmutatóra szóló kötelezvények vannak jobban elterjedve.

²⁾ A középkorban a magyar királyok is gyakran a kir. haszonélvezetek elzálogosításával segítettek a kincstár szorult helyzetén. A keleti államokban még ma is szokásban van a bevételforrások zálogba adása.

jövedelmeivel kezeskedik kötelezettségének teljesítéseért. Olykor ugyan rendezettebb pénzügyi viszonyok közt is előfordul, hogy az állam valamely kölcsöne biztosítására jelzálogul az államjösszágokat vagy az államvasutakat köti le, de ennek inkább alaki jelentősége van, mivel a hitelező a bíróságoknál hasztalan keresné jogának érvényesítését. A kedvező közgazdasági helyzet, a pénzügyek lelkiismeretes és tervszerü kezelése, és a takarékoság szigorü érvényesítése adják a legnagyobb biztosságot. Ezek hiányában a külön biztosíték csak pillanatnyi gyógyszer, mely az államhitel hiányát nem pótolja, sőt inkább elárulja. A kincstár szorult helyzetében, midön a pénzvillág bizalmát a biztosíték kikötése némileg fokozni képes, és ennek folytán valamivel kedvezőbb feltételek érhetők el, az államjavak lekötése nem kifogásolható. Azonban ez a kisegítü művelt országokban mindig azt bizonyítja, hogy az államháztartási viszonyok meg vannak zavarva.¹⁾

Olykor az is előfordul, hogy az ország adósságaért idegen állam vállal kezesiséget. Akkor szokott ez történni, midön a kezesiséget vállalt államnak is érdekében áll, hogy az adós ország háztartását rendezze. Egy idegen állam jóállása nagyobb biztosítékot nyújt a hitelezőknek, amennyiben a kezesiséget vállalt állam az adóst háborü által is szoríthatja kötelezettségének teljesítésére, s a hitelezők kielégítésének terhe szükség esetében a kezesre hárul. Villágos azonban, hogy az ily biztosíték az állam hitelét nagyon kedvezőtlen szimben tünteti fel. Ezenfelül politikai bonyodalmakra, névszerint arra szolgál okul, hogy a kezesiséget vállalt állam az illető ország belügyeibe avatkozik.

Hogy minél többen szánják el magukat kölcsönadásra, az állam hitelezőit bizonyos *kedvezményekben* szokta részesíteni. Ezek közül megemlítendök: *a)* az államkötvények s a kamatszelvevények adómentessége; *b)* megigéri az állam, hogy a kamatokat a kölcsönbefizetést valamivel megelőző időtől kezdve fogja számítani; *c)* ingtagag hitellü, kiváltképen oly országok, melyekben kényszerkeletü papirpénz a törvényes fizetési eszköz, a visszafizetést s a kamatozást érczpénzben ígéri, amennyiben ha az érczkészlet beszerzése az árszó ingadozása folytán meg is drágítja a kamatozást, az állam idegen tökékre csak akkor tarthat számot, ha kötelezettségének mértékét nagy és rögtöni ingadozásnak ki nem tett valutában, azaz nemes fémpénzben állapítja meg; *d)* a töképenzesek édesgetésére szolgál azon ígélet, hogy az állam a kölcsön

¹⁾ A rohamos vasutépítésből és az Európa nagy részében dühöngött általános gazdasági válságból keletkezett, már-már fizetésképtelenséggel fenyegetett pénzügyi szorultság nyomása alatt, 1873-ban *Magyarország* államhitelü is a jelzálogos adósság színvonalára sülyedt, midön a törvényhozás a kormányt az államjösszágok lekötése mellett 153 millió arany írt névértékü 6%-os és 5 év mulva esedékes kötvények kibocsátására hatalmazta fel.

megkötésétől számított bizonyos időig nem fog felmondási jogával élni, amely idő alatt a kamatokat sem szállíthatja le; *e*) a kormány az állampapírokat pupilláris elhelyezésre s óvadékok letételére alkalmasoknak nyilvánítja; *f*) az állampapírok értéknyatolásának feltartóztatása érdekében kijelentheti a kormány, hogy a kincstár részére teljesítendő fizetéseknél névértékükben fogja elfogadni; *g*) elrendelheti az állam, noha ez magánjogi szempontból méltán kifogásolható, hogy az állampapírok biróilag le nem foglalhatók.¹⁾

102. §.

A kamatfizetésnél követendő szabályok.

Az, hogy szem előtt tartja-e az állam hitelezőinek jogos érdekeit, és ennél fogva érdemesíti-e magát a tőkepenzesek bizalmára? első sorban a kamatfizetés kisebb-nagyobb pontosságától függ. Nyilvánvaló tehát, hogy az államhitelezés megőrzésének egyik leglényegesebb feltétele a kamatfizetési kötelezettség pontos teljesítése. De a kamatfizetésnél a pontosságon kívül a hitelezők kívánalmait más irányban is figyelembe kell venni. A többi között a kamatok nem évenként, hanem rövidebb időszakokban fizetendők. A legtöbb ország fél évenként szolgáltatja ki a kamatokat. Kivánatos volna még ennél is rövidebb kamatfizetési határidőt kitűzni. Egyrészt a hitelezőkre nézve volna előnyösebb, másrészt a kamatok fizetésére szükséges tőkék rövidebb időre vonatnának el a forgalomtól. (Az angol konzolok egy része évnegyedi szelvényekkel van ellátva.) — Az egyes adóssági címletek után járó kamatok fizetésére különböző határidők jelölendők ki, nehogy ugyanazon időben nagyobb összegek folyóvá tétele válják szükségessé, és a fizetések a forgalomra nézve hátrányos mértékben össze ne halmozódjanak. A kamatok fizetése ne csak az államadósság igazgatásának székhelyén, az ország fővárosában, hanem más nagyobb forgalmú belföldi helyeken is történjék. Sőt ha a kormány a kötelezvényeknek idegen országokban nagyobb elterjedést akar szerezni, a pénzvilág nevezetesebb külföldi piacain is alapítandók fizető helyek. Az ez által okozott költséget az állampapíroknak nagyobb elterjedésük folytán bekövetkező áremelkedése több, mint megtéríti.

A kamatok természetesen csak nyugtatványra fizethetők ki. Hogy a kamatok felvétele a hitelezőkre nézve lehetőleg kényelmes legyen, s a kamatfizetésnél rend és egyöntetűség honoljon, a köte-

¹⁾ Franciaországban az államadóssági járadékokat még mindig megilleti a lefoglalhatatlanság előjoga, melynél fogva — mint LEROY-BEAULIEU megjegyzi — a gazdag és szemérmetlen gazember jó módban élhet anélkül, hogy hitelezőit ki fizetni tartoznék.

lezvényekhez nyomtatott kamatnyugtatványok, ú. n. szelvények (coupons) csatolandók, melyek a csalásokat is akadályozzák. Minden szelvényen megjelölendő azon kötelezvény száma, amelyhez tartozik, a lejárat napja, a kamatösszeg és a pénztár, melynél a felvétel történhetik. A kamatokat egyszerűen úgy veszi fel a hitelező, hogy a lejárt szelvényt a kötelezvény szelvényívéről levágja s az illető fizető helyen beváltás végett előmutatja. Ha valószínű, hogy a kötelezvény később fog beváltatni, mint amily időre a mellékelt szelvények szólnak, a szelvényíven ú. n. szelvényutalvány (talon) állítatik ki, melynek előmutatására a későbbi időre szóló szelvényeket tartalmazó új szelvényív szolgáltat ki. A kötelezvénynek s a hozzá tartozó szelvényívnek együtt kell maradnia, mert a kötvény a szelvényív nélkül nem kamatoz, és ha beváltatik, a még le nem járt szelvényeket is vissza kell adni, mivel különben a kincstár a már visszafizetett tőke után lenne kénytelen kamatot fizetni. A lejárt szelvények a bankárok és kereskedők közt készpénz gyanánt forognak, mivel az illető pénztárnál azonnal beválthatók. A még le nem járt szelvények leszámítolás útján értékesíthetők.

A kamatkövetelési jog elévülésére a törvényhozások a köztörvényi elévülési időnél rövidebb időt szoktak szabni. Ezt az adóssági igazgatás egyszerűsítése indokolja. Azonban a túlrövid elévülési idő magánjogi szempontból nem védelmezhető.

103. §.

A kamatleszállítás.

Ha a nemzetgazdaság fejlődése és a tőkebőség növekedése, vagy a pénzpiac kedvezőbb hangulata folytán az általános kamatláb lejjebb száll, vagy az államhitelezés javulása következtében a kormány kedvezőbb feltételek alatt új kölcsönt köthet, az állam az adóssági kamatok leszállításához (kamatredukezióhoz) folyamodik. A kamatleszállítás azonban egyedül akkor igazságos, ha nem kényszerített, azaz a hozzá nem járuló hitelezők tőkéiket visszakövetelhetik. A kamatleszállítás az adósság átváltoztatásával (konvertálással, konverzióval) jár, amennyiben azon kötvénybirtokosok, kik a visszafizetést, azaz kötvényeiknek névérték szerinti beváltását nem kívánják, a régi nagyobb kamatú kötvényekért kisebb kamatú kötvényeket kapnak, és a visszafizetést kívánó hitelezők kielégítésére szükséges tőkét a kormány ugyanily kisebb kamatú kötvények kibocsátásából szerzi be.¹⁾

¹⁾ A kamatleszállításnak csupán azon rendszere helyesíthető, mely által a nagyobb kamatú papírok *al pari* cseréltetnek ki kisebb kamatú kötvényekre, amint ez gyakran Angliában s az amerikai Egyesült-Államok-

Oly országokban, hol a különböző időben felvett kölcsönök más-más kamatozási és törlesztési feltételekkel és különböző névértékű kötelezvények kibocsátásával lettek megkötve, a kamatleszállítással az államadósság *egységesítését* (unifikálását), azaz a különböző adóssági címleteknek egy adóssági címletre való átalakítását (a névérték, kamatozás és törlesztési módzat egyenlősítését) lehet összekötni. E műveletnek, amely természetesen szintén a hitelezők hozzájárulásával veendő foganathba, azon kívül, hogy az államadóssági igazgatást egyszerűsíti, az államhitelre is szilárdító hatása lehet. *Angolország, Franciaország és 1868-tól 1870-ig Ausztria* nagy pénzügyi nyereséggel vitték keresztül ezen eljárást.¹⁾

A hitelezők hozzájárulásával keresztülvitt kamatleszállítással az állam nem szegi meg szavát és nem sérti a hitelezők jogos igényeit. Ha az állam világosan nem jelenté ki, hogy soha sem fogja a kölcsönt felmondani, adósságának visszafizetésére bármikor fel van jogosítva. Ha olcsóbb kamatra kaphat pénzt, mint a minőt eddig fizet, a kötvénybirtokosok máshonnan sem várhatnak nagyobb kamatot, és így valószínű, hogy tőkéjüket továbbra is az államnál hagyják. Világos, hogy annál kevesebb kötvénybirtokos fogja a névérték szerinti beváltást kívánni, minél kedvezőbbek a leszállítási feltételei. Ha az új kamatláb a hason biztosságú egyéb kölcsönök kamatozásánál valamivel még mindig magasabb, igen kevesen fogják tőkéiket visszakívánni. Ellenben ha az állam által ígért kamat az általános kamatlábbal megegyez, a későbbi nagyobb jövedelem reménye által ösztönözöttelve, sok hitelező beváltás alá bocsátandja kötvényeit, noha valószínű, hogy az új elhelyezés sikerének bizonytalanságánál fogva a hitelezők nagyobb része még ez esetben sem fogja a visszafizetést kívánni. Ha végre a leszállított kamatláb az általánosanál alacsonyabb, az egész művelet eredménytelen lesz, mert a hitelezők legnagyobb része a beváltást fogja sürgetni²⁾

ban történt, mert a konvertálás azon módja, melynél a *parin* álló kötvények parinál jóval alacsonyabban álló papirokra cseréltetnek ki, mely szerint pl. a magyar 6%-os aranyjárdékoknak 4%-ra való átalakítása vétetett foganathba, habár enyhíti a kamatterhet, de szaporítja az adóssági tőkét, és elejét veszi annak, hogy a konvertált adósság a tőkebőség növekedésével vagy az államhitel javulásával még kisebb kamatu adósságra alakíttassék át. Az adóssági tőke nagyobbításával keresztülvitt konverzió csak azon esetben védelmezhető, ha a kamatmegtakarítás megfelelő része az adósság nagyobbodott részének törlesztésére fordíttatik.

¹⁾ Az adósságkonvertálásnak egy másik neve az alacsony kamatu adósságnak magas kamatu törtenő átalakításában áll. E műveletet magas kamatlábbal bíró országokra nézve, melyekben a régebben kibocsátott államkötvények jóval parin alól állanak, WAGNER (Bluntschli szót. X. 40. l.) ajánlja, hogy a későbbi kamatleszállítás előkészíttessék.

²⁾ Hogy az adósságátalakításba minél több hitelező egyezzek bele, a kormány a beváltást nem kívánó kötvénybirtokosokat rendszerint némi kedvezményben részesíti. Pl. bizonyos időre (1 vagy 2 évre) a régi kamat-

A kamatleszállítás sikere érdekében a következő szabályok tartandók figyelemben: a) a kamatleszállítás keresztülvitelére oly időpont választandó, midőn a pénzügyi és tőzsdéi viszonyok a konvertálási művelet lebonyolítására kedvezően alakulnak, tehát a tényleges kamatláb lejjebb szállott, az államhitel szilárd, s a pénzpiacz hangulata kedvező. Az állampapírosok tőzsdéi árfolyamának jelentékeny emelkedése a konvertálás eredményességének biztos jele; b) a netalán bemutatandó adósszevelek beváltására szükséges tőkekészlet beszerzéséről eleve gondoskodják a kormány, mivel ha a kamatleszállításba bele nem egyező hitelezőket nem képes kielégíteni, az egész művelet dugába dől; c) tüzzön ki a kormány határidőt, amidőn a kamatleszállításhoz hozzá nem járuló hitelezők tőkéiket visszanyerik; d) mihelyt a parin alól kibocsátott kötvények folyamára a névértéket megközelíti, illetőleg az al pari értékesített papírok a névértéket jelentékenyen meghaladják, a konverzió a hitelezők érdekében *ggorsan* foganatosítandó, mert amennyiben a beváltás *névérték szerint* történik, a hitelezők annál többet vesztenek, minél jobban meghaladja a tőzsdéi árfolyam a névértéket, s annál több oly kötvény vonatik bele a konverzióba, melyeket tulajdonosaik parihoz közel álló, illetőleg parinál magasabb áron szereztek meg; e) önként értetik, hogy az állam a legterhesebb adóssági címlettel kezdje meg a konvertálást.

A kamatleszállítás hatása kamatmegtakarításban, tehát az államadósság súlyának s az adótehernek könnyítésében nyilvánul. A kamatredukció a törlesztés eszközeül is szolgálhat, mivel a megtakarított kamatok az állampapírok beváltására, illetőleg tőzsdéi bevásárlására fordíthatók. Igaz ugyan, hogy a kamatleszállítással járó rögtöni tőkeáthelyezések a hitelforgalmat megzavarhatják, mert sok kis tőkepenzes visszakívánja és az általános kamatláb lejjebb szállása miatt nem tudja azonnal elhelyezni pénzét, az új kötvények pedig a nagy tőkepenzesek pénzes szekrényeiben felhalmozódnak; valamint az is kétségtelen, hogy a kormány a hazafiasagra hivatkozás vagy más nemü nyomás által a hitelezőket az általánosanál alacsonyabb kamatláb elfogadására kényszerítheti; de ez csak azt bizonyítja, hogy a kamatleszállításnak is van sötét oldala, és hogy ezen intézménnyel is vissza lehet élni.

Felhozzák némelyek a kamatleszállítás ellen, hogy az államhitelt megingatja, a kamatlábat mesterségesen lenyomja s a hitelezőket méltánytalanul sújtja. Az államhitel megbénítására vonatkozó ellenvetést a tapasztalás már megezáfolta, amennyiben alig van állam, amely nem könnyített ily úton adósságainak terhén, s

láb szerinti kamatozást ígéri meg, vagy a kötvénykicszerelésnél a régi kötvényeket valamivel (pl. $\frac{1}{2}$ vagy $\frac{3}{4}$ %-kal) névértékükön, és így beváltási értékükön felül fogadja el, vagy arra kötelezi magát, hogy bizonyos időn belől nem fogja a kölcsönt felmondani.

annak igazolására, hogy a kamatleszállítás az államhitei gyengítését okozta volna, egy példát sem lehet felhozni. Az adóteher könnyítése inkább az államhitei szilárdítására szolgál. A kamatleszállítással nem nyomja le az állam a kamatlábat, csak a pénzpiac állásának megfelelő alacsonyabb kamatláb általános elismerését siettet, s az eddig fizetett kamatot a tényleges kamatláb színvonalára apasztja. Azt sem lehet mondani, hogy a kamatleszállítás valami nagyon érzékenyen sújtja a kötvénybirtokosokat, mivel a tőzsdéi árfolyam emelkedése a konvertálást előre sejteti, a kamatredukció tehát nem váratlanul következik be. Azon kötvénybirtokosok, kik parin alól vásárolták a kötelezvényeket, semmit sem vesztenek. Es új kölcsönök kibocsátásánál a tőkepénzesek ismét oly kedvező feltételeket érhetnek el, aminőket a pénzpiac s az államhitei akkori viszonyai fognak megengedni. Feltéve, hogy a kölcsönszerződés a névérték szerinti visszafizetést vagy a konvertálást világosan meg nem tiltja, a nagyobb kamatú adósság átalakítása kisebb kamatú adósságra nemesak joga, de kötelessége is az államnak, mert különben az adózókat rövidíti meg, akiknek joguk van követelni, hogy ne fizessenek nagyobb kamatot, mint aminő az államhitei fokának s az országos kamatlábnak megfelel.

Másképen kell megitélnünk a kamatleszállítást, ha *egyoldalúlag*, azaz önkényesen vitetik keresztül. A kényszerített adósság-átalakítás igazságtalanság és visszaélés a hatalommal, amely az államhiteit megrontja, sőt *elpalástolt állambukásnak* tekinthető.¹⁾

104. §.

Az államadósság törlesztése.

A törlesztésre nézve a *függő* s az *állósított adósságot* külön kell szemügyre vennünk. A *függő adósság* törlesztésének mellözhetetlensége ezen adósság lényegéből folyik, mivel visszafizetésének ideje és módja már megkötésekor állapittatik meg, és az állam, ha szilárdítani akarja hitelet, a kölcsönfeltételeket nem szegheti meg. Helyes pénzügyi szervezet és jó kormányzat mellett a *függő adósság* visszafizetése nem is ütközik nehézségekbe, mert a már előirányzott, de a kölcsönvétel idején még be nem folyt rendes bevételekből kell eszközöltetnie. Ha pedig a remélt bevételek a kikötött törlesztés idejéig sem hajhatók be, a *függő adósságot* új kölcsönből vagy más rendkívüli bevételből kell visszafizetni. Az *igazi lebegő adósságnak átalakítása* állósított adóssággá még akkor

¹⁾ A kamatleszállítás és általában az adósságkonverzió feladványát, részletesen kiterjeszkedve a Franciaországban és egyebütt keresztülvitt nevezetesebb konverziók történetére, legtűzetesebben tárgyalja: LABETRIE: *Théorie et histoire des Conversions de rentes*. Paris, 1879. L. még LEROY-BEAULIEU: IV. 185. l., WAGNER. Bluntschli szótárának V. köt. 39. l.

sem pártolható, ha a hitelezők hozzájárulásával történik, mert a *függő adósság* természete hozza magával, hogy csak a folyó rendes kiadások átmeneti fedezésére szolgálhat, már pedig a múltékonny szükséglet terhét nem szabad a jövő korral megosztani.

Az *állósított államadósság* törlesztése a kölcsönvételi módok különfélesége szerint különböző tekintet alá esik. A hitelezők által felmondható, valamint azon kölcsönök visszafizetésére, melyek előre megállapított törlesztési tervvel vannak összekötve, az állam már a kibocsátáskor kötelezi magát. S az ily kölcsönöknek kellő időben való törlesztését — ha másképen nem, új kölcsön által — nem szabad elhanyagolni, mert különben kockára teszi az állam hitelet, és ezzel többet árt magának, mint amily áldozatot a törlesztés megkíván.

A *közvetlen visszafizetés biztosítása nélkül kötött kölcsönök*nél az államkincstár a hitelezők irányában ugyan nem vállalja magára a törlesztés kötelezettségét, de ebből még nem következik, mintha visszafizetésükre saját maga irányában sem lenne kötelezve. Az adóteher enyhítése és különösen azon megdönthetetlen igazság, hogy a jövő nemzedék vállaira egyedül oly terheket szabad hárítani, melyeknek gyümölcseit élvezni fogja, ezen kölcsönök törlesztését is megköveteli. Vannak rendkívüli szükségletek, melyek habár nem rendszeren visszatérő és előre meghatározható időközökben, de meg-megújulva, többször fordulnak elő. Az ily szükségletek fedezésére felvett kölcsönök törlesztését mindig az utókorra hagyni, legnagyobb könnyelműség volna. A kölcsön által létesített intézménynek használhatósága lassanként elenyészik, a hasznavehetetlenné vált intézmények megújítandók, rendkívüli kiadást igénylő új és új csapások, háborúk stb. sújtják az államháztartást. Ha az ország minden törlesztés nélkül adósságot adósságra halmoz, a későbbi adózók azon adósságok terhét is viselni kénytelenek, melyeknek előnyében nem részesülnek. Igaz ugyan, hogy a kölcsöntökek termékeny felhasználása fokozza az adóerőt, és így az államadósság mintegy önmagát törlesztheti, csak hogy az adózási képesség nem növekedik mindig egyenlő arányban az adóssággal. Eszerint a törlesztésre ajánlkozó alkalomnak elszalasztása az adósságot a későbbi nemzedékekre nézve még azon esetben is elviselhetetlen teherré változtathatja, ha a kölcsöntöke gyümölcsöző célra fordított. Ezenfelül nem létezik állami kiadás, amelyre feltétlen bizonyossággal rá lehetne fogni, hogy jótékony hatása soha sem fog elenyészni. Ki láthat a jövőbe és ki ítélheti meg egész bizonyossággal, hogy az államadósság által előhozott anyagi vagy szellemi töke, ha most még oly örökösnek tartjuk is, idővel nem fog-e megsemmisülni? A beruházások értékét valamely új találmány az eredeti érték tized-részére szállíthatja vagy egészen megsemmisítheti. Valamely csatorna vagy erődítvény a viszonyok változása folytán fölöslegessé válhatik. A törlesztéssel való

nem törődés azért is megboszulhatja magát, mert feltéve, hogy a kölcsönökhöz kapcsolt remények meg is valósulnak és hatásuk pótolja az érettség elvállalt áldozatokat, véletlenül oly rendkívüli csapás következhetik be, amelynek súlyán a folytonosan öregbedő adóssági teher miatt semmit sem enyhíthet az állam, amidőn a megelőző időszakok hagyatéka, t. i. a kamatfizetési kötelezettség, a bukás örvényébe sodorhatja a jelen nemzedéket. Továbbá minél kisebb az adósság, annál csekélyebb adóbevételekre van szükség, és annál kevesebbe kerül az adóbeszedés. Végre kétségtelen, hogy a törlesztés az államhitel szilárdítására, az államkötvények börzefolyamának fentartására és emelkedésére elősegítő hatással van. Az az állam, amely rendes viszonyok közt adósságának egy részét visszafizeti, szükség idején kedvezőbb feltételek alatt köthet kölcsönt, és külügyi összeköttetéseiben erőteljesebben léphet fel. Szóval az adósságok erélyes törlesztése a politika s a rendezett államháztartás feltétlen követelménye.

Tekintve a törlesztés foganatosításának módját, *szabad* (önkéntes) és *törvényszerű*, azaz törvény által megállapított törlesztést, kell megkülönböztetni. A *szabad törlesztésnél* a kormány a visszafizetés módjára s idejére nézve nincsen meghatározott tervhez kötve, hanem szabad belátása szerint jár el, s a törlesztés aránya a bevételi fölösleg nagyságától függ úgy, hogy fölösleg hiányában a törlesztés is elmarad. Ellenben a *törvényszerű törlesztésnél* a visszafizetés módozatait a törvény előre meghatározza, és a kormány a törlesztési tervtől akkor sem térhet el, ha az államháztartás defיצitál küzd.

A *törvényszerű törlesztésnek célja*: az államhitel szilárdítása, a kötelezvények kibocsátási árának emelése, s az államadósságok felhalmozásának megakadályozása. E célok kedvéért egyes államok régebben ú. n. *törlesztő alapot* (sinking fund) szerveztek, mely a kincstártól elválasztott jogi személynek tekintett, s az állampénztárból szervezésekor bizonyos összegű tőkével, és ezenkívül addig, amíg bevétele bizonyos összegre nem rúgott, évi javadalommal láttatott el. A törlesztő alap javadalmazására fordítottak: az államjavak elidegenítéséből befolyó összegek, a véletlen bevételek, a metalan idegen államok által teljesített fizetések, az évi fölösleg és a rendkívüli adók hozadéka. Az alap, amelynek igazgatásával vagy egy külön hivatal vagy a központi állampénztár volt megbízva, a tőzsdén eszközölt visszavásárlás, vagy kisorsolás és beváltás által államkötvényeket szerzett, amelyek nem semmisítették meg, hanem az alap birtokában maradtak, és a kamatok mindig kötvények vásárlására fordítottak. Ezen eljárás által az állam önmagának vált adóssá s adósságának kamatait önmagának fizette.

A *törlesztő alap*, feltéve, hogy el nem vonatik rendeltetésétől, az évenként megvásárolt vagy beváltott kötelezvények kama-

taival és a kamatok kamataival mindig fokozatos arányban növekedik úgy, hogy bizonyos évek során át oly összeget¹⁾ érhet el, melylyel az egész adósság törleszthető, amikor a javadalmazásra kijelölt jövedelmek ismét új adósságok törlesztésére szolgálhatnak. Eszerint a törlesztő alap elvi helyességét nem lehet kétségbe vonni, de alkalmazása ellen igen jelentékeny érvek szólnak. Mindenekelőtt csaknem bizonyosnak vehető, hogy az alap működése közben több oly esztendő fog bekövetkezni, melyekben a bevételek nem fedezik a szükségletet. Szigorúan ragaszkodva ezen törlesztési rendszerhez, a kötelezvények visszavásárlását még ily években is folytatni kell, noha a kormány új kölcsönkibocsátáshoz kénytelen fordulni. De ez az eljárás költséget okoz és legtöbbször az adóssági teher öregedésére vezet, mivel az állam az új kötvényeket rendszerint alacsonyabb árfolyamon kénytelen értékesíteni, mint amily áron a régieket visszavásárolhatja. Az államhitel fentartását a törlesztő alap sem biztosítja, mert válságos időkben a rendkívüli kiadások fedezésére fordítatik. Annak, hogy az állam adósságából semmit sem törleszt, de új kölcsönt sem bocsát ki, ugyanoly eredménye van, mint ha egyfelől törleszt, de másfelől ugyanannyi új terhet vállal magára. Minthogy az állam a kamatokat azon adósslevelek után is megfizeti, melyek a törlesztő alap tulajdonába mentek át, az adóteher nem kisebbedik. És ha a törvényhozás az adóterhet apasztani akarja, a visszaváltott kötelezvények egy részének megsemmisítését s az ezek után járó kamatok fizetésének megszüntetését kénytelen elrendelni. A törlesztő alap rendszerét követett államok, ha jelentékeny összeg állott már az alap rendelkezésére, tényleg ily módon tértek el a megállapított törlesztési tervtől.

A törvényszerű törlesztésnek egyes kölcsönöknél a legtöbb államban jelenleg is használt módja: a *százalékos törlesztés*, mely abban áll, hogy az állam valamely meghatározott adósságának bizonyos egyenlő nagyságú (pl. 1 vagy $\frac{1}{2}$) százalékát évenként visszafizeti. A százalékos törlesztés és a törlesztő alap elvére fektetett törlesztési mód közt az a különbség, hogy a százalékos törlesztés nem támaszkodik önálló alapra, és hogy a visszavásárolt vagy beváltott kötelezvények megsemmisíttetnek. Ennélfogva a százalékos törlesztésnél mindig egyenlő, ellenben a törlesztő alap fennállása esetében

¹⁾ A kamatok kamataira alapított törlesztési rendszer számtanilag teljesen szabatos, mert ha Krisztus születésekor egy fél fillér 6°-os kamatos kamatokra tőkésítettett volna, az a kamatos-kamatszámítás képletei szerint az 1860-ik év végeig oly összegre nőtt volna, melynek értéke 6715 milliószor nagyobb aránytömeget tesz, mint a nap. (L. e. példa kiszámítását: WENINGER: Polit. számt. 272. l.) Azonban a mennyiségtani számításokat az élet igen gyakran meghazudtolja. El sem lehet képzelni, hogy ily óriási érték összegyűjthető volna. A nagyon csekély összegeket nem lehet gyümölcsözőleg elhelyezni. A tőkét időről-időre veszélyek érik, és a tőke-elhelyezések gyakran hosszú időszakokon át semmit sem jövedelmeznek.

folyton nagyobbodó összeg fordítatik a törlesztésre. A százalékos törlesztés, kiváltképen ha nagy a kölcsönösszeg és a törlesztési százalék magas, szintén azon hibába eshetik, hogy valóságos törlesztés helyett látszólagossá válhatik. Ennélfogva csak kisebb kölcsönöknél és alacsony százaléku törlesztéssel czélszerű. Gyors törlesztésű nagy kölcsönöknél az egyes törlesztési részleteket egyedül *adófel-emelés* vagy *kölcsön* által lehet beszerezni. Önként értetik, hogy a százalékos törlesztés a szabad törlesztés lehetőségét nem zárja ki. Különbözik ettől a *külön alap* által eszközölt törlesztés, melynél egy meghatározott adósság külön törlesztő alappal láttatik el. A külön törlesztő alap mindaddig, amíg a kérdéses adósság visszafizetéséhez szükséges összeg össze nem gyűl, évenként bizonyos járulékkal javadalmaztatik. Az ilyen foganatosított törlesztés a magángazdasági tőkeberuházások (pl. vasútépítés) czéljából kötött kölcsönöknél annyiban czélszerűnek mutatkozik, amennyiben az illető vállalat évi hozadékának egy részét, a tőkeberuházás évi értékesökkenésének aránya szerint, évi törlesztési járulékokra lehet fordítani.

A *törvényszerű törlesztés* módjai közé tartoznak még a *lotto-kölcsönök* és a *törlesztéses járadékkölcsönök*. De ezekről már fentebb szólottunk.

Valóságos törlesztésről csak akkor lehet szó, ha bevételi fölösleg áll a kormány rendelkezésére. Ennélfogva az *önkéntes törlesztés*, amely csak kedvező pénzügyi időszakokban fordul elő, előnyösebb. De hogy az önkéntes törlesztés valóságos legyen és ne az adósságvisszafizetés végtelen elhalasztására használtassék, mely esetben még a törvényszerű törlesztés is czélszerűbb, az adók úgy rendezendők be, hogy kedvező években jelentékeny és a közép esztendőben még mindig némi törlesztési eszközöket szolgáltatassanak. Az adósságvisszafizetés csak kedvezőtlen években akadjon meg. Az, hogy a kérdéses pénzügyi évben a nemzetgazdaság fejlődésének veszélyeztetése nélkül mennyi fordítható törlesztésre? a költségvetés összeállításánál veendő fontolóra.

A törlesztés *kétféle* alakban eszközölhető. Az állampapírok vagy felmondás, illetőleg kisorsolás útján *névértékük szerint* váltathatók be (remboursement), vagy pedig *tőzsdéi árfolyamuk* szerint vásárolhatók vissza (rachet). A *közvetlen visszafizetés* a hitelezőkre nézve annyiban hátrányos lehet, amennyiben azok is visszanyerik tőkéjüket, akik továbbra is szívesen az államnál hagynák, amíg a *börzén eszközölt visszavásárlásnál* csak az kapja vissza pénzét, akinek szüksége van rá. Az árfolyam szerinti visszavásárlás czélszerűen csak akkor alkalmazható, ha az árfolyam a névértéken alól áll. A tőzsdéi visszavásárlás nagy elővigyázattal történjék, hogy egyrészt a pénzkészlet mielőbb gyümölcsözőleg felhasználtassék, másrészt pedig az árfolyam a tömeges bevásárlások folytán nagyon ne emelkedjék. Leghelyesebbnek látszik, ha a

kormány a börzei üzérkedéstől visszatartja magát, s az egyes börzenapokon a bevásárlásokra átlag egyenlő összeget fordít. Ha a tőzsdéi árfolyam parin felül áll, nincs egyéb hátra, mint a felmondás és a névérték szerinti visszafizetés. Nehogy pedig a névérték szerint történő visszafizetés jogához kétség férjen, legjobb, ha az állam a felmondás jogát fentartja magának. Ha a kormány a névérték szerinti visszafizetést határozza el, legelőször azon kötelezvények váltandók be, melyek után legnagyobb kamatot fizet.

Adósságtörlesztésre fordíthatók: az államjavak elidegenítéséből befolyó összegek, új kölcsönök, a kiadások megszorításából eredő megtakarítások, hadi kárpótlások és pénztári maradványok. Az *államjavak eladása* adósságtörlesztési célra akkor ajánlatos, ha hozadékuk kisebb, mint amennyi kamatot az ország az értékükkel egyenlő adóssági tőke után fizet. Az *új kölcsön* által eszközölt adósságtörlesztés csupán akkor előnyös, ha az új kölcsön kedvezőbb feltételekkel köthető meg. Az adósság-visszafizetés legkivánatosabb eszköze a *kiadások apasztásából származó megtakarítás*, de ennek is meg van a maga határa, amennyiben a takarékoság csak azon határig üdvös, amelyig a nép anyagi és erkölcsi erősödését nem akadályozza. Az *adóterher jelemelésére* nézve az adózási képesség legyen mértékadó. Nagy hiba volna csupán a törlesztés siettetése végett, az adóerővel arányban nem álló, vagy a nemzetgazdaságra káros hatású adókkal sújtani a népet. Sőt ha a bevételi fölösleg az adóerőt túlszigazó adókból ered, sokkal jobb a fölöslegről lemondani, az adóterhet könnyíteni, illetőleg a káros adónemeket megszüntetni, s az államadósság törlesztését kedvezőbb időre halasztani. Ezt az eljárást követi a jelen század közepe óta *Angolország*, mely az évi fölösleget sok káros belső fogyasztási adó és vámadó eltörlésére fordította.¹⁾

¹⁾ Némelyek szerint az által lehetne legegyszerűbben az államot adósságainak terhétől megszabadítani, ha az államadósság a polgárok közt osztatnék meg, vagy ha az állam oly súlyos rendkívüli adókat vetne ki, amelyeknek hozadékából egész adósságát visszafizethetné. Az államadósságnak *magán adósságokká* leendő átváltoztatása a legdurvább egyenlőtlenségre vezetne, sőt kivihetetlen volna. Ha az egyes polgárookra rovádo adóssági jutalék a birtokukban levő vagyonérték nagysága szerint határozatnék meg, az eltitkolható vagyontárgyak birtokosai, névszerint a tőkepénzesek könnyű szerrel megszabadulnának az adóssági teherből, amíg az ingatlan birtok s az iparvállalatok tulajdonosait igen aránytalanul sújtaná az adósság felosztása. Egyedül az el nem rejthető vagyon tulajdonosaira, vagy általában a vagyonos osztályokra tolni az adósság terhét, szintén igazságtalanság volna, amennyiben az államadósságok által létesített előnyökben a kevésbé jómódúak is részesülnek. Az államhitelezők érdekét is sértené ez az eljárás, mert a magán adósok az államnál csekélyebb biztonságot nyújtanak. — Az egész államadósság *egyszerre történendő visszafizetésének* a legkárosabb következményei volnának. A vagyonos adózók tőkeértékük nagy részének feláldozásával ugyan le bírnák fizetni a rendkívül súlyos adót, de a munkából élő polgárok az adóssági kamatok fedezésére általuk eddig fizetett adóösszegnek megfelelő tőkét vagy épen nem, vagy csak úgy

105. §.

Az állambukás.

Ahol az államadósság a nép erejével nem törődő kormányrendszer vagy háborúk s egyéb válságok folytán oly összeget ért el, hogy a kormány a hitelezők irányában elvállalt kötelezettségeknek nem tehet eleget, a tények logikai hatalma állambukásra vezet. Az állambukás vagy nyílt, vagy palástolt. A nyílt pénzügyi tönknél az állam fizetéseképtelenségét egyenesen bevallja és kijelenti, ellenben a palástoltnál mesterkélt eszközökkel eltakarni törekszik. A nyílt állami tönk s a magán vagyombukás közt egyedül az a különbség, de ez azután lényeges, hogy az állam ellen nem lehet panaszt emelni. A palástolt pénzügyi bukásnak a legkülönbözőbb alakokban rejtett példáival majdnem valamennyi ország történetében találkozunk. Kiváltképpen a pénzrosszabbítás és az értékvesztett papírpénzben teljesített állami fizetések voltak azon eszközök, melyekkel egyes államok a nyílt pénzügyi tönköt kikerülni akarták. Aszerint, amint az államkincstár összes tartozásainak vagy csak kötelezettsége egy részének teljesítése alól vonja ki magát, a részletes és az általános állambukást lehet még megkülönböztetni. A részletes állambukás gyakori példái: a kamatfizetésnek egyidőre történő felfüggesztése, az önkényes kamatleszállítás, egyes meghatározott adósságok megtagadása, és az államkötvények névértékének egyoldalú leszállítása (az ü. n. *devalváció*).

A pénzügyi tönköt legtöbbször könnyelmű papírpénzgyaldálkodás előzi meg. Az állambukás valódi és eredeti oka rendszerint a *viassz kormányrendszerben*, és kiváltképpen a nép erejével arányban nem álló, minden áron hatalomra vágó külügyi politikában található fel. A pénzügyi bukást nem az adósságcsinálás okozza, mert ha az állam csak oly czélokra veszi igénybe hitelét, melyek az ország adott helyzete által elészabott feladatok körén túl nem esnek, és ha nem a hatalom egyoldalú kiterjesztése, de a nemzet anyagi és szellemi erősödése az egyedüli jelszó, az adósságcsinálás csak jót eredményezhet; hanem azon kormányrendszer idézi elő, amely nem gondol a jövőre, kiadás és kiadás közt nem tesz különbséget, túlszigazza a nemzet adóerejét, s az állami terheket végtelen mértékig hiszi szaporíthatónak.

róhatnak le, ha másoktól kölcsönöznék; a kölcsöntőkék után pedig az államadóssági kamatoknál magasabb kamatot lennének kénytelenek fizetni. Ezenfelül az államadóssági kamatok terhében a polgár egyedül oly időben osztzik, midőn adózási képességgel bír, ellenben ha az államadósság magán adósságokká alakíttatnék át, vagy ha az adózó a törlesztés céljából kivett rendkívüli adó leróhatása végett kölcsönre szorulna, az adóssági viszony még azon esetre is fennmaradna, ha az illetőnek semmi jövedelme sem volna.

Aszerint, amint az államkötvények birtokosai kizárólag vagy túlnyomóan belföldiek, vagy pedig külföldiek, a *pénzügyi bukásnak a nemzetgazdaságra különböző hatása van*. Ha a hitelezők belföldiek, a pénzügyi tönk a nemzeti vagyonnak mint egységes egésznek nagyságát meg nem változtatja. Amennyit a hitelezők vesztenek, ugyanannyit nyernek az adózók, akik az állami kötelezettségek nem teljesítése folytán kevesebb adót fizetnek. Ha pedig a hitelezők egy része külföldi, a nemzeti vagyon még nagyobb lesz, amennyiben az, amit a külföldi hitelezők vesztenek, a nemzetgazdaságra nézve nyereség. Nem szabad azonban gondolni, mintha az állambukás nem lenne káros a nemzetgazdaságra, vagy hogy azon esetben, ha a hitelezők túlnyomó része idegen polgárokból áll, a nemzetnek talán épen hasznára válnék. A pénzügyi bukásnak hatása a nemzeti jövedelem megoszlására felforgatja az eddigi termelési viszonyokat, gyengíti a tőkegyűjtési kedvet és megbénítja a kereseti tevékenységet. Az állambukás hosszú időre megrendíti az állam hitelét és tekintélyét, sok családot végnyomorba dönt, sok árva, özvegy, alapítvány és közintézet vagyoni helyzetét tönkre silányítja, és a magánhitelt is meglazítja. A pénzügyi összeroskadásban az a legszomorúbb, hogy rendszerint nem a nagy tőkepénzeseket s azokat károsítja meg, kik az állampapírokkal üzött kereskedésből legtöbbet szereztek, mert a gazdag hitelezők üzleti belátásuknál és az irányadó körökkel való összeköttetéseiknél fogva előbb ismerik fel a közeledő vészt, és kisebb árfolyamvesztéssel még idejekorán adnak túl a birtokukban levő állampapírokon, hanem a kisebb tőkepénzeseket, akik nélkülözéssel összekuporgatott pár forintjukat állami kötelezvényekben helyezték el. A pénzügyi tönk olykor a külföldi hitelezők igényeinek megvédése érdekében, az idegen államok beavatkozására s az ország függetlenségét veszélyeztető külügyi bonyodalmakra is okot szolgáltat.

A fent közlöttek után csaknem fölösleges megjegyeznünk, hogy az állam a pénzügyi tönköt csak a legutolsó esetben, azaz akkor mondja ki, amidőn vagy egészen kimerült már hitele, vagy a kölcsönkibocsátás egyedül szerfelett terhes és a veszély kitörését csak egyidőre elodázó, de a későbbben szükségképpen bekövetkezendő rázkódtatás súlyát még jobban növelő feltételekkel lehetséges. De ha már odáig jutott az ország, hogy fizetési kötelezettségeinek nem tehet eleget, helyesebben cselekszik, ha nyíltan kimondja a bukást, mint ha szemfényvesztő s az államháztartást még jobban összebonyolító fogásokhoz fordul, amelyek a fonák közgazdasági és pénzügyi viszonyok tartamát még hosszabbra nyújtják. A törvényhozás az ország balsorsa közepett is őszinteséggel tartozik a népnek, amennyiben egyedül leplezetlen nyíltsággal lehet a pénzügyi bomlás okait felderíteni és a kibontakozás ösvényét megtalálni.

A pénzügyi bukással járó bajok orvoslása egyike a politikai

esélyesség legnehezebb feladatainak. Ha az állam felocsudik a szenvedett csapások hatásából, mindenekelőtt a megakadt ipar és forgalom mozgásba hozatalára törekedjék, s evégből kiváltképen a bank- és hitelintézetek támogatása szükséges. Különös nyomaték-
kal bír az a kérdés, hogy a viszonyok kedvezőbbre fordultával miféle eljárást kövessen a kormány a követelési jogukban sértett hitelezők irányában? Ha kinyomozhatja a legnagyobb veszteséget szenvedett hitelezőket, ezeknek, névezerint a jótékonyági és közhasznú alapítványoknak és egyesületeknek, valamint a pénzügyi tönk által nyomorba taszított családoknak telhetőleg kártérítést és segílyt nyújtson. A többi hitelezőkre nézve az elkövetett jogsértést azért nem lehet jóvá tenni, mert az adózók irányában új igazságtalanságnak válnék forrásává, és pedig azok előnyére, kik az értékvesztett kötelezvényeket a megkárosodott hitelezőktől csekély áron vásárolták meg. A kamatfizetés hosszú idő múlva történő felélesztésének az államhitelre nézve sem volna jótékony hatása, mivel «egy oly kormány igazságszeretetét és bölcsességét, amely egyeseket meg nem érdemlett jogtalansággal sújtott, másokat pedig csak ezért érdem nélkül ajándékban részesít, senki sem becsüli.» (HOCK.) A már több államban követett azon eljárás, mely szerint az adóslevelek sorsolás útján lassanként a kamatozó kötelezvények sorába vétetnek fel, nem helyeselhető, amennyiben minél hosszabb időre van tervezve az összes kötelezvények kisorsolása, annál távolabbra gondolja az egyes hitelező azon időpontot, midőn a kamatélvezők sorába léphet, s a még ki nem sorsolt adóslevelek árfolyama annál alacsonyabb, ami épen azon szegényebb hitelezőkre nézve a legkárosabb, kik a birtokukban levő kötelezvényeket áruba bocsátani kénytelenek. Ha az állam nem állíthatja egyszerre és teljesen helyre a kamatfizetést, s a felfüggesztett kamatélvezetést hosszú időn át, csak lassanként lenne képes felélesztetni, legjobb, ha az eféle eljárás egészen elmarad. Sokkal helyesebb az értékvesztett állampapírokat tőzsdéi árfolyamuknál valamivel magasabb árállás szerint, pontosan kamatozandó új kötelezvényekkel kicserélni.

Ha az állam a pénzügyi tönkkel járó válságos helyzetéből kibontakozott, a legelső kötelesség az eddigi kormányrendszer gyökeres javítása és az elbizakodó pénzügyi gazdálkodás abban hagyása. Ne folytasson az állam oly bel- és külpolitikát, amely nincs a nép erejével arányban, mert ez az oka legtöbb pénzügyi bomlásnak. Ez az egyedüli eszköz, melylyel a megrongált pénzügyi viszonyokat tisztázni, az állam iránti bizalmat helyreállítani és a pénzügyi összeroskadás ismétlődését megelőzni lehet.

ÖTÖDIK RÉSZ.

A KÖZSÉGI HÁZTARTÁS FŐELVEI.

SCHULZ: Staats- u. Gemeindesteuern. Berl. 1869.; HELD: Einkommenst. 140. l.; WAGNER: Fin. I. 79. l.; STEIN: I. 19. l.; *Zehn Gutachten* üb. d. Communalsteuerfrage. Leipz. 1877.; FRIEDBERG: Best. d. Gem. Berlin, 1877.; BILINSKY: Gemeindebest. Leipz. 1878.; HELD: Zur Literatur üb. die Communalsteuerfrage. Jahrb. für Nationalök. Jena, 1878. II. kötet; WAGNER: Referat üb. Communalst. Leipz. 1878.; HEGEDÜS: Az önkormányzat és pénzügye. Bpest, 1878.; MARISKA: A községi háztartás és a községi adók. A «Közig. Lapok» 1877. évi folyamában; GNEIST: Zur Steuerreform in Preussen. Berl. 1878.; KÖRÖSI: Statistique internationale des grandes villes: Finances. Budapest, 1878.

106. §.

A községek és a többi öngazgatási testületek kiadásai.

Az öngazgatási testületek és névszerint a községek háztartásának fontossága a népelet fejlődésével egyre nagyobbodik. Ha a közviszonyok nincsenek állandó tespedésre kárthatva, mind az állam, mind az egyesek évről-évre többet várnak az öngazgatási helyközösségek (tartományok, megyék, községek) működésétől. Az öngazgatás áldásainak elismerésével a helyhatósági kebelzetek feladatköre mindig jobban kitágul. Minél nagyobb erő kifejtést igényelnek az állami feladatok, annál szükségesebb a központi hatalom munkatérhének könnyítése és a szorosan nem oda tartozó ügyeknek az öngazgatási testületek hatáskörébe való utalása. A nevelésügy, a közbiztosság és a szegények gyámolítása mindig elutasíthatatlanabb igényeket támaszt, sőt a nagyobb városokban a községi tagok kényelme is több áldozatot követel. Eszerint az öngazgatási kiadások növekedése époly kevésbé fájlandó, mint az állami szükséglet nagyobbodása, és ha a községi kiadások szaporodását a gazdasági és népoktatási érdekek bőkezűbb ápolása okozza, a községi tagok adóereje is növekedik. A kiadásoknak a létező erőket meghaladó rohamos szaporításától, a szorosan vett egyéni érdekeknek vagy csak a vagyonosabb községi tagokat érintő

szükségleteknek a községi bevételekből eszközölt kielégítésétől s a fényüzési költségeiktől természetesen őrizkedni kell.

Arra nézve, hogy a közszükségletek mely ágai utaltassanak az állami, és melyek az öngazgatási háztartások körébe? nem könnyű határozott szabályt felállítani. Tényleg azon különbség észlelhető, hogy az öngazgatási testületeknél a gazdasági, kulturális és rendészeti, ellenben az államnál a kül-, had- és igazságügyi kiadások teszik a közszükséglet túlnyomó részét. Az állami s az öngazgatási szükséglet határvonalának megállapításánál az szolgáljon főelvül, hogy az állam a népösszeséget közösen érintő azon tevékenységeket vállalja el, melyek az ország minden részében lehetőleg egyenlően végzendők, ellenben az öngazgatási testületek azon feladatokat vonják működésük körébe, amelyek első sorban csak az illető helyhatóságokat érdeklik s a rendelkezésre álló erők mértéke szerint különböző arányban valósíthatók meg. Ebből két nagy fontosságú eredmény vonható le. — *Először* az összeséget egyaránt érdeklő feladatokat nem szabad az öngazgatási testületekre tolni. Bármennyire kívánatos, hogy az állami tevékenység terjedelme szűkebbre szoruljon, az igazgatás és a pénzügyek túl-hajtott decentralizációja az állami egység lazulására és a szegényebb vidékek aránytalan megterhelésére vezet. *Másodszor* éppen ily kevéssé szabad a csak valamely vidéket érintő szükséglet kielégítését az állam célkörébe vonni. A helyi kiadások terhét ugyan esetben is megérzik az adózók, ha fedezésükről az öngazgatási testületek gondoskodnak, de ha a helyi szükségletet azok állapítják meg és fedezése azokra van bízva, akiket legközelebről érdekel, a helyi célok csekélyebb áldozattal és megfelelőbben létesíthetők.

Az öngazgatás lényegéből következik, hogy az autonóm helyhatóságok szükségleteiket saját eszközeikkel fedezzék. Ezen követelmény csak az által elégíthető ki, ha az állam ugyanakkor, amidőn bizonyos feladatokat az öngazgatási testületekre ruház, a saját céljaira ugyanannyival kevesebb adót szed, amennyit ezelőtt a kérdéses feladatokra fordított. Ahol az öngazgatási testületek szükségleteiket nem saját bevételeikből, hanem (mint pl. a mi megyei törvényhatóságaink) az állampénztárból közvetlenül kiszolgáltatót évi illetményből fedezik, az adóképesebb vidékek lakossága nemcsak saját öngazgatásának terhét, hanem a mostohább anyagi viszonyok közt levő helyhatóságok szükségleteinek egy részét is viseli. Igaz, hogy azon esetben, ha az állam az egyenes adók hozadékából minden egyes törvényhatóságnak egyenlő nagyságú százalékot bocsátana rendelkezésére, vagy ha minden egyes törvényhatóság háspénztára javára egyenlő nagyságú adót vetne ki, az egyik törvényhatóság sokkal többet, a másik sokkal kevesebbet nyerne, mint amennyit a szükséglete nyomán megállapított közvetlen javadalmazásból kapott; valamint az is kétségtelen,

hogy a közvetlen javadalmazás jobban megfelel az állami együvé-tartozóság eszméjének: de a helyi érdekű szükségleteknek átvezetése az államháztartásba az öngazgatás lényegébe ütközik.

Az öngazgatás szelleme megköveteli, hogy az autonóm hatóságok tevékenységük terjedelmének és szükségleteiknek meghatározására nézve lehetőleg szabad rendelkezési joggal bírjanak. A kis és nagy, a vagyonos és szegény, a túlnyomólag majd műiparosokból, majd földművelőkből álló községeknek annyira különböző helyzetük van, hogy valamennyi községet ugyanazon feladatkör békőiba szorítani, a legnagyobb képtelenség volna. Vannak azonban tevékenységek, melyek alól egy község sem vonhatja ki magát. Ez áll mindazon teendőkre nézve, melyeket a községek mint az állami akarat végrehajtói látnak el, s amelyek czélszerűségi, illetőleg takarékosági okokból az állami hatáskorból a községbe utaltattak. Az előbbiekhöz tartoznak: az ujonevezés s az adókezelés körüli teendők; az utóbbiakhoz: a népnevelés, rendészet, árva- és szegényügy. Az ezen feladatok létesítésére irányuló kötelezettség a törvényhozás rendelkezésén alapul, amiért az ellátásukkal járó kiadások fedezésére a kormány *kényszer útján* is szoríthatja a helyhatóságokat. Azonban azon feladatokra nézve, melyeknek teljesítése csak a községi tagoknak válik előnyére, a községeknek szabad elhatározás engedendő. Ilyenek pl. az utcák kövezése, világítása és tisztán tartása, a katonaszállásolási teher megváltása laktanyák építése által, a vízvezeték, a község határának alagsóvezése, sétahelyek és parkok alakítása, színházépítés stb. Csakhogy ellenőrzési jogáról az ily természetű feladatokra nézve sem mondhat le a kormány, amennyiben a helyi kiadásoknak túlságos kiterjesztése az országos érdekek kielégítését veszélyeztetheti. Ezenfelül az állami felügyeletet a kisebbség érdekeinek megóvása, valamint az is igazolja, hogy a fedezési eszközök törvényszerűségét és helyességét a kormány meg-bírálhassa.

107. §.

Az öngazgatási testületek bevételei.

Az öngazgatási testületek és névszerint a községek bevételeiket a következő forrásokból szerezhetik: 1. saját ingatlan és ingó vagyonukból; 2. gazdasági tevékenységük üzleti eredményéből; 3. a magángazdasági értéket képviselő szolgálataik fejében szedett illetékekből; és 4. adókból.

A községi vagyon a lefolyt századokban a községi háztartásnak csaknem egyedüli bevételforrását képezte. Mostanában aránylag kevés községben bír nagy pénzügyi fontossággal. A községi gazdálkodás a legtöbb esetben a hatósági közegek visszaéléseinek

esik martalékul és az egyéni üzlettel soha sem versenyezhet. Egyedül a *községi erdők* megtartása mutatkozik nemzetgazdasági tekintetből indokoltnak. De a könnyelmű irtógazdaság ezekre vonatkozólag is csak a kormány szigorú felügyelete által tartható távol.

A *műipari és kereskedelmi tevékenység* sem fér össze a község feladatával. Más tekintet alá esnek a közhasznú vállalatok, jelesen a vízvezeték, légszuszítógép, közraktárak s a közúti vaspályák. Ha ezen vállalatok létesítése részvénytársulatoknak engedtetik át, a magán s a közérdek összeütközése alig kikerülhet, mivel a vállalkozó felhasználva egyedáru helyzetét, a legtöbb esetben a közönség zsarolójává válik, amíg a község számlájára alapított és kezelt enemű vállalatok a közérdek kielégítésén kívül a községi bevételeket némi fölösleggel is szaporíthatják.

Jóval jelentékenyebb szerepet játszanak a községi tagok által fizetett *illetékek*, mint különösen a községi iskolák használatáért, továbbá a járdakerakás, csatornázás, az új utcák nyitása s a régi utcák szélesítése által igényelt költségek egy részének fedezésére szedett díjak. A *községi iskolák látogatásáért követelt illeték* észszerűsége ugyanazon okokon alapszik, melyek az enemű állami illeték (l. a 87-ik lapon) jogosultságát bizonyítják. A tandíjnak persze nem az a ezéja, hogy hozadékából a községi oktatásügynök egész szükséglete kikerüljön, mert a népnevelés áldásaiban nemcsak az iskolába járó gyermekek, hanem az összes községi tagok osztoznak. Sőt a községi oktatásügynél szükség esetében az állami segély is indokolt. Szükségtelen említeni, hogy az elemi, polgári és ipari iskolába járó szegény sorsú tanulók szüleit a tandíj alól fel kell menteni. A több községben dívó azon szokást, mely szerint az idegen községbeliek nagyobb tanpénzt fizetnek, nem kifogásolhatjuk, amennyiben ezen gyermekek szülői nem járulnak hozzá a községi iskolák azon költségeinek fedezéséhez, melyek a közbevételekből kerülnek ki. A fensőbb tanfolyamú polgári és ipari iskolák, valamint a középtanodák látogatása után nagyobb díj szedhető, mivel ezek tanárai nagyobb fizetést húznak, és a tanulók kisebb létszámánál fogva a fejenkénti tényleges költség nagyobb. A *járdakerakás és csatornázás költsége* szintén oly kiadás, amely ugyan valamennyi községi tagnak, de legközelebről a határos épületek tulajdonosainak válik előnyére. És így méltányos, hogy ezen munkálatok költségeihez legalább egy harmad, esetleg fele részben az érdekelt épülettulajdonosok hozzájáruljanak. A *tűzoltás és az utcák tisztán tartásának költségei* czimén is teljesen indokolt az épülettulajdonosoktól némi csekély illetéket szedni. Az *új utcák alakítása*, valamint a *régi utcák szélesítése által okozott költségeknek* egyedül a közbevételekből vagy az összes községi házbirtokosok megterhelésével való fedezése igazságtalan eljárás volna, miután az ily újítások csak az illető utcában fekvő házak tulajdonosainak hajtanak hasznot. Méltányos tehát, hogy

az eféle munkálatok költségeinek egy részét a tényleges előny mértékéhez képest az érdekelt épülettulajdonosok viseljék.

Mostanában a *községi háztartásoknak* is az *adók* képezik legkiválóbb bevételforrását. Minél jobban kitágul a községek feladatköre, annál nagyobb bevételre van szükségük, és annál inkább kisebbedik a községi szükséglet azon hányada, mely a községi vagyon és az illetékek hozadékából fedezhető. A községi adók *Európa* művelt államaiban az utóbbi évtizedek folyamán annyira megsúlyosodtak, hogy a községi adóteher a nagyobb városok túlnyomó többségében az állami egyenes adók összegét közelíti meg.¹⁾ Sőt oly városok is vannak, melyekben a községi adók az állami egyenes adók nagyságát meg is haladják. Ennélfogva a községi adórendszer javítása époly figyelmet érdemel, mint az állami adók reformja.

Az állami élet rende kívánja, hogy az öngazgatási testület csak a *törvényhozás által megállapított határokon belül és a kormány ellenőrzése alatt* érvényesítse adóztatási jogát. Ha minden egyes község onnan szerezhetné bevételét, ahonnan akarná, és a községi tagok jövedelmének akkora részét vehetné igénybe, amint épen jónak látná, az öngazgatás beláthatatlan eredményű önkénykedést szentesítene. Sok község az ipar és forgalom érdekeivel ellenkező adónemeket hozhatna be, és a községi adók felcsigázását az államkincstár sinlené meg. Az öngazgatási testületek korlátlan adóztatási joga a társadalmi érdekkörök közt folytonos surlódásra és végre a gyengébbek elnyomására vezetne. Más oldalról a központosítás örvényébe sülyed az az ország, amelynek törvényhozása valamennyi községre nézve *teljesen egyenlő és egységes adórendszert* léptet életbe. Az önadóztatási jog gyakorlására, a törvény által meghatározott kereten belül, minden egyes öngazgatási testületnek szabad mozgás engedendő. Megkívánja ezt a városi és falusi községek külön szerű helyzete, az öngazgatás fakultatív feladatainak rugalmassága, valamint a lakosság vagyoni és foglalkozási viszonyainak különfélesége.

A község vagy az *állami adóktól függetlenül* és önállóan

¹⁾ Az 1878-ki eredmények szerint az egyenes és közvetett községi adókból esik egy főre: Párisban 86 frank, Bécsben 38, Stockholmban 36, Genovában 35, Budapesten, Berlinben és Stuttgartban 28, Münchenben 26, Triesztben 25, Bukarestben 24, Turinban 22, Szent-Pétervárt 15 frank. A *bpesti stat. hivatal* jelentése a nagyvárosok pénzügyéről, 1880. — A *belügyminisiteriumnak* a képviselőház pénzügyi bizottsága elé terjesztett kimutatása (Az 1881. szept. 24-ére hirdetett országgyűlés képviselőházának irományai. XVIII. köt. 1883.) szerint, 1881-ben a *magyarországi* 12,676 község közül 1710 község nem szedett pótdót; az *állami adók százalékában kifejezve*: 1896 községben 1—10%, 4671 községben 11—20%, 2509-ben 21—30%, 1072-ben 31—40%, 463-ban 41—50%, 212-ben 51—60%, 66 községben 61—70%, 61-ben 71—100%, és 16 községben 100% és azon felül volt a községi pótdót.

érvényesítheti adóztatási jogát, vagy pedig az állami egyenes adók összegéhez arányosított pótagadót vehet ki. Az önálló községi adórendszer jobban megfelel az öngazgatás természetének. Csak-hogy az adórendszer megválasztásánál első sorban a józan adóztatás elveinek lehetőleg teljes érvényesítésére s az adóigazgatás egyszerűségére kell törekedni. A pótagadók kezelése pedig kétségtelenül egyszerűbb és kevésbé költséges. Többet mond az önálló községi adórendszer védőinek azon érvelése, mely szerint a község pusztán gazdasági kötelek, mondhatni nagyban szervezett családi gazdaság, amelynek tagjai csak azért szövődtek, hogy gazdasági érdekeiket közös tevékenységgel jobban és csekélyebb áldozattal elégítsék ki, amíg az állam eszményi és általános kulturcélakat követ; az állami és községi célok közt fenforgó különbség pedig az állami és községi adók eltérő rendezését teszi szükségessé. Az állami és községi feladatok egy részének különféleségét nem lehet elvitatni. Azt azonban elgondolni is nehéz, hogy a község kizárólag családi gazdaság. A község a népegészségnek is tesz szolgálatokat, s a helyi érdekű gazdasági célokon kívül általános kulturcélakat is vállalkozik. A társadalmi jólét biztosítására irányuló községi tevékenységből az államnak s a községnek egyaránt kijut a maga része. E tekintetben az egyiket a másiktól nem lehet elválasztani. A község époly kevésbé nélkülözheti az állam fentartó és biztosító erejét, mint az állam a község támogatását. A beligazgatás nagy részét az öngazgatási közegek közvetítik. Az öngazgatási testületek által ellátott népnevelés, árva- és szegényügy, valamint a rendészet oly igazgatási ágak, amelyek első sorban állami érdekeket szolgálnak, és csak czélszerűségi tekintetknél fogva tartoznak az autonóm hatóságok ügykörébe. Az ezen feladatok létesítéséhez szükséges adóbevétel annál inkább pótagadók útján szereshető be, mert a pótagadók az öngazgatási közegeket az állami adók pontosabb kezelésére, az adóbevallások szigorúbb ellenőrzésére s az adókijátszások erélyesebb megakadályozására serkentik. De más oldalról azon feladatok költségeinek beszerzésére, melyek első sorban a helyközösségből erednek s az állam közvetlen működési körébe bele nem vonhatók (amilyenek pl. a mezai rendészet, világítási, csatornázási, járdalerakási stb. költségek), esetleg az önálló községi adókat is igazoltaknak tartjuk.

A mondottak alapján a pótagadók s a külön községi adók összetett rendszerét véljük legmegfelelőbbnek. A szükséglet azon része, mely nem a szorosan vett helyi feladatok létesítésére vonatkozik, az állami adók aránya szerint kivett pótagadókból, a többi része az önálló községi adókból fedezendő. A helyi érdekek kielégítésére megkívántató bevétel terhét az egyes tagok közt az önálló községi adók által igazságosabban lehet megosztani.

Mivel a községi kiadások jelentékeny része a községi tagok gazdasági érdekeit kielégítő célokra fordítatik: a községi adó-

teher megosztásánál «a szolgáltatás és az ellenszolgáltatás» közötti arány veendő figyelembe, azaz azon költségek, melyek kizárólag a községi lakosok valamely osztályának érdekében tételnek, egyedül az érdekelt községi tagokra vetendők ki. Ezen elv kivételének módja az állami adórendszer tartalmától függ. Ha az állami adórendszer pusztán hozadéki adókból áll, a községi kiadások azon része, mely a szorosan vett állami feladatok teljesítéséhez szükséges, az összes egyenes állami adók arányában egyenlő százalékkal kivett pótagadók által fedezendő; azon költségek pedig, melyek csak az ingatlan birtok érdekében tételnek, egyedül a földadó, illetőleg városokban az épületadó arányában rovandók ki, esetleg kizárólag a földbirtokot, illetőleg a házbirtokot érő önálló községi adókból szerzendők be; végre azon kiadások, melyek nem vonatkoznak a szigorúan állami, vagyis a község valamennyi tagját egyaránt érdeklő közigazgatási teendőkre, de nem is válnak kizárólag az ingatlan birtok előnyére, a minden egyes községi lakosnak személyes összjövedelmére vetett önálló községi jövedelmi adó hozadékból fedezendő. Ha ellenben az állami adórendszer a hozadéki adókon kívül általános jövedelmi adót is tartalmaz: az önálló községi adóztatásra szűkebb tér kínálkozik. Mert ha az állami jövedelmi adó helyesen van keresztülvive, a községi tagok személyes jövedelmének a községi jövedelmi adó kirovása céljából külön eszközendő megbecslése fölösleges munka és költség volna, és ez esetben az önálló községi föld- és épületadó csupán azon költségek fedezésére mutakozhatik czélszerűnek, amelyek kizárólag az ingatlan birtok érdekében tételnek. Ezen két adónemnek önállósítását az indokolja, hogy amíg az állam az épületadót, és kiváltképen a földadót hosszabb időre szokta megállapítani, addig a község a változó viszonyok szerint rövidebb időközönként módosíthatja.

A községi adó tárgyára nézve kétféle nézettel találkozunk. Az egyik szerint községi adót csak az ingatlan birtokra kellene vetni, mivel a községi együttlakásnak előnyei az ingatlan birtokban összpontosulnak, és a községi jövedelmi adó azon községi tagokat, kik nem ingatlanból származó jövedelmet húznak, a birtokosok előnyére igazságtalanul terheli. A másik nézet a községi adóterhet valamennyi hozadékra, illetőleg a személyes összjövedelemre véli kiterjesztendőnek. Kizárólag az ingatlan birtoknak megterhelése nem helyeselhető, mert a község általános feladataiból folyó kiadásokat, sőt a szorosan vett gazdasági költségek nagy részét is valamennyi községi tagnak érdeke követeli. A népnevelés, egészségügy, cselédtartás, piaci rendészet, világítás stb. által igényelt kiadások előnyeit nem csupán a föld- és házbirtokosok, hanem az iparosok, kereskedők, tőkepénzesek és a személyes tevékenységből élő községi lakosok is élvezik. Van még valami, ami az egyetlen föld- és házadó ellen szól. Az ingatlan birtok a

többi adótárgyakhoz képest anélkül is erősebben van megadóztatva. Ha ezenfelül a községi adóteher kizárólag az ingatlan birtokra háríthatnók, legnagyobb aránytalanság volna ennek az eredménye.¹⁾

Azok, kik a községi tagokat a hozadéki adók mellőzésével csupán *általános jövedelmi adó* alá akarják vonni, ezen adónem általános előnyeinek kívül arra hivatkoznak, hogy amíg az állami adórendszerben a tényleges jövedelem kinyomozása mindig nehéz-

¹⁾ Angliában az öngazgatási terhek egyedül az ingatlan birtokra nehezdednek. Ez a rendszer azonban a XVII. század első évtizedéből, tehát oly időből származik, midőn a nemzeti vagyon túlnyomóan ingatlanokból állott, s a többi jövedelmi források oly kevésbé voltak még kifejlődve, hogy megterhelésüket a törvényhozás a kivétel nehézsége miatt nem tartotta érdemesnek. Csak a történeti hagyományokhoz való szívós ragaszkodás és azon körülmény teszi érthetővé e rendszer fentartását, hogy Angolországban mind a politikai befolyás, mind az öngazgatási szervezet túlnyomólag az ingatlan birtokon nyugszik. Ezenfelül az angol állami adók rendszere lényegesen különbözik a kontinentális adórendszerektől. A régi földadó (land tax) megválthatásánál fogva nem igazi adó, hanem a földbirtokon fekvő dologi teher. A földbirtokból eredő jövedelem az *income tax* I. osztályában ugyan meg van adóztatva, de az adólab oly mérsékelt, hogy a többi államok kataszteri adóival össze nem hasonlítható. Egyébként újabb időben Angliában élénk mozgalom fejlődött ki, mely a jelenlegi községi adórendszernek a jövedelmi adó elvei szerinti átváltoztatását czélozza. E mozgalom már némi eredményre is vezetett, amennyiben a törvénykezés és rendszert (a többi közt a tébolydák) költségeiből 1 mill. f. st.-re rúgó terhet a parlament 1875-ben az autonóm helykörüzségekről levett és az állami költségvetésbe helyezett át. Felszólalás történt ez alkalommal a parlamentben, hogy mennyire indokolatlan a büntető igazságszolgáltatás költségeit épen azon osztályra tolni, mely a büntető bíróságoknak legkevesebb dolgot ad, és a kereskedők által használt súlyok és mértékek ellenőrzésének költségeit kizárólag a földbirtokosok által téríttetni meg; hogy mily visszás a tébolydák költségeit az ingatlan birtokra hárítani, mivel magában a föld- vagy házbirtok örültre senkit sem tesz. MEIER. *Communalst.* Leipz. 1877. 88. l.

Az ingatlan birtoknak kizárólagos adótárgyul leendő használatával van némi összefüggésben azon javaslat, hogy az állam a föld- és házádot az öngazgatási testületeknek, névszerint a községeknek engedje át. (Megerősítik ezen eszmét: RÖSSLER: *Gutachten* üb. *Personalbest.* Leipz. 1873. 85. l.; BOAS: *Steuerref.* in *Preuss.* FAUCHER folyóir. X. évf. 1873.; BENDA: *Die Rückgewähr eines Theiles d. Grund- u. Gebäudest.* Berl. 1871.; HELD: *Kommunalst. Jahrb. f. Nationalök.* Jena, 1878. II. 240. l.; WAGNER: *Üb. d. schweb. deutsch. Finanzfragen.* Tüb. folyóir. 1879. 109. l.). A községekre nézve kívánatos volna, ha ezen adónemet, mint a községi háztartás legjövödelmezőbb és egyuttal igen sok községi kiadással egyenes viszonyban álló bevételét, kizárólag maguk értékesíthetnék. Csakhogy ezt a kérdést nem lehet a községi érdekek egyoldalú álláspontjáról eldönteni. A föld- és épületadó az állami hozadéki adók rendszerének törzse. Mindaddig, amíg az állami adórendszer a hozadékadókra van fektetve, a föld- és házádotnak kiküszöbölése az egyéb adótárgyak hozadékaiból élő adófizetők irányában igazságtalanságot foglalna magában. De ha az ingatlanok után fizetendő adó egyedül öngazgatási czélokra is fordíthatnók, egymaga a föld- és épületadó még nem képezne teljesen kikerekített községi adórendszert. A többi hozadéki adókról, illetőleg a személyes jövedelem megadóztatásáról, az adóviselési egyenlőség érdekében, ez esetben sem mondhatna le a község.

séggel fog járnai, a községi adórendszerrel a jövedelmi adó ezen egyetlen hátránya is kikerülhet, amennyiben a községi tagok jövedelmi viszonyai közismeretűek lévén, jövedelem-elpalástolás itt vajmi csekély mértékben fordulhat elő. Azonban a bevétel bizonyossága s az adókijátszások megakadályozása érdekében, a tárgyi támpontok után induló hozadéki adókat a községi adórendszerben sem lehet egészen mellőzni. És ez okból a községi háztartásban is a hozadéki adók s az általános jövedelmi adó oly nemű egyesítését tartom legmegfelelőbbnek, mely szerint az adótárgyak átlagos hozadékaára vetett hozadéki adókon kívül, a minden bizonyos összeget (600—1000 frtot) meghaladó személyes jövedelem, tekintet nélkül forrására, általános jövedelmi adóval rovandó meg. A jövedelmi adó kizárólagos alkalmazása azért sem védelmezhető, mert figyelmen kívül hagyja a községnek a saját területen fekvő ingatlanok és vállalatok hozadékaára irányuló adóztatási jogát. A következetesen keresztülvitt jövedelmi adó a helyben lakó községi tagok személyes adókötelezettségének kifejezője, és mint ilyen a község határában fekvő ingatlanoknak s az ott létező vállalatoknak a községen kívül lakó személyek vagyonába átmenő hozadékát érintetlenül hagyja. Ellenben a hozadéki adók a község területén fekvő ingatlan vagyon és iparüzletek hozadékát, tekintet nélkül tulajdonosaik lakására és illetőségére, forrásuknál sújtják. Minthogy a községi kiadások nagy része a községi ingatlanok és vállalatok tulajdonosainak válik előnyére: a jövedelmi adó a hozadéki adókkal egészítendő ki, amelyek nincsenek arra figyelemmel, vajjon a községből eredő hozadéknak élvezői helyben vagy más községben laknak-e? Végre ha a községi háztartás tisztán személyi adókra volna alapítva, az adóbevétel a letelepedési és költözködési viszonyok alakulása szerint nagy ingadozásnak volna alávetve.

Az ingatlanok s az iparvállalatok hozadékaára vetett tárgyi adók azon község javára szedendők, amelynek területén az adótárgy létezik. Ellenben az általános jövedelmi adó, továbbá a személyes tevékenységből eredő jövedelmekre, valamint a tőkekamatra nehezdedő adók azon község pénztárába fizetendők, melyben az adóköteles rendes lakhelyét tartja.

A közös teherviselés, valamint «a szolgáltatás és ellenszolgáltatás» elvénél fogva az állam által üzött magángazdaságot (az állami uradalmakat, bányákat, gyárakat, vasutakat stb.) sem szabad az öngazgatási terhek alól felmenteni. Az államvagyion adómentessége a hason nemű magánvállalatok versenyét megnehezítené, s az állami birtok vagy vállalat tulajdonának átmenetele magánosok kezébe, valamint valamely magánbirtok vagy vállalatnak megvásárlása s kincstár által, a községi terhek megosztásában rögtöni és igazolhatatlan változást idézne elő. Az öngazgatási terheket a községekre is ki kell terjeszteni. A község saját jövedelmének meg-

adóztatása természetesen céltalan eljárás volna. Ha azonban valamely község egy másik község területén fekvő ingatlanok vagy vállalatnak tulajdonosa, az illető község javára adófizetésre kötelezendő. Ugyanez áll a megyék s a többi helyközösségek tulajdonát képező ingatlanok és vállalatokra nézve. Világos továbbá, hogy az öngazgatási szervezet alsóbb fokú helyközösségei, a tulajdonukban levő ingatlanok és iparüzletek hozadéka után, a felsőbb fokú öngazgatási testületek (pl. a községek a megye, a megyék a tartomány) céljaira kivetett adók alól fel nem menthetők. — Ha valamely vállalat, legyen az akár az állam vagy más jogi személy, akár kereseti társulat vagy egyes ember tulajdonában, több községben bir üzleti állomással, raktárral vagy fiókteleppel, mint ez különösen a közlekedési vállalatoknál, bankoknál és biztosító társulatoknál fordul elő, az adó az illető helyhatóság határain belül levő üzlet terjedelme arányában rovandó ki.¹⁾

A legtöbb európai államban, a többi közt nálunk is fennálló azon rendszabálynak, mely szerint az államhivatalnokok, katonatisztek, lelkészek, néptanítók stb. a hivatalaik után járó fizetéseiktől és nyugdíjaiktól nem fizetnek községi adót, nincs igazi alapja. Mindezen egyének épen úgy tagjai a községnek, épúgy élvezik a községi kötelék jótéteményeit, mint a többi községi lakosok, és így igazságos, hogy szintén hozzájáruljanak a községi terhek viseléséhez. — Mondanunk sem kell, hogy azon esetben a külföldi állampolgárok sem menthetők fel a községi adók alól, ha a község területén létező ingatlanból vagy vállalatból jövedelmet húznak, vagy a községben állandóan tartózkodnak.

A községi bevételek szaporítására a *fogyasztási adók* is felhasználhatók, és ezen adók sok ország községi adórendszerében jelentékeny szerepet is játszanak. Az állami közvetett fogyasztási adóknak a 63. §-ban kifejtett hátrányai a községi fogyasztási adóknál is érezhetők. Azonban ugyanazon okok, amelyek ezen bevételi

¹⁾ Pl. a vasuti és gőzhajózási vállalatoknál minden egyes állomás önálló üzletnek tekintetvén, az egyes állomások üzletének tiszta hozadéka után járó adó azon község pénztárába utalandó, melynek területén a kérdéses állomás fekszik. Ha pedig az állomás és a közvetlenül hozzátartozó helyiségek két vagy több községnek egymással érintkező határait foglalják el, az érdekelt községek osztozhatnak a kivetett adóösszegben. Nem ily könnyű a szóban forgó elvnek a bankok és biztosító intézetek mellékállomásaira nézve érvényt szerezni, mivel ezeknél az dönt, vajjon fel vannak-e önálló ügyletek kötésére jogosítva? Ha valamely bankvállalat mellékállomása nem valóóságos fiókintézet, azaz önállóan nem fogantatosít bankügyleteket, hanem csak mint egyszerű ügynökség a bank követeléseinek behajtásával vagy az illető vidéken levő üzletek hitelérdemességének észlelésével van megbízva, nem vehető községi adó alá. A biztosító intézetek ügynökségeit csak azon esetben lehet községi adóval terhelni, ha biztosítási szerződések kötésére fel vannak jogosítva, mert ha egyedül a felek ajánlatainak átvételével, a díjak beszedésével és becslési teendőkkel vannak megbízva, nem tekinthetők önálló üzleti állomásoknak.

forrást az államháztartásban nélkülözhetetlenné teszik, nagy városokban a községi célokra szedett közvetett fogyasztási adóknak is létjogosultságot adnak. Kisebb községekben nincs értelmük, mert az ily községek jól ismervén a községi lakosok adózási képességét, szükségleteiket hozadéki és jövedelmi adókból fedezhetik.

A *helyi adók* sehol sem játszanak oly nagy szerepet, mint Angolországban, ahol sok oly kiadás, melyek másutt állami bevételekből fedeztetnek, az öngazgatási testületeket terheli. Eredetileg a királyi jövedelmeket meghaladó szorosán vett állami szükségletek is a községek által fizetett járulékokból fedeztettek. Amíg az államkincstár bevételének legnagyobb része fogyasztási adókból került ki, a *helyi adók* kizárólag *hozadéki adók*. — A helyi adónak *öt faja* áll fenn, és pedig: *a) a szegényadó* (poor rate), amely eredetileg a szegényügy költségeinek fedezésére hozatott be, de most egyéb célokra (a község belrendezésére, katonaelőállítására, dologházakra, világításra, mértékhiitelesítésre, népszámlálásra stb.) is szolgál. A többi helyhatósági adó is erre van alapítva. A földeket, erdőket, bányákat, házakat és tizedeket terheli. Az ingatlan tényleges birtalója, tehát a tulajdonos vagy a bérlő fizeti. Kivételt képeznek a kis bérlakások, melyek után az adó a kezelés könnyebbsége és a bevétel biztossága érdekében a tulajdonostól szedetik. Adóalap a *bérérték*. Ezerint a *poor rate* a házi kezelés alatt álló földbirtokra nézve a földadónak egy nevé, azon épület-tulajdonosra nézve, ki maga használja házát, házadó, s a haszonbérletre, valamint a lakóra nézve béradó. Az adóalap meghatározásánál a nyers hozadékból az ingatlanon fekvő közterhek s adók, továbbá a javítási és biztosítási költségek levonatnak. Az adósságok s az egyéni viszonyok nem jönnek figyelembe. A becslést öngazgatási és községi közegek teljesítik. 1874-ig sajátzerű vonása volt a szegényadónak, hogy a közszénbányákon kívüli bányák s az erdők nem voltak tárgyai. Egy 1874-ki törvény kiterjesztette az összes bányákra, továbbá az erdőkre és vadászterületekre. *b) a grófsági adó* (county rate) a grófság közigazgatási és rendészeti (fogházak, javítóházak, mérték- és súlyhivatalok stb.) költségeire. *c) a városi adó* (borough rate) ugyanazon költségekre a városokban, melyekre a grófsági adó a grófságokban. *d) az egyházi adó* (church rate) a templomok, paplakok és iskolák költségeire. *e) az útdadó* (highway rate) az útépités és fentartás céljaira. — Nagy hiánya az angol községi adórendszernek, hogy csak az ingatlan birtokot terheli. Mentségére szolgál, hogy az öngazgatási ügyek intézésében az ingatlan vagyon tulajdonosai túlnyomó befolyást gyakorolnak, és hogy a községi kiadások nagyobb része az ingatlan birtoknak válik javára, amennyiben az oktatási és egyéb általános kulturális érdekeknek a szabad egyleti ügy igen jelentékeny szolgáltatásokat teljesít. Egyik további hátránya az igazgatás bonyodalmissága, amennyiben az egyes adónemek más-más közegek által rovatnak ki és szedetnek be, ami a kezelési költségeket s az adózók terhelését növeli. — A helyi adók 1846-ban 8-8 mill., 1860-ban 11-5 mill., 1879-ben 30-9 millió f. st.-re rúgtak. GNEIST a helyi adók terhét a fekvőségek tényleges tiszta hozadékanak 14%-ra teszi. — LUKÁCS. 173. l.; KRIES. Gemeindest. in Engl. Tüb. folyóir. 1855.; GNEIST. Gesch. u. heut. Gestalt d. engl. Communalverfass. Berl. 1863. I. 454. és II. 1288. l.

Franziaországban a helyi adózás *departmáni és községi pótdadókból* áll. A *departmánok* a telekadó, ajtó- és ablakadó, pátenzádo, továbbá a személyes és az ingó vagyon utáni adóra vetett pótlékokból (*centimes additionnels départementaux*) és saját vagyonuk hozadékaiból fedezik szükségleteiket. A fogyasztási adók után pótlékokat, vagy önálló fogyasztási adókat nem szedhetnek. A departmáni tanácsok által megállapított *pótcéntimek* az állami adókkal szedetnek be. Vannak rendes és rendkívüli pótcéntimek. A *rendesek* a departmán általános szükségleteinek fedezésé-

sére, a *rendkívüli* meghatározott (népnevelési, közlekedési, jótékonyasági stb.) czélokra fordíthatnak. Az összes departmánok bevételei 200 millió frankra rúgnak, mely összegből 141 millió a pótcéntimekre, 50 millió a departmánok vagyonának hozadékára esik, és 4 millió frankkal az állam járul a költségekhez. — Az összes városok és községek bevételei 1878-ban 731 millió frankra rúgtak. Ebből a városi *kapuadóra* (*octroira*) 256 millió frank, az egyenes állami adók után fizetett pótlékokra 160 millió frank, a többi a községi vagyonból, ebadóból, a kocsi- és lóadó s a vadászati adó utáni jutalékból, továbbá a légszusz- és vízvezetékéből, piaci vámból, rakpénzből és illetékekből ered. — A városok adóbevétele az egyenes állami adóhoz szabott *pótadókból* s a *kapuadóból* gyűl egybe. A falusi községek csak a pótadókra vannak utalva. *Községi pótadók*: 1. a *rendes pótlék* (c. add. ordinaires), mely csak a földadó, továbbá a személyes és az ingó vagyoni adó minden frankjától 5 centim erejéig, az állami adóval együtt szedetik be, és a község rendes kiadásainak fedezésére szolgál; 2. a *külön pótadók* (c. add. spéciaux) melyek a törvényhozás által kijelölt czélokra fordíthatnak. Ide tartoznak: a népoltatási czélokra szolgáló, minden frank után legfeljebb 3 centimmal kivethető pótadó; a községi utak építésére és fentartására 5 c. maximummal minden frank után; a mezei rendőrség szükségletére; végre 3 c. maximummal az adóbehajtási költségek fedezésére. A pótlékok kivételét, a törvény korlátai közt, a községi tanács határozza el. A külön pótadókhöz számítható az állami iparadó minden frankja után a községeknek átengedett 8 cent., mely nem pótlék alakjában szedetik, hanem az állami adó összes eredményéből vonatik le; 3. a *községi bevétel elégtelensége* miatt kivett pótlék (c. add. pour insuffisance de revenue), melyhez csak azon községek folyamodhatnak, amelyek rendes szükségleteiket a rendelkezésükre álló bevételforrásokból nem fedezhetik; 4. a *rendkívüli pótadó* (c. add. extraordinaires), mely a fakultatív feladatokra fordíthatik és egy frank után 20 centimet nem haladhat meg. Az összes pótlékokat, a rendes pótadó kivételével, a földadó, ajtó- és ablakadó, személyes és az ingó vagyoni adó, s az iparadó után kell fizetni. A tőkekamatadó után nem jár pótcéntim. A községi adóteher roppantul emelkedik. A *községi pótcéntimek* hozadéka (Párison kívül) 1836-ban 24 mill., 1868-ban 90 mill., 1878-ban 106 millió frank volt. Ezekon kívül sok községben ebadó áll fenn, továbbá a vadászati engedélyekért fizetett díjakból a községek minden engedély után 10 frankot, és a ló- és kocsiadó hozadékából 10%-ot kapnak. A pótcéntimek némely adónál meghaladják az állami adó törzstételét. Sőt vannak községek, hol a departmáni és községi pótlékok az állami adók 4/5-szeres összegét teszik. — Bőséges bevételi forrás továbbá a *közmunkaadó*, amelynek maximuma a 18-ik életévtől kezdve a 60-ik évig terjedő korban levő minden finemű községi lakos, valamint minden vonó állat és nyerges ló után évenként 3 munkanap. A közmunkát vagy természetben kell teljesíteni, vagy pénzzel megváltani. — Az *octroi* (kapuadó) Franciaország legrégebb intézményei közé tartozik. Eredetileg az állam javára szedették. A XIV. század közepén *községi* bevételforrássá vált, de a bevétel egy része az államnak maradt fentartva. Az alkotmányozó gyűlés az 1791. márcz. 2-án és 17-én kelt rendelvényeiben az összes beledő közvetett fogyasztási adókkal az octroikat is eltörölte. Azonban az 1798-ki törvényhozás ismét visszaállította. Az állam 1852-ben lemondott ezen bevételforrásban való részesüléséről, és kizárólag a városoknak engedte át. Behozatalát a kormány jóváhagyásával a községi tanács határozhatja el. Elettbe léptetésére rendszerint csak a 4000-nél több lakossal bíró községek nyernek engedélyt. Az ezen bevételi forrást igénybe vevő városok száma egyre szaporodik. 1801-ben 293, 1850-ben 1436, 1866-ban 1530, 1878-ban 1540 község birt kapuadóval. *Octroi alá* esnek: italok, élelmi czikkek (kenyér, hús, vad, hal, szárnyasok, vaj, sajt, olaj, borecset, száraz gyümölcs stb.), tüzelő szerek, takarmány, gyertya, faggyu, szappan,

építési anyagok, sőt a helyi ipar által feldolgozandó nyers anyagok (vas, ólom, ón, bőr stb.) Azonban nem mindentűt képezi valamennyi felsorolt czikk a kapuadó tárgyát. Nem vehetők octroi alá: a gabonaművek, hűvelyes vetemények, friss gyümölcs, megvámolt áruk, az állami hajókon fogyasztandó, továbbá a löporgyártáshoz szükséges anyagok, gyógyszerek, száraz galyfa, fahulladékok, a kormány nyomtatványai, a katonai építkezésekhez szükséges anyagok. Az adótételeket 5—5 évre a kormány hozzájárulásával a községi tanács állapítja meg. Szabályként áll, hogy a községben termelt czikkek oly mérvű adóval rovdandók meg, aminővel a más-honnan szállított áruk, hogy a községek védvámi czélzatokat ne érvényesíthessenek. Az octroival bíró azon községek, melyekben helyőrség van, a katonaság ellátásához külön illetményvel járulnak. A kapuadót a község vagy házilag kezeli, vagy haszonbérbe adja, vagy valamely vállalkozóval társaságban kezeli, vagy végre az állam veszi át a kezelést. A bevétel 1833-ban 66 millió, 1853-ban 90 millió, 1873-ban 211 millió, 1878-ban 256 millió frank volt, mely utóbbi összegből Párisra 133 mill. frank esett. LUKÁCS. 616. l.; KAUFMANN. Fin. Frankr. 725. l.; BRASCH. Die Gemeinde n. ihr Finanzwesen in Frankr. Leipz. 1874.

Poroszországban önálló községi adórendszer, és pedig a legtöbb városban fokozatos jövedelmi adó áll fenn. A városok az állami közvetett fogyasztási adók után pótlékokat szedhetnek. A nagyobb városokban igen kedvelt adónem a *lakásadó*. Sok városban a sör, maláta, ecet, tüzelő szer, a piacra hozott élelmi czikkek s a takarmány önálló községi adó alá esnek. Az 1820. május 20-ki törvény 132 községben állami czélokra az *örlési és hűsvágási adót* hozta be. Egy 1848-ki kormányrendelet a városok elhatározására bízta, hogy tovább szedjék-e ezen két adót vagy közvetlen *osztályadóval* pótolják? Az 1851. május 1-én kelt törvény azon városoknak, melyek az örlési és hűsvágási adót megtartották, az örlési adó hozadékának 1/3-részt saját czéljaikra engedte át. Az 1873. május 25-ki törvény az *örlési adót* végleg eltörölte, azonban az eddig kizárólag állami czélokra szedett *hűsvágási adót*, feltéve, hogy igénybe akarják venni, az illető városoknak engedte át. Igen elterjedt községi adó Poroszországban az *ebadó*, melynek szedésére még az 1834. okt. 18-ki kabineti rendelet jogosítja fel a községeket. A *tartományi és kerületi* adók az állami adók arányában vettettek ki. — *Szászországban* az önálló községi adórendszer dívik. — *Bajorországban*, *Württembergben* és *Badenben* a községek pótlékokat és octroikat szednek. HERBFURTH. Stat. d. Gemeindeabgaben in Preuss. Zeitschrift d. kgl. pr. stat. Bureaus. 1878. I. füz.; HACK. Zur Reform d. Gemeindesteuerw. in Württemberg. Tüb. folyóir. 1872. NEUMANN. Progr. Einkommenst. 117. s. k. l.

Austriában a pótadóztatás honos, és a nagyobb városok octroit is szednek.

Magyarországon a *megyei törvényhatóságok* a közigazgatási, árva- és gyámhatósági kiadások fedezésére szükséges, a törvényhozás által megállapított összegeket közvetlenül az állampénztárból nyerik (1883. XV. t. cz. 1. §.). A betegápolási alap létesítésére (1875. III. t. cz. 3. §.), továbbá a katonabeszállásolás terhének arányosabb megosztása czéljából (1879. XXXVII. t. cz.), az egyenes állami adók után pótadót vethetnek ki. Ezen meghatározott rendeltetésű pótlékokon kívül a megyék közigazgatási, közlekedési, közigazgatási, közművelődési és jótékonyasági czélokra 3%-t meg nem haladó, és a bel- és pénzügyminiszter előzetes engedélyével még további 2%- erejéig emelhető pótadót vethetnek ki. Mindezen pótadók a földadó, házadó, keresetadó, nyilvános számadásra kötelezett vállalatok és egyesületek adója, bányaadó, tőkekamat- és járadékadó czimén fizetett államadók után százaléokban vettettek ki. (1883. XV. t. cz.). — *A községek* saját vagyonuk hozadékán kívül adókból fedezik szükségleteiket. Az *adókra* nézve a következő elvek vannak érvényben: a) a község minden tagját egyenlően érdeklő közigazgatási költségek

az általános jövedelmi pótdón, nyereményadón, vadászati és szállítási adón kívül a többi összes egyenes államadó arányában; *b*) azon költségek, melyek a földbirtok érdekében tétetnek, csak az érdekeltek földadója arányában vettetnek ki; *c*) azon költségek, melyek a két előbbi osztályba nem sorozhatók, melynek a belrendőrségi és a közbiztonságra vonatkozó kiadások, a föld-, bányasadó és a pusztai haszonbérletnek ezen haszonbérlet után fizetett kereseti adója kivételével, a többi egyenes adónemekre vettetnek ki. Az *a*) alatt említett közigazgatási költségek kivételének alapjául a községhez közigazgatásilag csatolt puszták, illetőleg havasok után fizetett egyenes adóknak csak fele része vétethetik. Rendezett tanácsú, valamint törvényhatósági joggal felruházott városok kormányi engedély alapján a *köszvetett állami adókra* is vethetnek pótdót, és bevételeik szaporítása végett a városban s annak területén illetékeket, helypénzeket, vámokat szedhetnek, sőt *inálló adókat* is hozhatnak be. (1876. V. t. cz.) — A község a községi *népiskolák* költségeinek fedezése czéljából minden kebelbeli vagy hozzátartozó polgárra és birtokosra az állami egyenes adók 5%-át meg nem haladó külön adót róhat ki. (1868. XXXVIII. t. cz.) Továbbá a községek a *tanonciskolák* költségeinek fedezésére a belügyminiszter és pénzügyminiszter engedélye alapján a községben fizetendő egyenes adó 2%-a erejéig külön adót vethetnek ki. (1884. XVII. t. cz. 87. §.) — Végre a községi lakosok kézi és szekeres munkára is kötelezhetők.

TARTALOMJEGYZÉK.

BEVEZETÉS.

	Lap
1. §. Az államgazdaság és az államgazdaságtan. Az államgazdaság feladata és fontossága. Az államgazdaság s az állami élet többi nyilvánulásai között létező összefüggés	1
2. §. Az államgazdaság és a magán gazdaságok közötti különbség	4
3. §. Az államgazdaságtan s a többi tudományok közt fenforgó viszony	6
4. §. Az államgazdaságtan története	9
5. §. Az államgazdaság tárgyalásának rendszere	16

ELSŐ RÉSZ.

ÁLLAMKIADÁSOK.

6. §. Az államszükséglet s az állami kiadások általában	18
7. §. Az állami kiadások megállapításánál követendő főelvek	20
8. §. Az államkiadások osztályozása	23
9. §. Az állami szükséglet főágai	26

MÁSODIK RÉSZ.

AZ ÁLLAMBEVÉTELEK.

ELSŐ SZAKASZ.

AZ ÁLLAMBEVÉTELEK ÁLTALÁBAN.

10. §. Az állambevétel körül követendő főelvek	37
11. §. Az állambevétel nagysága	39
12. §. Az állambevétel osztályozása	39

MÁSODIK SZAKASZ.

AZ ÁLLAM MAGÁNGAZDASÁGA.

	Lap
13. §. Az állam magángazdasága általában s az államjóságok	41
14. §. Az államjóságok elidegenítésének kérdése	45
15. §. Az államjóságok kezelése	49
16. §. Állambányászat. Kincstári gyárak. Államépületek. Állami tőkék	53

HARMADIK SZAKASZ.

AZ ÁLLAMI EGYEDÁRUSÁGOK.

17. §. Az állami egyedáruságok általában	56
18. §. A dohányegyedáruság s a dohányadó többi alakjai	58
19. §. A sóegyedáruság	70
20. §. A sors- és szerencsejátéki egyedáruság	73
21. §. A löporegyedáruság	76

NEGYEDIK SZAKASZ.

AZ ILLETÉKEK.

22. §. Az illetékek általában	77
23. §. Az illetékek megszabásának és beszedésének módjai	79
24. §. Az egyes illetéknemek	81

ÖTÖDIK SZAKASZ.

AZ ADÓK.

ELSŐ FEJEZET.

Az adók általános elmélete.

25. §. Az adó fogalma, általános természete és jogalapja	89
26. §. Adótárgy; adóforrás; adóalany; adózási képesség; adóegység; adótétel; adóösszeg	93
27. §. Az adóztatás mérvalapja és forrása	98
28. §. A helyes adórendszer legfőbb kellékei	102
29. §. A fokozatos adó	103
30. §. A létminimum adómentessége	109
31. §. A jövedelemnek minden neme egyenlő nagyságú adótétellel terhelendő-e?	111

	Lap
32. §. Az adók nagysága	113
33. §. Az adóztatás állandósága	115
34. §. Az egyetlen adónem eszméje és az összetett adórendszer	118
35. §. Az adók hatása s az adóáthárítás	121
36. §. Az adók osztályozása	125
37. §. Az adóigazgatás	130

MÁSODIK FEJEZET.

Az egyes adónemek.

I. A hozadéki adók.

38. §. A hozadéki adók általában és a kataszter	142
39. §. A földadó	145
40. §. A földadói kataszter	148
41. §. Az ingatlan birtok tiszta hozadékanak meghatározásánál figyelembe veendő-e a dologi és jelzálogi terhek?	152
42. §. A hozadéki kataszter ellenei. A földadó kirovása a földbirtok értéke alapján	154
43. §. A földadó megváltása	156
44. §. A haszonbérbe adott telkek megadóztatása	159
45. §. A földadó mértéke és kivetése. Adóelengedés és adómentesség	159
46. §. A földadó áthárítása	161
47. §. Az épületadó	161
48. §. A mezőgazdasági és egyéb ipari czélokra használt épületek megadóztatása	168
49. §. Az épületadó nagysága s a házadómentességek	169
50. §. Az épületadó áthárítása	170
51. §. A tőkekamatadó	171
52. §. A tőkekamatadó kivetése	175
53. §. A törlesztéses járadékok megadóztatásának módja	178
54. §. A tőkekamatadó nagysága és a kamatadómentességek	178
55. §. Az iparadó	179
56. §. Az iparadó áthárítása	187
57. §. A munkabéradó	188
58. §. A munkabéradó áthárítása	191

II. Személyi adók.

59. §. A fejadó s az osztályadó	192
60. §. Az általános jövedelmi adó	194

III. Vagyoni adók.

61. §. A vagyoni adók általában	202
62. §. Az általános vagyonadó mint rendkívüli bevételforrás	204

IV. Fogyasztási adók.

63. §. A fogyasztási adók általában	Lap 205
--	------------

A) Közvetlen fogyasztási adók.

64. §. A közvetlen fogyasztási és a szoros értelemben vett fénytűzési adók általában	215
65. §. A nevezetesebb közvetlen fogyasztási adók	218

B) A belső közvetett fogyasztási adók.

66. §. A belső közvetett fogyasztási adók beszedésének módjai	223
67. §. A húsadó	226
68. §. A lisztadó	228
69. §. A boradó	229
70. §. A söradó	234
71. §. A szeszadó	239
72. §. A cukoradó	247
73. §. Egyéb kisebb jelentőségű közvetett fogyasztási adók	251

C) A határvámi adók.

74. §. A vámok nevei. A pénzügyi vámok szükségessége	255
75. §. A kiviteli, behozatali és átviteli vámok pénzügyi szempontból	260
76. §. A határvámi igazgatás	268
77. §. A vámok s általában a közvetett fogyasztási adók áthárítása	272

V. Forgalmi adók.

78. §. A forgalmi adók általában	274
79. §. A forgalmi adók nevezetesebb nevei	276

HARMADIK RÉSZ.

AZ ÁLLAMHÁZTARTÁS RENDJE.

80. §. Az államháztartási egyensúly és a pénzügyi hiány	294
81. §. Pénzügyi rendszer. Pénzügyi terv. Állami költségvetés	296
82. §. Pénzügyi időszak. Állandó budget. Póthitel. Átruházási tilalom	303
83. §. A népképviselőnek a budgetmegszavazási joga	307
84. §. A népképviselőnek az államháztartási kormányzatra vonatkozó utólagos ellenőrzési joga. Állami zárszámadás	310
85. §. Az állami szükségletek fedezésére szolgáló eszközök megválasztásánál követendő elvek	311

NEGYEDIK RÉSZ.

AZ ÁLLAMHITEL ÉS AZ ÁLLAMADÓSSÁGOK.

ELSŐ FEJEZET.

Az államhitel s az államadósságok általában.

86. §. Az államadósság jogalapja. Az állami és a magán hitel közötti különbség	Lap 320
87. §. Az államhitel feltételei	323
88. §. Az államkölcsönök gazdasági és pénzügyi hatása. Az államadósságoknak tulajdonított előnyök és hátrányok	326
89. §. Kölcsönkötés belföldön vagy külföldön	329
90. §. Az államadósságok s az államkölcsönök osztályozása	331

MÁSODIK FEJEZET.

Az államadósságok egyes alakjai.

91. §. A függő adósság közönségesebb alakjai	333
92. §. A bankjegyadósság	338
93. §. Az állam papírpénzadóssága	339
94. §. Egyszerűen kamatozó kölcsönök	345
95. §. Törlesztéses járadékkölcsönök	348
96. §. Sorsjegykölcsönök	349
97. §. Az ú. n. kényszerkölcsönök nevezetesebb alakjai	353

HARMADIK FEJEZET.

Az államkölcsönök kibocsátási módja, a kölcsönfeltételek s az adósságtörlesztés.

98. §. Az államkölcsönök kibocsátásának módjai	356
99. §. Az államkölcsönök névértéke, kibocsátási ára és tőzsdei árfolyama. A névértékkel megegyező és az attól különböző kibocsátási ár	361
100. §. Az állami kötelezvények kiállításának módja	364
101. §. Az államadósság biztosítása és a hitelezőknek ígért kedvezmények	366
102. §. A kamatfizetésnél követendő szabályok	368
103. §. A kamatleszállítás	369
104. §. Az államadósság törlesztése	372
105. §. Az állambukás	378

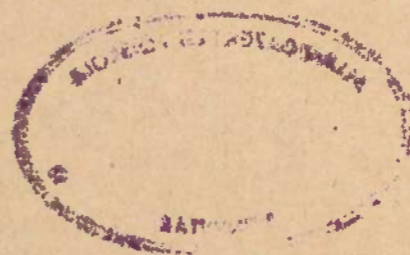
ÖTÖDIK RÉSZ.

A KÖZSÉGI HÁZTARTÁS FŐELVEI.

	Lap
106. §. A községi és a többi öngazgatási testületek kiadásai...	381
107. §. Az öngazgatási testületek bevételei ...	383

Lényegesebb sajtóhibák.

- A 28-ik lapon a jegyzet 5-ik sorában *két harmad* helyett olvasd: *egy harmad*.
- A 35-ik lapon a jegyzet 5-ik sorában *köszöneti költségeket* helyett olvasd: *közigazgatási költségeket*.
- Az 57-ik lapon alulról a 20-ik sorban *adófelelemlés* helyett olvasd: *adófelemlés*.
- A 135-ik lapon felülről a 17-ik sorban *a bevételek* helyett olvasd: *a bevételek hűsége*.
- A 151-ik lapon a jegyzet első sorában *a birtok változása* helyett olvasd: *a birtokos változása*.
- A 175-ik lapon felülről a 19-ik sorban *de nem számítatnak* helyett olvasd: *le nem számítatnak*.
- A 229-ik lapon alulról a 20-dik sorban *foglalják el* helyett olvasd: *foglalja el*.

60

Hely. 2017. 02. 24.
NKE EKK KTK Kari Könyvtár

Helyben! *00071197* *Jan 2018*

Gardaság

